10673

A
Kisfaludy irodalmi
kör könyvei

1

N.M

10.673

A KISFALUDY IRODALMI KÖR KÖNYVEI.

1.

KISFALUDY SÁNDOR HÁTRAHAGYOTT MUNKÁI.

KÉZIRATBÓL, BEVEZETÉSSEL ÉS JEGYZETEKKEL

KIADTA:

GÁLOS REZSŐ.

KIADJA A KISFALUDY IRODALMI KÖR.

GYŐR, 1931.

GYŐREGYHÁZMEGYEI ALAP NYOMDÁJA. — 6169.

A Kisfaludy Irodalmi Kör Könyvei.

Eddig megjelentek:

1. KISFALUDY SÁNDOR HÁTRAHAGYOTT MUNKÁI. Kéziratból, bevezetéssel és jegyzetekkel kiadta *Gálos Rezső*. Nagy 8-r., XII., 628 lap. **Ára 12 pengő.**

2. ANGYAL EMIL: TATÁRJÁRÁS. A Kisfaludy Irodalmi Kör 1928. évi irodalmi pályázatán pályadíjat nyert költői elbeszélés kilenc énekben. Nagy 8-r., 33 lap. **Ára 1 pengő.**

Készülőben:

3. KISFALUDY KÁROLY MŰVEINEK KÖNYVÉSZETE. A költő halálának centenáriuma alkalmából.

Megrendelhetők a Kör pénztárosánál,

Kemény József m. kir. pénzügyi főtanácsosnál,

Győr, Pénzügyi palota.

KISFALUDY IRODALMI KÖR
GYŐR
1908

A KISFALUDY IRODALMI KÖR KÖNYVEI.

1. KÖTET.

KISFALUDY SÁNDOR HÁTRAHAGYOTT MUNKÁI.

KÉZIRATBÓL, BEVEZETÉSSEL ÉS JEGYZETEKKEL
KIADTA:

GÁLOS REZSŐ.

KIADJA A KISFALUDY IRODALMI KÖR.

GYŐR, 1931.
GYŐREGYHÁZMEGYEI ALAP NYOMDÁJA. — 6169.

A.M.K. MÚZEUM KÖNYV. TÁRA

R 2

10.673/1

M. N. MUZEUM KÖNYVTÁRA
I. Nyomt. Növedéknapló
1932 év. 76 sz.

R 1965

Előszó.

Több mint tíz esztendővel ezelőtt, a Kisfaludy Irodalmi Kör 1921. február hó 20.-iki felolvasó-ülésén e sorok írója székfoglalójában fölemlítette, hogy Kisfaludy Sándor egyik nevezetes alkotását, az utolsó nemesi fölkelés történetét még mindig kiadatlanul őrzi az Országos Levéltár. Nemcsak, mert Körünk a két Kisfaludy nevét írta zászlajára, de a munka sajátosan győri vonatkozásai miatt is Körünk feladata volna, hogy Kisfaludy Sándornak egy emberöltőn át, élete végéig hő vágyát teljesítse, különösen szívéhez nőtt művét mielőbb megjelentesse. A fölvetett ötlet nem maradt a pusztában hangzó szó.

Dr. Kuncz Jenő, a régi Győr vármegyének utolsó alispánja, Körünknek ma is elnöke már a felolvasó ülést követő első zárt ülésen magáévá tette a gondolatot s a Kör elhatározta, hogy mihelyt a fedezetet összegyűjtötte, kiadja Kisfaludy kéziratát. A viszonyok hosszú időn át akadályozták a terv megvalósítását. Dr. Kuncz Jenő azonban — s vele a Kör — rendületlenül kitartott a terv mellett s egyrészt gondja volt rá, hogy a költségvetésben a kötet céljaira tartalékot teremtsen, másrészt állandóan sarkalta e sorok íróját a munka elkészítésére. Elsősorban az ő kifogyhatatlan lelkességének eredménye, hogy ez a hatalmas kötet tíz esztendő elteltével napvilágot láthat. Nem e sorok írója, hanem a Kisfaludy Irodalmi Kör, s annak nevében Dr. Kuncz Jenő az, aki e kötettel Kisfaludy Sándor emlékezetének hódol.

A Kisfaludy Irodalmi Kör azonban a maga anyagi erejéből nem volna képes ekkora áldozatokra, ha évtized óta nem támogatná törekvéseit rendszeres évi segéllyel *Győr sz. kir város közönsége.* Városunknak Körünk céljait megértő és méltányló vezetősége, élén előbb *Farkas Mátyás,* 1929. óta *Dr. Szauter Ferenc* polgármesterrel, a Kör céljait mindenkor a költségvetésben állandósított évi tetemes támogatással segítették. Elsősorban ez az évi segély tette lehetővé, hogy e kötet kiadására fedezetet gyűjthettünk össze. Hadd mondjunk érte itt köszönetet városunk közönségének és vezetőségének.

Eredeti tervünk az volt, hogy az utolsó nemesi fölkelés történetét, amelyet Kisfaludynak, József nádor megbízásából, de I. Ferenc királyunk számára, németül kellett megírnia, magyar fordítással, ú. n. bilinguis kiadásban bocsátjuk közre; függelékül akartuk Kisfaludynak más néhány kiadatlan munkáját hozzácsatolni. Ez utóbbiak azonban lassankint annyira szaporodtak, hogy a már elkészült magyar fordítást kiszorították a tervezettnél így is terjedelmesebbé vált kötetből. De úgy véltük, jobb szolgálatot tehetünk az irodalomnak, ha a magyar fordítás helyett Kisfaludy Sándornak minden fölkutatható, eddig kiadatlan munkáját tesszük közzé.

Ez utóbbiak közül az anyag legnagyobb részét a sümegi állami Darnay-Múzeumból merítettük. *Szentmártoni Darnay Kálmán,* aki a sümegi múzeumnak eléggé nem méltányolt nagyszerü anyagát, gazdag kincseit egy emberöltőn át, a maga fáradozásából, mi több, a maga anyagi erejéből, valóban munkát és áldozatot nem kímélve gyűjtötte össze, legkedvesebb költőjének, regényei hősének összes nála levő kéziratait teljes egészében elsőül e sorok írójának bocsátotta megszívlelésre méltó önzetlenséggel rendelkezésére, (*Császár Elemér* egyrészüket olvasta, mikor Kisfaludy-életrajzán dolgozott) s valamennyinek lemásolá-

sát megengedte. Fogadja nagylelkü elhatározásáért e helyütt is Körünk és csekélységem hálás köszönetét.

A Darnay-gyüjtemény kéziratait leginkább a Magyar Nemzeti Múzeum Orsz. Széchenyi-Könyvtárának kéziratárából, helyesebben Irodalmi Levelestárából egészítettük ki. Ez az anyag, amely részint Kisfaludy Árpád Béla hagyatékául, részint pedig vétel útján került oda, eddig sem volt egészen ismeretlen. Kisfaludy Sándor Minden Munkái nagynevü kiadójának, *Angyal Dávid*nak a levelek egyrésze már kezében volt, de akkor még nem tartotta őket közlésre alkalmasaknak. Azóta (1892.) közel negyven esztendő telt el s velük elhalaványodtak azok a személyi mozzanatok, amelyekre Angyalnak még tekintettel kellett lennie; mintahogyan ma már politikai okok nem gátolják az insurrectio történetének kiadását, amit Angyal Dávid még nem tehetett meg. — Az anyagnak egy további részét Zala vármegye levéltárából és Skublics Imre könyvtárából *Dr. Fára József,* vármegyei főlevéltáros hozta kötetünk számára felszinre; az anyagot nemcsak rendelkezésemre bocsátotta, de másolását filológiai pontossággal maga végezte el s a jegyzetek munkájában is sok szíves kutatással, adattal és fölvilágosítással segített. Sok köszönettel tartozom *Dr. Kéky Lajos* egyetemi c. rk. tanár t. barátomnak, a Kisfaludy-Társaság főtitkárának, aki a Társaság levéltárát nyitotta meg számomra s lehetővé tette a a szükséges irások és levelek fölhasználását és lemásolását. Kolozsvárról *Dr. György Lajos* egyetemi magántanár, k. barátom küldötte el a kért anyagot betühív másolatban. A bécsi Staatsbibliothek csekélyke anyagát is megszereztem, és fölhasználtam (a bevezetéshez) a M. Tud. Akadémia kézirattárát is, ahol *Dr Török Pál* k. barátom előzékenysége járt kezemre. Néhány adatot pedig főt. *Dr. Géfin Gyula* szombathelyi theol. tanár k. barátom adott rendelkezésemre. Fogadják szívességükért mindnyájan Körünk köszönetét.

Kötetünkbe fölvettük Kisfaludy Sándornak az Angyal Dávid kiadásában meg nem jelent minden munkáját és minden eddig kiadatlan levelét. A most közölt anyagból már megjelent a tizenegy *vers* közül tíz (329—340 l.) a Győri Szemlében (1930. 313—320. l.) fölfedezőjük, Dr. Fára József közleményéül; *A' párosodó Ifjúság* c. drámatervet (a *Dárday-ház* vázlatát) (349—362. l.) és a *Somló* „néma ábrázolatot" (363—365. l.) e sorok írója adta ki az Irodalomtört. Közlemények 1924. évfolyamában (56—59. és 117—125. l.). Ezeket itt azért vettük föl újra, hogy a költői alkotások és tervek az Angyal-féle kiadás kiegészítéséül teljesek legyenek. — A közölt levelek közül kettő jelent meg már nyomtatásban: közlésüket a válasszal való összefüggésük miatt véltük szükségesnek. — A Kisfaludy Sándorhoz írott sok, máig is kiadatlan levél közül kötetünk céljához képest csak azokat iktattuk be, amelyek a kötet anyagához személyi vagy tárgyi kiegészítést nyújtanak, vagy Kisfaludy Sándor életrajzát egészítik ki. A Függelékben néhány, a Kisfaludy-családra, vagy a költőre vonatkozó egyéb adatot teszünk közzé.

Nem közöltük újból az Angyal Dávid kiadása óta bárhol nyomtatásban megjelent leveleket, mert ezek nagyon megduzzasztották volna az amúgy is terjedelmesre nőtt kötetet, s egyébként is valamennyi hozzáférhető helyen jelent meg. E helyett az itt kiadott levelekhez fűzött jegyzeteinkben teljes áttekintését adjuk Kisfaludy Sándor eddig előkerült összes leveleinek, az Angyal-féle kiadás VIII. kötetét és jelen könyvünket is bele értve, lelőhelyük szerint. Kötetünk már ki volt nyomva, mikor Géfin Gyula barátom költőnknek Szegedy Róza osztályegyessége ügyében Szegedy János felsőörsi préposthoz írt három, és ügyvédjéhez szóló két levelére bukkant. Ezeket Géfin fogja a Győri Szemle 1931. vagy 1932. évfolyamában közölni. — Nem vettük föl a kötetbe Kisfaludy Sándor-

nak, mint a zalamegyei kolera-bizottság tagjának a kolera elleni védelem tárgyában a vármegyéhez intézett jelentéseit és beadványait, továbbá periratait és szerződéseit. Végül nem közöljük költeményeinek időközben ismeretessé vált fogalmazványait és változatait, mert egyes szó- vagy sorváltozatok önálló közlésének nem volna értelme, ezeknek csak egy teljes *kritikai* kiadás *jegyzeteiben* volna megfelelő utalásokkal helyük. Csak azt említjük meg, hogy a győri bencés-gimnázium őrzi a *Gyula szerelmé*nek és *A' megbosszult hitszegő*nek fogalmazványát (ez utóbbinak *A' bűnhődő hitszegés* a cime, v. ö. IK. 1924. 124. l.) és a sümegi Darnay-Múzeum a *Somló*nak és a *Miczbán*nak egy fogalmazványát (3800. sz.), a *Kesergő Szerelem*nek szövegváltoztatásait (976. sz.) és a Miczbán-kézirat hátlapjain *Az emberszívnek örvényei* utolsó jelenetét.

Kiadásunk mindent betűhíven közöl, még ott is, ahol Kisfaludy német írása a kiejtéshez és nem a nyelvtani helyességhez alkalmazkodik. (Pl. gyakran *den* a *dem* helyett stb.) Sorszedő gép munkájában a többszöri korrektúra ellenére is (különösen az idegennyelvű szövegben) elkerülhetetlen a sajtóhiba. Ezért olvasóink szives elnézését kérjük. — Az anyagot tárgyi összetartozásuk szerint csoportosítottuk s ezen belül a megállapítható időrendbe szedtük; a kötet élére könyvünknek eredeti célkitűzéséhez képest a nemesi fölkelés története került.

Bevezetésül húsz esztendő képét próbáltuk Kisfaludy életéből megrajzolni: azt a húsz esztendőét, amely első írói kísérleteitől az utolsó nemesi fölkelésig terjed. Nem életrajzot írtunk, csak sok új adattal egészítettük ki és részleteztük fejlődésének történetét, alkotásainak genezisét. Nem jutott helyünk rá, hogy ugyanezt élete alkonyával is megpróbáljuk, avval a másik korszakkal, amelyhez szintén bőven ad új ismereteket anyagunk; Kisfaludy

Sándornak egy új, az eddigieknél, Angyal Dávid és Császár Elemér kitűnő munkáinál részletesebb életrajza van hivatva ennek pótlására.

A jegyzetekben csak a kézirat lelőhelyére, annak kiadására és tárgyi tudnivalókra szorítkoztunk. Nem terjeszkedhettünk ki összehasonlító forráskutatásokra (pl. az insurrectio történetének Beckers jegyzeteivel és az egyes ezredek, osztályok vagy vármegyék jelentéseivel való párhuzamos összevetésére) vagy esztétikai megállapításokra: ez további, önálló kutatás föladata marad.

Dr. Kuncz Jenő atyai barátomnak, Körünk elnökének, a Kisfaludyak városában a Kisfaludy-kultusz leghívebb ápolójának ajánlom szeretettel e kötetet.

Győr, 1931. Nagyboldogasszony napján.

Gálos Rezső.

HÚSZ ÉV TÖRTÉNETE KISFALUDY SÁNDOR ÉLETÉBŐL.

Kisfaludy Sándor életének legszínesebb és legváltozatosabb két évtizedét (1790—1810) próbálom az alábbiakban újból megrajzolni, bevezetésül az insurrectio történetéhez. A szépirodalom az első két évtized forrongó éveinek története köré régóta a romantika vonzó, meleg szépségét varázsolta; engem azonban mindvégig a valóság szárazabb adatai érdekelnek. Itt azt vizsgálom, hogyan fejlődik tovább a győri gimnázium jeles diákja s hogyan érik ki belőle életének hányt-vetett éveiben a költő.

A Kisfaludy-irodalom nem nagy. Császár Elemérnek több mint két évtizeddel ezelőtt megjelent,[1]) s Angyal Dávid tömören megírt kis vázlata óta[2]) egyetlennek maradt Kisfaludy-életrajzán ugyan ma is kevés változtatni való vonás van; de az időközben előkerült részletezőbb adatok közelebb hozták a költőt és kimélyítették műveinek ismeretét: nem életrajzot írok, de talán nem végzek fölösleges munkát, ha ezeket figyelembe véve újabb képet adok Kisfaludy életének az utolsó nemesi fölkelésig terjedő, első írói szakaszáról.

I. A költő ifjúsága.

In mediis rebus: a pozsonyi éveken kezdem. Az 1790—91. évi országgyűlés hazafias hangulata és a kispapok társaságának irodalmi levegője — egy volt tanítója vitte el közéjük költőnket[3]) — tartalommal kezdték teliteni a még kora ifjúkor serdülő vágyódásait. Alig fér kétség hozzá, hogy a közélet lelkes eseményei s ez a környezet váltják ki belőle az irodalom iránt való érdeklődését is, első költői próbálkozásait is. Pozsony már több mint félszázad óta épen olyan gyújtópontja a magyar tudományos irodalomnak, mint a költészetnek Bécsben Bessenyiék társasága, Kassán a Magyar Társaság, vagy Győrött Révai, Rájnis és Fábchich triásza. 1770 körül Bél Mátyásnak és tanítványainak helyét és szerepét a jezsuiták veszik át, akik a nagyszombati egyetemmel is eleven kapcsolatot tartanak fenn. Élükön, az öreg Kaprinai Istvánnal, Faludi Ferenccel, Sajnovics Jánossal, Wagner Károllyal együtt, a század legnagyobb történetírója, Pray György áll. A rend föl-

[1]) *Kisfaludy Sándor.* Budapest, 1910.

[2]) *Kisfaludy Sándor Minden Munkái* (alábbi idézeteinkben M. M.). Budapest, 1893. VIII. 703—740. l.

[3]) *Két szerető szivnek története.* M. M. VI. 533. l. — Takács József talán Győrött házitanítója volt; csak ő rá gondolhatunk.

oszlatása után is, mint »Historiographus Regius« Pozsonyban marad, az öregek azonban lassankint elköltöznek mellőle, maga is megöregszik — a papnevelőnek ide helyezésével hangosabb, fürgébb fiatalok jönnek. Ezek más eszményekért lelkesülnek s velük modernebb szellemi áramlatok következnek: a jozefinizmus, bécsi divatos írók, magyar költők s köztük Bessenyeiék tisztelete. A politikai élet gyorsan pergő, színes és jelentős eseményei — országgyűlés, a vármegyei élet frissebb pezsdülése, a Szent Korona hazahozatala — a magyar nyelv művelésére ösztökélik őket, a német színészet magyar színművek alkotására. Míg ezalatt Kelemen Lászlóék a német színházak darabjait fordítgatják és hozzák színre,[1]) ifjainkat egyrészt a jezsuita iskoladrámák hagyományai kötik, másrészt a divat vonzza. Fejér György, a *Cod. Diplomaticus* szerzője, a későbbi győri főigazgató, s vele a kispapok jórésze iskoladrámákat fordít;[2]) Döme Károly, majdan pozsonyi kanonok, Metastasióhoz jut el. Velük van Péteri Takáts József, a költő, Horváth János, utóbb veszprémi püspök, és Juranics László, Batsányi keszthelyi iskolatársa, Kisfaludynak később is hű barátja, utóbb értenyi plébános, majd pécsi kanonok. Nyilván példájukon buzdul költőnk is drámafordításra.

Ámde más körülmények is közrejátszottak.

Kisfaludy ezidőben a második (befejező) bölcsészeti év derekán járt. A győri gimnázium egykori sokat dícsért díszéből eltűnt a régi szorgalom. A színház is elvonta a tanulástól. De mióta — 1790. február 18-án — a Szent Koronát Pozsonyon át hazahozták, a lelkes közhangulat az országgyűlés megnyitásával (június 10) egyre fokozódik, s országszerte a magyar nyelv kérdése tolul előtérbe, Kisfaludy Sándor Bessenyeire gondol. Az ő példája vonja a testőrség felé, s szíve a Fischer-Erlach szép barokk palotájába fáj. Testőr és író szeretne lenni. A gyors elhatározást tett követi. Pozsonytól akkor sem volt messze a császárváros: a 17 éves ifjú beül a gyorskocsiba és fölmegy Bécsbe, egyenest a kancelláriához, hogy óhajtását személyesen adja elő[3]) s megtudakolja, lehet-e reménysége. Itt fölvilágosították, hogy a gárdához csak valamelyik vármegye ajánlatára veszik föl. Most fordult tehát atyjához és kérte, hogy szerezze meg Győr vármegye ajánlását. Atyja azonban avval üti el a dolgot — hiszen jogászt akart belőle nevelni —, hogy megkésett, a megye már másokat javasolt a testőrséghez, s közülük hárman már be is öltöztek a gárdába.

Sándor kedélye sokkal izgatottabb volt, álmai, képzelete sokkal jobban föl voltak csigázva, hogysem ebben megnyugodjék.

[1]) V. ö. Századok, 1928. 563. l.

[2]) Szabady Béla, Iskoladrámák a győri papnevelő-intézetben, Győri Szemle, 1930. 187—194. l.

[3]) Zala vm. levéltára, kgy. iratok. 1790. július 12. Kgy. 63—11. sz. — Özv. Sándorffiné Tarányi Therézia beadványa „Egyik unokám, Kisfaludy Sándor, nemes Magyar Gárdába lépni kivánkozván, a véghett a' Fölséges Cancelláriánál is Bétsben megfordult".

Volt valakije, akihez atyjánál több bizalommal fordulhatott, akitől több megértést remélhetett, aki őt legjobban szerette: nagyanyja. Előtte tárta föl (valószínűleg levélben) vágyait, s amit apai ágon nem ért el, most Zala megyétől, anyai ágon szerzett jussal merte remélni. S csakugyan, a hetven esztendőt jól túlhaladott öreg asszony 1790. július 10-én a »tekintetes Nemes Vármegyéhez« folyamodik,[1]) hogy »méltó tekéntetbenn vévén boldogult Atyámnak, Tarányi Ferentznek ezen nemes Vármegyében tett számos Esztendőkig való sok rendbéli érdemeit; Ugy szintén meg holtt Férjemnek is, a' ki mint Királyi Fiscalis és Tábla Bírája ezen Tekéntetes Nemes Vármegyének mindenkor tisztelője volt és minden szolgálatra készségét bizonyította, méltóztatnék mondott Unokámat *hathatossan a Nemes Magyar Gárdához recommendálni.* — Unokámnak nemzetsége esméretes több vármegyékben is Attyárul, öreg Annya pedig úgy is Nemes Szala Vármegyei Nitzki Familiábul származott,[2]) a' kinek Nemes Apátibann Portiója is vagyon, és igy nem idegen.« Megható az öreg Sándorffiné kérvénye, amelyet — nem csoda — a vármegye is a legnagyobb jóindulattal tárgyalt, s a helytartótanácshoz fordul, hogy *hathatósan* (efficaciter) eszközölje ki Kisfaludy Sándornak és még két ifjúnak fölvételét a testőrségbe, ahol zalamegyei nincsen, »cum eidem publice constet — úgylátszik Győr vármegyére is céloznak — *ex minoribus longe Comitatibus* complures effective denominatos haberi.«[3])

A kérés mégsem talált meghallgatásra: Kisfaludyt ezúttal sem vették föl a testőrségbe. De ez nem lohasztotta le kedvét. Bessenyeire gondolt, s a kispapok munkásságán, talán buzdítgatásain, a mindenfelé sürgő-forgó tevékenységen kívül Bessenyei példája[4]) s az a gondolat tűzelte első drámájának írására, hogy a testőrök hagyományainak szellemében evvel is érdemeket szerez s előbbre mozdíthatja vágyai teljesülését. Így születhetik a *Seneca*, az *Ulisses és Penelope* és — ha csakugyan megvolt — az Angyal Dávid szerint Leisewitz vagy Klinger nyomán készült *Testvérgyilkosság.)*[5]) Szerény kezdeményezések: annak első emlékei, hogy figyelme fölébredt az írás iránt. Némi önállóság is van bennük: Kleist prózáját versekben fordítja.[6]) Az *Ulisses és Penelope*t azonban, amelyen hosszú ideig dolgozott, többre becsülte, még francia naplójában is fölveszi *Magyar Aglája* címmel tervezett kötetébe. Ennek a reánk töredékül maradt drámának a forrását Viszota Gyula találta meg[7]) a Győrött is működött Fritz András jezsuitának iskoladrámájában. De Kisfaludy fordítása szerény véle-

[1]) U. ott.
[2]) Kisfaludy Mihály atyja Kisfaludy László, anyja Niczky Klára volt.
[3]) Zala vm. kgy. jkvei. 1790. július 12-i kgy. 359. l.
[4]) M. M. VI. 533. l.
[5]) U. o. VII. 65. l. és VIII. 709. l.
[6]) Tolnai Vilmos, *Kleist Senecája Kisfaludynál.* EPhK. 1890.
[7]) *Kisfaludy Sándor Penelope és Ulisses c. tragédiája.* I.K. 1907. 429. l.

ményem szerint nem latinból, hanem egy ismeretlennek Bécsben, 1771-ben megjelent német átdolgozásából készült.[1])

Már ekkor — akarata ellen, de atyja kívánsága szerint — jogász volt. Az őszi nagy szünidőt Sümegen töltötte nagyanyjánál, s úgy látszik, a következő évre tervezte újabb folyamodását: ezt újra megbeszélgethette az öregasszonnyal is, rokonságával is. Így érlelődött meg benne a terv, hogy készülő drámáját Hg. Esterházy Antalnak, a gárda kapitányának ajánlja s közvetlenül hozzá fordul fölvétele végett. A *Seneca* már készen volt. Evvel atyja jóindulatát akarta megnyerni, aki természetesen eleven részt vett a vármegyének Győrött is fölpezsdülő életében és maga is harcolt a magyar nyelv jogaiért.

. . . Látom a magyar hajnalát derülni,
Anyanyelvemet hamvából feléledni.
— — — — — — — — — — — —
Kinek ajánltathatnék inkább Seneca?
Tetőled drága atyám! nyertem éltem,
Te öleidben dadogtam első létem,
Magyar vért belém egyedül te öntöttél!

»Tőlem, — írja — ki tizennyolc tavaszt láttam,[2]) bámulásraméltó munkát nem várhatni.«[3]) De remélhette, hogy atyját ragaszkodásának valóban melegen kifejezett szavai és törekvései megindítják. Hasonlóképpen bízott másik munkájának sikerében is. Tudjuk,[4]) hogy 1791. február 15-én fordult felvételéért kérelmével Esterházyhoz.[5]) »Tudván azt, a magyar múzsáknak, következendőképen Melpomenének is, ki általam szólani kíván, mely nagy kedvelője légyen Excellentiád, könyörgök alázatosan: méltóztassék nékem kegyesen megengedni, hogy Ulysses és Penelopé vitéz tragédiámat *Excellentiádnak tett ajánlás alatt* színre bocsáthassam.« — Ezekből az adatokból, mivel költőnk szeptemberben született s 1790-ben volt az, hogy 18 tavaszt látott, azt kell következtetnünk, hogy a *Senecát* 1790 nyarán vagy őszén, az *Ulisses és Penelopet* pedig 1790/91 telén fordítgatta s vége felé járt, mikor Esterházy herceghez ezt a levelét írta. Ha a színházbajárást, a kispapok társaságát, olvasmányait, hautbois- és hegedűjátékát és Weinstein Terézzel való érzelmes szórakozását is figyelembevesszük, gondolhatjuk, hogy a jogi tudományokra nem sok idő jutott, s mikor megint elkövetkezett a nyári szabadság, apjának nem sok öröme telhetett jogi ismereteiben. A testőrséghez most

[1]) Paintner Michael *Bibliotheca Scriptorum S. J.* Pannonhalmi kézirat. 118. C. 35. — I. k. 212. l. Fritz Andreas.

[2]) MM. VII. 65. l.

[3]) Itt említem meg, hogy a *Seneca* első fogalmazványa a győri bencés-gimnázium tulajdonában van.

[4]) Takáts Sándor: *Kisfaludy Sándor kiadatlan levele.* Vasárnapi Ujság, 1902. 52. sz.

[5]) V. ö. még *Autobiogr. jegyzetek.* MM. VII. 407. l. „Már akkor magam bövebb kimíveltetése végett Bécsbe, a' magyar testőr Sereghez kívánkoztam."

sem sikerült bejutnia: Esterházyról azt sem tudjuk, felelt-e a levélre, atyja meg bizonyára nem támogatta törekvéseit, sőt — bár a megyénél nagy szava volt s egyéb összeköttetései is lehettek[1]) — »erre őtet még gyengének tartván, írja utóbb Sándor,[2]) a' lépéseket ezért megtenni szántszándékkal elmulasztotta«. Erre vonatkozhatnak Kisfaludy Mihálynak később, Takáts előtt elejtett szavai is, hogy Sándor »eddig sem járt az attya akarattyán«.[3])

Költőnk e drámák keletkezését *Önéletrajzá*ban későbbre, 1792-re teszi;[4]) az évszámban a fentiek szerint nyilván tévedett. Pozsonyban, maga mondja, »három oskolai évet töltvén« — kettőt a bölcsészeten, egyet a jogon — most a szünidőben atyja más elhatározásra jut. Sándor egyre a testőrséget hajtogatja, ő a jog elvégzését kívánja tőle. Atyja nem egykönnyen engedett akaratából: fiát a következő télre otthon tartotta Téten, ahol 1777 óta a járásnak ismételten megválasztott főszolgabírája volt.[5]) Azt gondolta, jó lesz, ha Sándor »*egy szakasz időt* nála, mintegy patvariában töltvén, a' törvénytudományt tanúllya és gyakorollya, szóval, hogy őtet Prókátornak készítse... Kényszerítve akará természetét a' törvénytudomány' megkedvellésére hajtani«.[6]) És Sándor nem tehetett mást, engedelmeskedett. Talán avval a gondolattal, hogy így, atyja közelében, könnyebben sikerül hajlíthatatlannak látszó akaratát megváltoztatni.

Ezen a télen természetesen sokat járt be Győrré. Apjának is gyakran volt a megyénél dolga s »patvaristáját« bizonyára mindig magával vitte. De a pozsonyi elevenséghez szokott ifjúnak kellett is kissé a város műveltsége, ahol színház volt és a híres Streibig-nyomdából egyre-másra kerültek ki új magyar könyvek. S volt ott még valami, ami vonzotta. Müller Ferenc könyvárus és könyvkötő 1789 október 31-én »egy Olvasó Kabinétet létesített, — írja a Magyar Hírmondó — mellyben tsak eddig is bé-szedett másfél százból álló új Magyar Könyveket, mellyeket *a' szomszéd falukba is ki-hordanak az olvasni szeretők*, egy xrt fizetvén egy könyvtől minden napra«.[7]) Volt tehát olvasnivalója, a sok újonnan megjelent magyar könyv. Nappal Husztyt és Verbőczyt tanulta, éjjel a nagy, tízholdas telek hátsórészén épült kis házban (itt külön lakott) írt és olvasott. És gondolkodott a terveiről. Látta már, hogy egyelőre a testőrködésből nem lesz semmi.

[1]) L. Sándorffi Teréz idézett beadványát is; de említésre méltónak tartom, hogy Kisfaludy Mihály — sógorához, Vajda Ferenchez 1766. május 28-án írott levele szerint — 23 éves korában Gelcz „Ítélő Mester Úrral", bizonyára mint annak jurátusa, együtt járt a Tisza körül. Győr vm. levéltára.

[2]) MM. VII. 384. l.

[3]) Takáts József levele Szegedy Rózához, 1799. október 1. Kisfaludy Társaság Levéltára (KTL.).

[4]) MM. VII. 384. l.

[5]) Győr vm. levéltára. 1790-ben a tisztújításkor második alispánnak is jelölték, de nem választották meg.

[6]) MM. VII. 384—285. l.

[7]) Timár Kálmán, *Az első Olvasó Kabinét Győrött.* Győri Szemle, 1930. 179. l.

De katona azért lehet. Ebben az irányban próbálta tehát atyja akaratát puhítgatni. Az nyilván — s nem is ok nélkül — félt a katonáskodás költségeitől: nagy volt a család, nem akarta, hogy Sándor a többiek rovására költse a pénzt. De tél végére Sándor nyiltan megmondta atyjának, hogy a jogot nem szereti, s erre az őszinte beszédre, a hagyomány szerint, mivel atyjának egy náluk vendégségben járt huszárezredes rokona, Hertelendy Mihály is szót tett érte,[1]) atyja engedett. A testőrséghez még most sem kerülhetett, leginkább talán azért, mert szívesebben vették föl azokat, kik előbb már a csapatnál szolgáltak[2]) s mert így az alhadnagyi rangot, amellyel testőrré lehetett, a sorkatonaságnál megszerezhette. Költőnk a Sándor Lipót kir. hercegről elnevezett huszárezredbe kívánkozott. Egyrészt, mert ez Erdélyben állomásozott, ahova nagyon vágyódott; másrészt, mert Hertelendy is ebben az ezredben szolgált; de talán azért is — s ezt az Esterházynak tervezett ajánlásból bátran következtethetem —, mert ennek az ezrednek tulajdonosa, Miháldi báró Splényi Mihály tábornok, a testőrség második kapitánya volt. A fölvétel az ezredtulajdonos joga volt, s úgylehet, minden akadály nélkül történt meg. Bécsben bizonyára be kellett mutatkoznia s megvizsgálták (erről éppen öccsére vonatkozólag Splényi még idézendő levele világosít föl), ott szerezhette be a szükséges fölszerelést is. Téten elbúcsúzott övéitől és a győri gyorskocsival Pesten át nekivághatott a nagy útnak.

Már útja is nevezetes élmény volt. Május volt, mikor a Királyhágó festői vidékére ért. Az oláh falvak láttára elszorúlt a szíve és Kolozsvár magyar levegőjében megfogadta, hogy »magyar nemzetiségünket, magyar nyelv, érzés és írás által, ha csak kevés idővel is tovább«, életben tartja.[3]) Írni fog, magyarul és a szívekhez. Erdélyi tartózkodásáról egyébként nem sokat tudunk. Atyjához és Skublics Imre barátjához[4]) írt levelei, amelyek erről az időről is részletesebb képet adnának, nincsenek meg. Mindössze 7—8 hónapot töltött itt,[5]) megfordult (talán csak átutazóban, talán táborozáskor) Segesvárt, Peteken és hosszabb ideig állomásozott Etéden. Tudjuk, hogy el-eljárt a fonókba s érdeklődéssel hallgatta a székely meséket; a zamatos tájszók fölcsigázták érdeklődését s különösen az életében először hallott *rengeteg* szó kapta meg. Ettől kezdve, mint később Balatonfüreden az ott nyaraló Ujfalvi Sándor barátjának beszélte, gyűjtötte a tájszavakat, s gyűjtése 182, néki

[1]) Ujfalvi Sándor, *Kisfaludy Sándor életéhez.* Följegyzések, 1859. febr. 11. (Kézirat a Darnay-Múzeumban, 1684. sz.) — Darnay szerint azonban inkább Kisfaludy Mihály testvérbátyjának, Zsigmondnak, aki szintén ezredes volt, lehet benne része.

[2]) *Autobiogr. Jegyzetek.* MM. VII. 407. l. „Többnyire csak már némileg gyakorlottabb nemes Ifjak vétettek fel a' nemes testőr Seregbe."

[3]) MM. VII. 386—387. l.

[4]) U. o. VI. 281. l.

[5]) U. o. 387. l. „Erdélyben töltött *nyolcz* hónap után" és 407. l. „ott mintegy *hét* hónapot töltvén".

új szóig gyarapodott.[1]) Tudjuk, hogy itt írogatta, vagy fordítgatta most előkerült[2]) első ránk maradt kisebb verseit is, többnyire barokk formájú, érzelmes dalokat, s ezeket el-elküldte Skublics Imre barátjának, akinek másolatában, a család könyvtárában, kilenc verse maradt ránk. És azt is tudjuk róla, hogy kedvvel katonáskodott és jó katona volt, — mint még látérek, hiteles adatunk maradt róla. Azt akarta, hogy az ezred tulajdonosa, Splényi generális, a testőrkapitány, jó hírét vegye. Meg is volt az eredménye.

Esterházy Antal, a gárdakapitány már december 19-én kelt átiratával értesíti Zala vármegyét, hogy Kisfaludy Sándort »ad nobilem Turmam Praetoriam hungaricam adspirantem *per me altissimo Loco praeferenter praepositum* et pro Splendore nobilis hujus Turmae qualitatibus praeditum« a gárdába fölvették. »Multumque gratulor, — írja — quod occasionem habuerim, commendationi Inclytae hujus Universitatis pro Statu satisfaciendi.«[3]) A vármegye, amely ez időben »az irtt Testörző Sereg köszt egy Tagját sem számlállá«,[4]) külön átiratban köszönte meg Esterházynak előzékenységét.

Kisfaludynak azonban csak 1793 január 5-ike hozta meg kineveztetését: ugyanekkor lett ezredében is alhadnagy,[5]) 9-én fölmentették a szolgálattól, 10-én kocsira ült és elhagyta Erdélyt. Útja először Tétnek vitt, atyjához; ott a kelleténél is tovább maradt, mert január 30-án Splényi már hivatalos iratban *(An K. Lieut. u. Garde v. Kisfaludy, in Tét!)* sürgeti bevonulását.[6]) Költőnk tehát csak február első napjaiban jelentkezett a testőrségnél szolgálatra.

Talán az ő ötlete, talán csak atyja óhaja volt, hogy helyébe most Dani öccse jusson a »Regement«-hez. Volt idejük ezt megvitatni — volt-e Daninak kedve rá, azt atyja aligha kérdezte —, mindenesetre együtt tanácskozhatták ki az öreg úrral[7]) a dolgot, mert az »igen rationabilis« apa[8]) megvárja, míg Sándor a háromhetes, részben önkényű szabadság után Bécsbe ér s akkor fordul kérésével Splényihez. Február 5-én kelt levelére a tábornok azt feleli,[9]) hogy a tizenhatéves fiúnak[10]) nincs ugyan kilátása gyors

[1]) Ujfalvi Sándor id. följegyzéseiből.

[2]) Fára József, *Kisfaludy Sándor ifjukori költeményei.* Győri Szemle. 1930. 311. l.

[3]) Zala vm. kgy. iratai, 1793. febr. 18. 231. és ad 131. sz.

[4]) Zala vm. kgy. jkve 1793. febr. 18. 102. lap.

[5]) MM. VII. 387. l.

[6]) Splényi levele 1793. január 30. KTL. „. . . bin ich bewogen anmit denselben die Beschleunigung der hierortigen Eintrefung in Erinnerung zu bringen."

[7]) Kisfaludy Mihály akkor ötven éves lehetett: házasságkötésekor, 1771. július 25., az anyakönyv szerint 28 éves.

[8]) Takáts mondja így, id. levelében.

[9]) Levele Kisfaludy Mihályhoz, 1793. február 11. Darnay-Múzeum, 1056. sz.

[10]) Splényi ugyan Kisfaludy Mihály „második fiáról" beszél, de Boldizsár 1775. február 9-én született, tehát már 18 éves. Nyilván az 1776. május 8-án született Daniról van szó, aki csakugyan katona lett (1793. március 8.). Április

előmenetelre, de küldje csak föl minél előbb hozzá, Bécsbe, ha arravaló, lesz gondja rá. Ebben a levelében írja Sándorról: »Sándornak el tökéllet kedve vagyon a Hadi életre: *Viselete,* a mind Regementemnél mutatta, *jobb nem lehet, azért felette kár, hogy mostani Háboru Időben itt tölti Napjait:* Én tehetetlen vagyok, hogy Regementemben vissza vegyem: az Ur azonban nem boldogíthatná ezen Fiát jobban, mintha szorgalmas igyekezete által őtet valamely Huszár Proprietariusnak recommendálná, hogy, nem Promotioval, hanem csak mint Unter Lieutenantot Regementyiben vinné.«

A gondolat inkább lehetett Splényié, mint Kisfaludyé. Splényi vagy a csapatnál a háború igérte gyorsabb előmenetelre gondolt (ezredétől a legjobb minősítést kapta a költőről), vagy, mert más jelöltje is lehetett, nem szívesen látta a gárdánál. Kisfaludynál azonban Splényi óhajtásának nem volt foganatja — s talán már itt kezdődik az az ellenszenve, amely később (mint Kisfaludy sejteti) Medina miatt fokozódott, közel három évvel utóbb pedig, 1795 december 23-án, odáig érlelődött, hogy Kisfaludynak — bár különben sohasem volt bűntetése — rossz minősítést állítson ki, végül a gárdából eltávolíttassa.[1])

Ebből a keretből — a bécsi színes, változatos, de jól ismert évek részletezése ezúttal nem feladatom — akarok néhány vonást megrögzíteni: e vonások egyik csoportja költőnk irodalmi kialakulásához vezet, a másik Szegedy Rózára vonatkozik.

A gárdában Bessenyei társaságából már csak ketten voltak. Barcsay Ábrahám volt az egyik, aki ezredesi rangban 1790 december elején került ide vissza »mint testőrfőhadnagy, ifjabb polgártársaink nevelésére.«[2]) Nevét Kisfaludy Sándor csudálatosképen sohasem említi, csak egy gondolatát használja föl utóbb a *Boldog Szerelem*ben, és *Hattyúdal*ában sorolja föl a kor költői között.[3]) A másik Bárótzi Sándor volt, ugyancsak 1790 november vége óta őrnagy (a testőröknél őrmester), akinek e kineveztetése idején jelent meg *A védelmeztetett magyar nyelve.* Vele Kisfaludy »hármat sem szóllott a' szolgálaton kívül« — írja Ruszeknek[4]) — »Bárótzi, midőn én Bécsbe kerültem olly csudálatos, *az ifjúságot kerülő és leszólló* ..... testére és lelkére nézve kellemetlen ember, fösvény, öreg, Alchimista volt, hogy társaságát minden ember kerülte.«[5]) A testőrségben tehát semmit sem talált abból, amit várt. Mindketten messze fölébbvalói — s valljuk meg, hozzá öre-

végén Sándor már panaszkodik is reá (MM. VII. 94. l.), hogy „felettébb rossz természetű gyermek bíz' ő — 's igen félek annak néha szomorúvá válható következéseitől". 1795-ben Hagenaunál elesett: ekkor mégis hadnagy volt már.

[1]) Markó Árpád, *Két mozgalmas év a magyar nemes testőrség életéből.* Századok. 1929 365–383. l.

[2]) V. ö. Ballagi Aladár, *A m. kir. testőrség története.* 1872. 136. l.

[3]) MM. VI. 301. l.

[4]) MM. VIII. 290. l.

[5]) V. ö. még Kazinczy Levelezése (Váczy) XIV. 285. l.

gek — voltak, Bárótzi meg néki nagyon ellenszenves is. E későbbi ítéletében (1816) alig ha van része annak a körülménynek, hogy a gárdából való eltávolíttatását Bárótzi is kereste:[1]) mert hiszen az egész tisztikarnak egyhangú volt a nyilván Splényitől sugalt véleménye.

A Bécsben élő többi magyarnál annál kedvesebb irodalmi társaságra bukkant. Rokonának, Somsich Lázárnak környezetében ott találta Takáts Józsefet, azt az embert, akinek életében a legtöbb jóval lett adósa — talán már Győrből, de egészen bizonyosan Pozsonyból, barátját. Ott élt a *Sokféle* derék szerkesztője, Szlavnicai Sándor István, aki Győrött adogatta ki rendre egyéb munkáit is, köztük az imént, 1791-ben a *Jelky Andrást*. Legjobb, leghívebb barátja azonban a *Hadi és más nevezetes Történetek* egyik szerkesztője, Görög Demeter volt. Meghitt barátságának a *Kesergő Szerelem* kialakulásában is jutott szerep. Görög Demeter előkelő úr, hercegi nevelő volt; Kerekes Sámuellel, szerkesztőtársával éppen ebben az évben változtatták át a *Hadi és más nevezetes Történteket Magyar Hírmondóvá*. Az imént adták ki Révai *Jámbor szándékát*; s Kerekesnél talán látta is Kisfaludy Mikes leveleinek kéziratát. Lakásukon minden magyar író megfordult. Itt ismerkedhetett meg a fiatal testőr Révai Miklóssal; s itt köthetett igazi barátságot a tőle nagyon különböző, de szintén dunántúli, sőt zalai Batsányi Jánossal, csak nem 1793 elején — mint Szinnyei Ferenc gondolja[2]) — hanem később. A magyar irodalomnak ezekben az években sok újdonsága nem volt; de ami megjelent, arról e társaságban mindig értesült. Boldizsár öccsének pedig meghagyta, hogy tudósítsa a »Müller Győri könyvkötő könyv Tárában található új magyar könyvekről« s eleinte[3]) számonkérte tőle, ha elmulasztotta. Utóbb már maga gyűjtött könyveket,[4]) s abban minden munka megvolt, amiről a bécsi írók körében értesült, ezek során pl. Mikes leveleskönyve is.

Ez lehetett Bécsben az első társasága, mindaddig, míg szolgálatából következőleg magasrangú körökbe kerül és a császárváros zajos, vidám örömeit tele lélekkel élvezi. E mellett, úgy

[1]) Markó Árpád ért., id. h. 382. l.

[2]) Szinnyei Ferenc, Bacsányi János. 1904. 28. l. — Szinnyei ez adatát Batsányinak Áranka Györgyhöz intézett egyik levelére alapítja: *Bacsányi költeményei*. Toldy kiad. 1865. 251. l. Batsányi e levele azonban Kassán febr. 10-én kelt, „hosszas utazás" után. „A levélírást egy postanapról a másikra halasztgattam." Nyilván jó pár napja otthon van már. Kisfaludy pedig csak február első napjaiban ért Bécsbe. — De 1796-ban sem ismerkedhettek meg, mert mikor Kisfaludy — az év elején, rövid ideig — Bécsben van, Batsányi még Kufsteinban fogoly. Valószínű, hogy (talán mint Forgách titkára) 1794 derekán járt Batsányi Bécsben. 1796. végén Kisfaludy mint régi ismerősének ír neki (MM. VIII. 102. l.) és 1797 nyarán, mikor nyolc napot tölt Bécsben, találkoznak. (Takács levele Kisfaludyhoz, 1797. aug. 2. Darnay-Múzeum 1054. sz.)

[3]) MM. VIII. 94. l. 1793. április 28.

[4]) Császár Elemér, *Kisfaludy Sándor könyvtára 1795-ben*. Magyar Könyvszemle, 1908. 316. l. Ez a könyvtár egészében megvan (M. Nemzeti Múzeum): 1796 elején, mielőtt Milanóba ment, bizonyára hazahozta az egészet.

lehet, Medina Mária és környezete által jut el az osztrák írók, művészek társaságába;[1]) Beethoven, Weigl és mások ismeretsége — miként Haydn-imádata is — a főúri szalónok életének és nagy zenei tehetségének együttes eredménye, de már Alxinger, Retzer, Mayern társasága (»ezen utolsónak Géniussát[2]) igen kedvellte«) nyilván Medinához kapcsolódik: Alxinger pl. ebben az évben (1794) lett a Hoftheater titkára. Itt már a fölvilágosodás íróinak légkörében mozgott, s ha még hozzávesszük, hogy Sonnenfelset is jól ismerte,[3]) a szálak már-már ahhoz a Graben mellett lévő kis kávéházi társasághoz vezetnek, amely illuminátusokkal és szabadkőművesekkel van tele s mely utóbb Greiner udv. tanácsosnál gyűlekezik[4]) — vagy legalább is elvezetnek Martinovicsékhoz. Kisfaludy Sándor jó viszonyban volt velük, a nagy kalandort is ösmerte, de nem keveredett közéjük.[5]) A fölvilágosodás eszméi nem hatottak rá mélyebben, nem lett »illuminátus« vagy szabadkőműves — elsősorban a társasági élet könnyebb szórakozásai érdekelték, de mondjuk meg, maguk ezek az új eszmék is már lehiggadtak első lendületükből, úgyhogy Bécsben Ferenc idejében kiformálódott a loyalis, kötelességtudó és polgári mivoltára büszke városi polgár, a későbbi biedermeier, sőt nyárspolgár őse. A forradalmi, lázongó ér elhalt; politikai hatását az abszolut uralom mesterségesen próbálta elfojtani; társadalmi szempontból az egész francia hullámnak csak két elevenebb tendenciája élt: a klerikalizmus gyűlölete és az arisztokrataellenes feljogás. Kisfaludyt, a magyar nemest, a városi polgár fogalma nem érintette. a nemesi származás és nemesi hivatás tudata élt benne, a pozsonyi megyegyűlések maradandó élményei voltak. Nevelésénél, környezeténél fogva a papsághoz is közel állott.[6]) A magyar mágnások ellen benne is élt az ellenszenv — de ezt nem Bécsben s nem a felvilágosodásból szerezte; előkelő köznemesi származásából és hazafiasságából eredt kicsinylő gyűlölete, úgy állt velük szemben, mint egykor Verbőczy, és külföldieskedésükért, gerinctelen politikájukért megvetette őket. De, hogy ez sem volt benne elfogult balítélet, azt megmutatta egész pályája.

A szép mágnásasszonyok körében egyébként jól érezte magát Bécsben s az udvar levegőjében is alig vehette észre a fölvilágosodás áramlását. Két évtizedje mult, hogy Lessinget Bécs lelkes

[1]) Ismeretségeit büszkén sorolja fel Önéletrajzában. MM. VII. 388. l.

[2]) Helyesen: Mayern Wilh. Friedr. (1760—1829.) egy akkor hires *Dia-Na-Sore* c. állambölcseleti könyv különe szerzője; Batsányiné Baumberger G. versei elé is ő írta az előszót.

[3]) 1797. áprilisában, mikor Klagenfurtból a német harctérre utazik, nyolc napot Bécsben tölt. Purkersdorfból beszámol róla Vizkelety barátjának, s azt írja: „a' Theátromban . . . ott találám Pausingert, *Napheggyit* . . stb." Nem kétséges, hogy Sonnenfelsről van szó és hogy mint régi ismerőst említi így. MM. VIII. 107. l.

[4]) Horánszky Lajos, Bacsányi János és kora. 1907. 121. l.

[5]) MM. VII. 390. l.

[6]) Martinovicsban is „*a' feslett életű* papot" gyűlölte.

örömmel és pompával ünnepelte: 1794-ben az udvar megszűnteti a szabadkőműves-páholyokat, Blumauer könyvkereskedést nyit, úgy látszik, mintha a fölvilágosodás után egy új korszak kezdődnék; de a legkedveltebb író még mindig Wieland, Tassot még mindig szeretik és Metastasio még divatban van. A barokk emléke még nem mult el egészen, fényét és színeit a fölvilágosodás elemeivel kevert rokoko — vagy inkább az olaszos barocchetto hatása csak növelte: Lombardia és Velence, ha Napoleon fenyegeti is, még mindig Bécs birtoka.

Kisfaludy Sándor írói tevékenysége most is, mint az imént Pozsonyban, jobbára fordítgatás. A *Chlorishoz* c., talán Bécshez fűződő versén s egy elveszett költeményén kívül[1]) egyetlen nagyobb lélekzetű kísérlete került elő, 1793-ból: *A' Tavasz*. Ennek a Faludi Ferenc alapos hatására is valló versnek jeligéi a »két nagyságos elmén« kívül Hölty, Kleist, Uz és Hagedorn verseiből valók: a *Musenalmanach*ok világából. Legtöbbet ugyan Tasso eposzában gyönyörködik; de (a testőrök elméleti tárgyai között a németen és a francián kívül az olasz is szerepel) a *Rinaldó és Armida* »pongyolán« magyarra fordítása[2]) csak »a' nyelvtanulás végett« készül. Wieland *Ágathon*ját azért szereti, mert benne, mikor Medina Mária irigyelt kedvese lett, a maga szerelmének csodálatosan egyező történetét éli át.[3]) Az egyik versnek pedig, amely még Bécshez fűződhetik *(Chlorishoz)*, Metastasióból van a jeligéje.[4]) Ez az utóbbi három író — bár kettő közülük sokat foglalkoztatta — a Musenalmanachok költőivel együtt sem tölti, nem is töltheti be egész irodalmi légkörét, de azt hiszem, jellemzően határozza meg. A 22—23 éves ifjú fordítgatása, talán néhány, részben elveszett verse, viszont még nem költészet. Az írói láng a társaséletnek előtte eddig ismeretlen zajában elhomályosodik. Egy pillanatra lobban föl: szeretné megírni Medina történetét[5]) — egyébként a testőrhagyományok kivesztek a szép barokk palotából és Kisfaludyban sem él belőlük más, mint a művelődés szeretete és érdeklődés az irodalom iránt. Mikor a karácsony estéjét megelőző napon át kellett költöznie az Alser-kaszárnyába,[6]) jól tud olaszul (Medinának is része volt benne) s valamelyest franciául, sok új íróval és olvasmánnyal gazdagabb a látóköre, három év viharos emlékei, színes képei, érzéki kalandjai zárulnak le, de az irodalom művelésével annyira sincs, mint volt Pozsonyban vagy Kolozsvárt.

[1]) Ez az elveszett vers az a *Boldog Szerelem* c., sikamlósabb költeménye, amelyet franciaországi naplójában említ. (MM. U. ott. 337. l.)

[2]) MM. VII. 388. l.

[3]) U. ott. 389. l.

[4]) MM. VII. 6.

[5]) U. ott, VI. 353. l. — Ez a terve még a *Frantzia fogságom* c. kéziratában is szerepel (N. Múzeum 626. Oct. Hung.) az első lapon: MAGYAR AGLÁJA. — Magyar Thalia — A' Gráciák — *Medina* — Ulisses és Penelope — Himfy Szerelmei — Levelek.

[6]) Markó id. dolg., 378. l.

Ezen az estén bizonyára eszébe jut a badacsonyi szüret és Szegedy Rózi...

1790-ben látta először. Másodszor jött haza Pozsonyból a nagy vakációra. A bölcsészeti tanfolyamot elvégezte, a gárdánál — épen az imént folyamodott érte nagyanyja — hiába próbálkozott. Most maga is vágyódott öreg nagyszülőjéhez. De nagyanyja is — aki talán közeledni érezte végét — még egyszer látni akarta legidősebb, legkedvesebb unokáját, aki 6—7 esztendős korában szakadt el tőle.[1]) Sándorfiné, bár Trézsi és Nanica unokái nála nevelkedtek (Sándor nem is ösmerte őket), vejével régóta haragban élt. Most mégis írt neki és Sándort magához kívánta Sümegre.[2]) Itt »e szép, felséges, romántos vidékben« Oszterhueber Vince barátja, egy pozsonyi kispap emlegette először kis kuzinját, a »szép és okos leányt«. S egy vasárnap reggel látta is Rózit, amint a sümegi franciskánusok miséjéről elkocsizott. Ekkor s róla írta meg első versét.[3])

Öt évvel utóbb volt a badacsonyi szüret. Sándor a testőrségtől jött meg (Bécsből szeptember 4-én indult[4]) vakációra s atyja azt kívánta tőle, hogy ismerkedjék meg az atyafisággal és a dunántúli úri családokkal: szerette volna, ha fia gazdagon nősül. Ekkor már Skublics Imre volt Görög Demeteren kívül egyik legjobb barátja, akivel — mint mondtuk — már Erdélyből is levelezett. Vele járogatott inkább a vidékre bolyongani, mint családokhoz. Így kerültek egyszer Skublicséktól, Bessenyőről Rosty Antal házába, Hosszúfalura — s ott találta Szegedy Rózát. Azóta már sokat hallott Róziról, műveltségéről, szépségéről egyaránt.[5]) A leány tüneményes szépsége elbűvölően hatott rá. S még ezen az őszön. Rostyék szeptember 21-én kezdődött szüretjén — akik családjával mindig tartották az atyafiságot[6]) — úgy adódott, hogy Rózával felejthetetlen, poétikus napokat éljen át. Az irodalmi nevezetességre jutott badacsonyi szüret élményeit, amelyen atyjával együtt vett részt, Császár Elemér találóan rajzolta meg.[7]) Bécsi érzékies, nem egyszer léha emlékei után (Medinától már elbúcsúzott, a táncosnőt Berlinbe vitte útja) egy nagy műveltségével is rokonszenves, okos, tiszta úri leány képe vésődött mélyen a

[1]) Kisfaludy Mihály első öt gyermeke Sümegen, a többi négy Téten, illetve Győrött született. Ebből következtetem, hogy legkésőbb 1779-ben már Téten laktak.

[2]) A *Két szerető szívnek története* e részleteit bátran fogadhatjuk el valóságnak. MM. VI. 534. l.

[3]) U. ott, 536. l. A névnapi versről (MM. VIII. 666.) Angyal Dávid sem hiszi, hogy a 12 éves Kisfaludy írta. A fenti vers viszont nincs meg.

[4]) MM. VI. 350. l.

[5]) U. ott, 537. l. szerint Trézsi huga is csak Szegedy Rózát tudta nekivalónak.

[6]) Kisfaludy Mihály árván maradt hugai is, Anna és Rozália — gyámjuk Marián János volt — Rosty-háznál (Szentlőrincen) nevelkedtek, Anna onnan ment férjhez is. Győr vm. lt.

[7]) Id. m. 47—49. l.

szívébe, mikor a gárdához visszatért. Nem író volt vagy költő, csak szerelmes.

A gárdából való eltávolítása után, talán még karácsonykor, s inkább talán 1796 farsangján ismét szabadságot kapott. Splényi báró hű maradt első leveléhez és Sándort tábori ezredbe szánta; a király azonban nagyobb büntetésül, ú. n. helyőrségi ezredbe küldte, amelynek legénysége rokkant vagy büntetett katonákból állott, harci tevékenysége legfölebb várvédelem volt.[1]) A katonaságot ott nem hagyhatta, legyrészt, mert a testőrséggel öt évi kötelezettség járt, másrészt, mert akkor otthon még rosszabb híre ment volna az eseményeknek. Így is sok volt a pletyka, s ezek — valamiképen Medina Mária híre — Zalába is eljutottak. Rózinak utóbb is volt mit értük rokonságától, kivált nagynénjétől szenvednie. Ezek is közrejátszhattak, hogy a leány — mikor néki Gógánfán, ajtóstul rohanva a házba, váratlanul szerelmet vallott — kikosaraztа.[2]) A büszke és eddig női körökben elkényeztetett ifjúnak (huszonhárom éves múlt) fájdalmas volt ez a seb, Rózinak őt lenéző és megvető bánásmódja, — evvel a sebbel indult március elsején Lombardiába.

Állapítsuk meg, hogy eleddig a költőből nem mutatkozott benne más, mint az első hév, amely Erdélyben nyilatkozik meg, de Bécsben, mikor igazán nagy irodalmi alkotásokkal ismerkedik meg, éppen nem lobban lángra, sőt elalvóban van — egyetlen irodalmi gondolata, hogy Medinával átélt szerelmét megírja — és az irodalom iránt való érdeklődés, a könyvek szeretete, amely Pozsonyban ébredt, a győri Olvasó-Kabinét könyveiből táplálkozott s bécsi írói körökben nőtt igazán naggyá. Érzelmi világában azonban egészen benneélt Szegedy Rózi képe: a badacsonyi szüret bűvös bájos emléke és kikosaraztatásának nagyon égő, mert önérzetét is sértett sebe.

Március 6-án Traisskirchenben, május 8-án Milanóban vannak, június 26-án — egy vasárnap mosolygó hajnalán — megkezdődik a vár ostroma és szerdán, 29-én reggel 8 órakor »hadi betsülettel« foglyokúl adják magukat az ellenségnek.[3]) Több, mint egy hónapig tart útjuk Északolaszország és a tengerpart legfölségesebb vidékein át; már az első napokban, július 7-én, még Páviában megveszi Petrarca költeményeit, ez azontúl mindig nála van. Július 29-én Vizkelety barátjával együtt Draguignanban vannak. Vannak jó francia könyvei, vele van a hegedűje, van művelt társasága és van kényelme, pihenése. S augusztus 14-én megállapítja, hogy »vagyon itt, és pedig épen szomszédságomban, egy bizonyos Caroline d'Esclapon párisi leány.... ez egy valóságos

[1]) Markó értekezése, id. h. 377. l.: „a tábori ezredekre ez az áthelyezés sértő volna!“

[2]) MM. VI. 449. l.

[3]) Hogy a *Naplóm és a franczia fogságom* egész szövegében nem egykorú, arra még rátérek; dátumai azonban teljesen megbízhatók, s részben a napoleoni háborúk történetével ellenőrizhetők.

szép lélek.« Ez a pár sorba s néhány száraz dátumba szorított néhány hét jelenti a legnagyobb fordulatot költőnk életében.

Az irodalom iránt való érdeklődését, az íráshoz való kedvét már Pozsonyból s Erdélyből magával hozta. A bécsi környezet az előbbit kétségtelenül fokozta; az utóbbit talán inkább csökkentette a nagyobb, sőt világirodalomi látókör, amelynek élvonalai kezdtek előtte kibontakozni s a nagy társadalmi elfoglaltság, amely színessé tette életét, kétségtelenül felületesebbé, léhábbá gondolkodását. A fordítgatással jóllakott.[1]) De hiányzott a tűz, amely lángra lobbantsa kedvét, s úgy nézem, hiányzott a minta, hiányzott a téma is: még nem találta meg önmagát. Ezt az indítékot, ezt a hatalmas mozgató erőt, amely Kisfaludyból a költőt kirobbantotta, látom én Petrarcában. *Ilyent* magyarul nem olvashatott. Zrinyitől Faludiig vagy Gyöngyösitől Baróti Szabó Dávidon át a »két nagyságos elme költeményes szüleményeiig« nem hangzott feléje igazi líra s legkevésbbé szerelmi líra. Voltaképen akkor járt legközelebb önmagához, mikor Wielandnál megtalálta a maga történetét s Medina Mária szerelmét meg akarta írni, mert már-már rátalált a maga mindvégig egyetlen témájára: most Petrarca példája megmutatta neki, mit kell és hogyan kell megénekelnie.

A második mozzanat fogságában: útja Draguignanig. A természetnek az a regényes, sokszor megdöbbentően fenséges[2]) pompája, amely elé tárult, gyönyörű hangulatokat váltott ki belőle, emlékezetes képeket vésett lelkébe. Tudta, hogy mit kapott e kényszerűségében is nagyszerű utazással: »szép utazásaimat, tapasztalásaimat és sok új, drága esméreteimet egyedül viszontagságaimnak köszönhetem« — írja hazatértekor Klagenfurtból Batsányinak.[3]) Egy-egy távlat, amely Sümeg vidékét juttatta eszébe, az Alpok zordonságával, majd a tenger végtelen nyugalmával váltakozott; s közben bizonytalan jövő felé távolodva — Draguignanban arról is megemlékezik, hogy ha Medina nincs, Somsich Lázár és Balogh Péter segítségével udvari hivatalhoz jut a testőrségtől[4]) — talán a távolság miatt, belémarkol szívébe a Róziról való emlékezés. Pusztán lélektani mozzanat, hogy a vágy a távolsággal nő benne és Draguignanban szobájában a falon[5]) Laura képe van, amely Rózihoz hasonlít. Petrarca-kötete mindig nála van, a Szegedy Rózáról való emlékezés kísért, a természet szépségei hangulatot teremtenek benne. Még csak két mozzanatot emelek ki: az egyik a draguignani otthon kényelme, amikor Bécs és az eddig

[1]) Már Pozsonyban gondolt arra, hogy eredetit kellene írnia. *Hattyúdal*, IX. 39. str. MM. VI. 303.

[2]) Császár Elemér *(Kisfaludy Sándor és a francia irodalom. Beöthy-emlékkönyv*, 1908. 225. l.) részletesen elemzi s kiemeli, hogy „a borzalmas természet rajzával" különösen Parny hatott költőnkre.

[3]) MM. VIII. 103. l.

[4]) MM. VII. 351. l. „Ha őtet nem ismerem vala, régen a' magyar Cancelláriánál volnék."

[5]) *Autobiographiai jegyzetek.* U. ott, 415. l.

tartó út háborús viszontagságai, majd fáradalmai után életében először élhet kedvére magának —, a másik, hogy a kis párizsi leány, Caroline d'Esclapon maga ösztökéli írásra. Már Vergelius szeretetében — Milanóig egyetlen olvasmányában[1]) — találkoztak s az együtt töltött mindössze egy hónapot Petrarca-imádatuk töltötte be. Caroline-nak beszél verseiről s az ösztökéli, hogy »a' két nagyhírű szerelmesnek érzelmeit egy költeményben, *Tasso' strófái'nemében*« próbálja megírni;[2]) de figyelmezteti arra is, hogy Petrarca légiesebb szerelme helyett emberibb érzéseket énekeljen. Az ő biztatására »bátorodott ily szerelem dalainak folytatására«.[3]) Így lett Kisfaludy lírikus, a szerelem költője, s így születtek az első Himfy-dalok.[4]) Még nem — mint utóbb, rosszul emlékezve, *Hattyudal*ában beszéli — a *Himfy Szerelmei*, csak egy *Petrarca és Laura* c. gyűjtemény, mintegy száz dal, mely hazatérőben a tengerbe veszett.[5]) De más dalok, amelyek egyikemásika emlékezetből (s talán abból a *Frantzia fogságom* c. kéziratból, mely a Nemzeti Múzeumban van), a *Kesergő Szerelem*be is belékerült. Karolin nagy — s csak nálunk szokatlan — műveltsége, mely Rózára emlékezteti, a Zalában nem is régen történt események, Laura képének hasonlatossága bizonyossá teszik, hogy draguignani heteit s így a *Himfy*t már foganásakor is Rózi emléke tölti be. Az olasz útnak Milanóig futó, rövid s így is inkább félénk kalandjai (ezt már avval együtt, hogy költőnket Medina hódította meg, vagy csábította el s nem megfordítva, Császár ismételten kiemelte) s a draguignani »nymphák« aligha feledtették Róza emlékét; naplójában — még ha végső fogalmazása otthon készült is — Medina emléke Rózáéval küzd s az utóbbi kerekedik fölül; voltaképpen pedig a kis Weinstein Terust, az édeskés pozsonyi ideált nem számítva, eddig nem is volt több szerelme, mint a felejthetetlenül érzéki Medina Mária és a tiszta, művelt úrileány, Szegedy Rózi, akit mindjárt feleségül választott. A Toldy Ferenc 1874-ben fölvetette gondolatot, mely sokáig uralkodott, hogy Liza

[1]) MM. VII. 289. l. *A Bucolica* volt vele, a könyvet Batsányitól kapta. MM. VIII. 103. l.

[2]) MM. VII. 418.

[3]) *Hattyúdal.* XII. 19. str. U. o. VI. 336. l.

[4]) Szinte bántó elgondolni, hogy a hőst eleinte szinonim névvel, de Ménfynek hívták: *Nani* c. verse (MM. II. 6.) erre vall. A költemény különben a *Rózi*val együtt (u. o.) véleményem szerint eredeti s a kettő csírája a *Himfy*nek; az utóbbi Kisfaludy legtermészetesebb gondolatát fejezi ki, hogy Rózinak (Náninak) nem tetszik, mert szegény; bár a „vak szerencse" gazdaggá tenné . . . az előbbi a piruló szerelmes leány első képe: nem mondta, de minden mozdulata elárulta, hogy szerelmes. — Egyébként nem osztozom Rényi véleményében (*Petrarca és Kisfaludy S.*, Figyelő, VII. 174. l), hogy az első Himfy-strófák olasz földön, már májusban születtek. Az, hogy akkori élményeket dalol meg, nem bizonyíték. Az élmények erősek és tartósak voltak. Az bizonyos, hogy a 6. és 14—16. dal a legrégibbek, a *Frantzia fogságom* c. 1. füzetben ezek az első magyar versek, de a füzet élén már Parny-idézet van: e dalok szemmelláthatóan (formai kialakultságuk miatt is) csak Draguignanból valók. Elhihetjük végül magának a költőnek is: „itt kezdém Himfyt írni". MM. VIII. 415. l.

[5]) MM. VII. 372. l. és bővebben 419. l., majd VIII. 105. l.

a klágenfurti grófné, már Császár Elemér végképpen elvetette. De szinte bizonyossá tehető, hogy már Drauguignanban, a *Himfy Szerelmei* első csirájában Szegedy Rózához kapcsolódtak az érzelmek, amelyek a Himfyben költészetté szépültek.

Alig több, mint egy hónapig tartott a barátság Karolinnal: s ezalatt megszületett Kisfaludyban a költő. Mikor tíz napi hajózás s közben az emlékezetes vihar után, október 1-én, Genuában Vizkeletyvel partot érnek, más ember volt, mint mikor Milanó ostromát élte. Egy örökké emlékezetes út vadregényes tájakon, Petrarca, az első Himfy-strófák s egy csomó, költészetét Petrarcán túl is fejlesztő olvasmány, a költőkön kívül Rousseau regénye is, élményeihez tartoztak. De legnagyobb eredménye volt az a tudat, hogy emberi érzésvilágát szabadon megszólaltatni, költeményekben kiénekelni: ez a költészet.

Útja Genuából visszafelé Novin és Alessandrián át Veronába s innen ugyanazon az úton vitt, amelyen félév előtt Milanóba ment: Mantovát s Vergilius szülőfaluját ki kellett kerülniük, mert Napoleon ostroma alatt volt:[1]) a francia kísérők csak Trient környékén október végén vagy november elején[2]) adhatták át őket az Erdődy-huszároknak s Vizkeletyvel együtt nemsokára ismét Klagenfurtban voltak, ahol költőnkre — mint kiváltatásáig[3]) ellenség elé nem küldhető tisztre — a hadikórház felügyeletét bízták. Ebben a beosztásban maradt 1797 márciusáig.

Klágenfurtban vidám napok következtek. Eleinte olcsó szerelmeknek, alantasabb kedvteléseknek éltek, de az első kicsapongásoknak ugyan hamarosan mindketten megadták az árát.[4]) Balog, egykori testőrtársuk, aki Cremonában szakadt el tőlük,[5]) Klagenfurtból ismét előbbre jutott s már Bécsben volt. December eleje lesz, mire Kisfaludy tőle a szükséges első új fölszerelést és első levelére a választ megkapja.[6]) Görög Demetertől (úgy látszik, megérkeztéről régi barátjai közül elsőnek őt értesítette) megtudja, hogy atyja, mint a vármegye követe, a

[1]) Némi ellentmondás van naplója és egyik levele között. Naplójában azt mondja, hogy (Milanóba menet) nem ment ki Andesbe. (MM. VII. 266.) Visszafelé Cremonán és Brescián át jöttek Veronába, tehát a franciák ostromolta Mantovát kikerülték. (MM. VII. 420. l.) Batsányinak viszont azt írja, hogy Mantova kies vidékeit összejárta s Vergilius bukolikáit ott olvashatta, ahol azokat Vergilius írta. (MM. VIII. 103. l.)

[2]) Nincs rá adatunk, de Milanótól Draguignanig is egy hónapig tartott útjuk.

[3]) Egy konventtag közbenjárására (MM. VII. 415. l.) becsületszóra engedték őket, saját költségükön, haza. Hivatalos kicseréltetésükig tehát nem harcolhattak. Draguignanban a rádió jóvoltából most került elő írásos fogadalmuk: Birkás Géza prof. figyelmeztetett rá, hogy épen költőnk aláírásának facsimiléjét a Rádió Ujság (1931. febr.) közli.

[4]) MM. VIII. 97. l. Költőnknek „sárga", Vizkeletynek „kövér nyavalyája" lett. L. a VIII. 97. l. közölt levél kéziratát (Angyal e részt nem közli) az Akadémiában.

[5]) MM. VII. 283. l.

[6]) MM. VIII. 95. l.

pozsonyi országgyűlésen van: nem jutott tehát kezéhez Tétre írott három levele,[1]) nem küldött pénzt. Azért egyelőre csak szűkösen vásároltat, annál inkább, mert nem bizonyos még benne, hogy katona marad. A következő év az utolsó elkötelezett esztendeje. Nem tudja, atyjának mi a szándéka. De költőnk fejében bizonyára sokszor megfordul Rózi, a házasság és gazdálkodás. Közben még vígan éli világát. Balogh még ott volt, mikor a három Thiessleánnyal megismerkedtek, s most Vizkeletyvel kettesben folytatják a kalandot, amelyről már nemcsak a klagenfurtiak, pl. Christalnigg grófné, de bécsi ismerőseik is tudnak.[2]) A télen ismerkedik meg azután a máig ismeretlen Pepi grófnéval, életének legszenvedélyesebb szerelmével. Mintegy három hónapig tartott e viszony, április végén válnak el egymástól, de novemberben még mindig emlegeti.[3]) Nagy élménye volt, amely egészen betöltötte és az egyetlen viszonya, amely Rózi emlékét is háttérbe szorította. Az járt az eszében, hogy későn találkoztak, a grófné már másé volt. De mikor 1797 júliusában Takátsnak ezt megírja,[4]) már köszönteti Rózát s megkérdezteti, hogy mitévő lenne, ha valaki úgy epedne érte, mint Himfy az ő kedveséért. Már hét ének és hatvan dal készen van a *Kesergő Szerelem*ből, amelynek a címe Draguignanban is megvolt, mikor Pepi grófnéról nem tudott még. A kérdés tartózkodó formáját megokolja, hogy egyelőre nem tudja, hányadán van Rózával.

Napoleon közelgő hadai elől gyorsan és kifogástalanul megmentette és Judenburgba szállította a klagenfurti katonai ruhatárat. Ezért jutalmul — »nagy Belobungs-Decret«-tel[5]) — a Wallis Olivér-tábori ezredhez, a rajnai hadsereghez, helyezték át. Sopronig a klagenfurti grófékkal együtt boldog hangulatban vitt az útja, útközben az unzmarkti vár tövében gyönyörű holdvilágos éjtszakán sétálnak romantikus vidéken s élik szerelmüket, azután elválnak. Bécsből ismerősei közül a franciák közeledtének hírére majd mindenki — grófjával Takáts is — elmenekült, Szegedy Rózit sem találja ott, csak Batsányit[6]) (akit fogságából való kiszabadulásáért már Klagenfurtból levélben üdvözölt) és János testvéröccsét, aki már szintén hadnagy — s épen úgy udvarol, mint egykor ő maga.[7]) Nyolc napot tölt ott, ekkor kapja meg Batsányitól Takátsnak éppen megjelent verseskötetét[8]) s útja Linzbe visz tovább. Innen ezredével Brünnbe, majd Magstadton át Renningenbe kerül, Stuttgart közelébe. A sváb föld szívében, a württembergi

[1]) „Leveleim odahaza gondatlan hugaim' kezében fognak heverni." MM. VIII. 96. l.
[2]) U. ott, 100. l.
[3]) U. ott, 130. l.
[4]) U. ott, 122. l.
[5]) MM. VIII. 107. l.
[6]) U. ott, 117. l.
[7]) MM. VIII. 108—109. l.
[8]) U. ott, 117. l. és Takáts most előkerült válasza 1797. augusztus 1. (Darnay-Múzeum, 1054.)

székváros környékén (Stockach) vannak téli szálláson. A grófné képe lassan kialszik emlékéből és megint Rózára gondol, annál inkább, mert van, aki élessze a tűzet, Skublics Imre is irogat róla, de Takáts József is ösmeri mindkettejüket, történetüket, egymáshoz való érzésüket, s elhatározza, hogy egy pár lesz belőlük.[1])

Az ifjúkori, de költőnknél idősebb jóbarát, a volt pozsonyi kispap, Péteri Takáts József mint gr. Festetics László nevelője él Bécsben. Kivüle ugyanakkor, mikor Kisfaludy Pepi grófnővel éli a tavasz legboldogabb napjait, Szegedy Róza is, atyja halála óta, még ott volt. Nyár elején azonban Felsőörsre költözködött, prépost-nagybácsijához, s nem is szándékozott visszatérni: holmiját is hazavitette.[2]) Hogy a császárvárosban Takáts-csal többször találkozott, azt bizonyítja, hogy hazulról mindjárt írt neki. Ebben a levelében Kisfaludyról is érdeklődött. A költő, akinek sorsáról a császárvárosban Takátstól jól volt értesülve,[3]) átutaztában vele — éppen, mert Takáts akkor nem volt Bécsben — nem találkozhatott. Takáts előtt, aki mindenről tudott s mindent megírt Rózinak, nem is árulhatott el többet, mint atyafiságos érdeklődést: egyelőre ő volt az önérzetében sértett, Rózi a megbántódott fél: a körülmények olyanok voltak, hogy egyikük sem közeledhetett.

Takáts okosan fogta föl a dolgát. Egy nappal előbb, mint a költőnek válaszol, Rózinak is ír és szószerint megírja Sándornak a *Himfy Szerelmei*ről föltett kérdését.[4]) Rózi is óvatos még. Nyilvánvaló — s ennyit a levélregény részleteiből is bátran vehetünk valóságnak —, hogy Sándor és a badacsonyi szüret nagy élménye volt néki is. A művelt testőrhadnagy a legrokonszenvesebb volt neki minden ismerőse közül. De többet tudott csélcsapságairól, mint kellett volna, talán többet is tudott, mint amennyi igaz volt. És várt. Ellenben nem tudta azt, hogy Sándor igazában kettős szerelmi életét élte: egyfelől tele lélekkel vetette magát az érzéki szerelmek mámorába s élte fiatalságának Sturm und Drang-ját, másfelől mindig őrizte magában a józan tudatot, hogy egyszer majd hazamegy s otthon házasodik meg, és őrizte Szegedy Rózi eszményi képét, tiszta szerelmét, a badacsonyi szüret és Szigliget emlékét.

A két jóbarát, Skublics és Takáts, lassan, csak megjegyzésekkel, apró tudósításokkal tartotta ébren a mindkettőjüknek egymás előtt józan büszkeséggel titkolt, de vágyódó érzelmeit. Rózi tudta, hogy egyszer Sándor majd »megváltozik«, Sándor pedig — úgy látszik — írta tovább a *Kesergő Szerelem* strófáit. A klagenfurti grófnőt — aki gyermekét is világra hozta már[5]) — elfeledte.

[1]) *Két szerető szívnek története*, MM. VI. 408. l. „Utolsó lehelletemig mindég köszönni fogom emennek (Takátsnak), hogy ő Lizát minden időben Imrének kívánta és szánta."

[2]) Takáts id. levele Kisfaludyhoz. 1797.

[3]) MM. VI. 413. l.

[4]) Takáts levele Szegedy Rózához. 1797. aug. 1. KTL.

[5]) MM. VIII. 130. l.

A táborban jól folyt élete. Csönd volt a harctereken, a hadsereg sváb földön, Ludwigsburgtól a bodeni tóig, nyugatra ívelő vonalban táborozott, főerejével Stuttgart környékén. 1797 október 17-én megkötötték a campoformiói békét. Gyakorlatozások, szemlék, parádék váltogatják egymást. Károly főherceg egy szemlén rá is ösmer az egykori testőrre. — Kisfaludyt, aki végre megint tábori ezrednél van, csak két dolog érinti közelebbről: az egyik, hogy a gyalogsághoz került, a másik, hogy Splényi még mindig útjában van előléptetésének: ezúttal ahhoz ragaszkodik,[1]) hogy Kisfaludy 1798 január 5-ig — míg öt évi kötelezettsége lejár — a testőrség létszámába tartozik, az ezrednél csak létszám fölött van, az ezred tehát nem léptetheti elő. Már minden kedve elment a katonáskodástól — »én egyedül csak az Atyámért teszem ezt az áldozatot« — írja.[2]) De ez a hangulat, amelyet Vizkeletyhez írt leveleiben közös kalandjaiknak tréfás emlékei váltogatnak, nem gátolja a *Kesergő Szerelem* folytatásában: 1798 karácsonya felé, éppen akkor, mikor a hadiélet mozgalmasabb kezd lenni, nagyjában elkészült vele. Vannak részletei (a XVII. énektől), amelyek csak később keletkezhettek, utólag kerültek bele — de egészében hinnünk kell magának a költőnek, hogy ekkoriban készen volt, s később csak strófákkal, részletekkel toldozgatta meg. Jó is volt, mert mozgalmasabb idők következtek. Napoleon Egyiptomban járt, de a direktórium alig egy évi szünet után, ősz óta újból készülődött s Ausztria sem maradt veszteg. Ehrenbreitstein megszállása után (1799 január) a franciák az északi csapatok visszavonását követelték a szövetségesektől s e kívánságuk megtagadását casus bellinek jelentették ki: fenyegetésüket Thugut tudomásul sem vette. Erre a franciák a Rajnán átkeltek és március 12-én megüzenték a háborút.

A két jóbarát ezalatt addig közvetítgette Sándor és Rózi egymásnak szóló üzeneteit, amíg meg tudta győzni Sándort, hogy bizvást írhat Rózinak. Ha a *Két szerető szívnek története* dátumait elfogadhatjuk, Kisfaludy már 1798 szeptember 21-én, a badacsonyi szüret harmadik évfordulóján ír Szegedy Rózának,[3]) ez valószínűvé is teszi dátumát. Gmundenből kelt a levele, Károly főherceg már ez év őszén bajor földre csoportosította csapatainak egy részét, s március elején Kisfaludy még nem tudja, mi következik a mintegy kétéves fegyvernyugvásra; március 10-én azonban már átkeltek a Lechen,[4]) Kemptennél vannak, s innen dél, majd délnyugat felé a Boden-tó mellékére vonulnak.

Szegedy Rózának nem mindjárt jutott kezébe a szeptemberi levél, amelyet Kisfaludy Skublicshoz küldött. Novemberben Sándor egy második levélben csak annyit kér, írja meg, megkapta-e a

[1]) MM. VIII. 113. és 125. l.
[2]) U. ott, 127. l.
[3]) MM. VI. 387. l. Később azonban úgy emlékezett, hogy 1799 elején írt először Rózának. U. ott, VII. 398. l.
[4]) U. ott, 410. l.

levelét? Takátsot is sürgeti decemberben: »irj mindenről, a' mi interessál — el ne felejtsd ám Szegedy Rózit is!«[1]) Ez a pár hónap a *Kesergő Szerelem* utolsó énekeinek és dalainak ideje, amelyek már e szerint is, bizonyosan, Szegedy Rózáról szólnak, s készen van már az egész, amikor januárban Róza első levelét megkapja; még az a hír járja, hogy Róza Rosty Antallal jár jegyben; ez csak fokozza költőnk szerelmét és türelmetlenségét. Márciusban megértik egymást: nyilatkoznak szerelmükről. Március 20-ika körül kapja meg Kisfaludy Róza első levelét, amelyből boldogságát olvashatja s egy hétig tartó véres küzdelemben »a' meghasadásig teli« a szíve; Károly főherceg osterachi és stockachi nagy csatáiban tökéletes diadalt arattak s a franciákat a Rajnán túl űzték; az ádáz csatában egy golyó költőnknek egy hajfürtjét viszi el, egy ágyúgolyó közelében három embert öl meg; de olyan boldog, hogy már szinte nem is hiszi, hogy életben maradjon, mert ekkora boldogság »csak a halál kezdete« lehet. Csakugyan, mintegy hatheti táborozás után, Bodman környékén, a tó északnyugati szegélyén, május közepe felé ismét előnyomulnak, átkelnek a Rajnán — költőnk megnézi a schaffhauseni vízesést is: »nagy, szilaj, csudálatos, borzasztó, bámittó... képe a' megkérlelhetetlen örök sorsnak, ki mindent elragad magával, a' mi a' porral rokon« — de május 25-én már Winterthurnál verik a franciákat. E harcokban Ilyésházi gróf, akinek szabadságlevele már zsebében, ő maga családjához készülőben volt, az első napon elesett.[2]) Költőnk boldogságának hajnalán a sors véres újjmutatását látta a mindenkire mélyen ható tragikus esetben; de a szerencse kedvezett néki. A megfutamodott ellenség Zürich előtt elsáncolja magát: a mieink június 6-án megveszik a sáncokat is, a csapatok győzedelmi trombitaszóval vonúlnak végig Zürichen és újból táborba szállnak. Párizsban Sieyés abbé kerekedik fölül, Joubert-rel az olaszországi hadszínteret erősítgeti, s ősszel megérkezik Napoleon.

Költőnk harci szerepe véget ért; a főhadnagyi rangot megkapta, de egyre jobban megérlelődik benne a hazatérés gondolata. Eddig a tábori ezredhez való áthelyeztetésekor, majd a harcok közepett gyávaság vádja nélkül nem tehette, hogy rangját és helyét otthagyja. Most ebben nincsen aggodalma. De más baj van. A jogi pályát atyjának csak nehezen elnyert beleegyezésével hagyta félben, azért, hogy katona lehessen. Mikor, megint atyja hathatós segítségével, a testőrséghez jutott, s pályája ki volt jelölve, időnek előtte a kancelláriához vágyódott. Jórészt a maga hibájából, büntetésül és rossz minősítéssel egy helyőrségi ezredhez, valami hadtáp-alakulathoz került, rokkant és büntetett katona-népség tisztjéül Milanoba. Végre, fogsága után, a maga emberségéből

[1]) MM. VIII. 133. l.
[2]) *Hattyúdal* XIV. 22. str. MM. VI. 361.

becsületet szerez, dicséretes magatartásával, majd vitézségével útat tör előmeneteléhez; s most kezdi eltökélni, ami Milanoban, Draguignanban, Kufsteinban, Klagenfurtban lassan érlelődött. Most, hogy Rózi levelei nyomán egészen kiforrott benne, hogy lemond rangjáról és hazamegy gazdálkodni: úgy érezte, nehezére esnék új elhatározásával atyja elé állni. Nem is merte vele kettős tervét, a rangjáról való lemondás és a házasodás szándékát közölni. — Takáts Józsefnek egy Rózihoz írott levele,[1]) azt mutatja, hogy Róza vette kezébe az ügyet. Először nagybátyját, Szegedy Jánost, a felsőörsi prépostot kellett megpuhítania. »Kevély, komor« ember volt ez is, meg Róza bátyja is, Szegedy Ferenc consiliarius.[2]) De míg Ferencnek kedvére való ember volt Sándor,[3]) a prépostnak nem nagyon tetszett a tervezett házasság. Eleinte tréfálkozva adta a piruló leánynak a messze idegenből érkezett leveleket — talán mert Skublics Imrét sejtette mögöttük; majd, mikor kiderült, hogy a leveleket Kisfaludy írja s azok szerelmes levelek, nővéreivel együtt ellenkezett és »a' megsiketülésig és megőrülésig prédikált« a leánynak — hiába. »Van nékem is elegendő szívem, ha arra kél a' dolog, hogy valamit merjek.«[4]) S a prépostnak engednie kellett; sőt az ő elejtett szavaiból hallott először valamit a dologról Árosy József sógorától Kisfaludy Mihály is.[5])

Szegedy Róza azonban nem állt meg itt. Sándor tudtán kívül,[6]) Takáts Józsefet bízta meg, hogy menjen el Tétre és beszélje meg Sándor atyjával mindazt, amit ők egymásközt megleveleztek: Sándor lemond a rangjáról, hazajön, őt veszi feleségül és gazdálkodni fog. A jóbarát ügyesen járt el dolgában. Fölment Tétre és meglágyította az apa szívét. Pedig annak sok okos aggodalma volt: Sándor erőszakos kéréseitől féltette testvérei jussát; azért eleve is megmondta, hogy az anyai örökségből reá eső résznél többre nem tarthat számot. Császár igazolta, hogy nemesebb oka is volt: egy pörükben a Szegedyek több ízben is igen nemeslelkűen viselkedtek s most, ha fia a gazdag Rózit feleségül venné, ez is megalázó volna.[7]) Valóban leginkább ez az utóbbi ok bántotta: »Azt mégsem veheti szívére, hogy egy Férjfiú (az ő fia) egy Asszony' kegyelmére szorullyon tellyességgel, és szinte az ő jószágán lakjon.« Férfias, komoly és megfontolt volt Kisfaludy Mihály álláspontja, ma is igazat kell néki adnunk. A legnagyobb baj volt, hogy

[1]) 1799. október 1. KTL.
[2]) MM. VI. 477. l.
[3]) U. ott, 456. l.
[4]) MM. VI. 477. l.
[5]) Takáts id. lev. „Ha véletlenül összejönnék a' Prépost Urral, úgy már szóbahoznám a' dolgot, mivel már azonkívül is Árosi úr által messziről tett jelentést."
[6]) U. ott: „Én egy szóval nem említettem, hogy a' Kis-Asszonnyal levelezésben vagyok, hanem tsak azt mondottam, hogy Sándor kért-meg Passauból írtt levelében ezen barátságos közbenjárásra. *Ezt szükséges lesz Barátomnak tudtára adni.*"
[7]) Császár id. m. 86. l.

gyömörei birtokrészét, ahol a fiataloknak megfelelő lakóházuk is lenne, éppen az imént adta ki hat évre bérbe egy Tótösy nevű bérlőnek. Ha fia előbb fölfedezte volna szándékát, nem kötötte volna le a birtokot; így is megpróbálja majd, nem volna-e hajlandó Tótösy ezt a bérletet a kisebb bodorfai jószággal elcserélni. Ha ez nem lehet: örömest helyrehozatja számukra a sümegi házát, legjobban is szeretné, ha Zalában gazdálkodnának. A Rózinak még egy okos, józan — s a következmények megmutatták, mennyire előrelátó — óhajtása volt: próbálja meg Kisfaludy Mihály levélileg, írásban az osztályegyességet is a prépposttal. De már ez ellen az apa kézzel-lábbal kapálódzott, s egyelőre nem is vállalta; ha véletlenül találkoznék vele, — úgymond — talán szóbahozná, de levélben ilyesmit elintézni illetlen és oktalan volna. Hiszen Sándor még elbocsáttatását sem kapta meg, még nincs is itthon.[1])

Minderről Takáts híven (s szó szerint) beszámol Rózának. Tetszett neki az öreg Kisfaludy »igen rationabilis« magatartása, s jómaga is egy véleményen volt vele: semmit sem kell erőszakolni, sem siettetni, az esküvőt sem. Mindent rendjén ki kell várni. Meg kell próbálni a gyömörei ügy rendezését, a prépposttal meg kell ejteni az osztályegyességet, bárhová mennének lakni, helyre kell igazítani a lakást: lassan »jó szerivel« minden rendbe jön. Ez volt a kettejük egyforma álláspontja, de nem a másik kettőé, a fiataloké.

Sándor Ulmból a Dunán, hajón jött[2]) s ki-kikötvén, mert a drága, de kényelmetlenül járó hajók csak egy-egy útszakaszon közlekedtek, átszállásokkal jutott Passauig, ahova szeptember 20-dika körül ért.[3]) Innen Linzen át tovább ment Bécsbe, de »sietvén a' Szerelem' ölébe repülni«, itt is csak rövid ideig tartózkodott,[4]) s valószínűleg október elején, egy-két héttel Takáts látogatása után, megérkezett Tétre. Így kell konstruálnom az eseményeket, adatunk nincs rá. Rangjáról valószínűleg még június végén, július elején lemondott: levelezésük nyomán nem volt, ami a katonaságnál tartsa őt s a zürichi csata után bekövetkezett pillanatnyi csönd alkalmas időpont volt erre az elhatározására (röviddel utóbb a franciák a jobbszárnyon levő orosz hadat megverték). Maga mondja, hogy három hónapig húzódott elbocsáttatásának ügye:[5])

[1]) A levelezést a kényes kérdésről valóban Szegedy Róza kezdte meg nagybátyjával, még 1799. december 24-én, majd 1800. január 7-én. Most már Kisfaludy Mihály is beleszólt és január 11-től július 11-ig öt levelet írt a prépostnak. Augusztusban Sándor is ír neki s ugyanebben az ügyben 1802-ben újból, kétszer is — végre 1807-ben ügyvédjének. Vas vm. levéltára, Szegedy-család iratai, 52. cs.

[2]) *Hattyúdal.* XV. 29. str. MM. VI. 374.

[3]) Takáts Pápáról október 1-én számol be küldetéséről Szegedy Rózának: minthogy levele Pápán kelt, nyilván előtte való nap járt Téten; néhány napot arra is kell számítanunk, hogy Rózi kérő levelét megkapta, s Pestről Tétre ment. Ha minden azonnal történt is, szeptember 25—26. kelhetett Rózi levele. Viszont ez nyilván azért lett sürgős, mert akkor kaphatta Szegedy Róza Sándor passaui levelét, hazajöveteléről. Így körülbelül szeptember 20-ra következtethetünk.

[4]) L. levelét Batsányihoz 1800. július 24. MM. VIII. 136.

[5]) *Hattyúdal*, XV. 26. str. MM. VI. 373. l.

természetesen annak az ezredtől az ezredtulajdonosig, talán a testőrségig és szolgálati úton a tábori magasabb alakulatokig kellett mennie s míg vissza nem érkezett, jóllehet már Ausztriába küldték,[1]) nem szerelhetett le. Batsányival,[2]) de azt hiszem, Takáts csal sem találkozott Bécsben;[3]) inkább Rózi leveléből értesülhetett mindenről; fölkereste az ismerős köröket, talán ott maradt holmijét szedte össze, kiruházkodott s ment hajóval tovább. Téten — minthogy Takáts mindent jól előkészített — könnyen mentek a megbeszélések, ámbár gond elég volt. Semmi sem történt úgy, ahogyan a jóbarát tanácsolta s az öreg úr jónak látta. A gyömörei bérletet nem sikerült visszakapniuk. A sümegi ház rendbehozatala sokáig tartott volna. A prépost is húzta-halasztotta az egyesség elkészítését, a fiatalok pedig türelmetlenek voltak. Öt esztendei, hol elalvó, hol fölfájó rokonszenvük s legutóbb már szenvedélyessé lángoló szerelmük siettette az egybekelést. Sándor egész lelkével vágyott a családi otthonra, Rózi élete pedig az utóbbi években, mióta atyja halálával teljesen árvaságra jutott, hányattatott volt,[4]) a nyár óta rokonai is sokat keserítették. 24. évét betöltötte:[5]) nem kellett senkit sem kérdeznie. 1800 január 20-án Gógánfán megeskette a fiatalokat a prépost.[6])

Az öreg úrnak még azt az óhajtását sem teljesítették, hogy Sándor a maga jószágán lakjék. Egyelőre — míg lakóhelyükről dönthettek — az eötvösi Szegedy-kúriát szemelték ki, amely Ferenc consiliariusé volt s úgy látszik, többnyire üresen állott. Itt élt Szegedy Róza már az elmult április eleje óta[7]) cselédségével, de voltaképpen magányosan, s szerette ezt a helyet. A januári esküvőről csakhamar kiderült, hogy érvénytelen: a régi kánonjog hetedíziglen tiltotta unokatestvérek házasságát s Kisfaludyék nem kértek dispenzációt. Most ezt pótolniuk kellett[8]) s május 17-én[9])

[1]) U. ott, 373. l.

[2]) MM. VIII. 137. Levele Batsányihoz, 1800. július 14-én. Ebből az is kiderül, hogy az 1796. december 28 án Klagenfurtból írt levelén kívül 1797. május elején Purkersdorfból s azontúl egyszer Stuttgart vidékéről írt Batsányinak, de választ egyikre sem kapott.

[3]) Takáts azt írja 1799. október 1-én (id. levelében), hogy Pápáról *nemsokára Veszprémen és Pesten át* Bécsbe siet. Valószínű — Veszprémben is, Pesten is nyilván dolga lévén s az akkori utazási viszonyokat is tekintetbe véve — hogy Kisfaludyt már nem érte Bécsben. De Kisfaludy is megemlékezett volna róla Batsányihoz szóló levelében, sőt, ha Takáts Bécsben van, Batsányival is találkozott volna költőnk.

[4]) MM. VI. 417. l.

[5]) A halálozási anyakönyv szerint 1832-ben 57 éves volt.

[6]) Az esketési anyakönyv II. kötetének 2. bejegyzése: *Annus et dies:* Ao 1800. 20. Januar. *Copulati:* D. Spbilis Alex. Kisfaludi, D. Sbilis Rosalia Szegedy. *Testes:* D. Steph. Dienes, D. Francis. Kiss. *Locus* Eötvös. *Status* Juvenis. Virgo. *Copulans* Joan. Szegedi Praepositus.

[7]) MM. VI. 464. *18-dik April:* „Már két hete, hogy itt vagyok."

[8]) A dispenzáció ügyében Kisfaludy Mihály április 20-án megírja a prépostnak, hogy hiába járt a győri püspöknél, csak Veszprém adhatja meg. (Vas vm. lvt. Szegedy-család iratai, 52. cs.)

[9]) Császár id. m. 87. l.

a prépost újból összeadta őket. Ezután az első adatunk róluk, hogy június elején, Úrnapja táján mennek el (Rózi hugával, Tónival együtt) Tétre.[1]) Június 17-től kezdve Zalaegerszegen vannak, nemcsak, mivel a vármegye Medgyesi Somogyi János udv. tanácsosnak,[2]) a vármegye adminisztrátorának Bécsből írott kívánságára[3]) a nemrég hazatért költőt e napon assessorává tette meg,[4]), hanem, mert e közgyűlésen »a' tsalárd Prépost ellen Rózi' nevében a' meg esett osztályra nézve« ünnepélyesen protestálnia kellett. A pörösködés tehát megindul. Költőnk még ekkor, június végén, sem tudja, hogy Kámban vagy Sümegen fognak-e lakni, — bármelyik helyt is építkeznie kell — egyelőre Eötvösön vannak. Innen ír július derekán Batsányinak is. Valószínűnek tartom, hogy csak nyár végén, ősz elején költöznek Kámba; de már télen Téten és Sümegen, most eötvösi otthonában is szorgalmasan dolgozik írásain. Takátsot, aki látogatását már június elején bejelenti, arra kéri, hogy később jöjjön, mire az osztály megtörtént, letelepedett és gazdaságát berendezte: a Magyar Minervának szánt írásait a tél előtt úgy sem adhatja át, mert mindent ki kell még gyalulnia és le kell tisztáznia; a *Kesergő Szerelmet* azonban (így ígéri egyelőre) már látogatásakor át fogja adni. Batsányinak is megírja,[5]) hogy amit Takátsnak még ígért, »*utazásainak leírása* és más egyéb darabok«, egyelőre elhalasztódott, mert az osztozkodással sok a baja s »az új gazdának ezer a gondja«. De már javában írja a *Boldog Szerelmet* is: június végén Takátsnak, július derekán Batsányinak küld belőle mutatóul néhány verset — »tsak az ólta készül, a' miólta meg házasodtam«. Hajója sok hányattatás után révbe jutott.

II. A Liza-ciklus.

Kisfaludy Sándor házasságának első öt, boldog esztendeje, Sümegre költözéséig, költői alkotásainak fénykora. Minden alkotása, amely akkoriban dicsőségét megszerezte és munkáiból ma is él, itt született, vagy itt lett teljessé. A végső simítások a

[1]) MM. VIII. 133—134. l.

[2]) Medgyesi Somogyi János alkancellár Görög Demeternek, Kisfaludy Sándor egyik legmeghittebb barátjának pártfogója volt, aki a Magyar Hirmondót anyagilag is támogatta. (L. Takáts Sándor, Péteri Takáts József életrajza.) Légrády Imre udvari ágens följegyezte róla, hogy Faludi víg költeményeit, Gyöngyösi István és Ányos verseit könyv nélkül tudta. (M. Tud. Akadémia kézirattára, M. Irod. I. Levelezések, 4-r., 127. sz.

[3]) „Dominum Alexandrum Kisfaludy, habita tam pervetustae Nobilis suae et benemeritae Stirpis, quam et propriarum qualitatum Reflexione dum in Numerum Assessorum Inclytae Sedis Judiciariae praesentibus referrem," etc. — Zala vm. levéltára, kgy. iratok, 1800. június 17. = 75. sz. — U. ott a megye kgy. határozata, jkv. 313. lap.

[4]) 1804. október 3-án lett Vas vármegyének is táblabírája. Vas vm. lvt. kgy. iratok 718/1804. sz.

[5]) MM. VIII. 142. l.

Kesergő Szerelem strófáin, és ikerművének, a *Napló és franczia fogságom* prózájának (talán szerkezetének is) kiformálása, a velük még mindig összefüggő *Két szerető szívnek története* és folytatása, a *Boldog Szerelem*, végül az első három rege: egy befejezett, egymásból következő s egymáshoz tartozó ciklus. Ennek a ciklusnak genézisét mondom el az alábbiakban. Középpontjában egy új, régóta vágyott, nyugalmas élet kezdete, boldog házassága s annak is világító napja,[1]) Szegedy Róza van.

Figyelemmel kísértük költői kialakulását s megmutattuk, hogy a Paviában vásárolt Petrarca-kötet és fogságának fölséges vidékeken át vezető, fáradságos, de lelkébe annál mélyebben vésődött útja gerjesztette benne a Medina-történetben még csak fölcsillanó gondolatot tudatosabbá s az okos, képzett kis párizsi leány kritikai megjegyzései fokozták tudatává azt, ami költészetére leginkább s az ő költészetére elsőül jellemző: hogy nem elég érzéseit dalokba öntenie, másoknak introitiv érzéseit újra átélve, kész formákba önteni, miként a mi barokk lírikusaink, Faludi, Révai, első verseiben maga is, majd német hullámon, leginkább az anakreonistákon át Verseghy tették. Az érzéseknek *élményekhez* kell kapcsolódniuk. Nem a költészetben divatos érzéseknek önmagukban való észrevétele és kiformálása, hanem az élményeink egészéből föllángoló érzéstömeg a maga primär erejével, az élményeknek újra való átélése az igazi líra. A részletekben, képekben, a *miként*ben Petrarca vagy Rousseau, Deshouliéres, Parny vagy Bertin adhattak egy-egy vagy sok indítékot,[2]) lehettek mintái is, — Bürgerből egész költeményt ültetett át a *Kesergő Szerelem*be — de a líra egésze élményei összeségének érzékítése.

Az első énekről régen kimutattam,[3]) hogy Bürger egyik költeményének átdolgozása. Batsányi, aki már a kötet megjelenése előtt »a Quintilianusságot felvállalta«,[4]) s utóbb bőséges megjegyzésekkel látja el a második (1807) kiadást, épen erről az első énekről észrevette, hogy eltér a többitől: »Ez az első Ének — írja[5]) — igen szép, és igen ideillik. Bevezetés gyanánt és mint poétai Előszó. *Hihető, hogy* (ugyan e végre) *később és már érettebb elmével szerzetted;* mert a *maturitás* mindenképpen kitetszik belőle.« Ez a megjegyzés Batsányi »érett« ízlésére vall. De nem rontja le a többi rész igazi lírikumának értékét.

Az ilyen idegen eredetű terjedelmesebb betét azonban ritka a kötetben. Későbbi kutatók sem fognak sokkal többre akadni.

[1]) Kisfaludy hasonlata, nászának leírásában. (B.Sz. 15. dal):

Lizám! napja létemnek,
Istennéje szívemnek.

[2]) Pontos képet ad a Petrarca-hatásról Szabó Mihály alább még idézendő füzete (Kisfaludy és Petrarca), amely a *teljesen* eredeti dalokat is összefoglalja.

[3]) EPhK. 1911. 438. l.

[4]) MM. VIII. 141. l.

[5]) Horánszky, Bacsányi és kora. 1907. 505. l.

Kisfaludy lírikumát — gyakran még regéit is — ez az élményekből fakadás, élményekből táplálkozás, sőt az élmények tudatos és teljes kiaknázása teremti meg. A Liza-ciklus (így nevezem öt első, mint már céloztam rá, összefüggő alkotását), amelyben művészetének kiteljesülése elkövetkezett, nemcsak hogy mindvégig élmények izzó emlékeinek megnyilatkozása, hanem tíz esztendőnek — két nagyobb epizód kivételével — a badacsonyi szürettől fiatal házaséletének boldogságáig egész történetét, minden belső élményét magában foglalta.[1])

A ciklus két első pendantját, a *Kesergő Szerelem* és a *Napló és Frantzia Fogságom* c. munkáit ugyanazok az élmények teremtették meg, s nehéz volna eldönteni, melyik készült előbb vagy később. A kettőnek ikertestvérségére talán véletlenül, de legjellemzőbb annak a kéziratkötetnek a címe, amelyet a Nemzeti Múzeum őriz:[2]) előbb *Kesergő Szerelmek* volt a címe, azután ezt áthúzta és ráírta, hogy *Frantzia Fogságom*. Afféle vázlatkönyv ez, amelybe kedves olvasmányait, kísérleteit, idézeteit jegyezgette, s bizonyos, hogy ezenkívül rendesen vezetett naplója is volt, sőt vázlatosan készülgetett már a fentidézett prózai alkotása is.[3]) A két ikermunka között lényegében az a különbség, hogy a prózában az eseményeket mondja el, amiket Bécsből való elindulásától a fogság után partot értéig átélt, s a háttérben mint vágyódásainak silhouettje tűnik föl hazavágyó kívánkozásával a Dunántúl regényes dombvidéke s egy kedves, művelt úrileány vonzó képe, Szegedy Rózáé... Viszont a versek középpontja forró, sokszor féltékeny, ábrándos, gyakran érzékivé ízzó szerelme s a háttérben elmosódottan a vele történt események s azoknak színtere.

Van az összefüggésnek másik bizonysága is. A császárvárosból való eljötte óta Klagenfurtig három nagy élménye volt: a milanoi vár ostroma; útja Milanotól Draguignanig (itt is a Colditenda szakadékainak borzalmasan szép vidéke); az Alassiotól Genováig átélt tengeri vihar. Ez a három esemény egyformán a legkiemelkedőbb és helyenkint néha szó szerint is egyező részlete mindkét munkájának.[4]) Sem a versekben, sem a prózában nincs is más jelentősebb valóság; emitt Mantova és Colloredo marchese képe, a Medina és Rózi emlékei (hol érzéki, hol eszményi szerelme) között való hánykódás s a hazavágyódás a kísérő zönge; amott ezek a nagy jelenetek, mikor életveszedelemben forog, fokozzák, mint összhangos szimbolizmus, az érzelmek heves áradatának megnyilatkozását.

[1]) Önkéntelenül állapítja meg ezt Békei Jolán is (*A francia hatás Kisfaludy Sándor lírai költészetében.* JK. 1925. 73. l.): „Kisfaludy eleinte csak akkor írt, ha valami nevezetes esemény történt vele." Nemcsak eleinte, mindig az élmény volt a múzsája.

[2]) Oct. Hung. 510.

[3]) *Levelek* c. munka szerepel a *Magyar Aglája* jegyzékében (Frantzia fogságom. M. Nemz. Múzeum 626. Oct. Hung.)

[4]) Pontosan összevetettem a párhuzamos részeket *Adatok a Himfy szerelmi történetéhez* c. cikkemben. Győri Szemle, 1930. 84. l.

Már mondtam, hogy a *Kesergő Szerelem* ihlető múzsájában (miként Császár Elemér) én is, és pedig pusztán Szegedy Rózát látom. Toldy Ferencet, aki 1874-ben, mikor költőnknek Vizkeletyhez és Takátshoz írt levelei előkerültek, az a szenvedélyes, érzéki mámor tévesztette meg, amellyel költőnk e levelekben a klagenfurti ismeretlen grófnéról áradozik s amely 1797-ben egész valóját kétségtelenül átjárja, betölti. Ez a szerelem csakugyan annyira elkábította, hogy volt perc s nem is egy, amelyben az volt az érzése, hogy ők, akik egymásnak születtek, későn találkoztak, mert Pepi grófné már a másé. Ez természetes. A 21—22 éves irigyelt ifjúnak ez volt az első igazi találkozása az élettel. Medina szerelme, amelynek lázától eléggé óvta őt öreg barátja, Somsich Lázár, a latin poéta, — belerontott pályájába: de itt a szép táncosnő volt a csábító és költőnk az, akit még mint félénk, szemérmes ifjút meghódítottak, ezért mult el az egésznek varázsa a badacsonyi szürettel. A bécsi parkettok mágnástársasága, egyebekben pedig léha mulatozásai után egy nekivaló, dunántúli magyar nemes úrileány műveltsége és tisztasága érzékei helyett a lelkét fogta meg. Ami ezután jött, a mantovai csábító, rózsaszínű emlék inkább csak az ifjú félénkségét örökíti meg. Draguignanban a »nimfák«, partraszállása után és Klagenfurtban olcsó szerelmek alacsony sora következik egészen a három Thiess-leány történetéig, akiket, bármennyire olvadozott és készült meghalni is érte Lujza, költőnk, de a három gárdisták egyike sem vett nagyon komolyan. Ezekre következett a Rózáéhoz hasonló műveltségű grófné szerelme, túlfűtött érzékisége, amely majdnem egy évre lekötötte költőnket. Nagy élmény volt. Meghódított, magáénak mondhatott egy gyönyörű asszonyt, aki nagyon szerette őt. S a grófné, Medinával ellentétben, nemcsupán érzéki lángjait szította, de műveltségével leikileg is magához láncolta: csakugyan annyira betöltötte valóját, hogy Szegedy Rózának alig maradt ott helye. Mégis, még akkor is él benne a gondolat, hogy nem marad a katonaságnál; s ha hazajövetelére eszmél, meg kell benne élesednie Szegedy Róza képének is. Toldy ezt megengedi ugyan, de csak az érdekházasság gondolatát látja benne s a *Kesergő Szerelem*ben a szép grófné emlékét: épen mert 1797-ben készül . . . Csakhogy ezt az adatot is kétségbe kell vonnunk, s az előzményekkel is számolnunk kell.

1795. szeptember 21-én volt a badacsonyi szüret. Mikor Kisfaludy innen visszatér Bécsbe, tele van ennek eszményi szépségével, édesbús emlékeivel: annyira betölti lelkét, hogy az utóbb Berlinből visszatért Medinát meg sem akarja látogatni. 1796 farsangján, mikor a gárdából való eltávolíttatása után hazajön szabadságra, játszódik le a gógánfai jelenet, kapja a sebet, melynek önérzetét is bántó fájdalma Olaszországba elkíséri. A badacsonyi és a gógánfai emlék együttesen elég mélyenható, komoly élmény volt ahhoz, hogy — miután közben nincs is más — félévvel utóbb, francia fogságában is eleven maradjon; s emberileg eléggé

természetes, hogy mikor a fogság tehetetlenségének tudata a honvágyat felkelti s egyre növeli benne, a távolsággal szerelme is fokozódik, féltékenysége föl-föliebban. De — már említettem — nem is kétséges, hogy a Kesergő Szerelem első stófái Draguignanban születtek s Petrarca és Laura szerelmében már a maga érzéseit énekelte. A költői lángolás, amelyet Petrarcának pusztán az olvasása is hevített, nem kapcsolódhatott máshoz, mint Szegedy Rózához — különösen, mikor Caroline tudatossá teszi benne, hogy nem légies, ábrándos, hanem emberi, átélt érzelmeket kell énekelni.

Van egy bizonyságunk rá: Batsányihoz Klagenfurtból még a grófné feltűnte előtt írt levele, amelyben egy kezdetleges strófa e négy sorral fejeződik be:

Rózi nevét sóhajtottam
'S írám a' bik' kérgére;
Az erdőt megtanítottam
'S az egész tájt nevére.

Batsányi előtt és 1796 végén — mikor még Takáts József nem szól a dolgok fejlődésébe — nem volt, mit szépítgessen.

A »mintegy száz dal« — említettük — a tengerbe veszett, de a költői érzésvilágon, a már föllángolt ihleten túl élt a költőben egy csomó vers, amit megírt, s a tartalommal telt ritmus. Klagenfurtban — bár szolgálatától megtehette — aligha kezdte újra. A fogság csöndes hetei s a tengeri vihar izgalmas emlékei után itt belevetette magát volt testőrtársaival együtt a tobzódásba, mulatozásba — ez nem a *Kesergő Szerelem* hangulata. S mire ott él a sváb falvakban, a táborban, Pepi grófné emléke is halványodik: mikor »utazásainak únalmaiban« a Himfy hét énekre és mintegy hatvan dalra szaporodott,[1]) Takátsnak beszámol ugyan érzéki szerelméről, s az unzbergi szenvedélyes epizódot külön versbe formálja, de Szegedy Rózától megkérdezteti, hogy mitévő lenne, ha egy valaki úgy epedne érette, mint Himfy az ő kedveseért.[2]) Azt hiszem, ha Pepi grófné ihleti a *Kesergő Szerelem*re, ennek strófáit vegyíti levelébe s nem fűzi ugyanakkor épen a leginkább »kesergő« részleteket Rózához. Az a kettősség, amelyről már szóltam, erős érzéki szerelme a grófné iránt (mely az imént háttérbe szorította Rózi emlékét) s eszményi lángolása a »hún szűzért«, seholsem látszik olyan tisztán, mint épen ebben a levelében. Ez természetesen nem mondana ellen Toldy föltevésének, hogy a grófné iránt való szerelem mellett Rózi az érdekházasság gondolatát jelenti — de ennek ellentmond — épen a Kesergő Szerelem, s annak eddigi története.

Toldy szerint a Rózira vonatkozó részleteket Kisfaludy utóbb írta bele. Nem valószínű. Kisfaludynak voltaképpen alig van szerkesztő tehetsége. Azt a vékonyka belső szerkezetet, amely

[1]) Ez lehet a *Frantzia fogságom* többi füzetkéje. (Ma valamennyi egybekötve.)
[2]) MM. VIII. 122. l.

a Kesergő Szerelem váza, utólag, hirtelenében nem üthette össze. (A külső elrendezés, mint még rátérünk, részben Takáts munkája.) A Kesergő Szerelem kiindulópontja, hogy lelki kínlódásának, keserveinek, vívódásainak oka a keményszívű, kegyetlen kedves: Pepi grófnéra alig vonatkozhatott. A keret a Bakony vidékén játszódik (I. és XXI. ének), az első énekek időrendben haladnak s a VIII. éneket — a Colle di Tenda fenséges magányának rajzát, amelyhez az illusztráció is készült — épen a badacsonyi szüret »édes, kínos emlékezet«-ének dala kíséri (71. dal). Ha még a munka egyik-másik részletét is — pl. a szüret újabb emlékezetét, a táncot (106—109. dal), a képet, amint Liza a két fehér galamb csókolózását nézi (157. dal) — figyelembe vesszük, s tudjuk, hogy későbbi részletek meg épen levelezésükön alapszanak (176—177. dal), akkor semmi kétségünk nem lehet arról, hogy a Kesergő Szerelem egészében Szegedy Rózáról szól.

Tudjuk, hogy 1798 karácsonyán nagyjában készen volt vele. De új strófák azután is készültek, mindaddig, míg hazajött. Toldy Ferenc jegyezte ki Légrády Imre udvari ágensnek, sajnos, azóta elveszett munkájából[1]) azt az érdekes adatot, hogy költőnk »dalait 1796—1800.[2]) Göröghöz küldözgette Bécsbe, ki akkor Pepi grófnéra ez alig vonatkozhatott. A keret a Bakony vidékén hg. Esterházy Pál nevelője volt, s mint ilyen, a magyar gárdapalotában lakott. Ez közlötte Lizával,[3]) majd Takátssal.«[4]) Hazajöttekor a költő Bécsben vette át Görögtől kéziratait,[5]) s azután is nyilván formálgatta, a strófákat szemmelláthatóan cserélgette. De az egésznek szerkezete, hangulata ugyanaz maradt s utólag nem tudta volna ennyire átszőni Rózáról szóló emlékekkel.

Nem egészen így vagyunk a *Napló és Frantzia fogságom* c. művével. Ebben többhelyt csakugyan az a benyomásunk, hogy a Szegedy Rózára vonatkozó részletek egyike-másika utólag került bele: gondolatjelek közé szúrva. Bizvást elhagyhatjuk őket, a Napló egésze nem változik. Ez az egész így is a Dunántúlt és Szegedy Rózát tükrözi a háttérben: vezető gondolata, hogy a veszedelmekből egyszer majd hazatér és boldog lesz. Más kérdés az, hogy ebben a formájában egykorú-e a Napló? Nagyobb részében az olaszországi élményekről szól. Már pedig sem Milano ostromában, sem a fogság útjában nem volt ideje és alkalma ezt a munkáját *így* megírni. Hihető, hogy a Kesergő Szerelemnek nem egy strófája a tábori élet mozgalmaiban, sokszor lóháton készült: kialakultak benne sorok és strófák, — könnyedén

[1]) *Felvilágosítás Himfy Kesergő Szerelmi létrehozatalának és kinyomatásának eszközlőiről.*

[2]) Az 1800. tévedés lehet 1799. helyett.

[3]) Görög is valószínűleg csak Takács útján (aki ekkor Kerekes helyett a *Hirmondót* vele szerkesztette) küldötte Lizának, ha küldötte, a verseket.

[4]) M. Tud. Akadémia kézirattára, M. Irod. I. Levelezés, 4-r., 127. l.

[5]) „Himfy dalai elvesztek volna, ha Görög híven nem tartogatja, s midőn Kisfaludy Bécsbe érkezett, tőle kezéhez nem veheti. Ő azután átnézvén azokat, Takácsra bízta a kiadást." U. ott.

költött — s leírta őket akár lóháton is. De a Draguignanba vezető útban — a bizonytalanság felé — hangulata sem igen volt hozzá, módja is alig, hogy prózájának e részletét *így* papirosra vesse. Ha jól bánhattak is vele, mégiscsak fogolytiszt volt, akinek a többiek útját kellett parancs, irányítás szerint járnia. Leveleket is aligha írhatott ilyen bővében, s amit írt, az sem jutott volna haza, az akkori viszonyok között kevésbbé, mint ma. Draguignan — hat hét. Sok-sok olvasmány, Petrarca és francia költők, Rousseau és regények; D'Esclapon Karolin; Petrarca és Laura, az első Himfy-strófák. A *Napló* egységes, nyugodt stilusa nem arra vall, hogy csak az első (nagyobbik) részét is itt írta. Ellenben a dátumok megbízhatósága kétségen fölül van, a leírások hívek, az impressziók elevenek: naplót életének új és változatos eseményeiről, benyomásairól ő is vezetett, mint ahogyan mindnyájan vezettünk a háborúban. Ezeket a jegyzeteket nem dolgozhatta föl előbb, mint Klagenfurtban (a hajóútra s a vihar leírására előbb nem is volt alkalma). De, mert itt megint a régi bécsi, léha életet élte, az a véleményem, hogy a *Napló* legkorábban a *Kesergő Szerelem*mel egyidőben kezdett mai formájára alakulni: párhuzamos részleteik arra vallanak, hogy a prózai részletek földolgozása s a megfelelő Himfy-strófák miként egyazon élménynek, egyazon ihletnek is szülöttei. Költői, gyönyörű prózájával a *Napló* méltó párja is a verseknek. Leírásaival irodalmunknak ma is remekei közé való, Mikes és Kármán óta az első élvezetes szépprózai alkotás, de költőiségben ezekkel is mérkőzik.

Takáts, s nyilván kiadótársa, Görög is a Kesergő Szerelmet is, a Naplót is ki akarták adni *Magyar Minerva* c. vállalatukban. A Naplóra nem került sor — Kisfaludy talán ekkoriban formálta levélalakba — s a Kesergő Szerelem nem az említett sorozatban jelent meg: Takáts kis formátumban, önálló kötetként adta ki. Nem hamar jutott a kézirathoz s nem könnyű volt a kiadása.

Jóllehet Kisfaludy — mint már idéztük — 1800 június 28-án azt írja Takátsnak, hogy tervezett látogatását halassza akkorra, mikor berendezett otthonuk lesz, majd akkor átadja néki a Kesergő Szerelem kéziratát, s azt is tudjuk, hogy a Boldog Szerelem dalait, mióta megházasodott, javában irogatja, mégis a télen át nem adta oda a kéziratot. Csak 1801 február 25-én írja Takáts Légrádynak, hogy a Himfy Szerelmei »végre kezénél vannak«,[1]) s most kezdődik a kiadás gondja. Minthogy ennek részleteivel eddig nem foglalkoztak, Toldy jegyzeteiből erre is kitérek.

Takáts ügyvédi vizsgája után Veszprémbe költözött s ott szeretné a kötetet nyomtatni, »de alig lehet«; Bécsben lehetne, de onnan »bajos és drága a szállítás« — nem marad más, mint Pest. A rajzot viszont — mert ezt is szeretne hozzá — Bécsben kellene készíttetni. Március 10-én Légrády Falka betűire emlékeztette s

[1]) Ez és az alábbi idézetek ugyanonnan.

most már végképen s annál inkább a pesti nyomda mellett dönt, mert Budán van Kultsár István, aki a nyomásra felügyelhet. Bécsben Görög intézheti a cliché rajzoltatását és metszetését: »Kininger legyen a rajzoló, Cetter, mint magyar, a metsző.« Kininger Vincével azonban, az akadémia fiatalon nagy hírnévre jutott tanárával Batsányi is igen jó barátságban élt[1]) — nála ismerkedett meg későbbi feleségével, Baumberg Gabriellával: bizonyára ő is kezükre járt. A kép mégis lassan készült el. Áprilisban Pesten a kötetet már javában nyomták — Takáts fenn is járt —, Kininger a rajzot megküldte Kisfaludynak »észrevételek tétele végett«, úgy látszik, a költőnek voltak is kifogásai, mert »Ocsovszky és Légrády bajlódtak Bécsben a művészekkel«. Július 8-án a kötet készen van, de a kép híjján nem lehet kiadni s ez elég baj, mert Kisfaludy is, Takáts is sokat vártak a füredi nyaralóktól: »Soha nem lehetne jobb alkalmatosság Himfynek, mint a füredi ferdő, mellynél nincs száma az úri vendégeknek.« Ha a kép nélkül nem szűkölködnének, »számtalan exemplárok elkeltek volna már Füreden«. Végre, *1801 július 29-én* írja meg Takáts Légrádynak, hogy »*Himfy megjelent*«, Budán, a' kir. Universitás betűivel«.

Megelőzőleg azonban — február—márciusban — a cenzúrával is nehézségeik voltak. Úgy látszik, Budán (talán háborús részletei miatt?) nem is merték engedélyezni. »Mennyit fondorkodott a szűkkeblűség Himfy kiadása ellen, s pedig nemcsak 1801. de 1807-ben is!« — írja Légrády. Takáts kénytelen volt a kéziratot Bécsbe vinni vagy küldeni. Itt az egyik cenzor, Engel János Keresztély, a történetíró volt, előbb, 1791 óta az erdélyi udvari kancellária titkára. Őt talán Kisfaludy is, de Takáts és Görög bizonyosan személyesen ismerték: tőle sikerült az imprimaturt kinyerni. Éppen a fölmerült nehézségeket bizonyítja, hogy az engedélyt a bécsi magyar társaság társasvacsorával ünnepelte meg s ez az *első irodalmi bankett*, amelyről tudomásunk van.[2]) Hogy éppen Kisfaludy Sándor nevéhez fűződik, az eleve is összhangban van a folytatással, avval, hogy Kisfaludy Sándor lett az *első ünnepelt költő* is irodalmunkban.

Épen egy esztendeig tartott, míg a siker teljesen kibontakozott. Magyarországon mindjárt nagy kelete volt a könyvnek. Bécsben azonban fölemelték az árát — »egy kissé magam is megütköztem, írja Takáts, hogy a Hirmondó fölemelte a Himfy árát; már oda neki« — s ráadásúl Márton József, aki az eladást intézte, megbetegedett. A »jeles munkának« Takáts Bécsben »nagyobb kele-

[1]) Horánszky id. m. 138. l.

[2]) „A részvevők: Horányi, Révai, Báróczy, Batsányi, Sándor István, Szentgyörgyi Gellért (Somogyi fia nevelője, utóbb gr. Altáné), Decsi Sámuel (Kurír), Pánczél Dániel, Kerekes Sámuel, Rotthmann ágens, később az Európa kiadója, Salat József adózók erdélyi kir. udv. ágense, gr. Teleki Sámuel erdélyi cancellár, Somogyi János m. udv. tan. és ref., utóbb alcancellár, Révai pártfogója, Kovács János gr. Pálffyak nevelője, Ocsovszky Pál gr. Teleki (Domonkos) nevelője. Sándorffy József orvos Dr., Szaurus capucinus préd. stb." — Toldy id. jegyzetei Légrády iratából.

tét reménylette volna«. Szerencsére ott is csak eleinte volt így. — Februárban már így ír Takáts: »A bécsi magyarság ellen se nincs, se nem lehet panaszom. Bár mindenütt olly buzgósággal olvasnának. Hallom, hogy Szerdahelyi György kanonok úr nagy kedvellője 's ajánlója Himfynek. *Lehetetlen a' látónak nem látni a' világosságot.* Majd az áldott béke gyümölcsei még inkább felnyitják az ép szemeket, 's kedvet 's értéket nyujtanak a' jó könyvek megszerzésére 's olvasására.« Tavaszra azután teljes lett a siker: július 3-án már azt írja Takáts, hogy »*Himfy igen kapós*« — lírai költemények ekkora hatást még nem értek.

A Himfy Szerelmei nagy sikerét részben már előzményei magyarázzák. Lírai költészetünk története a középkorig nyúlik viszsza, talán az őskorra is, de lírai költők munkái — a vallásos énekeken kívül — nyomtatásban még nem jelentek meg.[1]) Balassáról — 1874-ig — senki sem tudta, hogy virágénekeket is írt. Amade dalai közszájon forogtak ugyan és sok helyt elterjedtek, énekelték őket (még Székelyföldön is), de a nélkül, hogy szerzőjéről tudtak volna. Énekeskönyveket is másolgattak — sohasem a versek szerzőinek nevével — és megjelentek névtelenül a ponyván műdalok is[2]): de Bessenyeiékig igazi lírai költőnk a köztudat szerint nem volt.[3]) A ponyván terjedő népkönyveket s, úgy látszik, az énekes-, daloskönyvekben másolgatott verseket akkor sem tekintették irodalomnak. Az epikával sem voltunk sokkal különben. A Zrinyiászt költője barátai számára nyomatta ki s nyilván csak azokhoz jutott el. Ellenben Gyöngyösi munkái közül öt ismételten megjelent nyomtatásban — üzlet volt a könyvnyomdáknak, könyvkötőknek, akik egyben könyvkereskedők is voltak — Gyöngyösi népszerűségét, sőt nagyságát és hatását fokozta, hogy a XVIII. században versenytárs nélkül uralta őt az irodalom. Ha ezekkel a látszólag külső adatokkal számolunk, látnunk kell azt is, mit jelentett irodalmunkban Bessenyei szokatlanúl nagy varázsa is: jelentőségét nemcsak újító eszméi s a francia szellem okozták, hanem, és inkább, az, hogy az első évben (1772) négy, és alig nyolc esztendőn belül (1779-ig) tizennyolc munkája jelent meg s ebből tizenhét magyarúl.

Bessenyei korában már akadnak lírikusaink is. A nyolcvanas évek lírai kötetei Faludi (1786), Révai (1787) és Szabó Dávid (1786, 1789) verskötetei — a barokk utolsó zengései: és íme, hosszú időn át, Gyöngyösit, Faludit, Révait és Baróti Szabó Dávidot tekintik a legnagyobb magyar költőknek. Ebben a tudatban nő fel Kisfaludy Sándor és kora. Ekkor jelennek meg Révai kiadásá-

[1]) Erre először Császár E. célzott egyetemi előadásaiban: *A protestáns kor költészete.*

[2]) V. ö. Petrik könyvészetét. Csak egyet idézek: Négy szép világi énekek. 1770. Boldogtalan vagyok . . . Szeretet fájdalommal együtt jár . . . Átkozott Venus tőlem messze fuss . . . Ah! jaj! mit látok szemeimmel . . .

[3]) Kohári Istvánnak négy kis füzete (1720) is csak Zrinyiéhez hasonló „amatőr-kiadás".

ban Orczy és Barcsay versei, Baranyi László: *Heverés párnája* — mikor Kisfaludy Sándor Pozsonyba kerül, ebből áll a magyar költészet.

A kilencvenes évek lírai aratása mennyiségben jóval gazdagabb. De csak mennyiségben. Gyöngyösi János, a leoninus peéta, Nagy János, a szanyi plébános, Mátyási József, Molnár Borbála — Kreskayt is idesorolhatjuk — és Péteri Takáts József alkotják a sort, amelyhez Szentjóbi Szabó László (költ. munkái), Verseghy Ferenc (Mi a poézis?), s a század utolsó éveiben Ányos Pál (1798) és Virág Benedek (1799) csatlakoznak a Magyar Minervában — közbül 1796-ban megjelenik Csokonai Diétai Magyar Múzsája. Ez utóbbi is — csudálatosképen — az olasz barokk virágait tépdesi; Verseghy német mintákon követi Faludi és Révai példáját. Szentjóbi Szabó László egy kis népies frisseségen túl németesen érzelmes. A magánosság költészete szólal meg Ányos posthumus kötetében. Faludi és Révai óta Verseghy volt az egyetlen dalköltő, ebben egyik sem eredeti — magyaros is csak Faludi — mindahárom pap, a szerelemben mindahárom helyzetdalok secundär érzésű költője.

Ez a kis kitérő a képe az előzményeknek. A divatos »alagyákat« Faludi »a magyar nyelvhez illetlen«-eknek tartotta,[1]) a mértékes verselést tisztelték, de bizonyos, hogy az ilyen költemények Berzsenyi föllépéséig a maguk idejében sem voltak népszerűek. A század határán Ányos és Virág Benedek verskötetei — a Magyar Minerva kiadványai — a legfrissebb alkotások: *ezekre* jelenik meg a *Kesergő Szerelem*. Tiszta dalosfűzér. Magyar szerelmesverseknek első nyomtatott egész kötete. Magyaros, népszerű formájú dalok.

A Kesergő Szerelem megjelenése forradalom volt a magyar költészet történetében. A költő megtette, amit öt év előtt a kis Karolin tanácsolt néki, igazi emberi érzelmeket, a belső élmények egész tömegét zuhatagként ontotta természetes szenvedélyének őszinteségével: közrebocsátotta szerelmes verseknek egész kötetét, amelynek középpontjában a Goethe és Rousseau nyomdokain nagyot változott világ *én*-je állt: az az én, amely a német szentimentalizmussal is erősödve már jobban érdekelte a közönséget, mint a Kartigám messze vidéken játszó, az élménytől távolálló kalandsorozata. A legegyetemesebb emberi érzések telje szólalt meg verseiben: a legnagyobb emberi indulat, a szerelem és a legközösebb emberi érzelem, a fájdalom, izzó erővel, közvetetlen érzéki és eszményi változatokkal — s a magyar ritmus jól pergő soraiban.

Az előzményeken, az akkordoknak ezen a hatalmas skáláján és az érzelmi terrénum egyetemességén túl a forma is biztosította a páratlan sikert.[2]) A Himfy-strófák első változatait már Gyulai Pál

[1]) Rájnis följegyzése. V. ö. Császár, Deákos iskola. 295. l. — Kisfaludy Sándornak is csak egy mértékes verse van: *Óda a recensenshez.*

[2]) „A Faludi óta többször látott sorokból kombinálta . . . a szintén dunántúli Kisfaludy Sándor a híres Himfy-versszakot s *azzal vált* a mult század elejé-

találta meg Szenczi Molnár Albert zsoltárjaiban,[1]) amelyekre utóbb Császár Elemér is utalt,[2]) aki Rádai Pál istenes verseiben, majd Ányos költeményeiben is talált hasonlókra. Haraszti Gyula Szalkay Antal Blumauer-fordítására mutatott rá,[3]) Szabó Mihály mindezeket összefoglalva, még Kónyi János egyik Gellert-fordításából, Gyöngyösi János Magyar Verseiből és egy Beretzky Mihály nevű verselőnek az Orpheusban megjelent verséből idézett példákat a 8, 7, 8, 7, — 8, 8, 7, 7 strófaalkotásra.[4]) Mindezt megtoldotta Horváth János Kreskay Imrének egy költeményével:[5])

Égnek, földnek esedezek,
De nem hajtnak szavamra,
Irigy zúgással a vizek
Morognak siralmamra:
A néma, kemény kősziklák
Panaszimat nem hallhatják,
E szerencsétlenségemben
Ily gyámoltalan ügyemben.

Megszerezhetjük az eddig ismerteket még egy névvel: Jablonkay Gábor közli Kozma Ferenc *Jekóniás* c. iskoladrámájából, amely tudvalevőleg Győrött, 1754-ben nyomtatásban is megjelent, a III. végezet 11. »kimenésének«, vagyis az egész drámának végét:[6]) *Végsó tárgya s egyszersmind Sommája a játéknak.* Csak első két strófáját idézzük:

E mulandó világ sorsa
Füst és merő semmiség;
Nincsen benne csak egy morsa
Vagy (egy) tsöp gyönyörüség,
Mézet is vegyét méreggel;
Örömet végez ürömmel;
Tele vagyon hívsággal
És álhatatlansággal.
Jaj! melly szörnyen nyomorgatja
Szerencsétlen fiait!
Mely mocskosan izzasztatja
Mint egy saját rabjait:
Felemeli méltóságra,
Felviszi nagy magosságra:
Hogy megszédesíthesse,
S nagyobban megejthesse.

Ezek a strófák bizonnyal legközelebb állnak a Himfy-strófákhoz (a Kesergő Szerelem IX. és XII. énekében végképen is ez a szerkezet). Kisfaludy sem Kreskay, sem Ányos verseit nem ismerhette, mikor a Dalok strófáit teremtette; nem valószínű, hogy a győri gimnázium jezsuita tradiciójú levegőjében protestáns énekköltőket olvasott,[7]) még kevésbbé, hogy a Provenceban Gyöngyösi János vagy Kónyi János verseire emlékezett. Blumauer Aeneisének egy-egy tréfás strófája inkább járhatott az eszében. A győri *Jekóniás* azonban leginkább élhetett emlékezetében. Sajnos, a Győrött előadott jezsuita iskoladrámákról semmit sem tudunk. Pedig színielőadások bizonyosan voltak itt is, ahol Jézus társaságának

nek legnépszerübb szerelmi dalnokává." Horváth János, A magyar irodalmi népiesség Faluditól Petőfiig. 1927. 70. l.

[1]) Egyetemi előadásai 1879. Idézi Szabó Mihály alább hiv. füzete, 45. l.

[2]) Ányos Pál. 1912. 218. l.

[3]) Költészetünk új népies iránya. Budapest, 1878. 9. l. (Id. Szabó is.)

[4]) Kisfaludy Sándor és Petrarca. Budapest (1929.), 47. l.

[5]) Id. m., 70. l.

[6]) Az iskoladrámák a jezsuiták iskoláiban. Kalocsai gimn. progr. értek. 1927. 24. l.

[7]) Ebben eltérek régebbi (IK. 1928. 133. l.) véleményemtől.

noviciátusa is, főiskolája is volt; s ezeket a darabokat később, a kir. kath. időben is fölelevenithették. Nem nagy merészség föltennünk, hogy Kisfaludy, az »oskolai csuda« maga is szerepelt, talán a *Jekóniásban* is: mégis, nem megyünk ilyen messzire.

A ritmus maga (8, 7, 8, 7) Faludi Ferenccel lett népszerűvé. Révai Miklós még az anakreoni versen alapuló tiszta trochaeusokat lát bennük, de igy is népies eredetűeknek tartja őket. »*A' Magyar nótákbann* — úgymond[1]) — igen felesen tapasztaltam az *eső ujakat* is, trocheos... Az e' félékből én leginkább szerettem meg az ollyan Verskötetet, mellynek első verse egész négy ujú, a második pedig negyed fél ujú, a' *milyennel él főképen Faludi.* Igyekeztem is kivált páros sarkú Énekeimet leg alább tetszőképen illyenekké tenni, a' mellyek már készen vóltak. 'S igy már énekelhetőbbek az eső ujú versnek nótájára nevezetesen ezen Énekeim:

Kis Kupidót kell keresnem,
Ha ki látta, mondja meg 's a' t.

Kis Kupidó a' tsendetlen
Tőlem el nem válhatott 's a' t.

Szeretetnek nagy hatalma
Az egész természeten."

Sőt Uz egyik anakreontikájának fordításában[2]) már a 8, 7, 8, 7, 8, 8 ritmussal is él:

Álom! most is gyönyörködöm
A' tündér képezetben,
Lankadt testtel mikor minap
Le dűltem a' bokorban:
Hol a patak meg gyűlt vize
Tavat tsinált árnyék alatt.

Íme, Révainál is, bár nem »páros sarkúan«, csak rímtelenül, valami a Himfy-strófából. Az öntudatosan népiesnek vallott, »a magyar nótákban igen felesen tapasztalt« Faludi-ritmusok éltek benne: ezek éltek Kisfaludy Sándorban is, mikor a Provenceban a Himfy-strófa alakul benne. Hadd utaljak egy kis franciaországi versére, amely mesterére emlékeztet:

Deli termet, szép úri kép,
Ménfy derék egy legény;
Tökélletes férj lehetne —
Be kár, be kár, hogy szegény.[3])

Hogy a Provenceban hányféleképen próbálkozott a strófa megalkotásával, azt nemcsak Frantzia fogságom c. többször említett kézirata bizonyítja, hanem a Kesergő Szerelem legtöbb *Éneke*

[1]) Szerelem nyájaskodásai. Kézirat a M. Nemz. Múzeumban (Győr, 1792.) 432. Oct. Hung. III. k. Bevezetés.
[2]) Magyar Amalthea. Kézirat u. ott. Quart. Hung. 1310. *Az álom.*
[3]) MM. II. 6. l.; utaltunk rá már I. fejezetünkben.

is, pl. a XI., amelyben a 8, 7, 8, 7 — a, a, b, b változat van. De míg a tizenkétsoros strófa kialakúlt is (amelynek nincs előzője), maga a ritmus élt Faludi óta a világi költészetben és a strófa nyolc-soros őse már régebb ideje az irodalomban. Kisfaludyra közvetlenül is hatott Faludi: de épen a most már nagy számban előkerült, idéztük példák a mellett szólnak, hogy a nyolc-soros változat a Himfyhez Faludinál is közelebbi formában, már *a verselő köztudatban* volt: nem *egy* példa, hanem ez az itt is, amott is szóló ritmus élt Kisfaludyban, mikor Petrarca helyett Tasso mintájára alkotta első strófáit. A Himfy-strófa egésze pedig a maga alkotása volt: szükségessé tette akár a gondolat vagy hasonlat első felének kiélezése s vele a 8—4, vagy 10—2 sor epigrammatikus ellentéte — akár a petrarcai szonett párhuzama, akár a versek gondolati és zenei kerekdedsége.

Ezek az újítások: a szerelem, mint állandó tárgy, az élmény, mint egyedülvaló és leplezetlen forrás, és hozzá a népies forma avatták őt egyszeriben ünnepelt költővé. A *Kesergő Szerelem* az *Etelka* s a *Nótárius* óta az első, sokat olvasott magyar könyv, s az első, sokat olvasott verskötet lett. Vérbeli lírikus dalai voltak benne, jó magyarsággal, s volt bennük valami, amivel a nyolcvanas-kilencvenes éveknek egyetlen verskötete sem dicsekedhetett: költőiség, amely sohasem laposodik el. Olvasásuk megfogta az embereket, mert *így* még nem szóltak hozzájuk, — népszerűek lettek, mert szerelemről *így* magyarúl még nem daloltak.

Kisfaludy ezt maga is tudta. — Az első kiadáshoz, amely neve nélkül jelent meg, *A' Kiadó* előszót is írt. Ez az előszó nyilván Takáts írása. De Kisfaludy fogalmazása vagy gondolatai nyomán: stílusa (az andalgó Petrarcáról, a szívreható édes jajjokról) egészen Kisfaludyé s ő állapítja meg, hogy »a' Magyar Nyelvben-is valának már több Éneklői a' Szerelemnek: de vagy csak egyegyes kevés Énekekben, 's az elegyes munkák között mintegy elhintve;[1]) vagy némellyek szinte eltévesztették az útat, midőn az ártatlan szerelemnek sem elég méltó tárgyára, sem annak festésében igaz, tiszta, eleven színekre nem találtak«. Valóban ebben volt költőnk új és egyszerre igen nagy. Ismeretes, hogy Csokonai is csak az ő példáján buzdult a Lilla-dalok csokorbakötésére.

A *Napló* nem jelent meg. Jóllehet Takáts, mint említettem, ezt is ki akarta adni, nem került rá sor. A *Kesergő Szerelem* nagy sikere megokolta volna kiadását és előkészítette volna sorsát. Hogy

[1]) Nyilvánvaló utalás Révaira, aki maga is dicsekszik vele. Kisfaludy azonban nem tudhatta, hogy Révai majdnem meg is előzte őt: 1792-ben nyomdára készen voltak a *Szerelem nyájaskodásai* s pusztán, mert szerelmes versei miatt így is üldözték, nem kerültek kiadásra:

Sok komor ábrázat majd tsak meg nem ette,
Oly mérgesen rágták nevemet érette.

Báró Órtzi József Úrnak.

mégsem látott napvilágot, annak a cenzúra is oka lehetett; de lehet, hogy a költő maga nem akarta az ugyanazokra az élményekre támaszkodó két munkát kiadni, vagy maga féltette a cenzúrától. Kár, hogy kéziratban maradt, mert így az irodalmi közvagyonnak sem lett része, festői leírásai, máig eleven szépségei sem a köztudatba nem kerültek, sem az irodalmi élet fejlődésébe nem hatoltak. Megírásával, simítgatásaival azonban folytatta Kisfaludy élményeinek szubjektív földolgozását.

Természetes, hogy most, a fiatal házas boldog életében sem Medina emlékére, sem — ami az élmények rendjében következik — az 1797. évre: a Pepi grófné történetére nem került sor. Írásaiban a vizsga utókor előtt mindig indiszkrét magánleveleken kívül csak két helyt maradt meg a szenvedélyes, emlékeivel talán gyakrabban fölfájó viszony képe. Az egyik az unzbergi kaland verses elbeszélése, amelyben már a Himfy-strófák első felének ritmusa lüktet, a regék versformája él; a másik a levélregény egy kis, még meg nem fejtett részlete, Linois comtessről — nyilván a klagenfurti grófnéról —, aki Szegedy Rózával együtt nevelkedett a kolostorban: »szép, csintalan leány — bajos, midőn az ember így csalatkozik«, írja róla Róza.[1]) Érdekes, hogy történetét a *Hattyúdal*ból egészen kihagyta.

A Liza-ciklus következő két munkája már a boldog szerelem világába vezet: levélregénye házasságának történetét mondja el, a Himfy Szerelmeinek másik része házaséletének derűs boldogságát festi. Ily értelemben ez a kettő is összefügg egymással: egyik a másiknak folytatása s együttvéve a következő három, 1798—1800. év élményeit meríti ki. Werner Adolf azonban arra is rámutatott,[2]) hogy a Kesergő Szerelemnek és a levélregénynek is vannak közös részecskéi, amelyek többnyire egyazon olvasmányi ihletnek szülöttei. Ezek az egyezések váltották ki Toldy Ferencnek azt a véleményét,[3]) hogy »Kisfaludy egy nagyobb és összefüggő műben akarta megörökíteni szíve történetét. — Szívének története mint kész regény feküdt előtte a saját és kedvese leveleiben. Ezeket állította tehát össze egy levélregényben. Később azután ezzel a tervvel felhagyott s egy másik váltotta fel: dalaiból és énekeiből alakítani egy egészet s így a levélregényt dalregénnyel helyettesíteni.« Toldy Ferencnek ezt a föltevését, amelyből az is következnék, hogy — néhány Himfy-dallal együtt — a levélregény már készen volt, mikor költőnk a Kesergő Szerelmet megírta s eggyé szerkesztette — már Werner Adolf megcáfolta. Tudjuk már, amit Toldy még nem tudott, hogy a Himfy első része 1798 végén nagyjában készen volt s a levélregény anyaga épen ennél az időpontnál kezdődik. A Napló a Kesergő Szerelem előzmé-

[1] MM. VI. 496. l.
[2]) Kisfaludy Sándor levélregénye. 1890. 41—46. l.
[3]) Kisfaludy Sándor hátrahagyott munkái. 1874. III. R. XI—XII. l.

nyeit s külső körülményeit adja elő, a levélregény a két Himfy-csoportot köti össze. Toldynak jó érzéke volt: *érezte,* hogy a költő alkotásai élményi ihletükkel összetartoznak. De nem úgy, ahogyan elgondolta. Munkáinak első és legbecsesebb csoportjával Kisfaludy *minden* élményét földolgozta (az említettem két, nem Szegedy Rózára tartozó epizód kivételével), azért függenek egymással össze alkotásai, melyeknek egységes középpontja Rózi. De tovább megyek s előre is megmondhatom: ezért szűnik meg egyidőre dolgozni is, mikor élményeinek minden emlékét és ihletét kimerítette és pihen mindaddig, míg újabb élményeknek egész komplexuma, az insurrectio, újból alkotásokra ihleti.

A *Két szerető szívnek története* Kámban született s a kidolgozás első szálai is legmesszebbre csak 1800 derekára, Eötvösre nyúlhatnak vissza; az indítékot azonban, mint (idézett műveikben) először Werner, majd határozottabban Császár kidomborították, ehhez is a draguignani fogság egyik kedves olvasmánya adta. »A' kellemesen andalgó« Petrarca mindig a zsebében van. De a divatos francia lírikusokon kívül persze regényeket is olvas. Chaulieu és Madame Deshoulieres versei, Lafontaine és Voltaire nem elegendő szórakozás, kell néki »román« is. Az elsők között van Isabelle Montolieu *Caroline de Lichtfeld* c. regénye, »mellyben a' barátság és szerelem olly szépen, olly igazán és természetesen van festve«.[1]) De 1796. augusztus 31-én még »a' szerelmes Petrarcával« kezében jár a szőllőhegyeken s szeptember 3-án az *Új Heloíz* fakasztja könnyekre, Rouseaunak 'az a könyve, amely *szívének* »ítélete szerint többet ér, mint valamennyi egyébb munkái.«[2]) A regény hatása nemcsak mély volt, hanem valóban maradandó is. Ha a *Napló*ba talán utóbb toldotta is be az üzenetet Szegedy Rózinak, hogy »olvassa ő is ezt a' kedves könyvemet« (nem lehetetlen, hogy jegyzeteinek írása közben gondolt rá, hiszen szüret ideje volt, megismerkedésüknek és a badacsonyi szüretnek évfordulója), bizonyos, hogy első levelében fölhívja a leány figyelmét rá — »je vous conjure, lisez La nouvelle Héloïse de Rousseau« — Rózi menten meg is próbálja megszerezni a könyvet s rövidesen be is számol róla,[3]) — azontúl pedig gyakran idézi. Mindkettőjüknek nagyon tetszett; bizonyára kedves könyvük maradt.

S most nézzünk el hozzájuk Kámba, a folyondárral befuttatott fehér udvarházba, házasságuk első évében. A gazdálkodás és pereskedés gondjain túl természetesen elég idejük marad egymás számára is. Kisfaludy elérte, amiről tíz év óta álmadozott, itthon volt, a Dunántúl. Együtt merülhetnek el Rózival St. Preux és Julie sokat idézett történetében, — nem kell sok

[1]) Tudvalevő, hogy ennek Unger Helén készítette német fordítása volt utóbb Verseghy *Külneki Gilmétá*jának forrása. L. Dobóczki Pál, Verseghy Külneki Gilmétájának forrása. EPhK. 1912. 65. l. és Császár Elemér, Verseghy regényfordításai. U. o. 497. l.

[2]) MM. VII. 343., 348. és köv. lk.

[3]) MM. VI. 388., 413., 425. l.

képzelőerő ahhoz a föltevéshez sem, hogy együtt rendezgetik, olvasgatják levelezésüket. A *Kesergő Szerelem* készen van, már sajtó alá készíti. Úgy vélem, Kisfaludy szerkesztésében a husz ének és a kétszáz dal nem a mai rendben következett. A mai szerkezet: minden ének után tíz-tíz dal talán Takáts javaslata, sőt ez a végső elrendezés költőnknek egy Kazinczyhoz írott késői levele szerint Takáts munkája volt.[1]) Kisfaludy levelén kívül megerősíti ezt a föltevést Légrádynak Toldy jegyzeteiben ránk maradt következő néhány sora: »Légrády Takátsnál Kisfaludynak Olaszországból és Schweizből Göröghöz írt több leveleit látta.[2]) Ezekből írta ki Takáts a dalokat, *összeállította,* Légrády jelenlétében adta a censornak«, stb.

Miközben most a *Boldog Szerelem*nek meg-megszólal egy-egy dala, levelezésüket is gyakran lapozgatja.[3]) Most is hatással van rá Rózi feltűnő műveltsége, olvasottsága, stílusa. A Nouvelle Héloïse, a divatos levélregénynek egyik eminens, néki legjobban tetsző példája nemcsak a kezében van, de sok részletét talán könyv nélkül is tudja; ha Medina története és Wieland Agathonja önéletrajzi regény írására készteti, — Rousseau regénye és levelezésük természetszerűen teremti meg a *Két szerető szívnek történetét.* Nem adta ki, mert be sem fejezte. Ez is régi szépprózánknak egyik legszebb alkotása, mely már azért is méltán verseng Kármán regényével, mert kevésbbé érzelmes, férfiasabb és magyarosabb ízű, stílusa pedig erőveltebb. Bár a *Napló*val nem ér föl, ma egyképen forrásunk Kisfaludy gyermek- és ifjúkorának, valamint hadi pályájának ismeretéhez.

Rényi Rezső[4]) s alaposabban Werner Adolf igazolta, hogy ennek részleteiben is még a *Kesergő Szerelem*nek egy-egy gondolata vagy hasonlata él. Ezt azonban nem tartom föltétlen bizonyosságnak arra, hogy végig egyidőben keletkeztek. Belejátszik a közös forrás is: Rousseau regénye valószínűleg ott volt a táborban is Kisfaludynál, mikor több mint egy esztendőn át »Schiller és Wieland szülőfaluinak« környékén tanyáznak a csapatok; itt kerülhetnek kezébe Veit Weber munkái, Kámban is, sokáig kedves olvasmányai; Friedr. Bouterweck Graf Donamar c. levélregénye. De most készül a Kesergő Szerelem is sajtó alá; s ha még figyelembe vesszük, hogy a Werner idézetei a Himfynek leginkább utolsó negyedéből vett részek, nyilvánvaló e párhuzamok eredete.

Íme, a levélregény indítékai. Senki sem vonta kétségbe, hogy az egész valóban kettejük levelezésének regénnyé formálása, s hogy munkaközben előtte voltak Rousseau, Bouterweck, Soden stb.

[1]) Kazinczy Levelezése.

[2]) Ezek a levelek, amelyek sok mindenre vetnének világot, elvesztek. „Görög özvegye (ki 1847-ben is él) — írja Toldy — senkinek sem engedte férje írásait megvizsgálni, sőt Kisfaludy leveleit mint feleslegeseket s előtte mint magyarul irottak ismeretleneket, összetépte."

[3]) V. ö. Boldog Szerelem, VI. ének utolsó két strófája.

[4]) Petrarca és Kisfaludy Sándor. Budapest, 1880.

regényei, vagy az azokból szokása szerint kiírogatott jegyzetek, »könyvbéli virágok«. Pontosabban azonban nem állapíthatjuk meg, mikor írta: 1800 végére vagy 1801-re a fentiekből következtetünk. Ez az idő pedig már más munkáé is.

Említettük, hogy ugyanekkor — már házassága elején, s csak amióta megházasodott[1]) — írogatja a *Boldog Szerelem* dalait is. Ezek időrendjét Waldapfel József figyelemreméltó kutatásai[2]) tisztázták: 1800. júniusában készülnek az első dalok, s 1804 tavaszán fejezi be az egészet; eleinte kétségtelenül rendszertelenül írta, ahogyan a pillanatnyi ihlet szülte. Erre vall, hogy amit elsőül Takátscsal közöl, az (ebben a rendben) a 22. 12. 30. és 23. dal. De nem mellőzhetjük azt a föltevést sem, hogy a dalok egyike-másika később is csak a végső szerkesztéskor kapta mai helyét: a Himfy-dalok jellemléhez tartozik, hogy önmagukban adnak epigrammatikus egészet, minden strófa befejezett tartalmi egység s csak ritkán fűződnek a strófák olyan fűzérré, amely a gondolatot fokozással folytatja és végezi.

A beosztás a *Kesergő Szerelem*étől lényegesen eltér. Itt előbb következnek a dalok, nyolc részben 25—25 dal s minden két ilyen dalciklus között egy-egy ének, összesen hét. Az utolsó ének eltér a többitől, mert nyolc-soros strófái ketté vannak törve. Az egész ciklusnak itt is kerete van: az első dalokban hivatkozik a Himfy I. részére s elmondja, hogy a kesergés boldogsággá változott — az utolsóban mintegy utóhangot ád az egészhez:

Miket, szívem ömledezvén
Enn-magam-lelt hangokban
Énekeltem, s daloltam én, —
Búm s örömem érzemenzi
Énekeim, dalaim.

A keletkezés rendjének némi megállapítására, Waldapfel említett adatait is figyelembevéve, a következő valószínű dátumaink vannak:

22., 12., 30. és 23. dal. Legkésőbben 1800. június második fele.

26. dal. S hát még újra lobbot vete
Marsnak dühös haragja? 1800. június második fele.

Napoleon visszatérte után az olasz harctéren bekövetkezett a marengoi vereség (jún. 14.), amellyel Lombardia egészen francia kézre került. Ugyanekkor Moreau Münchenig nyomult előre s így Alsó-Ausztria és Bécs fedezéséről kellett gondoskodni: a magyar nemesi fölkelés mozgósításáról van szó.

[1]) Idézett levele Batsányihoz. MM. VIII. 141. l.
[2]) A Boldog Szerelem és az első Regék történetéhez. IK. 1928. 266. l.

36. dal. A bereknek gyors kaszási . . . 1800. június vége — július eleje.

65., 70., 72. dal. 1800. november.

86—89. dal. 1800. december, Szilveszter.

99. dal. 1801. január—február.

Ekkoriban ha nem hagyta is félben az írást, kevesebbet dolgozott a Himfyn s inkább csak csiszolgatta, gyarapitgatta a verseket. 1801. elejére mintegy száz dala készen volt. Hogy az I—IV. ének is, az kevésbbé állapitható meg. Van egy strófa, amely mindenesetre gondolkodóba ejt, s ez az I. ének 39. versszaka:

Egy nagy ember ott miként áll
Ezer felett fejével,
Napnyúgotról miként munkál
Napkeletre lelkével.

Mit forgat fel országokat,
Mint kötöz és bontogat?
Miként ád s vesz trónusokat,
Sorsokat mint osztogat?

Mindezt 1800-ban még alig mondhatta Napoleonról. Ha 1803. májusára az »öt hosszú ének« készen volt is,[1]) ez s a következő strófa csak még későbbi betoldás lehet. Hozzátéve, hogy az ötödik ének akkor még nem azonos a maival, fölteszem, hogy első házas évében csak dalokat irogatott s 1801 tavaszán ezekből volt vagy száz készen: pillanatnyi ihlet szülöttei, sokszor munka vagy vadászgatás közben, mint maga is mondja (55. dal):

Munka töltvén nappalimat,
Éjjelimet nyúgalom,
Nem teheti órámat
Hoszszakká az únalom:

Lovag, gyalog, járogatván
A gazdaság ágait;
Néha vadász, csapázgatván
A vadaknak nyomait;

Közben néha bölcselgetvén,
Érezvén és elmélkedvén,
S zengvén ebből kelt dalom —
Nem fér hozzám únalom.

A közbeiktatott »hosszú« énekekre vonatkozik, hogy *lassankint nevelkedtek.*[2]) Az ötödik dalcsoportot (101—125.), amelynek egységes *tavaszi* hangulata van, Waldapfel valószínűleg helyesen teszi 1803. tavaszára.[3]) Ez esetben a *Boldog Szerelem* második része így alakúl:

106—110. dal. 1803. tavasz.

VI. ének. Téli olvasmányok. 1803. tele.

174. dal. 1803—1804. tél.

197. dal. 1804. tavasza.

[1]) Waldapfel id. h.
[2]) U. ott.
[3]) U. ott. 268. l.

Mellékesen még két részletre mutatok rá, amelyek keletkezésük idejét sejtetik:

1800. június 28. levele Takátshoz:[1])

Rózim, a' kit napról-napra jobban szeretek és betsülök — noha mindig azt gondolom, hogy már jobban nem lehet, téged szívesen köszöntet.

164. dal:[2])

Naponként nő tisztelem
Szép lelkéhez lelkemben;
Naponként nő szeretetem
Jó szivéhez szivemben.
Boldog Hymen! ki többet lelt,
Mint sem Ámor maga képzelt.

A másik rész a VI. ének vége,[3]) mikor olvasmányairól beszámolva, így szól:

De leginkább szeretem én
Forgatni a levelet,
Mellyben szíve felgerjedvén,
Nékem első lobbot vet! —
A szív, kiért úgy epedtem,
Kiért mindent felejtettem;
Ki magában mennyet zár,
S most, boldog én! enyém már.

A *levelet*, — mellyre úgy mint
A termékeny igére,
Mellyel a nagy teremtő int,
A zűrzavar éjjére
Napfény terjed, — napfény derűlt
Bútengerbe már elmerűltt,
Már haldokló szívemre,
S testét megúntt lelkemre.

Az előbbi dal a levélrészlettel közel egykorú is lehet. A VI. ének e részlete is inkább házasságuk első telére utal s a *lobbot vete* kép egyezik a 26. daléval: az alábbi dal s a VI. ének is talán utóbb került mai helyére, mikor az V. ének (mint még rátérünk) s a *Tátika* különvált a *Boldog Szerelem*től.

Egyébként a Boldog Szerelem teljes képe kámi életüknek. Minden, ami azelőtt volt, csak emlék. Bécs már csak bűnös Ninive, amelyet sikerült »meglábolnia«, a harc fergetegei és veszedelmei után emelkedett lélekkel élvezi a béke nyugalmát s öntudatosan ifjúságát, ifjúi boldogságát. Élete a keret, amelyből érzelmei megint élményi teljességükkel szólnak. A gazdálkodás, az időjárás, a természet egész élete, téli vadászgatásai, otthona és a mező adják leírásainak és hasonlatainak anyagát. De ezen belül minden érzelme is élmény, attól a perctől kezdve, mikor a főpap összeeskette őket (11—12. dal), napi egész életükkel (31—35. dal), téli estéikig — s mindig: szerelmükkel. A *Kesergő Szerelem* hányatott kalandok élményeiből pattant változatos regény, melybe a háttérből örökké gyújtó szerelmet varázsol Liza. A *Boldog Szerelem* idill, egyenletesebb, talán kevésbbé változatos, de nyugodtabb, vonzóbb kép; középpontjában a nő bája, melege, szerelme — a VII. énekben a házasélet boldogságának valóságos apotheozisával, mikor arról álmodnak, hogy az élet hervadó őszében, a barátság és szerelem holtig égő tűzétől melegítve gyerme-

[1]) MM. VIII. 136. l.
[2]) U. ott, I. 296. l.
[3]) U. ott. 289. l.

keik örömében ifjodnak meg s azt kívánják, hogy szívük egyszerre szűnjék meg dobogni.

Egészen kerek, önálló idill a II. ének is: a dunántúli gazdasági udvar ébredése. Él benne a természet. A rousseaui eszmék, amelyek a *Két szerető szívnek történetét* még átvétel formájában hatják át, itt az élményekkel tartalommá válnak. A természethez való visszatérés eszméje, amely épen a II. éneket követő dalcsoport vezető gondolata (71., 78. dal), szinte életté lesz a leíró strófákban. A nyári reggel ifjúságának is egyik témája[1]) s a XVIII. század leíró-költészetének is kedves tárgya. Részleteiben is Faludi hatása tükrözik. Egyik-másik kifejezése is a *Hajnal* és az *Erdő* fordulataira emlékeztet (pl. a rózsák *keble*), a sorrend, s leginkább a leírás módja Faludiéval egészen egy; honnan vette Faludi, nem tudom kideríteni, de mindegyik arra vall, hogy ez a hatás egyre erősbödött. S mindegyik bizonysága, hogy a *Boldog Szerelem*ben természetszerűen még több a Dunántúl, mint a Himfy I. részében.

A Dunántúl Kisfaludynak elsősorban Zalát: Sümeget és a balatoni várakat jelentette, boldog gyermekkorának, majd szerelmének ábrándos világát — ide megy el most Rózával is. Waldapfel említett kis cikkének nemcsak az az érdeme, hogy Takáts levelei alapján a *Boldog Szerelem* keletkezésének néhány időpontjára világított rá, hanem azt is tőle tudtuk meg,[2]) hogy a *Csobánc* eredetileg a Himfy II. részének betétje, V. éneke volt. Ez magyarázza meg azt az intim, kedves hangulatot is, amely a regének első strófájából árad: hideg téli estén néki szól a hivagató szó, hogy üljön melléje a kandallóhoz, mert regét fog mondani.

A Csobáncot, mint V. éneket 1802—1803 telén, valószínűleg 1803 elején írta s nyomban utána foglalkozott már a Tátika írásának gondolatával:[3]) Waldapfel sejtése szerint — ha a Tátikát a következő télen írta — épen e regék miatt késik a Boldog Szerelem befejezése: ezt persze úgy kell értenünk, hogy e regéket — a Csobáncot bizonyosan — még a Boldog Szerelemhez írta. A Somló — 1805 nyarától — mindenesetre önálló munkának készült. Az első regéket tehát jogosan számítjuk a Liza-ciklushoz, ennek befejező részéül, mert egyrészt ide voltak szánva, másrészt egyazon ihlet és hangulat gyümölcsei voltak.

Közhely, ha megemlítem, hogy a balatoni várak gyermekkori legszebb emlékei. Ha Kisfaludy Mihály 1778—1779-ben, említettem föltevésem szerint, Tétre költözött is, a nyarat Sándor bizonyára többször töltötte nagyanyjánál és gyakran járt le a Balatonhoz, vagy ment el a közeli várakhoz. A regéknek »első zavaros ideáját csakugyan a' születése' helyét környező Sümegh, Tádika, Csobáncz, Szigliget, Somló váromladékok támasztották elméjé-

[1]) L. *A' Tavasz* c. költeményét.
[2]) Id. cikke IK. 1928. 266. l.
[3]) Waldapfel id. dolg. IK. 1928. 267. l.

ben«.[1]) Ezen a vidéken járt 1795 őszén s újból is 1796 tavaszán, itt töltötte házasságának első hónapjait.

Közben már Ausztria vadregényes vidékein, Schottwien és Judenburg,[2]) utóbb a tiroli, majd a bajor és svájci hegyek látvára újból éled benne a regék neszméje. 1797 tavaszán Unzmarkt — »édes emlékezet!« — tövében járva a klágenfurti grófnéval, a mohos vár misztikuma a holdvilágos éjtszakában már valami regefélére ihleti:[3])

Ott, hol a' hegy' szirt-homlokán
Komor és bús felségben
Egy régi vár' mohos fala
Áll még most is épségben,
Fenyőfáktól körülnőve,
A' hol baglyok huhognak,
'S a Hold' halvány világában
Tünemények villognak; —

Ott, hol a' vár' ablakában
(Hol a' szél most ki 's be jár)
Hajdanában nyájaskodva
Könyökölt egy nemes pár;
Hol estvénként epedezett
Tán egy Szűz egy Legényért,
Ki a' Hitért a' szent földön
Ontotta a' pogány vért; —

Ott, hol hajdan a' Lovagok
Menyekzőket tartottak,
'S a' Bárdoknak énekjeik
És hárfáik hangzottak stb.

A motivumok már fölcsillannak: jó ismerősünk a lovag, aki a Szentföldön ontja a pogány vért.

A délnémetországi táborozás idejében »minden váromladékot meglátogatott; akkor fogantattak képzetében jövendő Regéji«.[4]) Hogy ez a környezet nagy hatással volt rá, azt *Hattyúdal*ában is, ismételten elmondogatja:

Láttam 's laktam a' hajdani
Lovagkor' szép hazáját, —
Az ököljog' váromlékit,
A' regények' tanyáját;

Millyeket a' Tatárjárás
Honunkban is keleszte
'S elmém magyar előidőnk'
Regéjivel éleszte.

Érdekes volt látnom itt, ott
A' német ős erdőkből
Meredő váromlékokat
Az ős lovag időkből.

Midőn bajnok tüzökben ők
Egymást dulva rombolák;
És szeszélyből, vagy bosszúból
Egymás éltét gyilkolák.

'S ha elúnták honn magokat,
A' szent sírhoz járultak,
'S harcosok vagy zarándokok
Pogány vérben tisztultak.

Ily váraknak ott 's hazámban
Keblemre bús hatási
Lőnek utóbb Regéimnek
Költeményes forrási.[5])

A regeírás gondolata tehát régen kialakúlt benne; az ihletet és hangulatot házaséletének meghitt téli estéi teremtették meg

[1]) Önéletrajzában. MM. VII. 398. l.
[2]) V. ö. Heinrich G., Kisfaludy Sándor regéi c. tanulmányával is, IK. 1890. 81—82. l.
[3]) MM. VIII. 124. l.
[4]) Önéletrajzában, id. h.
[5]) MM. VI. 344—45. l.

hozzá; de, mint ismeretes, irodalmi mintái is voltak. Veit Weber regéiből már Kazinczy is fordított, utóbb, mint kiderült, Katona József is hasznukat látta.[1]) A derék hamburgi tanítónak, Leonhard Wächternek, aki *Tell*jével Schillert megelőzte és a német romanticizmusnak egyik előkészítője volt, Kisfaludy is nagyon sok munkáját olvasta, még kámi éveiben is.[2]) Tőle vette költőnk a *Regék a' magyar előidőből* címet (Sagen der Vorzeit) és Heinrich Gusztáv tanúsága szerint[3]) a *Somló* Veit Weber *Wolf*-jára emlékeztet. Egyebekben — ma is így tudjuk — a regék egészükben eredetiek. A nevek a család régi levelestárából, sárgult okiratokból kerültek; barátaitól, ismerőseitől is kért Kisfaludy adatokat,[4]) — kapott-e, nem tudjuk —, de mind az első három még a Liza-ciklusba való, múzsája a felesége volt.

A *Somló*t 1805-ben, utolsó kámi nyárán kezdte írni. Nagyobb terjedelmével nem is illett a *Boldog Szerelem*be, írásakor a Regéket már külön kötetnek szánta. A Himfy II. részével együtt a Kesergő Szerelemnek új kiadására is gondolt: »Jőjj el — írja Takátsnak augusztus 4-én — a' Győri vásárra, ott — — — Himfy és Regéim eránt is beszélhetünk. Alig várom, hogy regéimet nyomtatva láthassam; igen szeretem őket. Készül már Somló is.«[5])

III. A nemesi fölkelés felé.

Már ekkor országszerte nyomott, szorongatott volt a hangulat. Háborús hírek járták (nem ok nélkül) s az emberek azt tartották, hogy a háborúban mindenki csak veszíthet. Június elseje óta nőtt a drágaság, mindennek az ára emelkedőben volt; a nádor, az államtanács és az uralkodó között állandó levélváltás folyt az országgyűlésnek őszre tervezett összehívásáról, a nemesi fölkelés elrendeléséről és fölszereléséről. A határvármegyékben még nagyobb volt az aggodalom, mert köztudomású volt, hogy Napoleon ezúttal be akar vonulni Bécsbe.[6]) A hadi készülődés nem maradhatott titokban.

Kisfaludy Sándort a nyár vége feleségével együtt már Sümegen találja. Kazinczynak írja utóbb, aki még 1808-ban is Kámba címezi levelét: »Eleink a' többnyire Sümegen lakott weszprími Püspököknek baráti, és társalkodóji lévén, télen többnyire ide vevék öszve magokat; 's minthogy *szüntelen betegeskedő Felesé-*

[1]) Waldapfel József, *Katona József — és Veit Weber Tugendspiegelje.* IK. 1931. 38. és 166. l.

[2]) V. ö. Könyvbéli Virágok c. jegyzeteivel. (Kisfaludy-Társaság Levéltára és Darnay-Múzeum.)

[3]) Heinrich Gusztáv, *Kisfaludy Sándor regéi.* IK. 1891. 76. l.

[4]) Waldapfel, IK. 1928. 269. l.

[5]) MM. VIII. 143. l.

[6]) L. erről részletesebben: József nádor iratai. Kiadta Domanovszky Sándor. II. k. Bpest, 1929. 110—261.

gemnek a' kámi levegő ártalmas volt[1]) nedves helyheztetése miátt, itt telepedtem-le én is boldogúlt Anyámnak jószágán, és itt fogok maradni, valamig Atyám él, ki Győr Vármegyében Téthen lakik.«[2]) A félelem Napoleon hadainak betörésétől és feleségének betegeskedése egyformán késztethették elhatározására. A sümegi házat — Sándor anyai örökségét — atyja már 1799-ben neki szánta. Most költőnk megigazíttatta[3]) s úgy látszik, felesége már az első háborús hírekre, nyár elején ott volt. Ő maga megvárta a mezei munkák végét s csak haza-hazanézett Sümegre,[4]) valószínű, hogy csak az őszi vásár után költözött végkép oda.

A régimódi, egyszerű, de nagy udvarház ma is változatlanul úgy áll a franciskánus-templom terén, a püspöki kert szomszédjában, ahogyan ötnegyed évszáz előtt Kisfaludy Sándor lakta. Hosszú tornáca van s a kertnek az utca felől eső sarkán egy kis domb: ott üldögélt egykor a költő és hitvese. Szemközt, nem messze Nanica hugának, följebb a sarkon Vajda Ignácnak háza:[5]) az egész kis tér ma is a multé.

Idetért vissza 1805. őszén költőnk, gyermekkori emlékeinek helyére. Még nem tudta, hogy végső lakóhelyére is; mint láttuk, úgy tervezte, hogy öreg napjait majd Téten tölti. A gazdálkodás sok idejét lefoglalta, de jól jövedelmezett. Irodalmi tervei egyelőre alig voltak. A *Somlón* dolgozgatott még,[6]) de eddig elkészült munkáival minden élményét kiélte költőileg is, témája — s vele költői vénája is — egyenlőre kifogyott. Ambicióit inkább munkáinak kiadása sarkalta. A *Kesergő Szerelem* első kiadása elfogyott: a *Himfy Szerelmei*nek mindkét részét és a *Regék*et egyöntetű, díszes kiadásban akarta megjelentetni.

A kiadásra ezúttal is Takáts József vállalkozott. Említettük már, hogy Kisfaludy a győri vásáron akart vele találkozni. 1806 nyarán a kiadás folyamatban volt. Ekkoriban ugyanis az a szálló hír járta íróink között hogy Gr. Festetits György — aki ötezer forint adományával a *Magyar Minerva* megindulását is lehetővé tette (további évi ötezer forintot is ígért, de közben mást gondolt és a második évben más célra szánta az összeget) — most tizezer forintot adott magyar munkák kiadására. Péteri Takáts József ifjúkorában gr. Festetits László nevelője volt: Kazinczy tehát hozzá fordul, hogy adassa ki Kis János költeményeit is. »Vajha igaz volna! — feleli Takáts.[7]) — De különben is egész készséggel és örömmel magamra vállalnám ama derék Férjfi 's Barátom Verseinek kinyomtattatását, *ha szer felett nagy költséget nem*

[1]) Szegedy Róza betegségéről l. Demek Győző cikkét IK. 1890. 000. l.
[2]) Kazinczy Lev. VI. 84. l.
[3]) Egy eddig ismeretlenhez írott levelében (Csurgói reálgimn. értesítője, 1929. 13. l.) még 1806. június 16-án is tetőfedéshez nádat sürget.
[4]) MM. VIII. 142—143. l.
[5]) Darnay Kálmán szíves kalauzolása és magyarázata szerint.
[6]) Csak közvetlenül nyomtatás előtt fejezte be. Kazinczy Lev. VI. 85.
[7]) Kazinczy Levelezése, IV. 223. l.

kívánnának a' tudva levő mostani drágaságban *Kisfaludy Sándor Barátomnak Regéji a' Magyar Elő-időből,* és *Kesergő s Boldog Szerelmei,* melyeket három darabokban fogok Falkának újdon új betűjével közre botsátani.[1]) *A' melléjek járuló öt képek most készülnek Bétsben,* és az író-papirost-is most szállittyák onnét Budára. Tudhatod, hogy ezrekbe kerül ezen szándék' végre-hajtása. Ide járul, hogy Rájnisnak-is megigértem M. Parnaszszusa' kinyomtattatását.«[2])

Ezekből a sorokból nyilvánvaló, hogy a sorozat Takáts Józsefnek, »kétezer holdak nyájas urának« költségén jelent meg.[3]) Kisfaludy Sándor nem volt Takáts pénzére utalva. Tehermentes nagy birtokok ura volt, a kezdődő drágaság vagyonát, jövedelmeit csak gyarapította. Hogy mégsem maga adta ki könyveit, annak oka lehetett, hogy már a Kesergő Szerelem első kiadása is Takáts tulajdona volt, hogy az jól végződő üzlet volt, hogy Takáts (a Görög Demeterrel együtt s részben Batsányi közreműködésével kiadott Magyar Minerva kötetei által) a könyvkiadásban jártas volt — költőnk a munkát, amelyhez nem értett, nem akarta vállalni s végeredményében nem kapott, hanem adott. Ehhez járult, hogy ha becsvágy, sőt hiúság volt is benne, népszerűségét, tekintélyét sokra becsülte is, alapjában »féltudós dilettánsnak« tartotta magát, még nem céhbeli költőnek.[4])

A képeket, amelyekről Takáts szól, Kininger Vince rajzolta, Kisfaludy utasításai alapján,[5]) s a költő kívánságára a rajzok mindegyikén változtatnia kellett.[6]) Rézbe nem, mint költőnk tervezte, a magyar Czetter,[7]) hanem Blaschke János, szintén hazánkfia, pozsonyi születés.[8]) Míg a művészek a képeken dolgoztak, a

[1]) Falka Sámuel, az Egyetemi Nyomda főfelügyelője találta föl a stereotyp betűk öntését. U. o. 598. l. Sághy Ferenc utóbb, 1818. március 15-én Kisfaludynak írt levelében „rossz és gonosz Graveur"-nek nevezi. KTL.

[2]) Rájnis *Magyar Parnassus*a, a Helikonra vezérlő Kalauz új, bővebb kiadása kéziratban maradt. (M. T. Akadémia kézirattára.)

[3]) V. ö. Győri Szemle, 1930. 181. l.

[4]) Kazinczy Levelezése, VI. 85. l.

[5]) Kininger Vince György (1767—1851) regensburgi származású jeles bécsi művész volt. 1790-ben már önállóan működött — eleinte mint rézkarcoló; utóbb arcképeket is rajzolt és festett, majd litográfiával is foglalkozott. Kazinczy már 1791-ben meglátogatta. Fogsága után vele készíttette el emlékezetből írt adatai alapján Dayka Gábor arcképét; Kininger rajzolja Virág Benedek portraitját is, majd Kazinczynak azt a képét, amelyről John Frigyes metszete készült. Kisfaludy Sándor — bécsi tartózkodása idejéből — személyesen is ismerhette a művészt, de lehet, hogy Kazinczy tanácsára fordult hozzá. Kazinczy Dayka képével is előbb e két művészhez fordult. Kiningert utóbb is igen sokra becsülte: „Prof. Kininger eggyike a' szeretetre legméltóbb embereknek: 's Bécsnek első rendű Művészei közé tartozik," írja 1812-ben. Lev. IX. 204.

[6]) L. a képek tervét első munkáihoz s a rajzokra tett észrevételeit KTL.

[7]) Czetter Sámuel „orosházi fi" metszette Fabchich József *Magyar Pindarus*ának mellékletét.

[8]) Blaschke Jánost is (1770—1833) személyesen ismeri Kazinczy (Lev. III. 526. l.): nála rendeli meg Dayka képének rezét (Blaschke 1807. március 14-én értesíti, hogy munkában van és 35 frtot kér érte. Kazinczy augusztusban Tőkés

nyomtatás előkészületei is megkezdődtek. Kisfaludy elsőnek Verseghyhez fordult, aki ekkoriban már nagy tekintély a nyelvtudományban is, irodalomban is: előző évben (1805) jelent meg *Tiszta Magyarság*a, az imént *Magyar Aglájá*ja. Azonkívül, hogy Gróf Szapáry Jánosnak, József nádor főudvarmesterének lányát tanította magyarra[1]) (amit Szapárynak bécsi körökben nagyon rossz néven vettek,[2]) regényeket fordított szakmányban az őt így kizsákmányoló könyvnyomdászoknak.[3]) Ekkoriban a törvény a rendek buzgólkodására a latin mellé fölvette a magyart is hivatalos nyelvül; Zala vármegyének Nagy József prépostkanonok elnökletével működő bizottsága ez év júniusában — Császár Elemér föltevése szerint épen Kisfaludy Sándor biztatására, aki Nagy Józsefnek régi barátja volt,[4]) Verseghyt pedig sokra tartotta — Verseghyt kérte föl a *stylus curialis* megmagyarosításához a tervezet elkészítésére. Ez a hivatalos kapcsolat ébreszthette költőnkben a gondolatot, hogy — talán a jottisták és ypszilonisták épen kiélesedett harca miatt is — munkái korrigálására Verseghy Ferencet kérje meg. Az óvatos Kisfaludy[5]) nyilván ezúttal fordult először, hízelgő sorokkal, a Martinovics-összeesküvésben volt résszessége miatt loyalis körökben még mindig gyanúsan nézett költő-társához. Verseghy legalább — csak az ő válaszát ismerjük,[6]) Kisfaludy levelét nem — most számol be róla, hogy a Kesergő Szerelem »törvényes útonn« még a börtönben kezéhez jutott s ez adott kedvet néki, hogy *Aglájá*ját, *Rikóti*ját átdolgozza. A korrigálás föladatát csak részben vállalta ugyan, de költőnk tervének ez is megfelelt. A nyomásra Sághy Ferenc, Kisfaludy Sándornak földije[7]) s ettől kezdve több mint egy emberöltőn át hűséges barátja, pesti mindennemű dolgainak gondviselője, ügyelt föl, az első korrektúrát ezúttal is (mint az 1801-iki kiadását) Kultsár vállalta. Ezt Verseghy Sághytól tudta. Ő tehát a második javítást vállalta. »Ezt én két okból kívántam. Az első az, mivel több szem többet látván, a nyomtatás így hibátlanabb lehet. A' másik pedig az, mivel két correctura felette sok üdőt venne el tőlem...

Jánossal sürgeti), majd Kis Jánosnak (Lev. IX. 205.) is, Berzsenyinek is (u. o. 308. l.), melegen ajánlja őt. „Blaschke, mikor akar, jól fizetik. és elébe jó rajzolatot tesznek, úgy dolgozik, a' hogy az én izlésem szerént nem Bécsben eggy is, mert vésőjének bizonyos Grátziája van, melly a' maga nemében utolérhetetlen." (U. o. X. 140. l.) Berzsenyi képe azonban már nem tetszik neki s utóbb Helmeczynek már nem ajánlja Bleschket, akit arcképekhez egyébként sem tartott elsőrangú művésznek. Utóbb azonban Igaz Sámuel is, Kisfaludy Károly is szívesen foglalkoztatták.

[1]) Császár Elemér, *Verseghy Ferenc élete és művei.* 1903. 174. l.

[2]) József nádor iratai. Kiadta Domanovszky Sándor. I. 454. l.

[3]) Verseghy levele Kisfaludy Sándorhoz 1806. nov. 11. KTL.

[4]) Császár, Verseghy. 264. l. Véleményét megerősíti Kisfaludy levele Nagy Józsefhez. MM. VIII. 146.

[5]) Régi barátjával. Batsányival 1808-ig még vált leveleket, de utóbb, a húszas években nem mer közvetlenül levelezni.

[6]) KTL., l. fent.

[7]) Sághy Ferenc szülőhelyét nem ismerjük, költőnk szólítja földijének.

E' két okhoz odajárul még az is, hogy az utolsó correcturát választván, bizonyosabb lehetek abban, hogy a' kézirásnak *ortográfiája a' nyomtatásban tökéletesen megtartatik.*«[1])

Ha még hozzátesszük, hogy a cenzúra ezúttal is akadékoskodott,[2]) elmondhatjuk, hogy a három kötet megjelenése sok gondot, levélváltást okozott Kisfaludynknak s nem kevesebbet jóbarátainak. Felesége betegeskedése, a kötetek előkészítése és nem utolsó sorban a gazdálkodás fárasztó munkája az új viszonyok közepett minden idejét, az egész 1806. esztendő gondját betöltötte. De volt öröme is: a reménység, hogy munkái díszes külsőben, kedve szerint illusztrálva, rövidesen megjelennek.

Az esztendő egyébként eseményekben is, legalább átmenetileg, csöndesebb volt. József nádor az előző év őszén reáruházott teljhatalmat visszaadta, a közigazgatás rendes menetébe tért, az 1806-iki szomorú pozsonyi békét ratifikálták s a nemesi insurrectiót föloszlatták. A hangulat azonban most is nyomott, aggodalmas volt. Egyrészt a nehéz pénzügyi viszonyok és a növekvő drágaság miatt, másrészt, mert Napoleon még mindig mint fenyegető rém állt a jövő képe előtt s a jénai ütközet óta inkább, mint valaha. A testőrség újjászervezése (Splényi még mindig régi helyén van) és a nemesi fölkelés harckészségének biztosítása, általában modernebbé alkotása mint egyre égetőbb kérdések merültek föl. Az új országgyűlést hónapokon át vonakodtak összehívni, mert féltek tőle. József nádor maga is azt írta, hogy ez a legviharosabbak egyike lesz. Hosszas előkészítés után az 1807. husvétját követő vasárnapra hívták össze a rendeket.[3]) Erre a diétára jelentek meg meg Kisfaludy Sándor munkái.[4]) Nem kedvező időben és hangulatban: forrongott minden. A könyveknek mégis páratlan sikerük volt: Himfyből a *Regék* költője lett, s az maradt ettől kezdve egy emberöltőn át.

A sümegi házban ezalatt minden változatlanúl folyt. A két esztendő bővebb részleteit nem ismerjük, de talán épen eseménytelenségük miatt nem. Költőnk figyelemmel kísérhette Révainak és Verseghynek imént lefolyt mérkőzését s érzelmeiben híven kitartott Verseghy mellett. Egyelőre a legmelegebb ragaszkodással és tisztelettel volt Kazinczy iránt, akinek köteteit is elküldte: »megvallom azt is, — írja 1808 derekán neki — hogy a' minden embert Poétává varázsló szerelmen kívűl, a' Te finomabb érzést lehellő írásaid buzdítottanak légyen engem is az írásra«.[5]) De most új forrásai vannak: könyvei. Sajnos, a *Könyvbéli Virágok*hoz

[1]) Verseghy id. levele KTL.

[2]) L. fent a Toldy jegyzeteiből idézetteket.

[3]) József nádor iratai, id. kiad. II. k., 1929.

[4]) „Inkább hazafiúi, mintsem Litterátori szándékból még a' múltt Diétán közre akarván bocsáttani, a' mint meg is történt," stb. — írja 1808-ban Kazinczynak. Kaz. Lev. VI. 85. — A velin-kiadások nagyrészét a kir. hercegek számára foglalta le Görög Demeter (aki ezidőben már a trónörökös nevelője). MM. VIII. 149.

[5]) MM. VIII. 148. l.

dátumokat nem írt. A könyvek megjelenését próbáltam meg ellenőrizni s arra a következtetésre jutottam, hogy e jegyzetei körülbelül 1803—1816. között készültek, ha (a III. kötet vége felé említett) Fesslernek csak első köteteiről van szó. Wieland, Lafontaine (a regényíró), Veit Weber és Kotzebue uralkodnak bennük,[1]) végül, épen az insurrectio után, Shakespeare. De bizonyos, hogy Kisfaludy az egykorú hazai irodalmat is, sőt nagyobb buzgalommal, olvasta s talán már *Regéi*ből következőleg is ráterelődött figyelme a történetírásra.

1808-ban jelentek meg Virág Benedek *Magyar Századai*, Katona István *Historia Critikája*nak kiadása folyamatban volt. S az újabban kevés figyelemre méltatott másik jezsuita történetírónak, Palma Károly Ferencnek akkoriban nagyon népszerű, több kiadást ért műve, a *Notitia rerum Hungaricarum* pedig már ifjúkora óta kedves olvasmánya lehetett. Ezeket forgathatta regéihez is, így akadhatott meg szeme a Bánkbán témáján; a színielőadások pedig mindenha érdekelték. A pozsonyi Theátrom ifjúkorának kísértő ördöge volt, amely a tanulástól elvonta; forró bécsi esték éltek emlékeiben; mostanában csak a fehérvári, vagy a győri vásárok, talán egy-egy (ritka) pesti útja alkalmával vetődhetett el a komédiába; de a *magyar* színjáték nemzeti jelentőségét már tudta. Így csillant föl benne a történelmi dráma gondolata: »Nékem a' minap — írja 1808. augusztus 6-án Batsányinak[2]) — a' magyar színjátszó Társaságnak szükségét látván a' Teátromi darabokban, kedvem duzzant egy eredeti, hazai szomorú játékot *(Bankó Nádorispányt)* írni; de részszerént azért, hogy meg nem tudtam határozni, mellyik vers-nem lenne alkalmatosabb, és legkönnyebb a' Tragyédiai nagy indulatoknak legtermészetesebb előadására, részszerint azért, hogy talán a' tárgy magában is botránkozást okozhatott volna — elnyomtam kedvemet«.[3]) — Több költői tervéről nem is tudunk. Ismétlem: a Liza-ciklus teljesen kimerítette élményeit, újat alkotni nem tudott. A regék elvezették ugyan a történelmi témákhoz, de ezekből is csak akkor lesz alkotás, mikor az ihlet és a gondolat *élményekkel* erősödik. Kisfaludy Sándor szenzitiv, erősen érzelmi egyéniségének, új, izgalmas élményekre volt szüksége a sümegi csöndesebb környezet után, amelyet csak a politikai események zaklattak föl többé-kevésbbé, hogy az ihletből költészet legyen. Az események nem sokáig várattak magukra.

Az 1808. augusztus 31-én megnyitott országgyűlés — a királyné (I. Ferenc harmadik felesége) koronázásának örömünnepén kívül — a háború jegyében folyt. A rendek az előző évi ország-

[1]) Könyvbéli Virágok. I—III. k. Darnay-Múzeum. A már Erdélybe, magánházhoz vetődött könyveket Darnay sok fáradsággal szerezte meg.

[2]) MM. VIII. 152. l.

[3]) Ugyanígy Kazinczynak: „A' Dramaturgiának (!) nagy kedvellője lévén, miólta a' magyar Teátrum lábra kezde kapni ismét, már több ízben is meg-megszállott egy kis kedv, egy eredeti, hazai Tragyédiának készíttésére." Kaz. Lev. VI. 86.

gyűlésen az ellenállás és a gravamenek politikáját folytatták: most mindenki érezte a veszedelem komolyságát; József nádornak s az új primásnak, Károly Ambrus kir. hercegnek megismert hazaszeretete s a bennük összpontosuló bizalom — hosszas előkészítés kedvező eredményeképen — az országgyűlés mindkét házában más hangulatot teremtettek. A fölbuzdulás s vele az áldozatkészség egyformán nagy volt. Időközben az e célra kiküldött bizottság már megtárgyalta a nemesi fölkelés törvényének és szervezetének reformját (magyar vezényszavakat állapitottak meg, amelyeknek megalkotásában Verseghynek is szerep jutott), megszerkesztették a szükséges szolgálati könyveket s mindenki tudta, hogy rövidesen a fölkelésre sor kerül.[1])

Kisfaludy Sándornak is számolnia kellett vele. Valamikor már szó volt róla, hogy az 1797-i nemesi fölkeléshez a vármegye kapitánnyá választja, ezt maga emlegeti. De akkor a sorkatonaságban szolgált s egyelőre Klagenfurtban, mint becsületszóra szabadon bocsátott (még ki nem cserélt) hadifogoly, akinek fogadalma tiltotta, hogy a franciák ellen harcoljon: nyilván ezért nem került megválasztására a sor. Az 1805-iki nemesi fölkelésben nem vett részt; talán a régi törvény nem kötelezte — más okát nem tudjuk. Most, költői diadalának teljében, otthonának melegéből — mennie kellett.

A Verseghyvel teremtett kapcsolat miatt valószínű, hogy expaulinus költőtársa, a nádor udvarában egyre kedveltebb ember, 1806. december 15. óta[2]) magának a nádornak is magyar nyelvtanítója[3]) adta néki a tanácsot, hogy forduljon beosztása iránt Gr. Beckers József főhadsegéd közvetítésével magához a nádorhoz. Kisfaludynak a nádorhoz 1808. október 2-án — tehát még az országgyűlés tanácskozásai idejében — írt beadványa és Beckershez írott első levele még nem került elő;[4]) de megvannak

[1]) Ezekről részletesebben l. R. Kiss István, *Az utolsó nemesi fölkelés* cimü művét. Győr, 1909.

[2]) Császár, Verseghy Ferenc. 277. l.

[3]) Pedig már Szapáry főudvarmesternél is számontartották, hogy a Martinovics-összeesküvésnek felségsértésért halálra ítélt részesét házában megtűrte. Somogyi János államtanácsos egy névtelen följelentő iratára írt részletes *Votum*ában a következő megjegyzést teszi: „Dass Gr. Szapáry zum Unterricht seiner Tochter in der hungar. Sprache den Priester Verseghy gewählt habe, obschon die Sache in sich nichts Übles ist, so ist es doch *unschicksam*, dass ein solcher, der wider die allhöchste Person Eurer Maiestät geschworen hat, *bei Hofe des Erzherzogs Palatinus K. Hoheit Eintritt habe.*“ (József nádor iratai. 1806. jan. 13. 454. l.) — Mailáth György jogügyi igazgató is, 1806. aug. 4-én, a következőket jelenti a királynak: „Graf Szapáry kann der edelste Mann seyn, verletzet aber jeden Tage mehr und mehr die Pflichten der Klugheit, dass er bei Hofe den als *Hochverräther* zum Schwerdt verurtheilten, sodann aber begnädigten *Verseghi bei sich ernährt.*“ U. o. 593. l.

[4]) József nádor irataiból e sorok írásáig csak az 1807-ig terjedőket adta ki Domanovszky Sándor, aki szíves készséggel helyezte kilátásba, hogy a következő évek irásait is már korrektúrában rendelkezésemre bocsátja. Sajnos, munkája nem jutott el eddig; de remélhető, hogy Kisfaludy e beadványa előkerül.

Beckers válaszai[1]) s azokból rekonstruálhatjuk az eseményeket. Kisfaludy Beckers útján, s úgy látszik, Verseghy biztatására irodalmi érdemeire hivatkozva, fölajánlotta szolgálatait a nádornak. »Das Verdienst Eurer Wohlgeboren — feleli neki Beckers, mikor értesíti, hogy beadványát a nádornak átadta — ist mir längst bekannt; dasselbe bedarf keines Schmuckes und keiner Empfehlung, daher bin ich überzeugt, dass seine KK Hoheit *dero Anerbietung nicht nur höchst Ihres Wohlgefallens würdigen,* sondern auch Eurem Wohlgeboren, bey Zeit und Umständen, *denjenigen Platz bey der Insurrection zuweisen werden, welches zum Vortheil des Dienstes dero Talenten angemessen ist.*«[2]) E sorokból nyilvánvaló, hogy írói szolgálatokról és ennek megfelelő beosztásról volt szó. Ajánlkozását nem kell félreértenünk, nem félelem sugalmazta. — Milano ostromában, a winterthuri és stockachi csatákban megmutatta már, hogy nem gyáva katona, nem félt a puskaportól.[3]) Ellenkezőleg. Költőnk ebben az időben 36—37 éves volt, úgy érzem, inkább önként óhajtott a fölkelésben résztvenni, olyan beosztásban, ahol a nádor a haza és a szolgálat javára jónak látja s ezt jelentette a nádornak. József főhercegnek már meg is volt a terve. Az ő gondolatai, sőt utasítása szólhatnak Beckers leveléből, mikor az insurrectióra, mint nemesi jogra és hivatásra célozva, így ír: »Die Ausübung dieses verjährten Vorrechts bedarf keiner Annäherung, allein *Flugschriften,* welche aus dem hohen Werth dieses Vorrechts Beziehung nehmen ohne dadurch eine feindselige Absicht zu beziehen, würden gewiss jedem Patrioten willkommen seyn. *Sollten Euer Wohlgeborene zu einer ähnlichen Arbeit geneigt seyn, so würde ich dieselbe mit vielem Vergnügen des Erzherzog Palatinus KK. Hoheit vorlegen und um die Kundmachung derselben in der ungarischen Sprache unterthänigst bitten.*«

Ezek a sorok végképen igazolják Császár Elemér föltevését, aki magának Kisfaludynak Sághy Ferenchez írott levelével szemben (»ha a Palatinusnak censuráját kiállya, Budán ki akarom nyomtattatni a *magam költségén*«) s e sorok ismerete nélkül is — íme, igen helyesen — azt vitatta, hogy Kisfaludy aligha a maga pénzén adta ki a *Hazafiúi Szózat*ot: »nem igen hiszem, hogy a garast nagyon is megnéző költő ilyen munkájára egykönnyen pénzt adott volna!... Egyébként is, akárkinek költségén jelent meg a *Szózat,* szelleme szerint *az bizony afféle legalább is félhivatalos munka*«.[4]) Nyilvánvaló, hogy igenis a nádor sugalmazta a munkát

[1]) Beckers gróf főhadsegédnek Kisfaludy Sándorhoz szóló 28 levelét őrzi a KTL.

[2]) Ez és a következő idézet Beckers első leveléből Kisfaludyhoz, 1808. december 11.

[3]) Szemere Pál pl., mert rövidlátó, már március 9-én tanácsot kér Kazinczytól, hogyan lehetne a fölkelésben való részvételtől szabadulni. Kazinczy Lev. VI. 283. l.

[4]) Megjegyzései Gárdonyi Albert *Kisfaludy Sándor és az insurrectio* című közléseihez. IK. 1927. 95. l.

s ő tette is közzé.[1]) És nyilvánvaló az is, hogy épen, mert csak félhivatalos kiáltványról volt szó, senkinek sem volt szabad tudnia, hogy az a nádor megbízásából készült. Ez egyrészt rontott volna a lelkes hang hatásán, másrészt az efféle névtelenül megjelenő, akkoriban divatos röpiratok természetéből következett.

Költőnk közel két hónapig dolgozott a *Hazafiúi Szózat*on és annak német nyelvű kivonatán. Ez utóbbit cenzúrázta a nádor, néhány kifejezést törölt is belőle. 1809. február 22-én Bécsből írja meg Beckers a nádor megjegyzéseit s ugyanakkor sürgeti már a munkát: »Ich erwarte in Ofen mit Sehnsucht diesen Aufruf in der ungarischen Sprache, um denselben *unverzüglich zum Druck zu befördern.*«[2]) (Nem kétséges tehát, hogy a nádor hivatalos költségén, de olyanformán, hogy az egész összeget Kisfaludy kezéhez fizették ki.) Február 26-án, tehát nyomban e sorok vétele után megküldi Sághynak a kéziratot, hogy juttassa el Beckershez,[3]) s költségvetést kér a munka kinyomatásához, pontosan megszabván papirost, formátumot és betűket. — A kötetke, amelynek korrektúráját valószínűleg Verseghy végezte,[4]) mégsem az Egyetemi Nyomdában, hanem Hartlebennél készült el.[5]) A nádor óhajtása az volt, hogy költőnk maga fordítsa le németre is; ezt azonban Kisfaludy, talán idő híjján, nem vállalta s így a fordítást Schedius Lajos egyetemi tanárra bízták.[6]) A kis munka körülbelül március derekán készült el végképen s német fordításával együtt, akkor olvasta el a nádor.

Most már költőnk maga is fölmegy Budára; hármas célja van: meg akarja tudni beosztását; Beckers azt írta neki, hogy a vezérkarhoz kerül. Be akarja vásárolni fölszerelését. És értesülni akar munkája sorsáról.

Március 23-án érkezik »Mátyás várába«, ahol — a nádor vidéken volt, »elment az alsó vármegyékbe azt végezni, amit nálunk végzett«.[7]) — Beckers fogadta. »Hazafiúi Szózatom, írja feleségének, igen nagy approbátiót kapott.[8]) — — — A főherceg addig el sem ment, míg egészen el nem olvasta, de a javát —

[1]), [2]) Beckers második levele. KTL.

[3]) Levele Sághy Ferenchez, Gárdonyi id. cikkében, 92. l.

[4]) „Az árkusok correctiójára tessék Uraságodnak meg kérni azon jó barátomat, a ki a Himfyt corrigálta, talán meg fogja cselekedni." U. o. — Azt hiszem, inkább Verseghyről, mint Kultsárról lehet szó.

[5]) Hazafiúi Szózat a' Magyar Nemességhez. MDCCCIX. — Pesten, Hartleben Konrád Adolfnál. 1809.

[6]) Patriotische Worte an Ungarns Adel. Aus dem Ungarischen übersezt von L. Schedius. Ofen, 1809.

[7]) Úgy látszik, a főherceg Zalában is járt: költőnk bizonyára találkozott is vele.

[8]) Pápay Sámuel írja Takátsnak május 8-án: „Kisfaludy Hazafiúi Szózattyát tegnap kaptam olvasni Ősz Gábor úrtól, megmutattya, hogy ő nem csak Poétai termékenységgel, hanem orátori bőséggel is tellyes mértékben bír. Remekje ezen munka a' legtökéletesebb Ékesenszóllásnak. Mely nagy veszteség Barátom! hogy ezen Orátori Buzdítások' már most illy későre — olly kevés foganattyát remélhettyük!!" KTL.

siralmas okokra nézve, amiért Józsefet még jobban szeretem és becsülöm — ki kell hagynom, vagy legalább, a mint mondják: gyengitenem, mitigálnom.«[1]) — Ennél is jobban a mindig nagyon takarékos embert csak a drágaság bántja: a maga pénze még fölszerelésre sem elég, irnia kell »az öreg úrnak«.[2]) Viszont annál jobban esnek néki a nagy ünneplések, amelyekben része van. Tudósok és könyvkereskedők »szinte udvart csinálnak« neki, most először élvezi népszerűségét és gyönyörködik, szinte meglepetve, hogy milyen »országos ember« lett belőle. Katonai körökben is szívesen fogadják. Gomez de Parientos altábornagy, a nemesi fölkelés vezérkari főnöke, noha személyesen nem is ösmeri még, »erővel a Generálstábhoz kívánja«. Ám a nádor is maga mellett akarja tartani magyar szárnysegédnek, és természetes, hogy Kisfaludy ez utóbbi beosztást kéri.[3])

A husvéti ünnepekre vagy utánuk még hazamegy, de már tudja, hogy nem sok időre: a hadüzenet készülőben...

Április 10-én szólítja Ferenc király a nemességet fegyverbe, a vármegyék megalkotják a fölkelés szervezetét, s 17-én irja meg költőnk Beckersnek, hogy Zala megye őt őrnaggyá választotta. Mikor József nádor 27-én elrendeli a nemesi csapatok mozgósítását, Kisfaludy már Zalaegerszegen van, s rövidesen — mert ezredese még nem vonult be — átveszi az ezred parancsnokságát. A nádori behívó épen három hetet késik, már nem is hisz berendelésében, amikor egy parancs Győrré hívja. Május 21-én Ácson keresi a főherceget, végül is Budára kell mennie — s 25-én már a királyi udvarban van. »Édes Rózim! — irja — mi leve belőlem, falusi emberből! — Mindennap a' legnagyobb kalánnal kell ebédelnem a' Monarchiában, valamennyi Császári Herczegekkel, és néha a' Császárnéval is.« A falusi ember persze másfél évtizeddel ezelőtt még testőr volt és udvari ember.

A pompás napokra azonban eljöttek a háborús hétköznapok is. A németországi táborozások emlékei éltek újra: Győr, Pápa, Komárom, Kisbér, utóbb, már a béke megkötése után, Székesfehérvár volt a főhadiszállásuk, ahol a nádor közvetlen környezetében, Beckers főhadsegéd parancsnoklatával hárman voltak: költőnk, Csohány József százados és Gr. Kollonits László. Időnkint megjelent köztük Felsőbüki Nagy Pál is, akinek különleges beosztása volt, de a nádor az 1807-iki országgyűlés szónokát inkább a rendekre való tekintettel osztatta be magához. A nádor asztalánál ettek, s ha bizonyos, az udvari élet megkívánta távolság megmaradt is köztük (Kisfaludy mindig boldogan irja meg feleségé-

[1]) MM. VIII. 160. l.

[2]) Kisfaludy Mihály akkoriban is igen jó módban élt; a franciák téti pusztításaik közben 10.000 frt. készpénzét vitték el!

[3]) Ezek és az alábbiak u. ott és az ezt követő leveleiben feleségéhez; Szegedy Róza válaszait (de csak június 16-tól kezdve) l. *Szegedy Róza leveleî Kisfaludy Sándorhoz a győri csata idejéből.* Kiadta Horváth Konstantin. Győr, Szemle Könyvtára, 4. sz. Győr, 1930.

nek, hogy a nádor kérdezősködött róla), közelről láthatta, ismerhette meg ezt a nagy embert, akit egyre jobban tisztelt és szeretett s akihez haláláig egész lélekkel ragaszkodott. Hivatalos dolgait Beckers József irányította, az utasításokat tőle kapta. Sok dolga volt: nem egyszer úgy szerette volna, hogy »még két feje lenne«, hogy mindent elintézhessen. Teendőit maga sorolja föl feleségének írt egyik levelében:[1]) »a' Politika a' Fő hadiszállásban, az Idegeneknek és Kémeknek megvizsgálása; a' Mészárosoknak, kenyérsütőknek, Markotányosoknak igaz, vagy hamis mértéke; a' Grandprofósz és minden Executiók az én Inspectióm alatt vannak. — A' napkönyvnek vezetése, az Insurrectió Históriájának Leírása; — minden magyar Proclamátiók, Hadi parancsolatok, és Levelezések; — az egész Insurrectionális Gyalogságnak expeditiója«. Naponta éjfélig dolgozik s állandó, nehéz szolgálatban van. E mellett nem is veszélytelen a beosztása s annál kevésbbé, mert a nádor magát sem kíméli, gyakran jut a tűzvonalba — már avval gyanúsítgatják, hogy keresi a halált... mert hiszen osztrák részről »sok tormát reszelnek az orrunk alá...«

A győri csatában költőnk csaknem a franciák kezébe kerül. Utóbb vérhasban szenved, majd annyira meghűl, hogy köhögésétől hosszú ideig nem tud szabadulni. Már, kopasz fejére való tekintettel (mint utóbb Jókai) Pestről parókát rendel (a nádor is),[2]) végül is megelégszik a hálósapkával, amelyet felesége köt és küld neki, bár az kissé nagyobbra sikerült, mint kellett volna.[3]) A betegségeknél, veszedelmeknél is lesújtóbb azonban a harci helyzet. A reguláris seregek bántó lenézése, becsmérlő magatartása izgatott hangulatot teremt — még inkább pedig maga a francia veszedelem. Házát otthon insurgensek, majd franciák lepik el, Téten atyját egészen kifosztják. A vereségek nyomasztóan hatnak. Fegyverszünetre újabb háborúskodás következik, reménységre pesszimizmus. Nagy a bizonytalanság a béketárgyalások dolgában, minden kis hír fölkorbácsolja a kedélyeket s van, amikor a haza sorsa is bizonytalan. Valóságos lelki felüdülés egy-egy ismerősnek, rokonnak látogatása; a legnagyobb öröme (feleségének viszontlátásán kívül), mikor az exjezsuita Paintner Mihály győri prépostkanonok és Dréta Antal zirci perjel, egykor iskolatársa, meglátogatják a táborban. Dréta meleg szolgálatkészséggel vállalja sok ügyének intézését, készséggel jár feleségének is kezére,[4]) igazi jóbarát.

[1]) MM. VIII. 177. l.

[2]) „Majd szépek leszünk!" írja feleségének.

[3]) U. ott 235—236. l. és Horváth Konstantin id. m. 27. l. — Utóbb is: „Unter andern berichte ich dir' s mit wahrem Schmerze, dass ich drey Schlafhauben verloren habe." M. M. VIII. 254 l

[4]) Dréta Antal, a ciszterciek perjele, utóbb első önálló magyar apátja halála előtt minden írását elégette: így, sajnos, Kisfaludy Sándornak sok érdekes levele is veszendőbe ment. (Bold. Békefi Remig zirci apát levélbeli szíves értesítése.) Sajnos, eddig Drétának sem került elő Kisfaludyhoz írt levele.

Házasságuk óta most először szakadt el hosszabb időre feleségétől, akinek ez időben már jobbra fordult egészségi állapota. Úgy nézem, április végétől nyár derekáig nem igen látták egymást; szó volt róla, hogy a zalai fölkelők zászlóavatására, május 17-ére Rózi is elmenjen Keszthelyre: de 17-én költőnk már Győrött keresi a főherceget. Május 31-én, »ha János Herczeg felől tartani nem kell«, Győrré, a főhadiszállásra hívja feleségét; ennek a tervnek a győri csata vetette végét. Csak augusztus elején, a fegyverszünet ad módot végre, hogy feleségét Pápán, több mint negyedévi távollét után, karjaiba zárhassa. E három hónap levelezése magható emléke annak, hogy majdnem évtizedes házasságukban szerelmük semmit sem vesztett szépségéből és melegségéből. Kisfaludy épen úgy rajong most is Szegedy Rózáért, mint Himfy egykor Lizáért. »Szerelmes, szeretett kedvesem! — írja — ha ismét ölelhetlek, sem a' dicsőség, sem a' hazafiság, semmi virtus — sőt még a' menyország sem ragad ki többet karjaidból.« — »Édes Lelkem! Ha temérdek foglalatosságom el nem venné minden időmet, érzem, hogy szívemnek annyi külömbféle, égő gerjedelmeiben *Himfynek ismét egy új része születne.*«[1]) S ugyanebben a levelében megelégedetten írja tovább németül: »wenn mein Schicksal noch immer seinen vorigen Gang fortschreitet, wo ich *in Kleinigkeiten unglücklich, im allerwesentlichen aber immer glücklich war,* was mir das Glück deines vollkommen Besitzes am meisten beweiset, — so sey dir nicht bange um mich«.

Érzésvilágában szerelme nem egyszer kerül szembe még hazafiságával is. Annyira felhős a láthatár, időnként (különösen a győri csata után) olyan sötét a jövendő képe, hogy kétségbeesésében csak Rózi szerelme a vigasza: ha minden elvész is, ez megmarad. »Hazafiúságom ideig óráig el tudta ugyan altatni szerelmemet, míg eggy valósággá forradván veled, egészen bírtalak és öleltelek, de kilencz esztendei házi boldogságunk', szerelmünk' emlékezete gyakran elfoglalván lelkemet, szerelmem most fellyül haladgya hazafiságomat annyira, hogy szép és nagy lelkedet esmérvén, szinte szégyenlem magamat előtted, — szégyenlem magamat magam előtt is.«[2]) — De ez csak pillanatnyi hangulata. Igazabb az a gondolata, hogy[3]) »ha veszni kell Hazámnak, ha az Isten annyira elhagyta ezt a' becsületes uralkodóházat, ezt a' jó Nemzetet, hát már csak azt a' keserű boldogságot kérem az Egektől, a' kegyetlen sorstól, hogy — szegény hazámat karjaidban sirathassam«. — S még mélyebben:[4]) »Ha Hazánknak veszni kell, Édes kedvesem, akkor hallyunk meg mi is! Az Amadé Ferenczcznek böösi kertyében már néhányszor sirattam hazámat!« — »Búsúlok Hazámon! búsúlok rajtad! — mert Hazám végső veszedelemben forog, — mert Téged, Isten tudgya, mikor láthatlak!«[5])

[1]) MM. VIII. 176., 194—195. l.
[2]) MM. VIII. 185.
[3]) U. ott, 186. l.
[4]) U. ott, 184. l.

Ezek a kiszakított részletek, nem irodalmi munka kicirkalmazott, célzatos virágai, hanem feleségének írott levelekben lelki hullámzásának benső, őszinte kitörései mutatják, mennyire átérezte, átélte Kisfaludy az eseményeket, mennyire megrázta őt minden, ami vele és körülötte történt. Az élményeknek ez az újabb vihara sem múlhatott el nyom nélkül egyéniségéből, akkor sem, mikor váratlanúl derengeni kezdett körülötte. Október elején már békekötésről beszéltek és 16-án boldogan írhatta meg, hogy »Megvan a' Békesség!...«[1]) Tudta, hogy ez még nem jelenti hazamenetelét; az iratszerű lebonyolítás, rendezés, fölöszlatás munkájában is részt kell vennie, de úgy remélte, hogy ezt már jórészt otthon végezheti.[2]) A nádor már megbízza az insurrectiót búcsúztató irat szerkesztésével — igen sietve írja[3]) németül és magyarúl[4]) — nem szólhat benne úgy, ahogyan szerette volna, se sokat, se keveset nem volt szabad mondania, de a főherceg nagyon meg van elégedve munkájával, amelyet megint Sághy felügyeletével nyomat ki. Október 27-én küldi el néki a kéziratot, öt napot ad a kinyomatásra, a levél útját s a szállításra szükséges volt időt számítva körülbelül annyi idő alatt készül is el, mert november 4-én 36.000 példány átvételét már el is ösmeri.[5]) — A hazamenetel reménységében azonban ismét csalódott. Ferenc király az insurrectiót még együtt akarja tartani hadgyakorlatokra; mindenesetre nyugodtabb idők következnek. A jövőre új terveket lehet kovácsolni, munka közben már a gazdálkodás gondjaival is alaposabban lehet foglalkozni. A növekvő drágaság beszerzésekre készteti. Őrnagyi fizetéséből, azonkívül, amit magával hozott, több mint 1000 frt megtakarított pénze van, pedig már sok mindent vásárolt — lassankint ezt is árúba fekteti. Kávét, cukrot vetet, vásznat, batisztot hozat Pestről. Felesége is kitűnően gazdálkodik. A háború veszedelmei elől Sándor kívánságára eleinte Veszprémbe költözik, de már a badacsonyi szüretelést maga intézi, maga ellenőrzi mindvégig az egész gazdálkodást is Agh Ferenccel, megbízható, öreg ispánjukkal — költönk meg van elégedve gondos, előrelátó intézkedéseivel, szorgos munkájával. A megszállás okozta károkat így helyrehozhatják. Hiába is kínálnak költönknek a háború utáni időre Budán előkelő állást (talán a főhercegi udvarnál): »ich gehe — írja feleségének[6]) — *an meinen Pflug*«. »Ganz froh — írja neki a békekötés után felesége is[7]) — werde ich erst dann sein, wenn du *wieder ganz Landmann, ganz von anderwärtigen Verhältnissen frei*, mit einem Wort ganz mein bist.« Ez az idő

[1]) U. ott, 238. l.
[2]) U. ott.
[3]) IK. 1927. 94. l.
[4]) MM. VIII. 242. l.
[5]) IK. id. h.
[6]) MM. VIII. 252. l.
[7]) Horváth Konstantin id. kiad. 31. l.

még mindig késett. Mikor december 13-án végre hazamehet[1]) a karácsonyi ünnepekre, tudja, hogy még vissza kell térnie: mintegy egy hónapi munkája még a nádornak járt. Február 28-án már ismét el kellett búcsúznia feleségétől s másnap Veszprémből ment tovább Budára, ahová március 4-én érkezik meg.[2])

Most is a királyi várban van szállása, a nádor asztalának vendége, és Szapáry főudvarmester annyira előzékeny, hogy Rózi részére is két szobát rendeztetett be, ha netalán a József-napi vásárra föl szeretne jönni. Erről azonban szó sincs: Kisfaludynak annyi a dolga, hogy már szinte belevakúl az olvasásba és megpúposodik az írástól. Közben persze mindenről jól értesül: mind Napoleon nyilatkozatairól, mind Ferenc király szándékairól; ezekről és az irodákban vagy az ebédeknél elhangzó bonmotkról, szellemes, vagy akár sikamlós tréfákról híven beszámol feleségének.[3]) Őt magát is nagyon szeretik előzékeny, síma modoráért — a régi körülrajongott gárdatiszt megkopva, megkopaszodva is hódít még[4]) — szellemességének legszebb emlékei pedig levelei. Az elmúlt nyáron már leszokott a dohányzásról. — »Édes Rózim! — írja, mintha csak Mikes Kelemen írná — a' tobákolást meg ne szokjad újra — mert újra megutáltam«,[5]) most megint úgy füstől, mint egy vulkán.[6]) Egyik legszellemesebb kiszólását akkor írja (1809. szeptember 15-én),[7]) mikor a hírek a békekötés és a háború folytatása között váltakoznak: »A' sok Asszony 's Leány csók, mellyeket kaptam én szerencsés, eljöttömkor, még most is bizsereg bennem, és nem hágy alunni. — Találljátok elő, mellyik volt légyen ezek közül legcsipőssebb? — Tartsatok ez eránt egy nagy aszszony Tanácsot 's azután írjátok meg — *háború leszsz e, vagy békesség.*« — Nem csoda, hogy Kisfaludyt szeretik az udvarnál; de hozzá kell tennünk: a költőt tisztelik és becsülik is benne. Imént megjelent kötetei nagyra növelték a Kesergő Szerelem óta amúgyis népszerű hírnevét.

A napoleoni harcok hányattatásaiban, a császári családdal és *Oesterreichische Zeitung*-jával együtt Pestre menekült Schlegel Frigyes itt Schedius Lajoson kívül Horvát Istvánnal, majd Szemere Pállal köt ismeretségeket.[8]) Általuk ismerkedik meg *Himfy Szerelmei*vel és a *Regék*kel is (»Lieder oder Romanzen des Himfy«, kérdi utóbb a címüket Horváttól)[9]): Horvát Istvántól magyarúl tanul és együtt fordítgatják a Kesergő Szerelmet, »mellynek a'

[1]) József nádornak az insurrectiót föloszlató irata: „Költt Budán Karácson Hava' 18kán 1809." Darnay-Múzeum 4773. lelt. sz.
[2]) MM. VIII. 257. l.
[3]) U. ott, 261. l.
[4]) M. M. VIII 268.
[5]) U. ott, 203. l.
[6]) U. ott, 267. l.
[7]) U. ott. 225. l.
[8]) Bleyer Jakab, Hazánk és a német philologia a XIX. század elején. Bpest, 1910. 7—11.
[9]) U. ott, 11. l.

németbetevés által sok hézagaira akadunk«.[1]) De nemcsak tudós körökben, az udvarnál is nagy a Himfy becsülete. Említettük már, hogy Görög Demeter a velin-példányok legtöbbjét lefoglalta tanítványai, a királyi hercegek részére.[2]) Legjobb barátainak egyike volt s volt némi köze a Kesergő Szerelem első kiadásához: bizonyára sokat dícsérte e verseket tanítványainak. Beckerstől hallja költönk, és büszkén — de bizonyára kissé nagyzolva is — írja feleségének, hogy Tatán — itt szemlélte meg szeptember elején a fegyverszünetben Ferenc királyunk az insurrectio csapatait — »a' Császár asztalánál nagy magasztalásokkal emlegették munkáimat; *alig volt valaki még a' Német Generálisok közül is, a' ki híreket nem hallotta volna.* Beckers azután mondá nekik, hogy az Insurrectionak napkönyve is[3]) azon stilusban leszsz írva.«[4]) Lesz némi túlzás abban is, hogy »Chasteler Generális — — — az egész Himfyt és a' Regéket annyira tudgya, hogy könyv nélkül reczitállya. Sőt oly stúdiummal forgatta, hogy *a' hol feladgyák néki, folyvást akár németűl, akár franciául elmondgya.* Tőle, a' ki maga is nagy Poéta, igen nagy dícséret volt azt mondani, hogy olly origyinalitast, és annyi új gondolatot semmi nemzetbéli újjabb Poétában nem ismer.«[5]) De hogy mindenütt ünnepelik, sokat olvassák, az bizonyos.

Felesége kedvéért Budán még lefesteti magát — 100 forintjába kerül— Mr. Neusak berlini portraitistával; március 10-én ül néki először s a hónap utolsó napján reméli, hogy egy hét múlva képe — »alles behauptet, ich sey gut getroffen« — készen lesz és magával viheti. 8-án készül haza. Az utolsó napokban azonban még egy megbízást kap, amelyet majd otthon végez el: »Vorgestern — április 2-án — kam ein neues *Handbillet des Kaisers an den Erzherzog,*[6]) wo er von ihm *eine freymüthig geschriebene Geschichte der Insurrection fordert; und diese Arbeit hat der Palatin mir übertragen.* Nun muss ich also auch diese grosse Arbeit doppelt, ungrisch und deutsch, liefern. Mein Protestiren half nichts.«[7])

E felsőbb óhaj teljesítése több mint egy esztendő munkáját vette igénybe. Az első hetekben csak adatait és jegyzeteit rendezgette; egyébként gazdaságának átvétele s a tavaszi munkálatok foglalták le idejét. A rábízott föladatot azonban, mely ambicióinak is megfelelt, nagy alapossággal akarta elvégezni. Az egyes ezredek és osztályok iratain kívül Beckersnek csak a maga emlékezéseiül készült (ma a Nemzeti Múzeumban őrzött) naplószerű adatgyűjteménye volt a legnagyobb segítségére. Ezeket csak bizal-

[1]) U. ott, 13. l. és Kazinczy Levelezése. VII. 50. l.
[2]) MM. VIII. 149. l.
[3]) Ez a napló egyenlőre nincs meg. Talán előkerül József nádor irataival.
[4]) MM. VIII. 221 l.
[5]) U. ott, 203. l.
[6]) Ez is előkerülhet József nádor irataival.
[7]) MM. VIII. 273. l.

mas használatra kapta meg volt főnökétől, s ugyanő adja azt az (egyetlen) utasítást is a munka tartalmára, hogy minden részletet el kell hagyni, amely ma vagy később valakit kompromittálna; ha az esemény közlése elkerülhetetlen, akkor legalább a neveket el kell hallgatni. A király számára készülő munkának a tiszta igazságot és az események okozati összefüggését keserűség nélkül kell föltárnia és minden személyeskedést annál inkább kerüljön, mert a munka sok kézen megy át s a személyeskedésnek csak félreértések, ellenségeskedés és felelősség lehetnek a következményei. — Mindezt június 17-én írja Beckers. Október 13-án terjeszti föl a nádorhoz Kisfaludy az első időszak történetét, amelyet a nádor átnéz, kijavítgat és lemásoltatva 22-én terjeszt a királyhoz. A nádor a győri csatát megelőző események tárgyalásával teljesen meg van elégedve, a győri csatának azonban részletesebb elbeszélését kéri. Ekkor parancsolja meg, ismert szerénységével, hogy Kisfaludy hagyja el mindenünnen az ő dicséretét:[1]) költőnk ennek csak módjával tett eleget s ha a nádor a magára vonatkozó részeket kihúzogatta is a kéziratból, nem gátolhatta meg Kisfaludyt, hogy meggyőződése szerint rajzolja meg (néha csak a sorok között is) magasztos, nagyszerű egyéniségét — a nádort olyannak, amilyennek látta és tudta.

A munka lassan haladt: részint épen a nagy gondosság miatt, részint azonban azért is, mert Beckers — aki költőnket a királyra való tekintettel legjobban sürgette — a maga följegyzéseit lassan rendezte, és csak folytatásokban, nagy időközökben bocsátotta Kisfaludy rendelkezésére. Március 24-én küldi meg Beckersnek a második részt (úgy látszik, ezen több volt a kiegészíteni- és változtatnivaló, mert a nádor csak június 1-én továbbítja az udvarhoz), a III. részt azonban már július 16-án. A *Függelék* már az I. rész után készen volt, befejezésül csak a kitűntetési javaslatok alapján írt pótlásokat: föltehetőleg az év vége felé elkészült az egész munka. Nem úgy, ahogyan Kisfaludy egészen kedve szerint írta volna, ha *semmiben* sem kötik meg kezét, de így is lelkesen és igazságosan — a maga nagy hazaszeretetével és lendületes szárnyalásával.

Nem gondolta, hogy több mint 120 esztendő telik el megjelenéséig; élete végéig foglalkozott a gondolattal, hogy a nemesi fölkelésnek ezt az »igaz történetét« magyarul részletesen földolgozza és kiadja; életének talán legkeservesebb csalódása volt, hogy ezt nem érte meg. Egyelőre azonban nagyobb csapás várt rá: közel egy esztendeig hevert munkája s a császártól jó szót sem kapott érte, sőt ennél is rosszabbul járt: »beadatván munkám, mellyben a' nádor is több erős igazságot mondó helyeket kitörlött, gróf Beckers által[2]) azon *intés adatott nekem*, miszerint, miután említett munkám a' titkos cabinett' archivumába tétetett, *becsületemre*

[1]) Beckers József gr.: 7. és 12. levele Kisfaludyhoz. (KTL., kiadatlanok.)
[2]) Beckersnek ez a levele nincs meg.

legyek provocálva, hogy ezt még most *senkivel ne közöljem.* Ez engem meglepett és vérig bosszontott.«[1]) Bizonyára legfelsőbb dicséretet várt, talán kitűntetést is — utóbb valami birtokadományt is remélt. E helyett silentiumot kapott; nagy-nagy méltánytalanság lett a fizetség. Akkor is, meg azután is még többször.

1812-ben vagyunk. Kisfaludy körül a világ megváltozni látszott az irodalomban is: népszerűségét kikezdték. Kazinczy, akit az imént még mintaképnek tisztelt, szembefordult vele. »Recensiójában — írja jóval utóbb Ruszek Józsefnek — minden mézes szavai mellett lerakta munkáimat.«[2]) Az imént jelent meg a *Tövisek és Virágok* c. epigramma-gyűjteménye s benne a fájó *Himfy* epigramma. Szembe került Kazinczyval Révai és Verseghy harcában is: Verseghy volt az ő embere, ipszilonista, megbecsült tudós, és igaz jóbarát. És szembe került vele a nyelvújítás kérdésében. De ez a harcuk már egy más korszak tartalma.

Egyelőre az insurrectio élményei töltik be Kisfaludy Sándor lelkét s minket az érdekel, hogy az átélt események új ihlet forrásai lettek. A *Hazafiúi Szózat,* néhány proklamáció és a Császár Elemértől költőnknek tulajdonított[3]) *Lóra Nemes* kezdetű vers félig-meddig megbízásból készültek. Inter arma silent musae: ha néha a Himfynek »egy új része« vajudott is benne és szerelme költői hangulatba ringatta is — az alkotáshoz teljességgel hiányzott az élmény. Az insurrectio eseményeit, valóságban most, hogy történetét írja, éli át egészen. A történelem volt legutóbb kedves olvasmánya, történetet élt és történelmet írt most. Ezekből az élményekből alakul ki drámaköltészete.

Már a *Bankó nádorispány* első gondolatának fölbukkanásakor (1808) említettük, hogy a nemzeti játékszín pártolása, régi bécsi emlékek, győri, budai, székesfehérvári színházi esték és talán Shakespeare, de — tegyük hozzá — mindenesetre Kotzebue olvasása sarkalta drámaírásra. Az első témákat az insurrectio adta hozzá. *Hunyady János*ában János és József főhercegeknek a kulisszák mögött jól látott küzdelmét rajzolja meg;[4]) másik insurrectiós drámájának pedig, *A lelkes magyar leány* c. magyar nemesházi rajzolatnak alapgondolata megvan feleségéhez a fölkelés első

[1]) MM. VIII. 616. l.

[2]) MM. VIII. 283. l.

[3]) Császár Elemér, *Az utolsó nemesi fölkelés a magyar irodalomban.* R. Kiss István id. m. 321. l.

[4]) Hogy a *Hunyady János* insurrectiós dráma, arra először *A Dunántúl a két Kisfaludy költészetében* c. dolgozatomban (Irodtört. Füzetek, 18. sz., Budapest, 1927. 37. l.) mutattam rá. Kisfaludy maga a tárgyi vonatkozásokon kivül, amelyeket idézek, közvetlenül is céloz rá két ízben: egyszer az Előszó első fogalmazványában: „Irám Sümegen. 1814-ben. — Éppen midőn Napóleon császárnak, ezen egész Európát felöklelni vágyó Franczia *Mohammednek* szarva — — — letöretett és az említett Csuda-ember nyugodni és a világnak békét hagyni, Elba szigetébe küldetett volna." (MM. IV. 494. l.); másodszor, mikor drámáját József nádornak megküldi. (IK. 1896. 207. l.) — *A lelkes magyar leány*t már Császár Elemér az insurrectio irodalmához számítja. Id. dolg. 335. l.

hónapjában írt egyik levelében[1]) »Csak a' hazának veszedelme volt képes engem tőled leszakasztani. Esmérvén szép és nagy lelkedet, nem mertem volna számot tartani arra, hogy szerethess és becsűlhess — — — ha otthon maradtam volna.«

Az insurrectio, amelyben egyénisége is átalakult, kiforrott, amelyből nemesi öntudata s öntudatosabb alkotmánytisztelete tisztábban kristályosodott ki, közel egy évtizedes hallgatás után újra alkotásokra ösztönözte a költőt. *Hunyady János* és *A lelkes magyar leány* az insurrectio élményeinek eredményei[2]); szebb eredmények, mint az elmaradt császári dícséret vagy épen kitűntetés.

---

[1]) MM. VIII. 173. l.

[2]) Császár fölsorolja még a *Hattyúdal*t és a Kossuth-hoz írt *Nyilt level*et is. Számítsuk ide a Batthyány Fülöp herceghez írt memorandumot is. (MM. VIII. 611. l.), mert ebben történelmi munkájának vázlatát és bő ismertetését adja.

KISFALUDY SÁNDOR
HÁTRAHAGYOTT MUNKÁI.

[FREYMÜTHIGE]

GESCHICHTE DER INSURRECTION DES ADELS VON UNGARN IM JAHRE 1809 UND 1810.

ERSTE PERIODE.

[Von der Zusammenberufung der Insurrection am 11. April 1809] bis inclusive der Schlacht bey Raab am 14. Juny 1809.[1])

Seit der Französischen Revolution wurde Europa durch einen Länder zerstörenden, Völker zerreissenden, Thronen und Regentenhäuser umstürzenden blutigen Krieg verheert. In den Aufgeklärtesten Weltteilen, unter den gebildetsten Menschen gieng die Sonne blutig auf, — sie gieng blutig unter. Die Französische Nation, in der Revolutionswuth blutdürstig geworden, durch den ewigen Krieg zum Soldaten gebildet, durch ihr schimmerndes Waffenglück, und reiche Kriegsbeute Muth, Lust und Selbstvertrauen gewinnend, brach von den Ufern der Seine auf, — ging nach Eroberungen lechzend, mit stolzem Haupte Jammer, Elend, Schrecken und Tod verbreitend über den Rhein, — über die Donau, über die Weichsel, und streckte ihre Siegesfahnen an Nordens Eise aus. Österreichs Macht und Standhaftigkeit widerstand der durch bezwungene Völker, und zusammengerafften Reichtum immer stärker heranwachsenden, und täglich weiter um sich greifenden Französischen Übermacht lange Zeit. Die Welt staunt über die Opfer, welche Österreich darbrachte, über die Verluste, welche es in diesem schweren Zeitpunkte, theils wegen der Nachbarn Neid, theils wegen der Bundesgenossen Eigennütz erlitt, da diese Mächte in entscheidenden Augenblicken, entweder der Freundschaft und Hilfe müde, oder Österreichs Glück und Rühm missgönnend, die allgemeine Sache verliessen / keine Nation, keine Regierung war 2.
ihrer Verfassung, ihres Schicksals gewiss. Jeder Friede war nur ein Waffenstillstand, der immer neue, und immer verderblichere Kriege nach sich zog.

[1]) Seit dem Schluss des Landtags 1808.

Diese Umstände Europa's bestimmten die Stände des von allen seiten mit Krieg und Gefahr bedrohten Ungarns zur Vertheidigung des Vaterlandes und Aufrechthaltung der väterlichen Constitution bey Zeiten Anstalten zu treffen. Durch die Ereignisse der Zeit wurden Sie belehrt, dass die in letzter Noth, im entscheidenden Augenblick zusammen beruffenen mehrmaligen Insurrectionen, nebst allem guten Willen und patriotischem Eifer, nebst allen Anstrengungen und Unkösten der Nation, aus Mangel an hinlänglicher Zeit, und Mitteln zur Ausrüstung und Ausbildung der Truppen gegen einen Krieg und Sieggewohnten Feind, immer ohne allem beträchtlichen Vortheil für das Ganze, ohne Ruhm für die Nation, höchstens nur die Liebe und Anhänglichkeit des Ungars an sein regierendes Haus bewiesen; daher wünschten Sie nach dem Frieden von Presburg, schon im Jahre 1807, da man gar keinen Krieg dachte, eine Organisierung der Insurrection, auf alle mögliche Fälle, bey Zeiten zu Stande zu bringen; aber — Verhältnisse verhinderten es. — Endlich wurde im Landtage, der im
3. Jahre 1808 vom 28-ten August bis / 5-ten Novemb in Presburg gehalten wurde, durch die Vereinigte Gesetzgebende Gewalt die Insurrection des sämtlichen Adels decretirt, wie es in den Presburger Landtagsartikeln des Jahres 1808

Art: II. De Insurrectione modo infrascripta declarata.
Art: III. De Lustratione et Exercituatione Universorum nobilium.
Art: IV. De Banderiis.
Art: V. Relati ad Regnorum Dalmatiae, Croatiae es Slavoniae Insurrectionem Articulus 59. 1741 renovatur

— enthalten ist.

Kaum war der Landtag geendigt, kaum sind die Deputirten in ihrer Heimath angekommen, alsogleich versammelten sich die Comitate, um die Anordungen des Gesetzes in Ausführung zu bringen. Zuerst wurde der sämtliche Adel Conscribirt; dieser Conscription folgte später die erste Musterung, wo jeder Edelmann von der musternden Deputation die Bestimmung seiner, auf welche Art und Weise [immer?] zu erfüllenden Pflicht erhielt.

---

20. Oktob. Am 20. Octob 1808 bath der E. H. Palatin den E. H. Generalissimus

1. Um Ernennung einiger Brigadiere zur Insurrection, und, zur Bestreitung der Reiseunkösten bey / Gelegenheit der Musterungen, um eine angemessene Zulage für dieselben. 4.

2. Um Übersetzung einiger geschickten Officiere der k. u. k. Armée zur Insurrection, mit Beybehaltung ihres Ranges beim Regiment, zum Besten des Dienstes, in welche nämlich der Adel sein besonderes Vertrauen setzen würde.

3. Um die Ehrenzeichen der k. k. Armée für die Insurrection, um allen Unannehmlichkeiten, Zwisten, aller Eifersucht, so zwischen beyden Truppen entstehen könnten zuvorzukommen.

Der E. H. Generalissmus stellte das Gesuch des Reichspalatins Seiner Majestät vor, worauf Allerhöchstdieselben am 4. Novemb. folgendes bestimmten:

1. Obwohlen die Rücksichten, so bey den Erbländischen Landwehr-Truppen bestehen, bey der ungarischen Insurrection nicht Statt haben, so bewilligen Seine Maj: den hiezu ernannten Generalen, jedoch nur den pensionirten, dennoch eine gewisse Summe, unter dem Titel einer Extra-Zulage.

2. Da die Officiere der k. k. Armée alle unentbehrlich sind, so können keine zur Insurrection übersetzt werden.

3. Die Ehrenzeichen der k. k. Armée werden auch der Insurrection bewilligt.

In einer baldigen Ausrüstung der Insurrection war alle gute Hoffnung vorhanden, da der Hofkriegspresident am 20. Octob: 1808 auf die Wiederholten Vorträge des E. H. Palatins, unter andern folgendes schrieb: »Unter solchen / günstigen Umständen dürfte eine weitere Nebenanstalt eher vom Zwecke entfernen, als dazu führen, auf keinen Fall aber unumgänglich nöthig seyn. — Das Materiale ist vorhanden, eine weitere Anschaffung hievon ist entbehrlich, und Sie würde, wenn wirklich auch der Fall ihren Nothwendigkeit einträte, durch andere als die gewöhnlichen Wege, nicht ohne nachtheiligen Kreutzungen bewirkt werden können.« 20. Oktob. 5.

Am 24. Octob: 1808 machte der k. k. Hofkriegsrath doch gleich folgende Hindernisse bekannt: 24. Oktob.

1. Es könnten der Insurrection, aus Mangel an messingenen Trommeln, nur hölzerne gegeben werden.

2. Csutora's müsse das Land herbeyschaffen.

3. Es seyen keine Kalb-Tornister vorhanden, auch keine Hoffnung, sie bald verschaffen zu können.

4. Es wäre unmöglich die ganze Insurrection mit lichtblauem Tuch zu versehen; ein Theil derselben sollte sich mit dunkelblauem behelfen.

5. Tücherne Reithosen seyen nicht aufzutreiben; die Insurrection möge sich der Haliene-Hosen bedienen.

6. Ganz fertige Montour sey nicht vorhanden; es könnten zugeschittene, aber ungenähte Montoursorten gegeben werden, welche sich die Comitate selbst verfertigen lassen müssten.

7. Es sey erforderlich, dass nicht nur die gefasste Montour gleich baar bezahlt, sondern auch die herbeygeschaffte, aber vielleicht überflüssige dem Aerarium vergütet werde.

6. Der E. H. Palatin stimmte nebst / einigen Anmerkungen bey:

1. Die Csutora sollen durch die Jurisdictionen herbeygeschaft wenden.

2. Aus Mangel an hinlänglichem lichtblauem Tuch, wurde man, obwohlen diess für das Land kostspieliger ist, für die Theisser Districte dunkelblaues Tuch annehmen.

3. Zur Beschleinigung der Ausrüstung der Insurrection würde man auch ungenähte Montour annehmen, und solche durch die Comitate verfertigen lassen.

4. Das herausgefasste würde alsogleich baar bezahlt werden.

5. Statt weissem Leder wäre Juchten erforderlich, damit die Insurrgenten durch das Putzen des weissen Leders nicht ermüdet werden.

6. Die Halien-Hosen schickten sich nicht wohl für eine adeliche Trupp.

7. Denen Öconomie Comissionen Anticipato zu zahlen wäre nicht möglich, da die Concurrenz-Cassa nur erst im Falle des anstreckenden Krieges zu Stande käme.

Ano 29. Octob: 1808 wurde vom Reichspalatin Seiner Majestät vorgestellt:

»Der k. k. Hofkriegsrath meine zwar, dass zur Bewaffnung von 35.000 Insurgenten zu Fuss, und 15.800 zu Pferd, in den Zeughäusern zu Ofen, Essek, Karlstadt und Peterwardein hinlängliches Gewehr vorhanden wäre. Obwohl man die Zahl der Insurrection, und der Bürgermiliz in den kön: Freystädten mit Gewissheit noch nicht bestimmen könne, so wäre es in Hinsicht
7. auf die grossen / Vertheidigungs Anstalten des Landes doch zu vermuthen, dass der Mangel an hinlänglichem Gewehr leicht eintreten könnte, theils weil die Zahl der ins Feld rückenden zwar

en Reserve zu Hause bleibenden, aber doch zu bewaffenden Insurgenten über 50.000 sich belaufen werde, — theils weil auch unter den vorhandenen 35.000 Stück Gewehren gewiss viele unbrauchbare zu finden seyn würden. Da es die Noth erfordert, dass die dem Feindentgegenrückende Insurrections-Infanterie sobald als möglich bewaffnet, und in den Waffen geübt werde, so wäre es rathsam auf ausserordentliche Maasregeln voraus zu denken. Der Grosshändler Thadaeus Schlosser erboth sich einen Contract einzugehen, vermög welchen er 10.000 Stück Gewehre neuer Art, wochentlich 500, das Stück um 22 fl: liefern würde. Es wäre für die Beschlenigung der Bewaffnung der Insurrection rathsam, solche, ehe durch die Artillerie untersucht, überzunehmen. Der Ankauf dieser Gewehre müsste aber auf Kosten des Aerariums geschehen, da die Stände des Landes zur Bewaffnung der Insurrection nur im Falle des ausbrechenden Krieges verpflichtet sind.«

Der E. H. Palatin bath Seine Majestät auch, dass Allerhöchstdieselben die betreffenden Stellen zur Einschaffung der nöthigen Montour und Rüstungssorten anzuhalten geruhen, so weit diess durch das Aerarium / bestritten werden könnte, damit das übrige 8.
dann durch Hilfe der Comitate herbeygeschaft werde. Der Reichspalatin hatte sich bey Seiner Majestät wegen der Bewaffnung der Insurrection darum so frühzeitig verwendet, weil die Comitate auf die Vertheidigung des Landes in Zeiten bedacht, nach der Reihe schon dringende Fragen wegen Ausrüstung der Insurrection anstellten.

Die Antwort des Kaisers und Königs war: »Da das Bedürfniss zu gleicher Zeit eintritt, die Insurrection, die Landwehr, die Festungen mit Gewehren, und übrigen Feld requisiten auszurüsten, so ist die Vertheilung dergestalt einzurichten, dass zuerst die wichtigern Bedürfnisse gehoben werden: demnach müssen zuerst die Croatische, dann die Ungarische Insurrection, — hernach die Festungen, zuletzt, die Reserven und Bürgermiliz ausgerüstet werden. Bey so vieler Anstrengung ist es zu hoffen, dass die zuerst ins Feld tretende Insurrection bey Zeiten bewaffnet und geübt werden kann, ohne von dem Antrag des Grosshändlers Schlosser einen Gebrauch machen zu müssen, da diess die Preise der Gewehre erhöhend, dem Aerarium nachtheilig seyn, und den ganzen Bedarf doch nicht decken würde. Da für die Cavallerie hinlänglicher Vorrath an Pistolen da ist, so wird hierin kein Mangel zu befürchten seyn. In Betreff der Säbeln, Pferderüstungen und übrigen Requi-

siten werden schleinigst zweckmässige Anstalten getroffen. In Hinsicht auf das Lederwerk muss das Ganze in Betracht gezogen wer-
9. den, und damit diess durch den übermässigen / Ankauf nicht im Preise gesteigert werde, sollen sich die Comitate Solches selbst zu verschaffen trachten. Auch sollen die Comitate ohne Verzug anzeigen, welche Rüstungssorten sie noch bey Händen haben. Wenn einmal die Zahl der ausrückenden Insurrection bestimmt angegeben werden kann, wird es ein Leichtes seyn, den Bedarf zu berechnen, zu veranstalten und zu heben. Der Reichspalatin habe sich hierwegen beym E. H. Generalissimus, oder beym k. k. Hofkriegsrath, oder bey der Artillerie-Direction zu verwenden.«

Nur die wichtigsten Angelegenheiten befahlen Seine Majestät an Allerhöchst ihre Person zu richten.

---

22. Novemb Am 22. Novemb 1808 wurde durch den E. H. Palatin die Montour, und Rüstung für die Cavallerie und Infanterie der Insurrection bestimmt, und solche den Jurisdictionen, und dem k. k. Hofkriegsrath mit dem Ersuchen mitgetheilt, ein Verzeichniss der Preise von selben herabgelangen zu lassen, und zugleich die Anstalten treffen zu wollen, dass die Altofner und übrigen Öconomie Comissionen zur Herbeyschaffung der Montour und übrigen Rüstungssorten angehalten werden.

Des II. Artikels 20-ster §, und des III. Artikels 14-ter §, wie auch die Acta Sessionis 9— Nro 15, § 15 der Gesetze des Jahres
10. 1808 bestimmten, dass für die Ungarische Insurrection / ein eigenes kurzes Reglement entworfen werden soll, wonach diese nach ihrer gesetzlichen Verfassung in den Waffen geübt werden könne.

Der E. H. Palatin gab seinen Generaladjutanten Obersten Grafen von Beckers den Auftrag, einen Entwurf zu diesem Reglement auszuarbeiten. — [Der Oberste Gr. v. Beckers hatte schon bey mehreren Gelegenheiten, besonders bey der Zusammenstellung, und Organisirung der vorigen Insurrectionen, zuerst als Flügel, dann als General Adjutant des E. H. Palatins, die vollkommensten Beweise seines vielumfassenden Genies, seiner Militair Talente, seines unermüdeten Diensteifers, und ausharrenden Fleisses gegeben, wodurch Er sich auch die Achtung und Vertrauen der ganzen Nation mit Recht erworben. Ganz bekannt mit der Natur und

Eigenschaft der Nation, und deren Landes Verfassung gründete er sein Unternehmen auf des II. Artikels 17-ten und 20-ten §, und die Acta Sessionis 8, Nro 15, § 15.]

Da die Insurrection mit den übrigen Linientruppen nicht untermischt werden sollte, und bey einem für sich bestehenden Corps d'Armée doch alle Waffengattungen bestehen mussten, und die Umstände es erheischten, dass die Insurrection zu gleicher, und in der kürzesten Zeit abgerichtet werden soll, so brachte er das System der Reserven, und das verkürzte und abgesonderte Exercitium / für Linien und leichte Truppen in Vorschlag. Der 11.
FmL. Gomez, Director des Kriegs-Archiv, und Generalquartiermeister der Insurrection hat den Gedanken des Obersten Beckers ebenso beygestimmt, wie der damalige Grlquartiermeister der k. k. Armée G. M. Mayer, und der jetzige Chef des Grlquartiermeisterstaabes FmL. Gr. v. Rhadeczky, denen der Oberste Beckers ihn mittheile, bevor der E. H. Palatin diesen Plan sanctionirte. Der Vorschlag wurde genehmiget, und mit Beyfall in sehr kurzer Zeit, mit entschiedenen Vorzug für die Insurrections-Infanterie am 28ten Sept: 1809 bey Comorn, und für die Cavallerie am 17ten Novemb 1809, bey Stuhlweissenburg in Gegenwart Seiner Maj: des Kaisers ausgeführt; wobey der Insurrection immer die Allerhöchste Huld und Zufriedenheit zu Theil ward, wie es die Arméebefehle des Kaisers und Königs beweisen.

Der FmL. Gomez beschäftigte sich mit vieler Mühe, mit der Ausarbeitung des Details der Reglements, wobey ihm der Major Anton Demuth half. Der Oberste Ernst zeichnete die Plane für die Infanterie, der Hauptmann B. Lützow, (beyde im Kriegsarchiw angestellt) entwarf und verfertigte jene für die Cavallerie. [Die Officiers der Regimenter, welche im Kriegsarchiv die Kupferstecherkunst erlernten, haben diese Plane, bloss gegen Ersatz der Unkösten, aus Geneigtheit zur Beförderung des Dienstes / in 12.
Kupfer gestochen.] Der Oberste Beckers revidirte und corrigirte das Ganze.

Dieses Geschäft in 7 abgesonderte Bücher zur Bequemlichkeit der verschiedenen Waffengattungen abgetheilt, wurde nach dem Schlusse des Landtags, am 5 Novemb: 1808 angefangen und mit Ende des Januars 1809 in der deutschen Sprache schon geendigt.

Ausser diesen Auftrag liess der E. H. Palatin auch ein Reglement für die bewaffnete Bürgermiliz der kön: Freystädte in

Ungarn, vermöge des III Artikels 22ten § durch den Obersten Beckers, mit Hilfe des Rittmeisters und Innhabers Adjutanten Csohányi ausarbeiten.

Des III. Artikels 13ter § bestimmt, dass diese Vorschriften in ungarischen Sprache verfasst werden sollen. Daher verfasste der Rittm: Csohányi zu gleicher Zeit ein Verzeichniss der Kunstwörter, welche im Reglement angenommen werden sollten.

9[1]) [Zum Behuf dieser Arbeit wurden benüzt: Die Geschichte der Insurrection in Ungarn im Jahre 1741; — ferner alle Reglements, und andere Militair Manuscripte, welche in der Széchényischen National Bibliotheck zu finden waren; — ferner das Reglement von Franz Rákóczy dem 2ten und Bercsényi des Jahres 1707.

Die meisten Kunstwörter sind aus dem merkwürdigen Werke,
13. unter dem Titel:]

A' Nemes Magyer Nemzetnek Hadi Rendtartásáról és a' F. Királynak 's Országnak védelmezésére rendeltetett Insurrectiójáról, törvényes Szokás Szerint való rövid Lerajzolás' Summája. Pozsonyban 1745dik Esztendőben.

Der Philolog Pater Franz Verseghy von dem Wunsch zur Ausbildung der ungarischen Sprache beseelt, half in dieser Arbeit, und übernahm nachher aus patriotischem Antrieb die Correctur des Druckes der Reglements in der ungarischen Sprache; und der Professor Haliczky jene der Reglements in deutschen Sprache.

Mittlerweile besorgten aus reiner patriotischen Absicht, mit vieler Gefälligkeit, die Übersetzung der Reglements in die ungarische Sprache:

Der Hofrath Joseph von Vay das Abrichtungsreglement für die Cavallerie.

Der General Niklas von Vay erstens das Dienstreglement für die Cavallerie; zweytens die Dienstvorschrift in Frag- und Antworten für die Gemeinen und Unterofficiere der Cavallerie.

Der Graf Ladislav von Teleky bey der Kön: Tafel, das Abrichtungsreglement für die Infanterie.

Der Graf Ludwig von Rhédey das Dienstreglement für die Infanterie.

Der Rittmeister v. Csohányi, Innhabers Adjutant des E. H.
14 Palatins das Exercierreglement für die Infanterie.

[1]) Die Uibersetzung dieser Reglements in die ungarische Sprache besorgten.

Der Oberlieutenant Tanárky des Grl Quart: M. Staabes, angestellt im Kriegsarchiv, das Exercierreglement für die Cavallerie.]

Am 11ten Febr. 1809 ernannte der E. H. Palatin eine Comission in Pest unter dem Vorsitz des Districtsgenerals F.Z.M. Davidovich. Die Beysitzer waren: Gf. Georg von Keglevich, der k. k. Oberste von Klauzál, der Oberste des Pester Insurrections Cavallerie Regiments Johann von Gosztonyi; wobey der damalige Oberlieut. Adjutant Csohányi, die Stelle eines Actuars verrichtete.

Diese Comission hatte die Reglements zu prüfen, und zu untersuchen, ob die Absicht des Gesetzes erfüllt sey. — Dann wurde derselben aufgetragen, sich über die Anstände in den Ausdrücken, welche in der ungarischen Sprache vorkommen sollten, mit sprachkündigen Männern zu besprechen, damit auch in der Sprache, so viel es nur immer die höchstbeschrenkte Zeit gestattet, alle Sorgfalt angewendet werde.

Die Comission hat ihre Arbeiten am 17. Febr: 1809 angefangen, und am 8 März 1809 geendet. Darauf wurde sogleich zum Druck geschritten; und schon am 18 März 1809 wurden die ersten Reglements im Druck an die Districts Generale verschickt.

Späterhin wurden auch einige, die Nation aufmunternde, und begeisternde Flugschriften eingereicht, wovon eines von dem Insurrections Major, und des Reichspalatins Flügeladjutanten Alexander von Kisfaludy unter dem / Titel: *Hazafiúi Szózat a' Magyar* **15.** *Nemességhez,* verfasst, — und aus dem Ungarischen ins Deutsche durch den Professor Ludwig von Schedius übersetzt, unter dem Titel: Patriotische Worte an Ungarns Adel, auch im Druck erschien.

Am 19ten Febr: 1809. erliessen Seine Majestät von Wien das königliche Rescript an die Jurisdictionen Ungarns, worinn die Stände ermahnt werden, dass Sie, in Hinsicht auf die Gefahr, so die ganze Monarchie und auch Ungarn bedroht, die Stellung der im letzten Landtage verheissenen 20.000 Rekruten, [und die Insurrection des Adels beschleinigen mögen.][1]) Auch wurden die Stände ermahnt, alle mögliche Ausserordentliche Vertheidigungsmitteln zu ergreifen, so in ihren Macht stunden, besonders aber die Zahl der Cavallerie über die gesetzlich obliegende Pflicht zu vermehren. — Die Gesinnungen des Königs wurden im Kreise jen-

[1]) und die Voranstalten zu der Insurrection des Adels beschleunigen mögen.

seits der Donau und der Theiss durch den Reichspalatin; in dem Kreise diesseits der Donau, und der Theiss durch den Reichs Primas, den Ständen eröfnet. Die beyden Erzherzoge waren, als Sie die Comitate bereiseten. Zeugen das guten Willens, der Bereitwilligkeit, der Hingebung für den König und Vaterland des Adels, welcher keine Opfer scheute. Ganze Jurisdictionen, und einzelne
16. Grundherren wetteiferten unter sich, die / Cavallerie auch über ihre Vermögensverhältnisse zu vermehren, so, dass, wo das Gesetz nur zehne zu Pferd zu erscheinen geboth, der hohe Patriotismus hunderte hervorzauberte. Einzelne Familien stellten zu den bestehenden Hussaren Regimenter ganze Divisionen auf eigene Unkösten. Der kriegerisch-patriotische Geist, wodurch Ungarn beseelt war, ist über alle Beschreibung; — Der Drang, und Zusammenstoss widriger, unglücklicher Umstände verhinderten ihn, die Früchte des Ruhms und der Herrlichkeit hervorzubringen, so die Nation sich selbst versprach.

---

14. März. Als in Ungarn der schönste Geist herschte, kam am 14. März 1809. von der Altofner Öconomie-Comission die Meldung, dass Sie nicht im Stande sey, für 35.000 Insurgenten zu Fuss, und 15.000 zu Pferd, das nöthige Tuch zu liefern; es wäre demnach notwendig, das Tuch im Pester Jahrmarkte zusammenzukaufen. Da aber der Lieferant Rosa diess Tuch um einen Gulden theurer bezahlen musste, als die Öconomie-Comission es liefern würde, wenn allenfalls die Comitate das Tuch sich anderswo anschaffen sollten, so müsse dieses für die k. k. Armée liegen bleiben, was dem höchsten Arerium nachtheilig wäre. Die Öconomie-Comission verlangte, dass der Reichspalatin für den Schaden des Aera-
17. rium / haften wolle. Ausser diesem rieth auch oberwähnte Öconomie-Comission, die Comitate zur Herbeyschaffung der Pferderüstungen anzuhalten, da diess ihrerseits für die gesammte Insurrection zu bestreiten, unmöglich wäre.

Zur Hebung dieses Hindernisses ersuchte der E. H. Palatin das Ungarische General Commando alsogleich um die Anstalten, das Tuch zusammenkaufen zu lassen, da die Insurrection nachher jede Elle Tuch mit 4 fl: $50^{4}/_{8}$ kr. bezahlen würde, damit nur kein Mangel bestehe. Zur Erleichterung der Altofner Öconomie-Comission würden die Comitate Szala und Sümegh an die Öconomie-Comission zu Mahrburg, — die Comitate Presburg, Trenchin, Ödenburg, Eisenburg, Raab und Wieselburg aber an die Ocono-

mie-Comission zu Stockerau angewiesen. Zur Herbeyschaffung der Pferderüstungen wurden die Comitate selbst angehalten.

Diesem Hindernisse folgte am 28. März 1809. ein anderes; **28. März.** die Artillerie Direction meldete nämlich, dass es unmöglich wäre, die ins Feld ruckende Insurrection mit Gewehren jener Art zu versehen; sie musste sich die Gewehre alter Art gefallen lassen. Für die Bürgermiliz könnte man durchaus kein Gewehr hergeben, Sie müsse sich, wie bisher, ihrer eigenen bedienen.

Am 4. April 1809. machten Bisenti und Zistler, Kaufleute von **4. April.** Pest, den Antrag, 20.000 Ellen / Tuch um, 6 kr. wohlfeiler, als **18.** die Altofner Öconomie-Comission, und 1.000 Hussaren Säbel, $11^5/_8$ kr wohlfeiler, als eben obgenannte Öconomie-Comission in kurzer Zeit für die Insurrection, ohne allem Vorschluss, bloss unter der einzigen Bedingung liefern zu wollen, dass das eingeschaffte ihnen nicht auf dem Halse bleibe, und das gelieferte alsogleich ausgezahlt werde.

Dieser Antrag wurde aber nicht angenommen, weil gerade am 4. April zugleich die Anzeige des k. k. Hofkriegsrathes anlangte, worinn die Mitteln zur baldigen Ausrüstung der Insurrection entwickelt wurden, was auch, sammt dem Verzeichnisse der Preise Seiner Majestät unterlegt worden. Der Hofkriegsrath erinnert hier, dass nachdem zur Ausrüstung der Insurrection, vermög angezeigter Mittel, alle mögliche Anstalten getroffen, und die Bearbeitung der verschiedenen Rüstungssorten wirklich auch schon im Gange wären, von allen Nebenanstalten abzustehen sey.

Und doch gerade um diese Zeit, am 2ten April 1809. kam die Anzeige vom Hofkriegs Presidenten an den Reichspalatin: dass man im vorige Jahre zwar der Meinung gewesen, dass für die gesammte Insurrections Cavallerie und Infanterie hinlängliche Säbeln vorhanden wären; da jedoch seither die k. k. Armée beträchtlich vermehrt, viele Divisionen und Corps neu gestellt worden, mit den verheissenen Säbeln man nicht dienen könne. Er / **19.** schlägt vor, dass die Insurrections Infanterie statt der Säbeln, sich deren Bajonette bedienen möge, und stelle vor, die Insurgenten zur Mitbringung ihrer eigenen Säbeln zu verhalten.

Auf diese unangenehme Nachricht betroffen, antwortete der E. H. Palatin unter andern folgendes: »Der Säbel ist die vorzüglichste und Hauptwache der Cavallerie. — Hätte sich die Insurrection mit jenen Säbeln behelfen können, die der Edelmann bloss, als ein Unterscheidungszeichen des Adels in seiner Heimath trägt,

so würde Ich nicht den k. k. Hofkriegsrath seit dem October 1808. unaufhörlich um die Verschaffung der Rüstungen für die Insurrection ersucht haben. — Eben so verhällt es sich mit dem Abgeben der Säbeln für die Infanterie der Insurrection. Diese Waffe ist aus guten Gründen, durch das Gesetz für den Infanteristen der Insurrection bestimmt worden und überhaupt beruhet die vollkommene Ausrüstung der Insurrection, welche obendrein baar bezahlt wird, auf dem wiederholten Versprechen des k. k. Hofkriegsrath seit dem Ende des vergangenen Jahres, die Vorkehrung zur Ausfolgung ohne Verzug der Rüstungen für die Insurrection aus den Montours Comissionen getroffen zu haben.«

»Würde mich der Hofkriegsrath zu rechter Zeit von dem Mangel der Säbeln unterrichtet haben, so hätte Ich die Insurrection durch Lieferanten, welche sich dazu angetragen haben, mit dieser Waffe versehen lassen. Allein in dem letzten Augenblick, bey der
20. wirklichen Zusammenberufung der Insur / rection durch des Kaisers Majestät, kann Mir die Erklärung, dass keine Säbeln zur Bewaffnung der Insurrection vorhanden sind, nicht nur nicht gleichgültig seyn, sondern Ich darf dieselbe gar nicht annehmen, weil Seine Majestät Mich, und den Hofkriegsrath für die unverzügliche vollkommene Ausrüstung der Insurrection veranwortlich gemacht haben. — Ich muss daher den k. k. Hofkriegsrath dringend ersuchen, unverzüglich, sey es durch Lieferanten, oder auf anderen Wege, die Veranstaltung zu treffen, die Mil: Öconomie Comission, mit Säbeln für alle Waffengattungen zu versehen, und Mich mit der zurückgehenden Post, ohne dem mindesten Aufenthalt, von der Gewissheit der Bewerkstelligung des Allerhöchsten Befehls in der Ausrüstung der Insurrection zu unterrichten, damit Ich sogleich von der unerwarteten Erklärung, nach dem Verlauf von 6 Monathen, in welcher Zeit alle Nothwendigkeiten hätten herbey geschafft werden können, den Allerunterthönigsten Bericht Seiner Majestät mit der Bitte abstalten könne, Zwangmittel zu ergreifen, um die Insurrection in der kürzesten Zeit auszurüsten, da es gar nicht zu verantworten wäre, den tapfern Adel von Ungarn, wegen Mangel der Rüstung und Bewaffnung in einem Augenblicke, wo es sich um Erhaltung der Monarchie handelt, in Unthätigkeit zu belassen.«

---

4. April. In Folge dieser untröstlichen Nachricht, klagte der Reichs-
21. palatin Seiner Majestät, am 4. April 1809, dass / der k. k. Hof-

kriegsrath, aller Vorstellungen ungeachtet, seit fünf Monathen, in Hinsicht auf die Bekleidung und Ausrüstung der Insurrection nichts ausgerichtet habe; vielmehr, da man die Ausrüstung derselben auf andern Wegen betreiben und zu Stande brangen wollte, der Hofkriegsrath es verhinderte, da man immer mit den Verheissungen hingehalten ward, dass die Öconomie Comissionen, und Zeughäuser in jeder Rücksicht Genugthuung leisten würden. An Ende zeige sich 's dass weder in den Zeughäusern, über 8.000 Stück Gewehre, noc hin den Öconomie Comissionen hinlängliche Montour vorhanden sey.

»Schmerzlich muss es (klagt der Reichspalatin unter andern) für das Land, und die ganze adeliche Insurrections Trupp seyn, wenn Sie in Erwägung zieht, dass, als das Land auf dem Reichstage den Antrag machte, die erforderliche Anzahl Gewehre einkaufen, und zu seinem Gebrauch aufbewahren zu wollen, dieser Antrag allerhöchsten Orts abgelehnt, und erklärt wurde, man wolle die erforderlichen Feuergewehre aus den k. k. Zeughäusern dem Lande auf drey Jahre ausleihen; — dass, als man hierorts unterm 29. October Eurer Majestät den Antrag des Banquier Schlosser, eine beträchtliche Anzahl Gewehre neuer Art für die Insurrection um den Preis von 22 Gulden zu liefern, vorlegte, dieser Antrag, wodurch die Insurrection, ohne Beeinträchtigung der Aerarial Gewehr-Erzeugung, bis jetzt wenigstens zum Theil mit guten, brauchbaren Gewehren neuer Art versehen, und die Vorräthe / an Gewehren in der Monarchie vermehrt worden wären, 22.
aus dem Grunde der Vertheuerung des Erzeugungspreises und ohnehin hinlänglichen Vorraths an Feuergewehren für nicht annehmbar erklärt wurde; — dass endlich (und dieses ist eben das empfindlichste) die ganze aus 17.000 Mann bestehen sollende Croatische Insurrection, welche vielleicht später als die Ungarische in dieser Anzahl zusammen kommen wird, und fast durchaus aus Bauern, welche die fatiquen mehr gewohnt sind, bestehet, mit Feuergewehren neuer Art versehen wird, während dem, dass die Ungarische, gröstentheils aus Adel zusammengesetzte Infanterie sich mit den alten Feuergewehren begnügen muss.

Ohne der Croatischen Insurrection zu nahe zu treten, schiene es wenigstens billig, dass selbe nicht vor der Ungarischen bevortheilt, sondern gleich mit der letzteren behandelt, mithin man jeder derselben, wenigstens ihrer gegenseitigen Stärke angemessenen Theil an Gewehren neuer Art anweise.

Man sieht sich genöthiget zu erklären, dass man, wenn es an brauchbaren und angemessenen Gewehren mangeln sollte, bey den vorberührten Umständen, und besonders nach der im 8ten § des III Artikels enthaltenen Erklärung voraus sehen kann, dass diese Verwahrlosung der Insurrection im Lande einen äusserst unangenehmen Eindruck hervorbringen werde, und dass die Herstellung derselben in brauchbaren Stand binnen kurzer Zeit un-
23. thunlich wird, mithin man sich auch von aller Verant-/vortlichkeit hierwegen loszusprechen bittet.«

Zugleich bath der Reichspalatin Seine Majestät um die nöthige Bespannung für die Artillerie, und Fuhrwesen der Insurrection; [wie auch um einen Vorschuss von 1.500.000 Gulden.]

Seine Majestät bezeugten dem Hofkriegsrath höchstihre Unzufriedenheit über die Verwahrlosung der Insurrection, und befahlen, schleunige Mitteln zur Ausrüstung derselben zu ergreifen. — [Dem Finanzminister Odonel wurde befohlen, 1.500.000 Gulden an den E. H. Palatin auszuzahlen. Dem E. H. Palatin wurde von Seiner Majestät empfohlen, mit dem Gelde gut hauszuhalten, und es, so bald möglich, zurückzuzahlen;] — zur Ausrüstung der Insurrection aber das Land um eine Assistenz aufzufordern. Für die Bürgermiliz wurden von Allerhöchst derselben Hellebarden vorgeschlagen.

Um diese Zeit herum brach der Krieg, welcher, wie ein grosses Gewitter, sich von allen Seiten fürchterlich zu bereiten schien, endlich los. Die grossen beydeseitigen Arméen, die furchtbaren Zubereitungen, — die zwey Helften von Europa im Krieg gegen einander, entschlossen einander zu vernichten, liessen Ereignisse und Schlachten ahnden, welche, wie sichs auch in der Folge zeigte, seit Atila's Zeiten her, die Geschichte nicht aufzuweisen hat. Die Insurrection war damals noch nicht gemustert,
24. sondern einzeln auf der Oberfläche Ungarns zerstreut. /

8. April. Am 8. April 1809 erliess der Kaiser und König in Wien an die Völker Österreichs ein Manifest, worinn Seine Majestät den gezwungenen, leidenden Zustand eröffnen, in welchen die Österreichische Monarchie seit dem Frieden von Presburg durch Frankreichs Stolz und Eroberungssucht versetzt wurde. — Spaniens unwürdiges Schicksal schien ganz Europa zu interessieren. Österreichs Kaiser verliess Wien, und beurlaubte sich von Seinen Völkern, wie ein zärtlicher Vater von seinen geliebten Kindern.

Am 9. April 1809 erschien die Kriegserklärung in München. 9. April.

Am 11. April 1809 ging die Österreichische Armée, welche, sammt der Landwehr, seitdem Österreich steht, noch nie so stark und mächtig war, unter dem Oberbefehl des E. H. Carl über den Inn. Die italiänische Armée rückte unter den Befehlen des E. H. Johann gegen Italien vor.

Am 10. April 1809 erliessen Seine Majestät aus dem Hoflager zu Altheim an die Stände Ungarns das Königliche Rescript, wodurch die Zusammenberufung der Insurrection angeordnet wird. Dieses Rescript langte am 15ten an und wurde in der Versammlung der Stände des Pester Comitats im Landhause zu Ofen kund gemacht. Dieses Königliche Rescript wurde durch den Reichspalatin auch alsogleich an die Comitate versendet. [Der zum Besten der Monarchie und Ungerns unermüdete, thätige / Reichs- 25.
palatin verordnete alles auf eine weise, energische, und in's Herz der Nation greiffende Art.] Im Lande herrschte für den König ein Enthusiasmus ohne gleichen. Die Jurisdictionen bothen alles auf, um die weisen Anstalten [des Reichspalatins][1]) in Ausführung zu bringen. Keine Mühe, keine Unkösten, keine Moralische und physische Kräfte wurden gespart, um das erhabene Ziel welches die Rettung der Monarchie und des Vaterlandes aussteckte, zu erreichen; aber theils die Kürze der Zeit, theils die täglich sich darbiethenden Hindernisse machten die Ausführung der klügsten Anordnungen unmöglich.

Gleich nach dem Aufgeboth der Insurrection machte das ungarische General Commando, am 13 April 1809. die Anzeige, 13. April.
dass die Verpflegung der Insurrection mit den Beyträgen des Adels in Naturialen (welche noch nicht einmal bekannt, vielweniger gesammelt waren) geschehen müsse, da mit den vorhandenen Aerarial Lebensmitteln man kaum die reguläre Armée verpflegen könnte. Der Reichspalatin stellte sowohl Seiner Majestät, wie auch dem Hofkriegsrath vor, dass in so beschränkten Umständen die Insurrection ins Stocken gerathen würde, wenn Sie sowohl mit Geld, als auch mit Naturalien, wenigstens auf zwey Monathe nicht durch das Aerarium verpflegt werden sollte.

Am 14 April 1809 wurde vom Hofkriegsrath, als ein neues Hinderniss angezeigt, dass das Fuhrwesen der Insurrection noch weder aufgestellt, vielweniger bespannt / werden konnte. — Der 26.

[1]) der Regirung.

E. H. Palatin betrieb beym Hofkriegsrath am meisten nur die Bespannung der Insurrections Artillerie. Zur Stellung der Pferde zu den Kassa- und Feldwägen, wie auch zum Packwesen wurden die Jurisdictionen selbst angehalten. Nur die gedeckten Kassa und Feldwägen, Feldschmieden und übrigen Feldrequisiten wurden vom Hofkriegsrath gefordert, da solche in den Comitaten schwer aufzutreiben waren.

An eben dem Tage wurde durch den E. H. Palatin dem Kriegsminister Collorido kund gemacht, dass die Insurrection von Seiner Majestät zusammenberuffen worden, dass daher alle bey derselben angestellten Branchen, welche im aerarialischen Solde stehen, von diesem Tage an auf den Kriegsfuss zu stehen kommen, nämlich:

Die Adjutanten, und die Kanzlei des E. H. Palatins.

Das Insurrections Armée General Commando, dessen Chef der Fml. Fábry war.

Der Generalstaab der Insurrection. Hieher gehören die 4 Districts Generale, 8 Brigadiere, sammt ihrer Adjutanten.

Der Generalquartiermeisterstaab der Insurrection, dessen Chef der Fml. und Kriegsarchivs Director Gomez de Parientos war.

Die Stelle eines Feldsuperiors behält der E. H. Primas selbst, nur zum Stellvertreter ernannten Höchstdieselben den Domherrn
16. April. von Waitzen Johann von Poroszlay.

27. Am 16 April 1809. ruckte FmL / Franz Jellachich mit seinem Corps in München ein. — Kaiser Napoleon kam nach Dillingen, — und hatte das Gefecht bey Landshut Statt.

Am 17. April kam Kaiser Napoleon nach Donauwörth. Da in der Österreichischen Monarchie um diese Zeit, die schönsten Hoffnungen auflebten, entschieden die zwey Schlachten, am 17. April 1809 bey Abensberg, und am 20. April bey Eckmühl zum Vortheil der Franzosen.

23. April. Am 23. April war der Feind in Regensburg.

24. April. Am 24. April zog sich die Österreichische Armée über den Inn zurück.

26. April. Am 26. April, bis ersten May 1809. geschah der Übergang des Feindes über den Inn.

27. April. Am 27. April 1809. wurde der Befehl Seiner Majestät aus Payerbach vom 23 April zum Zusammenrucken der Insurrection an den Grenzen von Niederösterreich publicirt.

An eben dem Tage erliess der Reichspalatin an die Ungarn

zwey Proclamationen in der Nationalsprache, worinn Er die Lage der Sachen bekannt macht, — den Adel bey dem Heldenmuth und Ruhm Seiner Ahnen fassend, auffordert, ohne die vollkommene Ausrüstung der Insurrection abzuwarten, an die Grenzen des Vaterlandes zu eilen, solches entweder von der Schmach der Unterjochung zu befreyen, oder — rühmlich zu sterben. Diese Proclama-/-tionen wirkten auf die Nation kräftig: sie glühte vor 28.
Vaterlandsliebe; und wäre die Insurrection nur halb ausgerüstet, und nur etwas formirt gewesen, so hätte der Enthusiasmus [eine][1]) Catastrophe veranlasst, [worüber man jetzt staunen würde]. Es war um diese Zeit aber noch gar nichts versammelt, vielweniger ausgerüstet.

Der E. H. Palatin beordete die Districtsgenerale alsogleich in die Comitate, um die Insurgenten schleunigst zu mustern, und in Bewegung zu setzen. Die Insurgenten wurden im Mangel der Gewehre aufgefordert, ihre eigene Säbeln mitzubringen. Die Donauer Kreise erhielten den Befehl, gleich scharfe Patronen zu fassen. Bey dem Ungarischen General Commando veranstaltete der E. H. Palatin, dass, um allen hinderlichen Fällen auszuweichen, die ganze Insurrection überhaupt vom Aerario verpflegt werde; mit den personal Insurgenten würde die Abrechnung hernach geschehen.

Es war der Antrag, die Insurrection der Donauer Kreise zwischen Tyrnau, Ödenburg, und Presburg aufzustellen, als Seine Majestät auf einem Erlass vom 23 April die Vorrückung an die Laytha, und nach Raab, dann die Fortification Arbeiten bey Raab, und die Anlegung eines Brückenkopfs zu Presburg anordneten; worauf die Veranstaltung getroffen wurde, die Insurrection bey Raab, Neutra, Erlau, und Pest zusammenzuziehen, und den E. H. Maximilian, Höchstwelchem die Ver / -theidigung der Stadt Wien 29.
aufgetragen war, hievon zu benachrichtigen.

Am 2. May 1809. war Kaiser Napoleon schon in Riad und 2. May.
Lambach.

Am 3. May 1809. kam Marchal Massena nach Lintz. An eben 3. May.
diesem Tage hatte auch der mörderische Kampf bey Eberberg an der Trane Statt.

Am 7. May 1809. theilte sich das Österreichische Corps bey 7. May.
Krems: Hiller passirte dort die Donau, und ein Theil marschirte nach Wien.

[1]) jene.

8. May. Am 8. May 1809 kam Kaiser Napoleon nach St: Pölten.

Die Musterungen der Insurgenten geschahen Districts, und Comitat Weise an folgenden Daten; als:

District diesseits der Donau.

Comitate.	*Cavallerie.*	*Comitate.*	*Cavallerie.*
Neutra —	den 18. April. 1809.	Jaziger und Cumanier,	den 12. May 1809.
Gran und Primatial,	den 1. May 1809.	Pest,	den 13. May 1809.
Bars —	den 4. May 1809.	Neográd,	den 14. May 1809.
Thúrócz —	den 9. May 1809.	Presburg,	den 17. und 27. May 1809.
Bács —	den 10. May 1809.	Zohl,	den 20. May 1809.
Trenchin —	den 11. May 1809.	Árva,	den 21. May 1809.
Honth —	den 12. May 1809.	Liptó,	den 26. May 1809.

	Infanterie.		*Infanterie.*
30. Thúrócz,	den 9. May 1809./	Neutra,	den 13. May 1809.
Bács,	den 10. May 1809.	Neograd,	den 15. May 1809.
Bars,	den 10. May 1809.	Presburg,	den 19. May 1809.
Trenchin,	den 11. May 1809.	Zohl,	den 20. May 1809.
Hont,	den 12. May 1809.	Árva,	den 27. May 1809
Pest,	den 13. May 1809.	Liptó,	den 4. July 1809.

District jenseits der Donau.

	Cavallerie.		*Cavallerie.*
Eisenburg,	den 6. May 1809.	Comorn,	den 12. May 1809.
Ödenburg,	den 9. May 1809.	Baranya,	den 13. May 1809.
Raab,	den 10. May 1809.	Stuhlweissenburg,	den 14. May 1809.
Wieselburg,	den 10. May 1809.	Tolna,	den 15. May 1809.
Weszprim;	den 11. May 1809.	Szala,	den 18. May 1809.
Sümegh,	den 11. May 1809.		

	Infanterie.		*Infanterie.*
Eisenburg,	den 6. May 1809.	Comorn,	den 12. May 1809.
31. Ödenburg,	den 9. May 1809./	Baranya,	den 13. May 1809.
Raab,	den 10. May 1809.	Stuhlweissenburg,	den 14. May 1809.
Wieselburg,	den 10. May 1809.	Tolna,	den 15. May 1809.
Weszprim,	den 11. May 1809.	Szala,	den 17. May 1806.
Sümegh,	den 11. May 1809.		

District diesseits der Theisz.

Comitate.	*Cavallerie.*	*Comitate.*	*Cavallerie.*
Unghvár,	den 10. May 1809.	Abaujvár,	den 19. May 1809.
Zemplén,	den 11. May 1809.	Heves,	den 19. May 1809.
Sáros,	den 13. May 1809.	Borsod,	den 23. May 1809.
Zips,	den 15. May 1809.	Gömör,	den 19. August 1809.
Torna,	den 17. May 1809.		

	Infanterie.		*Infanterie.*
Unghvár,	den 10. May 1809.	Abaújvár,	den 19. May 1809.
Zemplén,	den 11. May 1809.	Heves,	den 20. May 1809.
Sáros,	den 13. May 1809.	Borsod,	den 23. May 1809.
Zips,	den 15. May 1809.	Gömör,	den 7. August 1909./ **32.**
Torna,	den 17. May 1809.		

District jenseits der Theisz.

Cavallerie und Infanterie.

Beregh,	den 9. May 1809.	Torontál,	den 21. May 1809.
Csongrád,	den 9. May 1809.	Kikinda,	den 21. May 1809.
Békés,	den 10. May 1809.	Bihar,	den 31. May 1809.
Csanád,	den 12. May 1809.	Szabolcs,	den 8. Juny 1809.
Stadt Szegedin,	den 9. May 1809.	Haiducken Städte,	den 8. Juny 1809.
Arad —,	den 14. May 1809.	Ugocsa,	den 13. Juny 1809.
Temes,	den 16. May 1809.	Maramaros,	den 13. Juny 1809.
Krassó,	den 17. May 1809.	Szathmár,	den 15. Juny 1809.

Da der Reichspalatin die Annäherung des Feindes zu Wien vernahm, wurden, der General Andrásy mit der Insurrection der Ödenburger, Wieselburger, und Eisenburger Comitate hinter die Raab, — General Kerekes aber mit der Presburger, Trenchiner Insurgenten hinter die Waag mit dem Befehle beordert, dass Sie, ohne ihre vollkommene Ausrüstung abzuwarten, so wie sie sind, auf ihre Bestimmung eilen sollen. Die Comitate wurden angehalten, die Montour, und Gewehre ihren Insurgenten nachzuschicken. Um diese Zeit war es, dass der E. H. Generalissimus, die 6.000 Stück Säbeln, welche der E. H. Ferdinand in Pohlen erbeutete, der ungarischen Insurrection [überliess].[1]) / Der Muth, der glühende **33**

[1]) zudachte.

Enthusiasmus, die Bereitwilligkeit, womit der Adel Ungarns, sich, und die Seinigen, und alles, was dem Leben werth und theuer ist, vergessend, zur Vertheidigung des Vaterlandes eilte, ist über alle Beschreibung.

---

9. May. Am 9. May 1809. ersuchte das ungarische General Commando den Reichspalatin schon um eine Garnison aus der Insurrection für die Festung Raab und Comorn. Aber wo waren diese noch? — wo waren ihre Gewehre? — [Der ungarische Patriot, welcher die unglücklichen Umstände wägend, in die grause Zukunft schaute, wurde mit Wehmuth erfüllt, und empfand die Schmerzen eines liebenden Sohnes, der über seinen sterbenden Vater weint.]

Am 9. May hat der E. H. Palatin sein Hauptquartier nach Raab verlegen wollen, diess wurde auch schon angekündigt; weil aber die Nachrichten anlangten, dass der Feind seine leichte Cavallerie nach Ungarn streifen lässt, und in Raab noch zu wenig Truppen zu der Zeit anlangen könnten, so musste die Verlegung des Hauptquartiers auf die äussersten Vorposten unterbleiben, da das Eintreffen mehrerer Truppen an der Raab, erst gegen 20. May möglich war.

12. May. Am 12. May 1809 wurden die Grenzbataillone und Reserven der Armée zu Garnisonen von Raab und Comorn, dann Pest und Ofen bestimmt, und die Reserve Escadronen an Mecséry und Kerekes angewiesen. Der Oberstlieutenant Ertel arbeitete schon längere Zeit an der Verschanzung von Raab, und der Hauptmann
34. Cholich an dem Brückenkopf von Presburg. /

13. May. Am 13. May 1809. ist der Districts General Davidovich nach Comorn beordet worden.

Als die Insurgenten in obergezeigter Zeit, in den Comitaten sich zur zweyten Musterung versammelten, aber, wie es aus den Daten erhellt, bis 13ten May nur sehr wenige noch beysammen, und auch diese nur noch im mindesten Theile ausgerüstet
15. May. waren, — trafen am 15. May 1809. die Nachrichten von Hiller und Bubna von den Unglücksfällen der Armée mit dem Ersuchen ein, den E. H. Johann hievon zu benachrichtigen, [worauf die detrahirten Generale und Officiere Instructionen erhielten.]

Der Reichspalatin betrieb die Versammlung der Insurrection.

Der Feldmarchal Alvinczy erhielt den Befehl die Festung von Comorn schleunigst in den bestmöglichen Vertheidigungsstand zu setzen.

Der DG. Mecséry erhielt den Befehl die Insurrection bey Raab und Szabadhegy zu versammeln. Auch den Rückzug bis Ofen wurde ihn für den Fall der Noth bezeichnet.

Dem Oberstlieut. Ertel wurde aufgetragen, die Verschanzungen bey Raab über Hals und Kopf zu vollenden, die Brücken abzubrechen, und die Gegend von Raab zu überschwemmen.

Die Vertheidigung der Festung Raab wurde dem Ingenieur Obersten v. Péchy anvertraut, und ihm indessen 12 eiserne Kanonen gegeben.

Alles dieses wurde durch den Agramer Bischoff von Verhovátz dem E. H. Johann berichtet, Höchstwelcher nach der Schlacht an der Piava sich über Steuermark gegen Ungarn gezogen hat. / 35.

Um diese Zeit waren die Insurgenten auf dem Wege sich zu versammeln. Bey Raab waren nur die Raaber und Wieselburger Insurgenten. Jedoch wurde der Fluss Raab schon durch kleine, aber unausgerüstete Insurrections Abtheilungen beobachtet.

Am 17. May 1809. berichtete der E. H. Generalissimus die 17. May.
Unglücksfälle der Armée; ersuchte den E. H. Palatin um Beschleinigung der Versammlung der Insurrection; um die Dotirung der Festung Comern, und Entfernung aller Fahrzuge auf der Donau.

Der E. H. Generalissimus vereinigte sich mit dem Hillerischen Corps, und stellte sich auf der Böhmischen, und Mährischen Strasse bey Malebern auf.

Der Reichspalatin erliess an die Ungarn abermals eine Proclamation, worinn der ohnehin schon glühende Patriotismus des Adels auf die kräftigste Art neu aufgefeuert wurde.

Die Deckung Ungars wurde dem E. H. Palatin aufgetragen. Damit der Generalissimus sich und die Operationen der Grossen Armée nach allen Umständen zu richten wisse, übermachte der Reichspalatin Höchstdemselben eine getreue Schilderung des damaligen Zustandes der Insurrection, dann die Übersicht aller bis dahin Statt gehabten Defensions-Anstalten Ungarns. Diese geschah am 17. May.

Eben an diesem Tage verlangten [schon] zwey Escadronen feindlicher Chasseurs bey Presburg über die Donau zu setzen, wurden aber abgeworfen.

Noch am 13. May 1809 verlangten Seine Majestät, dass, da die feindliche Armée der unsrigen an der Zahl der Cávallerie zu sehr überlegen sey, der / Reichspalatin auf der Mährischen 36.

Strasse gegen Wien Insurrections Cavallerie beordere. In Folge dieses Befehls wurden die zwey Insurrections Cavallerie Regimenter Primatial und Neutra, als welche zuerst ausgerüstet waren,
15. May. am 15. May mit dem Generalen Kerekes über Siessenbrunn zur Grossen Armée befehligt. Der Reichspalatin bath sich 's von Seiner Majestät, als eine besondere Gnade aus, dass die Insurrection nach dem Sinn des Gesetzes beysammen bleiben und operiren dürfe: denn nur so könnte man den guten Geist, der sie beseelt, erhalten; daaher bath der Reichspalatin Seine Majestät, dass auch diese zwey Regimenter nach Möglichkeit wieder zum Gros der Insur-
18. May. rection stossen dürfen, — schon am 18. May hat der General Kerekes mit seiner Insurrections Brigade die March passirt. Auch diese zwey Regimenter waren noch nicht ganz bekleidet. — Es fiel dem von Natur stolzen Ungarn schwer, so ungekleidet, unausgerüstet, unausgebildet bey der regulairen Armée, kein Soldat noch, kein Landmann mehr, vielleicht als eine Zielscheibe des Spottes zu erschienen; — doch gingen Sie, den geliebten König und Vaterland im Herzen tragend, freudig, ohne Anstand, ohne Trauer, von ihren Kameraden abgerissen zu seyn, über die Grenzen Ungarns.

Selbst der Neid muss es gestehen, dass [die hohe Geistes-
37. kraft, die unermüdete / Thätigkeit, alle Schwierigkeiten überwindende Fassung und Standhaftigkeit des Reichspalatins] die glühende Vaterlandsliebe, die Anhänglichkeit an den König, die innere Kraft, das moralische und physische Vermögen der Nation, mitten unter so vielen unangenehmen, verdrüsslichen, verwirrten Umständen, bey so vielen Unfällen, Hindernissen, welche den Muth des Menschen hätten beugen können, in so kurzer Zeit unmöglich mehr leisten konnten, als geleistet war. Wie viel Zeit ist oft erforderlich, um nur eine Reserve-escadron zu errichten? — Auf den Aufruf des Königs sind hier, binnen 30 Tägen, beynahe 40.000 Mann, die eine Hälfte zu Pferd, die andere zu Fuss, wie aus nichts erschaffen, erschienen, — sie waren da, sie bewegten sich, und ein Theil davon stand schon an der Grenze, und deckte das Vaterland gegen die drohende Gefahr mit seinem Leibe. Dass ungeachtet aller Bemühungen, und Anstrengungen des Reichspalatins seit einem halben Jahre, doch noch kein Gewehr und Montour für diese vorhanden war, diess schmerzte den gutgesinnten Ungarn, aber — Schuld davon war das Land nicht. Die Deckung der Grenzen Ungarns sollte durch die Insurrection

geschen, aber was war diese noch zu jener Zeit? — Eine Soldat werdende Menschenmasse, unbewaffnet, unausgebildet. Die zuerst bewaffneten zwey Cavallerie Regimenter mussten zur grossen Armée. — Schwer, beschränkt, und zweifelhaft war die Lage der Insurrection / und des Anführers derselben; und doch sank 38.
ihr Muth und Vertrauen nicht. Wahrlich! der Menschenkenner musste den damals in Ungarn herrschenden, energischen Geist, den hohen Muth bewundern; er musste bewundern, wie jene, die seit dem Jahre 1741 bereits schon in der dritten und vierten Generation, immer in einem langen Frieden, durch den Zeitgeist erweicht, dem Luxus und Vergnügen ergeben, im Wohlleben dahin wirbelnd, der kräftigen Heldenahnen zwar gebildetere, aber an Heldensinn auch schwächere Enkeln zu seyn schienen, plötzlich aufflammend durch die Gefahr, so das Vaterland bedrohte, da standen, bereit alles zu wagen. — Doch gab es Menschen, die des grossen wichtigen Zeitpunktes vergessend, sich durch Leidenschaften hinreissen liessen, über den ungarischen Edelmann in seinem ungebildeten Soldatenstande zu schimpfen, was in einer Zeit, wo zur Erhaltung des Ganzen alles zusammenstimmen und wirken musste, eine dem Allgemeinen Besten nachtheilige Disharmonie hätte verursachen können.

Diess hat den Befehl veranlasst, den der E. H. Palatin, dieses ahnend, am 18. May 1809. an den Generalquartiermeisterstaab 18. May.
der Insurrection ergehen liess. [Der werte Anführer][1]) empfielt darinn allen bey der Insurrection angestellten Officieren, dass Sie trachten sollen, zu gewinnen das Herz und Vertrauen der Insurgenten, welche / Sie auf der Bahn der Ehre zu führen haben: 39.
»Ich muss hier erinnern (sagt der E. H. Palatin weiter) dass sich einzelne Officiere Kritiken erlauben, welche weder gründlich, noch weniger geeignet sind, um diese Officiere sowohl bey Seiner Majestät, als bey der Nation zu empfehlen. Die Klagen, welche dieserwegen an Mich gelangt sind, um meine Aufmerksamkeit auf diesen Gegenstand zu verwenden, welcher einen mächtigen Einfluss auf die Leitung der Truppen nimmt, versetzen Mich in die unangenehme Lage, dem Herrn Generalquartiermeister hiemit aufzutragen, jedem Untergeordneten Officier gleich Anfangs in die Schranken der Bescheidenheit zu verweisen. — Derjenige Officier, welchem der Dienst bey der Insurrection, wegen den vielen Rücksichten, die bey jedem neu errichteten Corps mit so

[1]) Er.

wenig gedienten Officieren eintreten, zu beschwerlich, oder selbst unangenehm seyn könnte, wird besser thun, bey Zeiten um seine Zurücktransferirung anzuhalten. Der Umstand, dass er bey der Insurrection befördert worden, soll hiebey in gar keine Betrachtung kommen.«

---

17. May. Am 17. May bezeugten Seine Majestät Ihr Allerhöchstes Wohlgefallen, über die Schnelligkeit, womit die Insurrections Brigade des Generalen Kerekes den 19ten schon bey der grossen Armée eintrifft.

40 Am 17. May trafen von den Permanenten Deputationen zu Presburg, Kitsee und Wieselburg schon verschiedene Nachrichten von den Bewegungen des Feindes gegen Ungarn ein. Überall, wo der Feind hinkam, sind starke Requisitionen gemacht worden.

18. May. Am 18. May langte der statt des Verstorbenen Ott, zum Districtsgeneralen ernannte FmL. Mecséry in Raab an, und übernahm das Commando über die dort anwesenden Insurrectionstruppen, welche an der Zahl sehr klein — worunter noch sehr wenige gekleidet und bewaffnet, — sich jedoch durch militairische Übungen zum Soldaten zu bilden, im Begriffe waren.

Gleich nach seiner Ankunft in Raab beordete der DG. Mecséry den Oberstlieut: Grafen Franz v. Zichy mit dem Oberstlieut: Lipszky des Generalquartiermeisterstaabes, und einer Escadron der Raaber Cavallerie Division, zur Recognoscirung gegen Altenburg. Bey dieser Gelegenheit wurden in Altenburg zwey feindliche Chasseurs gefangen genommen; nachdem sie aber der Französischen Divisions General Montbrun, als Sauvegarden reclamirt hatte, wurden solche durch den E. H. Palatin zurückgeliefert, mit dem Befehle, dass in Zukunft derley Sauvegarden nicht gefangen, sondern zurückgewiesen werden sollen. — Um diese Zeit hatte der Feind schon alle Ortschaften in der Gegend von Altenburg besetzt, und aus dem Wieselburger Comitat bereits 6.000 Pferd Portionen für seine Armée nach Österreich abgeführt.

19. May. Am 19. May zeigten Seine Majestät an, dass Sie [alle][1]) 24
41. Stunden die Bewe / gungen anordnen würden, welche die Insorrection zu unternehmen haben wird, und dass es allerhöchst Ihr Wille sey, die Insurrections Armée, so viel Zeit und Umstände es zulassen werden, immer vereint gegen den Feind wirken zu

[1]) binnen.

lassen. Auch zeigten Seine Majestät an, dass der Feind nicht in der Lage sey, mehr, als blosse Streifzüge gegen Ungarn zu unternehmen; — dann, dass über die Operationen der Armée noch nichts bestimmtes beschlossen werden könne, und dass es gut wäre, das Hauptquartier des E. H. Palatins nach Comorn oder nach Raab zu verlegen.

Um diese Zeit wurde durch die herumstreifenden Franzosen eine Proclamation des Kaisers Napoleon an die Ungarn ausgestreuet, worinn die Nation durch schöne Worte, Verheissungen, und Hoffnungen aufgefordert wird, abtrünnig von ihrem Könige zu werden. Diese Proclamation hatte aber eine ganz entgegengesetzte Wirkung hervorgebracht. Mann kannte die viel versprechende, und nichts haltende Politik der Franzosen. Überall wurde diese Sprache geführt, — den schönen Worten folgte überall Jammer und Elend. — Einzeln und allgemein schien jeder Ungar sich noch inniger mit seinem Regentenhause, und dessen Schicksal zu verbinden, und Haufenweise wurden dann diese Proclamationen durch die Permanenten Deputationen der Grenz-Comitate an den Reichspalatin eingeschickt. Der Feind wunderte sich, den seine Constitution liebenden Ungarn, da er doch durch Eroberung mit gewaltsamer Unterjochung bedroht wurde, im augenscheinlichen Unglück so standhaft zu finden. / 42.

Der Districts General Grf. Hadik meldet am 21. May, dass die Bauern in Gallicien durch die polischen Patrioten zum Aufstand verleitet worden, und solche Ungarns Grenzen nun feindlich bedrohen. Der Reichspalatin beordete den Obergespann des Maramaroser Comitats Grafen von Haller alsogleich als Comissaire auf die nördlichen Grenzen Ungarns, um die bereits vorhin gemachten Sicherheits Anstalten zu untersuchen, und in Ausführung zu bringen. General Hertelendy wurde mit den Zipser Insurgenten ebenfalls dahin beordert, und ihm aufgetragen, sich mit dem Grafen Haller in Einverständniss zu setzen. Major Steiner des Generalquartiermeister Staabes der Insurrection wurde an Generalen [?] angewiesen. Es wurde auch Artillerie sammt Munition dahin geschickt. 21. May.

An eben dem Tage langte die Nachricht von E. H. Johann an, worinn seine unvortheilhafte Lage, und sein Vorhaben, sich nach Ungarn zurückzuziehen, angezeigt wird.

Zugleich meldete der DG. Mecséry, dass denen Vorposten und andern Nachrichten zu Folge, der Feind sich, bis auf 1.600 Chasseurs, welche in Pruck geblieben, nach Österreich zurückgezogen habe. Später zeigte sichs, dass die ganze feindliche Armée sich zum Übergang über die Donau, und zur Schlacht von Aspern anschickte. Um sichere Nachricht hievon einzuziehen, beorderte Mecséry das Pester Insurrections Cavallerie Regiment gegen Pruck; die Weszprimer und Ödenburger Cavallerie aber in das
43. Ödenburger Comitat. /

Um diese Zeit befanden sich um und bey Raab unter dem Commando von Mecséry folgende Insurrections Truppen:

Pester Cavallerie Regiment ganz ausgerüstet.
Ödenburger Cavallerie Division halb ausgerüstet.
Weszprimer Cavallerie Regiment ganz ausgerüstet.
Eisenburger Cavallerie Regiment halb ausgerüstet.
Raaber Cavallerie Division ganz ausgerüstet.
Szala Cavallerie Regiment kaum im 4-tel Theil ausgerüstet.
Die Bataillone Eisenburg 1-stes, halb ausgerüstet.
Szala und Weszprim halb ausgerüstet.
Eisenburg 2-tes wenig ausgerüstet.
Die Infanterie Divisionen Ödenburg und Stuhlweissenburg ganz ausgerüstet.

22. May. Am 22. May berichtete F.Z.M. Davidovich die Aufstellung seiner Trupp in der Schütt, Presburg und an der Waag. Derselbe wurde auf den Befehl vom 27. April erinnert, die noch abgängigen Feuersteine und scharfe Patronen fassen zu lassen.

23. May. Am 23. May wurde der FmL. Vogelhuber und Insurrections Artillerie Directeur, dann der Oberste Petrich des Insurrections Generalquartiermeister Staabes durch den E. H. Palatin zur Untersuchung der Festung Comorn abgeschickt.

44. An diesem Tage langte auch / das Schreiben des E. H. Johann an, worinn Höchstderselbe zur Deckung von Ungarn Insurrections Cavallerie verlangte. Hierauf wurde dem DG. Mecséry alsogleich aufgetragen, jene Truppen, welche an der Raab entbehrlich sind, nach Szala-Egerszeg in Marsch zu setzen; und das Pester Cavallerie Regiment, welches gegen Österreich geschickt war, sammt dem Weszprimer Cavallerie Regiment, dann das Bataillon Pest, Nro 2., nach Szala-Egerszeg beordert. In gleicher Zeit ist auch der Oberste Gr. Haugwitz des Insurrections Generalquartiermeister Staabes über Raab nach Pettau abgeschickt

worden, um allda die Aufnahme des E. H. Johann zu veranstalten, und sich mit Höchstdemselben zu besprechen.

Um die Insurrections Artillerie, welche bisher noch nicht aufgestellt werden konnte, in dienstbaren Stand zu setzen, kaufte der Reichspalatin zur Bespannung derselben 100 Stück Pferde; um diese von Ofen nach Raab zu transportiren, wurde der Befehl am 24. May an den D. G. Mecséry erlassen.

Am 25. May langte vom E. H. Generalissimus die Nachricht **25. May.**
von der gewonnenen grossen Schlacht bey Aspern an, wo die Tapferkeit der Österreichischen Armée selbst den stolzen Feind zur Bewunderung zwang. Die zwey Insurrections Cavallerie Regimenter, Primatial und Neutra haben an dieser Schlacht auch Theil genommen. Die Relation des Generalen und Brigadiers Kerekes / **45.**
hievon ist folgende: »Er langte mit diesen zwey Regimentern am 20. May, ohne Hindernisse, bey der Grossen Armée an. — Auf Befehl Seiner Majestät bezog die Brigade das Lager bey Pillersdorf, wo sie von Seiner Majestät nach Mittag auch in Allerhöchsten Augenschein genommen wurde. — Am 21. May, als am Tage der Schlacht, wurde die Brigade 100 Schritte hinter dem zweyten Treffen aufgestellt. Es war nicht darauf angetragen, diese neue, unerfahrene, noch nicht ganz ausgerüstete, ungeübte, selbst vom angestrengten Marsch müde Trupp in die Schlacht zu führen. Aber ein Ereigniss, als nämlich eine unserer Cuirassier Divisionen durch das rasche Vordringen der feindlichen Cavallerie zurückgedrängt wurde, verschaffte Gelegenheit, das Primatial Regiment mit Vortheil anzuwenden. Ein Theil aber blieb en Reserve zurück. Der vorgeführte Theil dieses Regiments attaquierte den Feind so rasch und feuerig, dass es den Feind stutzen machte, und den Vortheil verschaffte, dass unsre zurückgedrängten Abtheilungen Zeit gewonnen, sich wieder zu sammeln, und den vordringenden Feind neuerdings anzugreifen.«

Der General Kerekes rühmte des Benehmen des Obersten B. Luzsénszky, des ganzen Officiers Corps, und den guten Willen der gesammten Manschaft. Das Neutraer Regiment hingegen, und auch ein Theil des Primatial Regiments wurde durch das schnelle Vorprellen des Feindes zerrissen, / und dergestalt in Verwir- **46.**
rung gebracht, dass der Oberste Graf Berényi bey aller Bemühung nicht im Stande war, sie wieder in Ordnung zu bringen. Der Oberste Berényi blieb mit beyläufig 150 Mann, und dem ganzen Officiers Corps (zweye ausgenommen) bis 10 Uhr in der Nacht

auf dem Schlachtfelde stehen. Dann bezog er sein Lager bey Pillersdorf, wo er nur wenige von seiner Insurgenten fand. Die entwichenen nahmen ihren Weg gegen die March, wo der Oberst Lieutenant Andrásy mit seiner Division stand, die Verirrten anhielt, und solche wieder zum Regiment zurückschickte. Einigen hievon gelang es doch, die March zu übersetzen. Diese nahmen den Weg nach Sassin. Die sämmtliche Manschaft zeigte viel guten Willen.

Der Hauptmann Bechinic vom Infanterie Regiment Lindenau,
26. May. und Depot Commandant meldet von Dukla am 26. May, dass die Pohlischen Insurgenten, an welche sich auch Bauern und Edelleute zu Tausenden anschliessen, dem Vernehmen nach sich Ungarn immer mehr nähern. Sie besetzten Jatzlow. Den Kreishauptmann Zelinczky allda haben sie seines Amtes entsetzt, und Seiner Statt den Julafszky, und Levardovszky mit Gewalt eingesetzt, sodann 30 etwelche Wägen mit Feuersteinen abgeführt. Kleinmüller Kreis Secretair wurde durch Zelinszky's Sohn selbst missgehandelt. Am 25-sten verliessen sie Jatzlow. In Pilsen wurden die Österreichischen Beamten gemisshandelt, und den Ort selbst gepündert. In Lublin fanden diese Insurgenten die feurigsten Anhänger. Jarnow
47. ausgenommen / wurden schon alle Ortschaften, wo Österreichisches Militair sich aufhielt, besetzt. Obgenannter Hauptmann verlangte, da er in Dukla nur mit 300 Mann Infanterie stand, Hilfe, und zwar Cavallerie zur Rettung der Magazine.

Auf diese Nachricht schickte General Hertelendy eilends eine Escadron Sárosser Cavallerie nach Komarnik, und eine Escadron des Abaujvárer Comitats gegen Zbona. Infanterie konnte er nicht geben, weil sie weder Gewehre, noch Patronen hatten. Nach Dukla wurde ein Officier mit 30 Mann Insurgenten beordert. Alle Pässe wurden besetzt, und Patrouillen ausgeschickt; das Corps blieb jedoch in Ungarn.

27. May. Am 27. May wurde vom General Commando in Temesvár gemeldet, dass Nachrichten des in Bukarest stehenden Österreichischen Agenten zu Folge, der russische Hof dem Österreichischen den Krieg erklärt haben soll.

28. May. Aus Debreczin meldet General Vay am 28. May: Vom Beregher Comitat sey die Nachricht eingetroffen, dass aus Galizien, nahmentlich von Lemberg, viele Millionen Geldes, in Gold, Silber, und Banknoten, gegen 600 Wägen mit Pulver, viel Montour und

Gewehr, und Polische Rekruten nach Ungarn, nahmentlich nach Munkács gekommen seyen. Da die Zahl der pohlischen Insurgenten täglich zunahm, und die Grenzen Ungarns durch sie immer mehr bedroht wurden, folglich diese Aerarial Güter in augenscheinlicher Gefahr waren, liess General Vay das Gewehr unter der Insurrections Cavallerie und Infanterie des Beregher Comitats, welche noch unbewaffnet war, / vertheilen, dann durch diese 48
bewacht und begleitet, das Geld nach Debreczin, das Gewehr und Pulver nach Kaschau, und die Rekruten nach Pest abführen. In Munkács liess er so viel Pulver zurück, als zu Vertheidigung der Stadt, für fünftausend Mann, auf einen Monat nöthig war. Durch die Klugheit und patriotische Thätigkeit dieses Generalen, ist mit Hilfe der Insurrection dieses beträchtliche Aerarial Schatz bey Zeiten gerettet, und in Sicherheit gebracht worden.

Am 28. May war das Pester Cavallerie Regiment schon in Sz: Gróth, um mit dem Weszprimer Cavallerie Regiment unter dem Commando des Generalen Andrásy das Armée Corps des E. H. Johann aufzunehmen, wohin von Ofen auch zwey Linien Batterien abgeschickt wurden. Auch wurde von den bey Móór liegenden Reserven alle dienstbare Mannschaft zu Verstärkung des E. H. Johann dahin geordert.

Das Pester Cavallerie Regiment ist am 13. May 1809 von Soroksár ausmarschirt. In sehr angestrengten Marschen ist es, auf dem Wege maneuvrirend, — in den Marschstationen sich zu Fuss übend, bis Sz: Iván gekommen. Am 20. May kam es nach Hochstrass, und löste die Raaber Cavallerie Division auf den Vorposten ab. — Am 23. war es schon im Handgemeng mit dem Feinde zu Pruck, wo der zweyte Rittmeister Fellner auch zwey Franzosen gefangen machte. Von da ging es mit wahrhaft bewunderswürdiger Schnelligkeit, Muth, und / Unverdrossenheit nach 49.
Sz: Gróth. Der verdienstvolle Oberste Gosztonyi, und die übrigen Staabs und Ober Officiere, haben sowohl in der Abrichtung, wie auch in der Anführung der Mannschaft, ihr patriotisches und militairisches Verdienst rühmlich an Tag gelegt.

Eben so das Weszprimer Cavallerie Regiment: dieses wurde in Pápa zusammengestellt; am 24. April 1809. ist der erste Mann desselben übernommen worden. Am 11. May wurde diess Regiment dort in der Zeit gemustert, und 1136 Köpfe Stark

befunden. Nachmittag marschirte es nach Marczaltheö, und noch am nämlichen Tage schickte es ein Commando zur Recognoscirung nach Ödenburg. — Am 14. May ist es zum bivouaquiren nach Téth marschirt, und am 17. May ging es zur Armée des E. H. Johann. — Am 28. May war dasselbe in Csákány, und am 1. Juny hatte es die erste feindliche Action bey Puszta Rádocz, [bey welcher Gelegenheit der Corporal Daniel Fodor die silberne Medaille erhielt.] — [Am 1. Juny wurde von den Vorposten dieses Regiments bey Körmend ein feindlicher Spion um 2 Uhr in der Nacht, in der hohen Frucht arretirt. Derselbe entdeckte, als man ihn mit Stockstreichen zum Bekenntniss zwingen wollte, dass er ein feindlicher Ingenieur Oberst-Lieutenant sey; auch sey er, als verkleideter Jude und Marketender in Comorn gewesen, als der Bau dieser Festung betrieben wurde. Derselbe wurde am 2. Juny fusilirt.]

---

28. May. Am 28. May berichtete der E. H. Johann den Unfall des FmL. Franz Jellachich bey St: Michael; — des Generalmaj. 50. Stoichevich in Dalmatien, der allda auch gefangen wurde. / Zeigte an, dass, da nun der Fr. Marschal sich mit dem Vicekönig von Italien leicht vereinigen könne, Er, in allen mit 9.000 Mann, den Rückzug über Fürstenfeld nach Körmend antrete, um sich an die Insurrection anzuschliessen.

Auf diese Nachricht machte der E. H. Palatin für die Truppen an der Waag eine Disposition, welche sie Comorn näher bringe.

29. May. Am 29. May erhielt der Oberste Pásztory des Sümegher Cavallerie Regiments den Befehl, die Szala bis Hidvég zu beobachten.

Um diese Zeit langten vom Wieselburger Comitat bittere Klagen über die Plünderungen, Drückungen des Feindes an den D.G. Mecséry mit der inständigen Bitte an, er möchte Ihnen zur Hilfe eilen. Aber wie konnte dieser Wunsch durch eine Handvoll neue, unausgebildete, sich erst sammelnde Trupp, gegen einen seit Jahren siegenden, zahlreichen Feind ausgeführt werden?

Eben am 29. May zeigten Seine Majestät an, dass das Dombrovszkische Corps bey den Kriegs Operationen des E. H. Ferdinand, in Gallicien leicht herum streifen konnte, es wäre aber nicht im Stande nach Ungarn einzudringen. Die Siebenburgische Insurrection sey nach Gallicien beordert worden. FmL.

Schauroth stehe mit einem starken Detachement am rechten Ufer der Weichsel. General Hertelendy müsse mit seinem Corps noch in den Karpathen stehen bleiben; der DG. Hadik soll aber mit den bey Erlau versammelten Insurgenten nach Raab marschiren. Die Insurgenten diesseits der Donau, so an der Waag aufgestellt sind, sollen an die Raab / gezogen werden, und die Gegend bis 51.
an den Plattensee besetzen. General Andrásy stünde bey Körmend am nützlichsten, um den E. H. Johann aufzunehmen; ausser dieser Brigade des Generalen Andrásy soll von der Insurrection nichts mehr an E. H. Johann abgeschickt werden, denn die Umstände machen die Zusammenhaltung der Insurrection gebiethend nothwendig, weil, da der E. H. Generalissimus nun wieder offensive gegen den Feind wirken könnte, es nothwendig ist, dass die Insurrection beysammen stehe, um die Bewegungen der grossen Armée zu unterstützen. Auch befahlen Seine Majestät, der E. H. Palatin soll sein Hauptquartier unverzüglich nach Raab verlegen: »Ihre Anwesenheit zu Raab (sind die Worte des Allerhöchsten Handschreibens) wird nicht nur zur schnellern Zusammenrückung, sondern auch zur innern Formirung der Insurrection viel beytragen, weil Eurer Liebden bekannte Thätigkeit an Ort und Stelle das meiste wirken wird.«

»Ich wünsche sehnlich (war unter andern die Antwort des Reichspalatins an Seine Majestät) alle Hindernisse überwinden zu können, welche sich der Zusammenstellung einer Armée, in einer so kurzen Zeit, als diessmal geschah, und bey der Entbehrung so mancher Hilfsmitteln, darstellen. Doch ist der Vergleich in der Aufstellung dieser Insurrection mit der früheren beruhigend. — Im Jahre 1797 wurde die Insurrection Anfangs April zusammenberuffen, und erst mit Ende des Junius konnte dieselbe und zwar nicht vollständig zusammenkommen. — Im Jahre 1799 / wo es doch nur Partial Insurrection gröstentheils 52.
gewesen, wurde dieselbe Anfangs September beruffen, und erst gegen Ende Novembers konnten, und zwar nur, die Donauer Kreise, zusammen kommen, obschon die Vorräthe für die Bekleidung und Ausrüstung viel leichter, als diessmal zu erhalten waren; auch Ober und Unterofficiere der Armée dabey eingetheilt waren. Diessmal, wie ich unter 10 dieses Monaths Eurer Majestät allerunterthänigst bemerkte, ist die Insurrection am 15. April aufgeruffen worden, und am 15ten May war ein grosser Theil an ihre Bestimmung angelangt, und zur nämlichen Zeit ein grosser

Theil der Theisser Kreise in Bewegung. — Dass diese Massa äusserst gutgesinnter und anhänglicher Unterthanen Eurer Majestät jetzt noch Mangel an den ersten Bedürfnissen haben, und nicht unterrichtet seyn können, ist nicht meine Schuld, da ich seit 7 Monathen unablässig, mit vielen Verdrüsslichkeiten mich um diesen wichtigen Gegenstand bewerbe, und denselben noch täglich betreibe.«

In Folge obiger Befehle Seiner Majestät wurde das Hauptquartier des Reichspalatins nach Raab verlegt, und ausser Generalen Hertelendy, und Andrásy, alle Insurrections Truppen nach Raab beordert.

30. May. Am 30. May verlangte der E. H. Johann, dass die nach Körmend abgeschickte Insurrections Cavallerie den Befehl erhalte,
53. nach Innerösterreich vorzurücken, worauf Höchstdemselben / am nämlichen Tage der Auszug des oberwähnten Kabinetsschreibens, des nicht gestatteten Vorruckens mitgetheilt wurde.

An eben dem Tage ruckte General Andrásy mit dem Weszprimer Cavallerie Regiment in Körmend ein. Bey Sárvár, Rum, Hidvég stellte er an der Raab-Brücke überall Vorposten auf. Die Pester Insurrections Infanterie wurde zur Deckung der 2 Linien Batterien bey Türje aufgestellt. Andrásy beklagte sich, dass er in Hinsicht der Verpflegung seiner Truppen Schwierigkeiten zu bekämpfen habe, da das Verpflegungsmagazin zu Körmend ihn auf den Befehl des General Commando nichts verabreichen wolle, sondern ihn an das Comitat weise, welches zur Verpflegung seiner Truppen gar nicht vorbereitet war.

31. May. Am 31. May wurde dem General Commando in Ungarn aufgetragen, eine Schiffbrücke bey Adony über die Donau in Bereitschaft zu setzen.

Um diese Zeit zeigten sich 700 Franzosen bey Steinamanger. Der Hauptmann Maretich, vom Insurrections Generalquartiermeisterstaabe, wurde 100 Mann der Weszprimer Cavallerie beordert, dem Feinde entgegen zu patroullieren. Er stellte sich an der Güns auf, kam aber um 10 Uhr in der Nacht Körmend zurück.

Der E. H. Generalissimus musste um diese Zeit, nach dem Unfall des FmL. Franz Jellachich, als auch E. H. Johann Grätz verlassen musste, und die feindliche italiänische Armée sich mit der grossen vereinigen konnte, seinen Operationsplan, welcher
54. dahin gerichtet war, über die / Donau zu setzen, und den Feind anzugreifen, ändern. Dem E. H. Johann befahl Er, seinen Rück-

zug über Raab zu nehmen, über die Donau zu gehen, und sich durch die Schütt mit Ihm zu vereinigen. Dem E. H. Johann wurde empfohlen, dass er die Infanterie gegen die Cavallerie in Massen maneuvriren lasse.

[Es ist hier zu bemerken, dass überall, wo der Feind in Ungarn, in irgend ein Dorf einrückte, das Landvolk, Männer, Weiber, und Kinder sich in einen Haufen sammelten, und den Feind, ihm kühn und dreist ins Auge sehend, erwarteten. Diess befremdete die Franzosen Anfangs sehr. Sie äusserten sich oft darüber. In Deutschland, und überall, wo sie waren, hätte, sagten sie, das Landvolk sich bekrochen; hier aber sey dem dreisten Pöbel nicht zu trauen.]

Am 1. Juny zeigte sich eine feindliche, 80 Mann starke Patrouille bey Puszta-Radocz. Dieser wurde eine Patrouille von 23 Mann des Weszpimer Cavallerie Regiments entgegengeschickt, und durch die Tapferkeit der Insurgenten wurde sie dann eine halbe Stunde weit zurück gedrückt. Hiebey zeichnete sich der Corporal Daniel Fodor, welcher die Patrouille anführte, besonders aus. Als einer der unerfahrnen Insurgenten, durch die vielmahl grössere Zahl des Feindes entsetzt, sich zurück begeben wollte, sprengte ihm Fodor entgegen, und rief, seinen Säbel gegen die Brust / des weichenden streckend, aus: »Megálly! eggyütt esküdtünk meg, eggyütt is hallyunk meg!« (Halt! zusammen haben wir geschworen, zusammen müssen wir auch sterben!) — Durch dieses heldenmüthige Beyspiel aufgemuntert, griff dann der kleine Haufe, den weit überlegenen Feind so rasch, und feurig an, dass dieser floh, und zerstreut wurde. Kaltblütig sammelten sich dann die Insurgenten, und gingen in Schritt zu ihrer Escadron zurück. Des tapfern Corporalen Fodor rühmlicher Muth wurde mit einer silbernen Ehrenmedaille belohnt; [und hatte die höchste Gnade, an die Tafel des E. H. Johann gezogen zu werden.] 1. Juny. 55.

Am 2. Juny ist das Hauptquartier des E. H. Palatin in Raab eingetroffen. Der Erzherzog selbst nahm seinen Weg über Comorn, um die Festungswerke allda zu besichtigen, und Anstalten zu treffen, diesen nunmehr wichtigsten Punkt in der Monarchie in Vertheidigungsstand zu setzen. — Die innere Festung Comorn war zu jener Zeit aus den Depot-Divisionen schon mit hinlänglicher Garnison, mit Geschütz und Munition, wie auch mit Lebens- 2. Juny.

mitteln versehen. Auch die Brückenköpfe konnten in einiger Wochen fertig werden; mit Garnison, und Geschütz hatte diese jedoch die dort operirende Armée zu dotiren. Die Verschanzungen bey
56. Raab waren auch schon fertig; sie konnten im / Falle der Noth durch 5.000 Mann Infanterie, drey Divisionen Cavallerie, und 30 Kanonen vertheidiget werden, da in den Gräben von der Raab bis zur Rabnitz überall 6. bis 7. Fuss hohes Wasser Stand.

Kaum war der Erzherzog in Raab angekommen, als das Hauptquartier gleich allarmirt wurde: Oberstlieutenant Gr: Zichy, der mit der Raaber Division gegen Wieselburg auf Vorposten stand, meldete, dass der Französische General Montbrun mit zwey Divisionen Cavallerie, und zwey Bataillonen Infanterie gegen Altenburg vorruckte, und unsere Vorposten mit Übermacht zurück drückte. Der E. H. Palatin setzte sich alsogleich zu Pferd, nahm die anwesenden zwey Eisenburger Cavallerie Divisionen zu sich, und ritt bis an die Verschanzungen, wo Er die Affaire abwartete: Unsre Vorposten zogen sich, immer plänkelnd in guter Ordnung bis Hochstrass zurück. Auch der Feind retirirte bis Altenburg. Sein Vorrücken schien nur eine Recognoscirung zu seyn.

Es wurden von Comorn schleunigst Munition für Kanonen und Haubitzen und einige Artilleristen nach Raab beordert.

Bey Anlangen des Reichspalatins in Raab waren dort eingetroffen die Bataillone

Eisenburg Nro 6	—	5 Compagnien
57. Comorn Nro 7	—	6 Compagnien. /
Stuhlweissenberg Nro 10	—	2 Compagnien
Pest Nro	—	5 Comp:
beyläufig 2240 Mann	—	16 Comp.
Cavallerie Eisenburg	—	6 Escadron
» » Neograd	—	6 dto
» » Ödenburg	—	2 dto
beyläufig 2020 Mann	—	14 Escadr.

dann zwei Positions, und eine Cavallerie Batterie.

Ein Drittel dieser Mannschaft war noch nicht ausgerüstet. Diese Truppen hatten die Vorposten bis Wieselburg zu besorgen, und die Verschanzungen in dem Umkreis von 4.000 Klaftern zu besetzen.

Die zwey Cavallerie Regimenter Pest, und Weszprim waren mit dem Generalen Andrásy bey der Armée des E. H. Johann.

In Türje standen 3 Compagnien des Pester Bataillons.

Zur Beobachtung der Marczal war das Cavallerie Regiment Szala, und das Bataillon Szala in Mezőlak und Csögle (da?).

Das Bataillon Eisenburg Nro 5 stand in Téth.

Das Cavallerie Regiment Sümegh formirte sich in Weszprim zur Beobachtung der Szala.

Die Bataillone Presburg, Neutra, und Neográd, und die Cavallerie Regementer Presburg und Bars waren auf dem Anhero March von der Waag.

Der DG. Davidovich erhielt den Befehl, alle Truppen am linken Ufer der Donau, schleunigst nach Raab in Marsch zu setzen./ 58

Alles dieses wurde Seiner Majestät, und dem E. H. Generalissimus berichtet.

Eben am 2. Juny hat sich der Feind bis Güns zurückgezogen, und eine Escadron von E. H. Joseph Huszaren ruckte bis Steinamanger vor. Bey Sárvár hatte der Feind unsre Vorposten angegriffen, wurde aber zurückgewiesen. Bey dieser Gelegenheit hieb der Oberlieutenant Huszty des Pester Cavallerie Regiments allein unter 6 feindliche Chasseurs ein; er wurde stark verwundet, gefangen und fortgeführt. Als eben dieses der Rittmeister Pál, des nähmlichen Regiments erfuhr, griff er die Chasseurs an, und befreyte den braven Oberlieut: Huszty. Bey dieser Gelegenheit wurde ein Insurgent verwundet. Von Seite des Feindes wurden durch die muthigen Insurgenten einige getödtet und verwundet, und ein feindlicher Huszar gefangen.

Bey Sárvár stand eine Division, und bey Hidvég ebenfalls eine Division des Pester Cavallerie Regiments.

Am 3. Juny hatte der Französische General Montbrun die 3. Juny.
permanente Deputation des Wieselburger Comitats in Altenburg vor sich geladen, und nach einigen politischen Fragen, welche die Deputation sehr klug und muthwoll beantwortete, sie drohend aufgefordert, die vier Franzosen, so durch die Insurgenten in Kaltenstein gefangen genommen, zurück zu stellen. Da die Deputation diess / nicht that, nicht thun konnte, obwohl sie es 59.
dem Generalen begreiflich machte, dass das Civile sich Constitutionsmässig in das Commando der Insurrection, welches dem

König, oder dem Reichspalatin, als Obersten Landes Capitain angehe, nicht mengen dürfe, — wurden aus ihrer Mitte Joseph Andrásy, und Alexander Cseh, als Geisseln für die vier gefangenen Franzosen völkerrechtswirdig verhaftet, und abgeführt. Der Ort Kaltensein musste binnen 24 Stunden 100 Stück Ochsen dem Feinde liefern. Hierauf zog sich der Feind, mit Hinterlassung eines Cavallerie Piquets, nach Pruck zurück.

Die feindlichen Patrouillen streiften zu jener Zeit schon bis an die Marczal, wo sie aber alle Brücken abgebrochen, und alle Passagen durch die Insurrection besetzt fanden. Der Oberste Geramb von E. H. Joseph Huszaren unternahm mit 200 Mann der Weszprimer Cavallerie eine starke Recognoscirung bis Güns, aber ohne besonderm Erfolg.

Auch langte an diesem Tage ein Handschreiben des E. H. Generalissimus an den E. H. Palatin an, worinn berichtet wird: der Feind habe einen Theil der italiänischer Armée, und alle seine Hilfstruppen bey Wien versammelt. Sein Vorhaben müsse, seinen
60. eigenen Tagsbefehlen gemäss seyn, die / Österreichische Armée mit Übermacht anzugreifen, um die Erinnerung an die verlorene Schlacht von Aspern zu verlöschen. Daher erachte der E. H. Generalissimus auch für zweckmässig, die ganze Österreichische Macht zur Gegenwehr zu versammeln. Dem E. H. Johann sey befohlen, über die Donau zu setzen, und sich mit der grossen Armée bey Presburg zu vereinigen. — So lange die grosse Armée beysammen steht, könne der Feind sich nicht vertheilen, daher konne man seiner Seits in Ungarn keine Angriffe befürchten. — Der E. H. Generalissimus theilte auch die sehr weise Bemerkung mit: es sey gegen einen, in grossen Massen operirenden Feind gefährlich, sich durch Besetzung vieler Positionen zu schwächen; denn das Resultat hievon wäre meistens, dass wenn eine Abtheilung aufgerieben wird, auch die andern gesprengt und abgeschnitten werden, sodann die Vereinigung auf einen Punkt erschwert wird. Daher rieth der E. H. Generalissimus, dass die Insurrectionstruppen, so an der Raab und Marczal zerstreut sind, vielmehr bey Raab, oder anderswo in einem schicklichen Punkte
61. concentrirt werden, um dem Feinde, wenn er nahmhafte / Diversionen gegen Ungarn unternehmen sollte, kräftigen Wiederstand zu leisten. Der Brückenkopf bey Presburg sey fertig, Engerau besetzt, und werde befestiget. General Bianchi stehe dort mit 6 Bataillonon Infanterie und einem Regiment Cavallerie, zusammen

8.000 Mann. Dieser sey von 14.000 Mann Franzosen angegriffen worden, habe sie aber zurückgeschlagen.

Auf dieses wurden auf der Stelle, Andrásy mit seiner Brigade von Körmend, Duka von Pest, Davidovich von Comorn, Hadik von Erlau, mit ihren Insurgenten nach Raab beordert, um zum Vortheil des ganzen, nachdrückliche Diversionen gegen den Feind zu machen.

Vom Generalen Andrásy traf aber die Meldung ein, dass, da er bey der Armée des E. H. Johann für nöthig erachtet wurde, — auf höchsten Befehl allda bleiben musste.

Am 4. Juny wurden unsre Vorposten bey Barátfölde wieder allarmirt. Es waren feindliche Patrouillen, welche von Altenburg aus herum streiften. **4. Juny.**

Bey der grossen Armée ist um diese Zeit eine Noth an Lebensmitteln eingetreten, daher wurden von Raab aus 80.000 Brodportionen an den E. H. Generalissimus verabfolget. Die Insurrection erhielt ihre Verpflegung in baarem Gelde, was denen Insurrectionstruppen, theils wegen dem grossen Zusammenfluss von Menschen in Raab, theils wegen der ungemeinen Theurung an / Lebensmitteln sehr schwer fiel. Der Oberste Landes Com- **62.**
missair Stephan von Végh machte Vorstellungen, und erklärte, dass es unmöglich sey, so viele auch noch entfernte Truppen von hier aus zu verpflegen. Dieses war die Ursache, dass hernach zur Zeit der Schlacht bey Raab, als auch die Armée des E. H. Johann von Raab aus verpflegt wurde, die Insurrection Mangel an Lebensmitteln, und wirklich Hunger leiden musste. Um diese Zeit waren die Backöfen in Raab noch nicht eingetroffen, wodurch die Verpflegung um so mehr erschwert worden.

Am 5. Juny sind zwey Divisionen des Barser, und eine Divi- **5. Juny.**
sion des Presburger Cavallerie Regiments in Raab angelangt.

Der DG. Mecséry wurde vom Generalen Bianchi aufgefordert, eine Diversion mit der Insurrection gegen Presburg zu machen; der E. H. Palatin hielt es aber nicht für rathsam, mit einer neuen, ungeübten, unerfahrenen, selbst noch unausgerüsteten Trupp offensive Operationen zu unternehmen.

»Ich bin überzeugt (also lauten die Worte des Reichspalatins an Seine Majestät), dass die Insurrection, welche keine Officiere von der Armée erhalten konnte, späterhin, oder gleich jetzt, wenn dieselbe zu gleicher Zeit mit gedienten Truppen operiren könnte, wesentliche Vortheile dem Staate verschaffen würde, wie es die Insurrections Regimente bey der Armée des E. H. Johann in kleineren Abtheilungen bewiesen haben. — Ich konnte es nicht darauf ankommen lassen, die einzige Communication zwischen
63. der Armée des E. H. Generalissimus / mit jener des E. H. Johann in Raab gefährden zu lassen; um so mehr, da in einigen Wochen wichtigere Dienste zuerwarten sind, wann Officiere der Armée zur Abrichtung der Insurrection zu getheilt werden können.

Die Schönheit, die Folgsamkeit, und die gute Anlage der Insurgenten kann nicht genug angerühmt werden. Eben darum aber darf man es nicht wagen, diese ungeübte, und noch ganz unerfahrene Trupp, ohne Unterstützung, oder bevor sie nicht zusammengewöhnt, und unterrichtet ist, gleich auf dem ersten Schlag, in die Unordnung bringen zu lassen, ohne dadurch einen wesentlichen Dienst zu leisten.«

[Der E. H. Generalissimus erkannte in einem Handschreiben, welches von Wagrom an diesem Tage an den E. H. Palatin erlassen wurde, die raschen, einsichtsvollen Bemühungen des Palatins.] — Da der Feind seine ganze Macht bey Wien concentrirte, und sich anschickte, eine entscheidende Schlacht zu liefern, wiederholte der E. H. Generalissmus dringend den Befehl, dass E. H. Johann eilends sich nach Presburg begebe, und da der Marsch über Comorn zu weitläufig schien, wurde der Reichspalatin[1]) ersucht, bey Medve einen Übergang für die Armée des E. H. Johann vorzubereiten. — Seit einigen Tägen bemühte sich der Feind, den Brückenkopf bey Presburg zu nehmen, es gelang ihm aber nicht. Der Feind verschanzte sich daher gegenüber, um diesen
64. wichtigen Punkt mit Canonen zu bewachen. Sehr / wichtig war dieser Punkt, denn von hier aus konnte dem Feinde im Rücken sehr viel Schaden zugefügt werden. Der E. H. Generalissimus wünschte daher auch, dass die Insurrection gegen Kitsée und Carlburg vorrücke, damit der Feind entweder seine Macht zu theilen, oder den Brückenkopf von Presburg zu verlassen gezwungen werde. Der E. H. Palatin lehnte aber diese Aufforderung ab,

[1]) in einem Schreiben, welches der Generalissimus aus Wagram am 5. Juny 1809 am denselben erliess,

um, wie Höchstderselbe es vorstellte, die Communication zwischen der grossen Armée, und dem E. H. Johann, welcher noch in Körmend war, nicht zu gefährden. Ohnehin schienen alle feindliche Kriegsoperationen von Ödenburg und Güns aus daher gerichtet zu seyn, dass das Corps des E. H. Johann von der Insurrection getrennt werde. Wenn die offensive Operation der Insurrection nicht gelingen würde, müsste diese sich vielleicht bis Ofen zurückziehen. Es sey schwer, ein grosses Armée Corps zu errichten, abzurichten, wenn selbst die Officiere unerfahren sind, und sogleich offensive mit solcher Trupp zu operiren. Kleine Abtheilungen der Insurrection seyen täglich im Handgemenge mit dem Feind, wo sie täglich Beweise ihres angebohrenen Muths gäben.

Daher wurden Seine Majestät gebethen, Officiere der Armée zur Abrichtung der Insurrection zuzutheilen, da es nicht möglich ist, mit der ganz ungeübten Trupp irgend ein Unternehmen ohne Unterstützung von einer regulairen Trupp zu wagen.

---

65. Von der pohlischen Grenze kamen / immer gefährlichere Nachrichten. Auch dort wurde alle Hilfe, besonders an Cavallerie von des Reichspalatins Thätigkeit, und der Insurrection erwartet. General Hertelendy beobachtete noch immer die Grenze.

An diesem Tage abends ist ein Detachement feindlicher Cavallerie von beyläufig 1.000 Mann bis Kapuvár vorgerückt.

---

6. Juny. Am 6. Juny waren 7. Bataillone Infanterie, und 12 Divisionen Cavallerie der Insurrection bey Raab versammelt.

Unsere Vorposten bey Hochstrass wurden immerwährend beunruhiget. Vermuthlich weil der Feind dadurch sein Vorhaben bey dem Brückenkopf von Presburg maskiren, und unser Augenmerk davon ableiten wollte.

An diesem Tage erliess der Vicekönig von Italien, welcher sein Hauptquartier in Ödenburg hatte, ein Schreiben an das Ödenburger Comitat, worinn dieses aufgefordert wird, seine Gremial Insurrection, welche vielleicht schon feindlich gegen die Franzosen operirt, auf der Stelle zurückzuberufen, wenn ihnen ihre Ruhe lieb ist; da diese (seiner Behauptung nach) nur zur Aufrechthaltung der innern Ruhe hätte errichtet seyn, und nicht aus dem Comitate gehen sollen.

---

8. Juny. 66. Am 8. Juny ist der Oberste Petrich des Insurrections-General-quartier / -meisterstaabes zu dem E. H. Johann nach Tüskevár abgeschickt worden, wo derselbe am 9ten anlangte, und den EHerzog bey Uk zu Pferd antraf. Derselbe suchte die Absichten des Erzherzogs zur Vereinigung bey Raab zu vernehmen. Höchstdieselben äusserten, dass der Feind nur 12.000 Mann, und Ihre Armée 20.000 stark sey. Sie würden den Feind angreifen, im Falle dieser nachkommen möchte, um ihre Retraite nach Raab zu hindern.

An diesem Tage ist das Regiment Szala, und das Bataillon Szala Nro 8 zu der Ödenburger Division von Pápa nach Téth zurück beordert worden; auch wurde das Cavallerie Regiment Sümegh von Vásárhely nach Pápa beruffen. Ein Flügel des Presburger Regiments wurde nach Koronczó detachirt. Diese Maassregel wurde getroffen, weil der Feind die Vorposten bey Sövényháza zurückgedrückt hatte, und sich anschickte, die Raab bey Bodonhely, und die Marczal auf unserm linken Flügel zu übersetzen, um die Vereinigung des E. H. Johann zu verhindern. Auch wurde zu der Zeit der Wieselburger Donau-Arm[1]) bey Kiliti übersetzt, und die Posten in der Szigetköz angegriffen. — Unsere von Barátfölde gegen Wieselburg patrouillierenden Vorposten haben einen feindlichen Officier und sechs Gemeine gefangen.

Den Vorposten bey Sövényháza hat ein französischer Parlementair drey Briefe des Prinzen Alexander von Berthier abgegeben:

67. Im 1sten verlangt derselbe die Er / -klärung, ob man den Grafen Metternich, gewesenen Bothschafter in Paris auswechseln wolle, welches bey den Vorposten in Ungarn geschehen müsse.

Im 2ten erklärt er die Einwilligung zur Auswechslung der Kriegsgefangenen.

Im 3ten theilt er die Nachricht mit, dass Colloredo, Metternich, Choteck, und Berg nach Frankreich geführt werden sollten, um für die Sicherheit der Gefangenen Franz: Generale Durosmel, und Foulea zu haften, wegen welche eine Drohung erfolgte, dass sie dem FmL. Chasteler gleich behandelt werden sollen.

Eben am 8. Juny hatte der Feind die Passage bey Sárvár, wo der Insurr: Oberste Gosztonyi mit einer Division des Pester Cavallerie Regiments und 230 Mann Gradiscaner, unter dem Commando des Majors Taza stand, mit zwey Bataillonen, und drey Divisionen Cavallerie angegriffen, und ungeachtet des tapfern

[1]) vom dem Feind

Widerstandes unsrer kleinen Trupp weggenommen. Der Oberste Gosztonyi zog mit seinem Detachement in Ordnung über Jánosháza bis an die Marczal Passage, bey Karakó. Er wurde von dem viel stärkeren Feinde lebhaft verfolgt, durch seine zweckmässigen Anstalten wurde aber jedes Unternehmen des Feindes vereitelt. Bey dieser Gelegenheit wurden, der Insurr: Rittmeister Pál, und einige Gemeine und Pferde verwundet. Zwey Corporalschaften, welche in Nyögér, und Ostfiaszszonyfa auf Vorposten standen, / konnten wegen dem raschen Angriff des Feindes sich nicht 68.
mehr anschliessen, und wurden gefangen. Von der Infanterie wurden ein Officier, und 60 Gemeine vermisst.

Die Armée des E. H. Johann langte an diesem Tage von Baltavár, über Szalabér, Türje, Gógánfa, zu Tüskevár an. Die Arriergarde, vom Obersten Botin des 1sten Banal Regiments Commandirt, erreichte Baltavár.

General Andrásy machte mit den zwey Insurr: Cavallerie Regimentern Pest und Weszprim, und E. H. Joseph Huszaren die Avantgarde. Als er vernahm, dass die Passage Sárvár durch den Feind forcirt werde, stellte er sich bey Gógánfa an der Marczal auf, und wartete ab, bis unsre Infanterie die Marczal übersetzte. E. H. Joseph Huszaren marschirten nach Tüskevár, um die Strasse von Karakó nach Tüskevár, und Vásárhely zu gewinnen.

Am 9. Juny erreichte die Arriergarde Türje. 9. Juny.

An diesem Tage nachmittags um 2 Uhr, wurde das Posten Karakó durch 3 Divisionen feindlichen Cavallerie angegriffen, und die vor Karakó stehenden Vorposten über die Marczal gedrückt. Der Feind suchte dreymahl en Masse mit halb Escadrons Breite die daselbst bey der Mühle angebrachte Schwellung der Marczal zu forciren; er wurde aber durch die hinter dieser Schwellung postirte Infanterie mit empfindlichem Verluste zurückgewiesen, um so mehr, als die Infanterie nicht eher Feuer gab, / als der Feind schon in der halben Schwellung war. Jedes- 69.
mal warf ihn dann die rasch nachsetzende Division des Pester Cavallerie Regiments unter der Anführung des Obersten Gosztonyi bis gegen Jánosháza zurück. An diesem Tage wurde Karakó durch den Muth unserer Trupp behauptet, und dadurch der bey Tüskevár und Torna bivouaquirenden Armée des E. H. Johann Ruhe und Sicherheit verschaft.

---

10. Juny. Am 10. Juny nachmittags um ein Uhr griff der Feind den Posten Karakó abermals mit Cavallerie an, und wollte die Schwellung forciren, wurde aber wieder mit Verlust zurückgewiesen.

Da der Feind dann ausserhalb Jánosháza mit 7 Divisionen Cavallerie, und 2 Bataillonen Infanterie deployrte, ruckte der General Andrásy mit 2 Divisionen Weszprimer, Division E. H. Joseph Huszaren, Division Blankenstein Huszaren, dann einer halben Cavallerie Batterie, und 2 Dreypfünder von Torna nach Dobróka vor. Diese wurden auf der Strasse bey Dobróka placirt, die halbe Cavallerie Batterie aber bis an den Damm bey Karakó vorpoussirt.

Um 3 Uhr nachmittags griff der Feind abermals mit 2 Bataillonen Infanterie, und 3 Divisionen Cavallerie die Passage Karakó an. Seine Infanterie durchwadete die Schwellung mit grossem Verlust, und zwang unsre Infanterie, sich auf dem Damm bis an
70. das Wirtshaus von Dobróka zurückzuziehen. / Hier stellte sie sich wieder auf, und richtete unter dem en Masse vorruckenden Feind viel Schaden an. Besonders wirkte die halbe Cavallerie Batterie mit starkem Verlust auf den Feind. Unterdessen gewann der Feind Zeit, die abgeworfene Brücke an der Mühle herzustellen, warf sich mit seiner Reiterey auf unsre schwache Infanterie, und zwang solche sich auf die Anhöhe bey Dobróka en Masse zurückzuziehen. Erst jetzt konnte man unsere Cavallerie wegen dem Morast gegen den Feind maneuvriren lassen, der indessen gegen unsere Stellung am linken Ufer der Marczal auf der Anhöhe hinter Karakó vier Achtpfünder, und zwey Haubitzen auf eine Distanze von 2.500 Schritt vorgebracht hatte. Die Division E. H. Joseph Huszaren machte, unterstützt durch die Oberst Division des Weszprimer Cavallerie Regiments, unter der Anführung des Obersten Gr: Franz Zichy eine rasche Attaque auf die feindliche Cavallerie, und brachte selbe zum Weichen. Während diesem Angriff hatten sich 2 feindliche Divisionen Cavallerie formirt, und entrissen der schwachen Division E. H. Joseph Huszaren die errungenen Vortheile. Diese retirirte sich gegen die Unterstützung, und hiedurch wurde der Rückzug bis hinter dem Dobrókaer Mayerhofe etwas precipirt. Der General Andrásy beorderte die
71. links von dem Mayerhofe stehende Cavallerie / Division, welche aus den Stuhlweissenburgern bestand, dem verfolgenden Feinde in seine entblösste rechte Flanque zu fallen, welches der Oberst-Lieutenant Salamon so rasch und zweckmässig ausführte, dass

der Feind geworfen wurde, und unsere Truppen Zeit gewannen sich sogleich zu sammeln.

Während diesem Gefechte hatte der Feind schon 7. Cavallerie Divisionen zwischen Nagy-Kamond, und dem Dobrókaer Wirtshause deployirt. Seine Infanterie ruckte hinter der Cavallerie fronte gegen den Waldspitz vom Nagy-Kamond vor, welcher aber, so wie man das Vorhaben des Feindes merkte, durch unsere beygehabte Infanterie sogleich besetzt wurde.

Die Armée des E. H. Johann hatte sich beym Anfang dieses Gefechtes von Tüskevár nach Pápa, in Marsch zu setzen angefangen; und da die Division des FmL. Jellachich, und die Arriergarde unter Anführung des Obersten Boxich noch nicht aufgebrochen waren, so war es von äusserster Wichtigkeit, sich zwischen Dobróka, und Karakó-Szörcsök bis Abends zu behaupten, um den Marsch der Armée über Szöllös, Salamon, nach Pápa zu decken, und selbe keiner Beunruhigung in ihrer linken Flanque Preis zu geben. General Andrásy liess daher die 3 Divisionen (denn Blankenstein, und die Pester Division wurden durch den Generalen Nugent schon um halb zwey Uhr nachmittags zum Einrücken zur Armée beordert) en echequier aufstellen, und zog sich unter beständigem Feuer unserer 5 Kanonen, mit vor und seit- 72.
wärts poussirten Plenklern, Schritt vor Schritt dermassen zurück, dass Karakó-Szörcsök, hinter welchem Orte die Armée defilirte, um 9 Uhr Abends in dem Augenblicke erreicht wurde, als auch die Arriergarde bereits in Nagy-Szöllös anlangte, und vom Feinde nichts mehr zu besorgen hatte. Der Feind rückte bedächtlich nach, wagte es aber nicht, uns zu beunruhigen.

Fast zu gleicher Zeit übersetzte der Feind die Marczal bey Megyer, jedoch nur demonstratif, wurde aber durch die Arriergarde, welche in ihrem Marsch von Gógánfa Hosztót erreichte, zurückgewiesen.

Unser Verlust bestand in 17 Todten vom Wachtmeister abwärts, 40 Verwundeten, worunter drey Officiere waren. Der Oberste Gosztonyi, Oberste Gr: Zichy, der Oberlieutenant Geramb, und Salamon, und Major Taza vom Gradiscaner Grenz Bataillon, haben sich bey diesen Gefechten sowohl durch Muth, wie auch durch ihr sehr kluges Benehmen, besonders ersterer bey der Vertheidigung der Posten Sárvár und Karakó zu ihrem, und der Nation Ruhm ausgezeichnet. Der Oberste Gr: Zichy rühmt den Muth des Escadrons Commandanten Esztergomy des Weszprimer

Cavallerie Regiments, welcher besagten Obersten aus einer sehr bedenklichen Lage von dem ihm umringenden Feinde rettete. Überhaupt hat die Insurrection (sagt der Major Maretich des
73. Generalquartiermeisterstaabes, welcher damals als / Hauptmann bey dem Generalen Andrásy commandirt war, und diese Relation als Augenzeuge dienstmässig einreichte) die heftige Kanonade mit sehr vieler Entschlossenheit und Ordnung durch volle 7 Stunden ausgehalten.

Noch am 9. Juny Abends wurde der D.G. Mecséry mit dem Bataillon Pest Nro 2., Comorn Nro 7., Weszprim Nro 9. einer Division des Barser Regiments (weil die ander 2 Divisionen commandirt waren) dann 2 Divisionen des Eisenburger Cavallerie Regiments (nämlich Oberst und Raaber OberstLieut: Division) ferner mit einer Cavallerie Batterie nach Téth geschickt, um dem Feind den Übergang über die Raab zu verwehren, da zu gleicher Zeit die schon vorher da gestandenen Truppen auch an denselben angewiesen wurden, als: das Bataillon Eisenburg Nro 5. — Bat: Szala Nro 8. — und die Ödenburger Cavallerie Division, — dann die Cavallerie Regimenter: Szala, Sümegh, Pest und Weszprim, welche mit der Armée des E. H. Johann nach und nach einrücken sollten.

Durch diese Detachirung wurde der E. H. Palatin veranlasst,
10. Juny. am 10. Juny den rechten Flügel des verschanzten Lagers zu verlassen, und das Bataillon Presburg Nro 1. an dem Damm vor Sziget bivouaquiren zu lassen, und Posten gegen das Bischofswaldel aufzustellen. Das an diesem Tage eingerückte Bataillon Neográd Nro 4. kam als Reserve der Verschanzungen auf die Strasse von Hochstrass; woselbst das Bataillon Neutra Nro 3.,
74. Eisenburg Nro 6. und die Stuhlweissenburger Division Nro 10. / sich befand. Ferner blieben eine Division Presburger Cavallerie, wovon ein Flügel aus Koronczó zurück beordert worden, die Jazyger Division, und eine Division Eisenburg, in allen 3 Divisionen, zur Disposition des Generalen Meskó bey Abda.

Mit dem Generalen Keglevich war die Barser, Neograder, und Honther Division zur Beobachtung der Szigetköz bestimmt.

An demselben Tage hat der Feind die Marczal bey Merse passirt, drückte unsere Vorposten zurück, und fasste Polm im

Walde bey Külső-Vath. Der Vicekönig von Italien, dessen Avantgarde der General Lauriston anführte, suchte den E. H. Johann bey Pápa zuvorzukommen, und ist wirklich bis Szabók vorgedrückt.

Indessen hat die Armée des E. H. Johann am 10. Juny Nachts Pápa erreicht, und stellte sich theils vor, theils hinter der Stadt, auf der Strasse nach Téth auf. Die Arriergarde unter dem Generalen Andrásy, bestehend aus den Insurr: Cavallerie Regimenter Pest und Weszprim, dann dem schwachen Regiment E. H. Joseph Huszaren, stellte sich auf den Anhöhen vor Borsos-Győr, und besetzte die Tapolcza Passage bey Mátyusháza.

Am 11. Juny, um 10 Uhr Vormittags rückte der Feind mit seiner Avantgarde auf der Strasse von Merse über Nyárád, gegen unsere Aufstellung mit 5 Divisionen Cavallerie vor, und blieb ausser der Portée unsers Geschützes stehen, poussirte aber seine Tirailleurs bis an unsre Vorwachen. Um / halb zwölf Uhr debouchirte eine zweyte Colonne feindlicher Cavallerie von 4 Divisionen aus dem Walde bey Salamon, und rückte in gleiche Höhe mit der ersten, wo sich dann ihre Plenkler mit unsern Vorposten engagirten. Weil der terrica unserer Aufstellung vor Borsos-Győr, hinter der Fronte gegen Pápa, rechts wie links von der Chaussée mit Morästen durchgeschnitten war, so sich bis Kéttornyu-Lak, und Mátyusháza ausbreiteten, mithin kein anderer Rückzug, als auf der Chaussée, oder gegen Mátyusháza (en defilée bey 2.000 Schritt lang) mit der Cavallerie genommen werden konnte, so traf General Andrásy die Anstalt, einen guten Theil der Insurrections Cavallerie, dem Feinde unbemerkbar, dieses defilée passiren zu machen, selbe dann am Kalvarienberg hinter Pápa, und am rechten Ufer der Tapolcza, bey Mátyusháza aufzustellen; mit dem andern Theil der Cavallerie aber den Marsch der eben damals nach Téth abrückenden Armée in der Aufstellung vor Borsos-Győr zu decken. Zur Aufnahme der Cavallerie waren hinter dem defilée a Cheval der Strasse vor Pápa 6 Compagnien Alvinczy aufgestellt, denselben auch eine Cavallerie Batterie beygegeben worden. 11. Juny. 75.

Um halb ein Uhr nach Mittag rückte der Feind gegen Borsos-Győr vor; in der Progression seiner Vorrückung wurden auch die Téter *[Truppen?]* seines Gros, wovon die Infanterie über Nyárád, / der Rest der Cavallerie aber aus Salamon zu debouchiren anfingen, — sichtbar. 76.

Der Feind suchte zu wiederholten Mahlen, sich auf das bey Borsos-Győr aufgestellt gebliebene Pester Cavallerie Regiment zu werfen, wurde aber durch die Contenance der Trupp, und durch die Artillerie jedesmal zurückgewiesen.

Weil sich die Armée bereits in vollem Rückzug gegen Téth befand, zog sich auch unsre Cavallerie, truppweise, ohne vom Feinde bemerkt zu werden, durch das doppelte Defilée der Chaussée, und der Stadt. Die zuletzt abrückende Escadron ward dem Feinde sichtbar, und kam mit demselben auf der Chaussée hinter Borsos-Győr in Handgemenge. Der Oberste Gosztonyi veranlasste aber sogleich die Front Herstellung eines Zuges, machte einen Preller vorwärts, und jagte die Nachsetzenden bis Borsos-Győr zurück. Der Feind rückte zwar hierauf bald wieder aus dem Dorfe, wurde aber von der am Ende des Defilée placirten Cavallerie Batterie zurückgewiesen, und in Respect gehalten.

Bis zu diesem Augenblick hatte der Feind die Vorrückung ohne Artillerie gemacht. Der E. H. Johann hatte zur bessern Deckung des Marsches der Armée nach Téth die ganze Cavallerie, und 5 Bataillone Infanterie en Masse, hinter dem Kalvarienberg bey Pápa aufgestellt, weil der Feind mit dem grössten Theil seiner Cavallerie Miene machte, den Tapolcza Bach über Mátyus-
77. háza gegen Marczaltheö zu longiren. /

Um 3 Uhr Nachmittags zog sich der FmL. Frimont fechtend aus Pápa, und schloss sich an die Aufstellung hinter Pápa, von wo der Marsch der ganzen feindlichen Infanterie, etwa 15.000 Mann stark, auf der Strasse von Nyárád nach Borsos-Győr deutlich sichtbar ward.

Um 4 Uhr rückte ein Cavallerie und Infanterie Detachement des Feindes, bey 1.500 Mann stark, gegen unsere Aufstellung, wurde aber durch das Kartätschenfeuer unsers auf dem Kalvarienberg placirten Geschützes zurückgewiesen, und zog sich hinter die Häuser zurück.

So langte dann die Armée des E. H. Johann, vom Feinde verfolgt, ihm jedoch auf einem jedem nützbaren Punkt die Stirne biethend, um 8 Uhr Abends bey Gyarmath an, wo sie von der Insurrection, unter Anführung des D.G. Mecséry aufgenommen wurde. Der Feind blieb die ganze Nacht hindurch vor Takácsi stehen.

Am nämlichen Tage hat der E. H. Johann die Artillerie Reserve aus Pápa, über Teszér nach Comorn geschickt, und den

Obersten Siegenfeld mit einem Bataillon Kreutzer, und den Oberstlieutenant Salamon, mit der Stuhlweissenburger Cavallerie Division zur Bedeckung derselben beordert. Dieses Detachement stellte sich vor Gicz auf, nachdem es von den feindlichen Patrouillen bis Teszér verfolgt wurde.

Bey dem ganzen Rückzug bewiesen der Oberste Gosztonyi, und Oberstlieutenant B. Prónay viel Kenntniss und Tapferkeit, so wie die Insurrections Trupp / viel Ordnung und Contenance 78.
während der feindlichen Kanonade von Pápa bis Gyarmath zeigte. An eben den Tage hatte der D.G. Mecséry in Gyarmath schon einen Posten [.....], welcher nach Pápa patrouilirte, wobey auch ein Theil der Reserve von Kienmayer Huszaren war.

Mecséry hatte seine Truppen in zwey Colonnen eingetheilt, um im Falle der Noth seinen Rückzug über Szemere, Koronczó nach Csanak antreten zu können.

Erste Colonne bey Téth, als: die Bataillon Pest und Szala; dann eine Eisenburger, eine Barser, und drey Szalader Cavallerie Divisionen, nebst der Reserve von Kienmayer, und Lichtenstein Huszaren, zusammen aus 100 Pferden bestehend.

Zweite Colonne bey Szarkavár, als: die Bataillone Weszprim, Eisenburg, und Comorn; dann eine Eisenburger, und eine Ödenburger Cavallerie Divisionen.

Der Oberstlieutenant Lipszky des Generalquartiermeisterstaabes hatte die Aufstellung der Cavallerie Regimenter Sümegh und Szala in ihrem Rückzug zu leiten, und den Übergang über die Marczal zur Deckung einer Attaque in den Flanquen durch zweckmässige Aufstellungen zu vereiteln.

An diesem Tage langte von dem E. H. Generalissimus die Nachricht an, dass der E. H. Johann neuerdings den Befehl erhalten habe, in Eilmärschen nach Raab zu eilen, über die Donau zu setzen, und sich mit der grossen Armée zu vereinigen. Des E. H. Generalissimus längstgefasster, weiser Plan war, die detachirten Corps der Armée, wie jenes zusammengeschmolzene des E. H. Johann, und jenes unausgebildete und unausgerüstete der Insurrection, / nicht theilweise durch den Feind zerstreuen zu lassen, 79.
sondern sie entweder zur grossen Masse zu sammeln, oder die feindlichen Angriffe von ihnen abzuwenden. Um diesen Zweck zu erreichen machte Er auch Demonstrationen bey Krems, und schien

die Donau übersetzten zu wollen, um den Feind von der Raab zu entfernen. Der Feind spielte ein gleiches, indem dieser auch einen Übergang über die Donau demonstrirte, um sein Vorhaben zu decken, welcher darinn bestand, dass er die Vereinigung des E. H. Johann mit der Insurrection hindern wollte; was auch geschehen wäre, hätte der E. H. Palatin den D.G. Mecséry mit einem Detachement nicht nach Gyarmath beordert, den E. H. Johann aufzunehmen, und nicht alle Verkehrungen getroffen, zu verhindern, dass der Feind die Marczal zwischen beyden Armée Corps irgendwo übersetzen könne. Der Plan des Generalissimus wurde aber durch die Umstände vereitelt. Der Feind setzte bey Vath über die Marczal, (wie schon oben gesagt worden) griff den E. H. Johann mit einem starken Corps an, und erfolgte Ihn Schritt vor Schritt. Dem E. H. Generalissimus wurde dieses, dann die Vorrückung des D.G. Mecséry, wie auch die Anstalt bekannt gemacht, dass der E. H. Johann bey Néma, oder Comorn sammt der Insurrection gemeinschaftlich die Donau passiren werde, wenn Er vom Feinde verfolgt, wie es schon fast gewiss war, bey Raab anlangen sollte, weil in diesem Falle der Übergang bey Medve
80. unmöglich wäre. /

Mecséry bestättigte, dass die Attaquen des Feindes, bey Marczaltheö die Communication mit dem E. H. Johann zu unterbrechen zum Zweck hatten.

Das verschanzte Lager bey Raab war jetzt, da es durch den Feind, welcher den E. H. Johann verfolgend, die Raab übersetzte, bereits umgegangen war, von keiner Möglichkeit mehr. [Diess hat der E. H. Palatin, und der Oberste Gr: Beckers noch damals vorausgesagt, als der E. H. Johann sich nach der Niederlage des FmL. Jellachich bey St: Michael, nach Ungarn werfen musste.]

In der Nacht vom 11. auf den 12. Juny stiess eine gegen Csorna recognosierende Patrouille der Ödenburger Cavallerie, geführt von dem Oberlieutenant Rusicska auf ein feindliches Detachement, von 30 Mann, sogleich warf er sich auf dasselbe. Mehrere Feinde wurden zusammengehauen, 5 Pferde erbeutet, und ein Verwundeter gefangen genommen. Allein der brave Rusicska fiel selbst als ein Opfer seiner Tapferkeit.

Eine andere Patrouille, von der Presburger Cavallerie, welche über Kóny nach Sövényháza zog, stiess ebenfalls auf ein feindliches Cavallerie Detachement, hieb 6 Mann desselben zusam-

men, machte einige Gefangene, und erbeutete mehrere Pferde. Oberlieutenant Takács zeichnete sich dabey eben so sehr durch Einsicht, als durch Tapferkeit aus.

In eben der Nacht schlug der Feind bey Halászi, Altenburg gegenüber eine Brücke über den Donau-Arm, und setzte einige hundert Mann Infanterie und Cavallerie in die Insel Szigetköz über. Oberstlieutenant Stipsics, welchen mit einer Division der Neograder Ca- / vallerie die Beobachtung der kleinen Schütt an- **81.**
vertraut war, stürzte sich sogleich mit einem Theil derselben in die Feinde. Aber eine Kugel traf ihn; er fiel, allgemein betrauert von Allem, die ihn kannten. Er war ein ausgezeichneter Staabsofficier, von kühnem, unternehmendem Geiste, und Vater von mehreren Kindern. — Als er gefallen war, zog die Escadron sich wieder zurück. Aber sogleich wurde noch eine Division Infanterie in die Insel detachirt; die Orte Vámos und Ujfalu wurden besetzt, und die Cavallerie ruckte wieder vorwärts.

Als der DG. Mecséry nach Gyarmath beordert wurde, um den E. H. Johann mit den Insurrectionstruppen zu verstärken, erhielt er den Befehl, die Anordnungen des E. H. Johann genau zu befolgen, jedoch habe derselbe bey dem Gros der Armée zu verbleiben. Auch müsse gegen Kisbér detachirt werden, damit die Communication mit Comorn auf dem kürzern Weg nicht gefährdet sey.

Das Corps des E. H. Johann langte am 12. Juny abends bey **12. Juny.**
Téth an. An eben diesem Tage rückte der Franz: General Macdonald mit einem Corps von 6, bis 7 tausend Mann in Sümegh ein.

Der E. H. Palatin hatte sich an diesem Tage nachmittags, mit dem Obersten Gr: Beckers von Raab nach Téth begeben. [Unterwegs begegnete dem Erzherzog der Major Wernhard, Flügeladjutant des E. H. Generalissimus, der aus dem Wagen sprang, um dem Erzherzog die / Tapferkeit der Insurr: Cavallerie Regi- **82.**
menter Pest und Weszprim, von welcher derselbe bey Pápa Zeuge war, anzurühmen. Er versicherte aus einigem Antrieb [.....], dass er hierüber bey seiner Rückkunft im Hauptquartier des Generalissimus den Bericht abstatten würde.] In Téth defilirten alle Truppen vor dem E. H. Palatin, und rückten unter beständigen Vivat Rufen auf den bivouacque Platz ein.

Nachdem zu Téth die beyden Erzherzoge zusammenkamen, hat der Oberste Gr: Beckers den Stand der Insurrection mit

11.108 Mann und 8.839 Pferden ausgewiesen. Dagegen wurde am andern Tage durch den Oberstlieutenant Gr: Morzin der Stand der Armée des E. H. Johann mit Innbegriff der zwey Insurr: Cavallerie Regimenter Pest und Weszprim, mit 20.524 Mann, und 4.003 Pferden ausgewiesen.

Beyde Erzherzoge kamen überein, dass das Corps des E. H. Johann[1]) [am 13. Juny um 10 Uhr früh in Téth abkochen, und eine Position in Szemere oder Csanak nehmen, und dort ungefähr um 2 Uhr Nachmittags einrücken werde.] Der E. H. Palatin wolle dem Armée Corps (Officiere) seines Generalquartiermeisterstaabes entgegen schicken, um mit jenen des E. H. Johann, diese Position zu bestimmen, in welcher alsdann die bey Raab stehenden Insurrections Truppen auch einrucken würden, um so dann die weiteren Veranstaltungen, oder Bewegungen — Lieferung einer
83. Schlacht, oder / den Rückzug über die Donau nach Umständen zu verabreden.

Nach dieser Übereinkunft, und nach der getroffenen Bestimmung, dass beyde Erzherzoge einverständlich die Kriegsoperationen bey Ihren Truppen leiten würden, ohne dass Einer von Ihnen das bestimmte Commando übernehmen wolle, ist der E. H. Palatin um 10 Uhr nachts von Téth nach Raab zurückgefahren.[2]) [Er wurde in der finstern Nacht unweit Szemere umgeworfen] und langte um halb ein Uhr Nachts [in Raab][3]) an. Der FmL. Gomez wurde unverzüglich geruffen, und die Officiere des Generalquartiermeisterstaabes mit Anbruch des Tages zur Wahl einer Interimsposition bey Csanak für den E. H. Johann beordert, worüber der Oberste Gr: Haugwitz die Aufsicht hatte.

An diesem Tage langte auch der Befehl Seiner Majestät an, dass der E. H. Palatin sich nach Wolkensdorf zu Seiner Majestät verfügen, und das Commando dem E. H. Johann übergeben soll.[4]) Auch erhielt der E. H. Johann den Befehl, die Leitung der Operationen dem Generalen Nugent, ohne Einfluss des FmL. Gomez

[1]) in Téth am 13" vor dem Abmarsch abkochen und dann eine interime Position bei Szemere oder Csanak beziehen sollte.

[2]) Beide E. H. kamen überein, dass alle Operationen gemeinschaftlich verabredet, die erforderlichen Dispositionen aber, von Jedem an die Ihnen untergeorderten Truppen erlassen werden.

[3]) dort.

[4]) dem E. H. Johann wurde diese Verfügung durch den E. H. Generalissimus bekannt gemacht, und Ihm die nöthige Anweisung wegen der ferneren Operationen und der Art der Verwendung der ungarischen Insurrection ertheilt.

aufzutragen. Der E. H. Johann erklärte, dass Er das Commando der Insurrection durchaus nicht übernehmen würde.

An diesem Tage ist von dem Zempliner Cavallerie Regiment eine Division Zemplin, und eine halbe Escadron Unghvár in Sz: Iván eingerückt.

Am 13. Juny in der Früh nach 6 Uhr kamen die ausgeschickten Officiere / des Generalquartiermeisterstaabes der Insurrection mit der unerwarteten Meldung zurück, dass die Armée des E. H. Johann, ohne vom Feinde verfolgt zu seyn, in vollem Anmarsch bis zu den Vorstädten von Raab begriffen sey, und dass die angetragene Interimsposition bay Csanak, aus unbekannten Gründen nicht angenommen wurde. Eine Stunde später langte der E. H. Johann selbst in Gesellschaft des Generalen Nugent in die Wohnung des E. H. Palatin an,[1]) [und sagte, dass Nugent den andern Morgen in Téth nicht abwarten wollte, und das Corps noch in der Nacht von Téth bis an die Vorstädte von Raab, ohne irgend eine Position zu wählen, marschiren liess.] 13. Juny. 84.

Der General Ettingshausen stellte die Posten der Arriergarde (welche aus einer Division von E. H. Joseph Huszaren, einer Division des Weszprimer Cavallerie Regiments, dann einem Bataillon Grenzer bestand) auf Veranlassung des FmL. Frimont, auf die Anhöhe bey Csanak und Ménfő, und das Gros der Arriergarde kam hinter dieser Anhöhe, bis in die Gegend des rothen Kreutzes in der Ebene vor Raab. Der Major Maretich wurde von der Arriergarde durch den FmL. Frimont an den E. H. Johann mit dem Antrag angeschickt, dass Seine k. k. Hoheit die Infanterie des Corps auf die Anhöhe zwischen Ménfő, und die Cavallerie in mehrere Treffen, zwischen / Ménfő und Gyirmóth aufzustellen, und dabey auch Sz: Márton zu besetzen geruhe. — Dieser Auftrag wurde dem Generalen Nugent auch vermeldet, da derselbe es auf sich nahm, den E. H. Johann hievon zu benachrichtigen; allein es erfolgte hierauf gar kein Bescheid. [Der Major Maretich wurde zur Tafel des E. H. Johann geladen.] 85.

[1]) und sagte, dass Nugent es nicht für räthlich gehalten, mit der abgematteten Armee des E. H. Johann den folgenden Morgen in Téth abzuwarten; daher wäre diese Armee noch in der Nacht von Téth in Marsch gesetzt worden, und sey ohne irgend eine Position zu fassen. bis an die Vorstädte von Raab abgeruckt, woselbst sie eine schickliche Aufstellung mit dem rechten Flügel an die Raab, und mit dem Linken gegen Kissmegyer nehmen konnte.

Die Aufstellung der Arriergarde blieb also, wie schon erwähnt, auf dem Rücken zwischen Ménfő und Gyirmóth. Die Infanterie des E. H. Johann stellte sich bey Szabadhegy, und hinter den dortigen Anhöhen gegen Raab, und bivouaquirte. Auf der Landstrasse nach Téth, nahe an Raab, waren die Insurrections Bataillone des DG. Mecséry angekommen, sammt dem Insurr: Cavallerie Regiment Sümegh, dann Hohenlohe Dragoner, und Ott Huszaren. E. H. Joseph Huszaren standen links seitwärts. — Jede dieser Truppen stellte sich, für sich auf beliebige Plätze auf, ohne Befehl und ohne Bestimmung.

Bey dem Rückzug an diesem Tage sind die zwey Compagnien des Pester Bataillons, Winkler und Herczeg, welche bey Marczaltheő standen, in Csikvánd vergessen worden; daher geschah es auch, dass die nachruckende feindliche Infanterie Colonne dieselben auf ihrem Rückzug umringte, und bey Gyirmóth gefangen nahm.

Der übrige Theil der Insurrections Cavallerie des DG. Mecséry stellte sich bis Kismegyer auf, und bivouaquirte. Der E.
86. H. Palatin war über die unvermuthete Ankunft der Armée / des E. H. Johann, ohne irgend eine Position genommen zu haben, sehr bestürzt, und wollte sich unverzüglich auf den Terrain begeben, um sogleich eine Anordnung zu irgend einer ordentlichen Aufstellung zu treffen; allein der General Nugent bestand darauf, dass man den ermüdeten Truppen Ruhe und Zeit zum Abkochen gönnen müsse, indem dieselben erst nach 10 Uhr Vormittags anlangen, und einrucken konnten. Es wurde daher beschlossen, dass beyde Erzherzoge, und Ihre Suite vor ein Uhr beym E. H. Palatin speisen würden, um gleich nach der Tafel auf den Terrain zu reiten, und dort einen Entschluss wegen der Aufstellung, und der fernern Operation zu fassen, um so mehr, da man andrer Seits bestimmt erklärte, dass der Feind nicht stärker, als beyläufig 12.000 Mann sey, und keinen Angriff wagen könne, weil dieser ihm bey erfolgten Vereinigung mit der Insurrection in einer Stärke von 30.000 Mann theuer zu stehen kommen würde.[1])[2])

[1]) ohnerachtet der an den E. H. Palatinus eingelangten umständlichen, dem Grafen Nugent mitgetheilten Berichten aus denen vom Feinde besetzten Landesgegenden, worin die Stärke der Armee des Vicekönigs von Italien über 40.000 Mann angegeben wurde, dennoch

[2]) Ein an den E. H. Johann von dem Generalissimus, mittels Kurier abgesandter ausdrücklicher Befehl, worin Ihm aufgetragen wurde bis auf weitere

Indessen wurde auf eine Zusammenstellung der beyden Generalquartiermeister, Gomez und Nugent, gedrungen, um eine Ordre de Bataille der Truppen des E. H. Johann gemeinschaftlich mit jenen des E. H. Palatin, nach dem Grundsatze zu Stande zu bringen, dass die Insurrections Truppen ihre eigenen Brigadiere behalten, diese aber an ältere Generäle angewiesen werden.

Zur Mittagszeit wurde also eine Ordre de Bataille verfertiget, und es wurden in die Linie getragen, die Bataillone

87.

Pest Nro 5	— zu 4	Compagnien /
Eisenburg Nro 5	— zu 6	Compagnien
Weszprim Nro 9	— zu 6	» »
Comorn Nro 7	— zu 6	» »
Szala Nro 8	— zu 6	» »

Zusammen 5 Bataillone — 28 Compagnien.

Dann die Cavallerie Regimenter:

Pest	»	»	6 Escadron
Bars	»	»	4 »
Weszprim	»	»	4 »
Eisenburg	»	»	4. »
Ödenburg	»	»	2. »
Szala	»	»	6. »
Sümegh	»	»	6. »

Zusammen 32 Escadron.

Die Stuhlweissenburger Cavallerie Division des Weszprimer Regiments war mit dem Generalen Siegenfeld, mit noch einem Bataillon Grenzer, und mit der 3ten Division von Blankenstein Huszaren in Romänd detachirt.

Mit dem Generalen Meskó in den Verschanzungen bey Abda waren angetragen, die Bataillone

Befehle samt der Insurrection bey Raab zu verbleiben, und falls der Feind, welcher ohnmöglich in grosser Stärke sey . . .

. . . sich Ihm näherte, selber anzugreifen, und Ihn über die Defiléen der Marczal zu werffen, bestärkte den Generalen Nugent in seinem Antrag, und machte alle Gegenbemerkungen zu Nichte.

Neutra Nro 3	— zu 6	Compagnien
Neográd Nro 4	— zu 6	»
Eisenburg Nro 6	— zu 6	»
Inf. Division Stuhlweissenburg	— zu 2	»

Zusammen 20 Compagnien.

Von der Cavallerie befand sich dort:

Presburg Oberst und Majors Division	— 4	Esc:
Neográd, Iazyger Division	— 2.	Escadr:
Eisenburg, OberstLieut. Division	— 2	Escadr:

Zusammen 8 Escadrons.

Mit dem Generalen Keglevich in Sziget, und Szigetköz:

88. Bataillon Presburg Nro 1 — 6 Compagnien. /

Dann die Barser und Neograder Divisionen des Barser und Neograder Cavallerie Regiments, und die schwache Honther Division des Barser Regiments, mit einer Abtheilung Zohler und Thuróczer — Zusammen 6. Escadrons.

Von letztern waren 30 Pferde mit dem Unterlieutenant Gabriel Nagy zur Dienstleistung ins Hauptquartier Commandirt.

General Meskó hatte fünf 6 pfündige Kanonen, und 3 Haubitzen. — Zwey 3 pfündige Kanonen standen an der Überfahrt des Wieselburger Arms, Révfalu gegenüber.

In der grossen Schütt standen:

Bey Sommerein, die Oberstlieutenants Division Trentsin, des Presburger Cavallerie Regiments 2 Escadron.

An diesem Tage sind auch 2 Divisionen des Cavallerie Regiments Heves in Sz: Iván eingeruckt. — Das Cavallerie Regiment Torontál traf in Szöny ein.

General Meskó erhielt den Befehl vom E. H. Palatin, dass er alle Vorposten hinter die Rabnitz ziehen, und die Brücken abbrechen lasse. Es wurde ihm das Commando über die Truppen und Geschütz im verschanzten Lager übergeben. Auch wurde ihm befohlen, mit dem Generalen Keglevich in Verbindung zu stehen, und im Falle des Rückzuges sich hinter die Raab zu ziehen.

Als die Erzherzoge an der Mittagstafel waren, begann von Csanak herwärts gegen Raab, unvermuthet eine Kanonade, die

immer heftiger wurde. / Beyde Erzherzoge haben sich sogleich 89.
nach Csanak begeben, die Avantgarde des Feindes war schon bis Kismegyer, und den halben Weg von Csanak nach Raab, bey rothem Kreutz an der Landstrasse vorgeruckt.

Diese schnelle, unvermuthete Vorrückung des Feindes war die traurige Folge der versäumten Besetzung der Position auf dem Csanaker Berge, und dem Rücken zwischen Ménfő und Gyirmóth, welche zuerst der E. H. Palatin, und später, während dem Rückzuge unsrer Arriergarde, der FmL. Frimont vorschlug. — Vom Csanaker Berge beherrschte der Feind nunmehr die ganze Gegend von Raab.

Die Insurrections Cavallerie vor Kismegyer hatte den Feind mehrmalen attaquirt, und denselben mit abwechselndem Glück bis Csanak zurückgedrückt. Der E. H. Palatin war in eigener Person bey diesen Attaquen. Die Regimenter Pest und Weszprim waren an diesem Tage auf dem linken Flügel als zweites Treffen en Reserve, da sie beym Einrucken des E. H. Johann die Arriergarde machten.

Die Regimenter Eisenburg und Szala, und die Division Bars haben mehrmalen mit guten Erfolg attaquirt. Die Escadron Széchényi der Ödenburger Cavallerie Division wurde längs der Gebürge detachirt. [Bey den letztern Attaquen auf dem linken Flügel, wo der Hauptmann Chiolich des Generalquartiermeisterstaabes der Insurrection angestellt war, ist ein Ingenieur Officier tod gehauen worden.]

Das Zempliner und Heveser Regi- / ment ruckte aus eige- 90.
nem Antrieb von Sz: Iván, wo Heves erst angekommen war, und noch nicht abgesattelt hatte, bis Szabadhegy vor, um bey der Hand zu sein, und kehrte erst in der Nacht nach Sz: Iván zurück, nachdem der Feind zurückgeschlagen, und die Affaire durch die Insurrections Cavallerie günstig entschieden war.

Die Insurrections Cavallerie Batterie hatte mehrere Todte und Verwundete; auch wurde eine Pritsche durch Granaten angezunden, und einige Artilleristen verbrandet. Dem Obersten Soky von der Szalader Cavallerie wurde das Pferd durch eine Kanonenkugel erschossen. Der Rittmeister Szegedy des nähmlichen Regiments wurde auch durch eine nahe Kanonenkugel sammt Pferde sinnlos zu Boden gestreckt.

Die Erzherzoge Joseph und Johann [gaben ein Beyspiel solcher Unerschrockenheit, und angebohrnen Heldenmuths, dass Sie

die Anwesenden staunen machten, und für Höchstihr Leben Besorgnisse erweckten. Sie] begaben sich auf der Landstrasse, wo Hohenlohe Dragoner, und Ott Huszaren attaquirten, sehr weit vorwärts; an Ihrer Seite wurde dem Ingenieur Oberlieutenant Stocker das Pferd durch eine Kanonenkugel unterm Leibe erschossen; wo auch der Oberverpflegsverwalter Gunzberg, der nebenbey stand, eine Contusion erhielt. Dieser war überall zu sehen, wo die grösste Gefahr war.

[An der Seite des E. H. Palatins befanden sich: der Oberste Gr: Beckers, Major, Flügeladjutant Alex: Kisfaludy, Major Paul
91. Nagy, Rittmeister, Inhabers-Adjutant Csohányi. Auf der / Ordenance: der Oberlieutenant Diószeghy der Neograder Division, die Oberlieutenants Eölbey, und Johann Kisfaludy, beyde des Eisenburger Cavallerie Regiments, der Unterlieutenant Gabriel Nagy aus der Thuroczer Cavallerie.]

Die Infanterie der Insurrection hinter genannten Cavallerie Abtheilungen, kam nicht zum Feuern; doch hatte das Bataillon Szala durch Kanonenkugeln mehrere Todte. An diesem Tage hat bloss die Artillerie und Cavallerie operirt.

Gegen Abend, als die feindliche Infanterie auf dem Rücken gegen Gyirmóth und Csanak en fronte vorrückte, hat der Oberstlieutenant Ertel aus eigenem Antrieb, die Kanonen aus den Verschanzungen an das linke Ufer der Raab geführt, und die feindliche Flanque ganz unerwartet kanonirt, und dieselbe dadurch zum Rückzug gezwungen.

Spät Abends ist die Infanterie Division Colloredo aus Szabadhegy bis an die Vorstädte von Raab, an die Mayerhöfe, in Anmarsch gewesen; sie wurde aber zurück beordert, weil die Affaire schon entschieden war. Auch wurde die Division Neográd des Neográder Regiments aus Sziget auf das Schlachtfeld beordert.

Das Kanonenfeuer hörte nach 8 Uhr abends auf. [Der E. H. Palatin war demselben 5 Stunden ausgesetzt.

Der Französische General Lauriston, erster Adjutant des
92. Kaisers Napoleon, / Divisions General, welcher die feindliche Avantgarde bey dieser Gelegenheit anführte, erzählte dem E. H. Palatin, in Wien am 10. März 1810, dass gerade in jenem Augenblicke (als nämlich die E. H.ge Palatin und Johann mit Ihrer Suite sich zu weit vorwärts begaben) eine Cavallerie Batterie aus Pápa angelangt sey, und unverzüglich abprotzte. Der Vormeister meldete dem Generalen Lauriston, dass er bordirte Hütte

beysammen bemerke, ob er darauf feuern dürfe? welches bejaht wurde.]

[Eben obgenannter Franz: General erzählte dem E. H. Palatin in Wien, dass er an diesem Tage seinem besten Chausseur Regiment auf dem Französischen rechten Flügel bey Csanak den Befehl gegeben habe, sich dort auf das äusserste zu vertheidigen. Dieses Regiment zählte an diesem Tage 11 todte Officiere, und 270 todte Gemeine, und konnte am 14 Juny am Tage der Schlacht nicht mehr eintreten. Dem Sohne dieses Generalen wurden 2 Pferde todgeschossen, und er wurde durch den Vater auf dem Schlachtfelde zum Escadrons Chef ernannt, da der Seine todgeblieben.][1])

Die Franzosen drangen nach der Äusserung dieser / Generalen mit aller Anstrengung auf die Insurrection, um diese noch vor ihrer Formirung zu zerstreuen, oder solche zu hindern. — Sie waren sehr besorgt, dass die Schlacht bey Raab nicht angenommen, sondern, dass sich die Insurrection bey Comorn über die Donau ziehen würde, wodurch der Feind zum Rückmarsch genöthiget gewesen wäre 93.

Nachdem der Feind sich bis Ménfő zurückgezogen und aufgestellt hatte, kehrte der E. H. Palatin nach Raab zurück, wo er [gegen 10 Uhr Nachts][2]) anlangte. Das erste Geschäft war nun irgend eine Verabredung mit dem Generalquartiermeister wegen einer Position zu nehmen, und zu bestimmen, ob man eine Schlacht annehmen, derselben ausweichen, oder den Feind am frühen Morgen in Ménfő angreiffen sollte, da die Verstärkungen desselben von allen Seiten im Anmarsch waren.[3])

[1]) Nach Aussage eines feindlichen Generalen verlohr ein auf dem rechten Flügel der französichen Truppen aufgestelltes Chasseurs Regiment, welches den Befehl erhalten hatte diesen Punkt auf das äusserste zu behaupten, an diesem Tage, 11 todte Officiere und 270. todte Gemeine, und konnte am 14. Junius' am Tage der Schlacht nicht mehr eintreten.

[2]) spät Abends

[3]) der E. H. Johann stimmte bei der Voraussetzung der Schwäche des Feindes für einen Angriff am künftigen Morgen, welcher am füglichsten mit der Infanterie in 2. Colonen gegen das Nyuler Gebürge geschehen könnte, indess sämtliche Cavallerie den Feind in der Ebene zwischen Raab und Csanak beobachtete. General Nugent schien diesem Antrag beizufallen, glaubte aber, dass man nicht vor dem Abkochen abrücken sollte, damit die Mannschaft bei Kräften, und ausgeruht wäre, doch fasste er keinen Schluss, und alle Mühe war vergebens um zu irgend einem Resultat zu gelangen. Die Verabredung endete

[Allein alle Mühe war vergebens, um zu irgend einem Resultat zu gelangen. Auch der Generalstaab der Insurrection] konnte in dieser Nacht nichts ausrichten, da General Nugent nicht zu finden war. Nun war von demselben in der Frühe disponirt, dass der Major Titus mit einem Bataillon von Eszterházy, und der Rittmeister Fáy mit der Oberst ersten Escadron des Pester Cavallerie Regiments nach Sz: Márton, und die Escadron des Rittmeisters Esztergomy, vom Weszprimer Cavallerie Regiment, nach Kis Bér detachirt wurden. [Diess war ein glücklicher Gedanke, wie es sich später erweisen wird; diesen Gedanken hatte aber der E. H. Palatin schon damals, als der DG. Mecséry zur Aufnahme des E. H. Johann nach Gyirmóth beordert wurde, und den Befehl hatte, auch gegen KisBér zu detachiren, damit die Communication mit Comorn auf dem kürzern Wege nicht gefährdet sey.]

94. Man musste sich also begnügen, die / erwähnte Ordre de Bataille in der Nacht für die Insurructionstruppen auszufertigen, und solche an den DG. Davidovich, der noch in Sziget war, allwo er seinen Posten hatte, — an den DG. Mecséry nach Kis Megyer, und an den Generalen Meskó nach Abda abzuschicken. Auch erhielt der FmL. Vogelhuber noch in der Nacht den Befehl, die Artillerie Reserve, welche schon einige Täge zuvor auf die Esplanade vor dem Stuhlweissenburger Thor gestellt war, nach Szöny in Marsch zu setzen. Dieses war bis ein Uhr Nachts bewerkstelliget.

---

14. Juny. Am 14 Juny nach 5 Uhr[1]) in der Frühe ritten beyde Erzherzoge[2]) in Gesellschaft zu den Truppen bey Szabadhegy und Kis Megyer.

Unterwegs begegnete dem E. H. Palatin der Major Voith seines Generalstaabes, dem er mündlich den Befehl gab, die Majors-Division des Presburger Cavallerie Regiments unter Commando des Majors Horváth, aus Abda zur Verstärkung der Caval-

sich mit dem, dass denen beiden Gralqtiermestern Gomez und Nugent aufgetragen wurde, einverständlich eine Disposition auf den künftigen Tag zu entwerfen. Allein Ersterer

[1]) 7.

[2]) da noch keine Disposition entworfen worden, und General Nugent, dem sie unterwegs begegneten, sich wieder äusserte, dass die Dispositionen am besten auf dem Terrain selbst entworfen werden könnten,

lerie nach Kis Megyer zu beordern. Dieser Major liess den Rittmeister Olgyay mit einem Flügel auf Vorposten zurück, — langte erst Nachmittag bey Raab mit $1^1/_2$ Escadron an. Er musste sich durchhauen, und konnte sich erst Nachts an das retirirende Corps anschliessen.

Beym Anlangen der Erzherzoge bey den Truppen, hatten diese noch gar keinen Befehl, weder zur Aufstellung, noch zu einer Ordre de Bataille. Und die Regimenter schickten sich zum Abkochen an.

Beyde Erzherzoge hielten sich auf der Anhöhe bey der Kapelle zu Kis Megyer in Gesellschaft der Generale Davidovich, Mecséry, Gomez, Frimont, Colloredo, Nugent, Nobili, Nimbsch, und beynahe 40 Officiere auf.

Man suchte vielmalen einen Ent- / schluss, entweder zum **95.** Angriff und Vertreibung des Feindes bey Csanak, oder um eine schicksame Aufstellung, um den Feind zu erwarten, oder über sonst eine Anordnung zu erhalten, da man aus dem Lagerfeuer des Feindes in der Nacht zwischen Csanak und Gyirmóth, und auch aus den beym E. H. Palatin eingelaufenen Nachrichten, auf die beträchtliche Anzahl desselben schliessen konnte; allein [man][1]) behauptete, dass der Feind nicht stärker, als 10.000 bis 12.000 Mann seyn konnte.[2])

Der E. H. Palatin war mit allen Officiers, die von seinem Befehl abhingen, von dem Unglück überzeugt, welches der gemeinschaftlichen Armée bevorstand. Er sprach darüber mehrmalen mit dem E. H. Johann, und dem Generalen Nugant, allein — nichts konnte letztern zu einem Entschluss bewegen. Der E. H. Palatin musste es dabey bewenden lassen, da Er den Befehl von Seiner Majestät erhalten hatte, das Commando dem E. H. Johann zu überlassen. [In Seiner Resignation erkannte man seinen hohen Geist, erhaben über die jetzige Militair Etiquette, wenn auch der König befohlen hätte, dass Er als Lieutenant diene, — gehorcht haben würde.]

[Der E. H. Palatin bewirthete auf diesem Hügel indessen alle anwesenden Officiere mit einem Frühstück, und man besah die vor der Fronte gestandenen Vorposten, mit freyen Augen, und mit dem Perspectiv.]

[1]) der General Nugent

[2]) und war zu keiner Entscheidung zu bewegen, sondern schien selber aus den Bewegungen des Feindes schöpfen zu wollen.

Um diese Zeit liessen sich Klagen verlauten, dass, besonders
96. die mit dem E. H. Johann angelangten Insurrections / Truppen, welche durch die angestrengten Märsche ohnehin abgemattet waren, Hunger leiden. Da schon vorhin die grosse Armée des E. H. Johann auf 4 Täge von Raab aus verpflegt werden musste, so trat wirklich der Fall ein, dass besonders die Verpflegung der Insurrection manchen Schwierigkeiten unterlag. — Der E. H. Palatin befahl dem Obersten Landes Comissair von Végh, an diesem Tage um 9 Uhr früh, jedem Insurgenten zur Erquickung ein Seitl Wein verabreichen zu veranstalten, aber der Wein wurde erst später, und diess nicht in hinlänglicher Quantität zugeführt. Der E. H. Palatin beordete daher seinen Flügeladjutanten, den Major Kisfaludy nach Raab in die Stadt mit dem Befehle, auf der Stelle Wein und Fleisch für die ermüdeten und Mangel leidenden Insurgenten zu requiriren, zumahlen da in den von dem nahen Feinde bedrängten Umständen auch um baares Geld nichts zu erhalten war. Dieser langte um halb zwölf Uhr in der Stadt an. Mit lobenswerther patriotischen Gutherzigkeit, und Bereitwilligkeit machten der Stadt Magistrat, und die Bürger von Raab Anstalten, in dieser Noth zu helfen. Es wurde in jedem Hause allgemein für die Insurrection gekocht, es wurde gratis Wein in beträchtlicher Quantität zusammengeführt; — es war aber zu spät, denn ehe alle diese Victualica in das Lager nach Kis Megyer hinausgeführt werden konnten, begann schon das heftigste Feuer der Schlacht, und die Insurrection musste gröstentheils so müde
97. und ungelebt als sie war, Theil daran nehmen. /

Um 10 Uhr Vormittags formirten sich nach und nach die Truppen nach der angeordneten Ordre de Bataille, wodurch die Insurrections Infanterie und Cavallerie Brigadenweise unter die Linientruppen des E. H. Johann eingetheilt wurde. Die Insurrection hatte 2 Cavallerie Batterien, und 4 sechspfündige Kanonen. Mehrere Generale des E. H. Johann liessen den sie betreffenden Theil der Anordnung durch Ihre Adjutanten vom Obersten Gr: Beckers abschreiben.

Die Cavallerie des linken Flügels stellte sich mit ihrem rechten Flügel ganz nahe an der erwähnten Kapelle bey Kis Megyer in 2 Treffen auf, und sitzte ab. Die Ödenburger Cavallerie Division hielt die Vorposten vor dieser Fronte.

Endlich fragte der General Nugent den Obersten Beckers um die Anzahl der ausgeruckten Insurrections Cavallerie, welche

nun nach Abschlag jener zwey Escadronen Weszprim in Romänd und Kis Bér, und einer Escadron Pest in Sz: Márton, aus 30 Escadronen bestand. Er fragte, ob und in welcher Zeit nicht noch mehr Cavallerie aus Abda und Sziget entbehrlich wären; Worauf der Oberste Gr: Beckers, obschon die Sache gar nicht dringend gemacht wurde, dennoch vom E. H. Palatin die Erlaubniss erbath, die Cavallerie des linken Flügels unverzüglich mit noch folgenden Cavallerie Abtheilungen verstärken zu dürfen, welches auch bewilliget und sogleich angeordnet wurde, als:

Aus Abda vom Generalen Meskó: die Majors Division des Eisenburger Cavallerie Regiments mit dem Oberstlieutenant Gr: Szápáry, 2 Escadronen, — und die Iazygger Division des Neograder Regiments mit Zurücklassung eines Fügels auf Vorposten, unter Commando des Rittmeisters Endre $1^1/_2$ Escadron.

Aus Sziget von dem Generalen Keglevich: / die schwache 98.
Honther Division mit einer Abtheilung Zohl und Thurócz des Barser Cavallerie Regiments, 2 Escadronen.

Aus der Marschstation Sz: Iván: Heves 4 Escadronen, Zemplin und Unghvár $2^1/_2$ Escadronen, — zusammen 12 Escadronen. Diese Cavallerie Abtheilungen langten noch vor 12 Uhr Mittags an. Die Ersten Truppen schlossen sich an ihre Regimenter am linken Flügel an. — Heves und Zemplin mit dem FmL. Hadik und Generalen Luzsenszky aber, da der Oberste Gr: Beckers keinen Befehl zu ihrer Aufstellung erhalten konnte, wurden als Reserven, auf dem Rücken zwischen Kismegyer und Puszta Táplán, hinter die zwey Treffen von der Cavallerie beordert.[1])

[1]) Die Stellung der Armée des E. H. Johann vereint mit der Insurrection des Adels von Ungarn, war wie folgt, und zwar beide Truppen unter Commando des FmLlt. Davidovich:

Der rechte Flügel bestand aus Cavallerie unter Commando des FmLlt. Frimont, welcher an die Raab angelehnt war, und mit Divisionsbreiten en Echequier aufgestellt wurde, und zwar aus den Regimentern

Sümegh Ins. Cav.
Hohenlohe Dragoner
Szala Ins. Cav.
Hohenzollern, Oreilly, Savoyen } kleine Detachements
Blankenstein Husz. 1. Division.

Das Centrum bestand aus Infanterie unter Commando des FmLlt. Hieron und Colleredo Dasselbe besetzte die Anhöhen von Kissmegyer und den dortigen

In dieser unvorbereiteten Lage befand sich die vereinigte Armée bey Szabadhegy, ohne OberCommando, da der E. H. Palatin[1]) [auf allerhöchsten Befehl das Commando an E. H. Johann

Mayerhof, und das 1te Banal Regiment befand sich zwischen dem linken Flügel der Cavallerie und dem Centrum, welches aus folgenden Truppen gebildet wurde:

Dévays Infant.
Salzburger Landwehr
Judenburger „
Eisenburg Ins. Bat. Nro 5.
Weszprém „ „ Nro 9.
Strassoldo Inf.
St. Julian Inf.
Gratzer Landwehr, im Mayerhof
Fr. Jellachich Inf.
Comorner Ins. Bat. Nº 7.
Szalla Ins. Bat. Nº 8.
Pest Ins. Bat. Nº 2.
Oesterreicher Landwehr.

Hinter dem Centro stand die Infanterie des linken Flügels und das Corps de' Reserve unter Commando des FmLt. Fr. Jellachich und zwar:

Lusignan
Ogulin
Landwehr
Allvintzi
Salomon
Janus
Simony
Mühler
} Grenadier Bataillon

Der Linke Flügel bestand aus Cavallerie, / unter Commando des FmLls. Mecséry und war mit Divisionsbreiten von Mayerhof Kissmegyer bis an den Weg, welcher von Kis Baráti nach Puszta Táplán führt, hinter dem Panzsabach ausgedehnt. Zu demselben gehörte:

Eisenburg Ins. Caval. Regt.
Veszprém Ins. Caval. Regt.
Oedenburger 3. Cavallerie Divis.
Pest Ins. Caval. Regt.
Jazyger Cavallerie Division des Neograder Ins. Regt.
E. H. Joseph Hussaren
Ott Hussaren
Barser Ins. Caval. Regt.

En Reserve dieser Cavallerie war unter Commando des FmLts. Hadik aufgestellt:

Heves Ins. Cav. Regt.
Zemplin Ins. Cav. Regt.

[1]) vermög der erhaltenen allerhöchsten Weisung die Leitung aller Operationen dem E. H. Johann überlassen, und sich um das Commando der Insurrections Truppen reservirte, der E. H. Johann aber Erstere nicht übernehmen wollte.

übergeben, und E. H. Johann es nicht übernehmen wollte,] — ohne Bestimmung, da Jener, dessen Rath befolgt werden musste, keinen bestimmten Entschluss gefasst hatte, als der Feind[1]) längs dem Weingebürge bey Csanak und Kisbaráti gegen Puszta Táplán [deployirte][2]), und sich in mehrere Colonnen formirte.[3])

Es blieb nun kein Zweifel mehr übrig und hernach wurde es zuverlässig bekannt, dass die ganze, aus 6 Divisionen bestehende, und mit zahlreicher Cavallerie versehene Macht des Vicekönigs von Italien, mit dem sichtbaren Plan anrückte, unsern linken Flügel zu tourniren, und den Weg nach Comorn abzuschneiden.

Die Höhen von Kis Megyer, vorwärts Szabadhegy, welche einen ausspringenden Win- / kel bilden, waren das Centrum uns- 99.
rer Armée; dieses war mit Geschütz, und der Mayerhof selbst mit Infanterie besetzt. Es war unausweichlich, dass der Feind mit dem heftigsten Kartätschenfeuer den Angriff auf dieses Centrum unternehmen könne.

Unser linke Flügel bestand aus Insurrections Cavallerie, worunter E. H. Joseph, und Ott Huszaren eingetheilt waren. Auf dem rechten Flügel waren nebst der Insurrection, Hohenlohe Dragoner. Dieser Flügel war an die Raab angelehnt, und vom linken Ufer her durch Geschütz unterstützt.

Ehe noch der Feind seine Schlachtordnung formirte, ist der Artillerie Major Johann Fasching von Kis Megyer mit 4 Kanonen dem Feind auf eine grosse Entfernung entgegengerückt, und hat denselben mit Wirkung kanonirt, ohne dass das Feuer erwiedert wurde, bis die Französische Armée aufmarschirt war, und sich zur Attaque schickte.

Gegen ein Uhr Mittags griff der Feind auf allen Punkten zugleich, besonders aber mit aller Heftigkeit das Centrum an; Colonnen von Infanterie stürmten, und wurden zurückgeworfen. Unsere Infanterie in zwey Treffen aufgestellt, rückte in Massen vor, und des Feindes Angriffe scheiterten wiederholt; doch endlich gelang es ihm, den Mayerhof, und die Kapelle zu nehmen. Von diesem Augenblicke an wurde die Schlacht allgemein, und

[1]) zur Mittagszeit

[2]) vorrückte,

[3]) Nun dachte man nicht mehr an Angriffs Pläne, sondern an Vertheidigung der eingenommenen Position und ohngeachtet der Dringlichkeit der Umstände konnte Graf Nugent nicht vermacht worden, weitere Dispositionen zu entwerffen.

die Höhen von Szabadhegy waren der Schauplatz, auf welchem unsre Infanterie dem Feinde jeden fernern Schritt verwehrte. Unter dem heftigsten Kanonenfeuer wurden die Angriffe stets
100. erneuert, und abgeschlagen. / Die Bataillon Szala, Weszprim, und Eisenburg hielten sich tapfer, griffen an, wurden zurückgeschlagen, und griffen wieder an; besonders hielt das Infanterie Regiment Alvinczy, unter Commando des Generals Colloredo ein mörderisches Feuer aus, verlor auch das meiste.

Zu gleicher Zeit manoeuvrirte der Feind gegen unsre beyden Flügel, besonders aber warf er seine ganze Macht an Cavallerie auf unsern linken Flügel, der wie gesagt, 200 Ott Huszaren, und 150 E. H. Joseph Huszaren ausgenommen, aus blossen Insurgenten bestand, und in zwey Treffen aufgestellt, von DG. Mecséry aufgeführt wurde. Massen der Feind gegen Nyul deployirte, zog sich Mecséry auch links, um dem Feinde immer Fronte zu biethen, und sein Vorhaben, unserm linken Flügel zu tourniren, zu vereiteln. Mit der ganzen Colonne den an der Zahl gleichen, in Schlachten geübten Feind anzugreifen, wagte es Mecséry nicht, und that sehr weise: denn mit einer neuen, ungeübten, unausgerüsteten Trupp, deren Manschaft theils noch ohne Säbel war, deren unabgerichtete Pferde theils ohne Sattel, Reitzeug, und Zaum, nur durch Strickhalftern geführt wurden, und durch die angestrengten Märsche überhaupt müde, ermattet, und ungelebet war, folglich unmöglich Vertrauen zu sich selbst haben konnte, — mit einer solchen Trupp, obwohlen sie den besten Willen und Muth im Herzen trug, den überlegenen Feind anzugreifen, hätte im ungünstigen Falle den höchsttraurigen und schimpflichen Er-
101. folg nach sich gezogen, / dass unsre bey Szabadhegy durch den mörderischen Kampf erschöpfte ganze Infanterie, Artillerie, und der rechte Flügel abgeschnitten, und gefangen worden wäre. Kleinere Abtheilungen griffen den Feind mehrmalen an. Unter andern geschah es hier, dass die Oberst Division von E. H. Joseph Huszaren, welche von dem DG. Mecséry mit der Division Weszprim auf den Feind anzurücken beordert wurde, zuerst zurück wich, welcher dann auch die Insurgenten der Division folgten. Darauf attaquirte der Oberste Gr: Zichy, mit der Weszprimer Cavallerie, welche er mit einer Division E. H. Joseph Huszaren commandirte, noch einmal mit gutem Erfolg. [Endlich, als die Cavallerie auch weichen musste, kam der Oberste Geramb des Huszaren Regiments E. H. Joseph zu dem Obersten

Zichy, und sagte vor der Fronte, dass er dadurch unter dem Schutz der Insurgenten sich zu retiriren genöthiget wäre.] Die Standhaftigkeit und der Muth, mit welchem die Insurrections Cavallerie des linken Flügels die Kanonade, und das heftige Kartätschenfeuer des Feindes aushielt, verschaffte dieser den Respect, dass auch der Feind es nicht wagte, uns mit seiner starken Cavallerie zu attaquiren.[1]) [Späterhin erklärte der Französiche General Grenier, dass er seiner Cavallerie wohl 30 mahl ohne Erfolg zur Attaque blasen liess.]

[Endlich wich unser linke Flügel, welcher von unsrer Artillerie nur schwach unterstützt wurde, dem heftigen Kartätschenfeuer des Feindes.

Von hier aus wurde dann unser Centrum auch in die Flanque genommen, und durchbrochen. Als dieses ge- / schah, kam der 102.
Oberst lieutenant Reinisch des Generalquartiermeisterstaabes zum E. H. Palatin, der bey der Kapelle zu Kismegyer stand, mit der Bitte, einige Cavallerie in die Flanque des Feindes zu beordern.] Hierauf wurde der Oberste Kandó mit den Escadronen des Zempliner Regiments, das eben angelangt war, und noch nie einen Feind gesehen hatte, zum Angriff beordert, und von dem Oberstlieutenant Reinisch angeführt. Diese Trupp attaquirte herzhaft; da sie aber einen anderthalb Klafter breiten Graben ankam, der nicht zu übersetzten war; und von dem Feind mit Kartätschen beschossen wurde, blieb die Attaque ohne Wirkung und die Insurgenten mussten weichen. Der tapfere Rittmeister B. Barkóczy wurde hier tödlich verwundet, und durch den braven Corporalen Budaházy aus dem Feuer getragen.[2])

[1]) [Zu dieser Zeit widerstand] Unsere Cavallerie des linken Flügels behauptete noch immer ihre Stellung und des E. H. Palatinus RH. waren eben auf dem Weg, um Sich, von der Infanterie des Centrums von Kis-megyer zu dieser Cavallerie zu begeben, als der Oberstlieutenant Reinisch des Gralqtiermeisterstaabes mit der Bitte bei Höchstderselben anlangte, einige Cavallerie in die Flanque der Infanterie des Feindes zu beordern, welche den Pánzsabach durchwadet, sich in die Weingärten gezogen, und hier durch den Mayerhof und Kismegyer selbst umgangen hatte.

[2]) Bald nachher wich die Cavallerie unsers linken Flügels, dem heftigen Kartetschenfeuer des Feindes, da dasselbe von unserer schwachen Artellierie auf diesem Punkt, nicht gehörig erwiedert werden könnte.

Das Centrum musste seine Stellung verlassen, weil der Feind Meister der Anhöhen von Szabadhegy geworden, und die feindliche Cavallerie den Pánzsabach übersetzt, und am rechten Ufer desselben sich aufgestellt hatte. Die Caval-

[Als das Centrum bereits durchgebrochen war, und auch diese Attaque der Zempliner Cavallerie fehlschlug, zogen sich] unsre vereinigten Truppen[1]) gegen 5 Uhr zurück, um nicht von der Strasse nach Komorn abgeschnitten, und dann an die Donau gedrückt zu werden.[2]) Der Rückzug geschah über Sz: Iványy in der Richtung gegen Ács, und obgleich immer flanquirt und vom Feind auf dem Fuss gefolgt, wurde derselbe dennoch vom DG. Mecséry, und FmL. Frimont, welche sich immer wieder aufstellten, und dem Feind téte bothen, dergestalt gedeckt, dass er daraus keinen
103. weiteren Vortheil, als Terrain Gewinnst ziehen konnte. — Nur / die Nacht machte den wechselseitigen Angriffen im Rückzug ein Ende. Der Feind blieb vor Gönyő stehen, und stiess noch einige leichte Truppen vorwärts dieses Ortes vor. Unser Nachtrab stellte sich ihm entgegen auf. Die Haupttrupp hingegen wurde bis Ács gezogen.[3])

Die Ermüdung, man darf sagen, Entkräftung der Trupp, welche in Eilmärschen bis nach Raab gerückt, und stets vom Feinde harcelirt und allarmirt worden war, — dann die Nachtheile der Aufstellung bey Ács, wo der linke Flügel Preis gegeben war, bestimmten den fernern Rückzug nach Comorn. Dieser
15. Juny. wurde am 15. Juny Morgens[4]) vorgenommen, ohne vom Feinde

lerie des linken Flügels war in Anordnung gebracht; mehrere Abtheilungen derselben eilten in vollem Lauf gegen Sz: Iványy.

[1]) zogen sich also

[2]) des E. H. Palatinus K. H. haben in eigener Person die einzeln verdrengten Abtheilungen der Cavallerie noch von St. Iván eingeholt, dieselben formirt und durch den Graladjutanten Obersten Grafen v. Beckers und Inhabers Adjutanten Csohany wieder gegen den Feind vorführen lassen; allein die Cavallerie des linken Flügels kam nicht mehr in den gehörigen Zusammenhang, obschon / die Insurrections Cavallerie Regter Pest, Veszprém, ein Theil von Eisenburg und der Jazyger Division auf verschiedenen Punkten beisammen waren.

[3]) die Strasse über St. Iványy, Gönyő und Ács [war schon] überströmt mit einzelner Mannschaft aller Gattungen Linien und Insurrectionstruppen, welche, zurückeilte ohne zu wissen wohin, und welche überdies mit dem auf dieser Strasse zurückgeschickten Fuhrwesen der Armée zusammentraf, wodurch die Verwirrung allgemein geworden.

Dieser verworrene Rückzug der einzelnen Mannschaft der vereinten Armée und eines theils der Cavallerie des linken Flügels über St. Iványy, Gönyő und Ács, verursachte eine Kreuzung mit den Massen der Infanterie des retirirenden Centrums, welches seinen Rückzug nach St. János nahm.

[4]) gegen 3. Uhr

ferner beunruhiget zu werden, welcher bey Gönyö stehen blieb, und sein Gros wieder an die Raab zurückzog.[1])

Die Verschanzungen vor Raab wurden noch am 14. Juny aufgefordert. General Meskó, welcher mit dem Generalen Keglevich darinn Commandirte, liess aber in selben die Brücken abwerfen und entschloss sich, den feindlichen Bewegungen gemäss, die Raab aufwärts zu marschiren, den Fluss zu übersetzen, und auf eine, oder die andere Art zur Armée zu stossen.

Noch in der Nacht schickte er den Oberlieutenant Gr: Széchényi des Generalquartiermeisterstaabes mit folgender Meldung zum E. H. Palatin:

»Nachdem ich während der Bataille alle Cavallerie, bis auf 1 Division Presburger, 1 Division Neográder, und $^1/_2$ Escadron Jazyger zur Armée abgeschickt, und bey der unglücklichen Trennung von der Armée mit denen Bataillonen Neográd, Neutra / , **104.** Eisenburg, Presburg, und der Division Stuhlweissenburg es nicht wohl wagen konnte, durch den Feind, welcher seinen rechten Flügel bereits gegen der Donau auf dem Hauptstrasse nach Comorn aufgestellt, auch Sz: Iván, und diese ganze Gegend sehr stark besetzt hielt, durchzubrechen, so habe ich, der General Gr: Keglevich, die Officiere vom Generalquartiermeisterstaab und mehrere andere Staabs und Oberofficiere, welche in dem über diesem Gegenstand abgehaltenen Protokoll mit unterschrieben sind, beschlossen, uns hier nicht fangen zu lassen, sondern uns auf alle erdenkliche Art in des Feindes Rücken zu werfen, und Uns gegen Ofen, oder weiter unterhalb durchzuschlagen, und dem Feind allen möglichen Abbruch zu thun, damit er gezwungen werde, gegen dieses Corps von 5.000 Mann wenigstens eben so viel detachiren. Ich eile Eurer k. k. Hoheit diesen Umstand durch den Oberlieutenant Gr: Széchényi ganz gehorsamst zu berichten, und indeme ich und

[1]) des E. H. Palatinus K. H. schickten von Ács, den FZmstr Davidovich nach Szőny und den FmLt. Mecséry zum Wald zwischen Ács und Szőny, damit Ersterer die verlassene einzelne Mannschaft der Infanterie, in dem Brückenkopf vor Comorn, und Letzterer jene der Cavallerie, bei dem erwähnten Wald, aufhalte, sammle, und sie über die Donau, in das Lager an der Waag Donau nach Comorn führe. Diese Verfügung Seiner K. Hoheit, welche von Höchstdemselben meist in eigener Person geleitet worden, hatte den besten Erfolg, da die Insurrections / truppen am 15. Junius um 1. Uhr nachmittag, im Lager bei Comorn grösstentheils versammelt waren, und kein Mann der verdrengten Truppen fiel in die Hände des Feindes; dadurch, und durch die schleinige Herstellung der Ordnung wurde viel gewonnen.

alle übrigen Staabs und OberOfficiere Uns Eurer k. k. Hoheit zu Füssen legen, so versprechen wir zugleich alles anzuwenden, um diese Truppen, so viel möglich zu Eurer k. k. Hoheit zu bringen, und dem Feind allen erdenklichen Schaden zuzufügen.«

Diese Meldung langte, da derOberlieutenant Gr: Széchényi mitten durch den Feind auf der Donau fahren musste, den Tag nach der Schlacht bey Raab in Comorn an.

In der Festung Raab, welche sich höchstens 10 Täge halten konnte, blieb der Ingenieur Oberste Péchy mit einer schwachen
105. Garnison und 12 Kanonen zurück. /

In der kleinen Schütt ist der Feind um diese Zeit, da er bey Halászi, und auch andern Orten über die Donau Truppen setzte, auf einige Tausend angewachsen.

Die Schlacht bey Raab war heftig, und mörderisch. Der Verlust der Armée des E.H. Johann, welche vermöge Frührapports an diesem Tage, mit Einschluss der Insurrections Brigade Andrásy, aus 20.980 Mann Infanterie, und 3.337 Mann Cavallerie bestand, war mit Anschluss aller übrigen Insurrections Truppen, folgender:

Staabs und Oberofficiere	Todte	16
	Verwundete	67
	Gefangene	24
	Vermisste	7
	Summa	114
Vom Feldwebel abwärts	Todte	731
	Verwundete	691
	Gefangene	2384
	Vermisste	1325
	Summa	6121*
Dienstpferde	Todte	255
	Verwundete	135
	Gefangene	167
	Vermisste	41
	Summa	590**

* ceruzával javítva : 5121 *(tlkp. 5131)*

** ceruzával javítva : 598

Der Verlust der Insurrection war, ohne diejenigen zu rechnen, welche sich verlaufen haben, und häufig wieder bey Comorn sammelten: Todte Officiere 7, — Verwundete 19, — Todte, Verwundete, und Gefangene vom Feldwebel abwärts 765, — folglich mehr als der zehnte Theil des ausgeruckten Standes.

Der FmL. Vogelhuber zeigt aus der Munitions Rechnung an, dass am 13. Juny / aus den 2 Insurrections Cavallerie Batterien **106.**

164 Kugel
80 Grenaden
Einige Kartätschen
Einige Schrottbüchsen
} Patronen

und am 14. Juny aus 2 Cavallerie Batterien, 3 Sechspfünder Kanonen, einer 7 pfündigen Haubitze 2.144 Kugeln, und Grenaden verschossen worden.

[Der FmL. Frimont erwähnt in einem Bericht vom 16. März 1810 an den E. H. Johann, über das Wohlverhalten des Insurrections Obersten B: Prónay, des Pester Cavallerie Regiments, die ganze Affaire vom 14. Juny bey Raab sey ein blosses Vorpostens Gefecht gewesen.] Der Feind [urtheilte hievon ganz entgegengesetzt; er] beklagte sich überall über das mörderische Feuer dieser Schlacht. Als der Französische Oberste Huguét vom 1sten leichten Infanterie Regiment, und Capitain Labarre unsre Gefangenen nebst 2 eroberten Kanonen durch Dömölk transportirten, gestanden sie selbst, dass ihr Regiment 900 Mann stark in die Schlacht gegangen, und kaum 700 stark zurückgekommen sey; von 140 Grenadieren sey nur 18 übrig geblieben. Nur über Dömölk sind mehr als 5.000 Verwundete Franzosen durchgeführt worden; viele deren sind in Pápa geblieben. Als man die Todten bey Raab begrub, fand man die Franzosen zweymal so viel an der Zahl, als die Unsrigen.

Dass unsre Truppen bey Raab tapfer, wenigstens eben so gut, als die Feinde fochten, beweiset diess hinlänglich, dass der Feind, nach seinem eigenen Geständnisse, gar nicht zu siegen glaubte, / vielmehr auf seinen Rückzug dachte, welcher auch er- **107.**
folgt wäre, wenn unsre entkräfteten Truppen gerade um jene Zeit der heftigen Kanonade nicht hätten weichen müssen; — und hätten unsre Truppen von Sz: Márton stärker demonstriren

können, so wäre des Feindes Rückzug auch gewiss erfolgt. Die Bagage des Vicekönigs von Italien erhielt in Pápa schon den Befehl, bey Marczaltheö über die Raab zurückzugehen, was auch geschah; erst den andern Tag kam diese wieder nach Pápa zurück. Selbst diese kleinen bey Sz: Márton gestandenen Abtheilungen, wovon der Feind durch seine recognoscirenden Patrouillen Notiz genommen, brachten uns den Vortheil, dass der Feind es nicht wagte, unsre retirirende Armée, eine List von der Flanque befürchtend, mit seinem Gros so feurig zu verfolgen, was uns viel mehr Gefangene der abgematteten Infanterie gekostet haben würde.

Hätte ein kleines Corps von Uns, während der Schlacht bey Raab, von Sz: Márton, gegen den Rücken des Feindes maneuvrirt, (eine Idée, welche der E. H. Palatin äusserte, so wie die Absicht des Feindes, die Raab bey Sárvár und Marczaltheö passieren, und das verschanzte Lager bey Raab zu tourniren, am Tage lag) so wäre die Niederlage des Feindes bey der Tapferkeit [.....] unsrer im Centro fechtenden Infanterie, wobey die anwesenden Insurrections Bataillone gleichen Muth bewiesen, und bey der Beharrlichkeit und Ausdauer unsrer Cavallerie am linken Flügel, welche, 350 Pferde abgerechnet, aus blosser Insurrection bestand, unvermeidlich gewesen. Dies behaupteten mehrere
108. Fran- / zösichen Generale in Nemes Dömölk, bey dem Major Mayer, wo sie sich einquartierten, besonders der Kriegsminister Caffarelli, welcher noch am 14. Juny in der Nacht, auf seiner Reise zum Kaiser Napoleon dort passirte, und sich eine kurze Zeit in N: Dömölk aufhielt. [Das allgemeine Urtheil der Franzosen von der Insurrection war: »Ils sont braves, mais ils ne sont pas encore dressés.]

[Das Missgeschick der Armée des E. H. Johann, in welches auch die Insurrection mit verflochten wurde,] versäumte Anstalten, Unbestimmtheit im Commando, im Entschluss; Geringschätzung des Feindes unserer Seits, Überraschung in einem unvorbereiteten Zustande, die Unerfahrenheit einiger Insurrections Officiere, führten das widrige Ereigniss herbey, dass einige Insurrections Truppen, von gar keiner neuen Disposition wissend, um sich doch nicht fangen zu lassen vielmehr sich nach vorige Befehle verhaltend, sich, statt nach Comorn, auf der Fleischhacker Strasse gegen Ofen gezogenen haben, und auf dem Wege neu ankommenden

Theisser Insurgenten begegneten, welche auf die Nachricht der verlornen Schlacht bey Raab, ohne Ordnung dann sich nach Ofen und Pest flüchteten, wodurch diese Städte dergestalt allarmirt wurden, dass sich das GeneralCommondo mittels der Bürgermiliz im Mittel werfen musste. [Der Anschein, das Zusammentreffen widriger Umstände, der Neid zeihten die Insurrection schimpflicher Feldflüchtigkeit.]

Dieser Umstand, durch einseitige Berichte noch mehr bestärkt, erregten den allerhöchsten Unwillen Seiner Majestät, und veranlasste das empfindliche Schreiben / des Königs von Ungarn 109.
an den Reichspalatin von Wolkersdorf am 18. Juny 1809.

»Lieber Herr Bruder E. H. Joseph! Euer Liebden Bericht mit der äusserst unangenehmen Nachricht von den Gefechten bey Raab ist mir zugekommen. Das empfindlichste und empörendste zugleich war Mir, aus Eurer Liebden Schreiben sowohl, als aus anderweiten Daten sehen zu müssen, mit wie wenig Muth und Standhaftigkeit sich dabey die Insurrections Truppen benommen haben sollen.

Ich bin billig und weiss, was man allenfalls von dieser neuen Trupp fordern konnte, allein auch diesen mässigen Forderungen und Erwartungen wurde bey weitem nicht entsprochen.

Die Insurrections Armée wird nebst allgemeinen Pflichten noch durch National Gesetze insbesondere zur Treu, Standhaftigkeit, und Vertheidigung ihrer Freyheiten und Privilegien, und ihrer Gesetze verbindlich gemacht. Wenn man, daher über ein Vergehen gegen die ersten heiligsten Pflichten, und gegen Pflichten der Ehre, die dem Ungarischen Adel stets so heilig waren, mit Nachsicht hinweggehen wollte, so würde man die Ehre der ganzen Nation verletzen, deren Unwillen über das Betragen der Insurrections Truppen bey Raab mit Recht hoch aufgereitzt seyn sollte, denn hier ist es Sache der ganzen Nation.

Meine, Eurer Liebden, und die Ehre aller Ungarn fordert Genugthuung. Ich will nicht glauben, dass alle bey diesem Gefechte zugegen gewesenen Truppen ihre Pflichten, und Ehre bey Seite gesetzt; Euer Liebden waren zugegen, und werden daher die Pflichtvergessenen zu finden wissen. Ich überlasse es daher auch Ihnen allein, gegen diese mit angemessenster Strenge, und zum warnenden Beyspiel, so wie Sie es am zweckmässigsten finden, fürzugehen; will jedoch, dass / Sie solche ernstliche Mitteln 110.
ergreifen, dass in Hinkunft nicht wieder derley, die ganze brave

Nation beschimpfende Ereignisse wiederkehren, die sie dem Spotte des Feindes aussetzen, und die Ehre und den Ruhm der Ungarn gefährden, den Sie wegen ihres bisherigen Betragens und Ehrwürdigkeit bis auf unsere Tage standhaft zu erhalten wussten.

Von den Veranlassten bewärtige ich sogleich die Anzeige, und finde Euer Liebden noch zu bemerken, dass auch bloss durch die obgedachten Mitteln der so nöthige Verein zwischen der Insurrection und der übrigen Armée zu erhalten möglich seyn wird.«

Für den Seinen König und Vaterland liebenden Ungarischen Patrioten war es einerseits eben so schmerzlich, den Unwillen Seiner Majestät zu vernehmen, als es ihm erfreulich war, zu wissen, wie sehr der Ruhm und die Ehre der Ungarischen Nation seinem guten Könige am väterlichen Herzen liege. Anderseits war aber das Selbstgefühl des Bewustseins tröstend, dass die Insurrection nicht durch eigenes Verschulden in das Missgeschick der Armée des E. H. Johann verwickelt wurde; dass, Sie indeme ihr Thun und Lassen [fremder Anführung] Nebenumständen untergeordnet war, nicht selbstständig handelte, folglich alles misslungene nicht allein ihr zugeignet werden konnte; — dass, indem die Insurrection, welche aus Zwang der Umstände über Hals und Kopf zusammengestellt, dermalen noch nicht in dritten Theile ganz ausgerüstet, bewaffnet und gar nicht geübt war, das nämliche that, was die regulairen Truppen, welche ausgerüstet, geübt, krieg-
111. gewohnt, mit / einem Worte, fertige Soldaten waren; dass, indem die Insurrection das nämliche that, mehr that, als man in ihrem ungebildeten Zustande billig von ihr erwarten konnte. Und man hoffte es von der bekannten Gerechtigkeitsliebe Seiner Majestät mit Zuversicht, dass alles, was der Schein, Neid, missliche Umstände der bereitwilligen Insurrection zu Schulden kommen liessen, durch Erkenntniss des wahren und wirklichen vor dem Allerhöchsten gerechtfertiget wird, was in der Folge auch geschah.

Der Reichspalatin, der in der Schlacht bey Raab überall gegenwärtig, in dem heftigsten Feuer, [und der augenscheinlichen Lebensgefahr nur zu sehr ausgesetzt], Augenzeuge alles dessen war, was durch die Insurrection gethan und nicht gethan wurde, hielt es für Seine Pflicht die Insurrection bey Seiner Majestät zu rechtfertigen; diess wurde durch den Bericht von Böös am 20. Juny, welchem die Relationen der Districts Generale beygeschlossen waren, bewerkstelliget.

»Auf dem linken Flügel (so lautet der Bericht des Reichs-

palatins nach Erwähnung einiger schon oban erzählten Umstände) sind die Truppen, so wie auf allen Punkten, durch das ausserordentlich heftige Kartätschenfeuer zum Rückzug genöthiget worden. Der Unterschied bestand nur in etwas mehr oder weniger Ordnung, und in grösseren, oder kleineren Entfernungen.

Es sind Insurrections Truppen, welche sich in Ordnung zurückgezogen haben; andere ergriff ein panisches Schrecken, und sie sammelten sich erst den andern Tag gemeinschaftlich mit jenen der Regimenter bey Comorn. Andere wieder gingen aus Unwissenheit oder Missverständniss / zu weit zurück, wie es der **112.** Bericht des Obersten Gr: Festetics bezeuget, der bey der Ödenburger Cavallerie Division vor dem Rückzug 51 Mann vor dem Feind verloren hatte.

Ich selbst sammelte zerstreute Insurgenten, welche meine Stimme zugleich folgten, und die ich durch meinen General Adjutanten Obersten Gr: Beckers, und Innhabers Adjutanten Rittmeister Csohányi wieder ins Feuer vorführen liess; sie gehorchten denselben im Kanonenfeuer ohne Wiederrede.

Aus dieser getreuen Schilderung geruhen Euer Majestät allergnädigst zu entnehmen, dass die Insurrection, in dem Zustande ihrer ersten Bildung, der allerhöchsten Gnade Eurer Majestät nicht ganz unwürdig ist, da sie vorher, und an diesem Tage, viele Beweise von einzelner Tapferkeit gegeben, und am 14ten Juny ohne diejenigen zu rechnen, die sich entlaufen haben, und anjetzt häufig wieder sammeln, 7 Officiere todte, 19 Verwundete, und 765 todte, blassirte, und Gefangene vom Wachtmeister, und Feldwebel abwärts zählt, welches mehr, als der 10te Theil des ausruckenden Standes ist. Der Umstand, dass die zurückgewichene Trupp unwissend wohin, auf die eben im Anmarsch begriffenen Theisser Insurgenten traf, bewog die letztern, auf dem Marsche umzukehren, und mit den übrigen nach Pest zu gehen, welches den grössten Lärm verursachte.

Von der ganzen Infanterie, von welcher der Feldmarschal Alvinczy in dem beyliegenden Verzeichniss der Rückkehr nach Pest erwähnt, ist nicht ein einziger Mann, der von einer Trupp ist, die in Raab gewesen wäre. / **113.**

Zum Beweise, dass mir die Ehre dar Insurrection sehr am Herzen liege, überschicke Ich Eurer Majestät die Ausserung des DG. Mecséry unter dem 17. d. M. über das Betragen des Rittmeisters Farkas, den Ich im Verdachte einer Feigheit hatte, des-

sen Unschuld erörtert ist. Eben so ist der Befehl schon ertheilt zur Untersuchung der 7 Individuen, welche bey dem Generalen Davidovich und Mecséry getadelt werden; dagegen bitte Ich Eure Majestät allerunterthänigst, diejenigen Individuen zu belohnen, welche sich vorzüglich auszeichneten.«

In Rücksicht des Oberwähnten Rittmeisters Farkas, des Eisenburger Cavallerie Regiments, der das Unglück hatte gerade zu jener Zeit dem [überall alles gut zu machen strebenden] Reichspalatin zu begegnen, als er sein Pferd verlor, und bald zu Fuss, bald zu Pferd (welches ihm von einem Pester Insurgenten geliehen wurde, und stützig war) seine zerstreute Escadron zu sammeln eilte, hat es sich erwiesen, dass er nicht nur seine Pflicht erfüllte, sondern, als ein viele Jahre gedienter Hussaren Officier, und nun schon zum dritten Mahle Insurrections Rittmeister, sich auch besonders auszeichnete, was durch [den Gerechtigkeit liebenden Feldherrn durch] einen Tagsbefehl der Insurrections Armée hernach bekannt gemacht wurde.

[József nádor fölterjeszti a királyhoz az első részt.]

An Seine Majestaet den Kaiser und König
(: J. 2664 :)

Ofen den 22sten Oktober 1810.

J. Nro 2908
2907.

Eure Majestaet geruhten mir allergnädigst zu befehlen, die Geschichte, der mir im Feldzug 1809 anvertraut gewesenen Armée der Insurrection des Adels von Ungarn und anderer K. K. Truppen, freymüthig und standhältig zu schreiben, und dieselbe Eurer unmittelbar einzusenden.

Ich habe diese Geschichte in mehrere Perioden eingetheilt, und ich überreiche Eurer [Allerhöchstdenselben] in der Beylage die erste Periode derselben, welche die Begebenheiten, seit dem Schluss des Landtags 1808, in welchem die Insurrection [beschlossen] angeboten wurde, bis nach der Schlacht von Raab am 14ten Junius 1809, enthält.

ZWEYTE PERIODE.

Von der Schlacht bey Raab am 14 Juny 1809 bis zum 22 July 1809, an welchem Tage die Insurrections Truppen, nach Verkündigung des Waffenstillstandes, sich in die Cantonirung begaben.

Am 15. Juny 1809 versammelten beyde Erzherzoge, der Palatin, und E.H. Johann Ihre Arméen bey Komorn an der Waag Donau. Von Ács geschah der Rückzug bis Komorn in der besten Ordnung. Der E.H. Palatin wartete an der Donaubrücke bey Komorn ab, bis alle Truppen der Insurrection, des E.H. Johann, alle Kanonen, Munition und Bagage über die Donau passirten. Der Zug dauerte von Fruh bis 5 Uhr nachmittags; und der E.H. Palatin mit Seinem Adjutanten war der letzte, der die Donau übersetzte.

Noch am nämlichen Tage wurde eine Division Insurrections Cavallerie auf Vorposten beordert, um die Donau zu beobachten, und mittelst der Patrouillen von Komorn die Communication bis Néma zu erhalten, damit der Feind auf Fahrzeugen keine Truppen über die Donau setze.

---

16. Juny. Am 16. Juny langte der General Wimpfen, Chef des Generalstaabes der grossen Armée in Komorn mit dem Befehle
2. Seiner / Majestät an, dass der E.H. Palatin sich durch nichts werde abhalten lassen, sich zu Seiner Majestät nach Wolkersdorf zu verfügen, in Gemässkeit eines vorigen Allerhöchsten Befehls das Commando der Insurrections Armée an den E.H. Johann zu übergeben. Auch brachte oberwähnten General Verhaltungsbefehle für die Vereinigte regulaire und Insurrections Armée, welche an den E.H. Johann angewiesen waren.

Der Zweck dieser Reise des Reichspalatins sollte eine Verabredung mit Seiner Maj: seyn, *neue Mittel und Kräfte aufzu-*

biethen, um jeden Abgang bey der Armée in Zeiten zu ergänzen, und mit neuen Kräften auftreten zu können, auf welche der Feind nicht gefasst ist. So waren die Worte des Handschreibens. Um dieses zu bewerkstelligen, hätte der Reichspalatin sich von der Armée tiefer nach Ungarn begeben sollen, um durch Seinen Einfluss, Verwendung, und thätige Mitwirkung alles in der kürzesten Zeit zu veranstalten. Die Ursache, warum der Reichspalatin diesen Befehl nicht vorher, und jetzt erfüllen konnte, ist im folgenden Antwortschreiben dargethan:

»Das Allerhöchste Handschreiben Euer Maj: von 11. Juny (sind die Worte des Reichspalatins) worinn Höchstdieselben es meinem Gutbefinden überlassen, wegen Verabredung der Massregeln zur Vermehrung der Streitkräfte der Österreichischen Monarchie, mich zu Eurer Maj: zu verfügen, Mir aber zugleich anbefehlen, das Commando der Insurrections Armée alsogleich dem E.H. Johann zu übergeben, da Eurer Maj: meine Gegenwart in Ofen und tiefer im Lande bey den obgedachten neu zu verfügenden Anstalten zu Beförderung derselben unerlässlich nothwendig zu seyn scheint, habe ich in tiefster Ehrfurcht in jenem Augenblick erhalten, wo die feindliche Armée unsern vereinten Truppen entgegen stand, und selbe anzugreifen drohte.

Diesem erheblichen Umstande, dann denen darauf gefolgten Gefechten, und der unumgänglichen Nothwendigkeit, die Insurrections Truppen zu sammeln, und in gehörige Ordnung / zu brin- 3.
gen, geruhen es Eure Maj: allergnädigst zuzuschreiben, dass ich bisher mich nicht selbst in Ihr Hauptquartier verfügte, da ich überzeugt war, dass ich Mich ohne Nachtheil des Dienstes auf keine Weise von der meiner Leitung anvertrauten Trupp entfernen konnte.

Geruhen aber Eure Maj: Mir nun auch zu gestatten, meine Allerunterthänigsten Bemerkungen über den Innhalt des gedachten Handbillets Ihnen zu Füssen zu legen.

So sehr mich das Zutrauen, welches Eure Maj: in meine genaue Befolgung Ihrer Willensmeinung, und thätige Mitwirkung zur Erreichung der Allerhöchsten Absichten zu setzen geruhen, welches Eure Maj: bewogen, meine Gegenwart zu Ofen, oder tiefer im Lande als eine mit dem Erfolge der neu zu treffenden Massregeln eng verknüpfte Bedingniss anzusehen, rühret, so muss ich doch bemerken, dass in dieser Sache ganz eigene Ansichten und Erinnerungen eintreten.

Weit entfernt zu glauben, dass meine Gegenwart im Lande so wesentlich zu der Erfüllung der in dem allgemeinen Wohl
4. gegründeten Absichten / Eurer Majestät beytragen würde, bin ich vielmehr der Meinung, dass selbe bey Ihrer einleuchtenden Billigkeit und Nutzbarkeit, bey dem Zutrauen, welches das ganze Land in Eurer Maj: väterliche Fürsolge setzet, bey dem Eifer und gutem Willen, welcher sich durch alle Stände desselben verlautet, von keiner so unumgänglichen Nothwendigkeit sey, und dass die Geschäfte auch ohne meiner Gegenwart zweckmässig eingeleitet werden können; auch werde ich hiebey nicht stehen bleiben, sondern werde vielmehr trachten, nach allen Kräften zur Beförderung derselben beyzutragen.

Allein noch eine andere weit wesentlichere Betrachtung tritt dabey ein: Auf Eurer Maj: ausdrücklichem Befehl trat ich, bevor die Insurrections Armée versammelt, das Commando derselben an, in einem Augenblick, wo wenig Ehre einzuholen, wenig Nutzen dem Staate zu schaffen war. Nun wo sie dem Feinde entgegensteht, wo sie in grösserer Anzahl mit ihm gestritten, wünschen Eure Maj: dass ich selbe verlasse, und mich tiefer ins Land verfüge. Ich unterbreite es Eurer Maj: eigener Beurtheilung, ob diese Zumuthung mich nicht mehr kränken, ob meine
5. Entfernung von der Mir anvertrauten Trupp nicht meinem / guten Rufe nachtheilig seyn müsse.

Ich glaube nicht nothwendig zu haben, dieses weiter auseinander zu setzen, da Eure Maj: zu sehr einsehen werden, in welchem Lichte ich erscheinen müsste, wenn ich mich nun von dem agirenden Theile der Insurrection entfernte, um neue Streitkräfte zu sammeln, und selbe vielleicht dann wieder verlassen zu müssen, wenn sie in Thätigkeit kämen. Meine Ehre fordert es also, Eure Maj: zu bitten, mir gnädigst zu erlauben, die vermög Gesetz aufhabenden Amtspflichten noch ferners zu verwalten, da ich selben nur dann mich nicht mehr widmen, und meinem Berufe entsagen kann, wenn Eure Maj: mich meines Amtes gnädigst zu entheben beruhen; bis dahin kann ich auf keinen Fall mich meinen Pflichten entziehen, und bitte Eure Maj: diese meine Erklärung, als einen neuen Beweis gnädigst anzunehmen, mit welcher Genauigkeit ich meinem Berufe nachzugehen wünsche, und dass kein Opfer mir zu gross ist, wenn es sich um Erfüllung desselben handelt.

Könnte ich aber auch selbst meine Ehre aufopfern, meine

heiligsten Pflichten vergessen, so würde mich doch die Überzeugung, / dass Ich in diesem Augenblicke, wo es sich um Samm- 6.
lung und Bildung der durch den Unfall vom 14ten etwa zurückgeschreckten, und geschwächten Insurrections Truppen handelt, meine Gegenwart bey selber weit nothwendiger, als an jedem andern Orte des Landes ist; die Besorgniss, dass wenn ich mich von selben in dem gegenwärthigen Augenblicke auf längere (Zeit?) entfernte, sie sich vielleicht gar zerstreuen werden, dahin gebracht haben, Eurer Maj: vorzustellen, dass das Wohl Ihres Dienstes meine Gegenwart hier nothwendig macht, — eine Ursache mehr, nur mit den vorigen vereint, Eure Maj: zu bewegen, mir zu gestatten, noch ferners bey meiner Trupp zu bleiben.

Eine förmliche Übergabe des Commando der Insurrections Armée an den E.H. Johann, kann ich eben so wenig, so lange Mich Eure Maj: von meinen Amstpflichten nicht lossprechen, vornehmen; vermög der Verfassung Ungarns ist der König in eigener Person, oder der Landespalatin Anführer der Adelichen ungarischen Insurrection; unter Selben stehen die von dem König benannten und inarticulirten Districts Generale, welche vermög der gesetzlichen Verfassung, in Abwesenheit, oder im Erkrankungsfall des Palatins das Commando der Insurrections Armée / 7.
führen; ohne also denen Grundgesetzen entgegen zu handeln, und den Vorrechten meines Amtes zu vergeben, kann ich keinem Andern, als einem Districts Generalen in meiner Abwesenheit, oder Erkrankungsfall, das Commando übergeben. Im gegenwärtigen Fall würde diesem ohnerachtet, Eurer Maj: Absicht doch erzielt werden, da ich sobald ich mich zu Euer Maj: verfügen, das Commando zwar dem FeldZm. Davidovich übergeben, selber jedoch dergestalt an den E.H. Johann anweisen würde, dass er in allem und jedem nach seinen Verfügungen vorgehe.

Eine förmliche Übergabe des Commando an E.H. Johann könnte Missvergnügen unter der Insurrections Trupp, und solche Besorgnisse erwecken, welche wohl gar ihre Auflösung nach sich ziehen würden.

Diese Betrachtungen unterziehe ich der Allerhöchsten Beurtheilung mit der vollen Zuversicht, Eure Maj: würden nach Ihrer bekannten Gerechtigkeitsliebe dasjenige fürkehren, was zur Hindenhaltung einer unverdienten Kränkung, Schützung der Gesetze, und der auf selben gegründeten Vorrechte meines Amtes führen kann. Joseph m. p.«

8. Am 16. Juny gegen Mittag hatte der Vicekönig eine Recog-/ noscirung des Brückenkopfs bey Komorn unternommen. Der Feind stellte 2 Kanonen auf die Anhöhen bey Uj-Szöny, und die 8 pfünder Kugeln reichten über den Brückenkopf, über die Donau, bis in den Graben der alten Festung Komorn. Nach einigen Gefechten mit den Vorposten vor dem Brückenkopf hat der Feind sich wieder nach Ács zurückezogen.

Am nämlichen Tage Nachmittags unternahm der E.H. Johann mit dem FmL. Frimont, und dem Generalen Wimpfen, eine Recognoscirung gegen Ács, wozu das Eisenburger Insurr: Cav: Rmt commandirt wurde. Bey dieser Gelegenheit hat die Oberstlieutenants Division dieses Rgmts die ganze Insurrection, und sich selbst, zum grösten Vortheil des Dienstes, mit Ruhm bedeckt. Sie hatte unter Anführung des Obstlieut: Gr: Vincenz Szápáry den überlegenen Feind tapfer angegriffen, geworfen, bis an das jenseitige Ende des Dorfes getrieben, und das ganze Hauptquartier des Feindes allarmirt. Der Feind liess einen Brigadier (Lamarque) mehrere Todte und Verwundete auf dem Platz. Auch von der Insurrection sind mehrere verwundet worden. Bey dieser
9. Gelegenheit haben sich durch Muth / und Tapferkeit ausgezeichnet: der Obstlieut: Gr: *Szápáry,* welcher seine Division mit eben so viel Klugheit, als Kühnheit anführte; der Escadr: Commendent Kristóf *Horváth,* welcher den Feind, als er die 2te Escadron dieser Division vorne und in der Flanque bedrohte, durch seinen raschen Angriff mit der 1sten Escadron warf, und den Sieg vollständig machte; der Gemeine *Melegh,* welcher den feindlichen Generalen vom Pferde hieb, und seinen Hut, seinen Ehrenlegion Orden, und Mantelsack mit Schriften und Landkarten erbeutete; dann der Gemeine *Mlinárik,* welcher mit Löwenmuth focht, ungeachtet seiner 17 Wunden, bis ihm der Arm durchgeschossen wurde, und er seinen Säbel nicht mehr führen konnte.

Nach Mitternacht wurde der Graf Wimpfen, nachdem derselbe von allen Umständen der Schlacht bey Raab unterrichtet war, dann mit beyden EHgen, und dem Grälen Nugent wegen des Entsatzes von Raab durch die Schütt übereingekommen ist, vom E.H. Palatin mit dem ob angeführten Antwortschreiben an Seine Maj: und an den Generalissimus abgefertigt. [Dieser General hat den
10. Gründen des E.H. Palatins, warum er das Com- / mando der Insurrections Armée nicht abtreten könne, vollkommen beygestimmt; und er bedauerte, nachdem er von allen unterrichtet war,

dass den weisen Rathschlägen des Palatins vor der Schlacht bey Raab nicht befolgt wurde.]

[Selbst] Seine Maj: stimmten [endlich] den Gründen des E.H. Palatins bey, [und dankten Ihm, dass er sich in der Schlacht bey Raab den Rathschlägen des Grälen Nugent überlassen habe,] wie diess aus folgendem Allerhöchsten Handschreiben vom 21. Juny 1809 erhellet: »Eurer Liebden beyde Zuschriften (sind die Worte Seiner Maj:) habe ich erhalten; auch hat sich der General Wimpfen der mündlichen Aufträge entledigt, und die Gründe wiederholt, die Euer Liebden hinderten, selbst anher zu kommen.

Als Ich Eurer Liebden den Auftrag ertheilte, das Commando der bey Raab versammelten Insurrections Truppen-Abtheilung an den E.H. Johann abzugeben, und zu Mir zu kommen, konnte Ich die Umsände nicht vorsehen, die sich mittlerweile, und vielleicht noch vor angelangtem Befehl zugetragen haben, Umstände, die gerade das Gegentheil von jenem erheischten, was Ich anzuordnen so sachdienlich fand; besonders / da mir alles daran liegen muss, **11.** dass neue und ausgiebige Kräfte ausgefunden und angespannt werden, woran niemand mit mehr und sicherm Erfolg arbeiten, und es schneller in Thätigkeit setzen konnte, als Euer Liebden selbst.

Ein zweyfaches Commando ist zwar in keiner Ansicht gut, und theilt die Truppen leicht in Partheyen, weil ihre Anführer oder ihre Untergebenen selten genau harmoniren, und hieraus resultirt, Unglück für das ganze; indessen haben Euer Liebden meine Besorgniss dadurch auf eine Ihnen zur Ehre gereichende Art gehoben, dass Sie die Leitung der Operation dem Herrn Bruder Johann und den Rathschlägen des Generalen Nugent überlassen, und auf das kräftigste dazu mitgewirkt haben, wofür Ich Ihnen danke.

Nachdem nun die bekannten Umstände eingetreten sind, so würde allerdings Eurer Liebden Entfernung in diesen Augenblicken ganz unrecht seyn; auch ist Ihr Anherkommen nicht mehr so nöthig, weil ich eben aus Besorgniss eines höchstnachtheiligen Zeitverlustes mittlerweile über die weiters erforderlichen Hilfen von Seite Hungarns, einen Entschluss gefasst, der Eurer Liebden bereits zugekommen ist; / und Sie, da Ihre Entfernung nicht mög- **12.** lich ist, von da aus, wo Sie sich befinden, das Erforderliche, mit äusserster Energie, und Beschleinigung leiten müssen, wie Ich es von Eurer Liebden erprobten Thätigkeit und Eifer mit Beruhigung erwarten darf.....«

An eben dem Tage hatte der D.G. Duka schon den Befehl erhalten, die Insurrection der Theisser Kreise, welche schon im Marsch waren, über Waitzen nach Komorn abzuschicken, er selbst aber habe mit den noch anrückenden Theisser Truppen eine Stellung bey Pest zu nehmen, und einverständlich mit dem Fm. Alvinczy die Donau zu beobachten, um die dortige Gegend von feindlichen Streifereyen zu schützen, wozu das Biharer Cav: Rgmt, welches schon nach Waitzen in Marsch gesetzt war, nach Pest zurück beordert wurde.

Nach dem Bericht des FmL. Baillet zeigte sich's, dass in Pest nach der Schlacht bey Raab 4.973 Insurgenten angehalten wurden. Diese sind in 2 Colonnen unter den Obersten Ignatz Festetics, und Simonyi zur Insurrections Armée nach Komorn abgeschickt worden. Unter dieser Zahl befanden sich, ausser den zwey schwachen Cav: Divisionen Ödenburg und Honth, welche
13. unter dem Commando ihrer obgenannten / Obersten aus Missverständniss, und in Folge voriger Befehle von Raab nach Pest marschirt sind, nur 68 Mann von denjenigen Insurrections Truppen, welche in der Schlacht bey Raab gegenwärtig waren.

18. Juny. Am 18. Juny wurde der Gral Luzsénszky von Komorn nach Ofen abgeschickt, um diesen [Einleitung zum .....] Marsch der Insurrections [des Districts, diesseits der Theiss zu treffen.][1])

Die Oberstlieutenants Division des Presburger Cav: Rgmts stand immerfort bey Somerein in der Schütte. Auch die Reserve Division[2]) Hiller wurde von Komorn nach Néma detaschirt. Der Major Horváth aber wurde mit $1^1/_2$ Escadronen des Presburger Cav: Rgmts nach Aranyos beordert, um die Communication zwischen Néma und Komorn zu sichern.

Das Insurr: Cav: Rgmt Sümegh wurde in die grosse Schütt detachirt, und das Commando aller detachirten Truppen der ganzen Beobachtungskette dem Obersten Pásztory anvertraut

Noch am nämlichen Tage gegen Mittag hat der Feind neuerdings eine Recognoscirung des Brückenkopfs mit ungefähr 1.800 Pferden unternommen, wo es auch zu Vorpostens Gefechten kam.
14. Der Feind hat sich in kurzer Zeit wieder nach Ács zu- / rückgezogen. Néma gegenüber hatte der Feind eine Batterie aufgeführt; daher wurde auch vom E.H. Johann Artillerie dahin geschickt, und solche zwischen Néma und Komorn aufgestellt.

[1]) Truppen zu leiten
[2]) des Rgts

Am 19ten Juny hat sich der E.H. Palatin in Gemässheit der Verabredung mit dem E.H. Johann zum Entsatz der Festung Raab von der Seite der Schütt mit 16 Divisionen Insurrections Cavallerie um 1 Uhr Nachts über Tany nach Böös, längs der Donau in Marsch gesetzt. Der E.H. Palatin machte mit seiner Cavallerie die Avantgarde. [Dieser Marsch hätte sowohl der Insurrection, wie auch dem Armée-Corps des E.H. Johann sehr gefährlich werden können, und den Gqmstaab, dessen Rathschläge auf allerhöchsten Befehl zu befolgen waren, abermals einer schweren Verantwortung ausgesetzt, da der Feind das jenseitige Ufer der Donau bis Ujfalu mit Artillerie besetzt hielt, und in der vereinigten, mit halben Escadronen marschirenden Armée ein Blutbaad durch sein Geschütz hätte anrichten können, zum Glück muss aber der Feind die Trupp zu spät bemerkt haben, weil nicht gefeuert wurde.] / 15.

Die Truppen lagerten an diesem Tage bey Tany, und beyde Erzherzoge waren mit Ihrem Hauptquartier im Dorfe allda. Mit dem E.H. Palatin waren hier: der DG. Mecséry, der Brigadier Csekonics, $41^1/_2$ Escadronen; das Sümegher Cavallerie Rmt mitgerechnet, welches in der Schütt stand, dann 2 Cavallerie Baterien, 1 Haubitze, und 3 Sechspfünder.

Im Lager bey Komorn, unter dem Commando der Gräle Davidovich und Hadik, um die Donau von Waitzen bis Lél zu beobachteten, den Brückenkopf bey Komorn zu vertheidigen, und auch Commando's an das rechte Donau-Ufer zu verschicken, blieben zurück:

Infanterie Bataillone

Pest (mit Abschlag 2 Compagnien, welche bey Gyirmóth gefangen wurden.)

Eisenburg Nro 5.
Komorn » 7.
Szala » 8.
Weszprim » 9.

Cavallerie Escadronen

Neográder	1	Escadr:
Bars	6	»
Zemplin	$2^1/_2$	»
Heves	4	»
Ödenburg	2	» 16.

wovon jedoch Ödenburg, ein Theil von Neográd und Honth noch in Pest, Liptó und Árva Cavallerie gar nicht eingeruckt waren. Dann waren 12 Dreyfünder in den Verschanzungen und zwey Dreypfünder en reserve.

An eben dem Tage hat der Feind zu Wasser eine Recognoscirung auf die Insel Vének unternommen, wobey der Gemeine Franz Kolosváry des Sümegher Cav: Rgmts einen feindlichen Obersten, einen Adjutanten, und 9 Mann auf dem Schiff gefangen nahm. Zur Mittagszeit hatte der Feind von Gönyö gegen Néma auf unsere Kanonen mit 10 Stück gefeuert, wobey die Artillerie des E.H. Johann, weil sie nicht gedeckt war, einen Schaden von 3 Verwundeten Kanoniers, und einigen todten Pferden erlitt. Auf dieses schickte der E.H. Johann das Grenadier Bataillon Ghillány nach Néma, um einem etwa möglichen Übergang zu begegnen.

20. Juny. Am 20 Juny kam die vereinigte Armée in Böös an.

21. Juny. Am 21 Juny langte das oberwähnte Schreiben des Kaisers an dem E.H. Palatin an, worinn auch befohlen wurde, dass ein angemessener Punkt an der Donau gewählt werden müsse, um
17. die Insurrection auszubilden, / die verlässlichsten Insurrections Truppen aber seyen dem E.H. Johann zuzutheilen.

Dieser [Tag] Befehl war an diesem Tage schon in Erfüllung gebracht, da sich der E.H. Palatin, mit den geübtesten Insurrections Truppen, beym E.H. Johann zum Entsatz von Raab in Böös befand, und die ungeübten unter der Aufsicht des DG. Davidovich zur Ausbildung an der Waag-Donau standen, wo nach und nach auch jene aus den Theisser Kreisen einrückten.

An diesem Tage hörte man bey Raab stark kanoniren.

Zu dieser Zeit wurde mit Thätigkeit an der Zurichtung von Brücken, und Schiffen gearbeitet, um von Csicsó nach Vének, und an andern Punkten, in die kleine Schütt zu übersetzen. Bey dieser Gelegenheit hat sich der Oberste Wimmer durch Aufopferung und Thätigkeit ausserordentlich ausgezeichnet.

22. Juny. Am 22 Juny, als in der Nacht der Übergang bewerkstelliget werden sollte, langte von dem Generalissimus unvermuthet der Befehl bey dem E.H. Johann an, mit seinem Corps d'Armée von Böös augenblicklich abzumarschiren und den Grälen Bianchi im Brückenkopf bey Presburg abzulösen. Der Entsatz von Raab
18. musste also unterbleiben, / da der E.H. Palatin denselben mit der Insurrections Cavallerie allein nicht bewerkstelligen konnte.

Der E.H. Johann setzte sich in Marsch, und liess das Ugoliner und 2te Banal Grenz Regiment zurück, welche mit dem Sümegher, und Presburger Cav: Rgmt unter Commando des Insurr: Obersten Pásztory standen, um die Donau von Lél bis Somerein zu beobachten. Pásztory erhielt den Befehl, sich lediglich auf die Vorbereitung zu einer Diversion zu beschränken.

Die Artillerie des E.H. Johann in Néma wurde durch eine Haubitze, und 3 Sechspfünder Kanonen von der Insurrection abgelöst, wobey sich der Oberfeuerwerker Machold späterhin sehr auszeichnete. — Auch das Grenadier Bataillon Ghillány wurde zum Einrucken beordert.

Nach eingezogenen Vorpostens und Kundschaftsnachrichten hat sich der Feind um diese Zeit über Ács und Gönyö gegen Raab zurückgezogen. Von Raab her hat man eine starke Kanonade vernommen, und man sah die Stadt brennen. In der That brannte ein Theil der Stadt ganz ab, und der andere Theil wurde durch das heftige Bombardement stark beschädigt. Und da der Feind seine Tranchéen so weit poussirte, dass man in zweymal 24 Stunden breche schiessen, und die seit Kaiser Josephs / Zei- **19.**
ten sehr geschwächte Festung mit Sturm leicht hätte einnehmen können, meistens aber, weil das Magazin der Festung ganz abgebrannt war, so hatte der Festungs Commandant, der Ingenieur Oberste Péchy capitulirt, dass wenn bis 24sten Juny nachmittags kein Entsatz erfolgen sollte, die Festung sich mit dem Beding ergeben würde, dass die Garnison mit Ehrenzeichen ausziehen und auf ihr Ehrenwort, ein Jahr nicht zu dienen, freygelassen werde. Unser Verlust in dieser Festung bestand in 2 todten Artilleristen, und 10 Todten und mehreren Verwundeten von der Garnison.

Da dem E.H. Palatin von dem Generalissimus aufgetragen war, die Vertheidigung und Beobachtung der Donau, von dem Ende der kleinen Schütt bis Komorn, und von Komorn abwärts zu übernehmen, und den E.H. Johann so viel Insurrections Cavallerie, als möglich zu überlassen, so kamen beyde EHerzoge überein, dass der E.H. Palatin mit der Cavallerie in Böös bleiben würde, um mit derselben auf das erste Aviso des E.H. Johann nach Pressburg zu folgen, damit dort ein Ausfall durch den Brückenkopf gemeinschaftlich unternommen werden könne, oder aber um sich im Falle der Noth an die Armée des Generalissimus anzuschliessen.

20. [Der E.H. Palatin erhielt nach / der Rückkunft des Generalen Wimpfen zu der Armée ein Privatschreiben des Generalissimus, worinn der Held Österreichs äussert, dass er überzeugt sey, das die Schlacht bey Raab nicht verloren worden wäre, wenn man den Vorschlag des Palatins vor dieser Schlacht befolgt hätte. Es ist die herrlichste Rechtfertigung für die hohen Talente, Verdienste, und für die weise Einsicht des E.H. Palatins, wenn es doch noch ungerechte, unwissende, oder Neider gab, welche den Verlust der Schlacht bey Raab Ihm, und der Insurrection zuzuschreiben, unbillig, oder kurzsichtig, oder boshaft genug waren.]

Da um diese Zeit der Feind seinen Marsch gegen Raab richtete, und möglich war, dass er sich gegen Presburg, oder gegen die Schütt wende, so entschloss sich der E.H. Palatin, mit der Cavallerie in Böös stehen zu bleiben, und den Marsch nach Komorn zu verschieben, um zu jeder Bewegung bey der Hand zu seyn. Von allen diesen wurden auch der Kaiser, und der Generalissimus benachrichtiget.

In Dotis hat der Feind schriftliche Requisitionen gemacht; und als unsre Cavallerie in dieser Gegend patrouillirte, wurde in Mócsa ein Franz: Dragoner tod geschossen, und einer gefan-
21. gen. Die ganze Gegend / litt sehr viel, da sie vom Feinde ausgeplündert, und sowohl Edelmann als Bauer misshandelt wurden. Die Kais: Gestütts Gebäude in Bábolna sind zur Asche gebrannt worden.

23. Juny. Am 23. Juny hat sich der Feind wieder nach Ács gezogen, eine Recognoscirung des Brückenkopfs bey Komorn unternommen. Er war über die Märsche unserer Truppen in der Schütt sehr beunruhiget, und in den Aufgefangenen Berichten gestand er immerfort, dass es sehr schwer halte, hier zu Lande, zuverlässige Nachrichten zu erhalten.

Dem Obersten Pásztory wurde aufgetragen, von Csicsó über Révfalu zur Befreyung der Besatzung von Raab einen Versuch mit einem Coup de Main zu veranstalten, wobey der Oberstlieut: Lipszky Commandirt war. Dieser Versuch konnte jedoch nicht ausgeführt werden, weil die feindlichen Vorposten verdoppelt und sehr aufmerksam waren. Doch wurde die Insel bey Szögye mit Artillerie besetzt, und man überzeugte sich, dass der Feind in der kleinen Schütt stärker war, als man vermuthete, wobey ein Unterofficier des Sümegher Cav: Rgmts, welcher verkleidet in Raab war, und die Stärke, und Stellung des Feindes auskund-

schaftete, durch seine Geschicklichkeit einen sehr guten Dienst geleistet / hat. Auch wurde ein Mann zum Obersten Péchy nach Raab geschickt, welcher seinen Auftrag richtig verrichtete. 22.

Am 24. Juny langte durch den Oberlieut: Stephan Nagy die Anzeige des Generalen Meskó an, worinn er die Geschichte seines Rückzuges von Raab, und seine Vereinigung mit dem FmL. Chasteler berichtet. Die vollständige Geschichte des Rückzuges dieses Generalen bis zu seiner Einrückung zur Insurrections Armée wird unten angezeigt. 24. Juny.

Am 25. Juny traf die Anzeige des Obersten und Raaber Festungs Commandanten Péchy ein, worinn die Capitulation, und die Übergabe der Festung Raab auf schon erwähnte Art, gemeldet und bestättiget wurde. Die Ursachen, welche den Obersten Péchy zur Übergabe dieser Verwahrlosten Festung bestimmten, sind in seinem Berichte berührt: »Die wenigen Hilfsmitteln (sagt Er) die mir zur Vertheidigung von Raab überlassen wurden, konnten es nicht verhindern, dass die Stadt von allen Seiten mit Bomben, Haubitzen, Granaten, Kugeln und Kartätschen zugleich beschossen wurde, ein grosser Theil abgebrannt, und vielleicht schon ganz / eingeäschert seyn würde, wenn nicht seit der 24 Stunden bestehenden Ruhe, noch immer am Löschen gearbeitet worden wäre; hiebey hat der Feind seine Tranchéen zwischen Nro 3 und 4 Bastionen so weit vorpoussirt, dass binnen zweymal 24 Stunden in der Courtine dieser Front hätte breche geschossen werden können. 25. Juny. 23.

Die Garnison bestehend ohngefähr aus 1.500 Mann meistens Recrouten, war nicht hinreichend nach der Aussage der Hauptleute, einen Sturm ohne Breche, nur wenn der Feind auf den Hauptwall einen gewagt hätte, abzuschlagen, weil die bas-flanquen bey den meisten Positionen se ruinirt wurden, dass man in der Geschwindigkeit nur mit Tambour-pallisaden geschützt werden konnte. Aus diesen Ursachen wäre [möglich gewesen] dem mit 6 bis 7.000 Mann [durch] angreifenden Feinde, die Festung zu ersteigen,[1]) und ausser dem Elend des Brandes auch die Stadt der Plünderung auszusetzen.

Die zusammenberufene Garnison beschloss daher, wenn bis 24ten dieses Monaths keine Hilfe kommen würde, die Festung zu übergeben, und unter dieser Bedingung wurde gestern mit dem Feinde capitulirt, wobey die Garnison am 24ten nachmittags

[1]) möglich gewesen

um 4 Uhr, auf Ehrenwort, nicht zu dienen bis zur Auswechslung,
24. gegen Komorn / von hier abziehen wird.«

Der E.H. Johann verlangte aus Presburg das Einrücken der 2 Grenz Banal-Bataillone, weil der Feind Presburg gegenüber sich verstärkte. [Diese Bataillone wurden bis zu ihrer Ablösung durch die Inserrection immer von Komorn aus versorgt.]

Hierauf Commandirte der E.H. Johann 3 Escadronen nach Pischdorf und Somerein, zur Unterhaltung der Communication mit dem E.H. Palatin. Der Oberste Pásztory erhielt aber den Befehl, dem Cordon gegen Somerein näher zu rücken. Dem DG. Davidovich wurde aufgetragen, das Insurr: Bataillon Komorn zur Besetzung der Strecke bis Néma zu beordern; auch wurde demselben der Befehl Seiner Maj: ertheilt, starke Streifcommanden und patrouillen gegen Stuhlweissenburg, Móór, und Weszprim zu poussiren, ohne sie jedoch auszusetzen, und das Land gegen feindliche Streifereyen zu decken, und zu beruhigen, und, wo möglich, die Verbindung mit dem Corps des FmL. Chasteler zu gewinnen. [Dem E.H. Palatin selbst wurde befohlen, so gut es zu erreichen sey, sich mit dem FmL. Chasteler, und dem Ban von Croaten Gyulay in Verbindung zu setzen.]

25. Schon am 29 April hatte der / E.H. Palatin vom Fm. Joseph Colloredo zur Insurrection 4 Cavallerie Batterien verlangt, und als sich's in der Schlacht bey Raab erwiesen hat, dass 2 Baterien zu wenig sind, so langte auf wiederholtes Ansuchen um diese Zeit auch die 3te Cavallerie Baterie an.

Eine Patrouille des Presburger Cav: Rgmts von 30 Mann setzte bey Gönyö über die Donau und hat dem Feind auf den Schiffbrücken einige Armatur und Montour abgenommen.

Da die Verabredung des E.H. Palatins mit dem E.H. Johann, mit der Insurrections Cavallerie bey irgend einem Unternehmen bey Presburg beyzustehen, ohne weiterer Nachricht blieb, — da die Cavallerie für sich in Böös, ohne Gefahr einer Überflüglung nicht länger stehen konnte, wenn der Feind zwischen Komorn und Presburg mit Macht über die Donau setze, — da von Seiner Maj: befohlen war, einen angemessenen Punkt an der Donau zur Ausbildung der Insurrection zu wählen, die Gegend von Ofen von feindlichen Streifereyen zu sichern, und sich mit dem FmL. Chasteler in Verbindung zu setzen; — da der Generalissimus anordnete, dass die Insurrection die Donau, vom Ende der klei-
26. nen Schütt bis / Komorn zu vertheidigen habe; — da es gemel-

det war, dass der E.H. Palatin mit 16 Divisionen Cavallerie bey Böös stehen geblieben sey, und keine andere Weisung über die fernere Operationen anlangte, so begab sich der E.H. Palatin in Begleitung seines Flügeladjutanten Gr: v. Kollonich am 26 Juny **26. Juny.** in eigener Person zu dem E.H. Johann nach Presburg, um wegen der Verwendung dieser Cavallerie irgend etwas zu verabreden, zumahlen da der Insurrections Gqmstaab schon seit mehreren Tagen zum Rückmarsch nach Komorn angerathen hatte, weil der Posten in Böös in taktischer Hinsicht zu einem längeren Aufenthalt der Cavallerie in der That nicht geeignet war, und nur die Beharrlichkeit, und der fest vorgenommene Wunsch des Palatins, der Armée des E.H. Johann bey Presburg, oder der Hauptarmée im Marchfelde mit der Insurrection nützlich zu seyn, den Anführer der Insurrection bestimmten bis zur weiteren Entscheidung hier stehen zu bleiben, [wie Er sich gegen seinen General Adjutanten Gr: von Beckers sehr oft äusserte.]

Als der E.H. Palatin an diesem Tage bey dem Observatorium auf dem Schlossberge in Presburg sich mit dem E.H. Johann befand, [als zufällig auch der E.H. Ludwig und der Prinz von Oranien besuchs weise / allda eintrafen], bemerkten die Erzher- **27.** zoge, dass die Französischen Truppen sich am rechten Ufer der Donau gegen Carlsburg in Bewegung setzten und es war aus allen Nachrichten zu vermuthen, dass der Feind irgendwo einen Übergang über die Donau unternehmen würde. Diess bewog den E.H. Palatin am nämlichen Tage gleich nach Böös zurückzukehren, um nicht in die Gefahr zu kommen, abgeschnitten zu werden. Der E.H. Johann wollte schon mehrmalen einen Anfall aus dem Brückenkopf bey Presburg, selbst in der Nacht 26 Juny versuchen, konnte sich aber ausser dem Brückenkopf weder formiren, noch dem Orte Engerau beykommen, weil der Feind die Landstrasse abgegraben, und sich verschanzt hatte. Da auch dem E. H. Johann, weder vom Kaiser, noch vom Generalissimus Befehle zugekommen sind, beschlossen beyde Erzherzoge: dass der Palatin mit der Insurrections Cavallerie noch in Böös stehen bleiben werde, bis die Bewegungen des Feindes auf dem rechten Ufer der Donau sich aufklären, und Nachrichten von der Hauptarmée anlangen würden, wonach der E.H. Johann irgend einen Entschluss fassen, und solchen dem E.H. Palatin mitzutheilen nicht unterlassen werde. Der E.H. Johann wolle / sich indessen **28.** mit der Vertheidigung des Brückenkopfs beschäftigen.

Am nämlichen Abend, als der E.H. Palatin von Presburg abgereitet war, traf unvermuthet, vom Generalen Kutschera begleitet auch der Kaiser in Presburg ein. [Seine Maj: wussten von der Anwesenheit des E.H. Johann allda noch nichts, vielmehr vermutheten Allerhöchstdieselben beyde EHerzoge in Böös zu treffen, wohin der Besuch auch gerichtet war.]

Eben als der Kaiser in Presburg anlangte, hat der feindliche Marschal Davoust dem E.H. Johann die Errichtung einer Communicationsbrücke auf die Insel bey Presburg unter der Drohung untersagt, dass er die Stadt in Flammen setzen wolle, wofern diese Arbeit nicht eingestellt würde. Der E.H. Johann erwiderte, dass die Beschiessung der Stadt in keiner Verbindung mit den militairischen Arbeiten stünde; und als Seine Maj: im Primatial Gebäude eben zu gegangen waren, so begann noch um 10 Uhr Nachts ein schreckliches Bombardement, welches der Stadt Presburg am 27. und 28. Juny den grössten Schaden zufügte.
29. Eine / feindliche Bombe fiel in das Primatial Gebäude, als Seine Maj: dort im Bette waren.

An diesem Tage wurde auch ein Detachement des Neográder Cav: Rgmts unter der Anführung des Rittmeisters Perczely von Ofen nach Dorogh abgeschickt, um gegen Neudorf zu patrouilliren. In Bicske war ein Posten von Ofen aufgestellt. Von Komorn patrouillirte die Insurrection nach Dotis, da der feindliche General Macdonald in dieser Gegend streifen liess.

Am 27. Juny hatte die Insurrections Cavallerie in Böös in der Früh exercirt, und war eben mit dem Fourage-Fassen beschäftigt, als Seine Maj: ganz unvermuthet um $^1/_2$11 Uhr das Zimmer des E.H. Palatins betraten, [eben als der General Adjutant Gr: Beckers die Befehle in den gewöhnlichen Dienstgeschäften enthielt.] Nach 11 Uhr wurde verordert, dass Seine Maj: auf den bivouaque-Platz reiten würde, um die Insurrection ohne Ausruckung zu besehen. Aber unverzüglich, [wie hingezaubert stand der Escadr: Commandant Gr: Carl Zichy mit einer $^1/_2$ Escadron Weszprimer auf der Wache, die Ordonnance Offi-
30. cire meldeten sich] und noch vor / 12 Uhr standen 16 Divisionen Cavallerie mit 2 Cavallerie Baterien in 2 Treffen auf dem Exercier-Platz ausser Böös, ohnerachtet der Beschäftigung, mit dem Fourage-Fassen da. Um $^1/_2$ auf 1 Uhr erschienen Seine Maj: zu Pferd, im Gefolge des Gqmstaabes, wo Allerhöchstdieselben vom Reichspalatin an der Spitze der Trupp empfangen und be-

grüsst wurden. Beynahe niemand wusste die Ankunft des Kaisers, und die Trupp vermeinte eine Ausrückung gegen den Feind, da der bivouaque-Platz nur $^3/_4$ Stunden weit von der Donau entfernt war, desto grösser war die Überraschung und die Freude des kriegerisch versammelten Adels; seinen König, zu dessen Vertheidigung er hier stand, zu sehen. Ein allgemeines herzliches Vivatrufen erscholl in der Luft, dass der Feind in der kleinen Schütt es deutlich vernehmen konnte. Seine Maj: besahen die Truppen, und liessen sie mit halben Escadronen defiliren und einrücken.

Der Kaiser und König war über die Schnelligkeit des Ausruckens, der Formirung, der bestehenden Ordnung erstaunt, und erklärte die innige Zufriedenheit darüber, [und sagte, dass die Insurrection ganz / anders aussehe, als sie Ihm bisher geschil- 31.
dert wurde; und nun wussten Seine Maj: auch, dass die Jungen in der Schlacht bey Raab, auch dem Beyspiele der Alten gefolgt waren.]

[Der alles ordnende, belebende Genius der ungarischen Nation hier an der Spitze von einigen Tausend kriegerisch versammelten Edlen, wovon ein jeder, vom ersten bis zum geringsten Ihn mit dem starken Gefühl im Herzen trug, mit Ihm für den geliebten König, für das geliebte, bedrohte Vaterland alles zu thun, was menschliche Kräfte vermögen, — das Ganze noch in ungeprüfter Kraft; ohne Anspruch, ohne Anmassung auf irgend ein kriegerisches Verdienst, jedoch nicht ohne heimlichem Selbstgefühl, den Ruf, welcher das empfindliche Handschreiben Seiner Maj: vom 18 Juny 1809 veranlasste, nicht verdient zu haben, einerseits; — anderseits die innige Zufriedenheit des Königs, den alle liebten, der die ungünstigen Ereignisse, welche Ihn trafen, im Anblick seiner für Ihn als Opfer da stehenden Unterthanen zu / vergessen schien, Dessen Gnadenbezeugungen volle Ge- 32.
nugthuung waren für die Verläumdungen, und Missgunst, so die Insurrection bisher traf; — alles dieses gewährte eine Scene, welche die Herzen mit Liebe, Wohlwollen, Kraft, und Muth füllte, und den Geist zu den patriotischen Tugenden jener ungarischen Helden hob, welche ihre Brust dem Sturme des Krieges, einzeln, wie eine Armée darbothen, und siegten, wenn sie auch fielen, weil Ihr Fall dem Feinde Schreckenverbreitend, und Achtunggebiethend war.] — Es war ein Tag der Freude. Um 1 Uhr wurde gespeist, und nach der Aufwartung aller Staabsofficiere sind Seine

Maj: um 2 Uhr abgereist, nachdem sie noch vorher den Corporalen Dániel Fodor, des Weszprimer Cav: Rgmts, der bey Puszta Rádocz, bey der Armée des E.H. Johann die silberne Ehrenmedaille erhalten hatte, vor Sich kommen liessen, belobten und beschenkten. Seine Majestät befahlen dem E.H. Palatin, mit der Insurrections Cavallerie nach Komorn zurück zu marschiren, die Truppen dort zu üben, und die ferneren Befehle abzuwarten. Die
33. allerhöchste / Zufriedenheit des Kaisers über die schnelle Ausruckung, Ordnung und kriegerische Haltung der Insurrection ist durch einen Tagsbefehl in sehr schmeichelhaften Ausdrücken bekannt gemacht worden; ferners ist für die ganze hier versammelte Cavallerie und Artillerie für jedermann vom Wachtmeister abwärts ein Seitl Wein, und ein $^1/_2$ Pfund Fleisch als Geschenk verabreichet worden.

An diesem Tage langte auch die Kundschafts-Bericht an, dass der Vicekönig sein Quartir in Raab genommen, zwischen Révfalu und Raab eine Brücke schlagen lassen, viele Truppen in die kleine Schütt übersetzt, und ohngefähr 1.500 Mann bey Gönyö zurückgelassen habe.

An eben dem Tage Mittags unternahm der Feind mit 5 Divisionen Cavallerie von Ács aus, eine Recognoscirung gegen den Brückenkopf von Komorn, wobey sich ein ernsthaftes Gefecht mit 3 Escadronen, welche auf Vorposten standen, engagirte. Allein das rasche Vordringen des Rittmeisters Farkas vom Heveser Cav: Rgmt, und eine zweckmässige Demonstration des Szluiner Ba-
34. taillons aus den / Weingärten bey Komorn zwangen den Feind bald wieder zum Rückzug. Bey dieser Gelegenheit wurden, der Oberstlieut: Br: Orczy des Heveser Cav: Rgmts, welcher sich sehr tapfer hielt, ein Gemeiner, und einige Pferde verwundet.

Der Oberste Péchy, welcher in Raab Commandirte, ist mit den Officiers der Besatzung, worunter 14 Officiers, und 43 Unter-Officiers, Gemeine und Partheyen der Insurrection sich befanden, in Komorn eingetroffen. Die kriegsgefangene Mannschaft vom Feldwebel abwärts, wurde auf eine beyspiellose Weise, gegen die Bestimmung der Capitulation in Szabadhegy zurückbehalten. Man behandelte Sie mit Härte, und entzog ihr sogar die ersten Lebensbedürfnisse, um Sie dadurch zur Annahme feindlicher Dienste zu zwingen.

Es wurde eine kriegsrechtliche Untersuchung über die Art, wie die oberwähnten Individuen der Insurrection in die Fes-

tung Raab gelangten, abgehalten; alle haben sich hierüber legitimirt.

Vor Néma führte der Feind abermals Kanonen auf. Bey dem Wirtshause zu Lovad, der Insel Nagy-Lét gegenüber brachte er / 35.
viel Brückenbauholz zusammen, und bearbeitete dasselbe. Überall schriet er grosse Requisitionen aus. Der Mangel an Lebensmitteln, vorzüglich an Brod war bey ihm sehr fühlbar. Besonders wurde Dotis durch Requisitionen hart mitgenommen, weil die dort anwesende permanente Deputation die ihr zur Bekanntmachung angebothene Proclamation des Kaisers Napoleon nicht annahm.

Da die Dienstangelegenheiten der Insurrections-Armée immer wichtiger wurden, die Unerfahrenheit selbst der Officiere aber in Kriegesdiensten bey allem guten Willen, und Dienstfertigkeit doch merklich war, so ersuchte der [alles zu leisten strebende] E.H. Palatin den Generalissimus abermals um Officiere der regulairen Armée zur Abrichtung für die Insurrection. Es wurde aber erwiedert, dass, nachdem die k. k. Armée zu den Landwehr-Truppen sehr viele Officiers abgeben musste, und die Armée ihre jetzigen Officiers selbst im höchsten Grade nöthig habe, so könne man dem Gesuche des Reichspalatins nicht willfahren; jedoch wolle man jene Officiere noch der Insurrection / zutheilen, 36.
zu welchen man ein ausserordentliches Zutrauen hätte, aber mit dem Bedinge, dass solche nicht mehr, als einen Rang höher avanciren können.

Am 28 Juny marschirte der E.H. Palatin mit 16 Divisionen 28. Juny.
Cavallerie, welche bey Böös standen, nach Nagy Tany, und ruckte
am 29en im Lager bey Komorn ein, wo diese mit den unter 29. Juny.
Commando des DG. Davidovich gestandenen Truppen [in dieselbe][1]) Ordre de Bataille eingetheilt wurden, [wie es im Plan Nro 2. zu ersehen ist.]

Detachirt von den Insurrections Truppen waren: Zur Beobachtung der Donau von Néma bis Komorn, das Bataillon Komorn. — Von Komorn bis Párkány, das Bat: Pest; in Párkány selbst das Bat: Szala und $^1/_2$ Escadr: Neográd. — Auf der Strasse in Neszmély, Dorogh, und Bicske $1^1/_2$ Escadr: [Neográd]. In allen 16 Compagnien, und 2 Escadronen.

Ausser dieser Detachirung standen täglich 3 Escadronen Cavallerie auf Vorposten vor dem Brückenkopf von Komorn.

[1]) en

Um 1 Uhr Nachts ist der Feind an diesem Tage nach Raab zurückmarschirt.

37. Den Insurrections Truppen wurde bedeutet, dass der Zweck / ihrer Aufstellung bey Komorn, ihre Ausbildung sey.

30. Juny. Am 30. Juny hat der E.H. Palatin, als er sah, dass der Feind von der Seite der grossen Schütt einen freyen Zugang zu Komorn hatte, von dem linken Ufer der Donau bis zum rechten Ufer der Waag-Donau die Verfertigung von 6 Redouten angeordnet, wozu aus der umliegenden Gegend 10.000 Landarbeiter befehliget wurden. Die Schanzen, hernach *Palatinal Schanzen* genannt, sind unter der Aufsicht des Komorner Festungsbau-Directeurs Obersten Dedovich schnell zu Stand gebracht worden, worüber auch Seine Maj: am 4 July Ihr allerhöchstes Wohlgefallen äusserten, und zugleich befahlen, auch auf mehrere Vertheidigungs Kräfte und Anstalten den gehörigen Bedacht zu nehmen.

Um diese Zeit langte aus Gallicien vom E.H. Ferdinand folgende überraschende Anzeige an: »Eingetretene politische Verhältnisse haben die Einrückung einer Kais: Russischen Armée in Gallicien nach sich gezogen. Vorläufig ist die Vyslöka als Demarcations Linie angenommen worden, welche selbe, wie es zu

38. vermuthen ist, nicht über- / schreiten dürfen. Eben so ist aus dem freundschaftlichen Benehmen des Russischen Befehlshabers die Hoffnung zu schöpfen, dass von Pilsno und Sanok zur Sicherstellung von Dukla, und des Einganges nach Hungarn eine angenommene Linie respectirt werden könnte. — Ich habe in Gemässheit dieser Verhältnisse, dem mittelst allerhöchster Weisung Seiner Maj: mit einer Brigade der Hungarischen Insurrection an Mich angewiesenen Generalen Hertelendy befehligt, sich bey Dukla aufzustellen, und daselbst, so lange Lemberg, wo wahrscheinlich FmL. Egermann schon eingerückt seyn wird, noch von unsern Truppen besetzt bleibt, in Verbindung mit selben den Posten von Dukla zu behaupten, im schlimmsten Falle aber sich an dem Eingang der Carpathen aufzustellen. Sztaszow am 23 Juny 1809. Ferdinand m. p.«

Der E.H. Palatin hat auf diese Nachricht seinerseits an die dort anwesenden Insurrections Truppen, die nöthigen und zweckmässigen Befehle ertheilt.

Am 1. July ist der zweyte Rittmeister Olgyay des Pres-
burger / Cav: Rgmts mit seinem Commando in Komorn einge- **39.**
ruckt. Er wurde am 14 Juny bey Ikrény, wo er auf Vorposten stand, mit seinem Flügel abgeschnitten, und blieb mitten zwischen der feindlichen Armée. Am 15. Juny in der Nacht setzte er bey Rába Patona über die Raab. Durch seine Klugheit und Kühnheit brachte er sich mit seinem Commando glücklich bis Takácsi fort. Dort stiess er auf ein feindliches Commando von 400 Mann; Olgyay griff dieses mit solchem Ungestüm und Glück an, dass er den erstaunten Feind zersprengte, 60 von ihnen niedersäbelte, 30 Mann und 40 Pferde gefangen nahm, und 7 mit Gewehren und Bagage geladene Wägen erbeutete. Von hier nahm er seinen Weg über die Wälder in der Gegend von Pápa, und langte über Ofen glücklich zur Insurrections Armée, nachdem er sich und sein Commando mit Ruhm bedeckte. Der E.H. Palatin hat ihn auf der Stelle zum Escadrons Commandanten ernannt, und seinem Commando die höchste Zufriedenheit durch einen Tagsbefehl öffentlich bekannt machen, neben bey der Mannschaft
von Wachmeister abwärts Gratis Wein / und Fleisch verabreichen **40.**
lassen. Das entschlossene Benehmen dieses Rittmeisters wurde auch von Seiner Maj: selbst belobt.

Obschon der E.H. Palatin den Befehl hatte, die Insurrections Cavallerie bey Komorn zur Ausbildung versammelt zu halten, und bloss Detachements gegen Moór auszuschicken, um den feindlichen Streifereyen Einhalt zu thun, so wurden jedoch auf die angelangten Nachrichten, dass die feindlichen Streifereyen und Erpressungen gegen Dotis und Moór nicht aufhören und Ofen durch das herumstreifende Corps des Generalen Macdonald bedroht werde, um zugleich auch dem Corps des Generalen Meskó den Rückzug zu erleichtern, an diesem Tage das Eisenburger Cav: Rgmt nach Moór, das pester Rgmt nach Dotis, beyde unter Commando des Obersten Gosztonyi detachirt, um die Gegend zwischen der Donau und dem Plattensee sicher zu stellen, wovon auch der FM. Alvinczy in Ofen verständiget wurde. Diese Maasregel war um so mehr nothwendig, als am 2. July der E.H. Johann, welchem von Komorn nach Presburg 6 dreyszigpfündige Pöller geschickt wurden, berichtete, dass seit dem Bombardement von Presburg der
Feind am 30. Juny unsere Posten, aus der alten Au zu- / rück ge- **41.**
druckt habe, um den Brückenkopf ganz einzuschliessen. Diesen Augenblick sey alles ruhig; nur verlange der Generalissimus über

die Bewegungen des Generalen Macdonald in Ungarn, oder gegen Wien bestimmte Notitzen.

Dem E.H. Generalissimus wurde angezeigt, dass der General Macdonald am 16. Juny in Sümegh, am 27. Juny aber in Gönyö gewesen sey; dass ein Theil der feindlichen Cavallerie gegen Pápa, und die Infanterie gegen Presburg marschire. Der Gral Meskó sey am 24. Juny in Sármellyék gestanden, und man vermuthete den FmL. Chasteler in Sümegh, (der aber zu jener Zeit in Sz: Gróth war). Dem Generalen Meskó sey unter dem 25. und 27. Juny aufgetragen worden, mit seinem Corps in Komorn einzurucken, da der schlechte Zustand der Pferde, und der Kleidung der Mannschaft, wie auch die grössten Theils ganz unbrauchbaren Gewehre Ihm nicht gestatten, sich in ein allgemeines Gefecht mit dem Feinde einzulassen.

Am diesen Tage wurde durch den k. k. Hofkriegsrath die allergnädigste Entschliessung Seiner Maj: bekannt gemacht, dass die Witwen der vor dem Feinde gefallenen Officiere sowohl der
42. Insurrection, / wie auch der Landwehr, eben so wie jene der regulairen Armée Pensions fähig seyen.

Am 2. July stimmten alle Vorpostens und Kundschafts Nachrichten überein, dass der Feind seine ganze Macht gegen Österreich gezogen habe. Bey Ács befand sich nur sehr wenig feindliche Cavallerie, und diess vermuthlich nur wegen der Auswechslung der Gesandschaft von beyden Seiten. Diess erfolgte am diesen Tage Mittags, Österreichischer Seits durch den Insurrections DG. Gr: Hadik, Französischer Seits durch den Obersten Davis des Generalstaabes, und der Bothschafter Gr: Metternich, Gesandschafts Rath Floret, Fürst Paul Eszterházy, und Gr: Mier wurden gegen den französischen Gesandschafts Secretaire Dodun bey Ács ausgewechselt. Durch den in Pest stehenden DG. Duka wurde veranstaltet, dass Dodun auf seiner ganzen Reise von Pest bis Komorn zahlreiche Insurrections Truppen antreffe.

3. July. Am 3. July langte vom E.H. Generalissimus die Nachricht an, dass aus den Bewegungen des Feindes zu schliessen sey, er führe
43. einen neuen grossen Angriff im Schilde, / indem derselbe aus dem eingehenden Winkel des Lobau Armes zwischen Aspern und Esslingen unsre Vorposten durch seine Kanonen zurückdruckte, auch einiges Fussvolk in die Mühlau übersetzte, und an einem Brückenkopf arbeite, was man wegen der Beschaffenheit des Ufers nicht wohl verhindern könne. Er sey also entschlossen, dem

Feinde entgegen zu rücken, und es dürfte nächstens zu einer entschiedenden Schlacht kommen. *Es sey daher unumgänglich nothwendig, dass der Palatin von Komorn bis Raab so weit vorrücke, als nur immer thunlich.* — Diesem Wunsch des Generalissimus ist der E.H. Palatin schon durch die Detachirung der oberwähnten 2 Insurr: Cav: Rgmter unter der Anführung des Obesten Gosztonyi zuvorgekommen. Von diesen langte die Nachricht an, dass der Feind im Districte jenseits der Donau sich zurückziehe, und es wurde verordnet, dass das Rgmt Eisenburg von Moór nach Weszprim, das Rgmt Pesth von Dotis nach Bánk vorrücke; zugleich wurde das Cav: Rgmt Bars von Komorn nach Bana commandirt. Die Aufstellung wurde an dem Bakonyer Bach / **44.** genommen, und es wurden Abtheilungen bis Raab, Téth, Pápa, Vásárhely vorpoussirt, worüber auch der FM. Alvinczy in Ofen benachrichtiget wurde.

Der FmL. Chasteler stand zu dieser Zeit bey Sz: Gróth, hielt Körmend besetzt, und liess bis Pápa und Ödenburg streifen. Der Ban FmL. Gyulay befand sich zu Grätz, und hatte die Absicht, sich nach Ratkersburg zu begeben, um Croatien zu decken, welches von Marmont und Broussire bedroht wurde.

Der FmL. Chasteler hatte verschiedene Projecte. Der E.H. Palatin erklärte aber, dass er sich in keine Operation einlassen könne, bis Ihm die Bewegungen der Hauptarmée nicht bekannt sey werden, nach denen man sich richten müsse.

Noch am nämlichen Tage berichtete der E.H. Johann aus Presburg, dass von Seite des Feindes kein Übergang über die Donau in die Insel Schütt zu besorgen sey, und nützlich wäre, wenn der Palatin eine Recognoscirung am rechten Ufer der Donau unternehmen würde. Aus den Vorhergehenden ist es einleuchtend, dass der E.H. Palatin sowohl dem Wunsch des / E.H. Ge- **45.** neralissimus, wie auch jenem des E.H. Johann bereits vorgekommen ist, indem die oberwähnten 3 Cav: Rgmter schon am rechten Ufer der Donau sich befanden.

Zu gleicher Zeit wurde dem Obersten Pásztory der Befehl ertheilt, vom linken auf das rechte Ufer der Donau übersetzen zu lassen, und sich aller Mühlen und Fahrzeugen zu bemächtigen.

Auf oberwähnten Bericht des Generalissimus, dass er dem Feinde entgegen rucke, und auf den Rath Höchstdesselben, *dass zu trachten sey, des Feindes Kräfte zu theilen, und so viel möglich, zu hindern, dass er nicht alle detachirten Corps und Abthei-*

lungen an sich bringe, zeigte der E.H. Johann an, dass der Feind seine ganze Macht nach Wien ziehe, auch das Lager bey Kitsee und Karlburg gegen Bruck an der Laytha abgeruckt sey, dem zu Folge auch er aus Presburg ausbrechen wolle. Daher rieth Er auch dem E.H. Palatin auf dem rechten Ufer der Donau mitwirken zu wollen, wo Chasteler beyden die Hand reichen würde. Es wäre auch erwünscht, dass der E.H. Palatin dem Obersten Pásztory befehle, sich mit seiner Cavallerie an den E.H. Johann zu schliessen.

46. Die in Komorn zurückgebliebenen / zwey Bataillone Franz Jellachich, 2 Bataillone Lusignac, 1 Bataillon Szluiner, und die Reserve Divisionen Hohenlohe Bartenstein sind zum nähmlichen Zweck auf Befehl des E.H. Johann nach Presburg in Marsch gesetzt worden.

4. July. Am 4. July langte vom Obersten Pásztory die Meldung an, dass er mit den Cav: Rgmtern Presburg und Sümegh (welche 5 Divisionen ausmachten) und mit 2 Bataillonen Oguliner auf Befehl des E.H. Johann von seiner Linie an der Donau nach Presburg abgeruckt sey, und nur wenige Mannschaft zurückgelassen habe, um den nachrückenden Truppen, die zu besetzenden Posten zu zeigen, da der Feind aus der dortigen Gegend verschwunden sey. Der Grund dieser Unordnung, wo jeder General mit den Insurrections Truppen nach Willkühr zu disponiren sich befugt glaubte, kann aus der Unbestimmtheit im Commando, so zur Zeit der Schlacht bey Raab statt hatte, angegeben werden.

Da durch diese Abruckung des Obersten Pásztory die ganze Linie in der Schütt, worüber der E.H. Palatin das Commando
47. und die Varantwortung hatte, jählings unbe- / setzt blieb, und es von den übelsten Folgen ist, wenn die Truppen von verschiedenen Commandanten Befehle erhalten, und dadurch veranlasst werden, diejenigen zu befolgen, welche Ihnen zum Nachtheil des Dienstes Ganzen oft die willkommsten sind, die neue organisierte Insurrections Cavallerie aber an Dienst und Ordnung streng verhalten, und dem nachtheiligen Unfug vorgekommen werden musste, dass man von mehreren Seiten ohne Vorwissen des Palatins, als gesetzmässigen Oberanführers, mit der Insurrection disponirt, und sie ohne Zweck vereinigte, welches üble Folgen bringt, und dem Befehle Seiner Maj: entgegen war, auch da E.H. Johann bloss ersuchte dem Obersten Pásztory den Befehl zu ertheilen, dass er sich zu seinem Corps anschliesse; — so wurde dem

Obersten Pásztory, wegen seinem Abrucken ohne Befehl seines Chefs, des Palatins, ein derber Verweis zugeschickt, ihm aber, als ein Beweis, wie sehr der Palatin geneigt sey, selbst bey einem eingetretenen schweren militairischen Vergeben, zum Vortheil des Dienstes mitzuwirken, aufgetragen den Bewegungen des E.H. Johann auf dem rechten Ufer der Donau / zu folgen, nach Er- 48.
reichung des Endzwecks aber wieder auf seinen Posten zurück zu kehren. Hierüber wurde auch der E.H. Johann benachrichtiget.

Der E.H. Palatin hatte von Seiner Maj: die bestimmte Weisung, die Insurrection nicht zu vereinzeln. Die Strecke, welche sie zu beobachten, und zu vertheidigen hatte, war angewiesen. Er musste also die Truppen zum Gehorsam gewöhnen, und es blieb immerfort sein Hauptzweck, mit der gesammten Insurrections Cavallerie, entweder bey der Hauptarmée, wie Er es durch seinen Aufenthalt von 9 Tägen in Böös, in der Hoffnung zur Hauptarmée beruffen zu werden, bewiesen hat, oder bey dem Corps des E.H. Johann, entscheidenden Vortheil zu verschaffen.

Am nämlichen Tage wurde von dem Obersten Gosztonyi gemeldet, dass eine feindliche Colonne von 14.000 Mann mit Geschütz von Szombathely gegen Zircz marschirt, und wieder umgekehrt sey, sich nun gegen Pápa begebe. Von Stuhlweissenburg wurde berichtet, dass am 1. July ein feindliches Streifcommando bey Palota einen Transport von Lebensmitteln / für den FmL. 49.
Chasteler, aufgehalten habe. Zu jener Zeit war das Cav: Rgmt Eisenburg schon nach Weszprim beordert.

Die Ausdehnung des E.H. Palatins war also von Weszprim bis Presburg, und man war über die Bewegungen des Feindes gegen Stuhlweissenburg und Ofen noch nicht im Klaren. Desto nothwendiger war es, die Insurrections Armée in der Lage zu erhalten, sich auf einen Punkt in Kurzem concentriren zu können, da sie nicht zur Hauptarmée gezogen wurde, sondern Ungarn vertheidigen musste, und ihre Linie hiezu bezeichnet war.

Von Komorn wurden nach Ács an den Bakonyer Bach 3 Escadronen von der Insurrections Cavallerie beordert, um die Communication mit der in Bana aufgestellten Cavallerie zu erhalten. Von hier aus gingen die Patrouillen bis an die Vorstädte von Raab, wo der Feind [eine ..... Garnison zurückliess, und] die Festung stark befestigte.

Zu dieser Zeit brachen in der Gegend von Raab, besonders im Dorfe Zámoly, in der kleinen Schütt, Unruhen, wegen den

Bedrückungen und Erpressungen des Feindes aus. Zur Dämpfung
50. dieser Unruhen hatte der Französische Gral Narbonne, welcher / sich Gouverneur von Ungarn nannte, eine Proclamation erlassen, worinn er sagt: »*Wir wünschen, jeder gutgesinnte brave Ungar sey mit uns vereint.*« — Wie weit dieses in Erfüllung gebracht sey, hat es sich bewiesen. Von allen Ungarn weiss man einen einzigen, der dem Feinde freywillig und öffentlich Vorschub leistete: Dieser war Matkovics, ein Edelmann, wohnhaft in Szemere, im Raaber Comitat. Er wurde in Zircz, als er den Feind zu fetten Requisitionen dahin führte, von unsern Jägern erschossen, und büsste unbedauert von allen. Nie hatten sich die Ungarn enger an ihr regierendes Haus geschlossen, als jetzt. Adeliche Häuser in denen vom Feinde besetzten und ganz ausgeplünderten Gegenden, deren erlittener Verlust die Zeit von einer Menschen Generation nicht zu ersetzen im Stande ist, bewiesen eiserne Standhaftigkeit an Ihren König. Die ganz ausgeplünderten Häuser, und alles beweglichen Vermögens beraubten Familien des Gr: Ignatz Festetich in Egyed, und des[1]) Verfassers dieses Auszugs in Téth, standen,
51. als die traurigsten Ruinen des Patriotismus / ein Gegenstand des menschlichen Erbarmens da. Die Ursache dieser feindlichen, vor den übrigen sich auszeichnenden Misshandlung war, wie der Feind es selbst verkündete, dass die meisten Glieder beyder Familien, theils bey der Insurrection, theils bey der regulairen Armée im Feld dienten.

5. July. Am 5. July traf das Ansuchen des k. k. Hofkriegsraths ein, alle regulirte Reserve Divisionen in der Festung Komorn, 4.827 Mann stark, aus dieser Festung zur Übernahme und Dressirung der 40.000 Mann Rekruten, so von Ungarn gestellt wurden, ganz wegzuziehen, und durch die Infanterie der Insurrection ablösen zu lassen, da sie zur Vertheidigung der Festung nicht zureichen. Dieser Antrag wurde aus dem vom Hofkriegsrath selbst angegebenen Beweggrund, keine Rekruten in eine Festung zu verlegen, die täglich vom Feinde bedroht ist, abgelehnt, da die Insurrections Infanterie selbst ganz aus Rekruten bestand, welche auch gar keine
52. geübten Abrichter hatten, und die Vermehrung der Verthei- / digungskräfte von Seiner Maj: eben anbefohlen wurde.

FmL. Chasteler berichtete, dass er vom E.H. Johann den Befehl erhalten habe, den Feind zu Detachirungen gegen sich zu zwingen, und sich im möglichen Falle mit der Insurrection zu

[1]) Ins: Flügeladjutanten Mayors Alexand: v. Kisfaludy.

vereinigen. Seine Vorposten seyen nach Sümegh vorpoussirt. Er selbst sey von Szala-Apáthi nach Sz: Gróth marschirt, und würde den Posten Városlőd mit Jägern besetzen lassen. Der Feind ziehe sich mit der ganzen Macht nach Raab. General Meskó sey angewiesen, von Keszthely und Weszprim gerade nach Komorn zu marschiren, da diese Strasse offen sey. Er erfreue sich über die Besetzung des sehr wichtigen Punkts Moór durch die Insurrections Truppen, welche nach Zircz patrouilliren sollten. Der sehr geschickte und entschlossene Oberlieutenant Gergely des Zempliner Cav: Rgmts sey über Moór und Weszprim mit 20 Mann bey ihm angelangt. Die Thätigkeit und Eifer dieses jungen Officiers sey nicht genug zu rühmen. — Eingezogene Nachrichten zu Folge sollten die feindliche Division Marmont oder Broussiers am 3. und 4. July in Ödenburg anlangen. Die Truppen, welche dort / standen, sind über Höflein nach Österreich mar- **53.**
schirt, und der Feind wolle am 3. July einen Übergang die Donau bey Ebersberg erzwungen.

Auch von den Vorposten bey Gönyő wurde gemeldet, dass alle feindliche Truppen aus Raab, bis auf die Garnison, über Wieselburg weggezogen seyen.

Seine Maj: befahlen dem E.H. Palatin, dass er sich mit dem Corps des FmL. Chasteler, und des Ban Gyulay in Verbindung zu setzen trachte, und wenigstens alle 48 Stunden Nachrichten von Ihnen, mit den [täglichen][1]) Berichten einsende, welche dann dem E.H. Generalissimus, und E.H. Johann mitgetheilt werden sollen. Zugleich überschickten Seine Maj: die Abschrift eines Befehls an den Generalissimus, von jedem Hussaren Rgmt 2 Officiere, und 6 Unterofficiere, der Insurrection zur Abrichtung zuzutheilen, da sie sich in Böös überzeugten, dass die Insurrections Cavallerie sehr bald brauchbar wird, wenn ihr die Mitteln zur Abrichtung unverzüglich gereicht werden. Dieser Befehl blieb ohne Erfolg. Erst im September und Oktober 1809 trafen 4 Officiers von Blankenstein Hussaren bey der ganzen Insurrections Cavallerie / zur Abrichtung ein, derer man zu jener Zeit nicht **54.**
mehr bedurfte, theils weil die Insurrection sich durch sich selbst schon vollkommen gebildet hatte, theils, — weil der Frieden bald erfolgte.

Am 6. July traf die Nachricht ein, dass Chásteler nach Pres- **6. July.**
burg beordert sey. Daher wurden von Seite des Insurrections

[1]) Tags

Armée Commando das Eisenburger Cav: Rgmt nach Pápa, das Pester Cav: Rgmt nach Sz: Márton, und der General Csekonics, mit dem Torontáler Cav: Rgmt nach Gönyö vorgeschickt, um die Festung Raab, den Fluss Raab, und die Marczal bis Merse zu beobachten. Hingegen wurde das Barser Cav: Rgmt von Bana, und der Oberstlieut: Salamon mit den in Ács auf Vorposten gestandenen 3 Escadronen des Weszprimer Cav: Rmts nach Komorn zurückbeordert.

Die Communication mit dem linken Donau Ufer wurde in Néma hergestellt. Von Medve bis Aranyos stand das Bataillon Komorn, und in Medve ein Oberlieutenant mit 42 Mann des
55. Sümegher Cav: Rgmts. /

Durch Kundschafts Nachrichten wurde bekannt, dass jenes feindliche Corps von 14.000 Mann, welches in Kisbér stand, die Division Macdonald gewesen sey. Dasselbe versammelte sich in Sz: Király, marschirte in Eilmärschen über Sz: Márton und Wieselburg, Donau aufwärts, wozu es den Befehl am 1. July erhielt, als seine Vortruppen in Palota waren.

An diesem Tage langte vom Obersten Pásztory aus Presburg folgende Nachricht und Entschuldigung seines Abruckens von Böös an: »Der Befehl, den ich zu Böös von Seiner k. k. Hoheit dem E.H. Johann erhielt, setzte mich einen Augenblick in Verlegenheit. Ich glaubte aber, dass Seine k. k. Hoheit mir nichts dienstwidriges befehlen würden, überlegte den Drang der Umstände, berechnete, dass in den Zwischenraumen einer Anfrage jede zum Wohl des allgemeinen abzweckende Unternehmung vereitelt werden müsse, und marschirte ab, nachdem ich die verlassene Strecke wegen Abzug des Feindes, nur von schwachen Piqueten beobachtet, sicher glaubte. Ich habe aber durch den Kurir, der mir die Depeche brachte, und gleich weiter nach
56. Komorn ging, Eurer k. k. Ho- / heit gemeldet, dass ich solchen Befehl erhielt, meine Posten einziehen, und gleich abgehen werde; meldete diesen nächsten Abgang wieder an den H. Gqmeister, und trug dem zu Böös gebliebenen Officier vom General Staab auf, nachdem ich schon abgegangen war, es wieder zu melden.

Der Befehl Seiner K. Hoheit war bestimmt, war dringend, Eile gebiethend; Ich werde ihn bey der ersten Gelegenheit vorzeigen. Habe ich also gefehlt, so leitete mich die vorgesehene Folge des Aufschubs, und dann ein Bruder Eurer K. Hoheit, und meines Monarchen. Jetzt bin ich wieder in gleiche Verlegenheit

versetzt. Die Umstände haben sich geändert. Seine K. Hoheit sind mit Ihrem Corps zur grossen Armée abgegangen, um solche bey denen schon drey Täge fortgesetzen Angriffen des Feindes zu unterstützen. Nur wenige Truppen blieben hier, und gar keine Cavallerie. Seine K. Hoheit gaben mir also wieder einen schriftlichen Befehl, hier zu bleiben, und die Posten der vor mir gestandenen Cavallerie zu besetzen. Ich schicke also einen Officier schleunigst ab, und frage mich unterthänigst an, ob ich diesem Befehl gemäss hier bleiben, oder nach Böös abgehen soll. Man vermuthet, dass auch Eure K. Hoheit herüber kommen, und zur grossen Armée stossen werden, und / in dieser Rücksicht glaube 57.
ich noch zweckmässiger, dieses hier abzuwarten. Pásztory m. p.«

Am 6. July meldete der Oberste Pásztory aus Presburg, dass er mit dem Rgmt Sümegh auf das Schlachtfeld der grossen Armée beordert sey, und dahin marschire. Eine Division des Presburger Cav: Rgmts besetze die Vorposten an der Donau von Fragendorf bis Somerein, und die andere bleibe in Presburg.

Indessen langte am 7. July der Befehl Seiner Maj: ddo Wol- 7. July.
kersdorf, den 5. July in Komorn an den E.H. Palatin an, 2 Rgmter der zunächst gelegenen Insurr: Cavallerie nach Marchegg zu schicken, weil die feindlichen Truppen aus Wien und Linz nach Kaiser-Ebersdorf abmarschirt seyen, vermöge der Berichte des Palatins, dieselben an dem rechten Donau-ufer auch aus Ungarn abwärts ziehen, und alle Nachrichten übereinkommen, dass sich die feindliche Hauptmacht auf der Insel Lobau zusammenziehe, um einen Übergang zu unternehmen, und dass die feindlichen Anstalten diese Vermuthung bestättigen. Diese Vorkehrungen erfordern, dass auch wir die möglichst grösste Masse der Streitkräfte, dem Feinde entgegen stellen. Dieser Befehl war zum Theil
auf / Veranlassen des E.H. Johann durch den Obersten Pásztory 58.
schon befolgt. Jedoch erhielt der Oberste Pásztory vom E.H. Palatin schnell den ausdrücklichen Befehl, zur grossen Armée zu marschiren. Auf dessen oberwähnte Entschuldigung antwortete der E.H. Palatin unterandern: »*Ich habe nicht gezweifelt* (sind die Worte des Palatins), *dass der Herr Oberste sein Abgehen auf die reinste Absicht gründete, den Vortheil des allerhöchsten Dienstes auf das schleunigste zu befördern, allein Ich darf es nicht gestatten, dass ein Commendant bey der Insurrection mit seinen Truppen Operationen vornehme, ohne einen Befehl von Mir hiezu erhalten zu haben.*«

Mit der Meldung über die Erfüllung dieses Befehls wurde der Oberlieutenant Talián des Sümegher Cav: Rgmts zu Seiner Maj: abgeschickt; derselbe wurde aber sammt seinen Depechen vom Feinde gefangen. Zugleich bath der E.H. Palatin Seine May:, Allerhöchstdieselben wolle diese Insurrections Rgmter, so wie auch die Rgmter Primatial und Neutra, sobald man ihrer nicht mehr bedurfte, zurück zu beordern geruhen »*welches Ich* (sind
59. die Worte des Palatins) *in dem unbedingtesten Vertrauen / auf die allerhöchste Gnade Eurer Maj: in Ehrerbiethigkeit erwarte, da Allerhöchstdieselben unterm 17. May d. J. Ihren Willen erklärten, die Insurrections Armée immer vereint gegen den Feind wirken zu lassen.*

Die Insurrections Vorposten waren immer thätig; beunruhigten den Feind, wo es möglich war. Bey Néma überschiffte eine Patrouille auf das rechte Ufer der Donau, und nahm dem Feinde 90 Säck Waitzen ab, so in einer Schiffmühle von einem Officier und 3 Mann bewacht waren. Die Besatzung entsprang.

Nach dem Bericht des Fm. Alvinczy wurden die Insurrections Posten in Dorogh, Bicske, Dunakeszi, und Ráczkeve um Ofen herum zu dieser Zeit abgelöst, und nach Komorn beordert.

Vom Obersten Gosztonyi wurde gemeldet: dass dem Berichte des mit 40 Mann nach Pápa patrouillirenden Lieuts. Kalmár zu Folge, der Feind sich von Pápa ganz zurückgezogen, und dem Schutz der dort anwesenden permanenten Deputation viele Kranke, nahmentlich 8 Officiere, 70 Gemeine, 7 Krankenwärter, und einen Comissair übergeben habe, welche man der Insurrection über-
60. lassen wolle. Diese übernahm am 9. July der / Oberste Fürst Battyányi, und hatte ihr Ehrenwort abgenommen, bis zu ihrer Auswechslung nicht gegen Österreich zu dienen. — Bis Güns sey kein Feind zu sehen; von Raab habe der Feind mit 300 Mann und 2 Kanonen gegen Csanak eine Recognoscirung unternommen, sich aber wieder nach Raab zurückgezogen. Chasteler und der Oberste Fürst Battyányi streifen bis Pápa. Der Untlieut: Ladányi patrouillirte über Nyul, Baráti, Csanak, Kismegyer auf dem Schlachtfelde, bis in die Mayerhöfe von Raab, habe aber keinen Feind angetroffen. Zu dieser Zeit lagen die Todten auf diesem Schlachtfelde meistens noch unbegraben. Die Zahl der Franzosen war dreymal so gross, als die der unsrigen. Der E.H. Palatin traf die nöthigen Anstalten, nun das Schlachtfeld von den Todten zu reinigen.

Am 8. July langte vom Obersten Pásztory die Meldung an, dass er mit seinem Rgmt in Marchegg gewesen sey, aber den E.H. Johann im Rückzug hinter der March aufgestellt gefunden habe, da die Verbindung mit der grossen Armée bereits abgebrochen war; dass er am 7ten Nachts nach Presburg kehrte, und am 8ten nach Somerein, dann nach Böös marschirte, um die Vorposten der / Donau wieder zu besetzen, da sein Geschäft beym E.H. **61.** Johann schon vollendet wäre, um so mehr, als es vom E.H. Palatin aufgetragen war, dass jeder Commandant irgend einer Insurrections Trupp nach verrichtetem Geschäft wieder zurückkehre, um der schädlichen Vereinzelung der Truppen zuvor zu kommen, und dieselben zu einem gemeinschaftlichen wirksamen Unternehmen bereit zusammen zu halten. Zugleich meldete der Oberste Pásztory, dass seine Truppen von den forcirten Märschen sehr ermüdet seyen. Der Brückenkopf bey Presburg sey am 8ten ohne Erfolg bestürmt worden, und der E.H. Johann treffe am 8ten wieder in Presburg ein.

Diess war die erste officielle Nachricht von der verlorenen Schlacht bey Wagram.

An diesem Tage liess der feindliche Gouverneur in Raab, Divisions General Narbonne, den Sieg des Kaisers Napoleon bey Wagram, durch den Druck bekannt machen, und liess 3 Salven aus allen Kanonen der Festung gehen.

Der FmL. Chasteler berichtete aus Vasvár, dass er mit wahrem Vergnügen ersehe, dass die Insurrection zu dem allgemeinen Besten alles beytrage, als der Oberste Gosztonyi in Bánk einruckte. Er bath den E.H. Palatin, 2 Insurrections Cav: Rgmter seinem Corps zuzutheilen, damit er sich in / Pápa aufstellen, und das **62.** Eisenburger Comitat von feindlichen Streifereyen schützen könne.

Am 9. July meldete eben dieser FmL., dass er in Pápa angelangt sey, allwo er das Eisenburger Insurr: Cav: Rgmt angetroffen habe, und dass er hinfort mit der Insurrections Kette bis Gönyö in Verbindung stehe. Er machte den Vorschlag, Raab einzuschliessen, und Streifpartheyen bis Ödenburg, Wien und Neustadt vorzuschicken; daher verlangte er die zwey Brigaden, Csekonics und Gosztonyi an ihn anzuweisen. Es wurde Ihm aber erwiedert: es vergnüge den E.H. Palatin, dass er seinem geäusserten Wunsche zuvorgekommen sey, da er Truppen der Insurrection in Pápa antraf; dass der E.H. Palatin aber zu gar keiner Operation mitwirken könne, bis bestimmte Nachrichten von der

Hauptarmée anlangen würden. Es sey nothwendig, einem gemeinschaftlichen Plan zu folgen; durch Vereinzelungen könne der allgemeine Zweck nicht erreicht werden.

Durch Umstände ist die Insurrections Cavallerie ohnehin sehr vereinzelt worden:

Bey dem Corps des Generalen Meskó waren 1 Division Pres-
63. burger, 1 Division Neograder.

Bey Wagram waren die beyden Rgmter Primatial und Neutra 6 Divisionen.

In der Schütt, das Sümegher Cav: Rgmt, 3 Divisionen, und 2 Divisionen vom Presburger Cav: Rgmt.

An der Raab und an der Marczal: — Die Cav: Rgmter Torontál, Pest, Eisenburg, in allen 9 Divisionen.

In Gallicien 2 Divisionen des Zempliner Cav: Rgmts.

Also blieben im Augenblicke des Verlustes der Schlacht bey Wagram beym E.H. Palatin in Komorn:

Neograd	$^3/_4$	Divisionen.
Bars	3	»
Weszprim	3	»
Szala	3	»
Ödenburg	1	»
Heves	2	»
Zemplin	$1^1/_4$	»
In allem	14	Divisionen.

Die übrige Theisser Cavallerie war noch nicht angelangt.

Von diesen 14 Divisionen konnte keine Trupp mehr detachirt werden, da man einen Körper zu irgend einer Unternehmung, wozu man jeden Augenblick den Befehl erwartete, beysammen halten musste, um so mehr, als auch der Dienst in der Festung
64. Komorn durch diese Cavallerie versehen wurde.

Hätte man sowohl an den E.H. Johann, als auch an den FmL. Chasteler, gegen den von Seiner Maj: gleich Anfangs erhaltenen Befehl, dennoch Insurrections Cavallerie abgegeben, so wäre dieselbe niemals zurückgeschickt worden, und hätte vereinzelt gar keinen Nutzen verschaft, da bey gar keinem Corps ein Plan zu irgend einer Operation bestand. Die Insurrections Cavallerie, zwar wenig geübt, war im Ganzen von einem vortrefflichen Geist beseelt, und bildete im Gefühle [.....] ihrer natürlichen Kraft ein

respectables Corps. Vereinzelt, und wider das ausdrückliche Gesetz vertheilt, hätte sie den Muth fallen lassen, und würde üble Folgen herbey geführt haben. Der E.H. Palatin, nicht nur geneigt den Dienst jederzeit zu befördern, sondern auch entschlossen, mit der Insurrection, wo sie nützen und helfen kann, thätig mitzuwirken, wie Er es [durch seine häufigen und nützlichen Detachirungen] im ganze Laufe des Krieges bewies, beharrte fest darauf, und gab jedem Commendanten der Detachements den ausdrücklichen Befehl, nach vollendetem Auftrag gleich auf den angewiesenen Platz zurückzukehren. Dadurch wurde der Geist der Insurrection immer aufrecht, [.....] das Corps in respectabler Macht und Kraft erhalten, und die Trupp, welche / die Zeit zu ihrer **65.** Bildung am nützlichsten verbrachte, nicht ohne Zweck ermüdet.

Vom Obersten Pásztory langte von Böös der Bericht an, dass der Gral. Bianchi aus Mangel an Cavallerie die 2 Divisionen des Presburger Cav: Rgmts bey sich in Presburg behielt, dass von dem Ausgange der Schlacht bey Wagram noch keine bestimmte Nachrichten anlangten; dass sich der Feind gegen die kleine Schütt ziehe; endlich bath dieser Oberste, dass man das durch die vielen forcirten Hin- und Her Märsche ermüdete Sümegher Cav: Rgmt von den Vorposten ablösen wolle. Hierauf wurde diesem Obersten, wie auch dem Major Kmoskó, Commendanten des Komorner Bataillons befohlen, Patrouillen in die kleine Schütt zu übersetzen, und sich von der Stärke des Feindes zu überzeugen, dann die 2 Divisionen des Presburger Cav: Rgmts vom Gralen Bianchi zu reclamiren, da die Insurrections Truppen wahrscheinlich auch an der Waag zu verwenden seyn werden.

Am 10. July langte vom FmL. Chasteler aus Kománd die **10. July.** Meldung an, dass er sich auf Befehl des E.H. Johann Komorn nähere, und am 10. July in Kis-Bér eintreffe. Chasteler hatte das Eisenburger Insurr: Cav: Rgmt / aus Pápa als Arriergarde mitge- **66.** nommen, und den Obersten Gosztonyi mit dem Pesther Cav: Rgmt nach Nagy-Igmánd zurück beordert. Diess geschah ohne Vorwissen des E.H. Palatins. Chasteler schrieb: er könne den guten Willen und den Eifer für die allgemeine Sache, der Obersten Gosztonyi und Fürsten Battyányi nicht genug loben. Dagegen klagte er üben den Generalen Meskó, er habe seinen Befehl, auf dem kürzesten Weg nach Komorn zu marschiren, nicht befolgen wollen, wodurch ein Zeitraum von 4 Tagen verloren ging; dann habe er die Brücken bey Kehida, und Hidvég ohne Befehl abbrechen

lassen, wodurch das Corps des FmL. Chasteler von seinen Lebensmitteln abgeschnitten, und in Gefahr versetzt wurde, im Falle einer Vorrückung des feindlichen Generalen Mac-Donald, einen Theil zu verlieren. [Er sagt unter andern: »*Eure K. Hoheit kennen meinen tiefsten Respect für die Höchstders Person, und den Werth, den ich auf die brave ungarische Nation setze. Verflossenes Jahr leitete ich den Bau von Komorn mit einer beyspiellosen Thätigkeit. Ich lernte die ungarische Sprache. In Ungarn, und durch die Ungarn muss die Österreichische Monarchie, wie im Jahre 1740. gerettet werden.*«]

Der E.H. Palatin bezeugte dem FmL. Chasteler sein Missfallen, dass er die Insurrections Cavallerie von ihrer bestimmten
67. Aufstellung in Pápa, und Sz: Márton, ohne seinem höchsten / Befehl gegen Komorn zurück beordert habe, da hier ein anderer Plan im Sinne war, nämlich die Einchliessung der Festung Raab.

Auch der Oberste Gosztonyi erhielt einen Verweis, dass seine Brigade ohne Befehl des Palatins den ihr angewiesenen Posten verlassen habe, und es wurde ihm gleich der Befehl ertheilt, dass das Eisenburger Cav: Rgmt nach Pápa zurückkehre, Gosztonyi und Csekonics aber in Sz: Márton und Gönyő stehen bleiben.

Der E.H. Palatin reclamirte vom FmL. Chasteler die 2 Kanonen, und 1 Haubitze, so dieser vom Generalen Meskó sich abtreten liess.

Zugleich wurde Chastelern der Auszug des Kabinetschreibens Seiner Maj: dato Holabrun den 7. July, welches eben anlangte, vom E.H. Palatin mitgetheilt. Dieses ertheilt Nachricht von der am 6. July verlornen Schlacht bey Wagram, und den Rückzug der Armée auf der Strasse gegen Znaim, da durch die Zurückdrängung unsers linken Flügels die mährische Strasse nicht mehr erhalten werden konnte. »*Bey diesen Umständen nun* (sind übrigens die Worte dieses Kaiserlichen Handschreibens an den E.H. Palatin) *werde Ich Eurer Liebden ehestens bekannt machen, welche weitere Parthie Ich zu ergreiffen finde; indessen muss aber mit aller Anstrengung getrachtet werden, mehr als jemals,*
68. *alles / aufzubiethen, was unsere Streitkräfte zu vermehren vermag.*

Ziehen daher Euer Liebden alle Insurrections Truppen, die sich unterhalb Komorn befinden, gegen sich herauf, betreiben dieselben die Aufstellung der Insurrection kräftigst, und setzen sich mit dem Corps des Fmls Chasteler und Gyulay in genaue Verbindung. Tragen Sie Ihnen übrigens auf, dass selbe Innenöster-

reich so viel möglich rein halten, dem Feinde in seinem Rücken auf seiner Communication den möglichsten Schaden zufügen, ohne sich jedoch von der Verbindung mit Ungarn zu trennen. Diess ist der Hauptaugenmerk, worauf hingesehen werden muss, und den Ich Ihnen bekannt zu machen eile, weil bey der gegenwärtigen Lage der Dinge es leicht geschehen kann, dass die Communication zwischen Österreich und Ungarn längs der Marsch abgeschnitten werden könnte. Der E.H. Johann bleibt indessen an der March, und zieht sich mit allen seinen Truppen dann gegen Komorn, wenn Er genöthiget wird, oder wenn er billig besorgen müsste, dass ihm der Marsch nach Komorn Coupirt oder sonst verwehrt werden könnte.«

Es wurde obbenanntem FmL. zu wissen gemacht, dass die Communication zwischen Österreich und Ungarn längs der March in Gefahr sey. u. s. w. / 69.

Dem DG. Duka wurde unverzüglich aufgetragen, dass er sich mit den Insurr: Cav: Rgmtern Bihar und Szabolcs, welche in Pest eingetroffen sind, nach Komorn in Marsch setze, und den Grälen Vay mit allen Truppen des Districts, welche am 19. July in Pest anlangen, nachrucken lassen soll. Von diesen beyden Rgmtern hatte der Fm. Alvinczy am 7. July berichtet, dass der Zustand derselben vortrefflich sey, dass dieselben mehr geleistet haben, als man in dieser kurzen Zeit erwarten konnte; Er habe Ordnung, Attention, und eine ausserordentliche Ruhe und Stille bey allen ihren Bewegungen wahrgenommen.

An eben diesem Tage theilte der E.H. Johann seinen Plan mit, welchen er für den besten erachtete, um in den gegenwärtigen Umständen Österreich und Ungarn vom Feinde zu reinigen. Dieser bestand im Folgenden: Der E.H. Palatin soll bey Komorn mit der Insurrection über die Donau setzen, und die Festung Raab, welche nur eine schwache Garnison hat (vom Obersten Gosztonyi wurde diese am 8. July auf 1718 Köpfe angegeben) einschliessen, zurück lassen, und bis an der Laytha vorrücken. Chasteler soll über Ödenburg nach Österreich marschiren. / Er 70
selbst, der E.H. Johann, würde mit seinem Corps bey Presburg über die Donau setzen, sich dann zuerst mit Chasteler, dann mit Gyulay vereinigend, bis Wien vorrücken, indem der Feind unsre Hauptarmée gegen Böhmen zu drängen befliessen wäre. [»*Alles zu besorgen* (sind die Worte des E.H. Johann) *ist mir unmöglich, dazu habe Ich nicht Kräfte genug; und ich glaube hinlänglich zu*

thun, wenn ich das gewagte und gefährliche über mich nehme. Die Unternehmung auf Raab, die Reinigung des Landes in meinem Rücken, ist eine leichte Sache, bey welcher keine Gefahr obwaltet; diese könnte die Insurrection besorgen.« — Wie weit die Insurrection bisher nur das leichtere that, da sie den Rückzug des E.H. Johann von Körmend bis Raab, mit Muth und Unerschrockenheit deckte, dass das Glück dieses Rückzuges lediglich nur der Insurrections Cavallerie zu verdanken ist, da der Generalstaab des E.H. Johann nichts unterliess, das Corps der Gefahr, abgeschnitten zu werden, auszusetzen; — da die Insurrection in der Schlacht bey Raab alles dasjenige that, was das Corps des E.H. Johann, vielmehr die Infanterie auch damals durch ihr wiederholtes Front biethen von der Gefangenschaft ret-
71. tete; — da das Corps des Grälen Meskó, welches so un- / -geübt, unausgerüstet, als es war, sich ohne Schande hätte ergeben können, doch sich mit Muth durch die feindliche Armée arbeitete, obwohl sich im Laufe dieses Krieges manche Corps der regulairen Armée in minderer Gefahr schon ergeben hatten, und sich fangen liessen; — da die Insurruction bey Komorn und Böös, und in den vielfältigen Detachirungen manchen gewagten Streich anführte, und doch nicht eine einzige Kanone verlor, vielmehr manches erbeutete, auch den gallicischen Schatz rettete; — da der Insurrection, wo sie für sich operirte, alles gelang, bis auf die Raaber Schlacht, wo sie unter fremden Befehlen stand, nur den 4ten Theil der Armée ausmachte, und durch das allgemeine Unglück entrainirt wurde; — wie weit die Insurrection dieser Vorwurf treffen kann, möge Allerhöchsten Ortes entschieden werden. Die Bemerkung steht hier wieder nicht am unrechten Orte: Die Insurrection, die kaum entstand, konnte für sich gegen den Feind nichts grosses Unternehmen, hatte [.....] auch weder Kraft, noch Gelegenheit dazu; aber das Gesehene beweiset, dass jede ihrer Unternehmungen im Kleinen mit Ruhm und Glück endete, und nur dort unglücklich war, wo sie mit der regulairen Trupp vermengt etwas unternahm.]

Zur Ausführung des oberwähnten Plans, welchen auch der
72. E.H. Generalissimus für gut befand, hat / der E.H. Palatin willig seine hilfreiche Hand gebothen.

Es wurde dem Generalquartiermeister der Insurrection unverzüglich aufgetragen, eine Disposition zur Einschliessung von Raab anzufertigen, wozu 3 Bataillone und 4 Cavallerie Rgmter

der Insurrection verwendet wurden. Da aber berichtet wurde, dass der Feind unter der Anführung des Vicekönigs von Italien im Anzuge gegen die March sey, und noch ungewiss war, ob der E.H. Johann bey [Comorn] Presburg, in der Schütt, oder bey Komorn über die Donau setze, so musste für den Augenblick die Einschliessung von Raab aufgeschoben werden, um so mehr, als es nunmehr von grösster Wichtigkeit war, die Waag zu beobachten, wozu der General Andrássy am 11. July mit 3 Bataillonen, nämlich Pest, Eisenburg und Weszprim, und dem Cavallerie Rgmt Szala von der Insurrection, und 6 Kanonen, mit dem Befehle beordert wurde, dass er die Waag von Freystadt bis unter Gúta besetzen, die Brücke abbrechen, und alle Fahrzeuge auf das linke Ufer der Waag ziehen lasse; auch sollen bey Freystadt und Szered Verschanzungen angelegt werden.

Dem FmL. Chasteler wurde befohlen, über Bodonhely nach Ödenburg zu marschiren. Zu dieser Zeit verstärk- / -te sich der **73.** Feind gegen Presburg, Nagendorf, und Raab merklich, und der E.H. Johann war im Anmarsch von Presburg nach Böös.

Am 11. July langte aus Böös der aus patriotischem Antrieb **11. July.** verfasste Vorschlag des Obersten Pásztory an, [?] mit allen Truppen und Corps gegen Wien vorzurücken, die Lobau zu nehmen, einen Volksaufstand in Ungarn zu proclamiren, und im Rücken des Feindes zu operiren. Es sey die gänzliche Vernichtung des Staates zu besorgen. Diese Gefahr sey durch unsre eigene Schuld herbey gezogen worden, weil, da der Feind seine ganze Macht in Österreich concentrirte, wir, anstatt unsre Macht ihm ganz entgegen zu stellen, 60.000 Mann in der Unthätigkeit gelassen haben.

Der Oberste Dedovich meldete, dass die Aussenwerke der Festung Komorn, die sogenannten Palatinalschanzen, so weit vollendet seyen, dass dadurch die Vertheidigung der Festung um 14 Tage verlängert werden könnte. Es wurde daher ein neuer Vorrath von Lebensmitteln auf diese Zeit für 5.000 Mann bewilliget.

Die widersprechenden Nachrichten über den Marsch des E.H. Johann über die Verstärkungen des Feindes gegen Raab, über den Anmarsch des / Feindes nach Presburg, veränderten die ge- **74.** troffenen Anstalten des E.H. Palatins nicht, wohl aber musste die Einschliessung der Festung Raab aufgeschoben werden, wovon das Festungs Commando von Komorn, [die Inwohner der Stadt

Komorn] der Fm. Alvinczy in Ofen, und Chasteler, der in Kis-Bér war, sogleich benachrichtiget wurden.

13. July. Am 13. July erhielt und befolgte der Oberste Pásztory den vom E.H. Palatin erhaltenen Befehl, so schnell, als möglich mit seiner Cavallerie aus Böös nach Presburg zu eilen, und die k. k. Truppen zu unterstützen, wo er sie auf der Strasse finden werde. Dieser Befehl wurde durch die Meldung des Generalen Bianchi, so der General Nugent mittheilte, veranlasst, dass der Feind am 11. July Abends bey Marchegg eine Brücke geschlagen, und unsere Aviso Posten zurückgedrückt habe. Der Oberste Trautenberg würde sich, wenn er von Neudorf weichen müsse, am Eingang der Schütt bey Fragendorf so lange, als möglich, halten.

FmL. Chasteler stand zu dieser Zeit in Téth; seine Vorposten standen über der Raab bey Bodonhely. Seine Cavallerie stand in Szemere in Verbindung mit dem Obersten Gosztonyi. Seine Vorposten streiften bis Kapuvár und Wieselburg. Bey Bodonhely liess er an einen Brückenkopf an dem Raab-Fluss
75. arbeiten. /

Der Major Veigl von Hohenlohe Dragoner war mit seinem Streifcommando in Steinamanger.

FmL. Gyulay ruckte seiner Meldung vom 9. July zu Folge von Grätz bis Bruck an der Mur vor. Der feindliche General, Ruska, welcher über Judenburg gegen Wien marschiren wollte, um sich mit dem Marschal Marmont zu vereinigen, hatte am 6. July in der Nacht Leoben besetzen wollen, [.....] wurde aber zurückgedruckt, bey welcher Gelegenheit der General Fellner tod geblieben ist. Er musste sich über Murau ins Salzburgische werfen, da alle nach Österreich führenden Defilées durch unsre Truppen besetzt waren. Der feindliche General Bonfanti, welcher mit Verhaftungbefehlen nach Italien reisen wollte, wurde sammt seinem Adjutanten gefangen. Bey Judenburg wurden dem Feinde nahmhafte Transporte abgenommen. Nun waren die Strassen von Judenburg und Knittelfeld gegen Rottenmann, Leoben, und gegen den Simmering ganz frey, und Gyulay liess weit herum streifen.

An eben dem Tage ruckte der E.H. Johann mit seinem Corps im Lager bey Komorn ein.

An eben dem Tage war es auch, dass der General Meskó mit seinem Corps in Komorn einruckte, und sich mit dem E.H.
76. Palatin vereinigte. /

Geschichte des Corps des Generalen Meskó.

Am 14. Juny 1809, als die Schlacht bey Raab zum Vortheil des Feindes ausfiel, und das Corps des E.H. Johann vereinigt mit der dort anwesenden Insurrections Trupp sich nach Komorn zurückzog, wurde das Corps des Generalen Meskó, welches in dem verschanzten Lager bey Raab commandirt war, und aus $4^1/_3$ Bataillonen Infanterie, und $2^3/_4$ Divisionen Cavallerie der Insurrection bestand, nebst seinen beygehabten Kanonen, von dem vordringenden Feinde abgeschnitten, und aufgefordert sich zu ergeben; dieser General fasste aber (wie dieses schon in der 1sten Periode der Insurrections Geschichte angezeigt war) den ruhmvollen Entschluss, sich keineswegs fangen zu lassen, sondern sich in dem Rücken des Feindes zu werfen, demselben allen erdenklichen Abbruch zu thun, und dann nach Möglichkeit sich mit dem E.H. Palatin zu vereinigen. Dieser Entschluss war um so mehr kühn und lobenswerth, als die ganze Infanterie dieses Corps nur halb montirt, halb ausgerüstet, und zu militair Diensten vor dem Feinde noch gar nicht geeignet war.

Nach der verlornen Schlacht / bey Raab zog sich dieses 77.
Corps in der Nacht vom 14ten auf den 15. Juny zurück, und kam über eine auf der Raab mühsam erbaute Brücke setzend, in zwey forcirten, und sehr ermüdenden langen Märschen über Abda, Lesvár, Bágyog, Szil, Sz: Péter, Ságh, Jánosháza nach Megyer an der Marczal.

Am 18. Juny stiess dieses Corps auf der Höhe von Kis-Czel auf den Feind, und hatte mit demselben ein hitziges Gefecht. Als nämlich die 5 Kanonen und 3 Haubitzen dieses Corps sammt der dazu gehörigen Bespannung und Munition sich bey der Avantgarde unter dem Commando des Obersten Gr: Eszterházy befanden, geschah es, dass der sich dort befindliche Feind, die Arriergarde und Avantgarde zugleich angriff. Während dem, dass die Arriergarde, bey welcher sich der Gral Meskó eben befand, mit dem Feinde heftig engagirt war, wurde die Artillerie von einigen hundert Chasseurs, und zahlreicher Infanterie plötzlich angefallen, die zu ihrer Bedeckung aufgestellte Infanterie und Cavallerie geworfen, und der Feind drang so heftig vor, dass nur einige Kartätschenschüsse auf denselben geschehen konnten. In diesem entscheidenden Augenblicke führte der Oberste Eszter-

házy seine Division mit solchem Ungestüm vor, und hieb in den
78. Feind ein, dass die Chasseurs / gesprengt, viele davon niedergemacht, 200 Mann sammt 12 Officiers gefangen, viele Bagage sammt 2.000 Paar Schuhen erbeutet wurden, so unserer grösstentheils unausgerüsteteten Infanterie nützlich waren.

Durch diesen raschen, tapfern Angriff wurde nicht nur die Artellerie von einer augenscheinlichen Gefahr gerettet, alle Allarmirung und Deroutirung der Arriergarde verhindert, sondern auch 36 Staabs und Ober Officiere, und einige hundert Gemeine, theils von der Insurrection, theils von den Rgmtern Sz: Julien, Strasoldo, Eszterházy, und der Steuerischen Landwehr, so in der Schlacht bey Raab gefangen und rückwärts geführt wurden, dem Feinde abgenommen.

Am 19. Juny langte dieses Corps in Keszthely an, wo es sich mit dem FmL. Chasteler vereinigen sollte. An diesem Tage langte in Sz: Gróth unter der Anführung des Gen: Marüllas ein feindliches Cav: Corps an, welches dem Meskó nachsetzte. Da nun Meskó bedroht wurde, an dem Plattensee gedruckt und vom FmL. Chasteler abgeschnitten zu werden, zog er sich über Hidvég hinter die Szala, wo er auf die Vorposten des Chastelerischen Corps stiess. Die Vereinigung der beyden Corps geschah am 26.
79. Juny / in Kiskomárom, wo der Gral. Meskó einen Rasttag hielt, um der abgematteten Trupp Ruhe zu geben, um so mehr, als auch der Feind die Verfolgung dieses Corps aufgegeben hatte, und sich rückwärts wendete. Hier haben sich die beyden Corps-Commandanten verabredet, dass sie vereinigt über Marczali, Lepsény, Stuhlweissenburg, Moór nach Komorn marschiren wollen.

Von dem bisher geschehenen stattete Gral Meskó durch einen Kurir seinen Rapport beym E.H. Palatin ab, worüber der Oberste Landes Kapitain hocherfreut, dem ganzen Corps die höchste Zufriedenheit bekannt machte: »*Dieser Entschluss ist* (sind die Worte des E.H. Palatins) *des Herrn Generalen und aller Officiere würdig, derselbe gewährt Mir das grösste Vergnügen, und Ich habe des Kaisers Majestät, den allerunterthänigsten Bericht hierüber erstattet. Der Herr General wolle diese Erklärung, als einen Beweis meines Dankes, und meiner Achtung annehmen, und sowohl dem Generalen Gr: v. Keglevich, der braven Artillerie, als auch dem gesammten Officiers Corps, und der Mannschaft meine vollkommene Zufriedenheit öffentlich bekannt*
80. *machen.*« /

Zugleich wurde dem Grälen Meskó befohlen, dass er trachte, mit seinem Corps über die Donau zu setzen, und sich mit der Insurrections Armée bey Komorn zu vereinigen.

Dieses Corps brach bereits schon auf, um sich nach Komorn zu verfügen, es war schon über Nemes-Vid, als der General Meskó vom FmL. Chasteler den Befehl erhielt, alsogleich umzukehren, weil die beyden Corps vereint, auf Befehl des E.H. Johann die Verbindung zwischen Donau und dem Ban von Croatien unterhalten müssen. Daher marschirte der FmL. Chasteler nach Keszthely, und Meskó, mit seynem Corps nach Sármelyék zurück. Dieses veranlasste unter den Officiers und Mannschaft dieses Corps ein grosses Missvergnügen, und sie äusserten den Wunsch laut und öffentlich, zum E.H. Palatin zurückzukehren, und von keines andern, als Seinen Constitutionellen und gesetzmässigen Befehlen abhängen zu wollen.

Am 24. Juny marschirte dieses Corps von Sármellyék nach Keszthely, und am 26ten über Sz: Gróth nach Szalabér, wo es vom FmL. Chasteler die Weisung erhielt, sich hinter der Szala angemessen aufzustellen, und dort die fernern Befehle zu erwarten.

In dem allerhöchsten Handschreiben von 25. Juny hatten Seine Maj: dem E.H. Palatin befohlen: »*Euer Liebden werden dem Generalen Meskó sowohl, als seiner gesammten Truppe* / 81.
meine Zufriedenheit über die bewiesene Klugheit und Entschlossenheit zu erkennen geben.«

Von Szalabér hatte der Gräl Meskó über den Zustand seines Corps an den E.H. Palatin am 27. Juny folgenden Bericht abgestattet:

»1° Werden Eure K. Hoheit sich gnädigst zu erinnern geruhen, dass das Eisenburger und Neutraer Inf: Bataillon grösten Theils ohne Montour, und in einem üblen Zustand nach Raab gekommen waren.

2° Dass der grösste Theil der Infanterie schlecht bewaffnet, und die schadhaften Gewehre selbst zu Raab nicht in den erforderlichen brauchbaren Stand hergestellt werden konnten, deren Zustand sich bisher dergestalt verschlimmerte, dass die Mannschaft nicht die hälfte brauchbare Gewehre hat.

3° Hat die Insurr: Cavallerie grösten Theils eine schlechte Sattlung und Zäumung mitgebracht, wo die erstern bey den angestrengten Märschen und grosser fatique so viele Pferde ge-

druckt, dass fast die Hälfte dieser Pferde undienstbar geworden, und viele davon in langer Zeit nicht hergestellt werden können.

4⁰ Ist dieses Corps mit den zur Subsistenz des Mannes unmittelbar erforderlichen Feldrequisiten nicht versehen, daher die Verpflegung unendlich erschwert wird, welche nicht wenig zum Missvergnügen beytragt.

82. Und in so einem Zustande / machte diese Trupp einen Rückzug, der von ihrem Muth und Standhaftigkeit zeugt, und der Nation gewiss Ehre macht, mit einer bewunderungswürdigen Geduld, weil selbe von der Hoffnung beseelt war, nach der überstandenen Gefahr, und allen damit verbunden gewesenen Beschwerlichkeiten zu ihrem vielgeliebten Palatin geführt zu werden, wo ihren Bedürfnissen abgeholfen wird.

Seit der Zeit aber, als dieses noch immer aus 3.750 Mann Infanterie und 875 Mann Cavallerie bestehende Truppen Corps an Herrn FmL. Chasteler angewiesen, seine Hoffnung dadurch gescheitert, und seine vor angeführten Bedürfnisse vergrössert sah, weil der Mannschaft die wenige Kleidung fast vom Leibe gefallen, und sie sich vor Ungeziefer nicht mehr erwehren kann, wurde auch das Missvergnügen und die Unzufriedenheit besonders bey der Neutraer Compagnie an Tag gelegt, so dass diese Compagnie ohngeachtet ich sie bisher zu trösten, und mit einer baldigen Abhilfe zu beruhigen versuchte, gestern ganz unterthänigst gebethen, nach Komorn zurück zu gehen, und sich dort montiren, und ausrüsten zu dürfen, welche Bitte mir eben heute
83. in Nahmen des ganzen Corps der Infanterie, und der Bácser / Cavallerie Division unterlegt wurde. Da nun zu diesem, in tiefster Submission Eurer K. Hoheit hier vorgetragenen üblen Zustand des gesammelten Corps noch der Umstand hinzutritt, dass der Herr FmL. Chasteler bey seinen fernern, mir zwar jetzt noch unbekannten Operationen grösten Theils auf die Insurrection zu zählen und zu rechnen scheint, und bey einem widrigen Ereigniss gar leicht die ganze Schuld und Last auf dieses Corps gewälzt, und dadurch selbst sein dermaliges Verdienst, und Auszeichnung wieder verdrängt werden könnte, so halte ich mir es zur heiligsten Pflicht, Eure K. Hoheit zu bitten, diese Truppen zurückzuzieheen, dressiren, und in einen dienstbaren Zustand versetzen zu wollen.

Den 24. Juny musste ich mit dem Insurrections Corps von Sármellyék nach Keszthely etz.....«

Hier kam dem Grâlen Meskó der Befehl des E.H. Palatins

zu, gleich aufzubrechen, und auf dem kürzesten Wege sich mit der Insurrections Armée zu vereinigen; jedoch müsse er, wo möglich, die Verbindung mit dem FmL. Chasteler zu unterhalten trachten. Zur Erleichterung seines Marsches wurde die Strasse zwischen Weszprim und Komorn durch den / Obersten Gosztonyi **84.** mit zwey Insurrections Cav: Rgmtern beobachtet.

Nach langen Hin und Her Märschen langte dieses Corps, zwar muthig und wohlbehalten, aber gerissen und schlecht ausgerüstet, endlich am 13. July 1809 in Komorn an. Um dieser Trupp die wohlverdiente Achtung und Zufriedenheit zu bezeigen, ritt der E.H. Palatin in Begleitung der gesammten Generalität des Gqmstaabes, und seines Gefolges, selbst über die Donau, und führte sie in Höchsteigener Person auf den angewiesenen Lager Platz.

[Es war ein Tag der Freude. Im Gesichte jedes einzelnen Insurgenten dieses Corps war das patriotische hohe Vergnügen des Herzens, sich wieder bey dem allgeliebten Feldherrn zu befinden, in starken, unverkennbaren Zügen zu lesen. Ein tausendstimmiges, die Luft erschütterndes Vivat-rufen empfing den Feldherrn, zu dem jeder sich sehnte. Der Zug ins Lager über die Donau ging mit klingendem Spiel. Im Lager wurden die lange herbey gewünschten Kameraden, von den anwesenden mit Freuden erwartet, begrüsst, und bewirthet. Dieser Freudentag wurde durch die Gegenwart des E.H. Primas, der den E.H. Palatin überall begleitete, verherrlicht.]

Gleich nach Anlangen des E.H. Johann in Komorn, verlangte **13. July.** der Gral Nugent vom E.H. Palatin 2 oder 3 / Insurrections Cav: **85.** Rgmter, um sie zu ihrer eigenen Ausbildung der Armée des E.H. Johann zuzutheilen, da diese durch die Detachirung des Generalen Bianchi beträchtlich geschwächt worden. Er erklärte, er wolle sich mit Chasteler und dem Ban nach Ödenburg begeben; um diesen Marsch zu verbergen, soll der E.H. Palatin Raab einschliessen, mit der übrigen Cavallerie dann nach Presburg marschiren, und gemeinschaftlich gegen Österreich vorrucken. Bianchi versicherte die Seite von der March durch die erhaltene Insurrections Cavallerie und könne sich im schlimmsten Falle nach Komorn zurückziehen, wodurch die Garnison mit 4.000 Mann verstärkt werde; und die Waag sey durch die dahin abgeschick-

ten Insurrections Truppen hinlänglich vertheidiget. Hierauf erklärte der E.H. Palatin, dass er keine Insurrections Truppen in einem Augenblicke mehr detachire, wo die Versammlung aller Streitkräfte am nothwendigsten sey, um diese in der Übereinstimmung mit der Hauptarmée zu verwenden, um so mehr, als von der Lage der Hauptarmée, von den Bewegungen des Feindes an der March und an der Waag gar keine Gewissheit bestehe.

14. July. [Am 14. July liess der E.H. Palatin durch seinen General
86. Adjutanten Gr: / Beckers dem versammelten Gqmstaab des E.H. Johann erklären, dass er zum unzwecksmässigen Hin und Her Marsch einzelner Corps keine Cvallerie abgeben wolle, da diese durch solche unnütze Märsche ohnehin schon ermüdet worden;] jedoch wolle Er nach einem gut ausgedachten Operations Plan zum Vortheil der Hauptarmée, im einzigen Falle der gemeinschaftlichen Vereinigung aller Corps, des E.H. Johann, des FmL. Chasteler, und des Bans von Croatien gerne die hilfreiche Hand biethen, und nicht nur mit 2 Cav: Rgmtern mitwirken, sondern Er wolle sich selbst an die Spitze seiner ganzen Cavallerie, welche noch mit den beyden Cav: Rgmtern Bihar und Szabolcs verstärkt werden sollen, setzen, und das möglichste ausführen; auch wolle Er die Cernirung der Festung Raab gerne übernehmen. [Er habe seine Bereitwilligkeit bey jeder Gelegenheit, wo es der Vortheil des Dienstes erheischte, bey Raab, bey Böös hinlänglich bewiesen.] Dieser Vorschlag wurde mit Freude und Dank angenommen, und eine ausgiebige, übereinstimmende Operation von allen Corps zugesagt, auch wurde die Marschordnung und die
87. Stunde / des Aufbrechens festgesetzt.

Zu Folge dieses Übereinkommens wurde dem FZM. Davidovich die Cernirung der Festung Raab aufgetragen, und ihm die Disposition hiezu zugestellt. Folgende Insurrections Truppen wurden an denselben angewiesen, als:

[Bat: Szala Nro 8. in Gran unter Commando des Obersten Ghilányi.]

Bat: Pest Nro 2.
» Eisenburg Nro 5.
» Weszprim Nro 9.
Szala Cav: Rgmt
} unter Commando des Gralen Andrássy an der Waag.

Presburg Cav: Rgmt
Sümegh Cav: Rgmt
} unter Commando des Obersten Pásztory in der Schütt.

Bat: Komorn Nro 7. unter Major Kmoskó zu Aranyos.

Zur Einschliessung von Raab, und als Reserve in Komorn waren bestimmt unter Commando des FM. Hadik, wozu am 14. July nach Gönyö auch Isiaken (?) beordert wurden:

Infanterie.

Presburg Nro 1. Neutra » 3. Neograd » 4.	Oberst: Borbély	
Eisenburg Nro 6. Szala » 8. Stuhlweissenburg Divis. » 10.	Obst: Ghilányi	88.
Heves Nro 15. Borsod » 16. Gömör » 17. Zemplin » 18.	Oberstlieut: Szentesy	

Cavallerie.

Neograd 3 Div: Bars 3 »	G. M. Keglevich	
6 Escadr. *Pest* 6 „ *Eisenburg*	Obrst Gosztonyi	D.G.
6 „ *Weszprim* 2 „ *Ödenburg*	Gm. Meskó	Mecséry
4 Escadr. *Heves* 2½ „ *Zemplin*	Gm. Luzsénszky	D.G.
6 „ *Szabolcs* 6 „ *Bihar* 6 „ *Torontál*	Gm. Csekonics	Duka

Zur Unterstützung des E.H. Johann nahm der E.H. Palatin unter seinem unmittelbaren Commando mit, 3 Cavallerie Baterien, und foldende Cavallerie, als:

In allen 42½ Escadronen, welche 8.000 Mann stark waren.

Der Oberste Gosztonyi erhielt am 14. July den Befehl, das Pester Cav: Rgmt, mittelst eines forcirten Marsches von Sz: Márton über Bodonhely nach Enese und Hochstrass vorrucken zu lassen, damit am 15. July der Festung Raab auf der Wiener Strasse zuverlässig alle Communication abgeschnitten werde. Dieses wurde
89. auf einem grossen Umwege zum / grössten Nachtheil des Feindes pünktlich ausgeführt.

Das Eisenburger Cav: Rgmt musste am 15. July von Pápa in Marczaltheö, und am 16ten in Bogyoszló eintreffen.

Das Torontaler Cav: Rgmt musste die Vorposten bey Gönyő bis zu seiner Ablösung unterhalten, da sowohl diese Vorposten, wie auch jene des Pester Cav: Rgmts, durch das Cernirungs Corps abgelöst, und den E.H. Palatin in Pér erwarten sollten, um an diesem Tage die Avantgarde nach Böny zu bilden.

Man kam überein, dass die Armée des E.H. Johann am 14. um 12 Uhr Mittags aus Komorn abmarschiren, und ohnerachtet der Unmöglichkeit der Vorstellung noch am diesen Tage bis Koronczó (8 Meilen weit) kommen sollte. Die Wägen zur Beförderung der Köche wurden alsogleich herbeygeschaft. Der FmL. Frimont, welcher die Arriergarde commandirte, wurde bey Ács vom linken auf das rechte Donau-Ufer übersetzt, um am 14. July die Avantgarde des E.H. Johann zu machen. Der E.H. Palatin sollte mit seiner Cavallerie am 15. July bis Bőny die Arriergarde formiren, und am 16. July nach Koronczó marschiren. Am 17
90. July / sollte Er die Raab passiren, wodurch die beyden Corps auf der nämlichen Strasse sich im Marsch nicht hindern würden. Während des seitwärts Defilirens der Armée hatte der E.H. Palatin die Beobachtung der Festung Raab übernommen. Als alle diese Gegenstände berichtiget wurden, und der E.H. Palatin im Begriffe war Seinen Flügel Adjutanten Major Kisfaludy zu Seiner Majestät mit dem Berichte des oberzählten nach Ollmütz fortzuschickten, langte Seine Maj: in Begleitung des ausgewechselten Bothschafters Gr: v. Metternich am 14. July vormittags in Komorn an, nachdem Sie eine höchst beschwerliche Reise über Ollmütz, und über die Jablunka zurückgelegt hatten. [Seiner Maj: folgten, der Obst. Krämmerer Gr: Wrbna, und die Gral Adjutanten Gr: Bubna und Kutschera, dann auch der E.H. Anton mit dem Grälen Gr: Louis Harrach, und dem Kammerherrn Br: Wydenbruck.]

Seine Maj: genehmigten den Operations Plan beyder Erz-

herzoge, und es wurde nach der angezeigten Disposition in Ausführung gebracht.

Als der E.H. Palatin am 15. July mit der Insurr: Cavallerie nach Bőny marschirte, wurde das Hauptquartier des E.H. Johann, welches, wie gesagt, / noch am 14. bis Koronczó kommen sollte, **91.** aber natürlich nicht kommen könnte, über Mittag noch in Bőny angetroffen. Man fand vom Corps des E.H. Johann mehrere Truppen Abtheilungen unterwegs, besonders Abtheilungen der seyn sollenden Avantgarde des FmL. Frimont, welche wegen Mangel an Fahrzeugen bey Ács nur sehr langsam über die Donau gesetzt werden konnten; diese zogen der Armée nach.

Auf dem Vorposten bey Raab liess sich der Ruf eines Waffenstillstandes verlauten, welchen der E.H. Generalissimus mit dem Feinde unterzeichnet haben soll. General Csekonics hatte hievon an den E.H. Palatin ein gedrucktes Exemplar überschickt, welches an Seine Maj: nach Komorn befördert wurde. Seine Maj: befahlen noch an demselben Tage, dass man sich an keine Befehle, ja sogar wenn solche vom E.H. Generalissimus dem E.H. Palatin zukommen sollten, halten möge, da Seine Maj: hierüber nur jene Befehle zu befolgen gebiethen, welche von Allerhöchstderselben eigenhändig unterschrieben sind.

Am 15. July zeigten Seine Maj: an, dass Sie an 16ten sich in das zubereitete Hauptquartier nach / Szemere verfügen, und **92.** in Koronczó bey dem E.H. Palatin eine Zusammentretung halten wollen, wozu noch der E.H. Johann, der Gral Nugent, ein Staabsofficier des Gqmstaabes, die Obersten Petrich und Haugwitz zu beruffen sind, um die weitere Dispositionen definitiv zu bestimmen.

An diesem Tage wurde der Oberste Gosztonyi wegen seinem ausgezeichneten Verdienst von Seiner Maj: zum General Major ernannt. Zugleich befahlen Seine Maj:, dass der General Hertelendy noch ferner gegen Gallicien stehen bleibe. Dieser hatte folgende Insurrections Truppen unter seinem Commando:

Infanterie			*Cavallerie*		
Abaujvár	„ 634	Mann	*Abaujvár*	„ 195	Mann
Sáros	„ 199	„	*Sáros*	„ 185	„
Zips	„ 156	„	*Zips*	„ 241	„
Gömör	„ 799	„	*Gömör*	„ 282	„
	Summa 1788	Mann		Summa 903	Mann

16. July. 93. Am 16. July marschirte der E.H. Palatin mit seiner Cavallerie von Bőny nach Koronczó. Unter- / wegs hatte man vom Corps des E.H. Johann bey Csanak mehrere Bataillone, und das ganze Colonen Magazin gefunden, und als man schon in Koronczó eingeruckt war, defilirten durch denselben Ort erst Grenadier, Fuselier, und Landwehr Bataillone jenes Corps, welche die Nacht in Gyirmóth zugebracht haben, um die Festung Raab zu observiren. Der E.H. Johann mit seinem Generalstaabe war selbst in Gyirmóth, begab sich dann in sein Hauptquartier nach Téth, kehrte aber auf Mittag wieder nach Koronczó mit dem Gralen Nugent zurück. Die Cavallerie des E.H. Johann wurde im Umkreise der Festung Raab detachirt, eine Massregel, welche ganz unnöthig war, da die Cernirung obgenannten Festung bereits durch die Insurrection besorgt wurde.

Die Insurrection machte alle diese Märsche mit sehr vieler Genauigkeit, stets geschlossen, selbst an dem Kreutzwege bey Csanak wurde die Ordnung nicht gestört, obwohl mehrere einzelne Abtheilungen des Corps des E.H. Johann, welche unterwegs angetroffen wurden, da das festgesetzte Datum des Marsches von diesen nicht gehalten wurde, sehr hinderlich waren.

94. Der Feind sah den Bewegungen / unserer Truppen ruhig zu, und zog sich in die Festung zurück.

Zu gleicher Zeit langte von Mocsonok an der Waag die Meldung des Generalen Andrássy an, dass vermög eines Berichts des Grälen Bianchi an die permanente Deputation des Neutraer Comitats, zwischen der Österreichischen und Französischen Armée ein Waffenstillstand abgeschlossen worden sey. In Raab hatte der Feind schon die gedruckten Punkte dieses Waffenstillstandes ausgetheilt.

Am 16. July Mittags trafen Seine Maj: im Hauptquartier des E.H. Palatins in Koronczó ein. Sie waren begleitet von dem General Adjutanten Bubna und Kutschera, und dem Bothschafter Gr: Metternich. Die Insurr: Cavallerie stand hinter dem Dorfe. Nur Heves und Zemplin war auf der Anhöhe vor dem Quartier des E.H. Palatins [an den Platz] aufgestellt, [auf welchem Forgács, General des Franz Rákóczy im Jahre 1704 dem Österreichischen Generalen Heister die Communication mit der Festung Raab abgeschnitten hatte. Doch verliess nach einer Unterredung mit dem Österreichischen Generalen Viar Simon Forgács seine Stel-

95. lung ohne bekannten guten Ursachen. Heister ruckte in das / von

Forgács verlassene Lager, versicherte sich der Festung Raab und suchte den Forgács in seiner neuen Stellung auf. Andrássy widerrieth einer Schlacht, doch hatte sie Forgács unternommen, und wegen Fehler der Officiere verloren. Die beste Infanterie des Rákóczy ging hier zu Grunde. Hier hatten diese Insurrections Truppen die Vorposten gegen Raab gehalten. Es war noch immer keine officielle Nachricht vom Generalissimus angelangt. Seine Maj: gingen nach Tische auf der nahen Wiese spatzieren; ausser den beyden Erzherzogen bafanden sich alldort, der Gr: Metternich, der Obersthofmeister Gr: Szápáry, die Generale Mecséry, Meskó, Csekonics, Nugent, Bubna, Kutschera, Gosztonyi (welcher eben für sein Avencement zum Generalen dankte), dann die die Obersten Beckers, Petrich, Haugwitz, und Obstlieut: Gr: Morgin.] Eben hatten sich Seine Maj: mit dem E.H. Palatin und Johann und dem Bothschafter Gr: Metternich unterredet, als der Adjutant des Generalen Rothkirch mit Depeschen des Generalissimus aus Wien anlangte.

Hierauf wurde gleich [Hofkriegs] rath gehalten, welchem auch der / Gr: Metternich beywohnte. Nach dieser Conferenz **96.** wurde auf das Notifications Schreiben des Gouverneurs Narbonne, die Antwort von dem Generalen Nugent, und Obersten Haugwitz verfasst, und vom E.H. Johann ddo Gyirmóth am 16. July ausgefertigt, folgenden Innhalts: Der Waffenstillstand könne bis zum Anlangen der Befehle des Generalissimus nicht anerkannt werden, jedoch würden die Truppen, welche die Wiener Strasse besetzen, (nämlich das Pesther Cav: Rgmt) zurückgezogen. Die Vorposten verbleiben in ihrer gegenwärtigen Stellung, jedoch würden die Feindseeligkeiten bis zur gegenseitigen Aufkündigung eingestellt.

Der FmL. Chasteler erhielt den Befehl, die Hanság zu besetzen. Das Pesther Cav: Rgmt musste Hochstrass verlassen, und die Rabnitz von Bősárkány bis Lesvár besetzt halten. Das Eisenburger Cav: Rgmt wurde am 17. July zum Rückmarsch von Bogyoszló nach Téth beordert. — Davidovich musste die Blocquade von Raab aufheben, sich mit dem FmL. Hadik nach Komorn begeben, und eine Linie von Cavallerie Posten von Gyirmóth, über Kis-Megyer, Sz: Iván, bis zum Taubenwirthshaus von Gönyő, unter dem Commando des Grälen Keglevich ziehen. Die Truppen aus der kleinen Schütt mussten sich auf das linke / Ufer der **97.** Donau zurückziehen. Duka erhielt den Befehl, mit den Cav: Rgmtern Szabolcs und Bihar gerade nach Pápa zu marschiren, wo-

hin das Hauptquartier des E.H. Palatins am 18. July verlegt werden sollte. Dieser Marsch erfolgte jedoch erst am 19. July, da der E.H. Johann sich bis zu diesem Tag noch dort aufhielt.

Der Rittmeister, hernoch Major Rakarics des Pesther Cav: Rgmts, war mit der Majors Division am 15. July bey Hochstrass angekommen, und hat sich auf diesem Posten im Rücke des Feindes, als ein durch Klugheit und Tapferkeit ausgezeichneter Officier sehr verdient gemacht. Er nahm viele gefangen, erbeutete Transporte von Victualien, und der Feind, der gegen ihn anruckte, konnte ihm, da er immer in Bewegung war, nicht mit Stärke beykommen. [Auch nahm er die Frau und Tochter des feindlichen Generalen Guillaume, Commandanten der Truppen in Raab, sammt der Escorte, und einem Schreiben dieses Generalen an der Division Grälen Severoli nach Kitsée, oder Haimburg, gefangen, und schickte sie in das Hauptquartier des Palatins nach Koronczó. Hier wurden Sie nicht nur mit Höflichkeit, sondern mit wahrhaft adelicher Begegnung behandelt. Der Flügeladjutant des E.H. Palatins
98. trat den Damen sein eigenes Quartier ab, und der E.H. Palatin / bewirthete Sie von seiner eigenen Tafel. Als Guillaume das Geschick seiner Gemahlin erfuhr, bath er den E.H. Johann, er möchte so gnädig seyn »*de sauver une malheureuse femme des désagrements d' une Captivité entre les mains de troupes irregulieres, qui ne respectent pas toujours le droit de guerre.*« Er meinte die durch unsre eigenen Truppen so sehr verschrieene Insurrection. Oberwähnte Frau wurde dann durch den Oberlieut: Gr: Paul Széchényi begleitet, vom E.H. Palatin nach Raab befördert. Diess geschah im Nahmen des E.H. Johann, dem der Palatin das Commando der Expeditionen immerfort überliess. Als der feindliche Gral Guillaume das Geschick seiner Frau, und die edle Behandlung derselben durch die Insurrection, von Ihr selbst erfuhr, dankte er dem E.H. Palatin in folgendem verbindlichen Briefe:

»Guillaume General de Brigade, Chevalier de la Couronne de Fer.

Á Son Altesse Imperiale, Monsigneur l' Archiduc Palatin.

Monseigneur! Je prie V. A. J. de vouloir bien agréer le tribut de ma réconnaissance, des boutés qu' Elle á bien voulu avoir pour mon épouse; grace á ces bontés et á la Conduite loyale et polci de M. M. les Officiers de votre Corps d'Armée, entre les
99. mains desquelles elle est tombée; / elle n'a rien ressenti méme du plus petit désagrement, qui puisse accompagner la Captivité.

Mom épouse se joint á Moi, Monseigneur, pour témoigner toute réconnaissance á V. A. J., et elle prend la liberté de Vous assurer, que Sure de la Galanterie de M. M. Officiers, elle ne craindra en Aucun Cas de voyager dans le voisinage de Votre Armée. — J'ai un Second Sujet de vous remercier, Monseigneur,, pour le Choix que vous avez bien voulu faire da l' Officier qui á reconduit non épouse, elle ne saurait trop le loner de Ses Attentions delicats. Je prie V. A. J. d' agréer l' expression du sentiment, de mon profond respect.«

In dem oberwähnten aufgefangenen Schreiben das Grälen Guillaume, meldet derselbe aus Raab am 15. July dem Div: Grälen Severoli, dass im Umkreise von Raab gar keine Feindes Gefahr bestehe, da der Feind auf dem rechten Ufer des Raabflusses durch ausgeschickte Truppen immer entfernt gehalten werde. Jedoch wisse er nicht, ob die Bauern hinter Altenburg sich ruhig verhielten.

[Zu gleicher Zeit hat der Rittmeister Rakarics den Employé á l' Administration de Vivres Mr. Chevatier, der am 14. July von Wien abge- / schickt wurde, um die Zufuhr der Lebensmit- 100.
teln nach Wien zu besorgen, sammt allen Schriften, die er bey sich hatte, sammt seiner Frau,[1])] wie auch den Postkurir aufgehoben, und in das Hauptquartier nach Koronczó geschickt.

Unter diesen Papieren befand sich [folgendes]:

1⁰ Ein Schreiben des Div: Grälen Narbonne, Gouverneur von Raab an den Prinzen von Neuschatel Berthier, Raab den 29. Juny, worinn gemeldet wird, dass die Proclamation des Kaisers Napoleon an die Ungarn, in Ungarn getadelt werde; dass viele verkleidete Officiers als Spione in Raab seyn sollen, die nicht zu entdecken sind; dass er es ausserordentlich schwer halte in der ungarischen Nation Spione zu verschaffen. Zugleich bittet er um einen Adjutanten.

2⁰ Schreiben des Gouverneurs Narbonne an den Vicekönig, Raab, den 16 July, worinn er den Pfarrer von Kis-Baráti, Georg Kerekes belobt, der das Geschenk von 3.000 fl:, welches er wegen seiner Sorgfalt für die verwundeten Französichen Soldaten erhielt, an siene Gemeinde vertheilte, und noch 265 fl: von seinem Gelde dazu beylegte.

[1]) Zu gleicher Zeit hat dieser Rittmeister Employé à l'Administration des vivres Mr. Chevatier, der am 14. Julius von Wien abgeschickt wurde, um die Zufuhr der Lebensmitteln nach Wien zu besorgen samt allen Schriften.

3⁰ Bericht des Narbonne an den Prinzen von Neuschatel, den 16. July über seine und des Gralen Guillaume Correspondence
101. mit dem E.H. Johann, / und dem FmL. Chasteler in der Mittheilung der Artikeln des Waffenstillendes.

17. July. Am 17. July langte die Meldung des Obersten Pásztory aus Csölö vom 14. July an, dass er an diesem Tage mit dem Sümegher Cav: Rgmt in Presburg eingetroffen, und Zeuge des Einruckens der Französischen Truppen gewesen sey. Auch wäre an diesem Tage ein Gefecht bey Stampfen vorgefallen, wobey die Trenchiner Cav: Division einhieb, viele Feinde niedermachte, sie selbst einen Corporalen, und 14 Pferde verlor, und der Divisions Commandant, Oberstlieut: Baross selbst nebst 12 Mann verwundet, und gefangen wurde. Zugleich meldet Pásztory, dass der Gral Bianchi sein Rgmt auf der Demarcationslinie bis Holitsch zerstückeln wolle, da er aber keinen andern Auftrag habe, als diesen Generalen den Rücken zu decken, so blieb er, sich an den Befehl des E.H. Palatins haltend, am 14ten über Nacht in Csölö, am 15ten aber marschire er nach Böös.

Am nämlichen Tage verlangte der E.H. Johann aus Téth, dass der Oberste Pásztory auf jedem Falle, es möge der Waffenstillstand statt finden oder nicht, an den Generalen Bianchi angewiesen werde, weil vermög der Meldung dieses Generalen der
102. Oberste Pásztory nur den Befehl / habe, ihn bey Trattendorf aufzunehmen, wenn er gedruckt würde, welches nichts helfe. Der E.H. berichtete, dass Er in der Gegend von Güns und Ödenburg bleibe, die Insurrections Cavallerie wolle hinter der Hanság, und in der Gegend von Csorna und Enese die Verbindung mit dem DG. Davidovich von Raab unterhalten. Der Posten Bodonhely erfördere wegen seiner Wichtigkeit eine Besetzung mit Geschütz und Infanterie.

Hierauf erwiederte der E.H. Palatin auf der Stelle folgendes: dass der Oberste Pásztory am 14. July in Presburg gewesen sey, *um die Truppen der k. k. Armée zu unterstützen, wo er sie auf dieser Strasse finden würde,* sein Auftrag sey also ausgedehnter gewesen, als man es verlangte. Bey seiner Ankunft in Presburg sey Er bloss Zeuge des Einruckens der Franzosen gewesen. Zur Vereinzelung auf der Demarcationslinie seyen die Insurrections Truppen nicht geeignet, diesewegen, und weil die eigentliche Bestimmung des Obersten Pásztory sey, mit seinen Truppen die Donau, von Pressburg bis Komorn zu beobachten,

könne Pásztory nicht an Bianchi angewiesen werden, um so mehr, als ein Theil seiner Truppen schon in Komorn angelangt wäre. Die Gegend / hinter der Hanság mit der Insurrection zu besetzen, **103.**
sey vermög der mündlichen Übereinkunft nicht übernommen worden, da der FmL. Chasteler wirklich in dieser Absicht in Bősárkány stehe. Der Posten Bodonhely könne von der Insurrection nicht besetzt werden, weil weder Infanterie, noch Geschütz dazu vorhanden sey.

[Indessen langte vom Obersten Pásztory aus Somerein vom 15. July an den E.H. Palatin die Klage an, dass der Gral Bianchi ihn in Arrest setzen liess, weil er mit seiner Trupp nach abgeschlossenem Waffenstillstand nicht stehen bleiben wollte, wozu er keinen Auftrag hatte. »Seit der Einruckung zur Insurrections Armée (also lautet die Klage des Obersten Pásztory) bin ich ein Ball, der herausgeworfen wird, von einem Corps zum andern, bald von dieser Seite, bald von jener Befehle empfangend, die jeder, der von mir höher im Range ist, vollzogen haben will, und die mich stets in Verlegenheit setzen, und Verantwortungen Preis geben. In keinem Fall war ich aber noch so in der Klemme, als in der gegenwärtigen, wo ich an den H. Generalen von Bianchi angewiesen worden. Ich marschirte mit forcirtem Marsche zu Ihm, um Ihm auf dem Rückzug / vom Feinde gedrängt, zu unter- **104.**
stützen. Ich langte bey Ihm an, als er eben den Waffenstillstand mit dem Feinde schloss, und ihm die Hauptstadt Ungarns übergab.

»Jetzt, dachte ich, habe der Zweck meines Auftrages aufgehört, und ich müsse wieder zur Insurrections Armée marschiren, so wie ich darüber die Weisung, bey dem Fall des ersten Marsches nach Presburg für die Zukunft erhielt. Ich kam bis Somerein; und vernahm Ich, dass Seine Maj: der Kaiser zu Komorn angelangt sey, dass man dort bey der Armée keinen Waffenstillstand annehme, und Bewegungen mache, den Feind anzugreifen. Zugleich schickte mir der H. Gral Bianchi, bey dem ich mich schon den Tag zuvor meldete, den Befehl, sogleich wieder zu Ihm zu marschieren, und theilte mir einen Befehl Sr. K. Hoheit, des E.H. Johann, mit, der nichts anders war, als die Bekanntmachung jener Verfügungen, vermöge welcher ich gegen Presburg abgeruckt bin.

»Ich liess meine Trupp sich bereit halten, und ging selbst zu dem H. Gralen v. Bianchi, um mich zu überzeugen, wie die Sache

mit dem Waffenstillstand stehe. Bey meiner Ankunft war H. Ge-
105. neral v. Bianchi mit einem Sächsischen Generalen / ausgeritten, und als er ankam, vernahm ich, dass der Waffenstillstand weder von dem E.H. Generalissimus, noch von einer andern Seite aufgetragen, oder angekündigt war, als lediglich durch die Franzosen. Ich erklärte also diesem H. Generalen, dass ich meine Truppen nicht zu ihm kommen lassen, dass [ich meine Truppen] wenn er feindlich angreift, oder angegriffen wird, ich ihn unterstützen, aber mich keineswegs in seinen Waffenstillstand einschliessen lassen werde, den ich nicht für annehmbar halte, sondern als eine Französische List betrachte. H. General entrüstete sich darauf, misshandelte mich öffentlich vor Officiers, wollte mich in Eisen setzen, und mit der Wache abführen lassen; schickte mich zuletzt in Arrest, wohin ich mich auch nach Somerein, wo mein Rgmt stehet, begab, und das Commando dem Major v. Perczel abtrat. Dem Insurgenten Obersten glaubt man vielleicht so begegnen können? — ich werde nach meiner Entlassung, diese auch sonst so mühsame Charge niederlegen, und bitte Eure K. Hoheit das weitere anzuordnen. Pásztory m. p.«

Dieser Umstand wurde vom E.H. Palatin gleich dem E.H.
106. Johann angezeigt, und um Genugthuung für den / Obersten Pásztory gebethen, damit die Harmonie, welche bisher zwischen der Insurrection, und den regulairen Truppen bestand, auch fernerhin erhalten werden könne. »Es hat sich der Mir sehr unangenehme Fall ereignet, (so schreibt der E.H. Palatin an den E.H. Johann) dass die vortreffliche Stimmung aller Insurrections Truppen, den regulairen Truppen bey jeder Gelegenheit zur Beförderung des Allerhöchsten Dienstes, mittelst jeder Art Entbehrung, nach allen Kräften, und mit dem besten Willen beyzustehen, durch das Benehmen des Generalen Bianchi gegen den Obersten Pásztory gefährdet wurde.

»Auf Verlangen Eurer Liebden unterm 13. d. M. habe ich den Obersten Pásztory mittelst eines forcirten Marsches mit dem Sümegher Ins: Cav: Rgmt nach Presburg geschickt, um den Obersten Trautenberg am Eingang der Schütt aufzunehmen, da er vom Feinde zurückgedruckt wurde. Der Oberste Pásztory hat diesen Befehl pünktlich, und mit vielem Eifer vollzogen; da er mit seiner Trupp bey dem Abschluss des Waffenstillstandes, und der Übeergabe der Stadt Presburg seine Sendung als vollendet erachtete, wie es auch wirklich der Fall war, so benahm er sich

nach meiner allgemeinen Instruction, welche auf / das Gesetz, **107.**
und auf die militairische Dienstordnung gegründet ist.

»Der Oberste Pásztory, so wie jeder Commandant einer Insurrections Trupp, kann und darf nicht fremden Generalen untergeordnet werden; jede Insurrections Trupp bleibt immerfort an Mich angewiesen, denn ihre Verbindlichkeit zum Militair Dienst hört von dem Augenblicke auf, als eine nicht legale Behörde nach Belieben mit dieser Trupp schalten wollte.

»Jeder Commandant einer Insurrections Trupp darf nur so lange den Weisungen einer Militair Behörde Folge leisten, als die Kriegsoperation dauert, zu welcher er von Mir angewiesen ist. Ich überlasse es der Beurtheilung Eurer Liebden und aller Generale, welche in diesem Feldzug von Insurr: Truppen begleitet wurden, mit welchem Eifer, mit welcher Hingebung, mit welchen Entbehrungen jeder Auftrag pünktlich verrichtet worden. Die ganze Insurrection ist von diesem Geiste beseelt, und sie strebt bloss nach der innern Überzeugung der vollkommen erfüllten Pflicht. Dieses Bestreben ist öffentlich bewährt, und kann durch niemand mit einigem rechtlichen Grund wiedersprochen werden.

»Ich überschicke Eurer Liebden in der Beylage den Bericht des Obersten Pásztory vom 15. July d. J. Dieselben werden daraus erstehen, dass sich der General Bianchi eines Oberbefehls an- / **108.**
masste, zu welchem er keineswegs berechtiget war. Geleistete Hilfe darf nicht auf diese Art vergolten werden. Der Oberste war nicht beauftragt, sich in den Waffenstillstand einzumischen, der Gral Bianchi ist also strafbar, dass er seine Authorität in diesem Fall gelten machen wollte. Der Oberste Pásztory hat ihm geantwortet, wie es einem Mann, der den Dienst versteht, und nicht an ihn in allen Gelegenheiten angewiesen ist, geziemt. Er beschimpfte ihn durch harte Worte, und setzte ihn über diess in Arrest. Diese Behandlung hat der Oberste Pásztory nicht verdient, und ich fordere hiemit überzeugende Genugthuung für Mich, für den Obersten Pásztory, und für die gesammte Insurrections Armée.

»Ohne derselben bin ich ausser Stande, den vortheilhaften Geist meiner Truppen zum Vortheil der ganzen Monarchie aufrecht zu erhalten, und es ist meine Pflicht, jeder Spaltung zwischen dem regulairen Militair, und der Insurrection, welche bisher gewiss nicht bestand, auf das sorgfältigste zu begegnen. Ich lasse den braven Obersten Pásztory nicht quittiren, und ich habe

ihm angezeigt, dass ich die Gerechtigkeit Eurer Liebden in Anspruch genommen, womit er sich für jetzt beruhigen lassen wird, wie ich es von Seiner Ehrbegierde mit Recht erwarten darf.
109. Joseph. m. p.« /

An Pásztory wurde vom E.H. Palatin erwiedert: »Den Bericht, den Mir der Herr Oberste unterm 15. d. M. über das unangenehme Ereeigniss mit dem H. Generalen v. Bianchi, abstattete, habe des E.H. Johann k. k. Hoheit mit dem Ersuchen zugeschickt, Demselben Gerechtigkeit wiederfahren zu lassen. Ich war diese Verfügung mir selbst schuldig, weil der H. Oberste nach seinem vollbrachten Auftrag unterm 13. d. M. vollkommen nach meiner frühern Instruction handelte.

»Ich werde mich um einen braven Officier annehmen, der seine Pflicht genau erfüllt; dagegen erwarte Ich von der Ehrbegierde des H. Obersten und von seiner Anhänglichkeit zu den Insurrections Truppen, dass er dieselbe, selbst bey erlittener Unannehmlichkeit nicht verlassen werde; diess habe ich auch dem E.H. Johann angezeigt, und Ich werde den H. Obersten über den Erfolg meiner Verwendung zu seiner Zeit benachrichtigen. Der Herr Oberste wird daher das Rgmts Commando unverzüglich übernehmen, und bestens für die Truppen sorgen.«

18. July. Am 18. July hat der E.H. Johann an den E.H. Palatin erwiedert, dass der General Bianchi wegen der Härte, womit er den Obersten Pásztory behandelte, den verdienten Verweis mit dem Befehle erhalten habe, obbenannten Obersten unverzüglich des Arrestes zu entlassen. Zu gleicher Zeit übergab der E.H. Johann
110. die Klage des FmL. / Chasteler, dass der General Meskó, als er sich mit ihm vereinigte, seinem Befehle nicht Folge leisten wollte.

Dieser Umstand, und vorzüglich der Allerhöchste Befehl Seiner Maj: vermög welchen der E.H. Palatin vor der Schlacht bey Raab das Commando der Insurrection an den E.H. Johann abtreten sollte, zumahlen da der Palatin sowohl im Alter, wie auch im Militair Range höher war, hätten bey einem Mann, der das grosse, sich für das allgemeine Beste hinopfernde Herz des Palatins nicht gehabt hätte, — hätten zwischen andern Commandanten leicht eine Eifersucht, und Bitterheit erregen können, da selbst der herzlichste Diensteifer nicht über alle Zurücksetzung erhaben ist. Diess war aber der Fall hier nicht. Schon durch Ihre königliche Geburt erhaben über andre Truppen-Commandanten, erhob diese

Prinzen auch Ihr hoher Geist und Herz, Ihre Liebe zu Ihrem Bruder und Monarchen, Ihre Sorge für das allgemeine Beste über alle kleinliche Leidenschaften gewöhnlicher Menschen. Vom ersten bis zum letzten Augenblick waren die beyden EHge in dem freundschaftlichsten Einverständniss. Der E.H. Johann befahl nie mit der Insurrection; und die Insurrection hat bey jeder Gelegenheit die grösste Pünktlichkeit bewiesen.

Es ist hier zu bemerken, dass der / Oberste Pásztory **111.**
vom DG. Davidovich zur nämlichen Zeit den Befehl zur Zusammenbringung der Schiffe bey Vének zu einem Übergang erhalten habe, als ihn der Gral Bianchi in Arrest setzen liess. Diess beweiset, dass das eigenmächtige Aufhalten eines Commandanten, welcher anderwärts bestimmt ist; dem Dienste höchst nachtheilig sey.

Der DG. Davidovich hatte die Erfüllung aller Befehle in Bezug auf die verschiedenen Truppen Abtheilungen der Insurrection, dem E.H. Palatin angezeigt.]

Am 17. July hat der E.H. Johann sein Hauptquartier von Téth nach Pápa verlegt.

Am 18. July meldete FmL. Chasteler, dass in Eszterház 300 **18. July**
Mann feindlicher Cavallerie angekommen seyen, und 1.000 Mann gegen die Raab nachfolgen sollen.

Am 19. July ist die Insurrections Cavallerie von Koronczó **19. July.**
nach Pápa marschirt. Zur Aufnahme des Generalen Gosztonyi, auf dem Fall, dass er sich über die Raab zurückziehen müsse, ist eine Escadron des Eisenburger Cav: Rgmts von dem DG. Mecséry nach Bodonhely, und eine andere Escadron nach Móriczhida beordert worden. Der Oberste Fürst Battyányi blieb mit 4 Escadronen in Téth.

An diesem Tage ruckte der E.H. / Johann von Pápa nach **112.**
Tüskevár.

Auch wurden an diesem Tage von Seiner Maj: die Artikeln des Waffenstillstandes dem E.H. Palatin mitgetheilt, welchen der E.H. Generalissimus, durch den Chef seines Generalstaabes Generalen Br: Wimpfen mit dem Prinzen Alexander Berthier in Znaim am 12. July abgeschlossen hat.

Dieser Waffenstillstand wurde endlich auch von Seiner Maj: angenommen, und der Insurrection durch einen Tagsbefehl bekannt gemacht. Zugleich zeigten Seine Maj: an, dass Sie den DG. Duka bey seinem Durchmarsch in Komorn zurückbehalten haben,

um ihn anderwärts zu verwenden, daher wurde das Districts Commando ad interim dem Generalen Csekonics übergeben.

Dem Gouverneur in Raab, Generalen Narbonne, wurde bekannt gemacht, dass die Feindseeligkeiten zwischen beyden Arméen eingestellt wurden, und er ist um die Absendung eines Commissairs ersucht worden, um die Demarcationslinie von Raab bis Rábahidvég gemeinschaftlich zu bestimmen.

Seine Maj: haben gestattet, dass man für die eigene Population und für die einquartierten feindlichen Truppen in jenem Theile des Presburger Comitats, welcher vom Feinde besetzt worden, in der Zufuhr von Lebensmitteln zum nothwendigen Bedarf, Nachsicht haben soll.

113. Seine Maj: befahlen, dass man / sich in die beste Verfassung zu setzen habe, um den beginnenden Negotiationen um so mehr Kraft, und Nachdruck zu verschaffen, als auch bey der möglichen Wiedereröffnung der Feindseeligkeiten vollkommen schlagfertig da zu stehen.

20. July. Am 20. July erklärten Seine Maj: aus Komorn, dass nachdem der E.H. Generalissimus das Commando der Hauptarmée niederlegte, Allerhöchstdieselben von nun an selbst die Oberleitung gesammter Arméen übernommen haben. Zugleich wurde befohlen, dass die Insurrections Truppen dergestalt zu verlegen und aufzustellen seyn, dass solche bey allen möglichen Ereignissen jeden Augenblick dem Feinde entgegengestellt werden können; und dass die Zeit des Waffenstillstandes zur möglichsten Ausbildung und Formirung der Insurrection benutzt werde.

22. July. Am 22. July ist der Major des Insurrections Generalstaabes Br: Voith zu dem Gouverneur von Raab, Generalen Narbonne, abgeschickt worden, um die Demarcationslinie in dem Umkreis von einer halben Stunde um die Stadt Raab gemeinschaftlich mit einem französischen Officier zu bestimmen.

Und nun sind die auf dem rechten Donauufer gestandenen Insurrections Truppen, welche bisher immer bivouacquirten, in die
114. Cantonirung marschirt, und auf folgende Art verlegt worden, als: /

Cavallerie

Regiment	Neograd	nach	Igmánd
»	Bars	»	Kis Bér
»	Pest	»	Bőny
»	Sümegh	»	Sz: Márton

Regiment	Szala	nach	Csanak
»	Weszprim	»	Téth
»	Eisenburg	»	Takácsi
»	Ödenburg	»	Alsó Görzsöny
»	Zemplin	»	Pápa
»	Heves	»	Kis Czel
»	Szathmár	»	Salamon
»	Szabolcs	»	Vásárhely
»	Bihar	»	Jánosháza
»	Torontál	»	Hoszszú Pereszteg.

Infanterie

Bataillon Weszprim Nro 9. nach Mezőlak. Division Stuhlweissenburg Nro 10. nach Pápa. Artillerie Reserve mit 54 Kanonen nach Dáka.

Am linken Ufer der Donau stand das Cav: Rgmt Presburg in Szerdahely.

Bat: Presburg	Nro	1.	Im Lager bey Komorn
» Pesth	»	2.	
» Neutra	»	3.	
» Neograd	»	4.	
» Eisenburg	»	5.	
» »	»	6.	
» Komorn	»	7.	
» Szala	»	8.	
» Heves	»	15.	
» Borsod	»	16.	
» Gömör	»	17.	
» Zemplin	»	18.	
Maramaros	Nro	13.	Im Anhero Marsch.
Bihar	»	14.	
Cavall: Rgmt Primatial			Bey der Hauptarmée.
» » Neutra			

Auf der Gallicischen Grenze

Bataillon Abaujvár Nro 19. —

und ein Theil des Zempliner Cav: Rgmts.

[Kisfaludy megküldi a II. részt Beckers grófnak, a nádor szárnysegédének.]

Hochgebohrner Herr Graf, Herr Oberster!

Hiemit habe ich die Gnade, abermals eine Schuld zu bezahlen, und die 2te Periode der Insurrections Geschichte Seiner K. K. Hoheit zu Füssen zu legen. Ich würde mich glücklich schätzen, wenn auch dieser Theil den höchsten Beyfall und die Zufriedenheit Seiner K. K. Hoheit erlangen könnte; obwohlen ich dabey fast nur das kleine Verdienst eines Redacteurs, und eines Abschreibers habe, da das ganze Verdienst des Verfassers Eurer Hochgebohren zukommt. Ich hätte Lust gehabt, gewisse Bemerkungen auch diesem Theile beyzufügen, aber da Seine K. K. Hoheit solche ohnehin ausgestrichen haben würden, so habe ich es unterlassen. Diese will ich später nach Musse als Marginalien zu dieser Geschichte schreiben, und wenn Sie auch nichts anderes beweisen sollen, als, dass unser Herr, der gewiss ein grosser Staatsmann ist, auch als Feldherr grössere Verdienste habe, als alle unsere Generale es glauben, welche immer geschlagen wurden, und über den Palatin mit Seiner Insurrection doch ungerecht und unwissend raisonieren. Ich habe bey dieser Periode nichts zu bemerken, als, dass in dem Berichte des Obersten Péchy pag: 24 ein Wort fehlt, welches ich hinzusetzen bitte.

Bey dieser Gelegenheit habe ich auch die Ehre, die 2te Periode der von Eurer Hochgebohren verfassten Beyträge zur Geschichte der Insurrection mit Dank zurückzusenden, und zugleich um die Beyträge zur 3ten Periode zu bitten, damit ich auch diese schreiben, und damit mein Geschäft enden könne. Dass meine Arbeit langsam fortschreitet, daran sind die unumgänglichen Sorgen und Geschäfte eines Landmanns und die höchst beschwerliche Abschreiberey Schuld.

Der Überbringer dieser Schriften ist mein Schaffer, welcher zugleich für die Tafel Seiner K. K. Hoheit ein Paar Eimer ächten Badacsonyer Wermuth aus meinem eingenen Weingarten, nebst einem Brief, an Seiner Excellenz den Grafen Szápáry zu übergeben hat.

Auch der Kadet, Ignátz Kiss hat die Gnade sich hiemit vorzustellen, und beym Regiment einzurücken. Er wäre schon einige Wochen früher abgereist, ich hielt ihn aber selbst auf, um dem Überschickten mehr Sicherheit zu verschaffen.

Die neue Papiergeld-Verfassung hat mich sehr unvorbereitet gefunden. Der Mittelstand des Adels von Ungarn, dessen Wirtschaft nur so beschaffen ist, dass man davon sagen kann: quod Petrus arat, Paulus devorat, sinkt dadurch, dass sich nichts aequilibriren kann, so lange keine klingende Münz in Curs kommt, zu einer erbarmlichen Armseeligkeit herab.

Ich habe die Ehre, mit Ehrfurcht und Hochachtung zu seyn

Eurer Hochgebohren

Sümegh den 24 März 1811.

gehorsamster Diener

A. Kisfaludy.

[A nádor fölterjeszti a királyhoz a második részt.]

An S^e^ *Majestaet* den Kaiser und König

Ofen den 1sten *Junius* 1811.

J. N^ro^ 2988
2987.

In Beziehung auf meinen allerunterthänigsten Bericht vom 22^t^ Oktober 1810, überreiche ich Euer M.[1]) ehrerbietig in der Beylage die 2te *Periode* der freymüthigen Geschichte der Insurrection des Adels von Ungarn, welche die [Begeben] Ereignisse bey derselben von dem Zeitpunkte der Schlacht bey Raab am 14^t^ Junius 1809, bis zum 22^t^ Julius 1809, an welchem Tag sich die Insurrections Truppen nach Verkündigung des Waffenstillstandes in die Cantonirung begaben, abhandelt.

DRITTE PERIODE.

Vom Tage des Einrückens der Insurrection in die Cantonirung am 22. July 1809, bis zum Rückmarsch derselben in die Comitate am 6. und 10. Decemb. 1809 zu ihrer Dissolvirung.

Als die Insurrections Truppen am 22. July in die Cantonirungen marschirten, begab sich der E.H. Palatin zu Seiner Majestät nach Komorn, und sodann nach Ofen. Der DG. Davidovich wurde von Komorn nach Pápa beordert, und führte das Commando der Insurrections Truppen, bis der E.H. Palatin am 8. August wieder in Pápa eintraf. 22. July.

Indessen hat der Major Voith, des Insurrections Gqmstaabes, unterm 23. July eine Convention in 8 Artikeln mit dem Adjutanten des Gouverneurs Narbonne, Ruelle, in Raab abgeschlossen; vermög derselben ist die Demarcationslinie um Raab von der Pesther Cavallerie besetzt worden. 23. July.

Nach einem Schreiben des Ministers Champagni an den Generalen Narbonne, sollten die Friedensunterhandlungen zwischen ihm, dem Grafen Metternich, und dem Generalen Nugent in der Stadt Raab eröffnet werden.

Am 24. July langte vom FmL. Egermann aus Bartfeld die Meldung an, dass er am 20. July aus Gallicien alldort mit einem Theil des 7ten Armée Corps und mit 14 Kanonen einruckte, und zur Deckung der ungarischen Grenzen von Csertiszna bis Altendorf cantonire. Er wurde vom E.H. Ferdinand an den E.H. Palatin angewiesen. Dieses / Corps bestand aus 3.860 Mann, und 865 Pferden, worunter das Insurrections Bataillon Abaujvár, Nro 19. mit 956 Köpfen, und ein Theil des Zempliner Cavallerie Rgmts mit 785 Mann und 752 Pferden begriffen war, welche von dem Generalen Hertelendy commandirt, an den FmL. Egermann angeschlossen waren. 24. July. 2.

Die Russen betrugen sich gegen [.....] die Österreicher sehr freundschaftlich; den Pohlen begegneten sie mit Verachtung. Die Russischen Überläufer sind von Uns zurückgewiesen worden.

Am 25. July ruckten die Bataillone Szathmár Nro 11, und Bihar Nro 14 mit dem Generalen Vay in Komorn ein. Von da marschirte derselbe mit dem Cavallerie Rgmt Szathmár über Pápa in die Concentrirung.

General Kerekes meldete, dass bey erfolgtem Rückzug nach der Schlacht von Wagram 3 Escadronen des Primatial Cavallerie Rgmts vom Regimente getrennt wurden, und von selben keine weitere Nachricht erlangte, das Regiment sey daher, bis dasselbe nicht auf den Stand von 600 Mann kommt, auf 2 Divisionen reducirt. Dieses Rgmt hatte am 5. und 6. July bey Enzersdorf an Todten, Verwundeten, und Vermissten einen Abgang von 32 Mann,
3. und eben so viel Pferden. /

Das Neutrauer Cavallerie Rgmt hat am 5. und 6. July bey Wagram, und am 11. und 12. July bey Znaim auf ähnliche Art einen Verlust von 27 Mann und 24 Pferden erlitten.

Dem Corporalen Budaházy des Zempliner Cavallerie Rgmts wurde von Seiner Majestät auf die Vorbitte des sterbenden Rittmeisters Baron von Barkóczy, den jener von der Gefangenschaft rettete, die silberne Tapferkeits-Medaille ertheilt.

26. July. Am 26. July langte aus Komorn von Seiner Majestät der am 23ten an alle en Chef Commandirenden Generale erlassene Befehl an, worinn in 12 Punkten die Grenzen und Vollmachten derselben genau bestimmt werden.

Zugleich zeigten Seine Majestät an, dass Sie am 23. July in Komorn die Insurrections Bataillone beym Execieren besuchten, sich von dem Fortgang in den Waffenübungen überzeugten, und um *diese schöne Trupp, die so vielen guten Willen zeigt* (sind die Worte Sr: Maj:) je eher, und je besser abrichten zu können, seyen die Rgmter Davidovich vom Corps des E.H. Ferdinand, und Franz Jellachich vom Corps des E.H. Johann nach Komorn beordert worden, um zur Abrichtung der Insurrection verwendet zu werden.

Ein Theil der Generale und Officiere verlangte es sehnlichst,
4. dass die Insurrection deutsch Commandirt / werde; daher haben Seine Majestät den DG. Davidovich und Hadik gestattet, sich der deutschen Commando-Wörter zu bedienen.

Ferner befahlen Seine Majestät:

1⁰ Die Feuergewehre auszutauschen, damit wenigstens ganze Compagnien gleiche Gewehre erhalten

2⁰ Der Trupp Tambors und Trommeln zu verschaffen. Auch müsse

3⁰ dem Mangel an Büchsenmachern abgeholfen werden.

Über diesen Punkt erwiederte und erklärte aber die Gral Artillerie-Direction auf der Stelle, dass eine Aushilfe an Büchsenmachern ganz unmöglich sey.

Der E.H. Palatin stellte Seiner Majestät vor, dass es wegen des bestehenden Gesetzes besser sey, das Commandiren in der ungarischen Sprache zu behalten, [es geschah dennoch im Gegenwart des E.H. Palatins auf dem Exercier-Platz bey Komorn, dass ein Batallions-Commandant des Districts jenseits der Theiss Seiner Majestät die Vorstellung machte, dass es weit besser wäre, die Insurrections Infanterie in deutscher Sprache zu commandiren.]

Da jede Trupp, zumahlen eine, welche ganz rekrut ist, nur in dem Grade Fortschritte in den Waffenübungen machen kann, als sie die Commandowörter versteht, und den Sinn derselben begreift; da eine Trupp, welche die Commandowörter nicht versteht, nur als Maschine da stehet, und sich erst durch langwierige Übung zu den nöthigen Bewegungen gewöhnen und bilden kann, und die / Selbstständigkeit, Gewandtheit wegen dem nicht 5.
begriffenen auch dann noch meistens verloren geht; — da sich's a posteriori erwiesen hat, dass die Schnelligkeit, womit sich die Insurrections-Armée zur Bewunderung der ganzen Welt in so kurzer Zeit zu einer vollkommenen Kriegs-Trupp bildete [ausser den weisen Massregeln des Oberanführers, lediglich nur der Nationalsprache, und den von jedermann verstandenen Commandowörtern zu verdanken war; so ist der Wunsch jener Officiere, wozu einige der ungarischen Sprache unkundige Generale, und einige bey der Armée gediente und das deutsche Commandiren gewöhnte Staabsofficiere den Anlass gegeben haben mögen, nicht nur wider das ausdrückliche Gesetz, sondern ist auch unbillig, unpatriotisch gewesen, und wurde aus sehr natürlichen Gründen für den Dienst sehr wichtige Nachtheile nach sich gezogen haben; um so mehr, als ein grosser Theil selbst der subalternen Officiere der deutschen Sprache unkundig war. Der Einwurf, dass es viele Comitate gebe, welche die ungarische Sprache nicht ganz verstehen, wird dadurch gehoben, dass für diese, da sie der deutschen Sprache

noch weniger kundig sind, sie doch auch nichts genützt haben würde.]

27. July. Am 27. July wurde von Seiner Majestät befohlen, dass der 12. July, als der Anfang des abgeschlossenen Waffenstillstandes betrachtet werde, und alle Gefangenen, so nach diesem Tage gemacht wurden, gegen Reciprocität zurückgeliefert werden sollen.

6. Die Corresspondence dieserwegen müsse von dem Chef des / Gqmstaabes unterzeichnet werden. Seine Majestät empfahlen hier mit Offenheit und Geradheit für zu gehen.

Der E.H. Generalissimus hat das bisher geführte Armée-Commando aus wichtigen Gründen niedergelegt. Dieses wurde nun dem Gral der Cavallerie Fürsten von Lichtenstein übertragen. Die Oberleitung gesammter Arméen aber behielten Seine Majestät für sich selbst.

Die grosse Armée hat sich nun nach Ungarn gezogen. Der Graf Cziráky ist ihr entgegengeschickt worden, um für selbe bey ihrem Eintritt die nöthigen Verpflegs-Anstalten zutreffen. Der Armée Minister, Graf Carl Zichy, wurde nach Komorn geruffen, um für die in der Gegend cantonirende Hauptarmée die erforderliche Verpflegung einzuleiten.

Dem Officiers Corps der beyden Insurrections Cavallerie Rgmter Primatial und Neutra haben Seine Majestät ddto Trübau den 28. July 1809 den Rang in der Armée, von dem Tage, als diese Brigade bey der Armée einruckte, bewilliget.

30. July. Am 30. July ist das Cavallerie Rgmt Szathmár auf seinem Marsch von Pest durch Pápa passirt, und ruckte unter der Anführung des Generalen Vay in die Concentrirungsstation.

31. July. Als seine Majestät am 31. July die Insurrections Infanterie besuchten, und über ihren Eifer in ihrer Ausbildung Ihre Zufriedenheit bezeugten, bemerkten Allerhöchstdieselben, dass der Lager-

7. platz auf dem linken Ufer der Donau sehr nass und ungesund sey, / daher wurde diese Trupp auf das rechte Donauufer zwischen Alt und Neuszöny übersetzt. Auch wurde ihr von Seiner Majestät zur Erhaltung der Gesundheit in der grossen Hitze Essig bewilliget.

An diesem Tage ist das Cavallerie Rgmt von der Waag in die Concentrirung nach Csanak und Nyul eingeruckt, wo es die Vorpostenskette an der Demarcationslinie um Raab mit vielem Diensteifer und Genauigkeit besetzt hielt, bis es am 16. Sept von Palatinal Hussaren abgelöst wurde.

Am 1. August ertheilten Seine Majestät den Befehl, über einige Gegenstände, den Feind betreffend, als Seine Anzahl, seine Dislocation, seine Artillerie, seine Communication, und seine Verschanzungen, sichere Nachrichten einzuholen. 1. August.

Der Major B. Voith, und der Hauptmann, Blageovich des Gqmstaabes der Insurrection sind am 2. August zum Gqmstaab Seiner Majestät des Kaisers, zum FmL. Duka übersetzt worden. 2. August.

Es wurde von Seiner Majestät befohlen, dass ohne Pass des Commandierenden Generalen, oder des Armée Ministeriums keine Victualien über die Demarcationslinie gebracht werden dürfen; nur wenn solche als Eigenthum ausgewiesen werden, können sie die Vorposten zum Verkauf in Raab passiren. Dieser Befehl veranlasste eine Erläuterung des 8. Paragraphs der Convention des Majors Voith in Raab. Denen Gutsbesitzern diess- und jenseits der Demarcationslinie wurde zwar gestattet, ihre Producten wechselweise an sich zu ziehen, ohne jedoch auf der vom Feinde besetzten Seite / unter was immer für einen Vorwand eine Handel trei- 8.
ben zu dürfen.

Am 3. August hat der DG. Hadik in Komorn das k. k. Infan- 3. August.
terie Rgmt Franz Jellachich Nro 62. zur Abrichtung der Insurrections Infanterie in Seine Gral Division übernommen.

An diesem Tage langte auch der Befehl Seineer Majestät an, dass drey Insurrections Cavallerie Rgmter, und 4 Bataillone auf das linke Ufer der Donau in Marsch gesetzt werden, da ein kleines Corps unter Commando eines Insurr: Districts Generalen bey Szucsán an der Waag, und zur Besetzung der Jablunkaer Schanze verwendet werden soll. Der General Geringer befinde sich bereits zu eben diesem Zweck, mit Grenztruppen in der Árva; — ferner sey das Zempliner Cavallerie Rgmt bey dem Corps des FmL. Egermann in Bartfeld, mit jenem Theil, welcher sich in der Cantonirung bey Pápa befindet, zu ergänzen.

Zu Folge dieses Befehls wurde der Gral Kalnásy, als Commandant des Corps bey Szucsán mit dem Cavallerie Rgmt Bars von KisBér, und den Insurr: Bataillonen Presburg, Pest, und Neutra, Neográd aus dem Lager bey Szöny dahin beordert. Diese Truppen sind am 18ten und 22ten August in Szucsán eingetroffen. Das Cavallerie Rgmt Presburg wurde von Szerdahely nach KisBér verlegt, wo es am 10. August anlangte.

Dagegen wurde der General Kerekes mit dem Primatial Rgmt nach Szerdahely und das Neutrauer Cavallerie Rgmt nach / Fisch- 9.

dorf beordert. Diese 2 Regimenter hatten die Demarcationslinie an der Donau zu besetzen. Der Gral Bar: Luzsénszky wurde mit dem Staab und $2^1/_2$ Escadronen des Zempliner Cavallerie Rgmts aus Pápocz nach Bartfeld in Marsch gesetzt, um dort am 8. Sept. einzutreffen. Unterwegs hatte sich eine Escadron dieses Rgmts, welche eben im Anhero Marsch begriffen war, noch anschliessen müssen. Der General Hertelendy wurde von Bartfeld nach Pápa beordert.

Diese 2 Detachements, welche zur Deckung der nördlichen Grenze von Ungarn, gegen kleine feindliche Angriffe und Streifereyen ausgestellt waren, bestanden, jenes an der Waag in Szucsán aus $5^1/_2$ Bataillonen, und 8 Escadronen; jenes bey Eperies und Bartfeld aus 35 Compagnien, und 10 Escadronen.

4. August. Am 4. August ist die Majorsdivision des Heveser Cav: Rgmts aus dem Gömörer Comitat unter Commando des Majors Thomas Dessöffy in die Concentrirung eingeruckt.

An diesem Tage geschah es, dass der Oberlieut: Emerich Kreskay der Infanterie Division Stuhlweissenburg Nro 10. in Ugod, als er eine Räuberbande aufheben wollte, von derselben todgeschossen wurde. [Er war ein braver, kühner Officier, und wurde von allen bedauert. Sein Diensteifer hat ihn dem Tode zugeführt. Er blieb aber nicht ungerochen; denn seine Leute haben einen von den Räubern doch erhascht, welcher dann Standrechtsmässig verhört, verurtheilt, und gehenkt wurde. Es war ein Deserteur, und das Haupt einiger Räuber.]

Um diese Zeit trat nach dem Bericht des DG. Davidovich in
10. der / Verpflegung der Insurrections Truppen ein fühlbarer Mangel ein. Die zu sehr angehäufte Zahl der Cavallerie in der vom Feinde ausgeplünderten und verwüsteten Gegend mag eine grosse Ursache dieses Mangels gewesen seyn; dem aber durch die [weisen] Anordnungen des E.H. Palatins, durch den glühenden Patriotismus der Comitats-Beamten, und des Adels, welcher das möglichste beytrag, dann durch den Eifer des OberLandes Comissairs Márkus bald abgeholfen wurde.

5. August. Am 5. August überschickten Seine Majestät die Insurrectionen für die zwey Detachements bey Szucsán, unter dem Commando des Generalen Kalnásy; sie wurden an das Commando der Hauptarmée angewiesen, jedoch nur in Rücksicht des Dienstes, das Intrinsecum aller Insurrections-Truppen blieb immerfort unter der Oberleitung des E.H. Palatins.

Die Hauptarmée wurde einstweilen zwischen Tyrnau und Neutra aufgestellt.

Es bestand um diese Zeit folgende Ordre de Bataille der Insurrection:

Im Lager bey Szőny.

Infanterie.

Feldzeugmeister und Districts-General Davidovich

DG. Graf Hadik

G.M. Hoffmeister	1stes Bataillon Eisenburg	Nro	5 — 6	Comp.
	2tes Bat: Eisenburg	„	6 — 6	„
	Komorn	„	7 — 6	„
	Szala	„	8 — 6	„
G.M. Vogel	Szathmár	„	11 — 6	„
	Maramaros	„	13 — 5	„
	Bihar	„	14 — 6	„
G.M. Splingi	Heves Bat:	„	15 — 6	„
	1stes Borsod	„	16 — 6	„
	2tes Borsod	„	12 — 4	„
	Gömör	„	17 — 4	„
	Zemplin	„	18 — 6	„

11.

In der Cantonirung bey Pápa.

DG. Mecséry

Infanterie.

Oberst Márkus	Weszprim Bat.	Nro	9 — 6	Comp.
	Stuhlweissenburg Div.	„	10 — 2	„

Cavallerie.

Gm. Keglevich	Presburg Rgmt	6	Escadr:
	Neograd „	6	„
G.M. Gosztonyi	Pest „	6	„
G.M. Andrássy	Szala „	6	„
	Sümegh „	6	„
G.M. Meskó	Weszprim „	6	„
	Eisenburg „	6	„
	Ödenburg Division	2	„
G.M. Hertelendy	Heves „	2	„
G.M. Vay	Szathmár „	6	„
	Szabolcs „	6	„
G.M. Csekonics	Bihar „	6	„
	Torontál „	6	„

In der grossen Schütt.

Cavallerie.

G.M. Kerekes	Primatial Division	6 Escadr:
	Neutra „	6 „

In der Arva.

Infanterie.

G.M. Kalnásy	Presburg Bat:	Nro 1	— 6 Comp:
	Pest „	„ 2	„ 4 „
	Neutra „	„ 3	„ 6 „
	Neograd „	„ 4	„ 6 „
	Bars Cavallerie Rgmt		„ 6 Escadr:

12.

In Eperies.

	Infanterie.		
G.M. Luzsénszky	Abaujvár Bat:	Nro 19	— 6 Comp:
	Cavallerie.		
	Zemplin Rgmt		„ 6 Escadr:

Zu dieser Zeit wurde der Antrag erneuert, den E.H. Palatin zu bereden, dass Er nach Ofen zurückkehre, um eine Reserve-Armée in Ungarn zu organisiren, welche vermög des Kön: Rescripts von 25. Juny 1809 angeordnet worden. Es hiess, der Fürst Johann Lichtenstein sey zum Commandirenden Generalen der k. k. Armée ernannt, und der E.H. Palatin könne vermög Seiner Geburt und Charge nicht unter den Befehlen dieses Generalen stehen. Auch sey es in diesem entscheidenden Augenblicke nicht zu wagen, einen Theil der Kriegsoperationen lediglich der Insurrections-Armée ohne Beygesellung von regulairen Truppen, anzuvertrauen; da das Heil der ganzen Monarchie, bey dem geringsten Versehen eines Corps, um so mehr eines zum Kriegsleben noch nicht ganz gewohnten Körpers, nicht aufs Spiel gesetzt werden durfte.

Der Palatin konnte es nicht auf sich nehmen, zumahlen da seinem bisher geführten Commando auch schon so manches Hinderniss von verschiedenen Seiten in den Weg gelegt wurde, mit der Insurrection, in einem Zeitpunkt, wo es auf die Entscheidung der ersten Schlacht ankam, einen von der Armée abgesonderten Körper zu bilden. Denn obwohl die Insurrection von

dem besten / Muth und Geiste beseelt war, obschon sie angeführt von ihrem [geliebten] Palatin, aus Anhänglichkeit zu dem König, aus Liebe zu ihrem Vaterland und Constitution alles Menschen mögliche geleistet haben würde, so war man doch nicht berechtigkeit zu erwarten, dass eine über Hals und Kopf zuzammengeraffte, noch unausgebildete, ungeübte Trupp, eine seit mehr als einem halben Jahrhundert immer im Frieden lebende Menschenmasse den grossen Kampf, nach so vielen vorhergegangenen, den Muth erdrückenden Unglücksfällen, gegen einen vielmal mächtigern, seit Jahren siegenden, durch alle Kriegsvortheile, ja selbst vom Glück und Schicksal begünstigten Feind mit dem Ruhm und Glück ihrer Ahnen besehen könne. Wäre in dieser Lage des geringste Unglück bey den Insurrections-Truppen während einer Schlacht eingetreten, so hätte ganz Europa den möglichen Verlust der Österreichischen Monarchie, nur das Geschehene schauend, nicht aber die obwaltenden Ursachen desselben erwägend, denen Ungarn zugeeignet. [Da doch über die patriotischen Opfer, wo der grossherzige Adel Ungarns zu Erhaltung der Monarchie, mit so vieler Bereitwilligkeit und Aufwand darbrachte, die ganze Welt staunen muss. Denn] Ungarn stellte, ausser der Insurrections Infanterie, ausser den 20.000 durch den Landtag stipulirten Rekruten, theils zur adelichen Insurrection, theils zu den k. k. Hussaren Regimenter, theils auf eigene, theils auf aerarialische Unkosten, nicht weniger als 107 / Divisionen sammt Pferden, was gegen 36.000 Mann Cavallerie ausmacht; [und diess mit einer Schnelligkeit, mit welcher es der Französiche Kaiser aus der 80 Millionen starken Bevölkerung, worüber er disponirt, nie hervorgebracht haben würde, was doch wahrlich keine Kleinigkeit ist.] 13. 14.

Um diesem Übel zuvor zu kommen, und dem 17 paragraph des Gesetzes des 2ten Artikels nach Möglichkeit Genügen zu leisten, dass nämlich keine Insurrections Trupp zum regulairen Militair übersetzt werden soll, erklärte der Reichspalatin, dass, so lange die Insurrection besteht, Er sie nicht verlassen würde. Er erklärte Seiner Majestät, dass Er bereit sey, die Befehle Seiner Majestät von jedem Generalen anzunehmen, da Seine Majestät kundgemacht hatten, die Oberleitung gesammter Arméen übernommen zu haben. Es handelt sich von der vollkommensten Übereinstimmung und Zusammenwirkung aller Kräfte, um die Gefahr abzuwenden, welche die Österreichische Monarchie im Herzen

von Ungarn bedroht. Die Cavallerie der k. k. Armée habe in den Schlachten von Aspern und Wagram einen beträchtlichen Verlust erlitten, welcher für diesem Augenblick lediglich nur die Insurrection abhelfen könne. [So hatte der grossherzige Anführer des ungarischen Adels gehandelt. Solcher Anführer-Tugenden, diese Hingebung für das allgemeine Wohl, dieses Vergessen seines selbst, diese edle Aufopferung eines grossen Herzens, die ohne die Welt mit dem Schimmer und Geräusch eines ungestümen Er-
15. oberers zu füllen, das anspruchslose Gefühl ihrer Rechtigkeit / nur still und in sich gekehrt fühlet, stellt die Weltgeschichte nur selten auf. So war in älteren Zeiten Johann von Hunyad, Ungarns Statthalter, der Fromme und Tapfere.]

Seine Majestät genehmigten also mündlich:

1⁰ Dass der E.H. Palatin nach dem Sinn des Gesetzes, das Commando der Insurrections-Truppen, unter dem Befehlen Seiner Majestät immerfort behalte.

2⁰ Dass der E.H. Palatin ein Corps von Infanterie und Cavallerie aller Districte der Insurrection zusammensetzen und commandiren werde, wozu auch Infanterie und Cavallerie Rgmter der Armée beygegeben werden sollen, um hievon ein Corps de Reserve für die Avantgarde der gesammten Armée zu bilden. Hiezu hat der E.H. Palatin den Vorschlag brevi Manu eingegeben.

3⁰ Die Insurrections Armée habe bis zum Ausbrechen der Feindseligkeiten, wie bisher, beysammen zu bleiben. Auch beym Ausbruch der Feindseligkeiten bleiben alle Insurrections Rgmter in Rücksicht des innern Dienstes dem Oberbefehl des E.H. Palatins untergeordnet; nur würden ganze Rgmter und Brigaden der Insurrection, sammt ihren Brigadieren dem verschiedenen Armée Corps zur Dienstleistung vor dem Feinde zugetheilt werden. Durch diese weise Einteilung wurde dem Gesetz zum Theil Genüge geleistet, und der Adel von Ungarn war schon in Voraus von der unmittelbaren Verantwortlichkeit bey dem möglichen Verlust
16. einer Schlacht freygesprochen. Und dabey ist es geblieben. /

7. August. Am 7. August wurden zur Beförderung der Correspondence Seiner Majestät in Komorn mit dem Friedens-Congress in Ungarisch Altenburg Cavallerie Abtheilungen der Insurrection bestimmt, welche 10 verschiedene Ordonnance-Posten bis Altenburg auszustellen hatten. Da aber der Feind die Ausstellung dieser Posten über die Demarcationslinie Anfangs nur mit 25 Mann zulassen wollte, alsdann von Selbem auch diese zurückgewiesen

wurden, so hat sich diese Ordonnancekette nur bis an die Demarcationslinie erstreckt, und die Briefe wurden durch reitende Kurire befördert, welche ihre Pferde auf den Ordonnance-Posten wechselten. Über diese Posten, welche am 12. August in ihre Stationen eingetroffen sind, führte der Oberstlieut: des Pesther Cav: Rgmts Baron Orczy das Commando.

Seine Majestät belobten den Patriotismus der Stände von Ungarn in der mit so vielem Eifer, und möglicher Schnelligkeit bewerkstelligten Aufstellung vieler ganzer Divisionen und Escadronen von Freywilligen; erklärten aber zugleich, dass, da die Zahl derselben zu gross sey, von der Armée nur ein Officier zu jeder Escadron abgegeben werden könne

Statt des zur Herstellung seiner Gesundheit mit Urlaub abgegangenen Gralen Csekonics, hat der General Vay das Commando des Districts jenseits der Theiss übernommen, welches er auch bis zur Dissolvirung der Insurrection mit Ruhm fortführte. /

17.

8. August. Am 8. August befahlen Seine Majestät aus Komorn, die strengste Aufsicht auf alle Reisende zu haben, weil die eben erfolgende Zusammenziehung des grösten Theils der Streitkräfte in der Gegend von Komorn, so wie die Bemühung des Feindes, seinen Vortheil auf jede Art zu befördern, diese Maasregeln nothwendig machten.

An diesem Tage ist der General der Cavallerie, Gr: Bellegarde, von Seiner Majestät nach Pápa geschickt worden, um die Insurrections Cavallerie in ihren Cantonirungen zu besichtigen, und über ihren Zustand, und Fortschritte in den Waffenübungen Rapport zu erstatten.

10. August. Der E.H. Palatin hat am 10. August die Insurrection in Vásárhely, Jánosháza, und Kis-Czel exerciren lassen, da der General Bellegarde indessen jene Insurrections Rgmter besah, welche gegen Komorn standen.

Seine Majestät befahlen, dass die Insurrection auf gleiche Weise, wie die Armée, mit Proviantwägen, Kesseln, und Kesselpferden versehen werden soll, um das Land von den sehr drückenden Vorspannsleistungen zu befreyen. Der Reichspalatin hat bey der Aufstellung der Insurrection, zur schnelleren Bewegung derselben, und zur Verminderung des Frosses, auch wegen Mangel an derley Vorräthen, die Proviantwägen und Kesseln bey der Insurrection nicht angeschafft, dafür aber für die Mannschaft

hölzerne Schüsseln zum Mitführen auf dem Tornister angeordnet, da zu Anfang des Feldzuges zu vermuthen war, dass der Aufenthalt der Insurrection in den Erbstaaten nur von kurzer Dauer
18. seyn würde, und im Auslande ohnehin das Requisitions- / System, dessen sich der Feind bedient, angenommen werden wäre. [Die Franzosen tragen nämlich Kameradschaftsweise bleicherne Kesseln zum Kochen, und die Lebensmitteln wurden entweder aus der Cantonirungsstation, oder von dem Arrondissement des Bivouaquens herbeygeschafft.]

Der Oberstlieut: Lipszky des Gqmstaabes der Insurrection ist mit dem Obersten Benczur von Genie Corps, und mit dem Obstlieut: Bar: Hagen von den Pontoniers nach Adony und in die Gegend von Földvár abgeschickt worden, um dort, für den Fall einer Retraite, eine Schiffbrücke über die Donau zu schlagen. Nach einem spätern Bericht vom 18. August wurde für die damalige Lage Földvár für den zweckmässigsten Punkt erwählt, obschon Pentele der Ort ist, wo ein permanenter vertrefflicher Brückenkopf anzulegen wäre.

12. August. Am 12. August ist auf dem Schlachtfelde bey Kis-Megyer, durch Zufall, die Leiche des in der Schlacht bey Raab gebliebenen Escadrons Commandanten des Sümegher Cavallerie Rgmts Johann von Festetics gefunden, und am 14. August in der Gruft zu Martinsberg, mit militairischer Feyerlichkeit beygesetzt worden.

An diesem Tage ist das Bataillon Maramaros Nro 13. in Komorn eingeruckt.

Auch ruckte die Escadron des Arader Comitats zu dem neu errichteten Arader Insurrections Cavallerie Rgmt in Hoszszu Pereszteg ein, wo sie bis zum Anlangen der übrigen Escadro-
19. nen / dem Torontáler C. Rgmt zugetheilt wurde.

Am 14. August wurde das Bataillon Bihar Nro 14. aus dem Lager bey Szöny zu dem Corps des FmL. Egermann nach Eperies abgeschickt, wo es am 4. Sept: eintraf. Diesem FmLen hatte der E.H. Ferdinand verschiedene Bestimmungen angewiesen, daher wurden zu ihm aus der Arva nach Bartfeld auch 3 Compagnien des Siebenbürger Wallachischen Rgmts beordert.

[Durch den Austritt des E.H. Generalissimus wurden die General-Militair Artillerie, Genie, und Grenz-Direction wieder als Hofkriegsrätliche Departements unter den Hofkriegspresidenten gestellt. Die zu Chef Commandirenden Generale erhielten für die Fälle, wo eine augenblickliche und dringende Veranlas-

sung nothwendig ist, die Vollmacht, auf der Stelle zweckmässig zu wirken; nur sey hierüber dem Hofkriegsrath die Anzeige zu erstatten.]

[Seine Majestät haben den Bothschafter Gr: Metternich zum Staatsminister ernannt.]

Am 16. August erliessen Seine Majestät an den E.H. Palatin **16. August.** ein Handschreiben, worinn Sie Ihm Ihre Willensmeinung in Hinsicht auf die ferner zu treffenden Maasregeln erklären.

»Die Friedensunterhandlungen (so lauten die Worte dieses Handschreibens) nehmen nunmehr ihren Anfang. Ihr Ausschlag lässt sich nicht vorhersehen. Klugheit und Vorsicht gebiethet, sich auf alles gefasst zu machen. Ich bin entschlossen und werde es mit eben dem ruhigen Bewusstseyn verbleiben, wenn es das Wohl der Monarchie erheischen sollte, die / Feindseligkeiten wieder an- **20.** zufangen, als einen Frieden zu unterreichnen, der nicht annehmbar ist.

»Wird Mir die Fortsetzung des Krieges aufgedrungen, so bin Ich fest entschlossen, ihn mit äusserster Kraft, mit äusserster Anstrengung zu führen. Diess ist das Ziel, welches Ich unverrückt verfolgen werde. Jeder Landesfürst ist diess seinem Volk schuldig. Ich habe gegen das meinige doppelte Verpflichtungen, da es Mir im ganzen Laufe meiner Regierung, und erst neuerlich wieder vor dem Ausbruch des Krieges, und während der Dauer desselben, die vielfältigsten Beweise von unerschütterlicher Treue und Anhänglichkeit gab. Das Ziel dieses guten, einer glücklichen Zukunft so würdegen Volkes soll also mein einziges Augenmerk seyn. Jede andere Rücksicht muss diesem weichen. Die von Mir beruffen sind, um zunächst um Mich zur Erreichung dieses höchstwichtigen Zweckes mitzuwirken, müssen diese Gesinnungen im vorzüglichsten Masse mit Mir theilen. Da Euer Liebden sowohl der gesammten Generalität der Armée durch Beyspiele unbedingter Folgsamkeit vorleuchten, als auch die Ihnen untergeordneten Truppen hiezu ernstlich anzuhalten haben; so theile Ich Ihnen dasjenige im Auszuge mit, was Ich an den Fürsten Lichtenstein zur Herstellung und Handhabung der so unentbehrlichen Subordination unter Einem erlasse, und Ich hege die zuversichtliche Erwartung, dass Sie eine angenehme Pflicht darinn finden / werden, alles, was Ihre Würde mit sich brangt, und in **21.** Ihren Kräften steht, beyzutragen, damit meine Absicht vollkommen erreicht werde.

hölzerne Schüsseln zum Mitführen auf dem Tornister angeordnet, da zu Anfang des Feldzuges zu vermuthen war, dass der Aufenthalt der Insurrection in den Erbstaaten nur von kurzer Dauer
18. seyn würde, und im Auslande ohnehin das Requisitions- / System, dessen sich der Feind bedient, angenommen werden wäre. [Die Franzosen tragen nämlich Kameradschaftsweise bleicherne Kesseln zum Kochen, und die Lebensmitteln wurden entweder aus der Cantonirungsstation, oder von dem Arrondissement des Bivouaquens herbeygeschafft.]

Der Oberstlieut: Lipszky des Gqmstaabes der Insurrection ist mit dem Obersten Benczur von Genie Corps, und mit dem Obstlieut: Bar: Hagen von den Pontoniers nach Adony und in die Gegend von Földvár abgeschickt worden, um dort, für den Fall einer Retraite, eine Schiffbrücke über die Donau zu schlagen. Nach einem spätern Bericht vom 18. August wurde für die damalige Lage Földvár für den zweckmässigsten Punkt erwählt, obschon Pentele der Ort ist, wo ein permanenter vertrefflicher Brückenkopf anzulegen wäre.

12. August. Am 12. August ist auf dem Schlachtfelde bey Kis-Megyer, durch Zufall, die Leiche des in der Schlacht bey Raab gebliebenen Escadrons Commandanten des Sümegher Cavallerie Rgmts Johann von Festetics gefunden, und am 14. August in der Gruft zu Martinsberg, mit militairischer Feyerlichkeit beygesetzt worden.

An diesem Tage ist das Bataillon Maramaros Nro 13. in Komorn eingeruckt.

Auch ruckte die Escadron des Arader Comitats zu dem neu errichteten Arader Insurrections Cavallerie Rgmt in Hoszszu Pereszteg ein, wo sie bis zum Anlangen der übrigen Escadro-
19. nen / dem Torontáler C. Rgmt zugetheilt wurde.

Am 14. August wurde das Bataillon Bihar Nro 14. aus dem Lager bey Szöny zu dem Corps des FmL. Egermann nach Eperies abgeschickt, wo es am 4. Sept: eintraf. Diesem FmLen hatte der E.H. Ferdinand verschiedene Bestimmungen angewiesen, daher wurden zu ihm aus der Arva nach Bartfeld auch 3 Compagnien des Siebenbürger Wallachischen Rgmts beordert.

[Durch den Austritt des E.H. Generalissimus wurden die General-Militair Artillerie, Genie, und Grenz-Direction wieder als Hofkriegsrätliche Departements unter den Hofkriegspresidenten gestellt. Die zu Chef Commandirenden Generale erhielten für die Fälle, wo eine augenblickliche und dringende Veranlas-

sung nothwendig ist, die Vollmacht, auf der Stelle zweckmässig zu wirken; nur sey hierüber dem Hofkriegsrath die Anzeige zu erstatten.]

[Seine Majestät haben den Bothschafter Gr: Metternich zum Staatsminister ernannt.]

Am 16. August erliessen Seine Majestät an den E.H. Palatin **16. August.** ein Handschreiben, worinn Sie Ihm Ihre Willensmeinung in Hinsicht auf die ferner zu treffenden Maasregeln erklären.

»Die Friedensunterhandlungen (so lauten die Worte dieses Handschreibens) nehmen nunmehr ihren Anfang. Ihr Ausschlag lässt sich nicht vorhersehen. Klugheit und Vorsicht gebiethet, sich auf alles gefasst zu machen. Ich bin entschlossen und werde es mit eben dem ruhigen Bewusstseyn verbleiben, wenn es das Wohl der Monarchie erheischen sollte, die / Feindseligkeiten wieder an- **20.** zufangen, als einen Frieden zu unterreichnen, der nicht annehmbar ist.

»Wird Mir die Fortsetzung des Krieges aufgedrungen, so bin Ich fest entschlossen, ihn mit äusserster Kraft, mit äusserster Anstrengung zu führen. Diess ist das Ziel, welches Ich unverrückt verfolgen werde. Jeder Landesfürst ist diess seinem Volk schuldig. Ich habe gegen das meinige doppelte Verpflichtungen, da es Mir im ganzen Laufe meiner Regierung, und erst neuerlich wieder vor dem Ausbruch des Krieges, und während der Dauer desselben, die vielfältigsten Beweise von unerschütterlicher Treue und Anhänglichkeit gab. Das Ziel dieses guten, einer glücklichen Zukunft so würdegen Volkes soll also mein einziges Augenmerk seyn. Jede andere Rücksicht muss diesem weichen. Die von Mir beruffen sind, um zunächst um Mich zur Erreichung dieses höchstwichtigen Zweckes mitzuwirken, müssen diese Gesinnungen im vorzüglichsten Masse mit Mir theilen. Da Euer Liebden sowohl der gesammten Generalität der Armée durch Beyspiele unbedingter Folgsamkeit vorleuchten, als auch die Ihnen untergeordneten Truppen hiezu ernstlich anzuhalten haben; so theile Ich Ihnen dasjenige im Auszuge mit, was Ich an den Fürsten Lichtenstein zur Herstellung und Handhabung der so unentbehrlichen Subordination unter Einem erlasse, und Ich hege die zuversichtliche Erwartung, dass Sie eine angenehme Pflicht darinn finden / werden, alles, was Ihre Würde mit sich brangt, und in **21.** Ihren Kräften steht, beyzutragen, damit meine Absicht vollkommen erreicht werde.

»Es handelt sich, wenn kein annehmbarer Frieden zu Stande kommen kann, um das Wohl vieler Millionen, um die Existenz Unseres Hauses, um unsere Ehre, mit einem Worte, um Alles, was Uns werth und theuer ist. Die grosse unumstössliche Wahrheit muss Uns immer vor Auge schweben, und dann ist es nicht denkbar, dass weiterhin Nachtheile durch Reibungen, oder Ausserachtlassungen geschehen könnten.«

Auszug aus dem unterm 16. August 1809 an den Fürsten v. Lichtenstein erlassenen Kabinets-Schreiben:

»Unbedingter Gehorsam gegen die Anordnungen des Vorgesetzten ist dasjenige, was am allerwenigsten vernachlässigt werden darf. Sie haben nicht bloss das Recht, sondern es ist ihre wesentliche Pflicht, Ihren Anordnungen schnelle und vollständige Folgeleitung zu verschaffen. So wie Ich von Ihnen überzeugt bin, dass Sie sich hiernach achten werden, so befehle Ich Ihnen auch, hierauf mit unerschütterlicher Festigkeit zu halten, und mache sie Selbst für jede Schonung, die Sie hierinfalls eintreten lassen würden, verantwortlich. Von oben hinab muss das Beyspiel wirken. Jeder muss in seiner Stuffenordung eben so seine Untergabenen zur pünktlichen Erfüllung ihrer Schuldigkeit, zur gewisserhaften Vollziehung der Ihnen gegebenen Aufträge anhalten, als selbst gegen die Befehle seines Vorgesetzten gehorsam
22. seyn. / Ich kann es nicht darauf ankommen lassen, dass wegen Unfolgsamkeit, oder Lauigkeit in Befolgung der Anordnungen die gröste Bravour unnütz werde, und dass wegen Einiger Wenigen unendlich Viele, und der ganze Staat grossen Schaden leide. Wer immer also sich dem schuldigen Gehorsame und der genauen Erfüllung seiner Pflicht entzieht, muss ohne alle Rücksicht nach der Strenge der Gesetze bestraft werden. Der grössere Theil meiner Generäle Staab und übrigen Officiere findet zwar schon in dem Gefühle seiner Ehre und Pflicht mehr hinreichende Beweggründe zur Erfüllung alles dessen, was mit seinem Beruffe unzertrennlich verbunden ist. Aber dem ungeachtet wird es mir zum Vergnügen gereichen, ausgezeichnetes Verdienst zu belohnen, so wie Ich jeden nach dem, was er im Dienste des Vaterlandes Gutes und Übles thut, behandeln werde.«

Jene Victualien, welche am 12. July durch den Rittmeister Rakarics bey Hochstrass erbeutet wurden, sind jetzt denen Franzosen zurückgezahlt worden, wofür der Gouverneur von Raab dem E.H. Palatin sehr verbindlich dankte.

Es wurden auch 71 Kranke Franzosen, meist Krüppeln, welche im Spital zu Pápa zurückgeblieben sind, gegen Recepisse an den Gouverneur von Raab, Narbonne abgegeben.

Am 21. August ist der DG. Davidovich durch Seine Majestät zum Gouverneur der Festung Komorn ernannt worden: »Da bey der dermaligen Lage der Dinge (sind die Worte Seiner Majestät) die Festung Komorn der wichtigste Punkt in meinen Staaten / ist, der auf jeden Fall mit einer ansehnlichen Garnison versehen wird, so sehe Ich Mich bewogen, den FZM. Davidovich im Vertrauen in seine Dienstkenntniss und Kriegsfahrung zum Gouverneur der Festung Komorn zu ernennen.« 21. August. 23.

Davidovich behielt zugleich das Districts Commando; auch wurde Ihm das Commando über die Truppen in der grossen Schütt und an der Waag anvertraut.

Am 24. August war der Antrag das Hauptquartier der Hauptarmée von Neuhäusel nach Alt-Szöny zu verlegen. Dieser Vorsatz kam jedoch nicht in Erfüllung, und das Hauptquartier blieb bis zum Frieden in Neuhäusel. 24. August.

Wohl aber wurde das Hauptquartier der Insurrections Armée von Pápa nach Kis-Bér verlegt. Zugleich wurde von Seiner Majestät angeordnet: dass die Insurrections Cavallerie die Demarcationslinie von der Donau, die Raab abwärts, bis Sárvár gegenüber besetze, und von dieser Linie Moór und Palota eingeschlossen, die Cantonirung beziehe; dagegen Weszprim, Tapolcza, Sümegh, Jánosháza, und Miske an die Armée des E.H. Johann überlasse, und sich mit derselben an der Demarcationslinie in Verbindung setze.

Die Insurrections Armée wurde also in Bewegung gesetzt, und ruckte am 25. August in ihre neu angewiesene Quartiere ein, als: 25. August.

Das Hauptquartier des E.H. Palatins in *Kis-Bér.*

Das General-Commando der Insurrection, mit der Inf: Division Stuhlweissenburg Nro 10. *in Moór.*

Bataillon[1]) Nro 9. *in Ászár.* / 24.

Dieses Bataillon, welches sich durch seinen militairischen Geist, durch seine Pünktlichkeit im Dienste, durch seine gute Mannszucht vorzüglich auszeichnete, wurde bis zum Frieden immer zur Dienstleistung im Hauptquartier verwendet.

[1]) Weszprim

Artillerie Reserve		in Szombathely
Cavall: Rgmt	Presburg	» Moór
»	Neográd	» Nagy-Igmánd
»	Pest	» Bőny
»	Szala	» Csanak
»	Sümegh	» Sz: Márton
»	Weszprim	» Téth
»	Eisenburg	» Pápa
» Div:	Ödenburg	» Pápócz
»	Heves	» Kis-Czel
»	Szabolcs	» Devecser
»	Szathmár	» Nagy-Szöllös
»	Bihar	» Ugod
»	Torontál	» Nyárád.

Am 25. August wurde das Namensfest Ihrer Majestät der Kaiserin im Hauptquartier des Kaisers zu Dotis durch eine zahlreiche Versammlung der Generalität begangen. Nach der Tafel hat der General Keglevich das Insurr: Cavallerie Rgmt Presburg und die Bácser Division des Neográder Cavallerie Rgmts en Parade vor Seiner Majestät defiliren lassen. Diese Trupp erhielt allgemeinen Beyfall.

An diesem Tage ertheilten Seine Majestät auf den Vortrag des E.H. Palatins, dem Generalen Meskó für das glücklich gerettete Corps der Insurrection, welches in der Schlacht von Raab
25. getrennt wurde, das Commandeur Kreutz des / Theresien-Ordens; dem Bar: Voith, Major des Gqmstaabes bey diesem Corps aber das kleine Kreutz dieses Ordens. Zugleich liessen S: Maj: Ihre volle Zufriedenheit über das gute Betragen bezeugen, womit sich bey dieser Gelegenheit ausgezeichnet haben:

Der Gral Major Gr: Georg Keglevich.
» Oberste Gr: Johann Eszterházy, Commandant des Presburger Cav: Rgmts.
» Oberlieut: Gr: Stephan Széchényi des Gqmstaabes der Insurrection.
» Hptn Johann Schuster des 3ten Artillerie Rgmts.

Nun wurde vermöge des Kais: Kabinetsschreibens ddto Komorn, den 21. August, der oberwähnten Erklärung des Reichs-

palatins zu Folge, die Ordre de Bataille für die künftigen Operationen, und die Eintheilung der Insurrection des Adels von Ungarn bestimmt. Das Commando des 2ten Corps de Reserve wurde dem E.H. Palatin anvertraut. Die Insurrections Truppen hatten in ihrer damaligen Aufstellung zu verbleiben; erst bey dem Ausbruch der Feindseligkeiten wären sie bey den verschiedenen Corps eingeruckt. Das 2te Corps de Reserve wurde unverzüglich zusammengesetzt. Die Eintheilung geschah folgendermassen, als:

2tes Corps de Reserve.

Erzherzog Palatin. / **26.**

Infanterie

DG. Gr: Hadik	Grāl Major Hessen Homburg	Hiller Bataillone	2.
		Sztáray „	2.
	G.M. Splényi	Heves Bat: Nro 15.	1.
		1stes Borsod „ 16.	1.
		2tes Borsod „ 12.	1.
		Gömör „ 17.	1.
		Zemplin „ 18.	1.

Cavallerie

DG. B: Mecséry	G.M. Schmeller	Palatinal Hussaren	8. Escadr:
		Lichtenstein Hussaren	8. „
	G.M. Vay	Pest „	6. „
		Szabolcs „	6. „
	G.M. Meskó	Weszprim	6. „
		Eisenburg	6. „
		Ödenburg	2. „

Das Rgmt Lichtenstein Hussaren ist am 15. Sept: in Gönyő eingeruckt.

Die Wahl der Insurrections Rgmter zu den verschiedenen Corps d' Armée, haben Seine Majestät auf eine hierüber gemachte Vorstellung, dem E.H. Palatin überlassen. [der, da Er wusste, dass ein jedes Rgmt unter seinem Commando am liebsten stand, die sehr weise Verfügung traf, dass Truppen von einem jeden District zu dem 2ten Corps de Reserve eingetheilt werden.]

2tes Corps d' Armée.

Gral der Cavallerie Fürst Hohenzollern.

			Cavallerie.	
FmL. Rohan	G.M. Gosztonyi	Szathmár		6. Escadr:

3tes Corps d'Armée.

FmL. Klenau.

			Cavallerie.	
27. FmL. Siegenthal	G.M. Hertelendy	Heves		4. Escadr:

5tes Corps d' Armée.

F.Z.M. Fürst Reuss.

			Cavallerie.	
FmL. Schuster	G.M. Andrássy	Szala		6. Escadr:
		Sümegh		6. „

6tes Corps d' Armée.

F.Z.M. Hiller.

			Cavallerie.	
FmL. Radeczky[1])	G.M. Keglevich	Presburg		6. Escadr:
		Neográd		6. „
			Infanterie.	
		Szathmár	Nro 11.	1. Bat:
		Maramaros	„ 13.	1. „

1stes Corps de Reserve.

FmL. Fürst Schwarzenberg.

			Cavallerie.	
FmL. Nostitz	G.M. Csekonics	Bihar		6. Escadr:
		Torontál		6. „

[1]) A kéziratban eredetileg így írva: Rhadeczky, de a h-t áthúzta.

Detachirtes Corps.

Zur Beobachtung der Grenze von Jablunka bis an die Arva:

		Cavallerie.		
Gm. Kalmássy	G.M. Geringer	Bars		6. Escadr:
		Infanterie.		
	Oberst Borbély	Presburg	Nro 1.	1. Bat:
		Pest	„ 2.	1. „
		Neutra	„ 3.	1. „
		Neograd	„ 4.	1. „

Zur Beobachtung der Grenze von Arva bis inclus: Komarnik.

		Cavallerie.		
FmL. Egermann	G.M. Luzsénszky	Zemplin		6. Escadr:
		Infanterie.		
		Abaujvár	Nro 19.	1. Bat:
		Bihar	„ 14.	1. „

Diese beyden detachirten Corps wurden an den FM. Fürst Lichtenstein angewiesen. / 28.

Garnison in Komorn, dann in der grossen Schütt, und an der Waag, unter Commando des DG. Davidovich.

		Infanterie.		
G.M. Hoffmeister		1stes Eisenburg	Nro 5.	1. Bat:
		2tes Eisenburg	„ 6.	1. „
		Komorn	„ 7.	1. „
		Szala	„ 8.	1. „
		Weszprim	„ 9.	1. „
		Cavallerie.		
G.M. Kerekes		Primatial		6. Escadr:
		Neutra		6. „

Ferner befahlen Seine Majestät, dass die Reserve Artillerie zur Haupt Reserve der Armée abgeschickt werde.

Der Gqmstaab der Insurrection wurde nach Verhältniss bey der Armée eingetheilt. Folgende Officiere behielt der E.H. Palatin bey dem 2ten Corps de Reserve:

Oberstn Petrich als Chef.
Obstlieut: Lipszky.
Major Maretich.
Hptmn Csolich.
» Amerling.
» Hartlieb.
» Kalser.
Oberlieut: Sadeczky.
» Marteninszky.
» Koch.
» Matiss.
» Paul G. Széchényi.
» Stephan G. Széchényi.

Dann den Major Settele zur Berichtigung der Rechnungen des Gqmstaabes.

Der FmL. Gometz war zur Herstellung seiner Gesundheit
29. in Ofen. /

Der Major Steiner, die Oberlieut: Schindler und Czernin sind zum Detachement des FmL. Egermann nach Eperjes beordert worden.

Der Major Demuth, Hptmn B: Gerliczy, die Oberlieut: Alássy und Tanárky wurden zum E.H. Maximilian nach Siebenbürgen abgeschickt.

Zu dieser Zeit hat der Feind die Haupt-Communication bey Bodonhely und Babot über die Raab durch Abtragung der Brücke gesperrt.

Gegen den 29ten August haben sich die feindlichen Truppen gegen Raab gezogen.

31. August. Am 31. August hat der Kaiser Napoleon mit dem Vicekönig von Italien, dem Prinzen Alexander Berthier, den Generalen Lauriston, Rapp [Brapp] Bertraud, Bronssieres, und Duroc die Festung Raab besehen, und ist am 1. Septemb: wieder nach Wien zurückgereist.

An diesem Tage haben Seine Majestät folgenden Armée-Befehl ddto Komorn am 16. August 1809 zur Publicirung übersendet:

»Meine geliebten Unterthanen, und selbst meine Feinde wissen, dass Ich bey dem gegenwärtigen Kriege weder durch Eroberungssucht, noch durch gereitzte leidenschaftliche Empfindungen zur Ergreifung der Waffen bewogen wurde.

»Selbsterhaltung und Unabhängigkeit, Friede, der sich mit der Ehre der Krone verträgt, in dem meine Völker Sicherheit und Ruhe finden, war von jeher der erhabene, der einzige Zweck meines Strebens.

»Das wunderbare Glück der Waffen entsprach meinen Erwartungen nicht; der Feind drang in das Innerste Meiner Staaten, und überzog sie mit allen / Verheerungen des unversöhnlichsten 30.
Krieges, und einer grenzenlosen Erbitterung, aber er lernte dabey den Gemeingeist Meiner Völker, und die Tapferkeit Meiner Armeen kennen und schätzen.

»Diese von ihm blutig erkaufte Erfahrung, und Meine stets gleiche Sorgfalt für das Glück Meiner Staaten führten die gegenwärtige Annäherung zu feindlichen Unterhandlungen herbey. Meine Bevollmächtigten sind mit jenen des Französischen Kaisers zusammengetreten.

»Mein Wunsch ist ein ehrenvoller Friede; ein Friede, in dessen Bestimmungen Möglichkeit und Aussicht seiner Dauer liege. Die Tapferkeit meiner Kriegsheere, ihr unerschütterlicher Muth, ihre warme Vaterlandsliebe, ihr lauter Wunsch, die Waffen nicht eher, als nach Erlangung eines ehrenvollen Friedens niederzulegen, können Mir nie gestatten, Bedingungen, welche die Grundfeste der Monarchie zu erschüttern droheten, und uns entehrten, nach so grossen, und edlen Aufopferungen, nach so viel vergossenem Blute für das Vaterland, einzugehen.

»Der hohe Geist, der die Armée belebt, ist Mir und ihr Bürge, dass, sollte der Feind uns dennoch misskennen, Wir den Lohn der Standhaftigkeit einst sicher erlangen werden. Franz m. p.«

Zugleich überschickten Seine Majestät eine Consignation 19 Supernumerais Officiers der Hussaren Rgmter / Kienmayer, Blan- 31.
kenstein, und Lichtenstein, welche zur Abrichtung der Insurrections Cavallerie zugetheilt werden sollten. Von diesen sind nur die Rittmeister Wolf, Farkas, und Révay, dann der Unterlieut: Rácz von Blankenstein Hussaren eingeruckt.

Am 5. Sept: hat der E.H. Johann mit seinem Corps auf Befehl Seiner Majestät eine Veränderung in der Dislocation vorgenommen; hierauf musste auch in der Dislocation der Insurrections Cavallerie eine Veränderung erfolgen. Beyde Corps wurden durch nachstehende Ortschaften, welche von E.H. Johann besetzt waren, von einander getrennt; als: Aszófő, am Plattensee, Nagy-Présöly, Német, Nagy Vázsony, Városlőd, Kis Lőd, Gyepes, Devecser,

Vásárhely, und Tüskevár. Ferner wurden der Gral Schneller, dessen Brigade, Palatinal und Lichtenstein Hussaren in Anmarsch zum 2ten Corps de Reserve war, nach Gönyő, der Gral Vay nach Téth, der Gral Meskó nach Pápa, und der DG. Mecséry nach Sz: Márton verlegt, weil diese drey Brigaden den Vorpostens Dienst von der Donau bis zum Corps des E.H. Johann zu versichern hatten.

Da die Insurrections Cavallerie bloss die Ortschafften Devecser, Vásárhely, und Tüskevár für die Truppen des E.H. Johann
8. Septemb. abzutreten hatte, so wurde vom E.H. Palatin am 8ten Sept:, nach
32. der schon früher festgesetzten / Ordre de Bataille des 2ten Corps de Reserve, und der gesammten Insurrection, angeordnet, dass der Gral Vay das Rgmt Pest, der Gral Gosztonyi das Rgmt Szathmár in ihre Brigade nehmen; und die Truppen hatten bis zum 10. Septemb:, mit Ausnahme des Rgmts Heves, welches erst am 14. Sept: eintreffen konnte, folgende Dislocation zu beziehen:

DG. Mecséry	G.M. Schmeller in Gőnyő	Lichtenstein Hussaren	zu	Gőnyő
		Palatinal	„	„	Baráti
	G.M. Vay in Téth	Pest	„	„	Téth
		Szabolcs	„	„	Pápa
	G.M. Andrásy in Sz: Márton	Szala	„	„	Bőny
		Sümegh	„	„	Sz: Márton
	G.M. Meskó in Kis-Czel	Weszprim	„	„	Pápócz dann Kenyeri
		Eisenburg	„	„	Kis-Czel
		Ödenburg	„	„	Görzsöny
Einstweilen directe an den E.H. Palatin angewiesen.	G.M. Gosztonyi in Nagy-Szöllő	Szathmár	„	„	Nagy-Szöllős
	G.M. Csekonics in Ugod	Bihar	„	„	Ugod
		Torontál	„	„	Nyárád
	G.M. Hertelendy in N. Igmánd	Heves	„	„	Nagy-Igmánd
	G.M. Keglevics in Moór	Presburg	„	„	Moór
		Neograd	„	„	Császár

Die Brigade Schneller und Vay hatten die Demarcationslinie von Gönyő bis Marczaltheő, und die Brigade Meskó von Marczaltheő bis Sárvár zu besetzen.

Der Französische General Dumas hat dem Gralen Rothkirch, welcher das Ranconirungs Geschäft in Wien besorgte, schriftlich erklärt, dass kein Courieer die Französischen Vorposten ohne Authorisation aus dem französischen Hauptquartier passiren dürfe, daher haben Seine Majestät unter dem 7. Septemb: die nähmlichen Maasregeln bey den Österreichischen Vorposten angeordnet. Diese Anordnung wurde jedoch am 16. Septemb: modificirt. 33.

Der FmL. Gometz wurde Krankheits halber wieder zum Kriegsarchiv übersetzt. Und der Oberste Petrich, nunmehr Chef des Insurr: Gqmstaabes, wurde mit seinen Rapporten an den FmL. Radeczky angewiesen.

Der GM. Kerekes wurde durch Seine Majestät als Brigadier zur Insurrection nach Siebenbürgen übersetzt. Der Oberste Gr: Berényi, als älterer Oberster erhielt das Commando der Brigade des Neutraer und Primatial Cavallerie Rgmts. Diese beyden Rgmter erhielten auch bis zur Dissolution der Insurrections Truppen keinen Generalen als Brigadier.

Auf Ansuchen des Armée-Ministeriums wurden alle mit Schaaf und Baumwolle beladene Wägen von der Demarcationslinie nach Ofen und Pest zurückgewiesen.

Dem DG. Mecséry wurde aufgetragen, die Insurrection discussive vorzubereiten, dass dieselbe mit ihren Brigadieren, zu ihrem eigenen Vortheil, zur Dienstleistung vor dem Feind, den verschiedenen Armée Corps zugetheilt werden könnten, da es bey diesen Corps an Cavallerie mangelt. — Sie würden nicht in kleinere / 34.
Körper vertheilt, oder unter fremde Brigadiere zu stehen kommen. Sie würden immerfort nach den Grundsätzen der Insurrection behandelt wurden, und den Oberbefehlen des E.H. Palatins untergeordnet bleiben; nur die Generäle der Insurrection würden bey einem k. k. Armée-Corps auch ein Linien Rgmt in ihre Brigade erhalten.

Auch wurde an diesem Tage ein Grenzbataillon mit 2 Kanonen nach Gönyö beordert, damit dasselbe an der Véneker Spitze die Übertretung der Demarcationslinie dem Feinde nicht zulasse.

Am 9. Septemb: erklärten Seine Majestät, dass allen Vor- 9. Septemb.
postens Commandanten die sorgsamste Aufmerksamkeit anempfohlen werden müsse, von den Bewegungen des Feindes stets unterrichtet zu seyn; da der Feind seine Vorposten verstärkte, und Schwierigkeiten wegen Ertheilung der Pässe eintraten. Es könnten die Feindseligkeiten ohne vorgegangener 14 tägiger Auf-

kündigung ausbrechen; es sey daher nothwendig auf guter Huth zu seyn.

Da um diese Zeit noch immer ein Mangel an Büchsenmachern, und Fouriren bey der Insurrections-Armée bestand, so wurde auf wiederholtes Ansuchen des Reichspalatins endlich der Bescheid gegeben, dass man trachten soll, derley Individuen nach Möglichkeit aufzutreiben. Dieser Mangel bestand bis zur Dissol-
35. virung der Insurrection immerfort. /

10. Septemb. Am 10. Sept: ersuchte der FM. Fürst Lichtenstein den E.H. Palatin, 1.500 Insurgenten gegen eine Zulage von täglichen 27 Xr zur Anlegung der Verschanzungen bey Neuszöny beordern zu wollen. Diese Beorderung wurde aber von Seiner k. k. Hoheit versagt, weil viel Zeit zur Ausbildung der Insurrection dadurch verloren gegangen wäre. Auch konnte hiezu die [personal] Insurrection des Adels von Ungarn, Freywillige ausgenommen, nicht wohl verwendet werden.

Wohl aber wurde der Oberlieut: Wasil Eremics des Neograder Cavallerie Rgmts mit 30 Mann nach Héreg Commandirt, um den Strassenbau in dem Vérteser Wald und Gebürge in Aufsicht zu erhalten. Erst am 17. Oktober, nach vollendetem Geschäft ist dieses Commando wieder zurückberufen worden.

12. Septemb. Am 12. Septemb: machten Seine Majestät bekannt, dass unter Allerhöchstihrer unmittelbaren Leitung, im Hoflager eine Central Armée-Direction in der Person des FM. Gr: Bellegarde, des Fmlts Duka, Mayer, und Bubna bestehe.

13. Septemb. Am 13. Sept: trafen die beyden Infanterie Rgmter Hiller und Sztáray bey dem 2ten Corps de Reserve ein. Diess veranlasste in der Dislocation folgende Veränderung, als:

GM. Hessen Homburg in Nagy Igmánd	Hiller Infant:	nach	Tárkány.
	Sztáray »	»	Nagy-Igmánd.
GM. Schneller in Gönyö	Lichtenstein Hussaren	»	Gönyö.
	Palatinal »	»	Nagy Baráti.
36. GM. Hertelendy in Szend	Heves »	»	Szend. /
GM. Andrássy in Sz: Márton	Szala Cav:	»	Mezö-Örs.
	Sümegh »	»	Sz: Márton.

Die Rgmter Hiller und Sztáray wurden zur Anlegung der Verschanzung längs dem Bakonyer Bach vor Ács, Nagy-Igmánd und Csep verwendet.

Am 18. Septemb: sind auch die Bataillone von den Rgmtern Franz Jellachich und Davidovich zur Anlegung der Verschanzungen bey Szöny beordert, und nur 1 Bataillon von jedem Rgmte zur Abrichtung der Insurrection belassen worden. 18. Septemb.

Der Obstlieut: Lipszky des Insurrections Gqmstaabes ist von Seiner Majestät nach Pest beordert worden, um allda eine Auflage seiner Karte von Ungarn, welche von beyden kriegführenden Arméen sehr vergriffen wurde, zu veranstalten.

Die Insurrections Infanterie hat um diese Zeit von Tag zu Tag neue Beweise der raschen Fortschritte in ihrer Ausbildung abgelegt; worüber der Reichspalatin hocherfreut, seine vollkommene Zufriedenheit öffentlich bekannt machte.

Der Artillerie Directeur der Insurrection, FmL. Voglhuber übersendete den Aufsatz über die Ausrüstung der Artillerie des 2ten Corps de Reserve, zu welchem 46 Kanonen in 7 Baterien bestimmt waren. Dieser verdienstvolle General trat dann Alterswegen in seine vorigen Verhältnisse nach Ofen zurück. Statt Seiner wurde die Direction der Artillerie des 2ten Corps de Reserve dem Generalen Wachtenburg übertragen, welcher aber zur Hauptarmée abgeschickt wurde; das Commando der Artillerie führte dann der Major Marschall so lange, bis die Insurr: Truppen in ihre Comitate zurückkehrten. / 37.

Unterm 19. Sept: befahlen Seine Majestät, dass jede Zusammenkunft der Österreichischen mit den Französischen Vorposten ohne Ausnahme verbothen werden soll. 19. Septemb.

Am 21. Sept: hat der Gral Adjutant Seiner Majestät Gral Kutschera ein Formulare überschickt, nach welchem die Frührapporte des 2ten Corps de Reserve zu verfassen, und an das Commando der Hauptarmée einzusenden waren. 21. Septemb.

Der Fürst Lichtenstein zeigte an, dass zur Beschleunigung der Verschanzungen bey Ács eine Brigade des 3ten Armée-Corps von dem linken auf das rechte Donauufer übersetzt werde. Diess hatte in der Dislocation der Rgmter Lichtenstein Hussaren, und Szala eine kleine Veränderung veranlasst.

Die Corps, welche zu jener Zeit der k. k. Armée bestanden, waren, wie folget:

1stes Corps Somariva, vorher Bellegarde.
2tes » Hohenzollern, vorher Carl Kolowrath.
3tes » Klenau, vorher Hohenzollern.

4tes Corps Rosenberg.
5tes » Fürst Reuss-Plauen, vorher E.H. Ludwig.
6tes » Hiller.
38. 7tes » Schauroth, vorher E.H. Ferdinand. /
E.H. Johann { 8tes » Chasteler.
9tes » Ignatz Gyulay.
10tes » Carl Kollowrath.
11tes » Kienmayer.

1stes Corps de Reserve Schwarzenberg, vorher Johann Lichtenstein.
2tes Corps de Reserve E.H. Palatin, vorher Kienmayer.
3tes Corps de Reserve Franz Jellachich.

Der Armée Minister Graf Carl Zichy ersuchte, dass kein Tabak ohne Ministerial Pass über die Vorposten gelassen werden soll.

22. Septemb. Am 22. Sept: haben Seine Majestät gestattet, dass die sehr beschädigten Feuergewehre der Insurrection im Zeughause ausgetauscht werden. Auch sollen geschickte Schlossergesellen und *Büchsenmacher requirirt* werden, welche in sehr kurzer Zeit zur Reparatur der Gewehrschlösser in den aerarischen Gewehrfabriken abgerichtet werden können.

23. Septemb. Am 23. Sept: zeigt der k. k. Hofkreigsrath an, dass Seine Majestät gesammte in Ungarn errichtet werdenden Freywillige Cavallerie Corps (volones) unter Commando des FM. Ferdinand von Würtemberg, als eine Reserve Armée am linken Ufer der Theiss aufzustellen anordneten.

25. Septemb. Am 25. Sept: hat die Brigade Hofmeister, bestehend aus
39. den Bataillonen Eisenburg Nro 5., Eisenburg Nro 6., / Komorn Nro 7., Szala Nro 8., — 2.755 Mann, dann die Brigade Splényi, bestehend aus den Bataillonen Heves Nro 15., Borsod Nro 16., Borsod Nro 12., Gömör Nro 17., Zemplin Nro 18., — 3.062 Mann; zuletzt das Bataillon Szathmár Nro 11., und Máramaros Nro 13., weil diese später anlangten, jedes für sich exercirt.

Als der E.H. Palatin an diesem Tage den Waffenübungen der Insurrections Infanterie bey Komorn beywohnte, fand Er sie in ihrer militairischen Bildung weit vorgerückt, worüber Er seine höchste Zufriedenheit, und die wohlverdiente Belobung des DG. Hadik, der Brigadiere, und aller Officiere durch einen Tagesbefehl bekannt machte.

Die Mannschaft wurde auch im Scheibenschiessen geübt, worinn sich viele sehr auszeichneten. [Für die besten Treffer wurden Praemien in Geld ausgesetzt.]

Der Prior Anton Dréta, Vorsteher des Cistencienser Klosters zu Zircz, [ein Mann von ächtem patriotischen Sinne] der sich bey allen Gelegenheiten durch patriotische Beyträge zum Besten des Königs und Vaterlandes auszeichnete, [hat hier abermals rühmlich bewiesen, dass jenes, was der Orden von der Gnade des Königs, und durch die Constitution besitzt, nicht besser, nützlicher, und edler angewendet werden könne, als, wenn solches zur Nahrung und Erhaltung der edlen Vaterlands-Vertheidiger geopfert wird. Er] hat zur Labung der bey Komorn lagernden, / und den Wider- **40.**
wärtigkeiten der damaligen veränderlichen Witterung ausgesetzten Insurrections Infanterie 110 Eimer alten Wein verehrt, und durch eigene Fuhren hingestellt. [Sein Patriotismus hat sich damals nicht weiter erstrecken können, da die Besitzungen des Ordens überall vom Feinde vorher besucht, und hart mitgenommen wurden. Der E.H. Palatin nahm diese patriotische Gabe mit Wohlgefallen an, und liess seine Zufriedenheit darüber dem Geber bekannt machen. Durch derley Beyträge haben sich zu jener Zeit nur sehr wenige von der reichen Geistlichkeit Ungarns bekannt gemacht.]

Nachrichten aus Raab bestättigten, dass die Franzosen um diese Zeit, Verschanzungen ausser dem Weissenburger Thor; [gegen der Donau auch schliessen] anlegten.

Am 26. Septemb: hat der E.H. Palatin die Insurrections Spi- **26. Septemb.**
täler besucht, (diess geschah schon vorher, und auch nachher oft) und fand sie in Hinsicht auf die Pflege der Kranken, Reinlichkeit, und Ordnung in dem besten Zustand. Dieser vortrefflicher Zustand jener Spitäler war, nach dem Zeugniss des Obersten Provincial Commissariats Directors, und General Landes Commissärs, das Werk, und die Folge des unermüdeten Eifers, und der ausgezeichneten Thätigkeit, mit welcher der Protomedicus Franz Eckstein, sich die ihm anvertraute Leitung der Insurrections / Spitä- **41.**
ler innigst angelegen seyn liess. Hierüber hat der E.H. Palatin seine Zufriedenheit durch einen Tagsbefehl bekannt machen lassen, und zum Beweise seines besondern, über die in den Insurrections Spitälern herrschende Ordnung und Pünktlichkeit geschöpften Wohlgefallens, haben Seine k. k. Hoheit gesammtem dabey angestellten ärztlichen Personale, nämlich jedem Staabs, Ober, und Unterarzt, jedem Praktikanten, und auch jedem daselbst

bestehenden Apothekar den Betrag einer monatlichen Gebühr an baaren Geld, als Remuneration für die bisherige Verwendung bewilliget.

[Gutgeordnete Spitäler sind bey einer Kriegsführenden Armée ein eben so nöthiges Hauptrequisit, wie ein volles Zeughaus, noch mehr; — denn ein verlornes Gewehr kann leicht, aber ein wegen Mangel an gehöriger Pflege zu Grunde gegangener kranker, oder verwundeter Krieger kann nur schwer, oder gar nicht ersetzt werden; denn, soll auch eine Regierung Überfluss an Waffenfähigen Menschen haben, wie sie ihm nie genug haben kann, so ist ein gebildeter, erfahrner, müthiger, zu Grunde gegangener Krieger für den Augenblick auch durch drey Neulinge, welche nur mehr verzehren, aber weniger leisten, nicht ersetzt. Wie soll und kann auch die muthigste, beste Trupp ihren Muth aufrecht erhalten, wenn sie sich bey mindester Gebrechlichkeit, welche dem der Wiederwärtigkeit jeder Witterung immer ausgesetzten Menschen begegnen kann, oder bey stündlich möglicher Verstümmelung seines Körpers, verwahrloset, und schon im Voraus zu Grunde gerichtet sieht? — Epidemische Krankheiten
42. sind ohnehin / meistens Gefährten des Krieges. Diess hatte der Weise Anführer der Insurrection vor seinem Scharfblick, diess hatte Er in seinem der ganzen Menschheit wohlwollenden, für das Wohl des Königs und Vaterlandes hochschlagenden Herzen; daher die Sorgfalt, womit Er die Spitäler der Insurrection auf das zweckmässigste einrichtete, die Innigkeit, womit sein grosses Herz die Pflege der erkrankten, oder verwundeten Vaterlands-Vertheidiger sich bis zur Aufopferung seines Selbst angelegen seyn liess, und keine Kosten sparte, um sein erhabenes Ziel zu erreichen. Seine Wahl hierinn war auch sehr glücklich; denn sie traf Franz Eckstein, einen Mann, der schon von den vorigen Insurrectionen her bekannt, als sehr guter Mensch, und sehr geschickter Arzt, zu den hohen Erwartungen berechtigte, so man von ihm hegte, welche er auch mit Redlichkeit und Ruhm erfüllte. Zum Lobe dieses braven Mannes möge hier folgendes sprechen:]

Auszug des Tagesbefehls, Komorn am 26. Septemb: 1809.

»Ich habe bey meinen Visitirungen die Spitäler der Insurrection, stäts in der besten Ordnung und in grosser Sauberkeit angetroffen, auch überzeugte ich mich, dass die Kranken mit aller Sorgfalt behandelt werden, und die Ärzte im Dienst stäts anwesend sind. Diess bewog mich, dem Proto-Medicus der Insur-

rection Franz Eckstein meine vollkommene Zufriedenheit, und das verdiente Lob schriftlich bekannt zu machen. Auch liess ich dem untergeordneten Personale der Insurrections Feldspitäler dieserwegen eine monatliche Gage, zur Bethätigung meiner Zufriedenheit / über die Behandlung der Kranken ausfolgen. Joseph **43.**
Palatin. m. p.«

An den Herrn Insurrectional Protomedicus Franz Eckstein.

»Bey den Gelegenheiten, wo Ich die Insurrections Spitäler zu Pesth und Pápa persöhnlich im Augenschein nahm, habe Ich die Mir sehr angenehme Überzeugung erreicht, über die in jeder Rücksicht zweckmässige Einrichtung der Insurrectional Spitäler, über die thätige Verwendung des daselbst angestellten Personale, und über die pünktlichste Pflege der allda verlegten Kranken und Blassirten.

»Nach dem Zeugniss des Obersten Provincial Commissariats-Directors und General Landes-Commissärs ist dieser vortreffliche Zustand der Insurrections Spitäler das Werk, und die Folge des unermüdeten Eifers, und der ausgezeichneten Thätigkeit, mit welcher Sie sich die Ihnen anvertraute Leitung der mehrgedachten Spitäler innigst angelegen seyn lassen.

»Noch von den Zeiten der vorhergehenden Insurrectionen ist es Mir bekannt, mit welcher Auszeichnung und ungeschonter Aufopferung Ihrer Gesundheit und Ihrer privat Vortheile, Sie in der Eigenschaft eines Staabsarztes um die Erfüllung Ihrer Amtspflichten bemüht waren, wodurch Sie auch schon damal meine ganze Zufriedenheit sich erwarben; — durch ihre itzige so angestrengte und rühmliche Verwendung entsprechen Sie ganz dem Zutrauen, mit welchem Ich Sie zum / Insurrectional Protomedicus **44.**
bestimmte, und durch diese Ernennung meine um die beste Pflege der Kranken und Blassirten bekümmerte Absicht sicher zu stellen rechnete.

»In der danknehmiger Erinnerung auf die Sie nicht nur bey jeden in die Insurrections Spitäler aufgenommen Kranken oder Blassirten, sondern auch bey den von diesen vorzugvollen Einrichtungen durch den ausgebreiteten Ruf unterrichteten Landesständen und Adel rechnen können, — empfangen Sie hiemit die Bestättigung meiner vollen Zufriedenheit, und die Versicherung, dass Ich Ihre ausgezeichneten Verdienste mit der selben gebührenden Anempfehlung seiner Zeit zu Sr: Majestät allerhöchster Kenntniss zu bringen Mir eigends vorbehalte.

»Zum gegenwärtigen Beweis meines besondern, über die in den Insurrections Spitälern herrschende Ordnung und Pünktlichkeit, geschöpften Wohlgefallens, habe Ich gesammtem bey den Insurrections Spitälern angestellten ärztlichen Personale, nämlich jedem Staabs-, Ober- und Unterarzt, jedem Practicanten, und auch jedem da selbst bestehenden Apothekar den Betrag einer monatlichen Gebühr an baaren Geld als Remuneration für die bisherige empfehlende Verwendung; dann aber zur bessern Subsisstenz derselben noch andere, Ihnen brevi Mann bekannt gemachte Vortheile aus dem Insurrections Fond zu bewilligen befunden. Komorn am 24ten September 1809. Joseph Palatin. m. p.«

45. [Die Liebe, die theilnehmende, sich / herablassende Güte und Leutseligkeit, die Tag und Nacht wachende Sorgfalt, womit der hochherzige Anführer der Insurrection für die Kranken und verwundeten Landesvertheidiger so väterlich und menschenfreundlich bekümmert war, Sie oft besuchte, mit ihnen sprach, sie tröstete, sich von der Art ihrer Behandlung und Pflege überzeugte, ja selbst den Wein, der ihnen gereicht wurde, kostete, hat für den Reichspalatin im Herzen der ungarischen Nation ein unvergängliches Denkmal der Liebe errichtet. Eine Ursache mehr, warum die Insurrection mit enthusiastischer Liebe und grenzenlosem Vertrauen zugethan war, Ihm unter Seiner Anführung bis an das Ende der Welt gerne gefolgt wäre, — ohne Ihn aber viel weniger geleistet haben würde; — eine Ursache mehr, warum man das Commando der Insurrections Armée von Ihm, nie hätte wegnehmen sollen.]

Es wurde zu dieser Zeit angeordnet, dass ein Insurrections Cavallerie Rgmt, welches in seiner Bildung zurück, und nicht zum besten beritten wäre, zur Bewachung von 10.000 Wartwägen verwendet werden soll. Der E.H. Palatin erklärte aber, dass die Wahl schwer sey, da ein jedes Insurrections Cavallerie Rgmt jetzt schon mit Nutzen vor dem Feind verwenden werden könne. Ausser diesem habe sich die Insurrection des Adels von Ungarn vor dem Feind zu dienen verbindlich gemacht, daher würde die Bestimmung, eine Wagenburg zu bewachen, viele Unzufriedenheit erregen; auch könnte der Adel bey dieser Gelegenheit mit dem Bauernstand in Collision gerathen, was gefährliche Folgen nach

46. sich ziehen könnte. /

Seine Majestät bestimmten den General Vogel, und Hoffmeister mit den Bataillonen:

Eisenburg Nro 5.
Eisenburg » 6.
Komorn » 7.
Szala » 8.
Weszprim » 9.
Máramaros » 13. zur Garnison nach Komorn. Diese sollten am 28ten Septemb: einrucken, und an den DG. Davidovich angewiesen werden. Das Bataillon Weszprim hatte jedoch auch noch ferner die Dienste im Insurr: Hauptquartier zu verrichten.

Am 27. September wurde die Cavallerie Division Ödenburg von Görzsöny über die Marczal nach Högyész beordert, da dieselbe 4 Meilen weit von ihrem Brigadier entfernt war. Dagegen kam eine Division des Torontaler Cavallerie Rgmts nach Görzsöny. 27. Septemb.

Das Bataillon Szathmár Nro 11. wurde ad interim der Brigade Splényi zugetheilt.

Am 28. Sept: haben die Brigaden Hoffmeister und Splényi, und die einzelnen Bataillone Szathmár und Máramaros vor Seiner Majestät dem Káiser in Gegenwart vieler Generäle der k. k. Armée im Lager bey Szöny exercirt. Dieses Exercitium wurde am 6. Octob: vor deren E.H.gen Anton, Johann, Ludwig, und seiner k. k. Hoheiten wiederholt. 28. Septemb.

Die Bataillone der Brigade Hofmeister waren zu 4 Compagnien ausgeruckt. Die leichten Divisionen dieser Bataillone waren als 2tes Treffen aufgestellt. / 47.

Bey der Brigade Splényi standen 3 [ganze] Bataillone im 1sten Treffen. Dadurch wurde gezeigt, dass mittelst des Systems der leichten Divisionen, dieselben zu jeder taktischen Bewegung anwendbar sind. Die Auflösung der leichten Divisionen der Brigade Hofmeister in die Plenklerkette, sammt der Unterstützung und der Reserve, nach Vorschrift des Insurrections Exercier Reglements, bewährte vollkommen das angenommene System, der Verwendung von ganzen Körpern zu Tirailleurs, [ohne die Front zu verändern.] Die Schnelligkeit, mit welcher die leichten Divisionen ihre Bewegungen ausführten, erhielt das gröste Lob, so wie die Fertigkeit, und Gewandtheit der Linien Divisionen im Marschiren, und Maneuvrien allgemein anerkannt wurde. Des Kaisers Majestät äusserten sich hierüber unterm 28. Septemb: schriftlich an den E.H. Palatin:

»Ich habe Mich (sind die Worte Sr: Majestät) mit vielem Vergnügen bey dem heutigen Exercitium der Insurrections Infan-

terie von den Fortschritten überzeugt, welche diese Trupp seit kurzer Zeit gemacht hat, und finde Mich daher bewogen Eurer Liebden für das rastlose Bestreben und Sorgfalt, welche sie mit so gutem Erfolg auf die Vervollkommung dieser Truppen wenden, vorzüglich zu danken, und aufzutragen, den Generals insbesondern, den Staabs- und OberOfficiers, dann der gesammten Mannschaft meine vollkommene Zufriedenheit zu erkennen zu geben, und Ich halte Mich überzeugt, dass das hie und da noch Mangelhafte mit gleichem Eifer nachgeholet wird. Ich bewillige der Mannschaft vom Feldwebel abwärts eine 3 tägige Gratis Lohnung.

»Da Ich aber ganz wohl weiss, welcher Antheil hiebey denen Abrichtern der hiezu verwendeten beyden Rgmtern Davidovich und
48. Jellachich gebührt, — so ist / den Staabs- und OberOfficiers dieser 2 Rgmter, welche bey der Abrichtung der Insurrections Infanterie verwendet wurden, meine Zufriedenheit über das bisher bewiesene Bestreben, und angewandten Fleiss zu bezeugen, derjenigen Mannschaft vom Feldwebel abwärts, eben dieser beyden Rgmter aber, die als Abrichter bey den Insurrections Bataillons Commandirt waren, eine 5 tägige Gratis Lohnung anzuweisen.«

30. Septemb. Am 30. Septemb: wurde der Entschluss Seiner Majestät, die $76^1/_2$ Escadron Volones in Divisionen einzutheilen, bekannt gemacht, wozu der Vorschlag mit Einverständniss des k. k. Hofkriegsraths vom E.H. Palatin eingereicht werden soll, und worüber auch der FM. Prinz von Würtemberg verständiget werden müsse.

Die $9^1/_2$ Escadron Volones, welche bereits bey der Insurrection eingetheilt waren, hatten auch ferner bey der Insurrection zu verbleiben, nämlich:

Pest	4.	Escadr.
Bars	2.	»
Thurócz	$^1/_2$.	»
Weszprim	2.	»
Eisenburg	1.	»
	$9^1/_2$.	Escadr.

Späterhin (am 20. Octob: 1809) wurde von Seiner Majestät das Jus gladii über diese Truppen dem E.H. Palatin, — über die andern $76^1/_2$ Escadron Freywilligen dieses Recht aber dem FM. Prinzen von Würtemberg übertragen.

An diesem Tage, haben die Franzosen weder Reisende, noch die Post bey Raab passieren lassen; als der Französische Gouverneur von Raab, Narbonne hierüber befragt wurde, antwortete er schriftlich, dass er den Befehl hiezu am 28. Sept:, vier Tage vor der Ankunft des Fürsten von Lichtenstein in Wien erhalten habe. / **49.**

Am 1. Octob: befahlen Seine Majestät, dass jede Escadron der Insurrection mit einem PackPferd a Conto aerarii zur Fortbringung der Kesseln versehen werde, da die Cavallerie wegen Mangel an Cavallerie Kochgeschirr noch immer mit Infanterie Kochgeschirr versehen werden muss. **1. Octob.**

Am 3. Octob: naheten die bey Igmánd und Csep angelegten Verschanzungen ihrem Ende; und nun mehr fieng man, nach dem Bericht des FmL. Rhadeczky an, Verschanzungen bey Mocsa anzulegen. **3. Octob.**

Am 7. Octob: ist eine Veränderung in der Dislocation angeordnet, und solche am 9. Octob: bewerkstelliget worden, wodurch die Infanterie Brigade Splényi, und das Bataillon Szathmár aus dem Läger bey Szöny in die Cantonirung verlegt wurde, als: **7. Octob.**

DG. Hadik in Kis-Bér	G.M. Splényi in Kis-Bér	Bataillon	Szathmár	Nro 11	nach	Kocs
		„	Borsod	„ 12	„	Szak
		„	Heves	„ 15	„	Szend
		„	Borsod	„ 16	„	Ete
		„	Gömör	„ 17	„	Kethely
		„	Zemplin	„ 18	„	Császár
	G.M. Hertelendy zu Bokod	Cav: Rgmt	Heves		„	Bokod
	G.M. Keglevich zu Moór	„	Presburg		„	Moór
		„	Neográd	nach Moha und Sz:		György

Auch befahlen Seine Majestät am 7. Octob:, dass der E.H. Palatin unverzüglich die gesammte Insurrections Cavallerie besichtigen soll, um sich bey den gegenwärtigen so zweifelhaften Umständen die Überzeugung zu verschaffen, wie die Zeit der bisherigen Waffenruhe benutzt wurde. / **50.**

Am nämlichen Tage haben Seine Majestät dem Exercitium des Cavallerie Rgmts Heves bey Kocs beygewohnt, und äusserte allerhöchstihre Zufriedenheit über die Adjustirung, den Sitz, gröstentheils gute Zäumung, und insbesondere über den guten Willen der Mannschaft.

9. Octob. Am 9. Octob: verordnete der E.H. Palatin, dass das Zempliner Cavallerie Rgmt aus 5 Divisionen zu bestehen habe, und zwar:

4 Escadr: des Zempliner Comitats
2 » » Sároser »
2 » » Zipser »
1 » » Abaujvárer »
1 » » Unghvárer »

da diess Rgmt von den nachbenannten Comitaten folgende Verstärkung an Insurrections Mannschaft erhielt, als:

vom Zempliner Comitat 1. Escadr:
» Sároser » 1. »
» Zipser » 56 Mann
» Unghvárer » 92 »

An diesem Tage ist der im Dienst ergraute, verdienstvolle FmL. Fábry, Verweser des General Commando der Insurrection in Moór gestorben.

10. Octob Am 10. Octob: wurde mittels Tagsbefehls die Errichtung des Arader Insurrections Cavallerie Rgmts bekannt gemacht. Dasselbe bestand aus

1 Escadr: des Arader Comitats
$2^1/_4$ » » Torontáler »
$1^1/_4$ » » Temeser »
1 » » Krassóer »
44 Köpfer » Csanáder »

An diesem Tage berichtete der Gral Adjutant Seiner Majestät, GM. Kutschera, dass der Friedens Congress in Ungarisch Altenburg nicht mehr bestehe, daher die Ordonnance Curs dahin
51 aufzuhören hat. /

15. Octob. Am 15. Octob: ist in der Festung Raab der durch den FM. Fürsten von Lichtenstein und den Französischen Minister Champagny abgeschlossene Frieden durch drey Salven aus 12 Kanonen bekannt gemacht worden.

Am nämlichen Tage kam der Gouverneur der Festung Raab, Narbonne nach Kis Baráti, und berichtete von dort an den E.H. Palatin, der auf seiner Visitations Reise sich eben in Kis Czel befand, dass der Friede zwischen beyden Kaisern abgeschlossen sey. Diesem Briefe war auch der Tagesbefehl des Prinzen Alexander von Neuschatel beygelegt, worinn der zu Wien am 14. Octob: um 9 Uhr früh zu Stand gekommene Friede angezeigt war. — Der E.H. Palatin war der erste, der durch den Generalen Nar-

bonne, sowohl den Abschluss des Waffenstillstandes, wie auch des Friedens erfuhr.

Am 18. Octob: machten Seine Majestät aus Dotis bekannt, **18. Octob.** dass Sie den Friedenstractat ratificirt haben, dass also die mit Pässen versehenen Französischen Courire passiren dürfen. Da jedoch die Auswechslung des ratificirten Tractats noch nicht geschehen sey, so bleibe noch immer die bisherige Vorsicht und Wachsamkeit nothwendig.

An diesem Tage hatte auch der E.H. Palatin die von Seiner Majestät am 7. Octob: anbefohlene, und am 13. Octob: angetretene Visitations Reise der Insurrection geendigt. Hievon wurde der ausführliche Bericht am 19. Octob: an Seine Majestät erstattet. Durch den Umstand, dass man die Insurrections Cavallerie in der möglichst-kurzen Zeit zur Dienstleistung vor dem Feind abrichten wollte, wurde ein wesentlicher Unterschied in / dem **52.** Exercier Reglement veranlasst; diese bestand in folgenden Gegenständen:

1⁰ Ein Drittheil jeder Division wurde als eine Reserve in eine Escadron auf 100 Schritte hinter der Front aufgestellt. Diese Escadron wurde hauptsächlich zu Avant- und Arriergarden bestimmt, um die schädliche Traversirung bey der Haupttrupp, welche durch das Einrucken der abgematteten Zügen von der Attaque veranlasst wird, zu vermeiden, da wegen der Gleichförmigkeit in der Armée die Stellung in 2 Gliedern auch bey der Insurrection angenommen wurde. Diese Reserve Escadron hatte die nämliche Anzahl Individuen, wie vormals das detachirte 3te Glied der k. k. Cavallerie. Nur wurden die 2 Oberlieutenants dazu beordert, weil bey der Vereinzelung einer ungeübten Trupp mehrere Officiers nothwendig sind. Bey der Haupttrupp kommen die 1sten Wachmeister hinter die Mitte der Escadron. — Beym Vorrücken der Reserven zum Plenken wurde nur das 1ste Glied von 2 Zügen, also der 4te Theil des Ganzen zur Plenklerkette verwendet. Die 2ten Glieder dieser zwey Züge, also das 2te Viertel des Ganzen bleiben, als Reserve in der Mitte beysammen; und die übrigen 2 Züge, also die 2te Hälfte des Ganzen, haben als Unterstützung vor den Flügeln der Division in Zügen zu stehen, wodurch 3 Linien vor der Front gebildet wurden, nämlich:

a) Die Plenklerkette.
b) Die Reserve Glieder der
c) Unterstützungs Züge.

53. Sollte die Reserve noch stark genug / an Mannschaft seyn, so sind auch 2 Züge zum Vorrücken hinlänglich ,wovon ein Zug vor der Mitte der Division hält, und von dem andern Zug das eine Glied zur Plenklerkette, das andere Glied aber zur Reserve verwandelt wird.

Es wurde verordnet:

a) Dass die Reserve Glieder der Plenkler nicht mit geöffneten Reihen, sondern in geschlossener Stellung verbleiben.

b) Die Chargirung der Avantgarde mit Geraden und Ungeraden wurde ganz eingestellt, und dafür die wechselseitige Unterstützung von 3 und 4 Mann unter einander verordnet. Die Chargirung mit Geraden und Ungeraden wurde nur wegen der Abrichtung der Pferde geübet, da man solche einzeln abzurichten, nicht Zeit genug hatte.

c) Es wurde befohlen, dass die Divisionen unter sich ein Intervall von 12 Schritten in Zukunft beybehalten sollen, da das grössere Intervall bloss bey der ersten Zusammenstellung zur Vermeidung der Unordnung bey den Frontmärschen angeordnet wurde.

Beym Ausrucken eines einzelnen Insurr: Cav: Rgmts wurden die Reserve Escadronen der Oberst und Majors Division in eine Division vereinigt, und auf dem linken Flügel in Front gestellt, und von dem ältesten 2ten Rittmeister Commandirt.

Die Reserve Escadron der Oberstlieutenants Division kam in die Frontlinie auf dem rechten Flügel.

Bey der Ausruckung einer Insurrections Cav: Brigade wur-
54. den / die 6 Reserve Escadronen hinter die Mitte in 3 Divisionen mit dem Intervall von 12 Schritten unter sich, als 2tes Treffen aufgestellt, und von einem Staabsofficier Commandirt.

Die verschiedene Aufstellung und Verwendung der Reserve Escadronen, welche aus den geschicktesten Leuten, und besten Pferden zusammengesetzt waren, geschah, um sich von ihrer Ausbildung, und Brauchbarkeit zu überzeugen. Wäre die Insurrection noch längere Zeit beysammen geblieben, so würde ein 2ter Major zu Commando der Reserve Escadronen in Antrag gekommen seyn, welches gleich bey der Errichtung nur wegen Ersparung der Unkosten nicht geschah.

Die verschiedene Verwendung der Reserve Escadronen, bald als Divisionen in der Front, bald einzeln vor und hinter der Front, zeigte mit vieler Befriedigung, dass eine solche gut abge-

richtete Escadron zu jedem Zweck ohne Verbreitung verwendet werden könne.

2⁰ Die Rechtsumkehrung zu 3. und 4. konnte wegen Mangel an Zeit bey dem Unterricht nicht angenommen werden. Die Umkehrung mit Geraden und Ungraden wurde nur einzeln geübt. Die Umkehrung geschah durch die Rechtsschwenkung in Abtheilungen.

3⁰ Alle Schwenkungen während dem Marsch, auch mit halben Escadronen geschehen mit beweglichem Pivot.

4⁰ Die Deployirung erfolgte durch die Vorrückung der 1sten Abtheilung durch die Schwenkung, und gerade Vorrückung in die neue Frontlinie.

Die Ziehung zu diesem Maneuvre durfte wegen des leicht möglichen Ausein- / ander Flatterns der Abtheilungen in 2 Glie- 55.
dern, mit kleinen Pferden, und darum ohne Consistenz nicht gelehrt werden.

5⁰ Es wurde eine umständliche Instruction für die Unterabtheilungen bey Detachirungen zu Avant und Arriergarden mittels eines eigenen Planes vorgezeichnet.

Der E.H. Palatin hatte alle Insurrections Cavallerie Rgmter schon mehrmalen einzeln besehen; und da Er sie schon ganz geeignet fand in grösserm Körper zu maneuvriren, so liess er sowohl die Linien, wie auch Insurrections Cavallerie in ganzen Brigaden maneuvriren, wozu die fundamental Bewegungen der Cavallerie Brigaden zur Bewerkstelligung vorgeschrieben wurden. Der E.H. Palatin hatte Ursache vollkommen zufrieden zu seyn, da Er fand, dass die Insurrections Cavallerie wirklich erstaunenswürdige Fortschritte in den Waffenübungen machte, und vollkommen geeignet war, mit Nachdruck vor dem Feind zu dienen. Die Rgmter Szala, Sümegh, Bihar, Eisenburg, Weszprim, Ödenburg, und vorzüglich Heves zeigten sich in jeder Hinsicht vortrefflich.

Am 22. Octob: ist der General Hertelendy mit dem Heveser 22. Octob.
Cavallerie Rgmt von Bokod nach Kovácsi bey Pápa beordert worden.

Bey dem Torontáler Cavallerie Rgmt ist eine kleine Veränderung in der Dislocation erfolgt: der Ort Csögle ist für den Staab des noch und noch bey der Insurrections Armée einruckenden Arader Insurr: Cavallerie Rgmts bestimmt worden.

Überhaupt wurden die Corps d'Armée / folgendermassen neu 56
dislocirt, als:

1stes Corps de Reserve (Schwarzenberg) Surány — kam am 7. October nach Waitzen.

2tes Corps de Reserve (E.H. Palatin) blieb in Kis-Bér.

1stes Armée Corps (Somariva) Mocsnok — kam am 2. Novemb: nach Tyrnau.

2tes Armée Corps (Hohenzollern) Neutra — kam am 4. Novemb: nach Szered.

3tes Armée Corps (Klenau) Galántha — kam am 5. Novemb: nach Neuhäusel.[1])

5tes Armée Corps (Reuss) Tyrnau — kam am 3. Novemb: nach Neutra.

6tes Armée Corps (Hiller) Freystadt — kam am 4. Novemb: nach Léva.

7tes Armée Corps (Schauroth) blieb in Komorn.

Da zu dieser Zeit in der Brigade Schneller (Lichtenstein und Palatinal Hussaren) die Desertion täglich zunahm, so wurden Seine Majestät gebethen, diese Brigade mit der Brigade Keglevich (Presburg und Neográd) auf der Demarcationslinie bey Raab verwechseln zu dürfen, welches am 24. Octob: genehmiget und angeordnet wurde.

Am 24. Octob: haben Seine Majestät folgenden Armée Befehl in Druck erlassen:

57. »Ich habe den Krieg geendet, / (so lautet dieser Befehl) um die Segnungen der Ruhe meinen Völkern wieder zu schenken; ihr Wohl nicht länger dem Ungefähr ungewisser Ereignisse auszusetzen. Sie haben ihre Treue, ihre warme Anhänglichkeit in allen Gefahren bewährt, und somit das Band fester und unauflöslicher geknüpft, das den Fürsten an ein gutes Volk bindet.

»Ich erkenne in Meiner Armée — an deren Thaten Ich immer mit inniger Rührung zurück denken werde, — die Stütze Meines Thrones, den Schutz und Bürgschaft der künftigen Ruhe meiner Unterthanen. Sie hat in den drey letzten blutigen Schlachten, die Achtung und Bewunderung der Welt erworben — die zahllosen Beweise unerschütterlicher Treue und Anhänglichkeit an Meine Person geben ihr den höchsten Anspruch auf Meine Liebe, sind ihr der sicherste Bürge Meiner Dankbarkeit. Ihr Wohl, ihre Auszeichnung wird auch ferner Meine angelegentlichste Sorge seyn.

Die Verdienste jede Einzelnen nach dem Wunsche meines Herzens zu belohnen, ist jetzt, wo das Wohl aller ihrer Angehörigen

[1]) *4tes Armée Corps.* (Rosenberg) Presburg

Mir eben so nahe liegt, unmöglich; doch werde Meinem tapfern Heere der höchste Beweis der Dankbarkeit und Zufriedenheit, den Ich unter diesen Umständen ihm zu geben vermag. Ausser den bereits zahlreich erfolgten Beförderungen und den der Mannschaft zugeflossenen Gratificationen, habe Ich die Vertheilung der für jedes Corps d'Armée resolvirten Anzahl von Theresien-Ordenskreuzen, goldenen und silbernen Tapferkeits- / Medaillen, verbun- 58.
den mit besondern Geschenken, verfügt. Ich verordne zugleich die Abhaltung eines Ordenskapitels, und der Medaillon-Commission, damit Jeder, der durch ausgezeichnet tapfere Handlungen Verdienste erworben zu haben glaubt, seine Ansprüche geltend machen könne. Jedem soll volle Gerechtigkeit wiederfahren.

»Der Friede führt nun die Armée aus dem Felde wieder zurück. Ich erwarte mit Zuversicht, dass sie den mit ächter Tapferkeit verbundenen Geist der Disciplin, der Vaterlandsliebe und der Eintracht mit den Bürgern, der bis jetzt sie beseelte, aufrecht erhalten, — dass das wohlerworbene Gefühl ihres Werthes in ihr nicht erlöschen und jeder ihrer Vorgesetzten mit Mir nach dem Ziele streben werde, den Geist der Ordnung, und die innere Verfassung zu erhalten, die allein Uns dauernde Ruhe und Achtung bey unsern Nachbarn versichern können. Dotis den 24. October October 1809. Franz. m. p.«

Durch das Hauptarmée Commando wurde bekannt gemacht, dass Seine Majestät mittels allerhöchsten Handschreibens vom 22. Octob: das Avancement bey der ganzen Armée einstellten.

Es wurden zu dieser Zeit an mehrere wohlverdiente tapfere Krieger der Armée goldene Medaillen, mit einem Geschenk von 1.000 fl: und silberne Medaillen mit einem Geschenk von 400 fl: vertheilt. Zugleich wurde ein Theresien-Ordens Kapitel unter / 59.
dem Vorsitz des FM. Fürsten von Lichtenstein, und eine Medaillen Commission unter dem Vorsitz des Fürsten von Hohenzollern auf den 15. Januar 1810. bestimmt.

Der GM. Bar: Vay hat die Rechnungs Instruction, für diejenigen Rechnungsführer, welche der deutschen Sprache nicht kundig sind, aus patriotischem Eifer für das allgemeine Beste, in die ungarische Sprache übersetzt, und am 25. Octob: wurde mittels 25. Octob.
eines Tagsbefehls bekannt gemacht, dass dieses Werkchen zur Vertheilung an die Truppen zum Druck befördert worden sey.

Auf wiederholte Anfragen, ob die Frührapporte und andere Eingaben deutsch, oder ungarisch verfasst werden sollen, wurde

der Tagsbefehl von 12. July 1809. wiederholt, dass nämlich alle Frühapporte und Eingaben in ungarischer Sprache eingereicht werden können, da diese Sprache durch das Gesetz, als Dienstsprache bey der Insurrection eingeführt worden.

26. Octob. Am 26. Octob: überreichte der DG. Mecséry ein Schreiben in deutscher Sprache des Gouverneurs von Raab Narbonne, an den Generalen Schneller, worinn er erklärt, dass er den Holzschlag zu Vének nicht einstellen lassen könne, bis die vor der Ratification des Feindes dem Abten von Martinsberg auferlegte Contribution bezahlt sey; doch wolle Er die Befehle seines Monarchen hierüber erwarten.

Es wurde auch kund bemacht, dass Seine Majestät die Aus-
60. fuhr über die / Demarcationslinie zwar gestatten, aber nur in jene Gegenden, welche von den Franzosen und ihren Alliirten verlassen worden.

Zugleich befahlen Seine Majestät, dass das Palatinal Hussaren Rgmt über Pest und Eperies nach Gallicien in Marsch gesetzt werde.

27. Octob. Am 27. Octob: befahlen Seine Majestät, dass mit der Formirung der Freywilligen Cavallerie Corps (Volones) einzuhalten sey.

Auch hatte die Hauptarmée zu dieser Zeit eine weitschichtigere Dislocation zur Erleichterung des Landes bezogen. Das Rgmt Lichtenstein Hussaren wurde durch das Rgmt Levenehr Dragonen bey dem 2ten Corps de Reserve abgelöst. Lichtenstein Hussaren wurde zum 5ten Armée Corps übersetzt, wo es am 13. Novemb: in Tyrnau einruckte. Levenehr Dragonen [traf][1]) am 12. 9ber in Móor ein.[2])

In jenen Gegenden, wo die Franzosen ihre Vorposten eingezogen haben, wurden auf Befehl Seiner Majestät einstweilen auch unsere Vorposten vermindert.

Der E.H. Palatin wollte den bestehenden Reserve Escadronen noch vor dem Rückmarsch der Theisser Districte in ihre Comitate einen deutlichen Begriff ihrer wichtigen Bestimmung zu Avant und Arriergarde bey einem versammelten Corps beybrin-
29. Octob. gen lassen; daher wurde unterm 29. Octob: verordnet, dass die Reserve Escadronen der Rgmter Heves, Szabolcs, Bihar, Toron-
61. tál, Szathmár und Arad in den umliegenden Ortschaften / bey

[1]) sollte
[2]) eintreffen

Pápa auf 4 Täge versammelt und durch den Gralen Hertelendy nach einer eigens dazu erhaltenen Insurrection in den Aufstellungen und Bewegungen der Avantgarde exercirt werden.

Für die Insurrections Infanterie wurde nun auch eine Veränderung in der Dislocation angeordnet, wozu die Truppen sich am 30. Octob: in Marsch setzten. Die neue Dislocation war, wie folget:

DG. Hadik in Kisbér.	Brig: Hofmeister zu Kis Bér	Eisenburg	Bat:	Nro 5	nach	Császár
		Eisenburg	„	„ 6	„	Szak
		Komorn	„	„ 7	„	Kocs
		Szala	„	„ 8	„	Szend
		Veszprim	„	„ 9	„	Ászár
	Brig: Splényi in Csákvár	Szathmár	Nro	11	nach	Boglár, Bagmár
		Borsod	„	12	„	Acsa
		Máramaros	„	13	„	Vál, Sz: Péter
		Heves	„	15	„	Magy: Almás, Zámoly
		Borsod	„	16	„	Csákberény, Csókakő
		Gyömör	„	17	„	Lovasberény, Pátka
		Zemplin	„	18	„	Csákvár.

Vom Hauptarmée Gral Commando wurde am nämlichen Tage angezeigt, dass Seine Majestät den FM. Gr: Bellegarde zum Commandirenden, und zum Hof-Commissair bey der Wiederbesetzung von Gallicien ernannt haben.

Zugleich wurde bekannt gemacht, dass nach einer Erklärung des Russischen Generalen, Galliczin, Commandirenden Generalen der Russischen Truppen in Gallicien das bestandene Deserteurs Cartell zwischen Österreich und Russland als aufgehoben zu betrachten sey. / 62.

Der Friede war nun bey der Insurrections-Armée publicirt, was im Jahre 1801 nicht geschah.

Die Insurrection im Felde, und die Insurrectional Cassa hatte nach dem Gesetz nur ein halbes Jahr zu bestehen. *[»Et quidem pro medio dumtaxat auro, ea ratione; quod si sub decursu Campiductus Sua Majestas Sacrissima praevideret, ulterius necessarium fore, ut Insurrectionalis Militia adhibentur, mature, brevissimo termino et loco, qui opportunissimus videbitur Diaetam Convocari*

digentur, ut tam relata ad Insurrectionis Adminicula, quam alia defensionis media, Consilia, iniri possint. (Art. II. §. 23.)] — Die Insurrection des Adels von Ungarn wurde durch das königliche Rescript vom 10. April 1809 in Feld beruffen. Folglich waren die gesetzlich stipulirten 6 Monate des Feldzuges, und der Insurrectional Casse verflossen.

Nun wurde der Friede am 24. Octob: kund gemacht. Die Insurrection glaubte sich nicht mehr nothwendig im Felde; wohl aber fühlte sich jedes einzelne Mitglied der Insurrection, welches Haus, Hof, Wirthschaft, Weib und Kinder in der Heimath hatte, um so mehr nothwendig zu Hause, als seine in der Heimath ververlassenen Angehörigen darbten, und die ernährende Wirthschaft verfiel in Abwesenheit des natürlichen Pflegers, zumahlen in den vom Feinde besetzten ausgesaugten Gegenden. Viele Mitglieder der Insurrection waren so arm, dass sie ihr und ihrer Angehörigen tägliches Brod mit ihrer Handarbeit zu Hause verschaffen mussten. Nun ruckte der Winter an; und der arme Vaterlandsvertheidiger, der den Sommer hindurch im Felde stand, und nichts
63. erwerben konnte, / sah die Seinigen in der Heimath, bey der täglich zunehmenden Theurung, dem gewissen Jammer und Elend Preis gegeben. — Diess zusammengenommen verursachte, dass die Insurrection allgemein der Wunsch ergriff, nach geendetem Krieg in ihre Heimath zurückkehren zu dürfen, so, dass sie diesen Wunsch an den Reichspalatin laut äusserte.

Diese Rücksichten, der Umstand, dass besonders bey dem Corps des Generalen Kalnásy in der Árva die Desertion bey den Insurrections Bataillonen sich beträchtlich anhäufte, — die Erwägung, dass der gesetzlich stipulirte Felddienst und Sold der Insurrection sein Ende nehme, und dem Allerhöchsten Aerarium, in dessen Verpflegung nunmehr die Insurrection nothwendiger Weise übertreten müsste, viele Auslagen erspart würden, welche nicht unumgänglich nöthig wären, bewogen den Reichspalatin, dem König am 28. Octob: die Vorstellung zu machen, die Insurrection aus eben angeführten Gründen zu entlassen.

Diese Vorstellung des Reichspalatins wurde aber Allerhöchsten Ortes ungnädig aufgenommen, und veranlasste folgendes empfindliche Kabinetsschreiben:

»Der Besichtigung der Insurrections Truppen bey Pápa (so lautet es) stellen sich Hindernisse entgegen, und Ich fand es angemessen, selbe bey Stuhlweissenburg zu sehen, wogegen aber

Euer Liebden Einwendungen in dem Bericht vom 28ten dieses machen.

»Ich kann mich in diesem Augenblick, wo Ich der in Verhandlung stehenden Conventionen mit / Ungeduld entgegen harre, und 64.
wovon die frühere oder spätere Räumung, und die Sicherheit abhängt, unmöglich auf drey Tage von hier entfernen.

»Mittlerweile muss die für die ganze Armée bestimmte, und für diese sowohl, und auch für das Land äusserst dringende weitere Dislocation, wovon Ich Euer Liebden unterm 27. Octob: in die Kenntniss setzte, bezogen werden, wornach sich die Insurrection ohnehin mehr an Stuhlweissenburg nähert. Damit aber alle allenfalls vergeblichen Märsche unterbleiben, so sind die Regimenter, welche aus der Mannschaft der von den Franzosen besetzten Comitaten bestehen, bey Beziehung der neuen Dislocation am Cordon, oder am weitesten vorne zu belassen.

»Sehr unerwartet ist Mir der ungehörte Drang nach Rückkehr in die Heimath, den der Adel laut nach Eurer Liebden Bericht äussern soll. Der König erkennet, wenn das Vaterland in Gefahr ist, und der König erkennet, wenn die Gefahr vorüber ist; diess ist und muss Seiner Einsicht, und Seiner Erkenntniss überlassen bleiben. Der Friede ist zwar abgeschlossen, allein noch keine einzige Bedingniss des Feindes ist erfüllt, nicht einmal die hiezu erforderlichen Conventionen abgeschlossen.

»Erst am 20ten Novemb: werden sich die Franzosen aus Ungarn zurückziehen, folglich ist noch ein Theil des Landes bis dahin in feindlichem Besitz. — Die Russen stehen noch längs der Grenze Ungarns, und schon izt sollte der Adel nach Hause zu gehen verlangen? — Ein grosser Theil der Insurrection ward auf Kosten des Aerariums erhalten, vom 1ten / Novemb: an wird 65.
das Ganze vo/m Aerario vorschuss Weise übernommen.

»Bey der vorigen Insurrection blieb die Insurrection noch mehrere Zeit nach abgeschlossenem Frieden, und zwar in Österreich Anno 1801 aufgestellt. Endlich führe Ich in Person das OberCommando, bin Selbst bey der Armée, — wenn daher unter solchen Umständen sich der Wunsch und Drang nach der Heimath so laut äusserte, so könnte es nur hie und da an dem Vorgesetzten fehlen, deren Nahmhaftmachung Ich Eurer Liebden zur Pflicht machte, und Ich will, dass gegen jene, die ihre Fahnen eher, als es an der Zeit, und von Mir bestimmt wird, verlassen, nach der vollen Strenge des Gesetzes verfahren werde. Ich muss

daher Euer Liebden in Betreff der bevorstehenden Revue wiederholen, dass Ich jenen Theil der Insurrections Truppen, welcher, wann Ich den Tag bestimmen werde, ohne viele und beschwerliche Märsche zusammengezogen werden kann, bey Stuhlweissenburg sehen werde.«

Dieser Befehl hatte die Folge, dass die Insurrection zwar nicht entlassen wurde, dass aber alle Zahlungen aus der Concurrenz-Cassa, vermöge des Gesetzes mit Ende Octobers 1809 eingestellt wurden, und alle Auslagen für die Insurrection vom 1sten Novemb: 1809 bis zu ihrer gänzlichen Auflösung in Januar und Februar 1810, für das Insurrections General Commando aber bis Ende May 1810, nicht vorschussweise, sondern vollständig von dem Allerhöchsten Aerarium bestritten werden mussten, wie
66. es Seine Majestät späterhin (ddto / Laxenburg am 4. Sept: 1810) bewilligten.

3. Novemb. Am 3. Novemb: befahlen Seine Majestät dem E.H. Palatin, dass das Hauptquartier der Insurrections Armée nach Stuhlweissenburg zu verlegen sey. Die Linien Rgmter des 2ten Corps de Reserve wurden nur wegen der Entfernung, von ihrem Chef an das 7te Corps d'Armée angewiesen.

Dem Major Edelspacher wurde das Commando der 3 eingeruckten Escadronen des Arader Cav: Rgmts und die fernere Zusammensetzung desselben aufgetragen.

Zu dieser Zeit kamen noch immer französische Deserteurs bey den Vorposten der Insurrection an.

5. Novemb. Am 5. Novemb: bezeigte der Commandierende General Fürst von Lichtenstein dem E.H. Palatin für Seine gemeinsame, höchstgnädige Mitwirkung in den obgewalteten Dienstverhältnissen seinen ehrfurchstvollsten Dank.

Dem Generalen Gosztonyi wurde wieder das Pesther Cavallerie Rgmt, und dem Gralen Vay das Szathmárer Cavallerie Rgmt in die Brigade übergeben.

6. Novemb. Am 6. Novemb: wurde aus Móriczhida von den Vorposten gemeldet, dass die Franzosen, den Posten Baboth eingezogen, und die Wachthütten verbrannt haben.

7. Novemb. Am 7. Novemb: befahlen Seine Majestät, dass der E.H. Palatin, bey der bevorstehenden Zurücksendung der Insurrection in ihre Comitate einen Aufsatz zu einem Arméebefehl überschicken
67. soll. Dieser Aufsatz ist von dem / Flügel-Adjutanten des Reichspalatins Major Kisfaludy verfasst worden.

Nun hatte sich die Insurrection auf allerhöchste Anordnung in Bewegung gesetzt, und bezog folgende neue Quartiere:

Am 7. Novemb: marschirte die Artillerie Reserve, sammt Fuhrwesen nach Hanzsabék.

DG. Mecséry in Pápa dann in Weszprim	GM. Keglevich in Moór	Cavall: Rgmt Presburg	nach	Moór		
	„ „	Neográd	„	Csákvár		
	GM. Gosztonyi in Lovasberény	„ „	Pest	„	Lovasberény	
	GM. Andrássy in Palota	„ „	Szala	„	Palota	
		„ „	Sümegh	„	Mezőkomárom	
DG. Hadik in Stuhlweissenburg	GM. Splényi in Vál	Bat: Heves	Nro 15	„	Vál	
		„ Borsod	„ 16	„	Acsa	
		„ Borsod	„ 12	„	Szár	
		„ Zemplin	„ 18	„	Bicske	
		„ Gömör	„ 17	„	Sáskut	
		„ Máramaros	„ 13	„	Ercsény	
		„ Szathmár	„ 11	„	Tárnok	
DG. Mecséry in Weszprim	GM. Hofmeister in Weszprim	Bat: Weszprim	Nro 9	nach	Stuhlweissenburg	
		„ Stuhlweissenburg	„ 10	„	Iszka Sz: György	
		„ Komorn	„ 7	„	Kis-Bér	
		„ Eisenburg	„ 5	„	Csatka	
		„ Eisenburg	„ 6	„	Csesznek	
		„ Szala	„ 8	„	Vörösberény	

Am 18. Novemb: marschirte das **18. Novemb.**

GM. Mecséry in Weszprim	DM. Meskó in Weszprim	Cav: Rgmt Eisenburg	nach	Marczaltheő		
	„ „	Weszprim	„	Lovászpatona		
	Div:	Ödenburg	„	Pápa		
DG. Hadik in Stuhlweissenburg	GM. Vay in Sárosd	„ Szathmár	„	Adony		
		„ Szabolcs	„	Sárosd		
	Obst: Dobozy in Földvár	„ Bihar	„	Földvár		
		„ Torontál	„	Pataszeg		
		„ Arad	„	Bóly		
	GM. Hertelendy in Simontornya	„ Heves	„	Simontornya /	**68.**	

Endlich verfügte sich auch das Hauptquartier der Insurrection von Kis-Bér, und das General Commando von Móor, am 10. Novemb: nach Stuhlweissenburg. **10. Novemb.**

Am 13. Novemb: wurde die Cavallerie der Theisser Kreise, während des Marsches in die neue Dislocation in folgende Concentrirung beordert, um am 14ten zur Übung des Revue Maneuvres vor Seiner Majestät dort einzutreffen, als:

Unter Commando des E.H. Palatins beym Revue Maneuvre.	GM. Gosztonyi	Cav: Rgmt	Arad	nach	Sárkeresztur
		„ „	Torontál	„	Soponya
		„ „	Bihar	„	Aba
	GM. Vay	„ „	Szathmár	„	Szabad
		„ „	Szabolcs	„	Pákozd
		„ „	Heves	„	Pátka
	GM. Hertelendy	„	Commendant aller Reserve Escadronen als Corps de Reserve.		

Am nämlichen Tage wurde die Bragade Meskó beordert, sich am 15. Novemb: zur Revue der Cavallerie der Donauer Kreise, gleich jenen der Theisser Kreise in Marsch zu setzen, und zwar indessen:

Cav: Rgmt Eisenburg nach Rátóth.
» » Weszprim » Isztimir.
» » Ödenburg » Inota.

Seine Majestät haben die Generale der Insurrection, FML. Mecséry, GM. Hertelendy, Splényi, Hofmeister, Kalmásy, Meskó bey den k. k. Truppen in Ungarn angestellt.

16. Novemb. Am 16. Novemb: sind Seine Majestät in Stuhlweissenburg angelangt.

17. Novemb. Am 17. Novemb: war das grosse Revue Maneuvre der Cavall-
69. lerie der / Theisser Kreise vor Seiner Majestät unweit Stuhlweissenburg in der Puszta Börgönd bey sehr schlechter Witterung, da es 14 Täge vorher geregnet hatte. Die Aufstellung der Trupp war, wie folget:

Ordre de Bataille.

Avantgarde

Torontál / Heves.

1. Treffen.

Gen: Maj: Vay.

Arad, Szathmár, Szabolcs, Heves.

2. Treffen.

Gen: Maj: Gosztonyi.

Torontál / Bihar.

Corps de Reserve.

Bihar, Szathmár, Szabolcs.

Die Reserve Escadronen waren unter Commando des Generalen Hertelendy als Avantgarde, und Corps de Reserve aufgestellt. Diese haben die Chaine vor der Front, in den Flügeln, die Cotoyirungen und Deckung der Colonen, dann die Plenklerkette mit der gehörigen Unterstützung nach dem Insurrections Reglement mit vieler Pünktlichkeit dargestellt; und die Attaque in die Flanque des Feindes traf mit der Attaque en echelon des 1sten Treffens genau überein. Überhaupt hatte diese Trupp einzeln und im ganzen betrachtet, so viel geleistet, dass sie sich selbst / 70.
übertraf, — dass man die Haltung, die Ordnung, die Ruhe, die Gewandtheit und Praecision in jeder Bewegung, in jeder Wendung, die sie bewies, nur von einer langgeübten Trupp so, und nicht besser erwarten konnte. Der E.H. Palatin hatte das ganze Maneuvre selbst commandirt. Seine Majestät wohnten dem ganzen Maneuvre in Begleitung der E.H.ge Anton, Ludwig, und [zahlreicher][1]) Generalität bey.

Am 18. Novemb: hat das Bataillon Weszprim vor Seiner 18. Novemb.
Majestät in Feuer exercirt.

Am 19. Novemb: ist die Cavallerie der Donauer Kreise hin- 19. Novemb.
ter den Weingärten von Stuhlweissenburg an der Strasse nach Ofen zur Revue, vor Seiner Majestät aufgestellt worden, wie folget:

Ordre de Bataille.

DG. Mecséry.

1. Treffen.

GM. Andrássy. — GM. Keglevich.

Sümegh, Szala, Neográd, Presburg.

2. Treffen.

GM. Meskó, GM. Gosztonyi,

Div: Ödenburg, Weszprim, Eisenburg, Pesth.

[1]) der

Nach der Reserve und dem Defiliren dieser Cavallerie haben Seine Majestät die Volones des Comitats und der Stadt Stuhl-
71. weissenburg unter / Commando des Majors Gr: Paul Smidegg besehen, welche hinter der Front der Insurrection aufgestellt waren. Nach der Revue haben sich Seine Majestät in Ihr Hoflager nach Dotis zurückbegeben. Die Cavallerie der Donau Kreise ist von hier wieder in die Cantonirungsstation zurückmarschirt, in welcher sie vorher stand.

Am 19. Nevemb: hat der E.H. Palatin an die Insurrection folgenden Tagsbefehl erlassen:

»Des Kaisers Majestät geruhten allergnädigst nach der Revue der Cavallerie der Donauer Kreise, an dem heutigen Tag Ihre Zufriedenheit über die Cavallerie aller vier Districte schriftlich zu äussern; nachdem Allerhöchstdieselben am 17. d. M. die Cavallerie der Theisser Kreise mündlich belobt hatten. Das Kabinettschreiben hierüber lautet, wie folget:

»Ich kehre beruhiget zurück, denn Ich fand dasjenige, was Ich hoffte, und was Ich zu erwarten berechtigt war: Folgsamkeit, Ordnung, Ruhe, und Aufmerksamkeit in allen Truppen; ich sah, und bin überzeugt dass selbe auf den Schlachtfelden alles geliefert haben würden, was eine Trupp, die heisse Vaterlandsliebe, Ehr und Pflichtgefühl leitet, zu leisten vermag. Ich erkenne die Verwendung der gesammten Generale, [— — —] Staabs und Ober-Officieren, dann der gesammten Mannschaft bekannt zu machen.«

»Ich hätte sehr gewünscht, dass auch die Cavallerie der Donauer Kreise ihre Geschicklichkeit im Maneuvriren vor Seiner Majestät hätte darthun können, allein die Staatsgeschäften erlaub-
72. ten / Seiner Majestät nicht, länger hier zu verweilen, und Allerhöchstdieselben geruhten sich mit dem Bericht, den Ich hierüber erstattete, zu begnügen, im welchem Ich das verdiente Zeugniss, der angewandten Mühe in ihrer gelungenen Ausbildung und die Unverdrossenheit in der Ertragung jeder Beschwerlichkeit, mit wahrer und vollkommener Befriedigung ausfertigte.

»Das Bataillon Weszprim Nro 9. hat eben auch bey seinem Exercitium an dem gestrigen Tag die Zufriedenheit Seiner Majestät erlangt, und dasselbe nimmt einen gleichen Antheil an der Belobung Seiner Majestät, welches vorzüglich dem Herrn Commandanten, der dieses Bataillon ausbildete, dann denen Herrn Officieren, und der gesammten Mannschaft zukommt.

»Die gesammten Insurrections Truppen verbleiben in ihren

angewiesenen Cantonirungen, bis die fernere Anordnung Seiner Majestät, dieselben in ihre Comitate abrucken zu lassen, erfolgt, welches sich dann auch auf diejenigen erstrecken wird, welche an der Arva, und bey Dukla stehen.«

Am 21. Novemb: haben Seine Majestät sich von Dotis nach Raab; von da am 22. Novemb: nach Presburg begeben.

Am 24. Novemb: befahlen Seine Majestät aus Presburg, dass 24. Novemb
die Insurrections Mannschaft der Theisser Districte in ihre Comitate in Marsch gesetzt werden soll, da die Franzosen am 20. Nov: sich aus Ungarn hinter Wien zurückgezogen haben. Die Insurrection der Donauer Kreise aber hat in ihrer dermaligen Cantonirung so lange zu / verbleiben, bis die k. k. Armée ihr Platz 73.
machen würde.

Am 28. Novemb: sind die Volones des Weszprimer Comi- 28. Novemb.
tats, wovon eine Escadron zu dem Weszprimer Cav: Rgmt eingetheilt wurde, durch den Generalen Meskó gemustert worden.

Die gesammte Reserve-Armée aber, welche aus den Volones, Depot Divisionen, und Reserve Escadronen bestand, ist vermög Anzeige des FM. Prinzen Ferdinand von Würtemberg an das General Commando in Ungarn angewiesen worden.

Auf eine Vorstellung des E.H. Palatins haben Seine Majestät
am 3. Decemb: gewilliget, dass die Insurrection der Theisser 3. Decemb.
Kreise in ihre Comitate ab, die der Donauer Kreise aber ihren Comitaten näher rücke. Jedoch hatten die Truppen so lange beysammen zu bleiben, bis das königliche Rescript zu ihrer Dissolvirung anlangen würde. Diesen Marsch haben die Truppen am 6. Xber angetreten. Die meisten Truppen langten noch im December in ihrer Heimath an, nur die Maramaroser sind erst am 4. Jäner 1810 in Szigeth angekommen.

Zugleich hat der E.H. Palatin durch einen Tagsbefehl bekannt gemacht, dass der FmL. Egermann, welcher das Detachement bey Eperies Commandirte, die Folgsamkeit, Ordnung, und Disciplin des Cav: Rgmts Zemplin, des Bataillons Bihar Nro 14., und Abaujvár Nro 19., und vorzüglich die Obersten Kéler und Kandó anrühmte, welche die Insurgenten mit unermüdetem Fleiss, Eifer, und Thätigkeit zum Zweck ihrer Bestimmung bildeten und übten. / 74.

Ferner, dass der verdienstvolle Chef des Insurrections Gqmstaabes, Oberste Petrich um 20. Novemb: zum Gral Major, und Local Director des Ludoviceums ernannt worden sey.

4. Decemb. Am 4. Decemb: ertheilte der E.H. Palatin den Befehl zum Rückmarsch des Zempliner Cav: Rgmts, dann der Bataillone Bihar und Abaújvár.

5. Decemb. Am 5. Decemb: hat der E.H. Palatin die Artillerie, und ihre Branchen von der Insurrection entlassen.

Die Dislocation der Truppen der Donauer Kreise wurde zu dieser Zeit, theils zur Erleichterung des überhäuften Weszprimer Comitats, theils um die Truppen näher an ihre Comitate zu bringen, wieder verändert. Das Detachement in der Árva erhielt den Marschplan zum Rückmarsch durch den Obersten Provincial Commissair von Végh; vermög derselben langten die meisten Truppen bis halbem December in ihrer Heimath an; die entfernteste ruckte am 15. Jäner 1810 im Bácser Comitat ein.

12. Decemb. Am 12. Decemb: verlegte der E.H. Palatin sein Hauptquartier nach Ofen.

Endlich langte auch das königliche Rescript zur Auflösung der Insurrection an. Der Reichspalatin verkündigte dieses am 18. Decemb. 18. Decemb: denen Jurisdictionen, ertheilte solchen zugleich eine gedruckte Instruction in 80 Paragraphen, die Dissolvirung der 75. Insurrection betreffend. /

Zugleich erliess der E.H. Palatin an die Insurrection einen Armée-Befehl, worinn Er seine Gesinnungen an Tag legt, und einen Armée-Befehl Seiner Majestät an die Insurrection, nebst Seiner eigenen Beurlaubung an dieselbe, zur Austheilung beyschliesst.

»Ich schliesse hier (so lautet der Armée-Befehl des E.H. Palatins) eine hinlängliche Anzahl Exemplare der allergnädigsten Äusserungen Seiner Majestät bey, so viel möglich, jeder Insurgent ein Exemplar davon als ein Zeugniss der Gnade und Wohlwollens seines Königs erhalte, und dasselbe seinen Angehörigen und Freunden vorzeigen könne.

»Meine Gesinnungen über die unermüdete und beste Verwendung zur Beförderung des Allerhöchsten Dienstes vom ersten Generalen bis zum letzten Gemeinen sind jedem Mitglied der Insurrection bekannt.

»Die Beylagen in der verhältnissmässigen Anzahl Exemplare zum gleichen Zweck bestättigen dieselben. Ich versichere jedes Mitglied der Insurrection, dass die Mir bezeigte Anhänglichkeit und Folgsamkeit ein bleibendes Denkmal in meinem Herzen grün-

dete; und Ich werde Mich stäts mit grossem Vergnügen an das Vertrauen erinnern, welches Mir erwiesen wurde.

»Die Insurrection hätte in der möglichst kürzesten Zeit nicht auf den Grad jener militairischen Ausbildung gelangen können, auf welchen sie gekommen, wenn Ich Mich nicht der unbedingten Hilfe der Herren Generale, und aller / Chefs stäts erfreute. Ich 76.
erstatte denselben daher meinen lebhaften Dank für die geleistete Mitwirkung; Ich erkenne dieselbe und wünsche meine Erkenntlichkeit auch bethätigen zu können.«

Seine Majestät der Kaiser und König von Ungarn an die adeliche hungarische Insurrection:

»Dem Beyspiele Eurer Ahnen getreu Eurem König mit Liebe und Gehorsam ergeben, von der reinsten Anhänglichkeit für Euer Vaterland beseelt, mit Mannskraft und dem besten Willen ausgerüstet, seyd Ihr nach dem Geiste der Gesetze auf meinen Ruff in bedeutender Zahl herbeygeeilt, um zum Schutze Eurer Brüder an dem nun geendeten Kampfe Theil zu nehmen. Ich kannte Eure Tapferkeit, war Zeuge Eures rastlosen Bestrebens — Euch vollkommen brauchbar für Eure Bestimmung zu machen; sah mit Zufriedenheit die glücklichen Erfolge dieses Bestrebens, und rechnete nun mit Zuversicht darauf, dass, so wie schon viele einzelne, und ganze Schaaren von Euch glänzende Beweise von Heldenmuth gegeben hatten, auch Euer gesammter, zahlreicher Körper am Tage der Schlacht mit meinen von ganz Europa hochgeachteten Arméen wetteifern wird, um den Feind aus dem Herzen der Monarchie zu entfernen, und den Staat durch entschiedende Streiche zu retten.

Der Friede hat nun Euren edlen Anstrengungen ein Ziel gesetzt. Mit herzlichem Danke für das, was Ihr geleistet habt, und was Ihr zu leisten bereit waret, entlässt Euch Euer König.

Nehmt hin in den Schooss Eurer Familie das lohnende Bewustseyn erfüllter Pflicht gegen Fürst und Vaterland. Erhaltet aufrecht den Heldensinn Eurer Väter. Nie müsse bey Euch / er- 77.
löschen jene Nationalkraft, die fruchtbar dem Feinde, wohlthätig und schützend Euren Mitbürgern ist. Achtung gegen Eure Vorgesetzte, Eintracht unter Euch, Liebe der Ordnung sey Eure Loosung im Frieden, wie im Kriege; und der schöne Verein kriegerischer und bürgerlicher Tugenden, den die Jahrbücher Ungarns darstellen, sichere Euch für immer die Ruhe, und das Glück, die der Wunsch Eures Königs und der unablässige Zweck Seines

Strebens sind. Gegeben zu Presburg, den 24. Novemb: 1809. Franz. m. p.«

Der E.H. Reichspalatin an

»Ungarns Edle! Als der Kriegssturm Ungarns Grenzen bedrohte, da eiltet Ihr von Vaterlandsliebe beseelt nach dem ruhmvollen Beyspiel Eurer Heldenahnen, die Waffen ergreifend, auf den Wink Eures Königs herbey, Euren Landesvater, Euer Vaterland, Eure Constitution, Eure Kinder, Euer Eigenthum zu vertheidigen. — Euer guter Wille, Eure Folgsamkeit und Beharrlichkeit, Eure Anlagen und Fähigkeiten, Euer hoher Sinn und Heldenmuth haben Euch schnell zu Kriegern gebildet; und Ihr standet da, eine Heldenschaar, voll innerer Kraft, welche selbst den Feind zur Bewunderung und Verehrung zwang. — Nur wenigen von Euch both sich die Gelegenheit dar, sich mit dem mächtig einstürzenden Feinde zu massen; aber selbst diese wenige thaten mehr, als die gerechte Welt von unerfahrnen, unvorbereiteten Neulingen damals mit Billigkeit erwarten konnte. Ich, Euer Feldherr, der jedes Ungemach des Krieges treulich und unverdrossen mit Euch theilte, war Zeuge: — Ich sah einzelne von Euch Thaten Eurer glorreichen Ahnen, Thaten des kühnen Heldenmuths,
78. des schönsten / Ruhmes ausüben, welche, um sie mit einem Worte zu bezeichnen, der edlen, tapfern Ungarischen Nation würdig sind. — Ich sah manche Eurer Brüder ihr edles Blut vergiessen, und als Opfer fallen für das theure Vaterland, für die goldene Freyheit der Ahnen, — Ruhm bedeckt ihr Gebein; der Segen der Nation hallt ihnen nach; und ihr Name und Andenken wird in den Annalen des Vaterlandes fortleben. — Euer König, Euer Vaterland, Euer Feldherr dankt für Eure Liebe und Bereitswilligkeit, Eure Treue und Anhänglichkeit.

»Nun ist Friede! — Ziehet heim in Eure Väterlichen Gefilde, in den Schoos Eurer Angehörigen, und nehmt die Gnade, Huld und Zufriedenheit Eures Königs, die Liebe und Achtung Eures Feldherrn, den Dank Eures Vaterlandes, und die Versicherung jedes Gerechten mit, dass Ihr Eurer Heldenväter, Eures Ruhmes, — Eurer selbst würdig seyd. Und so werde Ich Euch, Ich bin dessen versichert, jederzeit finden, so oft das Vaterland und die Constitution in Gefahr seyn, und Euren starken Arm zum Schutz auffordern sollten. Eure herzliche Liebe zu Mir, Euer unbeschränktes Zutrauen freuet, ehrt, und macht Mich glücklich. Mein Leben soll, wie bis jetzt, auch künftig immer dem Wohl meines Königs, dem

Glück des Vaterlandes gewidmet seyn. — Ziehet heim in Frieden! Glück und Gottes Segen; meine Liebe und Achtung mögen Euch geleiten! — Ofen den 18. Decemb: 1809. Joseph Palatin. m. p.« / 79.

Am 2. Jäner 1810 erliessen Seine Majestät an den Reichs- 2. Jäner.
palatin folgendes Kabinetsschreiben, die Insurrection des Adels von Ungarn betreffend:

»Da Ich bey dem gegenwärtig mit Frankreich bestehenden Frieden alles entfernt wissen will, was einige Besorgnisse erregen könnte; so habe Ich Eurer Liebden, über das wegen Auflösung der Insurrection an die sämmtlichen Obergespäne erlassene Schreiben nachstehende Bemerkungen mitzutheilen befunden:

1⁰ Wird den Obergespänen aufgetragen, die Stände in meinem Nahmen zu versichern, dass Ich, wenn binnen zwey Jahren die Insurrection aufgebothen würde, die Verpflegung der über die gesetzmässige Zahl gestellten übernehmen werde. Von dieser ohnehin nach dem Gesetz Mir obliegenden, und von Mir in dem Verlauf des Krieges genau erfüllten Verbindlichkeit wäre den Obergespänen aufzutragen, keine Meldung in denen Congregationen / zu machen. 80.

2⁰ Haben Euer Liebden bereits über Ihren Vortrag vom 22. Decemb: vorigen Jahres die Weisung erhalten, dass es von der im Frühling vorzunehmenden Waffenübung abzukommen habe. In ganzer Gleichförmigkeit sind auch die Obergespäne zu verständigen. Ich behalte Mir aber vor, Euer Liebden von dem Zeitpunkt verständigen, wenn die Exercituationen vorzunehmen seyn werden.

Endlich will Ich auch

3⁰ Dass es von der angetragenen Errichtung der vier Districtional Rgmter derzeit abkomme, und die Obergespäne diesen Punkt nicht in Anregung bringen sollen. Euer Liebden habe demnach ohne Verzug das Erforderliche zu erlassen. Franz, m. p.«

Am nämlichen Tage hat der E.H. Palatin die mit gehörigen Zeugnissen belegten tapfern Thaten von 77 Individuen der Insurrection Seiner Majestät zur verdienten Belohnung unterlegt:

»Es gereicht Mir zur Beruhigung (sind die Worte des E.H. Palatins) dadurch in die Lage versetzt zu seyn, Eurer Majestät einen kleinen Beweis jenes Muths, Treue und Anhänglichkeit der Insurrections Truppen gegen die Allerhöchste Person Eurer Majestät zu Füssen legen zu können mit dem Bemerken, dass der grösste Theil dieser und vieler anderer ähnlicher Thaten meist in einem Zeitraum von 14 Tagen, nach dem Anlangen des Aller-

höchsten Befehls zum Ausmarsch der Insurrection, ehe dieselbe
81. noch gehörig gekleidet, bewaffnet, und / exercirt werden konnte, vollbracht wurden.

»Ich empfehle die gesammten Bittsteller der Allerhöchsten Gnade Eurer Majestät, da Ich zu gleicher Zeit den tiefsten Dank derselben, und der gesammten Ungarischen Nation für jede Auszeichnung abstatte, mit welcher Allerhöchstdieselben, zum Beweis der Zufriedenheit, und als Aneiferung für die Zukunft, diese tapfern Krieger beglücken werden.

»Es sind noch viele Individuen in der Insurrection, welche gerechte Ansprüche auf Belohnungen haben. Mit dem Bericht der Auflösung der Insurrection werde Ich diese Gesuche Eurer Majestät unterthänigst überreichen.«

[Folgende Individuen der ungarisch adelichen Insurrection sind es, welche nach dem Beweise Ihres Heldenmuths, ihrer rühmlichen Auszeichnung, theils auf der Stelle noch während dem Feldzug, theils nach dem abgehaltenen Theresien Ordens Kapitel und Medaillon-Commission mit dem Theresien oder Leopoldi Orden, Tapferkeits Medaillen ausgezeichnet, oder mit baarem Gelde belohnt zu werden, würdig geachtet wurden.]

[Kisfaludy megküldi a III. részt Beckers grófnak, a nádor szárnysegédének.]

Hochgebohrner Herr Graf, Herr Oberster!

Hiemit habe ich die Gnade, die 3te und letzte Periode der Insurrections Geschichte Seiner K. K. Hoheit zu Füssen zu legen. Das trockene und geistlose Geschäft des Abschreibens wurde dabey nur durch den Gedanken verfasst, dass ich es für unsern Herrn gethan habe, Der — wenn auch Oben im Meere der Geschäfte so ein Tropfen verloren geht, — doch jeden schwächsten Zug des Patriotismus erkennet und achtet. So machen es grosse Geister und gute Herzen.

Bey der 3ten Periode habe ich folgendes zu bemerken:

1º Pag: 56 ist die Erwähnung vom 4ten Armée Corps entweder in meiner Feder geblieben, oder es war schon in den Beyträgen Eurer Hochgebohren keine Meldung davon. Ich bitte dieses zu berichtigen.

2º Da ich in dieser Geschichte alles chronologisch behandelte, so gehört der Abschieds-Armée-Befehl Seiner Majestät vor jenen des E.H. Palatin. Ich habe mich hier im Monath geirrt.

3º Zum Beschluss dieser Geschichte gehört noch, meines Erachtens, das Verzeichniss jener Individuen, welche durch militairische Belohnungen für ihren Heldenmuth ausgezeichnet wurden. Dieses bitte ich beyzusetzen, und es auch für Mich besonders abschreiben zu lassen, damit ich es bey Zeiten anwenden könne in meiner ungarischen Geschichte.

4º Die Geschichte der an der Gallicischen Gränze aufgestellten Truppen bitte ich gehorsamt beyschliessen zu wollen, da ich hierüber nichts anderes sagen kann, als was in Hochdero Beyträgen steht.

Wollen aber Eurer Hochgebohren durchaus, dass auch dieses durch Mich abgeschrieben werde, so will ich es gerne thun, und bitte nur um einen Wink.

So hätte ich nun meine deutsche Geschichte geendet. Ich danke Eurer Hochgebohren für die Beyträge, ohne welchen ich gar nichts hätte ausrichten können. Ihnen werde das Verdienst eines Geschichtsschreibers; ich habe dabey nichts, als das Armselige eines Redacteurs, und Abschreibers.

Nun will ich nach Musse zuerst Marginalien zu meiner Geschichte freymüthig schreiben; dann aber Mich an die Grosse Ungarische Insur-

rections Geschichte für die National Bibliothek machen. Da dieses Werk ohnehin nur für die Nachwelt geschrieben wird, so will ich es auch nur nach Gelegenheit ausführen.

Da das Concept dieser Geschichte ein verwirrtes Macular ist, und meistens aus Vide besteht, so bitte ich Eurer Hochgebohren bey Gelegenheit Mir Meine eingerichten 4 Ternionen auf einige Zeit leihen zu wollen, damit ich sie Mir in Ordnung abschreiben lassen kann, um solche zu meinem fernern Gebrauch verwenden zu können. Ich werde sie unversehrt wieder in das Archiv Seiner K. K. Hoheit zurückstellen.

Die zur Insurrections Registratur gehörigen Acten Nro 2222 sind noch bey Mir. Sobald ich den Almanach aller Officiere der Insurrection daraus gezogen haben werde, will ich auch diese mit Dank zurückstellen.

Ich habe (nebst der Bitte, mich der höchsten Gnade Seiner K. K. Hoheit unterthänigst empfehlen zu wollen) die Ehre, mit herzlicher Hochachtung, und voller Ergebenheit zu seyn

Eurer Hochgebohren

gehorsamster Diener

Kisfaludy.

Sümegh den 16 July 1811.

[József nádor fölterjeszti a királyhoz a harmadik részt.]

An Seine Majestät den Kaiser und König.

Ofen am 26 Julius 1811.

J. Nro 3004
3003.

Ich überreiche allerunterthänigst *Eurer Majestät,* in der Beilage, die dritte und letzte *Periode* der freimüthigen Geschichte der Insurrection des Adels von Ungarn im Jahr 1809 und 1810, vom Tage des Einruckens der Insurrection in die Cantonirung am 22 Julius 1809, bis zum Rückmarsch derselben in die *Comitate* am 6. und 10. Dcb. 1809 zu ihrer *[Disolf] Dissolvirung.*

ANHANG DER GESCHICHTE DER INSURRECTION.

Geschichte einzelner Regimenter, Bataillone und Individuen der Insurrection des Adels von Ungarn.

Obwohlen die einigen Tausend Insurgenten, so bis zur Schlacht bey Raab, theils ganz, im grössern Theile aber nur halb ausgerüstet dem Feind entgegengestellt wurden, dem unglücklichen Gange des Krieges keine günstige Wendung geben konnten, so verdient die Bereitwilligkeit, der gute Wille, der Muth, womit sie die Pflichten gegen König und Vaterland zu erfüllen begonnen, doch um so mehr angerühmt zu werden, als die ganze rechtliche, mit der Lage der Dinge bekannte Welt, und selbst der stolze Feind der Insurrection dieses Lob ertheilte. Truppen Weise haben einige Regimenter und Bataillone der Insurrection wenigstens das nämliche in allen Gelegenheiten geleistet, was die Kriegserfahrene regulaire Armée.

---

2. Schen am 21. May 1809 in der Schlacht bey Aspern haben die beyden Insurrections Cavallerie Regimenter *Primatial und Neutra* / der k. k. Armée einen guten Dienst geleistet: wo, als gegen 7 Uhr Abends einem Theil der feindlichen Cavallerie es gelang bis in unser drittes Treffen vorzudringen, selber durch eine rasche Attaque der Primatial Oberst, und Majors Divisionen in seiner linken Flanque gänzlich geworfen wurde. Das Regiment beruft sich auf die Relation des E.H. Generalissimus über die Schlacht bey Aspern. In dieser für das Regiment ruhmvollen Attaque wurden, der Lieutant Jos: Rozinay, welcher bey dieser Gelegenheit auch sein Pferd verlor, mit 3 Säbelhieben im Kopf, und zweyen am linken Arm, dann der Estandarte-führer Jos: Dulics mit einem Bruststich stark verwundet. Leicht verwundet wurden:

Rittmeister[1]) Holzer, und ObLieut:[2]) Sissay, welcher letztere, wie auch der ObLieut:[3]) Frangusz auch ihre Pferde verloren. Ausserdem hatte das Rgmt einen Verlust an Todten 3 Mann und 5 Pferde; verwundet wurden 8 Mann und 3 Pferde; vermisst wurden 11 Mann und 11 Pferde. Bey Wagram, wo dieses Regiment der Schlacht gleichfalls beywohnte, hatte es an Todten 7 Mann, 9 Pferde, an Gefangenen 8 Mann, 8 Pferde; vermisst wurden 20 Mann, 15 Pferde. Der FM. Fürst Lichtenstein ertheilte diesem Regiment am 21. Decemb: / 1809 das Zeugniss, dass es 3.
alles das leistete, was man nur immer von einer neuen Trupp zu erwarten berechtiget war, und dass es das ihn allenfals mangelnde durch den besten Willen stets zu ersetzen sehr beflissen war.

Dieses nähmliche Zeugniss erhielt auch das Cavallerie Rgmt *Neutra*. In der Schlacht bey Wagram verhielt sich dieses Rgmt muthvoll und tapfer. Bey Breitenlée manuevrirte es in beständigem Kanonenfeuer gegen den Feind, und verlor dabey einen Corporalen und 4 Gemeine. Der ObLieut:[4]) Gönczöl, und mehrere Mannschaft, welche sich in die 40 Köpfe belauft, wurden sammt mehreren Pferden verwundet. — Am 6. July hielt dieses Regiment das heftige Kanonenfeuer muthvoll aus; und als die Armée sich zurückzog, blieb es unweit Gilischdorf bey Renhof bis 8 Uhr Abends ganz allein stehen, und sammelte viele Infanterie Traineurs. Erst als der Adjutant Sr: Majestät Gr: Bubna angekommen ist, zog es sich durch Weingärten über Bisamberg, ober Kornneuburg, nach Stockerau Tag und Nacht bis 11. July zurück, / und stellte sich neuerdings vor Znaim auf. Ein Theil der 4.
Infanterie war noch zurück, der andere aber schon in Feuer begriffen; und als solche von dem Feinde, vor den Anhöhen bedroht wurde, ruckte die Neutraer Oberst Division gegen das vom Feind besetzte Dorf vor. Die Infanterie sammt den beygehabten 3 Kanonen mussten aus Mangel an Munition zurück. Durch eine passende Anrede des Rgmts Commandanten Gr:[5]) v. Berényi aufgemuntert, sammelte sich die ganze Infanterie sammt der er-

[1]) Alois
[2]) Jos:
[3]) Ladis:
[4]) Paul
[5]) Gabriel

wähnten Division unerschrocken, drang gegen das vom Feind besetzte Dorf, und nöthigte ihn solches zu verlassen. Die Majors Division ruckte nach, und formirte sich en fronte dem Feind entgegen. Die Oberst Lieutenants Division blieb indessen zurück. Die beyden Divisionen blieben im immerwährenden Kanonenfeuer bis 11 Uhr stehen. Indessen zog sich auch der Feind in die Wälder auf den Anhöhen zurück. Auf diese Art wurden die Kanonen gerettet, und die Infanterie gesichert. Der Verlust dieses Rgmts in den beyden Schlachten von Aspern und Wagram, an Todten
5. und Verwundeten besteht in 54 Mann und 49 Pferden. /

Diesen beyden Insurrections Regimentern haben Seine Majestät wegen ihrem Wohlverhalten, vom Tage des Eintreffens bey der grossen Armée, gleichen Rang in der Armée zu verleihen geruhet.

Die Dienste, so die beyden Insurrections Cav: Rgmter *Pesth* und *Weszprim,* unter der Anführung des Generalen[1]) Andrássy bey dem Corps des E.H. Johann geleistet haben, sind, wie aus den Relationen von den Gefechten bey Sárvár, Karakó, Pápa zu ersehen ist, noch wichtiger und rühmlicher. Nachdem die Cavallerie Regimenter, welche der E.H. Johann bey seinem Corps hatte, in der Schlacht an der Piave, und durch den angestrengten Rückzug viel gelitten hatten, und auf eine sehr geringe Anzahl geschmolzen sind, hatte dieses Corps das Glück und die Sicherheit seines Rückzuges der Mitwirkung dieser beyden Insurrections Cav: Regimenter um so mehr zu verdanken, als die feindliche Cavallerie jener des E.Hgs Johann, an der Zahl zu sehr überlegen, unsre Infanterie gewiss in eine missliche Lage gebracht hätte,
6. wenn der / Rückzug durch diese Insurrections Cavallerie nicht eben so tapfer, als beharrlich, gedeckt gewesen wäre. Was beyden Regimentern zum grössten Ruhme dient, ist, dass solche kaum gemustert, ohne in den Waffen und Kriegsdiensten geübt zu sein, auf der Stelle gleiche Dienste mit der Armée, obwohlen durch die schnellen und forcirten Märsche ..... mitgenommen, unverdrossen, mit dem besten Willen, wahren Muth, und mit erstaunlicher Tapferkeit, besonders in kleinern Abtheilungen verrichteten:

Das Pesther Cav: Rgmt ist nach seiner Entstehung am 13. May 1809 von Soroksár in sehr angestrengten Märschen nach Raab marschirt, und patrouillirte am 22. May in kleinern Ab-

[1]) Johann v.

theilungen schon gegen den Feind. Am 23. May waren, der Rittmeister[1]) Fellner und Lieutenant[2]) Kalmár bey Bruck an der Layta schon in Handgemenge mit dem Feind und hatten durch ihr kluges Benehmen die feindlichen Requisitionen an den Grenzen Ungarns auf einige Zeit gehemmt; — Am 30. May war dieses Rgmt schon im Eisenburger Comitat, wohin es mit besonderswürdiger Schnelligkeit marschirte, um sich an das Corps des / E.H. Johann 7.
anzuschliessen, und streifte bis Steinamanger. — Am 2. Juny hatte der ObLieut:[3]) Huszty mit seinem Detachement ein Patrouillen Gefecht mit dem Feinde bey Sár, wo er selbst stark verwundet, gefangen, und ausser ihm ein Corporal und 2 Gemeine verwundet wurden; er wurde aber von dem Rittmeister[4]) Pál wieder befreyet. — Am 5. Juny hatte der ObLieut:[5]) Földváry, welcher von Sárvár gegen Steinamanger patrouillirte, ein hartes Gefecht mit dem Feinde, wobey er sich mit 12 Mann durch 50 Feinde hieb, und 3 Mann verwundet, 2 Mann gefangen wurden, deren Pferde geblieben sind. — Am 7. Juny hatte der Lieut: Kalmár, als er gegen Sz: Kút patrouillirte, einen Französischen Officier, und einen Gemeinen gefangen. — Am 8. Juny hatte die Oberst Division dieses Rgmts, vereint mit einem Detachement Grenzer von 270 Mann, den Posten Sárvár gegen den 10.000 Mann starken Feind bis zur Möglichkeit muthig vertheidiget, wobey der Rittmeister Pál, und 2 Gemeine verwundet wurden; 8 Mann sind auf den äussersten Vorposten in Nyőgér und Ostfi-Aszszonyfa gefangen worden. Der Rückzug von Sárvár bis Jánosháza geschah nicht nur / in bester Ordnung, sondern mit zweymahligem Angriff 8.
des vorrückenden Feindes.

Bey Karakó hielt sich die Oberst Division dieses Rgmts unter der Anführung ihres kriegserfahrenen Commandanten sehr tapfer, und schlug vereint mit E.H. Joseph Hussaren den vielmehr starkern Feind einigemal bis Jánosháza zurück, wobey 2 Mann und 2 Pferde stark verwundet wurden. Der Muth und die Beharrlichkeit dieses Rgmts in der Vertheidigung des Postens Karakó trug viel dazu bey, dass das Corps des E.H. Johann in seinem Marsche über Tüskevár, Szöllős, nach Pápa nicht beun-

[1]) Joh: Br_
[2]) Johan
[3]) Jos:
[4]) Steph:
[5]) Anton

ruhiget, oder durch den zahlreichen Feind vielleicht zerreissen wurde. Als dieses Rgmt vereint mit Ott Hussaren von Boros-Győr die Arriergarde machte, hatte es sich durch seine Tapferkeit und Standhaftigkeit viel Ruhm erworben, und dadurch, dass es den Feind aufhielt, viel Vortheil der über Teszér retirirenden Bagage verschafft. Als die Oberstlieutenants Division vorwärts Pápa von dem zahlreichen Feinde angeritten wurde, stand sie wie ein Fels, und erwartete den Feind, der es nicht wagte sie
9. anzugreifen, / sondern stehen blieb, und die Tapfern anstaunte, bis sich endlich die Division kaltblütig zurückzog. Auf dem Damm von Borsos-Győr auf Pápa machte der 2te Rittmeister[1]) Márjássy mit einigen Tapfern, gegen den schnell anruckenden Feind einen Preller, wodurch derselbe in diesem Defilée an der Brücke so sehr in die Enge getrieben wurde, dass viele davon auf dem Platz blieben, viele in den Sumpf stürzten. Von hier aus machte dieses Regiment, vereint mit der Szalader Cavallerie, bis Téth die Arriergarde, und hat sich die Zufriedenheit des E.H. Johann, und aller Generäle erworben. Das Rgmt hatte an diesem Tage 12 Todte und Verwundete vom Wachtmeister abwärts, einen todten Trompeter, und 15 todte Pferde. In der Schlacht bey Raab war nach der allgemeinen Verwirrung dieses Rgmt das erste, welches sich wieder sammelte, und lange Zeit 6 Kanonen im mörderischen feindlichen Feuer bedeckte. In dieser Schlacht war der Verlust dieses Rgmts 10 Todte, 22 Verwundete, 3 Gefangene, und 25 todte Pferde.

Das Weszprimer Cav: Rgmt, welches am 11. May 1809 zusammengestellt und gemustert wurde, war am 29. May schon vor Körmend, und besetzte gegen den von Steinamanger anrucken-
10. den zahlreichen Feind allein 7 Täge / lang die ganze Vorpostenkette, wobey es seine Aufmerksamkeit dadurch bewies, dass es zwey wichtige Spione gefangen, und über 50 Deserteurs zurückgeliefert hat.

Am 31. May 1809 hatte ein Detachement von 23 Mann dieses Rgmts schon ein rühmliches Gefecht mit dem Feinde bey Puszta-Rádocz, wobey der Corporal Daniel Fodor sich die silberne Ehrenmedaille erwarb. — Am 7. July hatte es in Verbindung mit E.H. Joseph Hussaren ein anderes Gefecht mit

[1]) Dionis

dem Feinde, mitten in der Stadt Steinamanger vor dem Comitats Hause, wo von dem Feind ein Oberofficier, gegen 50 Gemeine geblieben, und bey 30 Pferde erbeutet wurden. Verwundet und gefangen wurden 9 Insurgenten, welche sich aber gleich selbst wieder ranconirten.

In dem Gefechte bey Karakó verlor dieses Rgmt durch die heftige feindliche Kanonade, welche sie tapfer aushielt, 8 Mann und 16 Pferde. In dem Rückzuge von Karakó hat das Rgmt abermals 8 Mann, 1 Trompeter, und 13 Pferde verloren. Bei Takácsi war der Verlust dieses Rgmts an Todten und Verwundeten 8 Mann und 12 Pferde. Dieses Rgmt hatte vom 10ten bis inclusive 14ten Juny nichts gekochtes gegessen, litt selbst an Brod-Mangel und es war doch kein einziger, der sich darüber beklagt hätte.

Am Tage der Schlacht bey Raab / wurden gleich beym An- **11.**
fange derselben zwey Flügeln dieses Rgmts unter Commando der beyden Rittmeister[1]) Dubnitzky und[2]) Ihász zur Bedeckung der Kanonen beordert. Von zwey Kanonen, welche der Rtmter Ihász bedeckte, wurde das vordere Gestell weggeschossen; obbenannter Rittmeister liess aber mehrere Mannschaft absitzen, und liess die beschädigten Kanonen, als der Feind eben im Begriff war sie wegzunehmen, über den Landstrass-Graben heben, und so mit schwerer Mühe fortschleppen; Bey dieser Heldenmüthigen Anstrengung wurden durch Kartätschen und Haubitzen 12 Mann dieses Rgmts schwerer und leichter verwundet.

In der Schlacht bey Raab hatte dieses Rgmt, ausser obangeführten, einen Verlust von 12 Todten, 64 Verwundeten und Gefangenen. Auch ein Trompeter ist auf dem Schlachtfelde geblieben. Der Escadrons Commandant[3]) Hunkár, und 2te Rtmster[4]) Kemény sind (ersterer schwer, letzterer leicht) verwundet und gefangen worden.

Die übrigen Insurrections Cav: Rgmter und Bataillone, welche vor dem Feind dienten, haben ihre Pflichten nach Möglichkeit alle redlich erfüllt; der Unterschied der mehr oder weni-
ger wichtig geleisteten / Dienste, hieng bloss von mehr oder **12.**
weniger Gelegenheit ab.

[1]) Sigmund
[2]) Emer:
[3]) Anton
[4]) Dionis

Das Presburger Cav: Rgmt hatte gleich nach seiner Entstehung, gute Dienste geleistet, indem die Oberst 1ste Escadron davon nach der Musterung gleich Streifzüge bey Presburg machte, und mit O Reilly Cheveand-legers gemeinschaftlich Vorposten hielt. Vierzehn Täge nach seiner Entstehung, waren zwey Divisione dieses Rgmts schon in vollem Dienst vor dem Feinde auf den Vorposten vorwärts Raab bey Abda. Als der ObLieutenant Sigmund v. Takács dieses Rgmts mit einem Detachement von 20 Mann gegen Kóny patrouillierte, hat er gegen eine zweymahl stärkere feindliche Patrouille rühmlich gefochten, wie diess schon in der Geschichte selbst angezeigt worden.

Die Oberst Division dieses Rgmts ist am Tage der Schlacht bey Raab in dem verschanzten Lager allda mit dem Generalen[1]) Meskó[2]) geblieben und hat sich in dessen Rückzuge hinter der feindlichen Armée bey Kis-Czell dermassen ausgezeichnet, dass dem Rgmts Commandanten Obersten Gr:[3]) Eszterházy nach dem später abgehaltenen Ordenskapitel das kleine Kreutz des Militär. Theresien Ordens zuerkannt wurde.

13. Der ObLieut:[4]) Cseky dieses Rgmts / hat bey dem Rückzuge des Meskóischen Corps einen sehr wichtigen Dienst geleistet, da er mit einem kleinen Detachement den wichtigen Posten Lesvár vom Feinde wegnahm, und ihm so lange tapfer behauptete, bis das Corps durch die Moräste glücklich passirte.

Die Majors Division unter dem Commando des Majors[5]) Horváth ist am 14. Juny von den Vorposten bey Abda zum Gros der Armée befehliget worden. Diese Division (ein Flügel davon abgerechnet, welcher mit dem 2ten Rittmeister[6]) Olgyay bey Ikrény blieb) langte bey Raab an, als die Armée schon im vollen Rückzug gegen Komorn, die Communication mit dem Corps des Generalen Meskó schon abgeschnitten, die Festung Raab schon gesperrt und die Mayerhöfe durch den Feind schon besetzt waren. Dieser Major hat sich in erwähnter bedrängten Lage tapfer und glücklich durch die Feinde gehauen, und immer fechtend mit der retirirenden Armée vereinigt.

[1]) Baron Jos:
[2]) de Felső-Kubiny
[3]) Nepumuk
[4]) Ignatz
[5]) Franz
[6]) Balthas:

Der 2te Rittmeister Olgyay dieses Rgmts, welcher mit seinem Flügel von allen abgeschnitten, mitten zwischen der feindlichen Armée schon verloren gegeben war, hatte sich nicht nur glücklich wieder zur Armée bey Komorn geschlagen, sondern hatte auch Unterwegs bey Takácsi mit dem 400 Mann starken Feind ein sehr tapferes und rühmliches Gefecht, wobey er das ganze feindliche / Detachement zersprengte, mehrere niedermachte, 31 14.
Franzosen gefangen nahm, und 7 mit Bagage und Feuergewehren geladene Wägen erbeutete. Diesem Rittmeister wurde wegen seinem eben so muthig als glücklich ausgeführten Rückzug mitten durch die Feinde, auch das kleine Kreutz des Militär. Theresien Ordens zuerkannt.

Diese Division hatte auch am 24. Juny, als sie in der grossen Schütt bey Aranyos auf Vorposten stand, und der Feind alle Fahrzeuge sammelnd, einen Übergang wagte, sehr wichtigen Dienst geleistet, indem sie mit Hilfe der dort anwesenden 3 Compagnien vom Komorner Bataillon den Übergang nicht nur glücklich hinderte, sondern auch zwey Schiffmühlen vernichtete, so der Feind zum Übergang benützte.

Der OberstLieutenant Division, welche die ganze Zeit hindurch in der Schütt auf Vorposten stand, und die Donau observirte, wurde am 8. July 1809 auf Befehl des Generalen Bianchi nach Presburg beordert. Am 11. July bedeckte ein Flügel die Pontons, der OberstLieutenant mit 6 Zügen aber wurde nach Waltersdorf beordert, wo er auf die gegen Presburg vorrückende feindliche Avantgarde stiess, und in selbe tapfer einhieb. / Durch die 15.
Insurgenten sind hier gegen 130 Feinde niedergemacht, und 30 Mann und Pferde gefangen genommen worden. Bey dieser Gelegenheit verlor die Division einen Corporalen und 14 Pferde. Der OberstLieutenant selbst ist nebst 12 Mann verwundet, und gefangen worden.

Das Neograder Cav: Rgmt, welches aus einer Division Neograd, einer Division Jazyger, und einer Division Bacser bestand, ruckte am 26. May 1809 in die Gegend von Raab. Am 31. May wurde die Jazyger Division schon auf Vorposten gegen Hochstrass, und Altenburg beordert, und am nämlichen Tage hatte der Rittmeister[1]) Varga, welcher eine Patrouille gegen Altenburg

[1]) Alex:

commandirte, eine feindliche Affaire, wobey er die ihm begegnende feindliche Abtheilung ganz zersprengte, einen Sergent und 3 Chasseurs sammt ihren Pferden gefangen nahm, und er selbst verwundet wurde. — Vom 31. May bis inclusive 13. Juny 1809 war diese Division immer auf den Vorposten vor Raab, wo sie täglich im Handgemenge mit dem Feeinde war, und sich durch wahrhaft bewunderswerthe Unerschrockenheit, Muth und Thätigkeit auszeichnete. Bey diesen Gelegenheiten ist einmal ein Mann
16. gefangen, / und einer tödtlich verwundet worden, welcher hernach auch starb. Am Tage der Schlacht bey Raab ist diese Division, mit Abschlag eines Flügels, welcher unter dem Commando des Rittmeisters[1]) Endre bey Abda auf Vorposten blieb, nach Szabadhegy beordert worden; und obwohlen sie durch die 14 tägigen Vorpostens Dienste sehr mitgenommen war, hat sie während der Schlacht die heftige Kanonade mit standhafter Tapferkeit, Ordnung und heldenmüthiger Beharrlichkeit ausgehalten, dass selbst der DG. Davidovich sie öffentlich belobte. Bey dem allgemeinen Rückzuge hatten die Kanonen, und die Infanterie viel dem standhaften Verhalten dieser Division zu verdanken, da sie dem vordringenden Feinde immer front bietend, und angreifend den Rückzug deckte. Diese Division hatte in der Schlacht einen verwundeten Officier, zwey todte, und 12 verwundete Gemeine, 9 todte Pferde. Auch haben sich viele einzeln ausgezeichnet. Die D. Grale Davidovich und Mecséry waren Zeugen des Ruhms, womit sich diese, meistens aus sehr junger Mannschaft bestehende Division, bedeckte.

[Eine Division][2]) des Neográder Rgmts, bestehend aus einer Escadron Bácser, und einer Escadron Neográder, wurde von
17. Raab in die kleine Schütt beordert. / Am 12. Juny wurde dieses Detachement, welches der Oberstlieut: Stipsics anführte, von dem 1.500 Mann starken Feind bey Halászi angegriffen. Anfangs widerstand die Division muthig; da aber der Commandant Oberst-Lieut:[3]) Stipsics selbst gleich im Anfange des Gefechtes durch eine Musqueten Kugel erschossen wurde, wich auch die Division, und zog sich in guter Ordnung zurück. Bey dieser Gelegenheit verlor die Bácser Escadron ausser dem tapfern OberstLieutenant Stipsics 16 Mann, einen Officiers Diener, und 12 Pferde, welche

[1]) Ladisl:
[2]) 2 Escadronen
[3]) Sándor

theils geblieben sind, theils gefangen wurden. Der ObLieut:[1]) Kondoray, und Mathias[2]) Osgyáni verloren dabey ihre Pferde und ihre Bagage. Die Neográder Escadron hatte 9 Mann und 12 Pferde verloren.

Am 14. Juny wurde die Division Bács mit dem Rgmts Commandaten Obersten[3]) v. Garnika in das verschanzte Lager zum Generalen Meskó beordert. Während dem Rückzuge dieses Corps hinter der feindlichen Armée, hatte diese Division bey Kis-Czell, da sie auf einen feindlichen Transport stiess, das Glück die Feinde zu zerstreuen, 52 Infanteristen sammt dem Officier zu fangen, 8 Bagage Wägen zu erbeuten, und 30 Mann, theils Officiere, theils Gemeine / von der k. k. Armée und Insurrection, welche in der **18.** Schlacht bey Raab gefangen wurden, zu befreyen.

In der Schlacht bey Raab, welcher die Division Neográd beywohnte, und alles that, was man von ihm zu fordern berechtiget war, hatte solche einen Verlust von 34 Mann, welche theils tod geblieben, theils verwundet, gefangen und vermisst wurden.

Das Cav: Rgmt Bars, welches in dem Gefechte am 13. Juny bey Raab in grössern und kleinern Abtheilungen mermalen wider den Feind geführt wurde, griff unter der Anführung des OberstLieut:[4]) Jeszenszky immer muthig und herzhaft an; und als der Feind gegen Csanak zurückgedruckt wurde, hatte es seinen Platz von 5 Uhr, bis in die späte Nacht in der grösten Kanonade standhaft behauptet. Dieses Rgmt hatte in diesem Gefechte 3 Todte, und 5 schwer Verwundete vom Wachmeister abwärts, und 2 verwundete Officiere.

Das Cav: Rgmt Sümegh stand am Tage der Schlacht bey Raab auf dem rechten Flügel. Als unser linke Flügel anfieng der Übermacht zu weichen, und auch unser Centrum gedruckt wurde, wollte der Oberste und Rgmts Commandant, als er einen / vor- **19.** theilhaftigen Augenblick zu erhorchen glaubte, mit dem ganzen Rgmte einhauen, aber der FML. Frimont, welcher diesen Flügel commandirte, liess es nicht zu.

[1]) Georg
[2]) Steph:
[3]) Ignátz
[4]) Iván

Als dieses Rgmt sich auf der Strasse bey Szabadhegy auch zurückzog, und sah, dass unsre entkräftete Infanterie durch die feindliche zerstreut, und selbst mit dem Bajonette schon erreicht wurde, wagte der Oberste[1]) Pásztory einen herzhaften Angriff auf den Feind; wo diess Rgmt nebst mehreren Gemeinen auch den Escadrons Commandanten Johann v. Festetics verlor, welcher an der Spitze seiner Escadron tapfer einhieb. Mit dem Strome des Rückzuges ging endlich auch dieses Rgmt den Weg der Armée.

Das Cav: Rgmt Szala, welches sowohl am 13. Juny 1809, wie auch am 14. Juny an allen Gefechten Theil nahm, hatte seiner Plicht gegen König und Vaterland nicht nur genug gethan, sondern zeichnete sich dadurch vor allen aus, dass obwohlen Umstände es hinderten, dieses Rgmt bis zur jenen Zeit ganz zu montiren und auszurüsten, obwohlen die Mannschaft theilweise nur in ihren Landkleidern, ohne Säbeln und Pistolen, nur mit
20. Strickhefftern / erschien, doch alles dasjenige that, was geübte, muthige Truppen je geleistet. Am 13. Juny hatte dieses Rgmt abtheilungsweise mehrmalen attaquirt, und den Feind immer geworfen. Der Rittmeister[2]) Szegedy wurde mit seiner Escadron zur Bedeckung der Kanone auf unsern linken Flügel beordert, wo solche bey allem starken Verlust an Mannschaft und Pferden durch das feindliche Geschütz, obwohlen der Oberste[3]) Foky selbst sein Pferd durch eine Kanonen Kugel verlor, und eine Contusion erhielt, obwohlen dem Escadrons Commandanten selbst der Csákó durch eine Kanonen Kugel von dem Kopfe gerissen, und er betäubt zu Boden gestreckt wurde, doch keinen Schritt wich, und die Kanonade standhaft und tapfer aushielt. Am 14. Juny, nachdem dieses Rgmt die ausserordentliche feindliche Kanonade rühmlich ausgehalten hatte, und mehrere Mannschaft und Pferde verlor, hatte es die Arriergarde gemacht; und hielt durch sein muthiges Aufstellen den mit Ungestüm vordringenden feindlichen Vortrab eine Stunde lang zurück, wodurch der[4]) Gralen[5]) Sebottendorf geführten Infanterie Lust gemacht wurde. Ohne Hilfe dieses

[1]) Meinhard
[2]) Franz
[3]) Sigmund
[4]) von dem
[5]) Br= Carl

Rgmts wären die beygehabten zwey Kanonen und Munitions Karren ganz sicher in / Feindes Hände gerathen, das Rgmt liess 21.
aber die abgematteten und nicht mehr fortkommenden Kanonen Pferde ausspannen, und liess die Kanonen und Munition durch eigene Dienstpferde fortführen. Der Verlust dieses Rgmts war: 16 Todte, 15 Verwundete, 61 Vermisste, welche meistens verwundet und gefangen wurden, 29 todte Pferde.

Das Cav: Regiment *Eisenburg,* welches aus zwey Divisionen Eisenburger, und einer Division Raaber bestand, und den patriotischen Geist, wodurch es beseelt war, schon auf den Vorposten bey Hochstrass an den Tag legte, nahm sowohl an dem Gefechte vom 13. Juny, wie auch an der Schlacht vom 14. Juny 1809 bey Raab Theil, und hatte unter der Anführung des Fürsten Philipp Battyányi, welcher bey jeder Gelegenheit viel Standhaftigkeit, Kaltblütigkeit, und Unerschrockenheit zeigte, durch herzhafte Angriffe, Beharrlichkeit in der feindlichen Kanonade, durch mögliche Ordnung und Muth sich ausgezeichnet. Auch haben sowohl Officiere, wie auch Gemeine dieses Rgmts sich einzeln durch Thaten ausgezeichnet, welche über jede Missgunst erhaben sind. Das Rgmt hatte beträchtlichen Verlust an / Mannschaft und Pfer- 22.
den. Der Rittmeister[1]) Foky wurde tödtlich verwundet, und starb in Comorn einige Täge nachher. Der OberstLieut: Graf[2]) Szápáry, und Rittmeister[3]) Farkas verloren ihre Pferde und erhielten Contusionen.

Die Cavallerie Division *Ödenburg* bewies sowohl in einzelnen feindlichen Recognoscirungen, wie jene in Csorna, wo der UntLieut:[4]) Rusicska tod geblieben, wie auch in der Schlacht bey Raab viel Muth und Unerschrockenheit: weil selbe, ungeachtet sie durch das feindliche Geschütz gleich Anfangs der Schlacht 13 todte und mehrere verwundete Pferde hatte, dann 2 Gemeine tod in ihrer Mitte niederstürzten, doch an den Obersten und Commandanten den Wunsch laut äusserte, vorrücken und einhauen zu dürfen. Während der ganzen Schlacht blieb die Divi-

[1]) Franz
[2]) Vinzenz
[3]) Gabriel
[4]) Wenzl

sion in guter Ordnung. Sie hatte bey einem Angriff der feindlichen Infanterie, einen verwundeten Officier, mehrere todte, verwundete, und einige Gefangene.

Das *Zempliner* Cav: Rgmt hatte gleich nach seiner Errichtung zwey Divisionen gegen die Grenzen von Galicien de-
23. tachiren müssen, wo / sie unter der Anführung des Generalen[1]) Hertelendy in kleinen Abtheilungen solche Beweise des guten Willens und kriegerischen Muthes gegeben haben, dass der Corps-Commandant FML.[2]) Egermann nicht umhin konnte, das Wohlerhalten dieser Trupp, wie überhaupt aller Insurrections Truppen, so unter seinen Befehlen standen, in seinem Schreiben vom 10. Novemb: 1809 an den DG. Gr:[3]) Hadik aus eigenem Antrieb anzurühmen. Jene Escadronen wurden unter dem Commando des OberstLieut: Alexander Gr: Csáky gegen die pohlischen Missververgnügten mit vielem Vortheil angewendet. Bey Gelegenheit der Vorrückung bis Jaslow und Rzezsov zeichnete sich der Rittmeister, hernach Major[4]) v. Görgey, als er mit seinem Commando einen mehr als 500 Mann starken Haufen angriff, mit Unerschrockenheit vordrang, und in wenigen Minuten die Stadt von den Übelgesinnten säuberte, dergestalt aus, dass Seine Majestät Allerhöchstihre Zufriedenheit ihm öffentlich bekannt zu machen befahlen. — Die Zempliner Division dieses Rgmts aber ist nach Raab beordert worden. Sie langte unter der Anführung des Obersten[5]) Kandó am 11. Juny 1809 bey Raab in Sz: Iván an.
24. Ungeachtet diese noch / ganz unabgerichtet war, ruckte sie aus eigenem Antrieb schon am 13. Juny gegen Raab vor, als sie das Vordringen des Feindes vernahm, um auf alle Fälle bey der Hand zu seyn. — Am 14. Juny erhielt die Division den Befehl vorzurücken, und wurde neben dem Heveser Cav: Rgmt im 3ten Treffen aufgestellt. Auf ausdrücklichen Befehl des E.H. Palatins wurde sie dann zum Angriff beordert. Die Division geführt von dem OberstLieut:[6]) Rainisch des Gqmstaabes, wagte einen herz-

[1]) Gabriel
[2]) Ignatz
[3]) Andreas
[4]) Johann
[5]) Gabriel
[6]) Ignatz v:

haften Angriff, das Unternehmen misslang aber, da sie auf einem breiten Graben stiess, welcher unmöglich zu übersetzen war. Später wurde die Oberst 1ste Escadron unter der Anführung ihres Chefs, des Rittmeisters[1]) Br: Barkóczy zur Bedeckung einer Cavallerie Batterie, nahe an der Kapelle bey Kis-Megyer beordert. Dieser Rittmeister drang ungeachtet des heftigen feindlichen Kanonen und Kleingewehr Feuers, muthig vor, und stellte sich mit Unerschrockenheit; kaum aber geschah diess, als eine feindliche Kanonen Kugel das Pferd des Rittmeisters tödtete, und seinen rechten Fuss zerschmetterte. / Der Corporal[2]) Budaházy trug 25.
seinen halbtodten Rittmeister mit Hintersetzung seines eigenen Lebens aus dem feindlichen Feuer. Nach dem Fall des ersten Rittmeisters zeichnete sich der 2te Rittmeister[3]) Körtvélyesy dadurch aus, dass, da er die bestürzte Mannschaft, so sich durch den grässlichen Anblick ihres Anführers entsetzte, wanken sah, alles anwendete, um sie in Ordnung zu erhalten. Der Verlust dieser Escadron bestand mit Imbegriff des Rittmeisters Barkóczy in 5 Mann und 9 Pferden. Verwundet wurden der UnterLieut:[4]) Gergelyi und 10 Mann vom Wachmeister abwärts.

Das *Heveser* Cav: Rgmt, obwohlen es gerade am 13. Juny erst anlangte, und von dem angestrengten Marsch sehr entkräftät war, musste doch Theil an der Schlacht nehmen, und hatte bey dieser Gelegenheit [zwey][5]) leicht verwundete[6]) Staabsofficier[e],[7]) 3 Unterofficiere, und 1 Gemeinen, welche auch verwundet wurden.

Von der Insurrections Infanterie hatten nur die Bataillone *Eisenburg* Nro 5., die Bataillone *Szala, Weszprim, Komorn,* und
Pesth, / Theil an der Schlacht bey Raab, da die übrige Infanterie, 26.
theils mit dem Generalen Meskó zur Besetzung des verschanzten Lagers bey Raab verwendet wurde, theils noch gar nicht angelangt war.

[1]) Anton
[2]) Peter
[3]) Steph:
[4]) Emer:
[5]) einen
[6]) verwundeten
[7]) den Major Thomas Dessewffy der Division des Gömörer Comitats.

Das Bataillon Eisenburg Nro 5. wurde in der Schlacht bey Raab im 2ten Treffen an einen Erde-aufwurf aufgestellt, und obwohlen es nach seiner Errichtung gleich zum Vorpostendienst an der Raab vertheilt, und nie im Feuer exercirt wurde, so hielt es die feindliche Kanonade, welche sehr heftig dahin gerichtet war, da vor diesem Bataillon eine von unsern Kanonen sich befand, doch sehr ruhig und geschlossen aus. Als das 1ste Treffen zum Weichen gebracht wurde, und mehrere von verschiedenen Regimentern und Corps sich zurück begeben wollten, hatte der Bataillons Commandant solche aufgehalten und zur Aufstellung genöthiget; auf diese Art bildete sich hier durch das Bestreben dieses Bataillons ein neuer Haufe von beyläufig 300 Mann. Als der Feind immer mehr vordrang, und der Bataillons Commandant wenig Zutrauen zu den schlechten Gewehren seiner Mannschaft hatte, so führte er sein Bataillon zweymal gegen den Feind und
27. griff ihn mit dem Bajonette / muthig an; als ungeachtet aller Anstrengung die Trupp doch weichen musste, ergriff der Bataillons Commandant die Fahne, ruckte noch einmal vorwärts, und attaquirte mit den Linien Regimentern, wobey ihm der grösste Theil seiner Officiere und seiner Mannschaft folgten; der andere Theil aber sich in der vorigen Stellung sammelte. Über das patriotische Benehmen dieses Bataillons Commandanten erstattete der FML. Gr.[1]) Colloredo, unter dessen Augen diess geschah, ein rühmliches Zeugniss. Der Bataillons Commandant strengte sich bis zur Entkräftung an, so dass er bey dem erfolgten allgemeinen Rückzug in Ermanglung seines Reitpferdes davon geführt werden musste um nicht gefangen zu werden, bis er endlich ein Dienstpferd bakam. Bey dieser Gelegenheit zeichneten sich mehrere Officiere, Unterofficiere, und Gemeine aus; das Bataillon hatte mehrere Todte und Verwundete. Der Bataillons Adjutant verlor sein Pferd unter dem Leibe.

Das Bataillon Szala war nur halb ausgerüstet, und ganz
28. ungeübt, als es schon gleich nach / seiner Entstehung dem Feinde, der das Comitat bedrohte, entgegengeschickt wurde, und die Marczal bey Gógánfa besetzt hielt. Von hier wurde es nach Gyarmath beordert, und machte beym Rückzug des E.H. Johann

[1]) Hieron:

die Arriergarde bis Raab. — Am 13. Juny 1809 war es als Reserve hinter der operirenden Cavallerie aufgestellt, wo es die Kanonade mit vieler Beharrlichkeit aushielt, und dabey durch Kanonenkugeln 2 Mann todgeschlossen, und viere schwer verwundet wurden. — Am 14. Juny war dieses Bataillon, so wie die andern von der Insurrection unter den Linien Regimentern eingetheilt, und stand in der heftigen, feindlichen Kanonade fest, obwohlen es mehrere Todte und Verwundete hatte. Als die Linie zu wanken anfing, stieg der Oberste und Commandant vom Pferde und wollte mit dem Bajonette attaquieren, wurde aber vom Generalen[1]) Lutz zurückgehalten. Als dieses Bataillon hernach auch durch die Musquetten Kugeln des Feindes erreicht wurde, und wieder einen Verlust von mehreren Todten und Verwundeten erlitt, ruckte es mit einem raschen Angriff viermal nach einander vorwärts, wurde aber durch die Übermacht immer zurückgewiesen. / Dann löste der Oberste einen Theil des Bataillons in 29.
Plenkler auf, und liess sie gegen die in der hohen Frucht häufigen Schaden anrichtenden feindlichen Plenkler vorrucken, wodurch diese zurückgewiesen wurden. Hier geschah es, dass der Oberste selbst sich mit seinen Plenklern zu weit wagend, von einem Detachement rasch vorprellender Chasseurs umrungen wurde, und zusammegehauen worden wäre, wenn ihn einige sei-Officiere und Gemeine durch persönliche ausserordentliche Tapferkeit nicht gerettet hätten. Von diesen Tapfern, welche angezeigt werden, fielen selbst einige, und starben den rühmlichen Tod wahrer Helden. Besonders focht hier der Oberlieut:[2]) Dóczy, wie ein Löwe.

Das Bataillon Weszprim, welches die kurze Zeit nach ihrer Errichtung mehr in Hin- und Her Märschen, als in seiner Abrichtung zubringen musste, bekam seine Aufstellung am 14. Juny 1809 in der Schlacht bey Raab im 1sten Treffen links von den zwey Bataillonen des Eszterházyschen Infanterie Rgmts auf der Anhöhe bey Szabadhegy. In der Schlacht hatte das Bataillon seine Stellung, ungeachtet des feindlichen / Artillerie Feuers mit 30.
Kartätschen und Haubitzen, ungeachtet, dass selbes vom Feldwebel an durchgängig aus nie gedienten Edelleuten bestand, und

[1]) Chev: Peter
[2]) Franz

selbst nur vier gediente Officiere zählte, standhaft behauptet; und bis auf den letzten Augenblick vertheidigt. Der erste, der durch einen Kartätschen Schuss tödlich verwundet wurde, der Gemeine[1]) Rózsás, hatte seinen heldenmüthigen Patriotismus dadurch rühmlich bewiesen, dass als er seine Kameraden durch seinen Fall betroffen sah, sie zur Standhaftigkeit, Erfüllung ihrer Plichten aufmunterte, und sich glücklich pries, für sein Vaterland zu bluten. Er war Vater von mehreren Kindern. Als die von diesem Bataillon links stehenden Truppen zum Weichen gebracht wurden, ist auch dieses Bataillon durch den Rückzug anderer entrainirt worden; auf den Ruf seines Obersten kehrte es aber gleich wieder um, und stürzte von der Stelle mit denen zur Attaque sich eben anschickenden Eszterházyschen Bataillonen, mit gefälltem Bajonette auf den en Masse die Anhöhen hinauf stürmenden Feind los, ohne einen Schuss zu thun, warf den Feind
31. zurück, und jagte ihn bis über die / Strasse, welche am Fuss des Hügels vorbey geht. Bey dieser Attaque ist der UnterLieut:[2]) Kovács nebst mehreren vom Feldwebel abwärts tod geschossen, und noch mehrere verwundet worden. Da dieser Angriff nicht in der ganzen Linie unternommen wurde, so musste das Bataillon in seine vorige Stellung sich zurückziehen, wohin ihm der Feind auf dem Fuss folgte. Obwohlen schon mehrere Truppen zurückwichen, griff das Bataillon von hier aus, vereint mit Eszterházy Infanterie den Feind noch einmal an, und warf ihn glücklich wieder zurück, bis es endlich auch den allgemeinen Rückzug antrat. Es ist hier zum Ruhm dieses Bataillons bemerkenswerth, dass es seinen Rückzug in bestmöglicher Ordnung, dem Feinde zu wiederholten Mahlen Front bietend fortsetzte, und dabey kein Mann sein Gewehr, und keiner von den 14— bis 15 jähriger Tambours seine Trommel weggeworfen hat. Der ganze Verlust dieses Bataillons bestand in 79 Mann todten und Verwundeten, von welchen letztern einige gefangen wurden, nach der Zeit aber sich selbst ranzonirten, und einruckten.

Die Bataillone *Pesth* (wovon eine Division noch am 13. Juny
32. bey Gyirmóth gefangen wurde) / und *Komorn* waren an der Schlacht bey Raab gleichfalls zwischen den Linien-Regimentern

[1]) Johann
[2]) Adam

eingetheilt und hielten die feindliche Kanonade gleich andern regulairen Truppen standhaft aus, ohne jedoch Gelegenheit gehabt zu haben, ausser ihrer Pflicht etwas besonders leisten zu können. Sie traten ihren Rückzug in bestmöglicher Ordnung an. Die Pesther leichte Division war mit den feindlichen Plenkern oft in Handgemenge, musste aber der Übermacht weichen.

So war das Verhalten der Insurrections Truppen vor dem Feinde, in grössern und kleinern Abtheilungen. Der Heldenmuth, wodurch sich einzelne Glieder der ungarischen Insurrection ausgezeichnet haben, und, wie folget, in Alphabetischer Ordnung angezeigt wird, ist ein Beweis, dass die Insurrection durch den kriegerischen Geist ihrer ruhmwürdigen Vorältern beseelt, das nämliche heldenmüthige Herz in Busen trug, und die nämliche hohe Vaterlandsliebe füllte, so die Nation von jeher ausgezeichnet, und ihr nur die gehörige Zeit, Mitteln, und Anwendung mangelte, um durch sie die Catastrophe / von 1741 in dieser wichti- 33.
gen Zeit noch viel wichtiger zu erneuern.

Folgende sind es, deren heldenmüthige Thaten an jene der glorreichen Ahnen des Ungarischen Adels angezeichnet zu werden verdienen. Jene sind der Welt meistens nur im allgemeinen bekannt. Die Nahmen Einzelner, wenige ausgenommen, verschlang die Zeit, *Carnere quia Vate sacro;* hie und da lebt noch ein ehrwürdiger Nahme, ein glorreiche That, in den halbvermoderten Blättern einzelner Familien, dem sorglosen Enkel selbst kaum bekannt. Diese werden nun aus liebevoller Sorge des erhabenen Genius für die ungarische Nation, der Nachwelt, zur Aneiferung, und Ruhm der späten Enkeln, überliefert. Als

Ádám Mihály. UnterLieut: des Bataillons Szala. Hat am 14. Juny 1809 bey Raab, als sein Oberster Br:[1]) Ghilányi von einem Detachement Chasseurs umrungen war, sich tapfer gehalten und zur Rettung desselben beytragen.[2])

[1]) Joann;

[2]) *[Ádám Sándor* Gem: des Eisenburger Bat: Nro 5; hat bey Raab den schwer blesirten Corp: Darvas Steph. vom Schlachtfelde aus dem Canonenfeuer getragen, womit der gänzlichen Verblutung entrissen.]

Antal Jos: Corp: des Barscher Rgmts, hat bey Raab vereint mit dem Corp: Oszwald Joh: die an einem Feldgraben gedrückte Mannschaft, zur Vertheidigung aufgemuntert, wodurch sie samt den Pferden noch erhalten worden.

Ács Mihály
Ágocs Máthé
Antal Ferencz
Antók András } Gemeine des Neográder Cav: Rgmts,

34. Jazyger Division. Sie haben sich in der Schlacht / bey Raab wie auch in dem Rückzug bey jeder Gelegenheit besonders ausgezeichnet.

Antonovich Lőrincz. Corporal des Neográder Cav: Rgmts, Bácser Division. Hat am 17. Juny 1809 bey Kis-Czel, als sich General Meskó mit seinem Corps, hinter der feindlichen Armée zurückzog, einen französischen Courir mit einem Officier vom Gral Staab gefangen.

Ányos Elek. Corporal des Eisenburger Cav: Rgmts.[1])

Babin Gyula
Bogoszawlev Iván } Gemeine des Neográder Rgmts, Bácser Division. Hatten sich am 12. Juny 1809 in Szigetköz bey Halászi, als der OberstLieut: Stipsics erschossen wurde, durch Muth ausgezeichnet.

Bajnóczy János. Corporal des Neográder Cav: Rgmts, Jazyger Division. Hat sich in der Schlacht bey Raab sehr tapfer gehalten.[2])

35. *Balásy Wendel.* Corporal des / Szalader Cav: Rgmts. Hat sich im Rückzuge von Raab, als der Rittmeister Boros dem Feinde téte both, und ihn aufhielt, sehr standhaft und tapfer verhalten.

Baráth [János].[3]) Corporal, hernach Wachtmeister des Weszprimer Cav: Rgmts. Ist mit dem Rittmeister Gr: Carl Zichy, als dieser mit seiner Escadron einhieb, und durch die Übermacht zersprengt wurde, mit noch einigen Insurgenten vor dem Feinde stehen geblieben, um überall Hilfe zu leisten, deren Oberwähnter Rittmeister auf der Stelle bedurfte, da der Feind ihm rasch nachsetzte, und dieser sich mit seinen Getreuen nur durch die Verwegene Übersetzung eines breiten Grabens retten konnte. Von

[1]) Hat am 16t Juny 1809 bey Ács, als ihm des Pferd erschossen worden, einen feindlichen Reiter niedergehauet, und sich beritten gemacht, und nachdem ihm auch dieses Pferd erschossen worden durch List, abermals einen Franzosen zusamengehauet und dessen Pferd abgenommen, und als er bey der Verfolgung des Feindes auch dieses 3te Pferd verlohr, rettete er sich zu Fuss zu seiner Escadron.

[2]) *Balogh Dávid.* Gem: des Eisenburger Bataillons Nro 5. war in der Schlacht bey Raab stets an der Seite seines Obersten, und der Bataillons Fahne.

[3]) Stephan

diesem Baráth, in Pápa wohnhaft, verheirathet, und Vater von mehreren Kindern, ist noch folgender ächt altungrischer patriotische Zug bekannt: Als der Feind rasch in Pápa eindrang, und dieser in der Arriergarde focht, sprengte er während dem Rückzuge schnell in sein Haus, um alldort eine sehr wichtige privat Anstalt zu treffen. In der allgemeinen Bestürzung bathen ihn, der alte Schwiegervater, sein Weib, und sein kleiner Sohn, die schon alles verloren glaubten, weinend bey Ihnen zu bleiben, da dem / Vaterlande nicht mehr zu helfen wäre, wenigstens Weib **36.**
und Kinder vor Feindes Wuth und Muthwillen zu retten. Dieser aber kehrte sich an nichts, umsonst zog ihn sein Sohn bey seinem Steigbügel zurück, — »Das Vaterland geht vor Weib und Kindern, es ist noch nicht verloren« — rief er leidenschaftlich aus, jagte nach getroffener Anstalt zur Escadron fort, und focht bis in die sinkende Nacht tapfer.

Barocs János. Gemeiner des Pesther Cav: Rgmts. Hat seinen Lieutenant[1]) Horváth, als dieser von vielen Franzosen umrungen war, errettet.[2])

Baros György. OberstLieutenat des Presburger Cav: Rgmts. Hat mit der Trenchiner Division am 11. July 1809 in den gegen Presburg vordringenden Feind tapfer eingehauen, ungefähr 130 Feinde niedergemacht, 30 Mann und Pferde gefangen. Er selbst wurde bey dieser Gelegenheit verwundet, und [.....] 12 Mann gefangen.[3])[4])

[1]) Ladisl:

[2]) Auch den ULt Johann Sárközy von der bevorgestandenen Gefangenschaft befreyt.

[3]) Ferner hat er am 13t Julius mit seiner Division den Feind bey Stampfen angegriffen, einen Hptmann des Gqmstabs dadurch von der Gefangenschaft gerettet.

Auch hat er die Mannschaft des Regiments ..... Infanterie zum aufgemuntert, und eine Contusion auf den linken Arm erhalten.

[4]) *Batthyán Fürst Philipp.* Oberst Commendant des Eisenburger Cav: Rgmts. Hat sich in allen Gelegenheiten durch Kaltblütigkeit in den Gefahren, Muth, Genauigkeit im Dienst, und durch das Beyspiel des rühmlichen Ertragen aller Feld ..... verdient gemacht.

Sein Eifer und guter Wille wurde von dem FMLt Chasteler vorzüglich angerühmt, als er mit dem Eisenburger Regiment am 18t Julius 1809 mit dem Corps desselben zur Vorrückung über den Rabfluss in Pápa zusammentraf.

Am 9t Julius hatte er in Pápa von 85 feindlichen Ober- und Unteroffrs und Gemeinen, welche er dort im Spital als blesirt antraf, das Ehrenwort abnehmen lassen, gegen Sr Majestät den Kaiser von Österreich, und dessen Alliirten bis zu ihrer Auswechslung nicht zu dienen.

Bátor György. Gemeiner des Sümegher Cav: Rgmts. Hat sich in der Schlacht bey Raab tapfer gehalten, und ist tod ge-
37. blieben. /

Batszte Nesztor. Corporal des Neogräder Rgmts, Bácser Division. Hat sich am 8. Juny 1809 in Szigetköz bey Halászi tapfer gehalten.[1])

Béki István. Gemeiner des Pesther Cav: Rgmts. Hat bey Borsos-Győr, als der Feind mit Macht vordrang, den OberLieut:[2]) Mayerfi, welcher schon umrungen war, mit noch zwey Kameraden herausgehauen.

Bellay László. Unterlieutenant des Barser Cav: Rgmts. Hat sich am 13. July 1809 bey Raab durch Muth ausgezeichnet.[3])

[1]) *Beckers [Obst: Graladjutant] von Westerstetten Graf Joseph,* Oberst Generaladjutant bey des E.H. Joseph Palatinus k. k. Hoheit. Als die Cavallerie des linken Flügels am 14. Junius 809 in der Schlacht bey Raab, durch das heftige Canonenfeuer des Feindes zum Weichen gebracht wurde, sammelten des E.H. Palatins k. k. Hoheit in höchsteigener Person, vor Szt: Iványi, einen Theil derselben, bey 4 Estandarten. Der Oberst Gr: Beckers hat diesen Theil untermischter Insurrections Cavallerie, zu welcher er, die eben im Rückzug begriffene Escadron des Hussaren Rgmts Kienmayer Nro 8, unter Commando des prem: Rittmeisters Wenzl Wordliczek, die er unter Weegs begegnete, anschliessen liess, unter Begleitung des Inhabers Adjutanten S. k. k. Hoheit, prēmier Rittsters Joseph Csohányi, im stärksten Kanonenfeuer über die Anhöhen bis gegen der Landstrasse von Raab nach Puszta-Táplán, bey 1.000 Schritt vor uns weitwärts über den Standpunkt der im Feuer begriffenen Batterie, bey welcher sich der Major Frz. Marschall des 2te Artill: Rgmts befand, in Ordnung vorgeführt, und dieselbe dem FmL. Graf Hadik, der mit dem Gral Jos: Luzénszky, und dem Oberst Gr: Christoph Almásy seine Stellung noch behauptete, als Verstärkung [. . . . . .] übergeben, um dadurch die Überflügung des Feindes zu verhindern. Der General Adjutant Graf Beckers war das vornehmliche Werkzeug der unermüdeten Betriebsamkeit des E.H. Palatinus k. k. Hoheit bey der Zusammenstellung der Insurrection des Adels von Ungarn, bey der Verfassung aller Reglements für dieselbe, bey ihrem Exercitium, bey den Anordnungen in Beziehung auf den innern Dienst und auf den Dienst vor dem Feind. Alle Geschäfte bey der Insurrection so wie bey dem 2ten Corps de Reserve der gesammten Kais: Kön: Arméen, welches der E.H. Palatinus commandirte erhielten ihren Antrieb und hatten ihren Zusammenfluss in der Kanzelley dieses General Adjutanten. Er führte nebstbey die Correspondenz; auch war er immerfort und in allen Gefahren an der Seite des E.H. Palatinus K. K. Hoheit.

[2]) Franz

[3]) Benkő János. Gem: der Eisenburger Bat: Nro 5., hat sich bey Raab beym Anfang der Bataille, an seinen Obersten Grfen Carl Erdődy angeschlossen, und mit dem Gem: Sterniczky, als sein Oberster das Pferd verlohr, zur Entziehung desselben aus der Gefahr mitgewirkt.

Bereczky Márton. Wachtmeister, hernach UnterLieutenant des Weszprimer Cav: Rgmts. Er hielt sich bey allen Gelegenheit sehr tapfer. Besonders aber zeichnete er sich in Steinamanger aus, wo ein Detachement von der Weszprimer Cavallerie vereint mit E.H. Joseph Hussaren dem Feinde durch bewunderswerthe Züge der Tapferkeit blutig seinen Heldenmuth bewies. Bereczky focht hier mit so viel persönlicher Bravour, hieb zwey Insurgenten Kameraden,[1]) welche schon gefangen waren, und drey Insurgenten Pferde, deren Reiter verwundet wurden, vom Feinde heraus, und führte sie zurück, dass die Officiere von E.H. Joseph Hussaren, durch seine Tapferkeit hingerissen, ihn auf dem blutigen Kampfplatz küssten.

Bezsila Paul. Gemeiner des / Zempliner Cav: Rgmts. War **38.**
bey Rzezsow einer von den ersten in der Avantgarde, welche in den Haufen der Übelgesinnten eindrangen, und tapfer fochten.

Biró Ferencz. Oberlieutenant des Bataillons Szala. Ist, als er mit einigen Insurgenten zur Hilfe seines Obersten eilte, selbst von feindlicher Cavallerie umrungen worden, und hat nicht nur sich selbst durchgehauen, sondern trug auch zur Rettung eines Obersten bey.

Bikfalvi Sámuel. Corporal des Pesther Cav: Rgmts. Hat, als der Rittmeister[2]) Pál den Feind bey Sár, vorwärts Sárvár, attaquirte, dieser aber verwundet, und seine Escadron durch die Übermacht zurückgewiesen wurde, die Mannschaft aufgemuntert, sich selbst tapfer gehalten, und seinen verwundeten Rittmeister in Sicherheit gebracht.

Bodácz István. Gemeiner des Pesther Cav: Rgmts. Hat sich bey Sz: Kút, als der OberLieut:[3]) Földváry eine Patrouille von Sárvár gegen Steinamanger machte, und durch eine Übermacht angegriffen, sich zweymahl durchhieb, sehr tapfer gehalten.

Boronkay Pál. Escadrons Commandant des Weszprimer Cav: Rgmts. Als dieses Rgmt im Rückzuge von Pápa nach Téth Arriergarde machte, verlor der UnterLieut: Halász[4]) durch / eine Hau- **39.**
bitze sein Pferd, blieb zu Fuss, und wäre bald in Feindes Hände gerathen; der Rittmeister Boronkay Pál ritt aber schnell zurück,

[1]) näml: den Gem: Michael Gerets und Johann Kiss seines Regmts; dann den Gem: Stephan Varga von E.H. Joseph Hus:

[2]) Stephan

[3]) Gabriel

[4]) Gáspár

schwang ihn auf sein Pferd, und rettete ihn. Ein schöner Beweis patriotischer Eintracht, und kriegerischen Muths.

Boros Ferencz. Escadrons Commandant des Szalader Cav: Rgmts. Hat sich bey allen Gelegenheiten vor dem Feinde durch Muth, Standhaftigkeit, unermüdeten Fleiss, und Geschicklichkeit, besonders aber im Rückzuge von Marczaltheö bis Raab, und von Raab bis Gönyö ausgezeichnet. Der Feind hatte Takácsi schon besetzt, als dieser Rittmeister noch in Marczaltheö war; nur sein Muth und seine Geschicklichkeit retteten ihn und seine Escadron von der Gefangenschaft.

Breyer János. Corporal des Zempliner Cav: Rgmts. Hat sich bey Rzezsow im Angriff der pohlischen Übelgesinnten durch Muth und Tapferkeit besonders ausgezeichnet.

Budaházy Péter. Corporal des Zempliner Cav: Rgmts. Hat in der Schlacht bey Raab seinen tödtlich verwundeten Rittmeister[1]) Br: Barkóczy mit Hintersetzung seines eigenen Lebens auf sein Pferd gehoben, und ihn von der Gefangenschaft gerettet. Er erhielt für seine schöne patriotische Aufopferung von Seiner Maje-
40. stät die silberne Ehrenmedaille. /

Budai György. Gemeiner des Neográder Cav: Rgmts, Jazyger Division. Hat sich im Commando des Rittmeisters[2]) Endre, welcher am Tage der Schlacht bey Raab mit seinem Flügel auf dem Vorposten zurückblieb, und sich hinter der Französischen Armée durchbringen musste, bey Kis-Czel, wo dieses Detachement auf den Feind stiess, und mit demselben ins Handgemenge gerieth, ausgezeichnet.

Buzás Gábor
Buzás Imre } Gemeine des Szalader Cav: Rgmts. Haben sich im Rückzuge von Raab nach Gönyö in der Escadron des Rittmeisters[3]) Boros durch Muth und Beharrlichkeit ausgezeichnet.

Böröcz Ferencz
Böröcz István } Gemeine des Bataillons Szala. Sind am 13. Juny 1809 bey Raab, durch Kanonenkugel todt geblieben.

Clementis János. Adjutant des Pesther Cav: Rgmts. Hat am 11. Juny 1809 bey Karakó, als der Oberste Gosztonyi[4]) eine Divi-

[1]) Anton
[2]) Ladisl:
[3]) Franz
[4]) János

sion Weszprimer zum Angriff führte, an der Spitze einiger Tapfern / eingehauen, da aber seine Pferd stürzte, und er zu Fuss 41.
blieb, so war er in der grösten Gefahr zusammengehauen oder gefangen zu werden, er entging aber beyden, und rettete sich durch seine persönliche Tapferkeit, indem er sich zu Fuss mit dem Säbel in der Faust herausfocht. Er erhielt hier zwey Wunden, und büsste dabey sein Pferd sammt der Bagage ein. In der Schlacht bey Raab hatte dieser Adjutant sich sehr tapfer gehalten, die Zerstreuten des Rgmts mit vielem Eifer und Aufmunterung gesammelt, und solche dem Rgmts Commandanten, welcher mit seiner Ordonancen unter den Plenklern stehen blieb, zugeführt.

Csalló György
Császár János } Gemeine des Szalader Cav: Rgmts. Haben sich in dem Rückzuge von Raab, durch ihr muthiges Benehmen, zu wiederholten Mahlen ausgezeichnet.

Csáky Sándor Gr: OberstLieutenant des Zempliner Cav: Rgmts. Wurde nach dem Zeugniss des Corps Commandanten FML. Egermann gegen die pohlischen Übelgesinnten sehr oft mit Vortheil verwendet, besonders in der Affaire bey Szánok, wo seine Division mehrere Gefangene machte.

Csehy Ignátz. OberLieutenant des Presburger Cav: Rgmts. Er wurde / mit einem kleinen Detachement am 14. Juny 1809 in 42.
der Nacht nach Lesvár commandirt, um den dortigen vom Feinde schon besetzten Posten wegzunehmen. Er griff den Feind rasch an, und verjagte ihn glücklich. Da dieser Ort die einzige Passage war, wo mittels einer zu erbauenden Brücke das ganze Corps des Gralen Meskó über den Morast setzen konnte, so war es von äusserster Wichtigkeit, solchen zu behaupten, was oberwähnter OberLieutenant zum Vortheil des ganzen Corps auch glücklich ausführte.

Cseke István. Gemeiner des Bataillons Szala. Hat am 14. Juny 1809 in der Schlacht bey Raab mehrere feindliche Cavalleristen erschossen, und mit dem Bajonette verwundet.

Cser József. Corporal des Neográder Cav: Rgmts, Jazyger Division. Hat sich in der Schlacht bey Raab durch persönliche Tapferkeit ausgezeichnet.

Csernus Lajos. UnterLieutenant des Pesther Cav: Rgmts. Hat sich in der Schlacht bey Raab tapfer gehalten.

Csiba Dávid. Corporal des Presburger Cav: Rgmts. Als nach der Vereinigung des Meskóischen Corps, mit jenem des FmL.

Chasteler ein Commando von 300 Pferden zusammengesetzt
43. wurde, gegen Güns und Ödenburg zu / recognosciren, und dazu die Presburger Cav: Division 100 Mann gegeben hatte, hieb dieser Corporal den Gemeinen Joseph Fekete, dessen Pferd erschossen, und er von 5 Chasseurs umrungen war, allein heraus.[1]) Bey Kis-Czel hatte dieser Corporal eigenhändig 6 Gefangene gemacht.[2])

Csikátz János. Corporal des Weszprimer Cav: Rgmts. Hat am 11. Juny 1809 beym Mayerhof von Dobróka während dem Einhauen in die feindlichen Reihen, sich ausgezeichnet.

Csillag György. Gemeiner des Szalader Cav: Rgmts. War, vom Anfang an immer der erste, der jeder patroille beyzuwohnen aus einigem patriotischen Antrieb bath, und sich durch Muth schon auf den Vorposten bey Marczaltheő auszeichnete. Bey jeder Gelegenheit munterte er seine Kameraden auf, und ging ihnen mit heldenmüthigen Beyspiel vor. Immer war er von der Escadron der erste im Angriff, und der letzte im Rückzug, und hatte nach dem Zeugniss seines Rittmeisters unbeschreibliche Beweise seiner Unerschrockenheit, und seines Diensteifers gegeben.

Czinke András. Corporal des Sümegher Cav: Rgmts. In der
44. Schlacht bey Raab, als dieser zur / Bedeckung der Kanonen beordert wurde, und über einen Graben setzend, sein Pferd, welches aus dem Marsche nicht mehr herauszubringen war, verunglücklichte, kehrte sich dieser an nichts, vielmehr mischte er sich aus patriotischem Eifer unter die Plenker von Ott Hussaren, und focht weiter zu Fuss unter ihnen.

Csizmadia János. Gemeiner, nachher Estandarte Führer des Weszprimer Cav: Rgmts. Hat bey Raab als die Division zerstreut war, den Obersten[3]) Zichy nirgends verlassen.[4])

Csobánczy Ferencz. Feldkaplan des Weszprimer Cav: Rgmts. Hat am 14. Juny 1809 in der Schlacht bey Raab das Rgmt nie

[1]) da er einen Chasseur niedergehaut und zwey blessirt hatte.

[2]) Er erhielt als Belohnung seiner Tapferkeit die silberne Ehrenmedaille, welche ihm die Medaillen Comission zuerkannt, und Seine Majestät verleihen haben.

[3]) Franz

[4]) Ferner hat er den Unthl: Michael Fehér vereint mit dem Gem: Ladislaus Lampert vom Tode, und von der Gefangenschaft gerettet, indem sie dem verfolgenden Feinde die Spitze geboten, und ihren Unthl. dem sein Pferd erschossen worden, zwischen ihren Pferden genommen, und in Sicherheit gebracht haben. Demselben wurde für diese seine Bravour von der Medaillen Comission, die silberne Ehrenmedaille zuerkannt, und von Sr. Majestät verliehen.

verlassen, schnitt einen verwundeten Insurgenten des Sümegher Cav: Rgmts die Kugel aus den Oberlippen, und verband ihn eigenhändig auf dem Kampfplatz im Getümmel der Schlacht.[1])

Csók Ferencz. Gemeiner des Weszprimer Cav: Rgmts. Hat am 4. Juny 1809 bey Steinamanger, als ein Detachement Weszprimer vereint mit E.H. Joseph Hussaren dahin eine Patrouille unternahm, 5 Franzosen, welche den Gemeinen Biró János, des E.H. Hussaren Regiments, der die goldene und silberne Medaille hatte, und sich zu weit wagte, gefangen nahmen, muthig / angegriffen, einen Franzosen mit solchem Ungestüm niedergamacht, dass ihm der Säbel in Stücke zerbrach, dann den Säbel des totten herausgerissen, damit einen andern Franzosen verwundet, die drei übrigen in die Flucht gejagt, und oberwähnten Hussaren gerettet. Diess geschah vor den Augen des damaligen OberstLieutenants, nun Obersten Geramb: von E.H. Joseph Hussaren.[2]) 45.

Csományi Antal. Gemeiner des Neográder Cav: Rgmts, Jazyger Division. Hat sich in der Schlacht bey Raab ausgezeichnet.[3])

Décs Ferencz. Gemeiner des Szalader Cav: Rgmts. Hat am 14. Juny bey Raab tapfer gefochten, sein Pferd verloren, und ist selbst tod geblieben.

Deluk Péter. Gemeiner des Zempliner Cav: Rgmts. Hat in der Schlacht bey Raab dem Corporalen Budaházy[4]) in der Rettung des verwundeten Rittmeisters[5]) Br: Barkóczy treue Hilfe geleistet.

Dervarics Sándor. Gemeiner des Bataillons Szala. Hat bey der Errettung seines Obersten Br: Ghillányi[6]) tapfer mitgefochten.

[1]) *Csohányi Jos:* prem. Rittster des Palatinal Huss: Rgmts-Inhabers Adjut: des E.H. Palatinus k. k. Hoheit. Ist während der Schlacht bey Raab am 14. Juny 1809 von Sr. k. k. Hoheit mehrmalen mit Aufträgen in der grössten Gefahr verschickt worden. Er hat dieselben mit Unerschrockenheit, genau besorgt, und den Obersten Grafen Beckers bey dem Vorrücken mit der gesammelten Cavallerie, nicht nur begleitet, sondern die Mannschaft durch Zureden beym besten Willen und bey gutem Muth in der Gefahr erhalten.

[2]) Es wurde ihm zur Belohnung seiner Tapferkeit, von der Medaillen Commission die Silberne Ehrenmedaille zuerkannt, und auch von Seiner Majestät verliehen.

[3]) *Drapak Láz:* Gem: des Barscher Rgmts, hat mit dem Corp: Veres Sándor, und Gem: Mezey János vereint, den blessirten und vom Pferd gestürzten OLt: Ant: Jekelfalusy der Gefangenschaft entzogen.

[4]) Péter

[5]) Anton

[6]) János

Diénes István
Dobos Ágosten } Gemeine des Neográder Cav: Rgmts, Jazyger Division. Haben sich am 14. Juny in der Schlacht bey
46. Raab tapfer gehalten. /

Dóczy Ferencz. OberLieutenant des Bataillons Szala. Hat, als der Oberste Br: Ghillányi[1]) in der Schlacht bey Raab, der sich zu weit unter die Plenkler wagte, von Chasseurs umrungen, und in Gefahr war, zusammengehauen, und gefangen zu werden, mit einigen Tapfern des Bataillons die feindliche Cavallerie überwältigt, sie theils erschossen, theils mit dem Bajonette herunter gestochen, die übrigen in die Flucht gejagt, und so den Obersten, und sich selbst gerettet. Er selbst focht mit dem Säbel in der Faust über allen Lob tapfer.

Domján Mihály. Gemeiner des Szalader Cav: Rgmts. Hielt sich in der Schlacht bey Raab tapfer, und fiel für das Vaterland.

Dubniczay Zsigmond. Rittmeister des Weszprimer Cav: Rgmts. Griff den Feind bey Egyházas Rádócz am 1. Juny 1809 mit $1^1/_2$ Escadronen an, und warf ihn. Hierauf zog sich der Feind nach Güns zurück.

Dulícs József. Estandarte Führer des Primatial Cav: Rgmts. Hat sich in der Schlacht bey Aspern tapfer gehalten, und ist an der Brust schwer verwundert worden.

Egyed Antal,
47. *Egyed József.* Gemeine des / Szalader Cav: Rgmts. Haben sich am 14. Juny in der Schlacht bey Raab tapfer gehalten.[2])

Elek Sámuel. Gemeiner des Neográder Cav: Rgmts, Jazyger Division.[3])

Ertel Br.[4]) OberstLieutenant des Gqmstaabes der Insur-

[1]) János

[2]) Erdődy Karl Graf OberstLt: des Batons Eisenburg Nro 5. Hat sich nach einem Zeugniss des k. k. FMLts Graf Coloredo Mannsfeld in dem Treffen bey Raab am 14ten Juny 1809 besonders tapfer verhalten, und sich vorzüglich ausgezeichnet, da er nämlich im stärksten Canonenfeuer, als ein grosser Theil der Mannschaft schon gewichen war, die Fahne ergriffen, und mit derselben die Zurückgebliebenen an die regulirten Truppen angeschlossen, und gegen den Feind vorgedrungen ist. Derselbe wurde zur Belohnung am 18ten Junius 1809 zum Oberst Commandanten dieses Bataillons befördert.

[3]) hat in der Schlacht bey Raab seinen Kameraden, den Gem: Máthé Steph:, dessen Pferd unterm Leib verschossen worden, dadurch der Gefahr entrissen, dass er den mit blossem Säbel herangezogenen feindlichen Reuter, niedergeschossen.

[4]) Domin: v. Krehlau

rection. Hat die Verschanzungen bey Raab zwischen der Raab, Rabnitz, und das Donau-Arms entworfen, und eine Strecke von $^3/_4$ Meilen in dem Zeitraum von 3 Wochen zum festen Lager mit Wassergräben verändert.

Am 13. Juny 1809 bey Gelegenheit des feindlichen Angriffs bey Csanak liess Obbenannter OberstLieutenant zu der Zeit, als eine Masse [von] feindlicher Cavallerie bis zur Kirche von Csanak, und einige Bataillone Infanterie zwischen Csanak und Gyirmóth auf der Ebene vorruckten, aus eigenem Antrieb 2 Haubitzen und eine 6 pfündige Kanone aus den Verschanzungen an dem linken Ufer der Raab so weit vorführen, dass der Feind durch das Feueer dieses Geschützes in die Flanque / genommen, genöthiget wurde, **48.** sich auf diesem Flügel schleunig zurückzuziehen.

Eszterházy János Gr. Oberste des Presburger Cav: Rgmts. Als das von der Armée abgeschnittene Corps des Generalen Meskó am 18. Juny 1809 in die Höhe von Kis-Czel kam, und die 5 Kanonen, 3 Haubitze dieses Corps sammt der dazu gehörigen Bespannung und Munition sich bey der Avantgarde unter dem Commando dieses Obersten befand, geschah es, dass der sich dort befindliche Feind die Avantgarde und die Arriergarde, bey welcher sich der General Meskó eben befand, mit dem Feinde heftig engagirt war, wurde die Artillerie von einigen Hundert Chasseurs und zahlreicher Infanterie plötzlich angefallen, die zu ihrer Bedeckung aufgestellte Infanterie und Cavallerie geworfen, und der Feind drang so heftig vor, dass nur einige Kartätschen Schüsse auf denselben geschehen konnten. In diesem entscheidenden Augenblicke führte der Oberste Eszterházy seine Division mit solchem Ungestüm vor, und hieb in den Feind ein, dass die Chasseurs gesprengt, viele niedergemacht, 200 Mann sammt 12 Officiers / gefangen, viele Bagage sammt 200 Paar **49.** Schuhen erbeutet wurden, so unsrer, gröstentheils unausgerüsteten Infanterie nützlich waren.

Durch diesen raschen, tapfern Angriff wurde nicht nur die Artillerie von einer Augenscheinlichen Gefahr gerettet, alle Allarmirung und Deroutirung der Arriergarde verhindert, sondern auch 30 Staabs- und Oberofficiere, und einige hundert Gemeine, theils von der Insurrection, theils von den Infanterie Rgmtern St: Julien, Strasoldo, Eszterházy, und der Steuerischen Landwehr, so in der Schlacht bey Raab gefangen, und rückwärts geführt wurden, dem Feinde abgenommen. Für dieses tapfere Benehmen

wurde diesem Obersten durch das Theresiens Ordens Kapitel das kleine Kreutz dieses Ordens zuerkannt.

Esztergomy Ignátz. Escadrons Commandant des Weszprimer Cav: Rgmts. Hat am 17. Juny 1809 in dem Gefechte bey Karakó den Feind in seiner Flanque mit seiner Escadron muthig angegriffen, und dadurch dem Obersten Gr: Zichy,[1]) welchem vom Feinde hart zugesetzt wurde, Luft verschafft sich zu retten, und die geworfene OberstLieutenants 1ste Escadron zu sammeln.

50. *Farkas Gábor,* } /
Farkas János. } Gemeine des Szalader Cav: Rgmts. Haben in der Schlacht bey Raab tapfer gefochten.

Farkas János. Gemeiner des Neográder Cav: Rgmts, Bácser Division. [Hat][2]) im Rückzuge des Corps des Generalen Meskó bey Kis-Czel, als er mit einigen Kameraden auf Seiten patrouillen commandirt war, 8 feindliche Wägen, wovon die Franzosen hinunter sprangen, und sich in hohem Getreide verliefen, erbeutet, und 13 Gefangene Officieres, theils von der Insurrection, meistens aber von der k. k. Armée.[3])

Farkas János. Escadrons Commandant des Heveser Cav: Rgmts. Hat am 27. Juny 1809 bey Komorn, als unsre Vedetten angegriffen wurden, durch die schnelle Stellung seiner Escadron Wiederstand geleistet.[4])

Farkas Ignátz. Rittmeister des Szalader Cav: Rgmts. Verhielt sich überall standhaft, und ging seiner Escadron mit muthigem Beyspiel vor.

Fehér Mihály. Gemeiner des Pesther Cav: Rgmts. Hat am [5][5]) Juny 1809 bey Sz: Kút im Commando des Oberlieut: Földváry[6]) rühmliche Beweise von Muth, Unerschrockenheit, und persönlicher Tapferkeit in der grössten Gefahr gegeben.[7])

[1]) Franz

[2]) hat vereint mit dem Gem: Simon Kuczy

[3]) und einen Feldpater befreyt, und von der feindlichen Bedeckung 5 Mann gefangen genommen.

[4]) als nämlich der Feind von Ács gegen Comorn mit ungefähr 5 Div: Cavall: recognoscirte, und unsre Vorposten bis an den Brückenkopf zurückruckte, wurde das Gefecht ernsthaft, und die ganze Vorpostens Kette aus 3 Esc: besetzend war bemüssiget sich zu engagiren. Das schnelle Railliren und unverzügliche Vorrücken des Ritt: Farkas vermochte den Feind einen schnellen Rückzug zu nehmen.

[5]) 7.

[6]) Gábor

[7]) und hat vereint mit dem Gemeinen Malatinsky Anton diesen seinen

Fejér Mihály. Wachtmeister, dann UnterLieut: des Weszprimer Cav: Rgmts. Ist am 14. Juny 1809 von seinem Rittmeister nach Raab zur / Abfassung der Fourage geschickt worden; beym **51.**
ersten Kanonen Schuss ruckte er aber schnell ein, und focht mit vielem Muth, bis er sein Pferd verlor, und durch die Bravour der Gemeinen Lampért[1]) und Csizmadia[2]) vor den Feinden herausgehauen wurde.

Fekete György.[3]) Hauptmann des Bataillons Presburg. Hat bey Gelegenheit eines Transports einige Hunderte feindlicher Kriegsgefangenen aus Komorn nach Raab, den mit den glänzendsten Versprechungen gemachten Arbeit, in feindliche Dienste, als Hauptmann zu treten, als treuer Unterthan eines Königs, und als ächter ungarischer Patriot ausgeschlagen, und bey bevorstehender List und Gewaltthätigkeit, sich heimlich aus Raab zu seiner Trupp zurückgegeben.[4])

Fekete József. Corporal des Pesther Cav; Rgmts. Hat am 14. Juny in der Schlacht bey Raab den OberLieut:[5]) Jeszenszky, den der Feind als Gefangenen schon fortführte, mit Hilfe zweyer Hussaren[6]) herausgehauen und befreyet; darauf das Pferd des gestürzten Rittmeisters Gr:[7]) Teleky, welches mitten unter den feindlichen Plenkern herumlief, gefangen, selbes seinem Herrn zugeführt, und ihn so lange vertheidiget, bis er wieder aufsitzen konnte.[8]) [9]) / **52.**

Oberst als er vom Feinde émrungen war, herausgehauen, und gerettet, vobey er verwundet worden. Er erhielt für sein gutes Verbalten von Seiner Majestät die die silberne Ehrenmedaille, die ihne die Medaillen Comission zuerkante.

[1]) László;

[2]) János;

[3]) de Galantha.

[4]) Auch hat sich derselbe in der Affiaire bey Raab, und während der Ritarade des Generalen Baron Meskó durch besondere Tapferkeit ausgezeichnet.

[5]) Michael;

[6]) vom E.H. Joseph;

[7]) Ádám

[8]) Demselben wurde für sein tapferes Benehmen, die von der Medaillen Comission ihme zuerkannte silberne Ehrenmedaille, von Sr. Majestät verliehen.

[9]) *Fekete Ferentz.* Gem: des Eisenburger Bat: Nro 5, hat mit andern am 14. Junius 1809 bey Raab den Angriff feindlicher Chasseurs mit dem Bajonett abgeschlagen.

Fellner Br: Johann. Ritt: des Pesther Cav: Rgmts, wurde mit einer halben Escadron über St. Péter bis Sahrendorf und Bruck an der Leitha mit dem Unterl. Kalmár János zum Aufsuchen des Feindes detachirt. Am 23. May 1809 hat sich derselbe durch den muthigen Angriff der Patroille des Feindes bey Bruck an der Leitha ausgezeichnet, von welchen 2 Mann blesirt wurden.

Ferenczi János. Damals Gemeiner, hernach Corporal des Pesther Cav: Rgmts. Hat am 12. Juny 1809 Beweise ungewöhnlicher, bewunderswürdiger Tapferkeit gegeben. Er kam gerade aus dem Spital, suchte, und fand das Rgmt bey Borsos-Győr im Feuer mit dem Feinde. Er sammelte von den hintersten Kameraden Patronen, sprang damit zu den vordersten Plenklern, und theilte sie unter ihnen aus. Er selbst aber schoss von Zeit zu Zeit blitzschnell unter die Feinde, und stiess so mit einer Art von Pique drey Franzosen nach einander herunter. Im Gedränge auf dem Damm von Borsos-Győr nach Pápa an der Brücke, wo unsere sich schoppten, und 2 Hussaren von Ott in den Graben sanken, half Ferenczi solchen sammt ihrer Pferden heraus, und rettete sie. Diess that er vor den Augen der Hussaren von Ott, nahmentlich des Rittmeisters Radvánszky, von welchem ihm auch ein schriftliches Zeugniss ausgefertigt wurde.

Bey Takácsi hat obbenannter Insurgent, an dem Bache Gerény mit seiner Pique abermals einen Franzosen niedergestossen, und dessen Pferd erbeutet. Bey Gyarmath wollte der E.H. Johann diesen Helden selbst kennen lernen, und belobte ihn.[1])

53. *Ferenczi József.* Gemeiner / des Pesther Cav: Rgmts. Hat[2]) am 2. Juny 1809 bey Sár, während der Vertheidigung des Ober-Lieut: Huszty zwey Franzosen niedergemacht, er selbst zwey starke Kopfwunden bekommen, und sein Pferd verloren.

Festetics János. Escadrons Commandant des Sümegher Cav: Rgmts. Hat in der Schlacht bey Raab mit seiner Escadron den Feind muthig angegriffen, und fiel durch eine Musquetten-Kugel. Er wurde nach der Zeit in Sz: Márton begraben.

Festetics László Gr: OberstLieutenant des Szalader Cav: Rgmts. Wird vom Obersten Foky wegen seines Eifers angerühmt.

Fitos Lajos. Corporal des Pesther Cav: Rgmts. Hat sich am 8. Juny 1809 im Rückzuge von Sárvár, wo ein gleichsam schon abgeschnittenes Detachement Grenzer von 60 Mann, durch einen Zug Pesther Insurgenten gedeckt wurde, sehr tapfer gehalten.

Fodor Dániel. Corporal, dann Lieutenant des Weszprimer Cav: Rgmts. Hat am 1. Juny 1809 bey Puszta Rádócz mit 23 Mann eine feindliche Patrouille von ungefähr 80 Mann angegrif-

[1]) Se. Majestät haben denselben für sein tapferes Verhalten die silberne Ehrenmedaille verliehen, die ihme von der Medaillen Commission zuerkannt worden.

[2]) mit dem Corp: Alexand: Huszty u. Gem: Nagy János

fen, gesprengt, und bis Steinamanger zurückgetrieben. Für seine Tapferkeit erhielt er vom E.H. Johann auf der Stelle die silberne Ehrenmedaille.[1])

Foky Ferencz. Rittmeister des Eisenburger Cav: Rgmts. Hat in der Schlacht bey Raab seine Mannschaft mit seinem Beyspiele aufgemuntert, / ist mit einer Musquetten-Kugel im Kopf tödt- 54.
lich verwundet worden, und starb hernach, bedauert von allen, in Komorn.

Foky Zsigmond. Oberster des Szalader Cav: Rgmts. Verfügte sich überall zu jener Abtheilung seines Rgmts, wo die Gefahr am grösten war, und munterte durch heldenmüthiges Beyspiel seine Mannschaft auf. Am 13. Juny 1809 bey Raab wurde sein Pferd durch eine Kanonen Kugel unter seinem Leibe erschossen, wobey er eine starke Quetschung erhielt.

Földváry Antal. OberLieut: des Pesther Cav: Rgmts. Hat in der Schlacht bey Raab, an dem Viczaischen Graben, sich durch persönliche Tapferkeit ausgezeichnet.

Földváry Gábor. OberLieutenant des Pesther Cav: Rgmts. Hat am 4. Juny 1809 bey Sz: Kút eine feindliche Patrouille, welche ungefähr 15 Pferde stark war, theils niedergemacht, theils gefangen. Ferner sich durch eine andere feindliche Abtheilung, von ungefähr 50 Pferden, mit Verlust zweyer Todten, und drey Verwundeten Pferde durchgehauen. In der Schlacht bey Raab hat er, als das Rgmt an den Viczaischen Graben gedruckt wurde, mit vielen anderen sehr muthig und tapfer gefochten.

Francsics Pál. Gemeiner / des Weszprimer Cav: Rgmts. Hat 55.
sich am 11. Juny bey Karakó durch Muth und Tapferkeit zum Beyspiel für andere ausgezeichnet, und hat sein Pferd verloren.

Gál Mihály. Gemeiner des Szalader Cav: Rgmts. Hat sich am 14. Juny 1809 in der Schlacht bey Raab tapfer gehalten.

Gálos Károly. OberLieutenant des Barser Cav: Rgmts. Hat sich bey Raab am 13. Juny 1809, als er mit seinem Zug mehrmalen mit gutem Erfolge attaquirte, durch Muth ausgezeichnet.

Garnika Ignátz. Oberster des Neográder Cav: Rgmts. Hat sich bey jeder Gelegenheit als einen Staabsofficier von Erfahrung

[1]) *Fodor Stephan.* Gem: des Weszprimer Cav: Rgmts, hat bey Raab am 14. Junius 1809 mit Aufopferung seines eigenen Lebens seinen Kameraden (. . . . . .), welcher schon in die Gefangenschaft gerathen, befreyet, und als er dies ehrenvolle Werk bewerkstelliget, wurde er durch 13 Schusswunden und 11 Säbelhiebe, nachdem sein Pferd auch erschossen worden, gefangen genommen.

und Verdienst bewähret. Am Tage der Schlacht bey Raab ist dieser Oberster mit der Bácser Division zum Corps des Generalen Meskó beordert worden. Ehe noch das ganze Corps beysammen war, stiess dieser bey Pordány an ein feindliches Detachement; durch sein kluges Benehmen sind die Plenkler dieses Detachement auf der Stelle verjagt, und das Detachement in den
56. Wald / gesprengt worden. Während dem Rückzuge dieses Corps hatte die Bácser Cav: Division den glücklichen Erfolg ihrer Tapferkeit der einsichtsvollen Anordnung dieses Obersten zu verdanken.

Gasparich József. Gemeiner des Weszprimer Cav: Rgmts. Wurde in dem Rückzuge von Pápa gefangen; darauf, ist er den 14. Juny 1809 bey Raab auf einem französischen Pferde eingeruckt, und hat sich in der Schlacht allda tapfer gehalten.

Geráth Imre. Gemeiner des Szalader Cav: Rgmts. Hat sich am 14. Juny 1809 bey Raab durch Tapferkeit ausgezeichnet.

Gergely [Mátyás].[1]) UnterLieutenant des Zempliner Cav: Rgmts. Ist am 15. July 1809 mit 23 Pferden befehliget worden den FML. Chasteler aufzusuchen, und demselben über verschiedene wichtige Gegenstände Nachricht zu bringen. Dieser Officier verrichtete seinen Auftrag mit vieler Geschicklichkeit, und vereinigte sich durch nächtliche Märsche mit dem FML. Chasteler, obwohlen er sich unterwegs mit feindlichen Streifparteyen engagiren musste, wobey er auch ein Dienstpferd verlor.[2])

Ghilányi János Br: Oberster und Commandant des Bataillons
57. Szala. Stand in dem Gefechte vom 13 / Juny 1809 bey Raab mit seinem Bataillon en reserve, und obwohl die Mannschaft noch ganz unerfahren, und nur halb ausgerüstet war, hielt er mit ihr, sie klug und mit gehöriger Art aufmunternd, die Kanonade standhaft aus, ungeachtet, dass dieses Bataillon einige Todte und Verwundete hatte. — Am 14. Juny in der Schlacht bey Raab stieg obbenannter Oberster selbst vom Pferde, und führte, die Mannschaft aufmunternd, das Bataillon zu Fuss gegen den Feind vor, und hat mehrere Angriffe der feindlichen Cavallerie mit dem Bajonette abgeschlagen. Seine Tapferkeit riss ihn hernach so weit, dass er sich zu Fuss unter seine Plenkler zu weit wagte,

[1]) Máté

[2]) der FMLt. Chasteller hat diesen Officier, als einen thätigen, eifrigen sehr geschickten uud entschlossenen Officier, besonders empfohlen.

bey welcher Gelegenheit er von einer Abtheilung rasch vordringender Chasseurs zusammengehauen worden wäre, wenn nicht einige Officiere und mehrere Tapfere des Bataillons ihn, den alle liebten, heraus gefochten und befreyet hätten, wobey einige Tapfere auch den wahren Heldentod starben.

Gombos István. Gemeiner des Bataillons Szala. Hat sich am 14. Juny in der Schlacht bey Raab mit dem Obersten Ghilányi durch die feindliche Cavallerie gehauen.

Gosztonyi János. Oberster des Pesther Cav: Rgmts, hernach / 58.
General Major. Hat sich bey allen Gelegenheiten, wo er meistens selbst Anführer war, als Veteraner der Kriegskunst, als Mann von hoher Ehre, und patriotischem Sinn, als einen Staabs-Officier von tiefer Einsicht, und persönlicher Tapferkeit, bewähret. Bey Sárvár, bey Karakó hielt er mit einer Division Cavallerie, und einer Abtheilung Grenzer, wo er selbst Anführer war, ein ganzes feindliches Corps klug und tapfer auf, bis das Corps vom E.H. Johann gesichert war. Bey Borsos-Győr, hatte er die Avantgarde mit gutem Erfolg für das retirirende Corps des E.H. Johann angeführt. Am 14. Juny 1809 in der Schlacht beey Raab, wo er eine Brigade commandirte, hat er, nach den Zeugnissen und rühmlichen Belobungen der D. Generale Davidovich und Mecséry, den linken Flügel durch sehr geschickte Maneuvres, mit viel Klugheit und persönlicher Antsrengung gedeckt. Hier war es, dass dieser tapfere Patriot, und treuer Diener seines Königs den Sieg dem übermächtigen Feind nicht zulassen wollend, sich immer an der Spitze seiner Brigade im wüthendsten Kartätschenfeuer befand, seine Brigade immer aneiferte, und der nicht weichen wollende durch / den mächtig vordringenden Feind schon er- 59.
reicht und gefangen worden wäre, wenn sein Rgmts Adjutant Clementis, seine Ordonancen, und besonders der tapfere Wachtmeister Halász ihm nicht muthig und treu beygestanden wären. — Am 1. July wurde dieser Oberste mit 2 Cavallerie Rgmtrn nach Komorn beordert, um den feindlichen Steifereyen Einhalt zu thun. Auch dieses Commando führte er mit vieler Klugheit und Einsicht aus. Überhaupt hat er sich bey jeder Gelegenheit mit Ruhm bedeckt, den auch, von ihm geleitet, alle übrigen Officiere, und das ganze Rgmt theilten. Sein Verdienst wurde durch Seine Majestät auch gewürdiget, und belohnt, indem dieser Oberste am 15. July 1809 durch Allerhöchstdieselben zum GeneralMajor ernannt wurde.

Gönczöl.[1]) OberLieutenant des Neutraer Cac: Rgmts. Ist am 4. July 1809 bey Breitenlée, bey Gelegenheit einer nächtlichen feindlichen Allarmirung verwundet worden, wobey 1 Corporal und 4 Gemeine tod geblieben, gegen 40 Mann und Pferde verwundet wurden.

Görgey János. Escadrons Commandant, dann Major des
60. Zempliner Cav: Rgmts. Hat sich bey / jeder Gelegenheit durch Muth und Entschlossenheit ausgezeichnet, besonders bey Rzezsow, wo er einen 500 starken Haufen pohlischer Übelgesinnten mit seiner Mannschaft tapfer angriff, und die Stadt in einigen Minuten entsetzte. Seine Majestät liessen Allerhöchstihre Zufriedenheit über das Wohlverhalten dieses Officiers öffentlich bakannt machen.[2])

Gulyás Tamás. Gemeiner des Neográder Cav: Rgmts, Jazyger Division. Hat sich in der Schlacht bey Raab tapfer gehalten.

Gyurikovics Vincze. UnterLieutenant des Pesther Cav: Rgmts. Hat sich bey 14. Juny bey Raab, als dieses Rgmts an den Viczaischen Graben gedruckt wurde, durch Muth ausgezeichnet.

Halász József. Gemeiner des Neográder Cav: Rgmts, Bácser Division. Hat sich bey Kis-Czel ausgezeichnet.

Halász Lőrincz. UnterLieutenant des Pesther Cav: Rgmts. Hat sich am 14. Juny in der Schlacht bey Raab durch Muth ausgezeichnet.

61. *Harcsa Péter.* Gemeiner des / Presburger Cav: Rgmts.[3])

Hegedüs János. UnterLieutenant der Ödenburger Cav: Division. Zeigte in der Schlacht bey Raab viel Entschlossenheit, und ist mit einer Musquetten Kugel im Kopf verwundet worden.

Hermán Antal,
Hermán Péter. } Gemeiner des Bataillons Szala. Sind in der Schlacht bey Raab, als sie ihren Obersten Br: Ghilányi[4]) retten wollten, durch die feindliche Cavallerie niedergesäbelt worden.

Holzer Aloiz. Rittmeister des Primatial Cav: Rgmts. Ist am 21. May 1809 in der Schlacht bey Aspern verwundet worden.

[1]) Paul

[2]) *György Bened*: Corp: des Eisenburger Bat: Nro 5, war unter denen am 14ten Juny 1809 bey Raab, die den Angriff feindlicher Chasseurs mit dem Bajonett abgeschlagen (haben).

[3]) hat bey Takátsi durch eigene Anführung einiger seiner Kameraden den Rittmeister Olgyai Boldizsár, der vom Feinde umrungen war, der Gefangenschaft entrissen.

[4]) János

Horváth András. Gemeiner des Neográder Cav: Rgmts, Jazyger Division. Hat sich am 11. Juny 1809 bey Raab tapfer gehalten.

Horváth Ferencz. Major des Presburger Cav: Rgmts. Hat sich mit seiner Division am 14. Juny 1809, als er von der retirirenden Armée schon abgeschnitten war, mit viel gewagter Tapferkeit durch den zahlreichen Feind gehauen, und immer die / Stirne **62.**
biethend, und immer fechtend sich glücklich bey Gönyö mit der Armée vereinigt. Hat am 24. Juny bey Aranyos, wo dieser Major die Donau observirte, und der Feind einen Übergang wagte, sich durch sein kluges und tapferes Benehmen, nicht nur zum Vortheil des Dienstes ausgezeichnet, sondern den Feind mit Ruhm zurückgewiesen, und zwey Schiffmühlen, so der Feind benützte, versenkt.

Horváth Ferencz. Gemeiner des Bataillons Szala. Ist am 13. Juny bey Raab durch eine Kanonen Kugel gefallen.

Horváth István. Gemeiner des Szalader Cav: Rgmts. Hat sich am 14. Juny 1809 bey Raab tapfer gehalten.

Horváth Kristóf. Escadrons Commandant des Eisenburger Cav: Rgmts. Hat sich schon in der Schlacht bey Raab am 14. Juny 1809 durch persönliche Tapferkeit ausgezeichnet; noch mehr aber am 16. Juny, als von Komorn aus eine Recognoscirung gegen Ács mit der OberstLieutenants Division des Eisenburger Cav: Rgmts, unter den Augen des E.H. Johann unternommen wurde, und diese Division bis Ács, mitten in das feindliche Hauptquartier mit Muth fechtend eindrang. Hier war es, dass, als die 2te Escadron schon im Handgemenge von dem Feinde vorne und in der Flanque bedrohet war, Rittmeister / Horváth mit seiner Escadron, **63.**
mit vieler Tapferkeit, an der Spitze seiner Mannschaft einhieb, und den Feind warf.

Horváth Mihály. Corporal des Eisenburger Cav: Rgmts. Hat, als er während dem Rückzuge in der Schlacht bey Raab, wahrnahm, dass 3 Officiere und [gegen 60][1]) Gemeine von E.H. Joseph Hussaren, sammt 2 Kanonen vom Feinde bereits umrungen, in der Gefahr waren, gefangen zu werden, schnell und entschlossen 14 Insurgenten gesammelt, und den Feind muthig angegriffen [hat], wodurch oberwähnte Abtheilung sammt den Kanonen von fernerem Andrang des Feindes gesichert wurde.

[1]) mehrere

Horváth Pál. Gemeiner der Ödenburger Cav: Division. Hat sich in der Schlacht bey Raab ausgezeichnet, und starb den Tod für das Vaterland.

Horváth Péter. Gemeiner des Pesther Cav: Rgmts. Hat am 12. Juny 1809 bey Borsos-Győr, als das Pferd des Wachtmeisters Estó todgeschossen wurde, diesem sein Pferd gegeben, und drang zu Fuss, mit dem Säbel in der Faust zu dessen todtem Pferd, und holte die Pistolen und den Mantelsack obbenannten Wachmeisters ab.

Horváth Sámuel. OberLieutenant, Rgmts Adjutant der Weszprimer Cavallerie. Hat sich bey jeder Gelegenheit muthig gehal-
64. ten, und ist am 11. Juny 1809 / bey Karakó am Fusse verwundet worden.

Hunkár Antal. Escadrons Commandant des Weszprimer Cav: Rgmts. Hat in der Schlacht bey Raab den überlegenen Feind mit Muth angegriffen, dabey 4[1]) Wunden erhalten, sein Pferd durch eine Kugel verloren, und ist gefangen worden. Hat sich aber aus patriotischem Eifer selbst ranconirt, und ruckte nach seiner Herstellung gleich beym Rgmt ein.

Hunyady József. Estandarte Führer des Pesther Cav: Rgmts. Hat sich am 12. Juny 1809 bey Borsos-Győr, als eine Abtheilung Pesther auf den über die Brücke vordringenden Feind vorprellte, und rasch eintrieb, durch Muth und Tapferkeit ausgezeichnet.

Huszty Elek. Corporal des Pesther Cav: Rgmts. Hat am 2. Juny 1809 bey Sárvár zur Errettung seines Bruders, des Oberlieut: Huszty[2]) aus des Feindes Händen thätig und entschlossen mitgewirkt, und ist selbst dabey verwundet worden.

Huszty József. OberLieutenant des Pesther Cav: Rgmts. Hat am 2. Juny 1809 bey Sárvár an der Spitze seines Commando bey Gelegenheit, als der Feind eben aufrührerische Proclamation aus-
65. zustreuen im Begriffe war, allein 6 Franzosen / eingehauen, wobey er 3 starke Wunden erhielt, und gefangen wurde.

Járosy Mihály. Feldkaplan des Pesther Cav: Rgmts. Ist am 14. Juny 1809 bey Raab, im heftigsten Feuer der Schlacht immer standhaft bey der Trupp geblieben, und hat die Mannschaft patriotisch zur Tapferkeit angeeifert.

Jekelfalusy Antal. OberLieutenant des Barser Cav: Rgmts. Wurde am 13. Juny mit einem Zug gegen den Feind detachirt,

[1]) schwere und 3 leichte

[2]) Joseph

wobey er sich durch Tapferkeit auszeichnete, und schwer verwundet wurde.

Jeszenszky János. OberstLieutenant des Barser Cav: Rgmts. Hat am 13. Juny 1809 bey Raab an der Spitze seiner Division eingehauen, wurde aber hernach durch die Übermacht, und eine heftige Decharge der kleinen Gewehr geworfen, und von 6 Chasseurs umrungen, wovon einen besagter OberstLieutenant selbst vom Pferde hieb, den zweyten verwundete, durch die übrigen sich aber glücklich durchhauend, sich auf diese Art durch persönliche Tapferkeit rettete. Sowohl an diesem Tage, wie auch am 14. Juny bey Raab griff er mit seiner Division den Feind mehrmalen mit Muth, und gutem Erfolge an, und hielt die Mannschaft / in der heftigsten Kanonade durch sein standhaftes Bey- **66.**
spiel in guter Ordnung.

Jeszenszky Mihály. OberLieutenant der Pesther Cav: Rgmts. Hat sich am 14. Juny 1809 bey Raab durch Muth ausgezeichnet.

Ifcics József. Gemeiner des Szalader Cav: Rgmts. Hat sich in der Schlacht bey Raab tapfer gehalten.

Ihász Imre. Rittmeister des Weszprimer Cav: Rgmts. Hat am 1. Juny 1809 bey Egyházas Rádócz einen französischen Wachtmeister eigenhändig vom Pferd herunter gehauen, und gefangen. Am 7. Juny wurde er mit seinem Flügel, und einem Flügel von E.H. Joseph Hussaren, unter dem Rittmeister Kratochvilla in Steinamanger dem vordringenden Feinde entgegen gestellt, wo sie vereint den Feind vor dem Comitats Hause so heftig angegriffen haben, dass dieser einen todten Officier, 50 todte Gemeine, und 15 Gefangene sammt Pferden zurückliess. Ausserdem sind 30 leere Pferde erbeutet worden. Hier hat sich dieser Rittmeister durch die muthige Anführung seiner Mannschaft durch persönliche Tapferkeit und Bravour rühmlich ausgezeichnet.

Imre Mihály. Gemeiner des Eisenburger Cav: Rgmts. Hat sich am 16. Juny 1809 bey Recognoscirung gegen Ács sehr tapfer gehalten, / sein Pferd verloren, 17 Wunden erhalten, und **67.**
ist doch zu Fuss beym Regiment eingeruckt. Fröhlich hat er sich dann geässert, dass er sich glücklich Schätzte für das Vaterland geblutet zu haben.

Imri János. Gemeiner des Heveser Cav: Rgmts. Hat am 14. Juny 1809 bey Raab den Major Deseöffy[1]) mit Hilfe des Corporalen Milinkó von der Gefangenschaft gerettet.

[1]) János;

Inkey János. Escadrons Commandant des Szalader Cav: Rgmts. Hat sich nach dem Zeugniss des Obersten Foky[1]) in der Schlacht bey Raab tapfer gehalten.

Józsa Imre. Corporal des Neográder Cav: Rgmts, Jazyger Division.[2])

Knezy Simon. Gemeiner des Neográder Cav: Rgmts, Bácser
68. Division.[3]) /

Kalmár János. UnterLieutenant des Pesther Cav: Rgmts. Hat sich am 23. May durch seine kluge Patrouillirung, und durch den Muthigen Angriff einer feindlichen Patrouille bey Pruck an der Laytha, wovon zwey Mann verwundet wurden, ausgezeichnet.

Kálnay Dávid. Corporal des Presburger Cav: Rgmts. Hat sich in der Patrouille gegen Kóny unter dem Commando des tapfern OberLieutenants Takács durch Muth ausgezeichnet, indem derselbe im Handgemenge mit dem Feinde einen feindlichen Officier und einen Gemeinen vom Pferde niedersäbelte.[4])

Kamán András. } Corporal.
Kamán József. }
Kamán Mihály. } Gemeiner des Szalader Cav: Rgmts.

Haben sich in der Schlacht bey Raab tapfer gehalten.

Kandó Gábor. Oberster des Zempliner Cav: Rgmts. Wird wegen seinem Diensteifer und Disciplin vom FmL. Corps Commandanten Egermann angerühmt.

Katyski Guzmán. Gemeiner des Neográder Cav: Rgmts, Bá-

[1]) Zsigmond

[2]) hat am 13. Juny 1809 zwischen Zámoly und Uifalu in dem Hedervárer Walde, den mit Übermacht vorruckenden Feind mit 12 Gem: so lange aufgehalten, bis der Rittster Michael Vojnics die auf verschiedenen Punkten ausgestellte Posten einziehen, und sich damit an die Haupt Truppe zurückziehen konnte. Ferner hat er am 16ten Juny 1809 zu Kleinzell, mit 7 Mann 20 Franzosen gefangen genommen, und auch zur Gefangennehmung anderer 50 Franzosen viel beygetragen. Er erhielt für diese seine Bravouren die silberne Ehrenmedaille, welche ihme von der Medaillen Commission zu erkannt, und von Sr. Majestät verliehen worden.

[3]) hat vereint mit dem Gemeinen Johann Farkas, den er [mit] samt den übrigen auf Patrouille gewesenen Kameraden aufgefordert, bey Kleinzell einen Transport ..... Gefangener angehalten, die Escorte gesprengt, und so die 13 gefangenen Offre theils aus der k. k. Armée, und theils von der Insurrection, samt einem Feldpater befreyt, auch von der Bedeckung 5 Mann gefangen genommen.

[4]) auch hat er bey Kleinzell am 18. Juny 1809 den Corp: Paul Kovács der Gefangenschaft entrissen.

cser Division. Hat sich am 8. Juny 1809 bey Halászi tapfer gehalten. / 69.

Keglevich György Gr: General Major. Hat bey dem Corps des Generalen Meskó die Arriergarde geführt, und durch sein eben so kluges als entschlossenes Benehmen zum glücklichen Fortkommen dieses Corps mitgewirkt.

Kéler Pál. Oberster des Abaujvárer Bataillons. Wird wegen seinem unermüdeten Fleiss und Eifer, mit welchem derselbe sein Bataillon, einem Linien Infanterie Rgmt gleich bildete, vom FmL. Egermann angerühmt.

Kemény Diénes. Rittmeister des Weszprimer Cav: Rgmts. Ist am 14. Juny 1809 in der Schlacht bey Raab verwundet, und nachdem er sein Pferd verlor, gefangen worden. Hat sich aber gleich selbst ranconirt, und ruckte schon in Komorn, beym Rgmt ein. Bewies bey jeder Gelegenheit viel Muth und Tapferkeit.

Kertész Péter. Gemeiner des Presburger Cav: Rgmts. Hat sich bey Kis Czel tapfer gehalten, zwey Chasseurs niedergemacht, und mehrere verwundet.

Kis Pál. UnterLieutenant des Weszprimer Cav: Rgmts. Ist am 12. Juny 1809 bey der Arriergarde verwundet worden, dennoch blieben bey seinem Zug, und focht bis in den Abend zu Fuss mit dem Feinde. / 70.

Kisfaludy Gábor. Escadrons Commandant des Szalader Cav: Rgmts. Hat sich bey jeder Gelegenheit durch Muth und Entschlossenheit ausgezeichnet; wird von dem Obersten Foky[1]) anangerühmt.

Kovács Ádám. UnterLieutenant des Bataillons Weszprim. Ist in der Schlacht bey Raab, wo er sich sehr standhaft hielt, erschossen worden.

Kovács Ferencz. Gemeiner des Neográder Cav: Rgmts, Jazyger Division,[2])

Kovács János. Gemeiner des Weszprimer Cav: Rgmts. Hat am 11. Juny 1809 bey dem Mayerhofe von Dobróka muthig in den Feind eingehauen.

Kovács József. Gemeiner des Szalader Cav: Rgmts. Hat sich in der Schlacht bey Raab tapfer gehalten.

[1]) Zsigmond

[2]) hat am 14. Junius 1809 bey Raab den Corporalen Nicol: Tury, dem sein Pferd unterm Lieb erschossen worden, der bevorgestandenen Gefangenschaft entrissen.

Kostyán Mihály. Wachtmeister, hernach OberLieutenant des
71. Pesther Cav: Rgmts. Hat am 8. Juny / 1809 bey Sárvár einen Officier mit einer Abtheilung Grenzer, welche schon abgeschnitten war, durch seine Beharrlichkeit an der Brücke von der Gefangenschaft gerettet.

Kraszner[1]) Corporal des Torontáler Cav: Rgmts. Hat sich am 10. July 1809 in einem Vorpostens Gefechte bey Tauben Wirtshaus unweit Raab durch Muth ausgezeichnet.[2])

Kris Pál. Gemeiner des Pesther Cav: Rgmts.[3])

Kulcsár Károly. Wachtmeister des Weszprimer Cav: Rgmts. Hat bey dem Mayerhofe von Dobróka am 11. Juny 1809 muthig in den Feind eingehauen.

Kun István. Corporal des Neográder Cav: Rgmts, Jazyger Division. Hat sich in der Schlacht bey Raab durch Muth ausgezeichnet.

Kökényesi József. Corporal des Neográder Cav: Rgmts, Bá-
72. cser / Division. Hat sich am 17. Juny 1809 bey Kis Czel ausgezeichnet.

Körmöczy József. UnterLieutenant des Pesther Cav: Rgmts. Hat am 14. Juny 1809 bey Raab durch Muth und Tapferkeit sich ausgezeichnet.

Kövér Iván. Gemeiner des Neográder Cav: Rgmts, Jazyger Division. Hat sich in der Schlacht bey Raab tapfer gehalten.[4])

Lantos József. Corporal des Neográder Cav: Rgmts, Jazyger Division. Hat sich am 14. Juny 1809 bey Raab ausgezeichnet.

Lampért László. Gemeiner des Weszprimer Cav: Rgmts. Hat sich am 14. Juny 1809 bey Raab durch Muth und Unerschrocken-

[1]) Samuel

[2]) *Krausz Carl.* Hauptm: des Bataillons Veszprém Nro 9, hat die leichte Division dieses Batons am 14-ten Junius 1809, als sie von der Übermacht des Feindes zurückgedrückt wurde, mit vieler Entschlossenheit gesammelt, und warf den Feind mittels des Bajonets, dreymal aus dem Dorfe Szabadhegy zurück. Auch hieb er bey der letzten Attaque einen feindlichen Officier eigenhändig nieder.

[3]) Hat am 12-ten Juny 1809 bey Pápa seinen Muth dadurch bewiesen, dass er, als der Feind die 1te Brücke auf den Papaer Damm besetzt hielt, der erste vorgesprengt, und selbe so lang vertheidigte, bis der damal: Oberstlieut: Prónay mit den Reserve Zügen die Brücke passirte.

[4]) *Kolosváry Franz.* Gem: des Sümegher Rgmts, hat am 19ten Juny 1809 bey Néma bey dem feindlichen Versuch eines Übergangs über die Donau, einen mit 1 feindlichen Obersten und 8 Gemeinen bemannten Kahn, mit der grösten Herzhaftigkeit, während dem heftigsten feindlichen Artillerie Feuer, an das diesseitige Ufer gebracht, und gefangen genommen.

heit ausgezeichnet; den Wachtmeister Fejér,[1]) welcher sein Pferd in der Schlacht verlor, und zu Fuss blieb, mit Beyhilfe des Gemeinen Csizmadia[2]) herausgehauen, und mit eigener augenscheinlicher Lebensgefahr gerettet, sodann obbenannten Wachtmeister zwischen ihren Pferden fortgeführt.[3]) 73.

László János. Corporal des Presburger Cav: Rgmts. Hat im Detachement des Rittmeisters Olgyai mit bewundernswürdiger Tapferkeit gefochten,[4])

Lázár József. Gemeiner des Szalader Cav: Rgmts. Hat sich am 14. Juny 1809 bey Raab besonders tapfer gehalten,[5])

[6]) *Léker*[7]) Wachtmeister des Torontáler Cav: Rgmts. Hat nahe an Raab, beym Taubenwirtshaus,[8]) die feindlichen Vedetten[9]) angegriffen, [und zurückgesprengt][10])

Lendvay[11]) Corporal der Ödenburger Cav: Division. Hat sich am 14. Juny bey Raab bey einer Attaque auf die feindliche Infanterie, tapfer gehalten, und ist an der Brust verwundet worden.

[1]) Mihály

[2]) János

[3]) Demselben wurde für diese seine Bravour von der Medaillen Comission die silberne Ehrenmedaille zuerkannt, und von Sr. Majestät verliehen.

[4]) einen französ: Offc. niedergehauen, und da der Feind sich nochmal formieren wollte, der erste eingehauen. Er bewirkte es bey Takácsi, dass 7 Rüstwägen mit Feuergewehren Armaturg und Manturen erbeutet worden, wobey er auch mehrere Flüchtlinge gefangen nahm.

[5]) da er in die 4 Mann, welche seinem Bruder Martin Lázár Gefahr drohten, eingehauen, und sich der Lebensgefahr ausgesetzt hat, wobey er stark blesirt, und Pferd verlohr, durch den Ritt: Horváth Joh. jedoch der Gefahr entrissen worden.

[6]) *Lázár Mart:* Gem: des Szala Rgts, hat seinem vom Feind (6 M:) umrungenen Rittstr Bessenyei Joh: durch rasches Eindringen in den Feind, zum Durchhauen Lust gemacht, wobey 2 Mann vom Feinde getödtet worden, er selbst wurde stark blesirt, und des armirt; als aber dessen Bruder Lázár Joseph zu seiner Rettung herbeygeeilt, und in die 4 Mann eingehauen hatte, rafte sich Martin Lázár ohngeachtet der schweren Wunden auf, sprengte ohne Waffen in den Feind, riss einen Mann von Pferd, und schwang sich auf selbes, wurde aber ohne sich zu fassen sogleich durch einen feindlichen Pistollen Schuss zum Stürzen gebracht, wobey er aber sein Pferd nicht los liess, und damit fortkroch, bis er durch den mit 10 M: herbeygeeilten Ritt: Joh: Horváth, der weiteren Gefahr sammt seinem schon schwer blesirt und desarmirt wordenen Bruder Joseph Lázár entzogen worden.

[7]) Joseph ;

[8]) am 10 July 809 ;

[9]) muthig ;

[10]) wurde aber von der Übermacht zurückgedruckt :

[11]) Georg ;

Lethenyei Antal. UnterLieutenant.

Lethenyei Imre. Corporal des Weszprimer Cav: Rgmts. Haben sich am 11. Juny 1809 bey Karakó durch besondere Tapferkeit ausgezeichnet.[1])

74. *Lipszky János.* OberstLieutenant / beym Insurrections Gqmstaab[2]) [Hat am Ende des Monats May 1809 die Insurrections Truppen von Raab bis Sümegh zweckmässig aufgestellt], durch diese Dispositionen hat er das Vordringen des Feindes gehindert, und die im Entstehen gewesene Insurrection von einem unzeitigen Angriff[3]) gesichert, — wie auch mehrere Schiffe mit Vorrath von Raab bey Zeiten nach Komorn hinunter geschickt.

Anfangs Juny 1809 den Übergang des Feindes über die Marczal durch zweckmässige Aufstellung der Vorposten gehindert, und dadurch die Flanque der Armée des E.H. Johann dergestalt gedeckt, dass diese mit dem Magazin von Tüskevár bis — Pápa sich zurückziehen konnte.

Ferner am 12. Juny 1809 die aus 4 Insurrections Cav: Rgmtern bestehende Arriergarde der Armée des E.H. Johann, ohne bedeutendem Verlust in der Ordnung geführt.

Luzsènszky[4]) *Br:* General Major. Theilte in der Schlacht bey Raab alle Gefechten mit, und hat sich zum Beyspiel für seine
75. Trupp durch / Unerschrockenheit, ausgezeichnet.[5])

[1]) *Litarsy Valentin* [Wachtstr] Corp: des Barscher Rgmts, ist dem wegen allzustarken Blesuren schon entkräfteten Wachtmeister Molnár Joh: zu Hilfe geeilt, und hat durch Erlegung 2er Feinde die Rettung derselben bewirkt.

[2]) Am 10t May wurde dieser Obrstl: von Ofen nach Raab geschickt, um den Insurrections Truppen, welche an der Raab, und an der Marczal eintrafen, die Aufstellungs Puncten zu bestimmen.

Er theilte dieselben provisorisch in Brigaden und Colonnen ein, und er verwendete seine Aufmerksamkeit gegen die Grenze von Oestereich, da der feindliche General Montbrun sich am 13 und 14 May, gegen Ungarn zog, und am 15 May in Pahrendorf war.

Er ruckte unverzüglich mit einer Escadron der Raaber Division von dem Obrstl: Grafen Franz Zichy Feraris begleitet, bis Ungarisch Altenburg vor, wo ein Sergeant und 2 Chasseur gefangen wurden; die 2te Escadron der Raaber Div: folgte en Reserve.

Als der Feind plötzlich zwischen Nikolsburg und Zorndorf vorrukte, veranstaltete Lipszky die 2te Vorrückung gegen den Feind, wobey das eben angekomene Pesther Cavallerie Rgmt mitwirkte, und durch geschickte Demonstrationen zwang er denselben, sich über die Grenze zurückzuziehen.

[3]) bey Raab.

[4]) Joseph.

[5]) *Lukats János,* Feldw: des Eisenburger Batons Nro 5, hat bey Raab, als

Machold[1]) Oberfeuerwerker von der Insurrections Armée.[2]) Hat im Monath [July][3]) 1809 bey Néma das Kanonenfeuer[4]) gegen Gönyö auf den gegenseiter Ufer der Donau so vortheilhaft eingebracht, dass dem Feinde auf das 4te Abfeuern zwey Kanonen demontirt, und dem Generalen Mac Donald während dem Recognosciren das Pferd unter dem Leibe erschossen wurden. Durch die Werfung einiger Granaten hat derselbe 30 Chasseurs theils erlegt, theils verwundet, überdiess mehrere Munitions Karren so beschädigt, dass solche nicht weiter transporirt werden konnten; dann 2 mit Lebensmitteln beladene feindliche Schiffe im Grund geschossen.

Majsai Imre. Gemeiner des Neográder Cav: Rgmts, Jazyger Division. Hat sich in der Schlacht bey Raab tapfer gehalten.

Malatinszki Antal. Gemeiner des Pesther Cav: Rgmts. Hat sich in jener gefahrvollen Patrouille des OberLieut: Földváry[5]) bey / Sz: Kút durch Muth und Unerschrockenheit ausgezeichnet[6]) [und ist], wobey er verwundet worden.[7]) **76.**

Mandics József. Corporal des Pesther Cav: Rgmts. Hat den in der Schlacht bey Raab durch den Fuss geschossenen Rittmeister Gr: Deseöffy,[8]) obschon dieser sein Pferd selbst verlor, zu Fuss tapfer vertheidigt, und ist ihm treu beygestanden, bis er [nicht] in Sicherheit gebracht wurde.

Manojlovics Márk. Corporal des Neográder Cav: Rgmts, Bácser Division. Hat am 8. Juny 1809 in Szigetköz tapfer gefochten.

Marcell József. OberLieutenant des Presburger Cav: Rgmts. Hat sich auf den Vorposten bey Abda vom 5ten bis 14. Juny 1809, bey jeder Gelegenheit durch Thätigkeit und Entschlossenheit ausgezeichnet.[9])

sein Oberster Carl Graf Erdödy das Pferd verlohr, von einem Kais: Courier ein Pferd verschaft, und auf den Kampfplatz zugebracht, und die Batons Fahne aus mehr von 30 Mann begleitet nicht verlassen.

[1]) Joseph ;

[2]) dermal ULt bey 4t Artillerie Rgment.

[3]) Juni

[4]) aus drey der 6 pfündigen Canonen und einer 7 pfündigen Haubitze.

[5]) Antal

[6]) da er auch vereint mit dem Gemeinen Michael Fehér, seinen vom Feinde umrungenen Commendanten herausgehauen und gerettet,

[7]) Es wurde ihme für sein braven Verhalten von Sr Majestaet die silberne Ehrenmedaille verliehen, die die Medaillen Comission ihme zuerkannte.

[8]) Lajos

[9]) *Maretich Gedeon.* Major des Grlqtrmstrstaabs. War dem Gral Andrássy

Márjássy Diénes. Rittmeister des Pesther Cav: Rgmts. Hat in der Schlacht bey Raab mit viel persönlicher Tapferkeit gefochten.

Máté István. Gemeiner des Neogräder Cav: Rgmts, Jazyger Division. Hat sich in der Schlacht bey Raab tapfer gehalten.

77. *Melegh János.* Gemeiner / Eisenburger Cav: Rgmts. Hat am 16. Juny 1809 bey der Recognoscirung gegen Ács Beweise ausserordentlicher Tapferkeit abgelegt. Er erhielt im Handgemenge mit dem Feinde, wo er tapfer focht, schon einige bedenkliche Wunden, ungeachtet dessen verfolgte er den Feind bis zur Brücke bey Ács, wo er von mehreren umrungen, sich nicht nur glücklich durchhieb, sondern die Oberhand gewinnend, den feindlichen Generalen Lamarque vom Pferde niedersäbelte, und dessen Huth und Ehren Legion Orden mit sich brachte. Für seinen Heldenmuth erhielt obbenannter Insurgent von [Sr: Majestät][1]) die silberne Ehrenmedaille.[2])

Meskó[3]*) Br:* GeneralMajor. Hat ein Insurrections Corps von mehr als 5.000 Mann in dem verschanzten Lager Bey Raab commandirt. Als am 14. Juny 1809 die Armée sich von Raab nach Komorn zurückgezogen hat, wurde er von dieser ganz abgeschnitten, und vom Feinde aufgefordert, sich zu ergeben. Er aber

bey dem Corps des E.H. Johann zugetheilt. Er entwarf die zweckmässige Aufstellung der Insurrections Truppen bey Körmend und an der Raab, als die feindlichen Generale Colbert in Steinamanger, Lauriston in Giins eingetroffen, und der E.H. Johann über Fürstenfeld und Sz. Gothard im Anmarsch war. Er unternahm die Recognoscirung nach Steinamanger, und unterrichtete den E.H. Johann, welcher die Insurrections Truppen nach Sz: Gothard ziehen wollte von der Annäherung des Feindes zur Unterbrechung der Communication mit Raab, wodurch der Marsch des E.H. Johann nach Körmend beschleuniget wurde.

Beym Rückzug des E.H. Johann nach Raab, war er meistens mit den Insurrections Truppen bey der Arrier Garde, und durch seine Placirung des Geschützes bey Karakó, wurde der Oberst Gosztonyi unterstüzt, und der feindliche Gral Grencier so lang mit dem Ubergang über die Marczal aufgehalten, bis der Nachtrab unter Commdo des Abst ..... von Thürgye her während des Rückzuges nach Pápa, bey dem Corps des E.H. Johann sich anschliessen konnte. Im Julius 809 leitete er die Aufstellung des Gral Andrássy an der Waag, und lies Retranchement bey Freystadt, Poszatka, Tschintau, Hosszufalu, und Szelőcse anlegen.

[1]) E.H. Johann

[2]) *Mesterházy Mich:* Gem: des Eisenburger Bat: Nro, hat bey Raab vereint mit dem Corp: Sipkovics Lad: dem Feinde eine eroberte Canone, während des Canonen Feuers, abgejagt.

[3]) Jos:

fasste den rühmlichen Entschluss, sich nicht fangen zu lassen, sondern sich durch die feindliche Armée zu hauen, was er zum Nachtheil des Feindes, und zum wesentlichen / Vortheil und 78.
Ruhm der ganzen Armée auch muthig und glücklich ausführte. Er hatte dadurch, dass er mit einem Corps, welches ganz aus Neulingen bestand, wovon die Infanterie, wenig ausgenommen, nur halb ausgerüstet war, hinter der feindlichen Armée, mitten durch starke feindliche Reserven, von einem beträchtlichen Corps feindlicher Cavallerie auf dem Fuss verfolgt, nach der beschwerlichen Übersetzung der beyden Flüsse Raab und Marczal, sich mit dem Feinde unterwegs schlagend — sich nicht nur glücklich durchhieb, sondern auch mehrere feindliche Gefangene machte, mehrere gefangene Oberofficiere, und Gemeine der k. k. Armée befreyte, und dem Feinde mehrere Bagage Wägen, und 2.000 Paar Schuhe abnahm, sich sodann mit der Armée bey Komorn vereinigte, sich als einen Mann von hoher Ehre, und vorzüglichen Talenten, als einen thätigen, unerschrockenen, unternehmenden Generalen bewahret. Für diesen seinen glücklich und vortheilhaft geleisteten Dienst hatten Seine Majestät diesen Generalen das Commandeur Kreuz des Militair Theresien Ordens verliehen.[1]) / 79.

Milinkó Mihály. Corporal des Heveser Cav: Rgmts. Hat am 14 Juny 1809 in der Schlacht bey Raab den verwundeten Major Deseöffy[2]), der im Gedränge vom Pferde gestossen wurde, und zu Fuss blieb, auf sein Pferd hinter sich aufsitzen lassen, und ihn auf diese Art von der sichern Gefangenschaft gerettet.

Milutin Tatus. Wachtmeister des Neográder Cav: Rgmts, Bácser Division.[3])

Miskey Ferencz. Rittmeister Escadrons Commandant des Pesther Cav: Rgmts. Hat sich in der Schlacht bey Raab durch persönliche Tapferkeit ausgezeichnet, indem er sich selbst durch mehrere Feinde durchhieb.

[1]) *Mezey János.* Gem: des Barsch. Rgmts, hat vereint mit dem Corps: Veres Elek und Gem: Drapah Ferentz zur Rettung von der Gefangenschaft des schwer blesirten vom Pferd gestürzten OLt. Jekelfalusy Antal, gewirkt.

[2]) Tamás

[3]) hat am 12 Juni 809 in der Szigetköz seinen OLt. Szent-Miklósy János, der mit dem Pferd stürzte, mit einem Gemeinen tapfer vertheidigt, und von der feindlichen Gefangenschaft gerettet. — Er erhielt für dies sein tapferes Benehmen, 4 Stük Dukaten im Golde, welche ihme von der Medaillen Comission zuerkannt, und von Sr. Majestät verliehen worden.

Mlinarik Miklós. Gemeiner des Eisenburger Cav: Rgmts. Hat sich schon in den Vorpostens Gefechten bey Hochstrass
80. durch Tapferkeit ausgezeichnet, und drey / Wunden erhalten. Er ging in das Spital nach Raab; als er aber am 14. Juny erfuhr, dass sein Rgmt ins Feuer beordert war, hat ihn nichts zurückhalten können, und ruckte mit verbundenen Wunden beym Rgmt ein, und hielt sich in der Schlacht immer tapfer. Am 16. Juny in der Recognoscirung bey Ács hat ihn abermals nichts zurückhalten können, mit der Division dem Feinde entgegen zu gehen, vielmehr war er der erste, der mit Blitzes Schnelle in den Feind einhieb; er focht hier so übertrieben tapfer, dass er neue 14 Wunden erhielt, und doch, nunmehr in allen mit 17 Wunden, immer muthig focht, bis ihm endlich der Arm durchgeschossen wurde, und er den Säbel zu heben, und zu führen nicht mehr im Stande war.

Mohos Mihály. Gemeiner des Sümegher Cav: Rgmts. Hat am 14. Juny 1809 in der Schlacht bey Raab die Estandarte, so der Estandarte Führer im Gedränge wegwarf, zu sich genommen, [und] solche gerettet und behauptet, wofür derselbe zum Estandarte Führer avancirte.

Molnár János. OberLieutenant des Pesther Cav: Rgmts. Hat sich in der Schlacht bey Raab durch persönliche Bravour aus-
81. gezeichnet. / [1])

Molnár Lőrincz. Gemeiner des Neográder Cav: Rgmts, Jazyger Division. Hat sich in der Schlacht bey Raab durch Muth ausgezeichnet.

Morvay Gábor. Gemeiner des Pesther Cav: Rgmts.[2])

Mrgyán Nesztor. Corporal des Neográder Cav: Rgmts, Bácser Division. Hat sich am 8. Juny 1809 in Szigetköz tapfer gehalten. [3])

[1]) *Molnár Johann.* Wchtstr des Barscher Rgmts, hat bey Raab sich tapfer verhalten, und ohngeachtet schon erhaltener schwerer Blesuren, im Kampf ausgehart, und zur Gefangennehmung von 18 Franzosen, das meiste begetragen.

[2]) hat bey Raab am 14 Jun: 809, das Vordringen und Plänkeln des Feindes nicht achtend, mehreren in den Witzaischen Graben gestürzte Kameraden mit den Händen herausgeholfen und gerettet, dazu auch andere aufgemuntert.

[3]) *Mandory Andor,* hat am 13 Juny 809 bey Raab den Gem: Jos: Kindernay, der sein Pferd verlohren, und darauf gefangen worden, aus der Gefangenschaft gerettet, da er einen Franzosen zusammengehauen. Er erhielt für dies sein tapferes Benehmen die silberne Ehrenmedaille, welche ihme von der Medaillen Comission zuerkannt, von Sr. Majestät verliehen worden.

Nagy László. Gemeiner des Presburger Cav: Rgmts. Hat sich im Commando des Rittmeisters Olgyai[1]) durch Tapferkeit ausgezeichnet.[2])

Nemes András. Gemeiner des Bataillons Szala. Hat sich am 14. Juny in der Schlacht bey Raab mit dem Obersten / Ghilányi[3]) **82.** durch die feindliche Cavallerie gehauen.[4])

Olgyay Boldizsár. Rittmeister des Presburger Cav: Rgmts. Er wurde am Tage der Schlacht bey Raab, bey Ikrény mit einem Flügel ganz abgeschnitten, und blieb mitten zwischen der feindlichen Armée. Hatte sich aber durch Klugheit und Tapferkeit nicht nur wieder zur Armée geschlagen, sondern auch unterwegs bey Takácsi mit 400 Mann Franzosen ein tapferes und rühmliches Gefecht gehabt, wobey er das ganze feindliche Detachement zersprengte, mehrere niedermachte, 31 gefangen nahm, und 7 Wägen mit Bagage und Feuergewehren erbeutete. Obbenanntem Rittmeister wurde wegen seinem eben so glücklichen als rühmlichen Rückzug mitten durch die feindliche Armée durch das abgehaltene Ordens Kapitel das kleine Kreuz des Militair Ordens zuerkannt.[5]) / **83.**

Orczy Lőrincz. OberstLieutenant des Heveser Cav: Rgmts. Hat in den Vorpostens Gefechten bey Komorn am 27. Juny sich tapfer gehalten, und ist durch eine kleine Kugel verwundet worden.[6])

[1]) Boldizsár

[2]) *Nagy Georg.* Gem: des Eisenburger Bat: Nro 5. [hat] war unter denen die bey Szabadhegy am 14. Juny 809 den schwer blesirten Rittstr Anton Br: Barkótzy des Zempliner Rgmts, auf dem Gewehr aus dem Feuer getragen.

Nagy Joh: Corp: des Pester Rgmts, hat bey Sárvár am 2. Jun: 809 mit dem Corp: Huszti Alex: und Gem: Ferentzy Jos: seinen tödlich verwundeten und gefangenen OLt Huszti Jos: befreyt.

[3]) János.

[4]) *Novak Joh.* Corp: des Eisenburger Bat: Nro 5, war stets an der Seite seines Obersten und der Batons Fahne in der Schlacht bey Raab.

[5]) *Oszwald János.* Corp: des Barscher Rgmts, hat vereint mit dem Corp: Antal Joh: als sie an einem tiefen Feldgraben gedruckt worden, die noch nicht in den Graben gesturzte Mannschaft, mit der grössten Herzhaftigkeit so lange zur Vertheidigung aufgemuntert, als ihnen die Hilfe (geleistet) werden konnte, wodurch die Mannschaft sammt Pferden gerettet wurde.

[6]) als drey Escadronen durch die Übermacht des Feindes gedrükt, bemüssiget waren sich zu engagiren, welche durch eine unverzügliche Vorrukung davon befreyt wurden.

Oroszy Mihály. Gemeiner des Neográder Cav: Rgmts, Bácser Division. Hat sich am 8. Juny 1809 in Szigetköz tapfer gehalten.

Oszterhueber Imre. OberLieutenant des Bataillons Szala. Hat am 14. Juny in der Schlacht bey Raab gegen die feindliche Cavallerie tapfer gefochten.

Pál István. Escadrons Commandant des Pesther Cav: Rgmts. Hat am 2. Juny 1809 den OberLieutenant Huszty[1]) bey Sz: Kút aus der Gefangenschaft gerettet. Wird vom Obersten[2]) Gosztonyi[3]) wegen seinem klugen und muthigen Benehmen, als er bey Sárvár von dem übermächtigen Feind angegriffen, und verwundet wurde, angerühmt.

Pálfi István. Gemeiner des Bataillons Szala. Ist am 13.
84. Juny / 1809 bey Raab durch eine Kanonenkugel verwundet worden.

Pálfy László. Gemeiner des Szalader Cav: Rgmts. Hat sich am 14. Juny in der Schlacht bey Raab tapfer gehalten.

Papanek János. Gemeiner des Pesther Cav: Rgmts. Hat am 12. Juny 1809 bey Borsos-Györ einen Chasseur, welcher eben im Begriff war, den Escadrons Commandanten Hegedüs[4]) niederzusäbeln, vom Pferde gehauen, und oberwähnten Rittmeister dadurch gereettet.

Paprika János. Corporal des Neográder Cav: Rgmts, Jazyger Division. Hat sich am 14. Juny bey Raab durch Muth ausgezeichnet.

Pásztory Menyhárd Br: Oberster des Sümegher Cav: Rgmts. Hat am 14. Juny 1809 bey Raab die feindliche Infanterie an der Spitze der Oberst 2ten Escadron muthig angegriffen, und überhaupt bey jeder Gelegenheit, besonders, als ihm nach der Schlacht bey Raab bis zum Waffenstillstand ein eigenes, zahlreiches Commando von mehreren Divisionen Cavallerie und Bataillonen Infanterie, sammt Kanonen, zur Beobachtung der Donau von Komorn
85 bis Presburg, anvertraut wurde, sich durch / brennenden Patriotismus, Diensteifer, Kriegserfahrung, Einsicht, persönliche Tapferkeit, mit einem Worte durch ausserordentliche Talente zum Ruhm der Isurrection, und zur Zufriedenheit des ächte Verdienste

[1]) Joseph
[2]) nun GM
[3]) János
[4]) János

schätzenden und würdigenden Obersten Landeshauptmanns, ausgezeichnet.

Pere Mihály. Gemeiner des Neográder Cav: Rgmts, Bácser Division. Hat sich am 17. Juny 1809 bey Kis-Czel ausgezeichnet.

Péterfy József. Gemeiner des Bataillons Szala. Hat sich am 14. Juny bey Raab mit dem Obersten[1]) Ghilányi[2] muthig durch die feindliche Cavallerie gehauen.

Péterfy István. Gemeiner der Ödenburger Cav: Division. Zeigte in der Schlacht bey Raab viel Muth, und ist tod geblieben.

Popovich Izsák. Corporal des Neográder Cav: Rgmts, Bácser Division. Hat sich am 8. Juny 1809 in Szigetköz tapfer gehalten.

Prielinger Antal. Gemeiner des Presburger Cav: Rgmts. Hat sich im Commando des Rittmeisters / Olgyay[3]) durch ausserordent- **86.**
liche Bravour ausgezeichnet,[4])

Prónay Lajos Br: Oberster des Pesther Cav: Rgmts. Hat am 12. May 1809 den von Dáka mit Übermacht anruckenden, und Pápa umgehen wollenden Feind, [.....] mit seiner Division nicht nur aufgehalten, sondern imponirte durch seine Unerschrockenheit, und Standhaftigkeit dermassen, dass dieser es nicht wagte, ihn anzugreifen, und ruckte erst vor, als der Oberste Prónay[5]) (damals noch OberstLieutenant) sich langsam in guter Ordnung zurückzog. Überhaupt hat dieser Oberster, nach dem Zeugniss des FmL. Frimont, und des GeneralMajors Gosztonyi[6]) bey jeder Gelegenheit, besonders in der Schlacht bey Raab altungrischen, ächten Heldenmuth, durch Kriegserfahrung bewährte Klugheit, durch eigenes Beyspiel aufmunternde Tapferkeit an Tag gelegt.[7])

Radiwojew Gyuka. Gemeiner / des Neográder Cav: Rgmts, **87.**

[1]) Br

[2]) János;

[3]) Boldizsár.

[4]) und vereint mit dem Corp: László Johann den sich wieder gesammelten Feind angegriffen, und er allein 2 Chasseur gefangen genommen.

[5]) Lajos;

[6]) János

[7]) *Porpáczy Sebast:* Corporal des Szalader Cav: Rgmts. Hat am 13. Juni 809 bey Raab, von den gegen die Baterie vordringenden Feind einen niedergehauen, und 2 gefangen genommen, dann in einem andern Gefecht obschon er das Pferd unterm Leib verlohr, sich zu Fuss dermassen tapfer verhalten, dass er mehr als 6 vom Feinde niedergehauen.

Bácser Division. Hat sich am 8. Juny 1809 in Szigetköz tapfer gehalten.

Radó János. Gemeiner des Presburger Cav: Rgmts. Hat sich im Commando des Rittmeisters Olgyay[1]) durch besondere Tapferkeit ausgezeichnet.

Rajner József. Wachtmeister des Neográder Cav: Rgmts, Neográder Division.[2])

Rakarics Antal. Escadrons Commandant des Pesther Cav: Rgmts. Hat sich bey jeder Gelegenheit durch Muth und Tapferkeit ausgezeichnet. In der Schlacht bey Raab verlor er zwey Pferde unter dem Leibe. Am 16. July 1809 hat er auf den Vorposten bey Hochstrass mehrere feindliche Gefangene gamacht, und
88. 31 Wägen mit Victualien erbeutet.[3]) /

Rédey János. Gemeiner der Szalader Cav: Rgmts. Hat sich in der Schlacht bey Raab muthig verhalten, und ist tod geblieben.

Répa Pál. Corporal des Neográder Cav: Rgmts, Jazyger Division. Hat sich am 14. Juny 1809 bey Raab tapfer gehalten.

Rozinay József. UnterLieutenant des Primatial Cav: Rgmts. Ist am 21. May in der Schlacht bey Aspern mit 3 Säbelhieben im Kopf, und 2 Hieben im Arm verwundet worden und hat sein Pferd verloren.

Rózsás János. Gemeiner des Bataillons Weszprim. Wurde am 14. Juny 1809 in der Schlacht bey Raab tödlich durch einen Kartätschenschuss verwundet. Halb tod munterte er noch seine Kameraden auf, tapfer und standhaft zu seyn, sich an seinem Fall nicht zu kehren, indem er sich glücklich schätze für sein Vaterland zu bluten. Es war ein junger Edelmann, vom besten moralischen

[1]) da er in dem Hauptgefecht bey Takácsi, seinem Cmandanten, der durch einen feindlichen Offr blesirt vom Pferd stürzte, schnell zu Hilfe geeilt, und den in der Ermordung begriffenen feindlichen Offr, bey Versagung seiner Pistolen, die Pistole an den Kopf geworfen, worauf jener gestürzt, und der Rittstr Olgyay zu ferneren Operation erhalten wurde.

[2]) hat am 14. Junius 809 bey Kis Megyer den gefangenen Wachtmeister Alexius Czecze, durch Zusammenhauung des feindlichen Rittstrs, gerettet, und den schwer blesirten Czecze auf dem erbeuteten Pferd in Sicherheit gebracht.

[3]) Zugleich auch in einem aufgefangenen eigenhändigen Schreiben des feindlichen Gouverneurs von Raab, Narbonne, an den Prinzen Alexander Neuchatel, die ehrenvolle Urkunde für die ungarische Nation eingesandt: „dass die Proclamation des Kaisers Napoleon, in welcher er den Ungarn den Frieden, die Vollständigkeit des Gebiets, die Freyheit, und die Ehrhaltung der Constitution anbiethet, getadelt werde, und dass es schwer halte sich in Ungarn Spionen zu verschaffen."

Caracter, Vater von mehreren Kindern; — starb an seiner Wund im Spital.

Rudnyák Imre. Gemeiner des Presburger Cav: Rgmts. Hat sich im Commando des Rittmeisters Olgyay[1]) durch Muth und Bravour ausgezeichnet. / **89.**

Ruzsicska[2]) UnterLieutenant der Ödenburger Cav: Division. Hat sich durch Muth ausgezeichnet, und ist am 11. Juny 1809 in der Recognoscirung bey Csorna tod geblieben.

[3]) *Salamon Mihály.* OberstLieutenant des Weszprimer Cav: Rgmts. Hat am 11. Juny 1809 bey Karakó an der Spitze seiner 2ten Escadron den Feind in seiner Flanque angegriffen, denselben geworfen, zwey Franzosen eigenhändig vom Pferde gehauen, und die Mannschaft durch sein Beyspiel aufgemutert.[4])

Sándor Andor. Gemeiner des Weszprimer Cav: Rgmts. Hatte sich in der Schlacht bey Raab durch Muth ausgezeichnet; stieg vom Pferde, um seinen verwundeten Rittmeister [Hunkar][5]) zu retten, wurde aber selbst verwundet und gefangen.[6])

Sebestyén Mátyás. Gemeiner des Weszprimer Cav: Rgmts. Hat sich am 11. Juny 1809 bey Karakó ausgezeichnet.[7])

Septey János. Gemeiner des Sümegher Cav: Rgmts. Hat sich in der Schlacht bey Raab muthig verhalten, und ist tod geblieben. / **90.**

Simonyi József. UnterLieutenant des Neograder Cav: Rgmts. Hat am 7. Juny 1809 bey Sövényháza eine überlegene feindliche

[1]) Boldizsár

[2]) Wenzl

[3]) *Sándor Adam* Gem: der Eisenburger Bat: Nro 5, hat bey Raab den schwer blesirten Corp: Darvas Steph: vom Schlachtfelde aus dem Canonnenfeuer getragen, somit der gänzlichen Verblutung entrissen.

[4]) *Szabó Michael Gem:* des Sümegher Rgmts, hat am 10t Juni 809 bey Vát seinem ObrLt: Mihálovics Lajos das Leben gerettet, indem er einem Franzosen, der den ObrLt: rückwärts hauen wollte, eigenhändig nidergesäbelt hatte. Er erhielt für dies sein tapferes Benehmen, die von der Medaillen Comission ihme zuerkannte, und von Sr. Majestet verliehene silberne Ehrenmedaille.

[5]) Dionisius Kemény.

[6]) Er erhielt für dies sein tapferes Verhalten die silberne Ehrenmedaille, welche ihme die Medaillen Comission zuerkannt, und Se. Majestaet verlichen haben.

[7]) *Septey Alexander.* Est: Führ: der Szalader Rgmts. Hat bey Szabadhegy den von 3 Chasseurs grimmig angefallenen Gem: Szarka György vom Tode gerettet, da er einen der Feinde niedergeschossen, einen zusammengehauen, und den dritten in die Flucht jagte. Dann hat er bey Raab den von 8 Franzosen umrungenen Gem: Jos: Balogh dessen Pferd erschossen worden, mit Hilfe des Corp: Joh: Verhás, herausgehauen.

Patrouille muthig angegriffen, wobey ein Mann und 1 Pferd tod blieben.[1])

Sismics József. Wachtmeister des Neográder Cav: Rgmts.[2])

Sissay József. Oberlieutenant des Primatial Cav: Rgmts. Hat am 21. May in der Schlacht bey Aspern sein Pferd verloren, und ist selbst verwundet worden.[3])

Sólyom János. Gemeiner des Bataillons Szala. Hat am 14. Juny 1809 in der Schlacht bey Raab durch seine Tapferkeit[4]) viel zur Rettung des Obersten Ghilányi[5]) beygetragen, indem er mehrere feindliche Cavalleristen erschossen, und mit dem Bajo- verwundet hat.

Somogyi János. Corporal des Eisenburger Cav: Rgmts,
91. Raaber Division. /

Sós Ignátz. Unterlieutenant des Bataillons Szala. Hat am 14. Juny 1809 bey Raab gegen die feindliche Cavallerie tapfer gefochten.

Stephanovics János. Corporal des Pester Cav: Rgmts. Hat am 14. Juny 1809 bey Raab einem feindlichen Officier, der die Kanonen verfolgte, die Spitze gebothen, und mit ihm so lange gefochten, bis beyde stark verwundet[6]) [wurden],[7])

[8]) *Stipsics András.* OberstLieutenant des Neográder Cav: Rgmts. Hat am 12. Juny bey Halászi an der Spitze zweyer Escad-

[1]) *Simon Franz.* Gem: Szala Rgmts, hat seinem Obersten Foky Zsigmond, der sein Pferd durch eine Kanonenkugel verlohr, das eigene freywillig abgetretten, und auf einem nachher ledig gewordenen Pferd der Schlacht beygewohnt, und sich tapfer und mit Aneifrung verhalten.

[2]) hat bey Gelegenheit des Rückzuges des Corps des GM. Meskó, zwey mit Montour beladene und von 6 Franzosen eseurtirte oester: Kayserl: Rüstwägen, mit 4 Gem: Insurgenten dem Feinde entrissen, und bey denselben Rückzug zu Jánosháza 10 Franzosen gefangen. Er erhielt für dies sein tapferes Benehmen die silberne Ehrenmedaille von Sr. Majestet, da sie ihme von der Medaill: Com: zuerkannt.

[3]) *Sipkovics Lad:* Corp: des Eisenburger Bat: Nro 5, hat bey Raab mit Zuthuung des Gem: Mesterházy Mich: eine in feindliche Hände gerathene Canonne, unter grössten Canonfeuer, dem Feinde entrissen.

[4]) mit dem Gem: Taba György;

[5]) János

[6]) zurückkehren mussten,

[7]) indessen die Mannschaft encouragirt, und zur glücklichen Deckung der Canonen gesammelt. Er erhielt für dies sein tapferes Verhalten von Sr. Majestaet die silberne Ehrenmedaille, die ihme von der Medaillen Commission zuerkannt wurde.

[8]) *Steiner Anton.* Major des Gqmstr Stabs der Insurrection. Leitete die Aufstellung und die Operationen der Insurrections Truppen an der Grenze von

ronen, dem überlegenen Feind mit Unerschrockenheit und Muth angegriffen, und ist dabey tod geblieben.

Süke Mátyás. Gemeiner des Weszprimer Cav: Rgmts. Hat sich am 11. Juny 1809 bey Karakó tapfer gehalten.

Szakál János. Corporal des Pesther Cav: Rgmts. Hat am 14. Juny 1809 in der Schlacht bey Raab tapfer gefochten, und ist an dem Viczaischen Graben tod geblieben.

Szakál Pál. Unterlieutenant des Pesther Cav: Rgmts. Hat sich in der Schlacht bey Raab durch persönliche Tapferkeit ausgezeichnet. / **92.**

Szalmásy Ferencz. Gemeiner des Pesther Cav: Rgmts. Hat am 14. Juny 1809 bey Raab aus Diensteifer sein Pferd, dem Rittmeister Rakarics,[1]) welcher das seinige verlor, überlassen,[2])

Szántó István. Gemeiner des Weszprimer Cav: Rgmts. Hat am 11. Juny 1809 bey Karakó sein Pferd verloren, und sich zu Fuss gegen 7 französische Cavalleristen so lange vertheidigt, bis ihn seine Kameraden retten konnten.

Szápáry Vincze. Gr: OberstLieutenant des Eisenburger Cav: Rgmts. Hat in der Schlacht bey Raab sein Pferd verloren, und eine Contusion im Fuss erhalten. Ungeachtet dessen führte er seine Division am 16. Juny 1809 gegen Ács, um dort den Feind zu recognosciren. Hier hatte Obbenannter OberstLieut: den überlegenen Feind mit eben so viel Klugheit, als ausserordentlicher Tapferkeit, an der Spitze seiner patriotisch aufgemunterten Mannschaft angegriffen, dass dieser nicht nur geworfen wurde, einen Generalen, und viele Todte und Verwundete auf dem Platz liess, sondern auch aus Ács bis an das jenseitige Ende des Dorfes vertrieben, und das ganze Hauptquartier allarmirt wurde. Dieses mit ungewöhnlicher Tapferkeit, und / siegreichem Erfolg ausgeführte Gefecht hatte sowohl die Division, und seinen patriotischen Anführer, wie auch die Insurrection mit Ruhm bedeckt, und dem Feinde Ehrfurcht abgezwungen.[3]) **93.**

Galizien, und in Galizien, unter Commando des Gralen Hertelendy, und des FMLts Egermann. Er projectirte die Expedition auf Szánok, um die pohlischen Insurgenten dort zu zerstreuen, und führte dieselbe glücklich aus, wodurch die rechte Flanque des FMLt. Egermann bey seinem Vorruken über Reszon, gedeket, und die ungehinderte fernere Vorrückung dieses Corps über Jaroslau nach Lemberg gedeckt wurde.

[1]) Antal;

[2]) sich selbst zu Fuss gerettet

[3]) *Szerniczky György.* Gem: des Eisenburger Bat: Nro 5. ist seinem

Szegedy Ferencz. Escadrons Commandant des Szalader Cav: Rgmts. Hat sich am 13. Juny 1809 an der Spitze seiner Escadron durch Muth, Patriotismus und Tapferkeit ausgezeichnet, wo in der Bedeckung einiger Kanonen in der mit rühmlicher Beharrlichkeit und vielem Verlust seiner Mannschaft ausgehaltenen heftigen feindlichen Kanonade er selbst eine Quetschung erhielt, und zu Boden gestürzt wurde.

Szeghy Albert. | Gemeiner
Szeghy György. | Gemeiner
Szeghy István. | Gemeiner
Szeghy Péter. | Gemeiner, Alle des Szalader Cav: Rgmts. Haben sich in der Schlacht bey Raab durch Muth ausgezeichnet.

Szeles Gábor. Corporal des Pesther Cav: Rgmts. Hat am 2. Juny 1809 bey Sárvár, bey Gelegenheit der Gefangennehmung des OberLieutenants Huszty[1]) einen Franzosen eigenhändig gefangen, und seinen OberLieutenant tapfer vertheidigt.[2])

Sz: Miklósy János. Oberlieutenant des Neográder Cav:
94. Rgmts. / Hat am 17. Juny 1809 bey Moór 4, und bey Császár 19 feindliche Cavalleristen gefangen.

Szigethi Pál. Gemeiner des Bataillons Szala. Hat am 14. Juny 1809 in der Schlacht bey Raab durch seine Tapferkeit das Vorzüglichste zur Rettung des Obersten Br: Ghilányi[3]) beygetragen, indem er mehrere Chasseurs theils niederschoss, theils mit dem Bajonette niederstoch.

Szőke György. OberLieutenant des Weszprimer Cav: Rgmts. Hat am 11. Juny 1809 bey Karakó in der Nähe vom Mayerhofe Dobróka seinen Posten mit 16 Pferden bis zu dem letzten Augenblick muthig behauptet, und sich dann sehr geschickt zurückgezogen.

Szucsics István. Rittmeister des Neográder Cav: Rgmts, Bá-

Obersten Gr: Erdődy Carl im Anfang der Bataille bey Raab stets an der Seite gewesen, und mit ihme vorgedrungen, und als sein Oberster das Pferd verlohr, denselben der Gefahr der Gefangenschaft samt der Fahne, entzogen.

Seper Laur: Gem: des Eisenburger Bat: Nro 5, war unter denen, die am 14ten Juny 809 bey Raab den Angriff feindlicher Chasseurs mit dem Bajonette abgeschlagen.

[1]) József

[2]) Erhielt dieserwegen von der E.H. Johann K. K. Hoheit die silberne Tapferkeits Medaille.

[3]) János;

cser Division. Hat am 14. Juny 1809 im Rückzuge des Gralen Meskó[1]) in der Gegend von Pordány mit einer halben Escadron eine 100 Mann starke feindliche Abtheilung zerstreut. Am 17. Juny hat er bey Kis-Czel 52 Gefangene gemacht.

Szuhányi Ferencz. Gemeiner des Sümegher Cav: Rgmts. Hat sich in der Schlacht bey Raab durch Muth ausgezeichnet, und ist tod geblieben. / 95.

Szücs József. Gemeiner des Szalader Cav: Rgmts. Hat sich in der Schlacht bey Raab durch Muth ausgezeichnet.

Taba György. Gemeiner des Bataillons Szala. Ist einer von jenen Tapfern, welche am 14. Juny 1809 in der Schlacht bey Raab den von der französischen Cavallerie umrungenen Obersten[2]) Ghilányi[3]) rettete. Er hat bey dieser Gelegenheit vorzüglich tapfer gefochten, und ist verwundet worden.

Takács Zsigmond. Oberlieutenant des Presburger Cav: Rgmts. Hat am 8. Juny 1809, als er mit 20 Mann gegen Kóny patrouillirte, 37 Chasseurs mit Muth und Unerschrockenheit angegriffen, dieselben geworfen, zwey Mann, und 5 Pferde gefangen. Er selbst wurde aber, nebst 2 Mann, und 3 Pferden auch verwundet, und hat sein Pferd verloren.

Teleky Ádám Gr: Rittmeister des Pesther Cav: Rgmts. Hat am 14. Juny in der Schlacht bey Raab viel Muth, Tapferkeit, und persönliche Bravour bewiesen. / 96.

Thebery Ferencz. Rittmeister des Presburger Cav: Rgmts. Hat am 17. Juny 1809 bey Kis-Czel, mit seinem Flügel ein feindliches Detachement muthig angegriffen, mehrere gefangen, und Bagage erbeutet.

Tisró Péter. Corporal des Pesther Cav: Rgmts. Hat am 14. Juny bey Raab den OberLieutenant[4]) Ladányi heraus gehauen. Als er dann selbst auch vom Pferde herunter geschlagen wurde, hat er ein französisches Pferd erhascht, und sich darauf gesetzt. Mittlerweile erblickte er sein eigenes Reitpferd unter den Feinden, sprengte unter sie, und führte sein Pferd unerschrocken und glücklich zurück.[5])

[1]) József.
[2]) Johann
[3]) vereint mit dem Gem: Sólyom Johann
[4]) Alex:
[5]) Er erhielt für sein tapferes Benehmen die silberne Ehrenmedaille, die ihme Se. Majestaet verliehen, da sie ihme von der Medaillen Comission zuerkannt worden.

Tolnay Pál. Oberlieutenant des Eisenburger Cav: Rgmts. Hat gleich im ersten Zusammentreffen mit dem Feinde bey Bakátfölde ein überlegenes feindliches Detachement muthig attaquirt. Als sein Verwandter, Corporal Fodor, mit seinem Pferde stürzte, und dieser gefangen wurde, hat dieser OberLieutenant mit ausserordentlicher Tapferkeit gefochten, um ihn herauszuhauen; es gelang ihm aber nicht, da er Mühe hatte sich selbst heraus zu fechten. Am 14. Juny 1809 bey Raab hatte er den vom Feinde umrungenen Rittmeister Kristóf Horváth mit rühmlicher Tapferkeit
97. herausgehauen, und von der Gefangenschaft gerettet. /

Tormásy József. Corporal des Neográder Cav: Rgmts, Jazyger Division. Hat sich in der Schlacht bey Raab durch Tapferkeit ausgezeichnet.

Tóth Ferencz. Gemeiner des Sümegher Cav: Rgmts. Hat sich in der Schlacht bey Raab muthig verhalten, und ist tod geblieben.

Tóth László. Gemeiner des Bataillons Szala. Hat sich am 14. Juny bey Raab bey Errettung des Obersten Ghilányi[1]) durch Tapferkeit ausgezeichnet, und auch sich selbst durchgehauen.

Tóth Mihály. Gemeiner des Pesther Cav: Rgmts. Hat sich am 5. Juny 1809 in der Patrouille des OberLieutenants Földváry[2]) bey Sz: Kút durch Tapferkeit ausgezeichnet.[3])

Tolth Péter. Gemeiner des Pesther Cav: Rgmts. Hat am 12. Juny 1809 bey Borsos-Győr, nicht nur seine Kamerade zur Tapferkeit angeeifert, sondern focht selbst so hartnäckig, dass er sein Pferd verlor, und 12 Wunden erhielt.[4])

Trangusz Lajos. Oberlieutenant des Primatial Cav: Rgmts. Hat sich am 21. May 1809 in der Schlacht bey Aspern gut gehalten, und sein Pferd verloren.

98. *Tury Miklós.* Corporal des Neográder Cav: Rgmts, Jazyger /

[1]) János.

[2]) Antal

[3]) Török Steph: Corp: des Bat: Eisenburg Nro 5, ist mit mehren Freywilligen mit der Fahne vorgedrungen, und hat zur Rettung seines Obersten Carl Grf Erdődy, des sein Pferd verlohren, und der Fahne mitgewirkt.

[4]) Trmos Mathias Gem: des Barscher Rgmts, hat am 13 Junius bey Raab zwey Franzosen zusammengehauen, und die 2 Gemnen Andr: Mikulássy, und Andr: Kitkay, welche mit ihren Pferden gestürzt waren, von der Gefangenschaft erretet. Er erhielt wegen dieser seiner Bravour von Sr. Majestet die silberne Ehrenmedaille, die ihme von der Medaillen Comission zuerkannt worden.

Division. Hat sich am 14. Juny 1809 in der Schlacht bey Raab tapfer gehalten,[1])

Ugrinovics György. Gemeiner des Eisenburger Cav: Rgmts, Raaber Division. Hat am 13. Juny 1809 bey Raab einzeln herumplenkelnden Franzosen muthig angegriffen, und gesprengt. Als er sich zu weit wagte, erblickte er den OberLieutenant Ott. Lilienfeld von Hohenlohe Dragonern, von einigen Franzosen umrungen, verwundet, in seinem Blute liegen. Mit Hintansetzung seines eigenen Lebens hat er er die Feinde verjagt, den blutenden Officier auf sein Pferd gesetzt, ihn mit seinem Mantel zugedeckt, und in Sicherheit gebracht. — Seine mit hoher Nächstenliebe verbundene ausserordentliche Tapferkeit verdient zum Beyspiel der schönen Eintracht und Harmonie um so mehr angerühmt zu werden, als die Insurrection von manchen Gliedern der regulairen Armée verspottet wurde.

Vajaji András. Gemeiner des / Weszprimer Cav: Rgmts. Hat **99.**
am 11. Juny 1809 bey Karakó tapfer in den Feind eingehauen, und sich zum Beyspiel für die übrigen ausgezeichnet.

Vay Miklós. GeneralMajor der Insurrection. Hat seinen hohen Patriotismus, seinen Eifer für das allgemeine Beste schon damals bewiesen, als er mit unermüdetem Fleiss zwey Theile des Insurrections-Reglements, und später die Einleitung in das Rechnungswesen für die Insurrection ins Ungarische übersetzte. Viel grösser aber noch ist das Verdienst dieses Generalen um den Staat, weil er für selben einen Schatz rettete, dessen Verlust das erlittene allgemeine Unglück um vieles vergrössert haben würde. Als nähmlich am Ende des Monaths May 1809, wo Ungarns Grenzen gegen Gallicien von Truppen noch ganz entblösst waren, der Aufruhr in Gallicien, nahmentlich in Lemberg plötzlich ausbrach, und die königlichen Ämter ihre letzte Pflicht gegen das regierende Haus dadurch erfüllten, dass sie den auf viele Millionen sich belaufenden Aerarial Schatz, Artillerie, Munition, und Kriegsgeräth, mit vielen Unkösten, aber ohne aller / Be- **100.**
wachung nach Ungarn schafften, war des feindlichen Generalen

[1]) und nachdem er durch den Gemeinen Franz Kováts der Gefangenschaft entrissen war, mit einem auf dem Schlachtfelde gefundenen Stützen einen gegen ihn gezogenen feindlichen Reiter niedergeschossen, und ist auf dessen Pferd, dem in der Gefahr erblickten Gem: Győri Péter zugeeilt, hat einen der 2 feindlichen Reiter blesirt, und den das Pferd schon verlohren gehabten, und blesirten Győri Péter in Sicherheit gebracht.

Dombrovszky Hauptaugenmerk, diesen Schatz zu haschen, was ihm in einer von allen Truppen entblösste Gegend allerdings auch gelungen wäre, theils wegen der Sorglosigkeit jener Beamten, welche da Anordnungen des Generalen Vay, und die Vorstellungen des Beregher Comitats nicht achtend, schon alles gethan zu haben glaubten, dass sie oberwähnte Aerarial Güter nach Ungarn schafften, theils, weil dem schnellen Vordringen des Feindes nichts hätte wiederstehen können. — Niemand hätte dem Generalen Vay es verargen können, wenn er diese Umstände auf dem gewöhnlichen Wege ehe dem Reichspalatin gemeldet, und dann erst die vorgezeichneten Massregeln ergriffen hätte. Er sah aber die Gefahr ein, und aus Anhänglichkeit zu dem König, aus Liebe zum Vaterlande nahm jede Verantwortung auf sich, und schaffte diese Güter schnell über den Theiss Fluss, was nur durch seine Thätigkeit, klugen Anordnungen, treue Mitwirkung des Beregher Comitats und Hilfe der eben damals entstehenden
101. Insurgenten, so diese Güter bewachten, zum allgemeinen Nutzen / glücklich bewerkstelliget wurde. Sowohl das Vorhaben des feindlichen Generalen, Dombrovszky, diesen Schatz zu erbeuten, wie auch die schnellen Anordnungen des Generalen Vay zur Sicherstellung derselben sind mit hinlänglichen Zeugnissen belegt.

Waldstein Vincze Gr: Escadrons Commandant des Presburger Cav: Rgmts. Hat sich vom 5ten bis 16. Juny 1809 bey jeder Gelegenheit vor dem Feinde durch Muth, Unerschrockenheit, Tapferkeit, Klugheit, und Patriotismus ausgezeichnet.

Varga András. Corporal des Neográder Cav: Rgmts, Bácser Division.[1])

Varga Elek. Escadrons Commandant des Neográder Cav: Rgmts. Hat am 31. May 1809 auf dem Vorposten bey Hochstrass den vorruckenden Feind tapfer angegriffen, und geworfen, wobey er selbst Beweise persönlicher Tapferkeit ablegte, indem er einen feindlichen Wachtmeister selbst gefangen nahm, durch
102. welchen er auch verwundet wurde. — Am / 14. Juny in der Schlacht bey Raab hat dieser Rittmeister im Rückzuge die Arriergarde commandirt, und vereint mit Ott, und E.H. Joseph Hussaren, die Artillerie gesichert. Durch die kluge Anstellung seiner

[1]) hat seine ausserordentliche Bravour dadurch am Tag gelegt, dass er am 6 Juni. 809 bey Barátfő in die aus 10 Mann bestandene feindliche Escorte zweyer gefangenen Gemeinen vom Eisenburger Rgmte, schnell einhieb, sie zerstreute, und so die beyden Gefangenen aus den feindlichen Händen rettete.

Plenkler, durch seine Unerschrockenheit und Beharrlichkeit hat er sich das Verdienst eines tapfern und talentvollen Officiers erworben.

Varga Ferencz. Gemeiner des Neográder Cav: Rgmts, Jazyger Division. Hat sich in der Schlacht bey Raab durch Muth ausgezeichnet.

Varga József. Feldkaplan des Pesther Cav: Rgmts. Hat in der Schlacht bey Raab in der heftigsten Kanonade, sich immer bey Rgmt aufgehalten, und die Mannschaft zur Tapferkeit aufgemuntert.

Varga Mihály. Gemeiner des Pesther Cav: Rgmts. Hat am 14. Juny 1809 bey Raab den OberLieutenant Ladányi,[1]) der vom Feinde umrungen war, tapfer vertheidigt, und obwohl er selbst verwundet, auch sein Pferd verloren hatte, liess er sich doch nicht fangen, sondern sprang in den Graben, und vertheidigte sich zu Fuss.[2])

Varjú János. Gemeiner des Szalader Cav: Rgmts, Jazyger Division. Hat sich in der Schlacht bey Raab tapfer gehalten.

Vas János. Gemeiner des Szalader Cav: Rgmts. Hat sich in der Schlacht bey Raab durch Muth ausgezeichnet. / **103.**

Vermes Vincze. Oberlieutenant des Presburger Cav: Rgmts. Hat sich im Commando des Rittmeisters Olgyay durch Muth und persönliche Tapferkeit ausgezeichnet.[3])

Virágh Mihály. Gemeiner des [Szalader] Sümegher Cav: Rgmts. Hat sich tapfer gehalten, und ist tod geblieben.

[1]) Alex:

[2]) *Váry Johann,* Corp: des Eisenburger Bat: Nro 5, war unter denen, die am 12 Juny 809 bey Raab den Angriff feindlicher Chasseurs mit dem Bajonet abgeschlagen.

[3]) *Verhás Johann,* Corp: des Szalader Rgmts, hat bey Raab von der vordringenden feindlichen Avantgarde, einen Offr vom Pferd gehauen. Ferner einen feindlichen Gemeinen ebenfalls vom Pferde gehauen, und nebst der Pferde 32 erbeutet. Auch hat er zur Rettung des Gem: Jos: Ballogh mit dem Est.-führer Septey Alex: gewirkt, und denselben auf dem Pferde vom Schlachtfelde geführt.

Veres Alexand; Corp: des Barscher Rgts, hat bey Raab mit Hilfe des Gem: Drapak Ferencz und Mezey János bewirkt, dass der schwer blesirte vom Pferde gestürzte OLt Jekelfalusy Antal, der Gefangenschaft entrissen worden.

Vörös Mich: Corp: des Pesther Rgts, hat bey Pápa am 12 Jun: ungeachtet er stark blesirt war, tapfer fortgefochten, und die Kameraden herzhaft angeeifert, und so lange im Streiten ausgehalten, bis ihme das zu starke Bluten durch seine Wunde die Kräften lähmte. Hat sich auch zu Kundschaften vorzüglich gut gebrauchen lassen.

Vizy Ignátz. UnterLieutenant des Bataillons Szala. Hat sich in der Schlacht bey Raab durch Muth ausgezeichnet.

Voith[1]*) Br:*[2]*)* Major im Insurrections GqmStaab. War dem Generalen Meskó zugetheilt, wo er sich in den zweifelhaften Umständen, als einen Staabsofficier von Einsicht, Klugheit, und Entschlossenheit bewährte. Seine Talente haben zum glücklichen Erfolg des Rückzuges des Meskóischen Corps viel beygetragen. Er hätte auch die Demarcationslinie in der Gegend der Festung Raab zur höchsten Zufriedenheit bezeichnet. Seinen Verdiensten wurde hernach das kleine Kreuz des militair Theresiens Ordens zuerkannt.

Zichy Ferencz Gr: Oberstlieutenant des Eisenburger Cav:
104. Rgmts. Hat bey jeder Gelegenheit vor / dem Feinde ächten Patriotismus, Muth, Unerschrockenheit, und Standhaftigkeit bewiesen. Er war der erste von der Insurrection, der seine Raaber Division dem Feind entgegenstellte, wo er die Mannschaft, theils durch eigenes rühmliches Beyspiel, theils durch Belobungen aufmunternd, in kurzer Zeit zu Veteranen bildete.

Zichy Ferencz Gr: OberstLieutenant des Weszprimer Cav: Rgmts. Hat sein Rgmt in kurzer Zeit nicht nur dahin gebracht, dass es dem Feinde Wiederstand leisten konnte, sondern hat sich selbst, und das ganze Regiment, durch Tapferkeit, Unerschrockenheit, und Standhaftigkeit bey jeder Gelegenheit mit Ruhm bedeckt.

Zichy Károly Gr: Escadrons Commandant des Weszprimer Cav: Rgmts. Hat am 14. Juny bey Raab, selbst im unglücklichsten Momente, so viel Muth und Standhaftigkeit bewiesen, als wäre er ein unbeweglicher Fels, welcher ohne versplittert zu werden nicht von der Stelle zu bringen wäre.

Zily Ferencz. Gemeiner des Sümegher Cav: Rgmts. Hat sich in der Schlacht bey Raab tapfer gehalten und ist tod ge-
105. blieben.[3]) /

[1]) Ferdinand

[2]) Bron.

[3]) Zirchich Horváth Simeon. Hauptmann des Grlqmstrstabs der Insurrection, bey dem FML. Davidovich zugetheilt. Hat den 10t Juni 809 in der kleinen Schütt bey Kiliti der zur Beobachtung der Donau aufgestellten Bácser Divis: des Neográder Rgmts, durch die zweckmässige Veränderung ihren gefährlichen Stellung, einen wichtigen Dienst geleistet. Bey der Retraite des Meskóischen Corps befand er sich beym Gralen Grafen Keglevics. Er liess am 15t Juni 809 die Brücke bey Lesvár, und am 16t Juni 809 die Brücke zwischen Sebess und

Zsámbókréty Pál. Gemeiner des Pesther Cav: Rgmts. Hat sich am 5. Juny 1809 bey Sz: Kút im Commando des OberLieutenants Földváry[1]) durch Herzhaftigkeit und Tapferkeit ausgezeichnet.

Zsidi István. Gemeiner des Sümegher Cav: Rgmts. Hat sich in der Schlacht bey Raab tapfer gehalten, und ist tod geblieben.

Zsidi Mihály. Gemeiner des Bataillons Szala. Hat sich am 14. Juny 1809 bey Raab mit dem Obersten Ghilányi[2]) durch die feindliche Cavallerie gehauen.[3])

Zum Beschluss verdient hier der patriotische Tod des Zempliner Escadrons Commandanten Baron von Barkóczy unständlich angeführt zu werden. Die Art seines Todes, seine patriotische, gute, erhabene Gesinnungen für den König, Vaterland, für das allgemeine Beste, für den Dienst, in der letzten, schmerzlichen Stunde seines Lebens, sind jener Helden der ungarischen Vorzeit würdig, welche die Vaterlands Geschichte immer rühmlich preisen wird.

Diesem Rittmeister wurde am 14. Juny 1809 in der Schlacht bey Raab durch einen Kartätschenschuss der Schenkel zerschmettert, / und wurde nach vielem Blutverlust (da die Insurrection **106.**
noch nicht einmal die gehörige Zahl der Ärzten haben konnte) am 15ten nach Komorn geführt, wo er den Brand schon im Leibe hatte. Dort lebte er von wüthenden Schmerzen zerrissen und gemartert noch einige Täge.

Am 21. Juny 1809 dictirte er, aus Diensteifer und Dankbarkeit gegen seinen Retter aus der Gefangenschaft, in Gegenwart des Districts Generalen Hadik folgenden Brief, um ihn zum E.H. Palatin gelangen zu lassen:

»In der Bataille bey Raab am 14ten dieses (so lautet der Brief), als ich mit meiner unterhabenden Escadron auf Befehl

Pály mit vieler Anstrengung abtragen, wodurch der Rückzug gesichert wurde. Auch sorgte er mit vielem Eifer beym Rückzug, für die Verpflegung der ermatteten Mannschaft.

[1]) Antal;

[2]) János

[3]) Zongos Mathias. Corp: des Eisenburger Bat: Nro 5, hat bey Raab die zerstreite Mannschaft gesammelt, an einem Graben dem Feinde entgegenstellt, und ihr Muth zugesprochen. Er selbst aber blieb stets im feindlichen Gedränge an der Seite seines Obersten Carl Grafen v. Erdödy, und wirkte tapfer mit für die Sicherheit seines Obersten und der Batons Fahne.

seiner k. k. Hoheit, des E.H. Palatins gegen den Feind vordrang, und mir durch eine feindliche Kanonenkugel mein Pferd getödtet, und mein rechter Fuss zerschmettert wurde, war es der dieszeitige Rgmts Corporal Budaházy, der durch seinen standhaften Muth, und ausgezeichnete Tapferkeit, mir in meinem schrecklichen Zustande, nicht nur die thätigste Hilfe leistete, sondern als schon der Feind auf uns eindrang, mit seltener Unerschrockenheit mich von der Erde auf sein Pferd hob, und selbst
107. mit Verlust seiner ganzen Bagage, mich von der unvermeidlichen / Gefangenschaft befreyte. Es ist demnach meine einzige und letzte Bitte, so ich auf dem Sterbebette der Ehre thue, dass dieser Corporal, für seine Tapferkeit, für seine Liebe, und Anhänglichkeit gegen seine Vorgesetzten, zur Aufmunterung für jeden braven Kameraden, mit der silbernen Ehrenmedaille belohnt werde. — Ich wünsche, dass mein dankbares Vaterland meine unaussprechlichen Schmerzen mit Erfüllung dieser meiner einzigen letzten Bitte hindern und lohnen möge. *Barkóczy Rittmeister m. p.*«

Diesen Wunsch erfüllte der E.H. Palatin auch gewissenhaft, und bath Seine Majestät am 2ten July 1809 um die Ehrenmedaille für den braven Corporalen *Budaházy,* welche ihm von Seiner Majestät auch bewilliget wurde.

Am 23. Juny 1809 schrieb Barkóczy vor seinem Tode, welcher hernach erfolgte, in Komorn folgenden rührenden, und das patriotische Herz erhebenden Brief an die Stände des Zempliner Comitats:

108. »Löbliches Comitat! / In wenig Stunden bin ich nicht mehr! — In der Vertheidigung unsers Vaterlandes bin ich bey Raab dergestalt verwundet worden, dass ich den Tod unter den heftigsten Schmerzen erwarten und wünschen muss. Ich bin nicht unwillig über meinen Tod, da ich mein Leben auf dem Felde der Ehre beschliesse. Ich glaube verdient zu haben, dass ich ein Ungar geboren wurde.

»Ehe ich aufhöre zu seyn, danke ich den Löblichen Ständen für Ihr in mich gesetztes Vertrauen mit tiefgerührtem Herzen. Seitdem, als die Löblichen Stände meiner Führung eine Escadron gütigst anvertrauten, nähre ich keinen andern Wunsch, als entweder mit Ehren zu leben, oder rühmlich zu sterben: das letzte wird im kurzen erfüllt. Ich empfehle den Löblichen Ständen meine Geliebte gute Mutter, meine geliebten Geschwister, nicht minder meinen braven, ehrlichen, edlen Corporalen *Peter v.*

Budaházy, welcher mich, mit Hintansetzung / seines eigenen **109.**
Lebens, aus dem Feuer, und Gedränge der Schlacht auf seinem Pferde heraus trug. Dieses nachahmungswürdige Beyspiel seiner Tapferkeit verdient belohnt zu werden. Mich aber empfehle ich dem freundlichen Andenken der Löblichen Stände. Mein letzter Wunsch, mit dem ich mein Leben beschliesse, ist dieser: Es lebe mein guter König! und es blühe die glorreiche ungarische Nation bis an das Ende der Welt! Geschrieben in meiner Sterbestunde. — *Barkóczy.*«

Nachdem dieser Brief den Ständen des Zempliner Comitats zugekommen ist, wurde durch dieselben in der nächst abgehaltenen General Congregation feyerlich beschlossen: erstens den Heldenmuth des Rittmeisters Anton Br: von Barkóczy, wie auch aller übrigen zu prothocoliren; 2tens den ruhmvollen patriotischen Tod oberwähnten Rittmeisters Barkóczy durch ein Monument, so in Sator Allja-Ujhely von dem Comitats Hause / errichtet wer- **110.**
den soll, zu verewigen. An die Gremial Insurgenten wurde ein patriotischer Aufruf erlassen, worinn Ihnen das schmerzlich-patriotisch Gefühl über den Tod ihres geliebten und geehrten Mitgliedes bekannt gemacht wird, und alle im Nahmen des Comitats aufgefordert werden, ihren ruhmwürdigen Ahnen, und diesem Helden-Jüngling gleich zu seyn. Auch wurde eine Collecte gemacht, wovon 400 f. dem braven Corporalen Péter Budaházy, 200 f. dem Gemeinen Péter Deluk, und 200 f. dem Gemeinen Franz Kovács, als welche dem Rittmeister Barkóczy treu Hilfe leisteten, durch das Rgmts Commando verabreichet wurden.

[Die Eigenthümerin des Hauses, in welchem Barkóczy zu Comorn gestorben, heisst: Catharina Heinrich. **[Nádori megjegyzés]**

Diejenige wohltätige Edelfrau, welche mit ihren 2 Töchtern denselben Tag und Nacht pflegte, nennt sich Rosalia von Cseppj, ist Witwe, und wohnte am 31ten Januar 812 zu Presburg, die ältere Tochter ist die Witwe Anna v. Boltizar des verstorbenen Obersten der Insurrection im Jahr 1800. Die jüngere Tochter heisst Marie.]

Heldenmuth des Insurrections Obersten Johann Baron von Ghilányi, und einiger Ober-, Unter Officiere, und Gemeinen seines Bataillons.

Von der Insurrections Infanterie hatten nur die Bataillone *Eisenburg* Nro 5, die Bataillone *Szala, Weszprim, Komorn und Pest* theil an der Schlacht bey Raab, da die übrige Infanterie theils mit dem Generalen *Meskó* zur Besetzung des verschanzten Lagers bey Raab verwendet wurde, theils noch gar nicht ausgerüstet war.

Das Bataillon Szala war nur halb ausgerüstet, und ganz ungeübt, als es schon, gleich nach seiner Entstehung dem Feinde, der das Comitat bedrohte, entgegengeschickt wurde, und die *Marczal,* bey *Gógánfa* besetzt hielt. Von hier aus wurde es nach *Gyarmath* beordert, und machte beym Rückzug des E.H. Johann die Arriergarde bis Raab.

Am 13. Juny 1809 war es als Reserve hinter der operirenden Cavallerie aufgestellt, wo es die Kanonade mit vieler Beharrlichkeit aushielt, und dabey 2 Todte, und 4 schwer Verwundete zählte.

Am 14. Juny 1809 war dieses Bataillon, so wie die andern von der Insurrection, unter den Linien Regimentern eingetheilt, und stand in der heftigsten feindlichen Kanonade fest, obwohl es mehrere Todte und Verwundete hatte. — Als die Linie anfieng zu wanken, stieg der Oberste und Commandant *Br: Ghilányi* vom Pferde, und wollte den vordringenden Feind mit seinem zur Tapferkeit patriotisch angeeiferten Bataillon mit dem Bajonette attaquiren, wurde aber, weil sich die Truppen schoppten, von dem General Major *Lutz* zurückgehalten. Als dieses Bataillon hernach auch durch die feindlichen Musqueten Kugeln erreicht wurde, und es wieder einen Verlust von mehreren Todten und Verwundeten erlitt, ruckte es mit einem muthigen, raschen Angriff viermal nach einander vorwärts, wurde aber durch die feindliche Übermacht immer zurückgewiesen. Dann löste der Oberste *Br: Ghilányi* einen Theil des Bataillons in Plenkler auf, und schickte Sie gegen die in der hohen Frucht häufigen Schaden anrichtenden feindlichen Plenkler vor, wedurch diese auch zurückgetrieben wurden. Es waren meistens Freywillige, welche der OberLieut: Joseph *v. Kosár* mit Muth

anführte. — Hier geschah es, dass der Oberste *Br: Ghilányi,* um seine unerfahrenen Plenkler theils anzueifern, theils zu Recht zu weisen, sich zu weit vorwärts wagte, und von einem Haufen schnell anreitender feindlicher Chasseurs umrungen wurde, eher seine Plenkler zu sammeln, und sie zurückzuführen Zeit gewinnen konnte. Es war unvermeidlich, dass der hochgesinnte tapfere Oberste hier entweder zusammengehauen, oder gefangen worden wäre, wenn die Seinigen ihn nicht eben so tapfer als rühmlich gerettet hätten. Mit Blitzes Schnelle eilten die OberLieut: Franz *v. Dóczy,* Emerich *v. Oszterhueber,* die UntLieut: Ignáz *v. Sóós,* Michael *v. Ádám,* Ignáz *v. Vizy* mit zwanzig einigen Insurgenten herbey, und vertheidigten den Obersten, den alle liebten, mit dem Säbel in der Faust. Bey ersten Anprellen der feindlichen Chasseurs, wurden die Gemeinen Anton *Hermán,* und Peter *Hermán,* zwey Brüder, gleich zusammengehauen, und starben; auch wurden mehrere verwundet. Aber diess schreckte die Helden nicht ab, sondern sie kämpften mit erneuertem Muth. Am meisten zeichneten sich hier, der über alles Lob tapfere Oberlieut: *Dóczy,* und die Gemeinen Georg *Taba,* Johann *Sólyom,* Stephan *Cseke,* und Paul *Szigethy* aus. Durch diese Helden wurden mehrere Chasseurs theils vom Pferde geschossen, theils mit dem Bajonette heruntergestochen. Noch dauerte der Kampf hartnäckig fort; bis endlich auch der tapfere OberLieut: Franz *v. Biró* mit mehreren Insurgenten zur Hilfe anlangte. Einigemal wurde der Oberste herausgehauen, und durch die an Zahl überlegenen Chasseurs wieder umrungen, bis diese endlich durch den Löwenmuth der Insurgenten überwältigt, und in die Flucht getrieben wurden, nachdem sie mehrere auf dem Kampfplatz liegen liessen. Unter den zuletzt herbeygeeilten Insurgenten haben sich noch ausgezeichnet, die Gemeinen Benedict *Sárfi,* Ladislaus *Tóth,* Joseph *Péterfy,* Michael *Zsidy,* Stephan *Gombos,* Andreas *Nemes,* Alexander *Dervarics.* — Die Nahmen dieser Helden verdienen zum Beweise, wie viel der Mann zu Fuss gegen Cavallerie vermag, wenn er Muth im Herzen hat, in den Jahrbüchern der Tapferkeit, und des Ruhmes um so mehr ausgezeichnet zu werden, als ihren Heldenthaten weder die nöthige Erfahrung, noch die Kunst eines Krieges, sondern blosse persönliche Tapferkeit, zu Grunde lag. — Der Oberste *Bar: Ghilányi,* ist als Staabsofficier von hoher Ehre, persönlicher Tapferkeit, und als Ungar von glühendem Patriotismus allgemein bekannt, und geehrt.

[A nádor jegyzete egy külön lapon.]

Verzeichniss

derjenigen Comitaten und Districte, aus welchen Insurgenten im Feldzug 1809, sowohl gegen Franckreich, als gegen die Pohlischen Insurgenten ins Handgemeng kamen.

T	Abaujvár	T	Sáros
	Stuhlweisenburg	T	Zips
	Arva		Sümegh
	Batsch		Oedenburg
	Baranya		Gran
	Bars		Szala
T	Borsod		Turócz
	Eisenburg		Trentsin
	Comorn		Tolna
T	Gömör	T	Torna
T	Heves		Lyptau
	Honth	T	Unghvár
	Raab		Veszprém
	Wieselburg	T	Zemplén
	Neograd		Zohl
	Neutra		33.
	Pest		
	Presburg		

District der Jazyger und Kumaner.

Pressburg den 21t März 1812.

B.

KÖLTŐI ALKOTÁSOK.

Panasz.

Hamis! — álnok — hűségtelen Lélek!
Éretted! Leveledért epedek! — — —
Meljem a' megvetés'
Szívem a' hitszegés'
Kinja tépi!!
'S lelkem vérzi!!

Mit vétettem Ah Kegyetlen! —
Te hitetlen! — —
'S hát ezek tett ajánlatid?
Mérges méz voltak szavaid! — —
Vétettem.
Hogy — hittem!!!

K.....y S..... J.....z.

Skorpio Hava 4-kén 1792-ben.

Vigad Lelkem — örvend Szívem,
Vigadva foly minden ér;
Fel élled minden Tetemem
Szökdétsel bennem a' vér.

Mert S— — csok Unokája,
Zala nagy vármegyének
Kevélysége, — nemes fajja
Napját éri nevének.

Ki Grátiák alkotmánnya,
Példája nemes Szívnek;
A hím nemnek Ragyogvánnya,
Méltó, mondjam Remeknek.

A' szép nemnek magán kívül
Ragadó veszedelem;
Képén nyájas szelidség úl,
Ajkán tegzes szerelem.

Tűkre igaz Barátságnak,
Ragyogó józan erkölts;
Kedvellője szűz Mú'sáknak,
Érzékeny Szív — igaz Bölts.

Néked Magyar Ifjak fénnye!
Sok I— -e nap virradjon,
Nemzetséged nagy Reménnye!
Ég Nestori kort adjon.

Hogy élhess gyönyörűséggel,
Millyt Elisium adhat;
Kérem Eget esdekléssel —
Igaz kérés — fel — is hat.

El-ne borullyon víg Eged,
Soha búk' fellegétől,
Hogy ment légyen drága él'ted
Minden ártó bal féltől.

A' vad halál rút homállya
Kiméllye napjaidat;
Egek bőv áldása szállya
Fejed, 's minden fajodat.

Halgatnom kell — nem lehet már —
Szavakat nem találok;
Teli szívem még sokat zár —
Barátod élek, 's halok.
Hív kebel Barátod —
Míg lehell — Sándorod.

A' Zephirekhez.

Pet'ken Erdélyben 1792.

Kék violákon el öntve,
Dóris — ott most szunnyadoz,
Bal'samom illattal lepve,
Gyönyörűket álmodoz.

Szerelem szárnyas Postái,
Pajkos kis Zephirusok,
Repdesve mondjátok Néki,
Hogy utánna sóhajtok.

Vigyétek el szenyvedésim',
Lebegjétek szerelmem' —
Mondjátok: nagyok kínaim,
'S nyögjétek el gyötrelmem.

Mondjátok: Őt én akkor is
Híven szeretem mindég,
Ha bár engem ő meg vet is,
Mert áh! — e' szív — ér'tte ég!

A' Fülemiléhez.

Segesvárott Erdélyben 1792.

Te a' ligetben
Már korán reggel
Szerelmet fityelsz
Filemile!

Én is a' kertben,
Zöld ernyőiben
Reggel mindenkor
Azt énekelek;

De te örömit
A' szerelemnek,
S ah! boldogtalan
Én! — gyötrelmit.

A Ró'sának sorsa.

Ró'sa Tavaszkor
Te a bimbóból
Majdan ki fakadsz,
és óránként

Feslesz belőle;
Ha osztán ki nyílsz
'S édes illatod'
büszkén hinted;

Éjjel harmat-tsepp
Hull beléd Mennyből,
Benned új illat
Hogy vegyűljön; —

Hajnalkor pajkos
Zephyrek vesznek
Körül-legyeznek,
'S nyalogatnak —

Nappal a méhek
Dongva meg lepnek
'S Bal'samomodat
Ők ki-szívják; —

Délkor pillangók
Szálinkoznak rád,
'S szerelmet űznek
Repedesve ott; —

Estvélenként te,
Mint virágoknak
Szép Királynéja
Midőn göggel

Illatozni fogsz,
El-sétálok én
Kar karban öltve,
Egykor hozzád

Szőke Laurámmal, —.
Ő r'ád mosolyog,
'S én kívánságát
Kék szeméből

Le-lesvén néki
Hogy kedve teljen —
Gyilkosod leszek,
Szegény Ró'sa!

Le szakasztalak —
(Te vérezni fogsz)
'S keblébe tűzlek,
Hogy illatozz;

A' hol te szegény!
Hattyú-meljének
Hullámjaitól
Zaklattatván,

Bádjadva lankadsz —
Levelid hullnak —
És illatozni
Meg szünsz — meg halsz —

Gyönyörű létel,
Gyönyörű halál
Lesz, boldog Ró'sa!
A' Te sorsod.

Phillishez.

Nézz'd Phillis!
Be gyönyörű e' ró'sa —
A' méh színmézet szív belőlle.

Ládd Phillis!
Az ajakad is ró'sa,
Hadd szívjak én is írt belőlle.

Az Éneklés.

Dámon mindég tsak arra kér,
Hogy néki énekeljek;
Be együgyű Legény! — nem kér,
Hogy egyebet is tegyek.

A' néma Szép.

Klárit midőn ma megláttam,
Szépnek találván, azt mond'ttam:
Be szép! — Istennét ábrázol
Képe, tsak az kár, hogy nem szóll.

Szóllott, 's — én tsupa fül voltam,
Kettőt alig szóllott, mond'ttam,
Be szép! Istennét ábrázol
Szép képe, tsak az kár, hogy szóll.

Pista.

Mest'Ram verni akar engem?
Már azt biz el nem szenvedem;
Gyermek lévén megverhetett,
D' a' Gyermekből már Legény lett.

Bizonyságom ebben Panni,
Kit meg akarván tsokolni
Ma regvel, ezt sugá nékem:
Szúr szakállyod Pista Lelkem!

A' Tavasz.

Bétsben 1793.

Meg-frissűlve, meg-ifjadva
A' nagy Természet újjúl;
Kékkel van a' Menny borítva;
Ködtől Levegő tisztúl.

Fellegek aranyosodnak,
Éltet a' Nap meleggel —
Éjjel harmat-tseppek hull'nak,
'S gyöngyként pillognak reggel.

Pajkoskodnak a' Zephyrek,
'S virágot nyalogatnak;
Lengedeznek a lágy szelek,
'S legyezvén bújálkodnak.

Tarkúl a Föld ezer szinnel;
A' rétek himesednek;
Erdők, berkek, ligetekkel
Vidúlva zöldellenek.

Kopár halmok hajasodnak;
Lugosok öltözködnek;
A' Havasok is barnúlnak —
Hegyek-völgyek zengenek.

Meg-indúlt tsermelyek zúgnak,
A habok hempelyegnek;
A' vizomlások zuhognak,
Patakok tsergedeznek.

Ugró kutak lövellenek,
'S kristály tsepp'i szikráznak;
A' viz-követsek görgenek,
Források szivárognak. —

A' tollas nép párosodik —
Nővel hím szerelmet űz;
Fészket rak, 's monyokat tojik
A' nő — egy se marad szűz.

Fülemilék andalognak
Nyögdétsel a Gerlitze;
A' sármányok szomorognak,
Fityel a' Kenderitze;

A' Patsirták emelkednek,
'S lebegvén tsitseregnek;
Veres-begyek énekelnek,
Verebek tsirippelnek.

A' Tsalogányok tsevegnek,
Tsízek panaszolkodnak;
Pitypalattyolnak a Fürjek,
Tengelitzek tzivognak;

A' meg-tértt Fetskék sárt hord'nak
Ház' fedelén frittselvén;
A' Galambok tsókolódnak,
Szárny-tsattogva repülvén.

Tóban a' rétzék sáppognak,
Lúdak vigan gágognak,
Örűlvén kis libájoknak
Lotsolva bukdosóknak;

A' Bébitzek visítanak;
A' Golyák kerepelnek,
Kéményekre boglyát hord'nak —
'S kigyót, békát öldösnek.

Varjak falúkból távoznak,
'S már Tölgyeken kárognak;
Tsörgésök ví a' Szarkáknak;
A' Karvalyok vadásznak.

Kakukok fészket keresnek,
Zatskót kötnek a Fügék;
Nyulak kölykeknek örűlnek,
Futkároznak az Ürgék.

A' Fű közt Gyikok zörrennek;
A' prütskök hangitsálnak;
A Hangya-fészkek nyűszögnek,
'S a' Békák kuruttyolnak.

Repdeső Méhek zsibongnak —
Virágból mézet szednek;
Mézből házokat tapasztanak —
'S Rajokat eregetnek. —

Repdesnek a' tzifra Pillék;
Tévelygő Legyek dong'nak;
Pattognak fűven a' Szötskék,
A' Szunyogok tántzolnak.

A' Nyájak ismét legelnek,
Szökdétselve bekegvén;
Tsordák örömökben bőggnek,
Az új idő derülvén.

Sárlanak a meddő Kantzák,
Tsikók széjjel nyargalnak; —
Sipok lullognak, 's furuglyák,
A' Pásztorok dallanak.

Vízben Halak fitzkándoznak;
Halásznak a Gödények,
Tsigák tsont-házokból búvnak —
Lapdáznak a' Gyermekek.

Ökrök, igájokba mennek,
Földmivelők szántanak;
Árpát, zabot, 's kölest vetnek —
Ősz' vetési fel-nyúlnak.

Az Olt'ványok gallyasodnak,
Virágzik a Gyümölts-fa —
A' Gyep-pamlagok puhúlnak —
Buvik a' kék viola.

Kert' szőnyegi kotzkásodnak;
Méz-illatok terjednek;
A' Vetemények tsiráznak —
Uj zöld étkek készülnek.

A' Gyöngy-virág havazlani,
Rózsa, 's szegfő fakadni
Kezd — Tulipán büszkélkedni,
Hyacinth' kelyhet nyitni. —

Szőllő tőkék vastagodnak,
A' repkények fel-futnak —
Téli motsárok szikkadnak —
Szekér-utak poroznak. —

Hajók fel, 's alá indulni —
Épitni Kőmivesek —
Szerelmesek sétálgatni —
Gyógyulni a' Betegek.

Tsendesűlni a Habozók —
Nehéz Szívek könnyülni —
Andalogni Buslakodók —
'S a' Törődők enyhülni. —

Az ég dörögni 's ropogni —
Villámok ijeszt'getni
Kezdenek! — Tavasz kezd jönni,
Minket gyönyörködtetni! —

Idvezz légy! a' Teremtőnek
Leg-főbb java — O Tavasz!
E' végtelen Nagy Mindennek
Éltető Lelke — Tavasz!!

Szegény Sándor . . .

Szegény Sándor, úgy remélytél
Hogy nem eshet szíveden
Már semmi seb, — hogy átestél
Deák esztendeiden.

'S lásd! miképen megcsalattál
Mert téged, ki sok szűznek
Hálóin Győrött átbújtál
Most pusztán láncra fűznek.

'S pedig kinek hódoltál meg?
Annak, a' kit ha szeretsz,
'S szerelmed kitudódik leg-
Nagyobb bajba keveredsz.

Igy én sokszor okoskodom,
'S így beszéllek szívemnek,
De eloltani nem tudom
Égő lángját keblemnek.

Gondolatim egynél vagynak
Egész nap 's nints sem éjjel
Sem nappal nyugtom, mert annak
Képe sohasem hágy el.

A' ki első pillantással
Nyugodalmam fel dulta,
'S hogy meglátám sóhajtással
Tölti szívem azólta.

(A' ki első pillantással
Ki forgatta szívemet
Sarkából 's csak sóhajtással
Tölti szorúltt mellyemet.)

Ki miatt nem vigadhatok
'S nem alhatom, mint előbb,
'S csak napról-napra fonnyadok
'S kínom mindinkább ölőbb.

Ki miatt már arra juték,
Hogy a' templomba menvén,
A' helyett, hogy imádkoznék,
Ott csak rosszat teszek én.

'S már nincs erő szívem hevét
Melly el tudná fojtani,
Lehet Himfy e' keservét
Róllam is már mondani:

Ifjuságom kellemeit
Igy hullajtya termetem
'S az életnek örömeit
E' nagy sírba temetem

KÉPEK TERVE ELSŐ MUNKÁIHOZ.

1. Kesergő Szerelem.

Plan zum VII. Gesang.

Eine im höchsten Grad wilde, fürchterliche, aber majestätische graue Alpen-Gegend. Im Hintergrunde thürmen sich die Alpen perspectivisch ungeformte Felsenmassen himmelhoch. Hie und wieder sieht man obeliskenartig hinaufstehende Felsen-Türme, und aus den Stein-Klumpen herausgewachsene und sich herunter neigende Tannen, wie auch wie abgeschnittene Felsenwände. — Die eigentliche Scene ist ein Kessel von Bergen. Links ist ein vom Berg donnernd und schäumend herunterstürzender Wasserfall — rechts am Abhang das End eines Dörfchens — man sieht auch den Abgrund, wo sich das Wasser zu sammeln scheint.

Himfy. Ein Jüngling, ein Officier. Liegt auch rechts, wie aus dem Dorfe gekommen — in Gedanken verloren — sein Kopf mit der rechten Hand gestützt — seine Linke nachlässig im Schoosse ruhend — seine Augen auf den Wasserfall hinstarrend — unter einem Oelbaum, der sich über ihn beugt, auf einem stumpfen Aste hängt sein Helm.

Sein Costum ist ein Seidkoller — der nachlässig offen ist — lange Hosen — auf ungarische Art umgeformte Spornstiefeln — sein Hals ist offen, ohne Halsband — seine Haare hängen nachlässig in's Gesicht.

Charakteristik der Person: er ist sehr traurig, ist ein Kriegsgefangener.

Charakteristik der Gegend. Es ist eine sternhelle Sommernacht. — Der halbe Mond schwebt ober den Alpen einseitig. Die Felsenmassen liegen in blassem Licht (nach den Ausdrücken des Gedichts) aschgrau, wie ausgebrannte Trümmer einer Welt. Das Licht fällt stark auf den schäumenden Wasserfall und versilbert ihn grell. — Auf der rechten Seite, wie auch in einigen sichtbaren Felsengrotten ist schwarzes Finsterniss. Man kann auch am Dorfe

perspectivich ein loderndes Feuer, wie von *(Glüchwürm-?)*chen umgeben, anbringen.

Unterm Bilde stehen folgende 4 Verse:

Az Ifjuság' kellemeit
Itt hullattya termetem,
Az életnek örömeit
E' nagy Sirba temetem.

---

2. A boldog szerelem.

Entwurf zu einem historischen Gemählde.

Links am Rande ein sanfter, runder Hügel, welcher unten wie ein Garten mit Zaun, und innerhalb mit dickem Gebüsch, wie mit einem Kranz umgeben ist. Am Fusse des Hügels, vorwärts steht ein miftelmässiges, einfaches Landhaus en face, dessen Dach aber tiefer liegt als der oberwähnte, hinter dem Haus sich erhebende Hügel. Die Mitte und der höchste Theil des Hügels ist frey.....; nur eine hundertjährige Eiche breitet einen weiten Schatten um sich her; diese Eiche steht ganz da; unter ihr am Baumstock gelehnt sitzt ein schönes, junges Weib auf der Erde, mit der linken ihren Mann umarmend, welcher neben ihr seinen Kopf an ihren Schoss legend, und sie ebenfalls umarmend, nachlässig da liegt. Mann und Weib und ihre Lage müssen den höchsten Grad der ehelichen Liebe und Zärtlichkeit vorstellen, jedoch muss die Gruppe Adel und Sittsamkeit athmen. *(Der Mann blickt hinaus in die Welt. — Sie blickt zärtlich auf ihren Mann.)* Der Anzug von beiden ist edel, häuslich, einfach, leicht nach der Mode. Der Mann hat lange Beinkleider, ungarische Csizmen, kurzes Jäckhen, Schnauzbart, ist ohne Hut. Diese Gruppe, obwohlen das Hauptbild, muss jedoch wie versteckt, im Hintergrunde, perspectivisch, vorgestellt werden; wie wenn es in einer Entfernung hinter den Landhause wäre. Vor der Hausthüre sitzt ein Windhund auf ihren hintern Füssen. Vorne in Hof kann der Mahler nach Belieben Geflügel, oder etwas zur Meyerey gehöriges *(zum Beispiel Kühe)* anbringen, da das ganze überhaupt einen romantischen Meierhof in Ungarn vorstellen soll.

Rechts liegt das Dorf. Zwischen dem Herrschaftshause und dem Dorf, in der Mitte die Landstrasse, eine Brücke. Im Hintergrunde eine sehr breite, durch eine Bergkette geschlossene Aussicht; inzwischen auch Waldung — ganz hinten die untergehende Sonne. Das ganze ist eine heitere Frühlingsscene. Da das ganze überhaupt, wie in einer ziemlichen Ferne, perspectivisch vorzustellen ist, so können all die mannigfaltigen Gegenstände in kleinen Formen leicht angebracht und ausgedrückt werden, zu mahlen wenn das forschende Mahlergenie seine Fantasie in einen Meierhof fliegen lässt. Unten steht das Motto:

Innen nézem bátorságból
A' világ nagy tengerét
Innen nézem Szabadságból
A' Föld sok vademberét.

---

3. Csobáncz.

Die Scene ist ein kahler Berg (beyläufig wie unten gestaltet), mit einem gethürmten Ritterschlosse, und einer sichtbaren, sich in's Schloss hinaufdrehenden Strasse. Das Schloss liegt fast am Rande ganz rechts; links und im Hintergrund perspectivisch Wald und Gebürg; die Bäume und zwar Buchen, sind abgelaubt. Es ist Stern, und mondhelle Nacht.

Von linker Seite kömmt ein junger ungarischer Ritter zu Pferd; das Pferd in eilendem Trapp; dies kann die Mitte des Blattes einnehmen.

Hinter dem Ritter links kömmt sein Reitknecht, auch zu Pferd; hinlänglich genug, wenn er auch nur halb erscheint.

Von rechter Seite kömmt dem Ritter ein Bauer zu Fuss entgegen. Dieser muss mehr gesehen werden, als der Reitknecht.

Der Ritter (das Hauptbild) horcht mit dem linken Ohr und heraus gewandtem, folglich fast ganz sichtbarem Gesicht, gegen das Schloss hinauf woher die Glocke schallt, der Schall aber vom Wind davongetragen wird. Die Haare des Jünglings, sein Kleid, die Mähnen des Pferdes und die Bäume sind vom Winde bewegt.

Des Ritters Kleid ist altungarisch: Kalpag, ein kleiner weicher Kalpag, mit einem Reiger, ein Pelz nur umgehenkt, ein Dolmán, Gürtel, lange Hosen, gespornte Csizmen, Säbel an der Seite, und in der Scheibe.

Der Reitknecht hat einen *Kucsma,* Dolman ohne Pelz etc.

Der Bauer ein langes Umhängkleid, Kucsma, Bocskor.

Im Hintergrunde sieht man einen laufenden Hasen; — und auf einem Felsen ein Uhu, beydes nur kaum sichtbar.

Am Fuss des Schlossberges der Anfang eines Dorfes.

Motto.

Szomoruan hallott kongni
A' várban egy harangot, —
„Mit jelent ez?" — Az erős szél
El-elkapta a' hangot.

---

4. Tátika.

Die Scene ist eine schauerliche, wilde, gebirgigte, waldige Gegend (geformt und eingetheilt wie in der rohen Zeichnung.) Rechts am Rande ein Ritterschloss vom dreyzehnten Jahrhundert. Links am Rande eine Kapelle, halb sichtbar, neben der Kapelle ein von Stein gehauenes grosses Kreuz über eine gähnende Tiefe auf Felsen hangend. Der Abgrund muss sichtbar ausgedrückt seyn, denn nach der Geschichte werden vom Kreuz zwey Menschen hinabgeschleudert. Vom Schlosse führt ein in der Mitte sich neigender Fusssteig zur Kapelle. Unweit vom Schlosse ist eine hohe Buche, von welcher, da der Eremit vorüber gieng, Raben und Dohlen aufgeflogen sind. In der Mitte geht der Eremit; sein Gang ist vom Schlosse zum Kreuz gerichtet. Vor dem Eremiten lauft ein Wolf von unten gegen die Höhe durch das dicke Gebüsch durchbrechend, mehr links gegen die Kapelle, quer über den Fusssteig, und trägt einen Todtenkopf. Der Eremit erschrickt von dem Wolf, und der Wolf von dem Eremiten, so, dass der Wolf den Todtenkopf fallen lässt, und dieser schallend, vor die Füsse des erschrockenen und zitternden Eremiten hinhüpft. Der Mahler

wähle und zeichne hier den Moment, wo der Eremit und der Wolf sich einander erblicken, den Moment des Entsetzens. — Bey der Kapelle, hart daran steht ein anderer Eremit, dem andern gleich, im Schatten, aber hinter der Scene, jedoch sichtbar. — Im Hintergrunde ist perspectivisch waldiges Gebürg zu sehen. Es ist trockner, starrender Winter; mondhelle Nacht, beyde Eremiten haben die Kaputze über den Kopf gezogen.

Motto.

Egy nagy farkas tört igetve,
Keresztül a sűrűn itt,
'S fogai közt, fel a bércznek
Egy nagy halálfejet vitt.

---

5. Somló.

Die Scene ist ein Schlosshof. Ein junger schöner ungarischer Ritter nimmt Abschied von seinem Weibe, und Schwiegervater; er selbst ist in der Mitte; mit der rechten Hand umarmt er das Weib, mit der linken hält er die Hand des Alten, sein liebender zärtlicher Blick ist auf sein Weib gerichtet. — Die Frau, ein junges, schönes Weib; neigt sich weinend an die Brust des scheidenden Mannes, und hält ihr kleines Kind, das noch in Windeln ist in beyden Armen. — Der Alte sein ..... Blick auf beyde gerichtet, schüttelt des Ritters Hand. Der Ritter ist stattlich gekleidet; alt ungarischer Kalpag, Umhang Pelz, Dolmán, krummer Säbel ohne Taschen, runde Haare; ein schöner junger Mann, jedoch muss aus seinem Gesichte ein Zug männlicher Wildheit hervorleuchten. — Die Frau ist haüslich gekleidet, hat ein höchst sanftes Gesicht. — Der Schwiegervater ist etwas ärmlich gekleidet..... sehr edle Züge, hat graue Haare . . . Rechts steht ein gesatteltes Reitpferd von einem Knecht gehalten. Das Pferd ist ein Tiger, und klopft mit dem Fusse unruhig den Boden. Diess kann nur halb angezeigt werden.

Der Schloss ist gothischer Art — überhaupt die Geschichte und der Kostüm aus dem 13.-ten Jahrhundert.

Der Ritter zieht in's Feld, mit der vaterländischen Insurrection.

Motto.

Megyek én is, Lóra Lelkem,
„Szivem 'édes kedvesse!
„Édes Hazám váltságára —
„Dolgunk Isten vezesse!"

A' PÁROSODÓ IFJÚSÁG.

Magyar Nemesházi Rajzolat 5 Felvonásban.

SZEMÉLYEK.

DÁRDAY MIKLÓS. Tehetős Földes Úr. Büszke Nemes. Jó lelkü, heves, nagy Hazafi. 60 esztendős.

DÁRDAY PÁL. Miklós' Fija. Büszke, egyenesszívü Ifjú. Szolgabíró. 22 esztendős.

DÁRDAY LÓRI. Miklós Leánya. Szép, erős, és nagylelkű, érzékeny, formáltt Leányka. 18 esztendős.

ÖZVEGY RÁBODYNÉ. Miklós' Unoka Nénnye. 62 esztendős, imádkozó, emberszólló Banya.

LAMARINE. Nyúgalomra bocsátott Huszár Főstrázsamester. Jó ember, nagy Vitéz, Nagy Hazafi. 60 Esztendős. Dárdaynak jószágán egy kis pusztát bír árendában, a' hol lakik, és a' mellyet Ő Bánhalomnak nevezett.

LAMARINE KÁROLY. Annak fija. Kapitány. Méllyen érző, 's gondolkozó, nemes szívű Ifjú. Vitéz érdem keresztes Vitéz. 25 Esztendős.

LAMARINE FANNI. Annak Leánya. Vidám, tapasztaltt, jószívű, formáltt Leányka. 18 Esztendős:

GRÓF FÖLDY JÁNOS. Szeles, hiú, korhely Gavallér, nem gazdag. 26 Esztendős.

FÖLDY MANCZY. Grófi kisasszony, János' testvére; könnyen gondolkozó, Világ' Leánya. 22 esztendős.

VÖLGYI LAJOS. Tehetős, játszó, tékozló, Affectáltt Világ' fija. Kamarás. 24 esztendős.

DOMBY ZSIGMOND. Fösvény, közönséges, nem rossz ember, nem nagy nevelésű, butácska, jó birtokos. 28 esztendős.

DANKÓ. Egy szegény Nemes, a' Világon mindent próbáltt ember. Elmés, tréfás; hol egygyik, hol másik nemes háznál tartózkodik. 50 esztendős.

CSATÁNDY. Fiscális. Agyafúrtt, elmés, ravasz Prókátor.

SERÉNY. Dárdaynak Tiszttartója. Vén hív szolga.

KARDOS. Egy öreg bénna Huszár a' Főstrázsamester' szolgálattyában. Emberséges goromba ember.

VICZA, Lóri' szoba Leánya. Jó erk[ölcsü] Leányka.

BÁBI. Földy Manczi Komorn[ája. Mindennapi] megvesztegetett Leányzó.

MISKA. Dárday Miklós' [Inassa].

TÖBB INASOK, Cselédek.

A Ját[ékhely Tengeri és Bánhalom, Dárday Urnak Jószága.]

Első Felvonás.

1. Jelenés.

Bánhalom. (Lamarine' házi kerttye, egy Lugos, asztal és székek; egy asztalon pipák. Reggel. September.)

LAMARINE. Az asztalnál űl, dohányzik. KARDOS nem messze űl egy Széken-, a' Bankó hozzá támasztva; ő is dohányzik. Beszéllgetnek az ütközetekről, gazdaságról, Dárdayról, Károlyról, Lóriról. — Midőn mind a' ketten az apácza klastromban, összve vagdalva a' Rajna parttyán feküdtek, nem gondolák, hogy még illy jó életet éllyenek.

2. Jelenés

LAMARINE, KARDOS, és FANNI és egy SZOBA LEÁNY.

Fanni táczán Attyának fölöstökömöt hoz; a' Szoba Leány Kardosnak egy tányéron bort, és egy karé kenyeret hoz, de azt Fanni teszi Kardosnak elejbe. A' Szoba Leány elmegy.

KARDOS. Haragszik, hogy úgy megbecsűlik.

LAMARINE. Fanni ezt nem engedi másnak, minthogy attya életét mentette meg.

FANNI. Mondgya hogy Károly ki lovagolt. Elkölti Attyával a' fölöstökömöt. — Beszéllgetnek a' Városi, Falusi életről. Fanni el nem únnya magát. Majorsága múlattya.

KARDOS elmegy az alatt. Utóbb vissza jön, mondgya, hogy már ott a' paripa.

LAMARINE kilovagol vetőjihez. Kardos is elmegy.

3. Jelenés.

FANNI egyedül.

Gondolattyai. Károly és Lóri szerelmek. — Lórit dícséri. Palit emlegeti. Földyt, Dombyt, Völgyit rostállya. Dankó itéletét ezekről helyben hagygya, és kaczagva ellejt; de elejbe jön Dárday Pali.

4. Jelenés.

FANNI, DÁRDAY PÁL.

PALI ebédre hívja az egész házat attyához. Fanni mondgya, hogy már híva vannak. Pali ezt csak ürügynek okáért mondá, hogy olly kora ott létét mentse, minthogy nappal vendégeit el nem hagy-

hattya. Kénszeritti Fannit, hogy egyszer már ne vegye tréfának szerelmét, hanem adgyon néki reménységet. Attya mindég biztatja, hogy házasodgyék, 's most alig ha Lóri is . . . férjhez nem megy, mert nagyon sarkallják a' kérők . . . . hazasuló humorban lenni. Attya azt akarná, hogy ..... gyen, ő pedig . . . . vegye el.

[FANNI] . . . .

5. Jelenés.

Scéna. Dárday' háza. Az ebédlő, egy közép, és két oldal ajtóval.

LÓRI, azután VICZA.

LÓRI. A' Vendégekről szóll; tart alkalmatlankodásoktól; atytyától Károlyt sajnállya — Károlyt dícséri.

VICZA jövén, mondgya, hogy Károlyt látta erre lovagolni.

LÓRI. Rendeléseket ád Viczának a' Vendégekre, házra nézve. Vicza mondgya, hogy itt a' Fiscális is.

6. Jelenés.

KÁROLY, LÓRI. *Károly jövén, Vicza elmegy a dolgára.*

KÁROLY. A' vendégekhez jött — félti Lórit. Declárátiók, mind a' két részről. Lóri biztattja Károlyt, hogy minden jót reméllyen.

7. Jelenés.

DÁRDAY, DANKÓ, SERÉNY.

DÁRDAY Serénnyel rövideden a' gazdaságról beszélt.

SERÉNY nem sokára elmegy. — Dárday parancsollya, hogy Lórit küldgye.

DANKÓ tréfál — Lóri jövén Dankó elmegy a' Vendégekhez.

8. Jelenés.

DÁRDAY, LÓRI.

DÁRDAY egy kis fenékkerités után mondgya, hogy a Vendégek kérők, történetből öszvejöttek, — mit gondol? — válaszszon.

LÓRI. Mondgya, hogy nem akarja elhagyni attyát, egyéb aránt sem kedvellhetné egygyiket is. Mondgya, hogy Károlyhoz képest ezek milly alávalók.

DÁRDAY. Károlyt dícséri; de úgy beszéll felőle, hogy nem ő neki való — katonaságát, szegénységét, esmeretlen nemzetségét vitattya. — Szándékát jelenti, hogy Földyhez menne, hogy Pali Manczit venné el. Földynek sok jószága volna zálogban: új familiát fundálhatnának.

LÓRI. Idegenségét mutattya — szerentsétlen lenne illyen emberrel — okokkal támogattva érzéseit.

DÁRDAY Palit hivattya. Lóri elmegy. — Dárday mondgya, hogy nem akarja Leányát kénszeríttetni.

9. Jelenés

DÁRDAY, PALI.

Rövid beszélgetések ..... tán mondgya, hogy Manczit venné el. — Kilátásait ..... időre.

PALI ..... testi büszkesége kitetszik. Mondgya, hogy

— — — — — — — — — — — — —

[10. Jelenés.]

. . . . . *Jó reggel kívánások. — Manczi czifrán van öltözve.*

RÁBODYNÉ legtöbbet beszélt. Csatándy bizonyossan gyűlésen volt. Processusát kérdi. — Manczi jól nyúgodott-e? — Ő nem tudott alunni egy kutya' nyivogása miatt. Völgyi' vizslája volt. Lóri már a' gazdaság körül megfordult, a' szakácscsal végzett. Sajnállya, hogy Földy ott benn velek nem fölöstökömölt.

FÖLDY mondgya, hogy az ágyában szokott fölöstökömölni és olvas.

DANKÓ tréfál. Aurora Musis amica.

VÖLGYI. Affectál. Álmát beszélli, hazudoz. Németizál.

DOMBY. Beszélli, hogy már megjárta a' majort, teheneket, ökröket emleget; jó gazdát mútat.

CSATÁNDY. Igen alázatos, hamis lelket árúl el.

PALI. Gondoskodik vendégeinek múlatásáról.

11. Jelenés

LÓRI, az ELŐBBIEK.

LÓRI szomorú.

MANCZI. Hozzá adgya magát; módiról beszéll.

AZ IFJAK. Forgolódnak körülötte, új Complimenteket csinálnak néki.

12. Jelenés.

LAMARINE, KÁROLY, FANNI, AZ ELŐBBIEK.

KÁROLY rossz kedvű.

VÖLGYI és FÖLDY, fél vállról néznek reája.

DÁRDAY, LAMARINE barátságosan beszéllenek egymással.

FANNY. Vidám, jó kedvű.

PALI Fannihoz adgya magát.

RÁBODYNÉ Lamarine körül kerepel.

DÁRDAY mondgya Palinak, múlassa vendégeit. — Mind elmennek.

Második Felvonás.

1. Jelenés.

(Dárdaynak kerttye. Egy terebély hársfa; alatta (terített) *asztal, pipákkal* (kávés edényekkel). *Délután.)*

VICZA, BÁBI. Utóbb MISKA.

VICZA. A' kávés asztal körül forgolódik, rakogat, keveset szóll.

BÁBI. Az Úrfiakról beszéll. Ruhákról. Völgyit dicséri, ki utánna jár tegnaptól fogva, csábitgattya Viczát.

MISKA töltött pipákat hoz és egy más asztalra leteszi. Midőn az Urak jönnek, Vicza, Bábi, Miska elmennek.

2. Jelenés.

DÁRDAY, LAMARINE—RÁBODYNÉ, PALI—MANCZI, FÖLDY—LÓRI, VÖLGYI—FANNY, KÁROLY, DOMBY, DANKÓ, CSATÁNDY.

(Az öszve kapcsolttak egymást vezetik.) (Kávéznak. Lóri és Rábodyné gazdálkodnak. Lóri az Ifjaknak, Rábodyné az öregeknek. A kávézás alatt többnyire) *Dankó tréfál, és hol Csalándyt, hol Dombyt vexállya.* (A kávézó asztal alatt.) *A' pipázás közben előhozakodnak a' Magyar könyvekről. Dankó ád reá alkalmatosságot. Verseket olvasván el, à la Kazinczy.*

LÓRI, FANNY elsétálnak.

KÁROLY másfelé elvész.

MANCZI Palit elhivja.

FÖLDY, DOMBY, VÖLGYI elmennek egygyütt.

DANKÓ ujságot kezd olvasni.

RÁBODYNÉ Csatándyt szobájába hivja Processusa eránt.

DÁRDAY és LAMARINE egy darabig még beszéllgetnek, azután elszunnyadnak mind a' ketten.

DANKÓ is elmegy.

LÓRI, FANNY vissza jönnek. — Az öregek felébrednek. Fanny mondgya, hogy Károly ellovagolt. Az öregek elmennek. Utánna Lóri és Fanny is.

3. Jelenés.

FÖLDY monologussa. Lórival való egybekelésének hasznairól beszél. Csatándy az Ágense. Rábodynét akarja megkerítteni. — Elmegy.

4. Jelenés.

VÖLGYI (monolog[ussa. — — — —] kéri meg hegykén, azt mondgya neki nem kell Próká — — — —

5. Jelenés.

DOMBY [monologussa — — — — — — — — — — — —

6. Jelenés.

(RÁBODYNÉ SZOBÁJA.)

RÁBODYNÉ csacsog.

CSATÁNDY Földy nevében Lórit kerengeti. Szószóllását kivánnya. Rábodyné megigéri. Becsületesnek tartya, ha Grófné lenne Lóriból. Csak azt sajnállya, hogy nincs Religiója Földynek. — Leszóllya Völgyit. — Dombyt dicséri. — Megigéri szolgálattyát.

7. Jelenés.

DOMBY, DANKÓ, RÁBODYNÉ, CSATÁNDY.

DOMBY és DANKÓ fontos beszédet emlegetvén, Csatándy elmegy.

DANKÓ. Előadgya Domby kívánságát.

RÁBODYNÉ. Magát fontossá tévén megigéri.

8. Jelenés.

LÓRI, RÁBODYNÉ, DANKÓ, DOMBY, utóbb DOMBY' INASSA.

LÓRI. Mondgya, hogy dolga lett volna Nénnyével. — Haszontalan beszédek. Dankó tréfál.

DOMBY INASSA befut, és azt a hírt hozza, hogy Domby Lovai veszedelembe vannak. Földy ménlova elszabadúlt. — Mondgya, hogy a' kocsis káromkodik, hogy Úra kanczák között, mén lovat jár. — Neveti Dankó.

Domby, az Inas és Dankó elmennek.

9. Jelenés.

RÁBODYNÉ, LÓRI.

LÓRI mondgya, hogy csak azért jött ide, hogy Földytől és Völgyitől megmenekedgyék, kik nem hagynak neki békét.

RÁBODYNÉ biztattya, hogy mennyen férjhez. Régi időkről beszél. Földyt és Dombyt ajánllya néki. Völgyiről lebeszélli, kit nem szeret. Kérdi, ha szeretett-e már? — 'S ki tetszik néki. — Lóri mondgya, hogy Lamarinék elmentek, mert estvére az egész társaság hozzá megyen.

10. Jelenés.

PALI, MANCZI, RÁBODYNÉ, LÓRI.

PALI iparkodik meg menekedni Manczitól, és elmegy. — Haszontalan beszédek.

11. Jelenés.

DÁRDAY, RÁBODYNÉ, LÓRI, MANCZI.

DÁRDAY mondgya, hogy az egész társaság La[marinékhoz] készül, lovag, kocsin.

MANCZI erre mindjárt elsiet, hogy ..... társ legyen és még öltözködik.

DÁRDAY mondgya, hogy Lóri itthon ma .....

12. Jelenés.

— — — — — — — — — — — — —

Harmadik Felvonás.

Bánhalom. (Lamarine házi kertye. Azon nap estve.)

1. Jelenés.

KÁROLY egyedül.

Monologussa a' Szerelemről. Lórin töprenkedik. S' minthogy már a' Szív érzéseinek úttyán nem boldogulhat, eltökéli magát, hogy ő is megkéreti Lórit a' közönséges szokás szerint, tartván töle, hogy a' sok kérők között elveszti.

2. Jelenés.

LAMARINE, KÁROLY, azután KARDOS — még utóbb ANDOR.

LAMARINE dohányozva sétál. KÁROLY attyát kéri, hogy kérje meg néki holnap Lórit. Lamarine hajtogattya fejét, — sze-

retné, ha Károly még nem házasodnék — jobban szeretne ütközetbe menni, mintsem Leánykérőbe. — Meg ígéri.

KARDOS jön rövid beszéd utánn a' házasság eránt — mellyben valamennyi Leányt karaktere szerint mustrállya, — elmennek Lamarinnal, Károly maga marad ismét. Ismét Lóriról álmodozik. ANDOR levelet hoz Károlynak Lóritól — a' kertészlegény adta kezébe — Lóri írja néki, hogy ma estvére, vacsora után a' kertben fogja várni — a' három nagy vadgesztenye alatt. Fontos közlése volna vele, jöjjön kabátban.

KÁROLY igen örül. Fánni jön.

3. Jelenés.

FANNY, KÁROLY. Károly jókedvű Fannit vexállya. — Mondgya, hogy jól teszi, hogy Palit szereti; noha nem igen érzékeny szivű, de jó. Így jó. Etc. Fanni mondgya, hogy nem is kell néki turbékoló gerlicze. — (Elmennek.)

4. Jelenés.

(Tengeri. Dárday házában az ebédlő, mint az Iső Felvonásban. Vacsora után; az asztal még terítve van.)

DÁRDAY, RÁBODYNÉ, DANKÓ, SERÉNY.

DÁRDAY és RÁBODYNÉ az Ifjakat teszek ....
DANKÓ tréfál.
SERÉNY a' gazdaságról beszéll. — Elmennek.

5. Jelenés.

MISKA *és* TÖBB INASOK *az asztalt szedik.* VICZA *és* BÁBI *jönnek, mennek. Az inasok az urakat teszik, veszik. Bábi szintúgy. — Vicza nem szóll. Mindig szemérmes.*

6. Jelenés.

(Nagy kert Tengeriben. Padok. Fák. Ernyők.)

LÓRI, VICZA köpönyegben.

LÓRI szemérmetes, félénk Viczával együtt. Károlyt várja. Károlyról beszéli, hogy boldoggá akarja tenni — — — — — — akarattya ellen — — — se fog cselekedni. — Azonban jön Völgyi.

7. Jelenés.

— — — — — — — — — — — — —

8. Jelenés.

LÓRI, VICZA *vissza jönnek.*

LÓRI fél 's csudálkozik Völgyi és Manczi szerelmeskedéseken. Megvesztegetett voltokon. Ismét egy szerelmes Pár közelget, és Lóri és Vicza rettegve rejtekhelyekbe mennek.

9. Jelenés.

DOMDY és BÁBI.

DOMBY Bábit vezeti. Szerelmeskednek. Quasi jam se peracta. Domby Bábit szolgálattyába hivja azon esetre, ha nem kapja meg Lórit, a' miről már kételkedik is.

10. Jelenés.

KÁROLY és a' VOLTTAK.

KÁROLY Lórit keresi. Mondgya, hogy már egy susogó Párt látott, de nem tudhatta kicsoda. — Gyanakodnék, de — nem mer, Lórit igen becsülvén. De még is bizonyosság kell néki. 'S megtámadgya Dombyt. Domby és Bábi megrettennek. Utóbb mindegyik elszégyenedve elmegy.

11. Jelenés.

VICZA, KÁROLY — utóbb LÓRI.

VICZA Károlyt vezeti. — Vicza utóbb Lórit hivja elő és Vicza el megy vigyázni, hogy senki ne háboríttsa ezeket, vagy hamar hírt adhasson.

KÁROLY, LÓRI. Szives, szerelmes ömledezések között tanakodnak egymással. LÓRI rettegését beszélli a' felett, a' mit látott. Retteg a' jövendőre nézve.

KÁROLY mondgya, hogy attya holnap megkéri. LÓRI keveset reményl. De esküszik, hogy soha másé nem lesz, hanem Károlyé.

KÁROLY szökésre csábittya. LÓRI megharagszik. — Békélés. — Esküvések.

Negyedik Felvonás.

Első Jelenés.

(Tengeri. Dárday' házában Manczi szobája. Reggel.)

MANCZI, BÁBI.

MANCZI háló ruhában, pongyolán, öltözködve. — Az Urfiakról beszélt. Károlyba szeretett. Pipeskedik. Csiklandós monológus. A' Szépségről. Szerelemről. — Lóri' szépségét alázza.

BÁBI Manczinak szája' íze szerint beszélt. Etc.

2. Jelenés

RÁBODYNÉ. A' VOLTTAK.

RÁBODYNÉ a' múltt éjjeli álmát beszélli. Mindent öszve hadar. Ifjúságáról, győzedelmeiről beszél, szeretőiről. Mondgya, hogy utóbb mégis az lett férje, kit legkevesebbet szeretett. — Beszélli, hogy a' múltt éjjel sok mozgást hallott.

3. Jelenés.

LÓRI és a' VOLTTAK.

LÓRI reggeli látogatását viszi véghez. Szemérmesen viseli magát.

BÁBI rakogat, foglalatos. Lóri fejét igazgattya.

LÓRI megköszöni, és mondgya, hogy Vicza nem tanúltt Szoba Leány, csak falura való! Megköszöni Bábi szorgalmát.

4. Jelenés.

PALI, VÖLGYI, FÖLDY, DOMBY, DANKÓ és a' VOLTTAK.

AZ URAK reggeli vizitájokat teszik.

MANCZI követi, hogy olly soká alutt.

FÖLDY mondgya, hogy Lórit m[ár] kereste, de nem találta.

Mindenféle beszédek. — LÓRI elmegy. Utóbb mind elmennek.

5. Jelenés.

(Az öreg Dárday' szobája.)

DÁRDAY, SERÉNNYEL.

SERÉNY Földyt árullya be, hogy Leányát cs..... Lóri vele szerencsétlen l....

DÁRDAY csudállya. SERÉNY elmegy. — Dárday boszonkodik Földyn és mondgya, hogy Leányát sohasem fogja kénszeritteni —

MISKA bejelenti ..... Lamarint.

6. Jelenés.

LAMARINE — — — — — — —

— — — — — — — — — — — — —

DÁRDAY öszvehúzza szemöldökét. Nem akarná örömest megbántani Lamarint; utóbb kimondgya, hogy nem adgya oda — ha másért nem is, csak azért is, mivel ő nem magyar. — Az Indulatok Játéka. Keserűség a' két öreg részéről. — Dárday bánnya, hogy ez majd felzavarja barátságokat etc. Lamarine elmegy.

DÁRDAY monologussa. Csenget és Lórit kivánnya.

7. Jelenés.

DÁRDAY, LÓRI.

DÁRDAY. Keményen fogja Lórit, és azt kérdezi, ha tudtával esett e megkérettetése, és ha egygyet ért e Károllyal. — Érzékeny scéna az atya és Leány között. — Lóri fél s' retteg. Az atya keményen bánik Leányával, és atyai átkával fenyegetvén őket, haraggal elmegyen.

LÓRI. Tragikus monologussa, mellyben lemond Károlyról, és élete' boldogságáról. De egyszer 's mind erős lélekkel eltökélli, hogy Ő kész ugyan szerencsétlen lenni, de semmi erő arra nem fogja tökéllhetni, hogy valaki máshoz mennyen. — Elmegy. — Elejbe jön Károly indulatosan.

8 Jelenés.

LÓRI, KÁROLY.

Szerelmes, kétségbeesett scéna Lóri és Károly között.

KÁROLY arra beszélli, szökjön el vele.

LÓRI azt mondgya, hogy ő örökös hív barátnéja lessz. De mennyen el onnan a' Regementhez. Levelezni fog véle, és ha érdemes lesz szivére, ha most nem is, utóbb még az övé lehet. Az öreg Dárday visszajön.

9. Jelenés.

DÁRDAY, LÓRI, KÁROLY.

DÁRDAY haragosan elparancsollya Lórit. Lóri elmegy.

Érzékeny scéna Dárday és Károly között, mellyben váltva hol harag, hol szánakodás uralkodik. Végtére egy Paripával és pénzzel kinállya Dárday Károlyt. A' ki megvetve az ajándékot ..... al megy el.

DÁRDAY megszereti Károlyt. Nem csudállya, hogy Lóri őtet ....., mint a' többit. Sajnállya, hogy nem Magyar.

10. Jelenés.

[DÁRDAY], RÁBODYNÉ, DANKÓ.

RÁBODYNÉ mondgya, hogy Lóri magát szobájába zárta.

DANKÓ mondgya, hogy Károly ..... nyargalt.

DÁRDAY ..... rövid ..... jelenti, hogy bár elmennének a' Ny....

— — — — — — — — — —

Ötödik Felvonás.

Első Jelenés.

(Tengeri. Dárdaynak kerttye. Délután.)

DÁRDAY maga. A' történetet fontolgattya. Lórit sajnállya. Csenget. Elő jön Vicza.

2. Jelenés.

DÁRDAY, VICZA.

DÁRDAY Viczától kérdi, mint van Lóri. VICZA mondgya, hogy fejét fájlalya. Etc. DÁRDAY mondgya, hogy Dankót küldgyék oda. Vicza elmegy. DÁRDAY ismét maga beszéll.

3. Jelenés.

KARDOS, DÁRDAY.

KARDOS Lórit kéri Károlynak. Mondgya, hogy senki sem Magyarjabb ennél. Úgy mintha tudná Lamarine titkát, de nem mondgya ki. Erősen hajtya Dárdayt. Dárday fel bosz ..... mondgya, hogy hagygyon neki békét. KARDOS vastagon mondgya, hogy megbánnya tettét. Látszik .....volt katona. Károlyt dicséri etc.

4. Jelenés.

DÁRDAY, DANKÓ.

DÁRDAY Lamarinékról beszéll. DANKÓ tréfál. DÁRDAY Károlyt dícséri. 'S csak azt sajnállya, hogy nem magyar.

MISKA jön, bejelenti Lamarinet, mondván, hogy Dárdayval magával akar beszéllni. Dárday fél, hogy ismét fija dolgában jön. Dankót elküldi.

5. Jelenés.

DÁRDAY, LAMARINE.

LAMARINE mondgya, hogy bucsúzni jött. Elmegy Bánhalomról, a' hol szeretett volna meghalni. De elmegy, mert szíve fáj. Általadgya Bánhalmot, külgye oda Fiscálisát a' birtokos.

DÁRDAY meghökkenik. Megszomorodik. Küszködik magával — — — — — — — hja. Kéri Lamarinet — — — — — lette magát az elmenetelre. Érzékeny scéna. Közben — — — — — — — — fuvattatik, de távol.

6. Jelenés.

KÁROLY, FANNY, a' VOLTTAK.

KÁROLY szomorúan, hidegen attyának stafétát hoz.

LAMARINE elolvasván, sír és nevet örömében. És — — — — bucsúzik, mondgya, hogy betellett legfőbb kívánsága, hol — — — Elbeszéli, hogy ő nem franczia Lamarine, hanem — — — — — kinék öregattya a' Rákóczy Ferencczel. Franczia — — — — — — — és a' kinék jószágát el confiscáltatták. Tengeri az ő nemzettségéé volt — Bánhalmon, mellyet ő nevezett úgy — — — — — — — — ő Őseinek jószágán megh — — — Gyermekei sem tudták — — — — — — — — Ő Felsége az ő és Károly érdemeiért megengedte — — — — előbbi neveket vis — — — — — — — kivévén — — — — — — — — — — — — — keserűen — — — — — —

7. Jelenés.

DÁRDAY, LAMARINE, KÁROLY, FANNY, RÁBODYNÉ, PALI, FÖLDY, MANCZI, VÖLGYI, DOMBY, DANKÓ, KARDOS, CSATÁNDY.

DÁRDAY nyúghatatlankodva, mintegy magán kívül Lórit kiáltozza, mondgya, hogy ha nem jöhet, hozzák ide őket. PALI elmegy érette. — Követi Lamarinet, Károlyt ölelgeti, hol egyiket, hol másikat. KARDOST is követi.

Minden ember bámul. Rábodyné csak nem tud hová lenni kiváncsiságában, megtudni, mi történt.

LÓRI jön PALIVAL.

Most Dárday declarállya, hogy Lamarine Tengeri etc. Lórit Károlynak veti. — Megkéri Fannit Palinak. Mondgya, hogy Palit exheredállya, ha Fannit el nem veszi.

FANNI tréfál, hogy az nem megy olly hamar.

DÁRDAY mondgya Csatándynak, hogy Tengerit vissza adgya örökre Tengeri Károlynak, és gyermekeinek. Megesik az eljegyzés. Ferencz királyt dicséri! — Örül, hogy Károlynak vitézi érdemeit Lórival megjutalmazhattya. A többi kérőket vexállya örömében.

SOMLÓ.

Néma ábrázolat a' Roge szerint.

1.

Palota. — LÓRA, a' színnek oldalán, egy Széken ülve, hárfa mellett énekel; szemérmében földre szegzi szemeit. KÁLMÁN MESTER, az Attya (igen egyszerű, szegény ruhában) a' háta megett, komoly helyzetben, keresztbe öltött kezekkel áll. Az éneklőt vegyes, mind két nembéli Társaság, öreg, fiatal állva, ülve, figyelemmel hallgattya. A' hallgatók közül legszembetünőbb BAKACS ELEK, ki Lórába életre halálra bele szeretvén, Őtet szerelmes tekintetével, sovárgó helyzetével majd nem — fallya. — Hárfa helyett lant is lehet Lóra' kezében. — Az ábrázolatot kísérő versek:

Mohón nyelé, a' mit látott:
Lóra' édes bájait:

Mohón nyelé, a' mit hallott:
Az ének' bájhangjait.

2.

Somló Várban Palota. — KÁLMÁN MESTER és BRÚNÓ, a' Dömölki apát egymásra esmernek, és egymásra borúlva, sírva állanak. BAKACS és LÓRA, most még Vőlegény és Menyaszszony, egymást kézen tartva, — bámúlva nézik az egymást ölelő két Öreget. BAKACSnak szemei a' két Öregen bámúlva csüggnek. LÓRA szemei Bakacson függnek, mint egy kérdezve: Miként, mért van ez így? — *Versek:*

Egymásra rá homorodva
Árpád' nemes két fija —

Így síraták Hazájokat,
Tégedet, óh Hunia!

3.

Ugyan azon Palota, abban egy feszület. Vagy, ha lehet, kápolna oltárral. — Brúnó Eleket és Lórát öszve adgya, áldást mondó helyzetben, menny felé emeltt szemekkel. Bakacs, egy térden nem egészen leborúló ájtatossággal. Lóra, egészen térdelve, majd nem földig omló, ájtatos helyzetben. Kálmán, imádkozva, felemeltt

kezekkel, áldásért könyörög az új házas Párra. ILLYÉS, a' vén Porkoláb nem javalló, irígy tekintettel, hátul nézi az öszvekelőket. *Versek:*

Hazafiak, társak, szülők,
Jók és hívek legyetek! —
Férj, s' feleség, ketten egygyek —
Legyen áldott frígyetek!

4.

Somlóvárnak Udvara. — BAKACS ELEK háborúba megy, és búcsuzik. Jobbjával feleségét öleli által, ki fiacskáját tartya ölében és sír; ballyával Kálmánnak bal kezét tartya. Kálmán komoly, de örömöt szikrázó tekintettel szemléli bajnok Vejét, és jobb kezét annak vállán tartya. Oldalról egy lovász áll, és Bakacs lovát tartya. A' lónak csak feje, és kalapáló egygyik lába látszik ki. — Hátúl a' Vár népe külömbféle bús, és mulató helyzetben. Ezek között szembetűnő a' komoran álló vén Porkoláb, és KANÓTH Barát, a' Várnak kapitánya. *Versek:*

Megyek én is, Lóra lelkem,
Szívem' édes kedvesse!
Édes Hazám' váltságára; —
Dolgunk' Isten vezesse!

5.

A' Bakonyban egy Csárda'melléke. — Hátúl egy álarczás, lantot verő, és éneklő Fejér Személy; mellette egy álarczás férjfi, mind' a ketten szegény köntösben. A' férjfinak karján egy Sólyom Madár áll; — mellette egy agár, melly hegyzett fülekkel Bakacsra tekint. Oldalról egy lófej néz ki. A' ló előtt Bakacsnak lovászsza a' földön alszik. — Legelől, de mégis a' másik oldalon, Bakacs Elek, félig fekve, fejét felemelve, borzadva, mord tekintettel hallgattya az Éneklőt. *Versek:*

Meg hökkent ő; — felborzadtak
Feje minden szálai;
Mert mérgesek a' közelről
Hangzó ének' szavai.

6.

Erdő. — Bakacs lóháton. A' ló sebesen vágtató helyzetben. Bakacs mérges, dühös tekintettel, kivont karddal nyargal. Az agár kiöltött nyelvvel, elnyújtva fut mellette, de egy kisség hátrább. Ugyan azon fejér személly, melly Bakacsot az 5dik Felvonásban

éneke által felingerlette, ugyan azon ruhában, de álarcza nélkül, egy fa mellől, kárt örvendő helyzetben nézi a' véres boszszúra ságúldó dühös Ifjat. *Versek:*

Nyargal Elek, nyargal, ságúld, — Habzik, csepeg — fúlad a' ló,
A' hír kutya mellette; És a' lovag hegyette.

7.

Somlóvár. — A' vár' kapúja mellett ülő és csak nem rég érkezett testvérével mulatozó Lórát, 's hívtelennek véltt feleségét Bakacs általdöfi kardgyával. Az ábrázolatnak momentuma következendő: Bakacs a' legnagyobb dühösséget jelentő öreg vonásokkal már általdöfte feleségének szívét. Kardgya méllyen láttatik a' testbe szúrva Bakacsnak jobb keze által. — Lóra haldokolva, félhunytt szemekkel, bal kezét sebjén tartya, jobb kezével Bakacsnak bal karját. — Lórának testvére, fegyver nélkül lévén, elszörnyedve nézi testvérének meggyilkoltatását, Bakacsnak jobb és döfő karját mintegy késön tartóztatva egygyik karjával. — Kálmán távolabb, arczát két kezével befedve, dermedve, rogyó térdekkel áll néma fájdalmában. *Versek:*

„Élly 's hally tehát, álnok Szajha! Ezt ordíttya, — 's markolatig
A' kedvesebb' karjába'!" Döfi kardgyát Lórába.

BESZÉDEK

SZÉKFOGLALÓ A MEGYEHÁZÁN.

Tekintetes [Státusok] Karok és Rendek!

Ohajtva vártam ezt az időpontot, mellyben az itt egybe gyűltt Tek: Karoknak és Rendeknek, Ugyan Azoknak, kiknek kegyességét, szivességét, barátságát és bizodalmát olly érdemeimet fellyül haladó mértékben megnyerni szerencsém volt, szivbűli igaz tiszteletemet és háladásomat kijelenthessem. —

Beiktattak engem a' Tek: Karok és Rendek ezen Hazánknak első Attyai által szerzett Hivatalba, mellyet viselni csak annak lehet dicsőség, a' ki nehéz terheit megbírja, nagy kötelességeit híven tellyesitti, és ezer foglalatosságainak fáradhatatlanul meg felel. Ha mind ezekkel megölelkezni egy részről félt is csekély tehetségem, más részről biztatott határ nélkül való jó-akaratom, és szolgálatra való készségem, a' mi sokszor kipótollya amazt; — biztatott a' T. Karoknak és Rendeknek Bölcsessége, Méltósága, Hazafisága, Koronás Királyunkhoz való hív szeretete, 's mind azon számos Virtusok, mellyek mind az egész Hazának, mind különösen N. Megyénknek ügyében tanácscsaikat, és rendeléseiket vezérlik és lelkesittik, biztatott az a szíves barátság, mellyet köztök nevelkedésem ólta, a' T. Karoknak és Rendeknek nagyobb részétől megérdemleni szerencsés voltam, és a' mi életemnek legfőbb öröme — és biztatott leginkább annak bizonyossága, hogy Constitutiónknak lelke szerint az én tisztem nem magán cselekvő és munkáló hivatal, hanem végrehajtója lévén mind azoknak, a' miket a' T. Karok és Rendek intézni, meghatározni, rendelni és parancsolni a' köz ügyre nézve jónak és helyesnek találnak — 's ehez készségem, jó akaratom, és fáradhatatlan szorgalmam is hozzá járulván, a' T. Karoknak és Rendeknek tanácscsával és segitségével egészen képes lehetek meg felelni nagy kötelességeimnek, ha édes Hazánknak és koronás Királyunknak hív szolgálattyában minden időben a' T. Karoknak és Rendeknek dicső példáját fogom követni, Tisztemnek hív viselésében pedig minden időben Constitutiónk, törvényeink és a' Szent Igazság mellett eltántoríthatatlanúl, lelkiesméretem szerint meg fogok állani.

Ezt előre bocsátván, a' T. Karok és Rendek észrevehetik, minő szempontból tekintem, és valamennyen jól tudgyák, miként kel-

lessen tekintenem, felvennem és viselnem ezen hivatalt, mellyet kegyesen és bizodalmasan vállaimra tenni méltóztattak, és én semmi egyéb tekintetből, hanem a' legtisztább hazafiúságból felvállaltam. Tudniillik: úgy tekintem én tisztemet, mint azt, melly Constitutiónknak lelke szerint a' T. Karoknak és Rendeknek nevében és öszveséges személlyében jól, híven és szorgalmatosan viselve, szolgálva, egygyik azon oszlop tisztségek közül, mellyeken Hazánknak alkotmánnya, a Királynak, Nemességnek és az adózó Szegénységnek java áll — vagy ellenkező esetben kára terjed. Mert a' nagy Magyar Hazai alkotványnak oszlopai közül egygyik Zala Vármegye, — ennek a' rendelések' végre hajtásában képviselőjinek öszvesége Tisztség, — mellynek helybéli, mindennapi kormánnya az én hivatalom. Igen nagy tehát, felséges és dicsőséges a' pálya, mellyet a' törvény által kiszabott idő szakasznak lefolytáig megfutni itt készen és elszánva állok; de a' jó Hazafinak, az eltökéllett állhatatos férjfinak semmi a' mi emberi, nem lehetetlen; 's minthogy én ezen pályámat a' nagyobb dolgokra nézve nem magam futom, hanem karon fogva, öszve ölelkezve a' T. Karokkal és Rendekkel, olly nemes szívű, erős lelkű, igazság szerető, buzgó Hazafiakkal — most már bátran hozzá fogok.

De minthogy minden pályán, mellyet az emberek akár egygyenként, akár nemzet testben futnak, csak akkor érhetni dicső véget, ha a' fő tárgy és czél mindég szem előtt tartatik, tehát azon kezdgyük:

Ezen fő tárgyak, mellyek mint annyi lángoszlopok minden léptünket, tettünket világíttsák, éleszszék, lelkesíttsék, vezessék: ezek —

De én ezeket nem azért hozom itt elő, mintha a' T. Karokat és Rendeket, kik mind ezt ugyis minden időben elméjekben és szívekben hordozzák, ezekre emlékeztetni akarnám? — hanem azért, mivel hogy ezek minden jó Hazafinak szent eránnyai lévén, én is megmutassam, hogy éppen így érezek és gondolkodom, mint a' T. Karok és Rendek, kik azt talán soha sem únnyák el hallani, a' mi hazafiúi érzéseiknek és gondolattyaiknak mindennapi foglalattya; sőt legnagyobb gyönyörűségek szívekben és elméjekben ezeket forgatni.

Ezen fő tárgyak ezek: A' Haza és a' Nemzet, a' Constitutió, a' Király, a' Törvény, a' Hazafiság, a' Szent Igazság, az Adózó népnek sorsa. — A' *Magyar Haza;* a' nagy és dicső Egész és felséges Test, mellynek egygyik régi Tagja mi vagyunk. A testnek épsége, egéssége a' tagoknak öszvehangzó, és egy czélra irányzó

munkálkodásaitól függ. — Legyünk hív onokáji nagy, lelkes és dicső Atyáinknak, kik az ő idejeknek és koroknak lelkéhez és környülállásához képest cselekedni semmit el nem múlattak, a' mi a' Magyar Nemzetnek hírét, nevét, méltóságát, ditsőségét eszközlötte.—

A' Constitutió. A' Magyar Hazai és Nemzeti Testnek lelke; ez a' jóltevő, nyolcz százados egy lélek, a' ki minket az első Magyar atyától fogva az utólsó magyar csecsemőig éleszt, tart, boldogitt; — Ez a minden nagyobb-kissebb Nemzetnek imádott Bálvánnya, a' hol van, — ez a' minden Nemzeti törekvéseknek és áldozatoknak legfőbb czéllya, a' hol nincsen. — Áldgyuk a' Nemzetek' Urát ezen régi kincsünkért! Áldgyuk dicsőségesen uralkodó Királyi Házunkat érette! —

A' Király: a' Hazának és Nemzetnek felszenteltt koronás Feje, Törvényeink Fő Végrehajtója, ügyeink Fő Igazgatója, királlya által nagy, királlya által erős és hatalmas a' Nemzet, és viszontag. Constitutiónknak lelke szerint a' Királynak és Nemzetnek sorsa, szerencséje, boldogsága, dicsősége egymástól elválaszthatatlan. — Tisztellyük Ferencz királyunkat mint a' legjobb Fejedelmet; bízzunk benne, mint a' legjobb 's legemberségesebb emberben, szeressük őtet mint a' legkegyelmesebb atyát, nyugodgyunk meg benne, mint a' legigazabb bíróban. Az Ő felséges szive minden fejedelmi virtusoknak Tárháza. — Tiszteli őtet Európának minden Nemzettye 's Fejedelme.

A' Törvény, ez, a' mi az országok, nyelvek, felekezetek szerint fel osztott 's külön szakadva öszve csoportozott emberi Nemzetet, kötve, igazgatva, jó rendben, egygyességben tartya. Ez a' könnyen kicsapható emberi kénynek zabolyája. A' törvényt szerezni az egybe gyűlt Nemzetnek, és Fejének felséges dolga; A' törvény legyen a' mi Szent Irásunk polgárlétünkre nézve; ehez valamit tenni, ebből valamit elvenni nem szabad — a Bíróságnak, tisztségnek.

A' Hazafiság legfőbb érdeme, első kötelessége minden embernek, a' ki polgári társaságban él. Ez az a' szent tűz a' Polgárok' szivében, melly által a' Haza, a' Nemzet boldogságot, nagyságot, dicsőséget nyer.

Az Igazság emberi virtusok, és az embernek mennyei tulajdonai között legfőbb, legszentebb: Igazság nélkül mind az emberi Társaság, mind az egygyes ember a' hibás, kártékony, ragadozó kényeknek, indulatoknak s minden gonoszságnak példája. Igazság nélkül minden Bíró csak ostor emberképben. Legszükségesebb

tulajdon minden Magyar Nemesben, mert a' törvény őtet Jobbágyának első Bírájává tette.

Az adózó Népnek sorsa. Ez minden Országnak, úgy a magyarnak is földgyét mivelő, a' Nemzetet tápláló, erejét, hatalmát állapitó számosabb munkásabb része. Erről Hazánknak, minden Rendnek a' magáét hiven, igazán és atyai módon ki rendelő törvénnyei jól gondolkodtak. Nékünk kivált a' N. Vármegye' képét viselő Tisztségnek ez a' fő kötelességünk, hogy ezen népnek, melly már sorsa által is nyomva vagyon, ügyét az Igazságnak hiv és szoros kiszolgáltatása, pártfogásunk oltalmazásunk által könnyebbitsük és elő segéllyük; Eszünkben hordozván azt mindig, hogy a' Magyar adózó Népnek sorsa azon ürügy, mellynél fogva Hazánknak és Nemzetünknek Irigygyei Constitutiónkat mardozni, rágalmazni és dúlni szokták.

Ezek azon Főtárgyak — Istennek, Királyunknak és Hazánknak eleget teszünk, ha mind azon kötelességek tellyesitésében, mellyeket ezek nékünk szabnak, a' Király után legfőbb Tisztviselőnknek, szeretett Nádorispányunknak felséges példáját követytyük, ki már 20 zavaros esztendőknek szüntelen változó folyásában, mint egy Védő Génius állván a' Király és a' Nemzet között, mint Királyi Vér, 's mint Legfőbb Magyar, hiven osztya a' Királyi Atya 's annak Magyar Fijai között valamennyit egyformán boldogitó gondgyait. —

Ő, a' dicső Elöljáránk legyen Példánk, a' Király' és Nemzet' javainak előmozdittásában, a' Hazának szeretetében, a' törvényeknek szentül megtartásában, az Igazságnak lelki esméret szerint való kiszolgáltatásában, az adózó nép' ügyeinek védelmezésében és mindenekben.

Illy dicső Példát vévén arányul (ha szabad a' kissebb körnek kötelességeit nagyobbakhoz hasonlittani) reménylem Tiszttársaimmal egygyütt, hogy Istennek kegyelmével, és a' T. Karoknak és Rendeknek segedelmével megfutván pályánkat, köz megelégedéssel és minden szemrehányás nélkül fogunk lelépni helyeinkről, — azon boldogitó érzéssel, hogy Királyunknak, Hazánknak, a' T. Karoknak és Rendeknek, az adózó népnek — lelki esméretünknek, ember tehetségünk szerint eleget tettünk.

Ezen szentül megtartandó feltételek és fogadások mellett magamat Tiszttársaimmal egygyütt a' T. Karoknak és Rendeknek grácziájába és szives barátságába ajánlom.

BESZÉD A' LENGYELEK ERÁNT.

T. N. Vármegye!

Ha elménkben forgattyuk azt, a' mi most Hazánknak északi Szomszédgyainál, a' tizenegy századokig nagy és hatalmas Lengyel Nemzetnél és országban történik, lehetetlen, hogy az egész Magyar Nemzet ne fásúllyon, ne borzadgyon, ne rettegjen: búsulnunk kell, midőn láttyuk, hogy a' világnak egygyik legnemesebb, legvitézebb, legrégibb Nemzete az önkénynek legkegyetlenebb csapásai által gyilkoltatik, irtatik, és a' Nemzetek' számából véres vonásokkal töröltetik; — borzadoznunk kell, midőn láttyuk, hogy önmaga' a' Fejedelmek által kikötött Nemzeti szabadság és Constitutió a' zabolát nem esmérő erő, hatalom és önkény által dühösen tapodtatik, — sírnunk és borzadnunk kell, midőn láttyuk, hogy a' boldogtalan Lengyel Nemzet Égbe kiáltván, és minden szabadabb lelkű Nemzetek felé haszontalan nyújtván kezeit segédért, naponként közelebb jut azon idő ponthoz, mellyben vagy éhség, vagy végső ellankadás miatt örökre vesznie kell, vagy nemes nyakát az örökös vasigába és gyalázatos szolgaságba hajtani kénytelen lészen; — rettegnünk kell, midőn láttyuk, hogy azon Óriás, kinek vaspálczája már a' félvilágra kinyúl, hatalmas karjával Hazánkat is már körül karollya Lengyel, Oláh, Moldva Országok, sőt Szervia és Boznia által is; — midőn láttyuk, hogy éles körmeit már valóban bele is vágta a' Magyar Királynak koronájába, és a' Magyar Nemzetnek testébe. Mert tapasztalván azt, hogy a' Magyar Korona alatt, a' Magyar Hazában vastagon hintett Ráczság és Oláhság az Orosz Authocrátát tartya, sőt nyilván nevezi maga Császárjának, Ő érette nyilván imádkozik, és néki jobb szerencsét kiván, mint törvényes Fejedelmünknek, nem érezzük-e már, hogy a' Magyar Nemzetbe és Koronájába vágta körmeit, csak az időt és jó alkalmatosságot lesvén a' Marczangolásra? — A' Lengyel Nemzetnek szerencsétlensége méllyen érdekli mind a' Franczia, mind az An'goly nemzetet; de mind a kettőnek részvéte eddig csak a' n' lengyel vitézségnek dícsérése, csudálása, sajnálása mellett maradott. A' Franczia Nemzet, kiért a' Nemes Lengyel 25 esztendeig szüntelen vérét ontotta, a' hálátlanságnak örök mocskával és vétkével tetézi magát, ha egykori bajtársának segedelmére nem

siet, minekutánna most is leginkább ezeknek köszönheti azt, hogy az északi ország helyreállitását nem akadályoztathatta.

Hazánknak már számos N. Megyéji folyamodtanak Ő Felségéhez azon kérelemmel, hogy a' nemeslelkű, szerencsétlen szomszéd Lengyel Nemzetet minden kitelhető módokkal segitteni méltóztassék. N. Zala Vármegye még sohasem maradott el ott, hol a' magyar Nemzetnek és Királynak becsülete, híre, neve, dicsőssége forgott kérdésben. Hazafisága minden időben előljárt, valamikor a' Jót, Szépet, Nagyot, dicsőt, szükségest, hasznost előmozdithatta. Azért kérni bátorkodom a T. Karokat és Rendeket, méltóztassanak alázatos Javallatomat, mellyet mint Hazámnak hív fija, Királyomnak hív Jobbágygya előadok, szivekre, és bölcs tanácskozásaikba venni.

Elhallgatom én itt azon nagy, [ámbár] nagy és örökké fontos okokat, mellyek más N. Megyék által már elő adattak, tudniillik: azon méltó félelmet, hogy minekutánna a' néhai roppant Görög Birodalmat az akkor élő Nemzetek és Fejedelmek az Európába nyomuló Török által veszni engedték, — a' Nemzetek és Fejedelmek most még nagyobb politikai vétket követnének-el, ha a' Lengyeleket az Orosz Hatalom által eltöröltetni engedvén, sem a' Történetek' útmutatását észre nem vennék, sem a' fenyegető veszedelemnek most itt jelen, és szinte bizonyos volttát által nem látnák. — Elhallgatom én itt azt, hogy mind Magyar Országnak egyrésze, mind Bécs egykor a' nemeslelkű Lengyelek által a' Török hatalomtól megmentetvén, azok, kik akkor a' Lengyelek nagylelkűségének köszönték megszabadulásokat, ép most a' szerencsétlen Lengyel Nemzetet végső szükségében nem segittenék, nem csak a' hálátlanság' örök vádgya alá esnének, hanem még a' Szent Igazságnak egykor bizonyosan eljövendő boszszújának is kitennék magokat. — Elhallgatom én ezt, mert ezek távolabb történetek, noha eléggé meggyőző okok. Azt sem kivánom itt hoszszasan feszegetni, ha, minekutánna a' Görögök érdemeseknek tartattak a' Fejedelmek által arra, hogy a' Török igából kiszabadittatván, önállású Nemzetté vállyanak, nem érdemesebbek-e ezen szerencsére és dicsősségre a' Nemesebb, lelkesebb és mivelttebb Lengyelek mind bámulandó Vitézségekért, mind nemzeti életeknek 11 századot töltő jeles történeteiért, de leginkább azért, hogy az Északi Országnak kiterjeszkedése ellen mint egy erős bástyát formáló, önállású, szabad 's külön Nemzetté és Fejedelemséggé válhassanak, a' többi szomszédoknak bátorságokra? —

Egyedül a következendő két, ránk Magyarokra nézve legfontosabb okból kivánnám Ő Felségét, mint Magyar Királyt, félre

tévén az Ausztriai Császárnak tekinteteit, a' Lengyel' Nemzetnek segitségére megkérettetni, úgy mint:

1⁰ Ha már a' Szent Igazság ellen 's a' Nemzeteknek jussai ellen a' sors azt megengedte történni, hogy a' néhai hatalmas Lengyel Nemzetnek politikai önállása eldöntessék, és a' nagy Ország felosztassék, tehát [minden] a' Lengyel Korona, minden más Fejedelmeket kirekesztőleg egyedűl a' Magyar Királyt illette: mert dicső emlékezetű Első Lajos Magyar Király, mint Lengyel Országnak is törvényes, megkoronázott Királlya, a' Lengyel Koronát másodszülött Leányának, Hedvignek hagyta, kinek magtalan halálával ennek ismét viszsza kell vala a' Magyar Koronához szállania. Ezen régi jussnál fogva nyerte meg Mária Therézia Galliciát; 's ezen jussnál fogva kivánta Magyar Ország minden Országgyűlés' alkalmával Gallicziának Magyar Országhoz kapcsoltatását. — Ez tagadhatatlan jussa lévén a' Magyar Királynak, ha áll a Legitimitas, a' mit a mai Politika még a' Törökre nézve is fen kiván tartani, tehát az Oroszokat és Poroszokat Lengyel Országban nem lehet másként tekinteni, mint valóságos Usurpátorokat, kiket Lengyelország' birtokában meghagyni annyit tesz, mint a' prédát az erőssebbnél hagyni és minden Politikai Legitimitast felforgatni. Akkor a' Diplomatikából töröltessék ki a' *Legitimitás*, és állyon helyette a' *Ius fortioris*. Akkor az alkudozás Belgyiom eránt nem egyéb, mint egy nevetséges Comédia, mellyet a' követek Londonban játszanak.

2.) Ha a' Lengyelek elnyomattatnak, tehát az Orosz Óriásnak csak kedvétől és önkénnyétől fog függeni, Magyar Országot is magához vonni akarni, minekutánna egygyik lábával már benne áll, csak hogy vaskezének sullyát nem nyujtá még ki a' Magyar földre: mert a' naponként bővebb tapasztalás szerint bizonyos az, hogy a' Magyarországi, és erdélyi, majd nem három milliomot fellyül haladó Rácz ság és Ol'áhság, általlyában minden nem egygyesült Görög hitű egészen úgy tekintethetik már most is, mint az Orosz Császárnak Jobbágya, kik elég vakmerők nyilván megvallani azt, hogy ők csak a' fizetésre nézve az Ausztriai Császárnak Jobbágyai, egyéberánt az Orosz Császárnak hivei, Bizonyságai ennek a' véres verekedések, mellyek már több helyeken a' Magyarok és Ráczok között a' Lengyelek miatt történtek.

Ennél fogva alázatos vélekedésem az, hogy ezen okokat Ő Felségének tellyes jobbágyi alázatossággal, de egyszer'smind nyilttszivűséggel Elejbe terjesztvén a' következendőkre kérjük:

1. Addig is, míg az Országgyülés a' már meghatározott időben öszve áll, méltóztassék Ő Felsége magát a' Lengyelek' megtartására hatalmasan közbevetni.

2. Ha közbevetése, mellyben az Ángoly és Franczia Udvar bizonyosan kezet fogand Véle, sikeretlen volna; méltóztassék Ő Felsége a' Magyar Hadat a' Magyar Korona' Jussainak fenntartására fordittani, és a' Lengyelekkel öszve vetett erővel az Usurpátorokat onnan elmellőzni.

3. A' 20.000 ujjoncz Katona Ő Felségének már a' múltt Országgyülésben megajánlva lévén, méltóztassék Ő Felsége azt minnél előbb kiállittatni parancsolni.

4. Minekutánna Olverniczky Lengyel Hadvezér csak akkor vonta magát a' Gallicziai Neutrális Földre, minekutánna az Orosz Had már előbb megsértvén a' Neutralitást, még ellentálló Határőr Csapatoknak felszólittására sem figyelmezett volna, méltóztassék Ő Felsége az egész fegyveréből kivetkeztetett Lengyel Csapatot Lengyel Országba viszsza ereszteni, annyival is inkább, mivel a' Porosz Neutrálisnak hirdetett földre vonult Oroszokat a' Porosz Udvar is fegyverével egygyütt viszsza bocsátotta; a Neutralitásnak természete azt hozta volna magával, hogy a' Neutrális felekezet egygyik ellenkező Félnek se kedvezzen jobban, mint a' másiknak.

5. Minthogy az Orosz Hatalom' terjedésének veszedelme a' Magyar Koronát soha sem fenyegette olly nyilván, mint most, midőn nyilván láttyuk, hogy az Orosz Hatalom elősegéllőjit tulajdon kebelünkben táplállyuk; méltóztassék Ő Felsége a' könnyen kiüthető segedelem' eltávoztatása végett minden készületeket megrendelni, mellyeket a' Törvények parancsolnak.

Mind ezt most alázatos felirássok által terjeszszük Ő Felségének elébe; a' jövő Országgyülésre küldetendő Követeinknek pedig parancsollyuk meg, hogy egygyet értve a' többi követekkel, szerencsétlen, lelkes Szomszédainknak ügyét hathóssan *(sic!)* előmozdittsák annak idejében.

Ezen elégséges Felirássok által, úgy vélem, hogy nem annyira a' Lengyel Nemzet eránt osztó (?) hajlandóságunkat, mellyet tellyes mértékben megérdemlenek, hanem inkább Hazánk és Királyunknak tartozó fiúi és Jobbágyi szeretetünket és hívségünket fogjuk megbizonyittani. Mert minden Diplomatikai okoskodás nélkül is a' leggyarlóbb értelem is kézzel tapogathattya a' szomorú jövendőt, melly a' Magyar Nemzetet és Koronáját találná, ha a' lelkes Lengyelek elnyomattatván, az Orosz, és Porosz, két mind rokon-

ságra, mind önkényes kormányra egygyező, és kezetfogó kormány, nemcsak Hazánkat, hanem az Ausztriai birodalmat is bekeríttené.

Minden igaz, jámbor és szabadon lélekző emberben méltán sírhat a' lélek, ha elgondollyuk ezen boldogtalan, nemes és nagy lelkű Nemzetnek mostani sorsát és helyheztetését. — A' Cholerának ürügye alatt most körül van kerítve! — oda szorítva feldúltt honnyában az éhségnek, inségnek és bizonyos halálnak! — oda hagyva a' gyilkoló vadak' vérengző boszszujának! — El fognak a' nemeslelkűek veszni, a' nélkül, hogy a' sorsokat szíveiken hordó egyéb Nemzetek még csak hírt is vehessenek felőlök — ember az emberhez, Nemzet a' Nemzethez fog élelmért, segedelemért kiáltani — de szavaik nem fognak ember és Nemzet társaikhoz elhatni. Csak végső eseteknek híre fogja az egész emberi nemzetet megrázni, felborzasztani, 's talán egész Európát zavarba hozni. Kérjük Fejedelmünket, ki a' legkegyesb Király, a' legjobb ember, távoztassa el ezen rettenetes katasztrófát — és mi szívvel lélekkel segítsük Őtet! —

Senki sincsen közöttünk, úgy vélem, a' ki nem tudná, mi történik északi szomszédainkkal, a' Lengyelekkel. Ezen lelkes, vitéz Nemzet, melly 11 századig nem csak élt, hanem ragyogott is Európában, — most közel vagyon azon időponthoz, hogy a' Nemzeteket éjszak felől fenyegető Önkénynek Óriássá nőtt ereje és hatalma által eltapodtassék, és a' szabadon lélekző Nemzetek' sorából véres vonásokkal kitöröltessék. —

T. Karok és Rendek! Lehetetlen, hogy a' Magyar Nemzet, ki inkább lemond életéről, mint szabadságáról és alkotmánnyáról, ezt nyugodt elmével nézhesse; — lehetetlen, hogy el ne búsúllyon a' lelkes Lengyelnek végső vonaglásain, — lehetetlen, hogy ne borzadgyon és ne rettegjen a' veszélyekkel terhes jövendőtől; mert noha most Királyunknak hatalmas védelme, és oltalma alatt Constitutiónk bátorságban áll még — azon Óriási Önkénynek, ki hazánkat már körül karolta, ez könnyen tövis lehetne szemében, — 's könnyen felingereltethetnék vágygya arra, hogy önkénnyének vaspálczáját ránk is kinyújtsa és minket is eltapodgyon. — A' veszedelemnek okait fejtegetnem szükségtelen, mert minden ember nyilván láttya azokat. — Kérjük ezért Ő Felségét, mint már több N. Megyék, mi is, hogy bölcs általlátása szerint, fejedelmi hatalmával — a' legczélerányosabb módokkal, a' Lengyel Nemzet megtartására, magát közbevetni méltóztassék. —

A BALATONFÜREDI SZINHÁZ KÖRÜL

1.

Nyilatkozás

Tekintetes Nemes Zala Vármegyének azon végzésére, melly szerint Kúthy Pál Főbiró Úrnak meghagyatik, hogy minekutánna a' Balaton-Füredi Szinház felépült, 's a' N. vármegye a' dolognak miben létét tudni kivánná, ő engem számadásra szóllitson.

Még minekelőtte ezen végzés velem közöltetett, sőt minekelőtte gondolhattam volna is, hogy ezen végzés hozattatni fog, már megfeleltem erre azon nyilatkozásomban, mellyet ugyan a' T. N. Vármegyének Fekete Gábor' színész társaságának folyamodására hozott végzése' következtében Tekintetes Első Alispány Úr' kezeihez beadtam, 's mellyben az okokat kifejtettem, mellyeknél fogva ezen folyamodó, a' színművészetben a' többihez képest igen alant álló, tehetségére nézve igen csekély társaságot, sem a' Füredi Publicumnak, sem a segédkezet nyujtott Hatóságoknak, de leginkább N. Megyénknek érdekeit tekintve, a' Füredi már magasabb állásra jutott, 's jó hírt nevet nyertt színházban felléphetőnek nem ítélhettem, a' nélkül, hogy mind N. Zala Vármegyének pártfogói dicsőssége, mind az én műértői csekély fogalmam a' nevezet*(t)* társaságnak művészeti alacsony fokára ne szállíttassék. Ott imezt mondottam: »Hogy a' mit lelkiesméretem szerint jól kezdettem, 's folytattam, jól is végezzem; ezen folyó esztendő végéig megtartom kormánnyát azon színművészi intézetnek, melly az áldozó hazafiságnak egyedül munkás szorgalmam által támadhatott míve. Akkor végképpen befejezvén munkámnak még hátralévő apróléakait, hálátlan sáfárságomról számot adandok.« — 'S most is azt kell mondanom a' következő okokból:

1.) Midőn hazafiúi buzgalmamból 1830-dik esztendőben én a' Füreden mulató minden vidékbeli hazafiakat egy becsületes Játékszínnek épitésére, alapítására barátságosan serkentettem, kértem, felszólítottam, hogy egykor az ott futólag épültt, szúette avétt fából öszveaggatott, ingatag Játékszínből, egy hirtelen szélvész' támadásakor, azon agyon veretéstől méltán tartható Publicum a'

játék közepében kifutott; akkor a' bennem magamban helyezett 's pontosított köz bizalom csak azon feltétel alatt szavazott részvétet, és hozzá járuló adakozást, ha ezen hazafiúi vállalatra én szánom magamat. Én, ki sem gazdaságom', sem többféle köteles foglalatosságaim' gondgyait soha el nem mellőzhettem annyira, hogy a Színház épitése mellett egy huzomban heteket, hónapokat tölthettem volna Füreden, a' vállalatra csak úgy ajánlkoztam, ha valamely segédem találkozand, ki a' nagy és terhes munkának helyben végrevitelét, a' felügyelést útasíttásaim szerint felvállallya olly formán, hogy a' pénzeket beszedő, 's kiadó, a' kormányzó, rendelő 's intéző én maradgyak. Fülöpp József, veszprémi Postamester Úr, és Füredi házbirtokos volt azon hazafi, ki ezt magára vállalta, 's a' kit mind én, mind az egész Füredi Publicum örömmel elfogadtunk. Fenn is tartom magamnak azt, hogy ezen éltes, de fáradhatatlan hazafinak N. Zala vármegye' dicsőségére szolgáló érdemeit beadandó számadásaimban bővebben említtem. — Fülöpp József Úr volt tehát az, ki a' munkának, rendelésem 's utasíttásaim szerint helybeli vezetője, 's végre vivője volt. Én a' pénzeket nyugtatványok mellett az ő kezébe adtam. Ő fizette a' munkásokat, mesterembereket; ő szerezte 's fizette az épülethez szükséges szereket. Én az ő kezeibe, nálam lévő nyugtatványai szerint, 7761 fkat, és 30 xrokat adtam által váltókban, mellyekről ő nékem fog számot adni, — a' mi azonban még nem történt meg, mivel ekkoráig minden munka befejezve még nincsen. Fülöpp József Úrnak al-számadásán kell az enyimnek is épülni. Csak midőn ez nékem beadatik, akkor, 's csak akkor adhatok én is tökélletes számot az Egészről; Én Fülöpp Úrat sürgetni el nem mulatom.

2.) A' hátra lévő aprólékoknak elintézéséhez még az is tartozand, hogy Komlóssy Ferencz' társaságának ott lévő sokféle tulajdoni, úgy mint némelly házi bútorai, könyvtára, 's öt esztendő' elforgása alatt, némelly Játékokhoz maga költségein szerzett díszítvényei azoktól, mellyeket a' színházhoz én szereztem, elválasztván, mindenkinek tulajdona a' tulajdonosnak maradgyon. Ez azonban csak a' játékoknak megszüntével, azaz a' vendégeknek eloszlásával, 's igy ezen évben, miután a' szállások közel száz szobával szaporodvák, jövő Augusztus hónap' végével történhetik meg.

3.) Az én számadásom sokból fog állani: mert miután N. Bács, Veszprém, és Vas vármegyék folyamodásomra a' Füredi

Színház' felépülhetésére, és alapulhatására segédkezöket úgy nyújták, mint Hatóságok, Közgyüléseikben hozott végzéseik mellett, — nem csak illendőnek, hanem kötelességemnek is tartom, noha ők ezt tőlem soha nem kívánták, ő-nekik is szintúgy számot adni, mint N. Zala vármegyének. Ez pedig egy emberre mérve sok munkából áll. Sőt, mivel a' T. N. Vármegyének jelen végzését nem tekinthetem másként, mint erántam gerjedtt 's indított némi bizodalmatlanság' következésében hozottat; tehát megirván ezen nemzeti Intézetnek történeteit, úgy mint a' vállalatnak folyamattyát kezdetétől végéig, minden ezt illető oklevelekkel egygyütt, tellyes szándékom, azt a' többi adakozó hatóságokkal is közölni, 's mint tagja a' Magyar Tudós Társaságnak arról szinte a' Nemzetnek is számot adni; és ez által tettemet, nem dicsekvés, hanem inkább menttség végett köz itélet alá bocsáttani. A' Nemzetnek mostani mivelődési gyors elő-haladásában, a' különféle vállalatoknak divattyában, az egygyes búzgó hazafiaknak jó és hasznos leend, mások' példája után magoknak tapasztalásokat szerezni.

Hogy mindazáltal a' T. N. Vármegye addig is, míg mindent öszvefoglaló tellyes számadásomat be adhatom, a' dolognak miben létét, 's az intézetnek miként állását tudassa; ide mellékelve ·/. egy általános kivonatban mind a' bevett pénzeknek, mind a' költségeknek lajstromát most alázatosan beadom.

Ezen kivonatból kitetszik, hogy öszvevévén minden pénzt, a' mit a' Füredi Színházra kezemhez vettem, a' mi azonban csak öt esztendő lefolytta alatt gyűlt öszve, az ezen évi aprólékoknak kipótlása után maradhat 1500 váltó ft.

A' multt 1835 diki Július hónapban, midőn az oszlopok már egészen fel voltak állítva, 's az óra a' színház' homlokába helyezve, miért az épület' elejének egészen meg kellett változni, és újra alkottatni, futólag számot vetvén, és ennek ide mellékeltt adatát találván, a' következő két kérdés állíttá magát előmbe: Mit volna most jobb tenni?

1.) A' Színház készen áll ugyan annyira, hogy sok évig a' legmívelttebb Publicum is díszes mulatságot lelhet, 's a' legmívelttebb színésztársaság is minden tehetségeit kifejtheti benne; de hátra van még illendő belső ékessége úgy mint a' falaknak és deszkaboltozatoknak kifestése, és hátra vannak a' díszítvények, millyeket a' Színháznak csinos és pompás külseje belől is meg-

kívánna. Azonban erre minden megmaradott pénz elkelne, sőt elég sem lenne, minekutánna a' Pesti Decorátor kérdésemre öt rendbéli díszítvényért is már 1500 fkat mert költeni? — vagy pedig

2.) Minthogy egy színház egészen más természetű, mint egy lakház, melly ha egyszer elkészült, már a' folyvást benne lakás által is sok évekig, minden költség nélkül jó állapotban maradhat; ha divatoz: mert akkor a' sokaság a' néző színen, a' játszó társaság pedig a' színpadon mindig tör, szaggat, ront, a' mi a' terhesebb nyomásoknak, erőszakosabb mozgásoknak természetes következése; szenved akkor is, ha zárva van, mert akkor az egerek, patkányok, és egyéb kártékony férgek űzik benne ártalmas gazdaságokat, sőt a' téli nedvesség is folyvást emészti; 's így, valamint a' városi folyvást látogatott színházak, úgy a' Füredi, tiz hónapokig zárva álló Játékszín annál inkább egy olly örvény, melly folyvást sodorja magába az aprólékos költségeket; — mind ennél fogva tehát nem volna tanácsosabb, a' maradható pénzt, ha csekély is, inkább ezen színművészet' Intézetének tőkéjévé alapíttatni, — minekutánna minden pénz' elkeltének esetében a' Színházat, minden tekintet nélkül jövendőjére, csak könnyen 's hamar romolhatásnak tennénk ki; — minekutánna másoktól koldúlnunk már nem illene; megyénkben pedig más hasznos Intézetek is várják létre hozatásukat, úgy mint egy Könyvtárnak építtése, minthogy könyvekkel már bírunk; és egy Kaszinó alapíttása, mire olly nagy szükségünk volna?

Én csekély, de tapasztalásaim után bizonyosan nem csalható ítéletem szerint, az első körülménybeli fogyatkozást sok évig tűrhetőnek, a' második kérdésbeli szükséget ellenben okvetlenül pótlandónak, az az, egy akármi tőkének alapíttását elmellőzhetetlenül szükségesnek tartván, a' megmaradható pénzt, 1500 váltó fkat, a' Füredi Színház' fenntartására szolgálandó tőkének határoztam, melly 1835diki Júliustól fogva már kamatol is. — Szándékom továbbá az vala: hogy ezen tőkét néhány esztendő alatt csekély elmebéli hozzájárulásom által, a' Színjátszóknak károk nélkül, mi eránt Komlóssy Ferencz társaságával ezen esztendőre már meg is egyegyeztem, a' Színháznak hasznára 2500 váltó fkra szaporítsam, melly summának 150 v. ft. évenkénti kamattyaiból a' Színháznak apró fogyatkozásai mindenkor fedezve lennének, a' tőke pénz pedig minden időre megállhatna. Nevezetesen pedig úgy vala szándékom ezt eszközleni, hogy a' Füredi Színház tőkéjének gyarapítására, míg a' 2500 v. ft. summa öszvegyülend, évenként

vagy egy új színjátékot, vagy váltva a' magyar Históriából, és a' költői világból egy néma ábrázolatra programmát írandok, mi a' magyar Publicum előtt még eddig mindenütt 's mindenkor igen nagy kedvességgel fogadtatni szokott mutatvány volt, 's a' miben a' magyar Színművészség már igen magas fokon áll. 'S ezt annyival inkább, mivel én a' Füredi Színházat e' kedveltt mutatványok előadhatására már elejétől fogva olly alkalmatossá tettem, hogy mindenkinek vallása szerint, alig van Hazánkban színterem, mellyben a' nézőnek képzelő tehetsége érdekesebb színi hatást és táplálékot találhatna; Komlóssy' társasága ezen feltétemet örömmel elfogadta, azt állítván, hogy ő háladó érzésből T. N. Zala vármegye, és a' Füredi, őtet eddig kegyesen ápoltt Publicum eránt, kötelességének tarttya, a' Füredi Színháznak fenntartására részéről is szolgálni, bizonyos lévén abban, hogy az általam készitendő színi mutatványok ezt néki más helyeken viszsza pótolandgyák.

Illy helyzetben áll a' Füredi általam épültt 's alapított színművészi Intézetnek ügye. Ez rövid foglalattya kormányviselésemnek is, mellyre engem a' köz bizalom szóllított fel, mellyel a' Füredi Publicum számtalan nyilatkozásai által folyvást megelégedett, 's melly által magamnak számtalan gondot, bajt, N. Zala vármegyének pedig az egész Nemzet előtt dicsőséget szereztem; 'S hogy ez nem dicsekvő állitás részemről, azt a' hírlapok bizonyíttyák, 's ezeknek olvasójik tudhattyák.

Most miután a' N. T. vármegyének két rendbéli végzéséből sajnosan azt sejtem, hogy kormányviselésem nemcsak a' T. N. vármegyének megelégedését megnyeri, 's megérdemelni szerencsés nem lehetett, hanem ez még némi bizalmatlanságának tárgyává is tétetett; nem tehetek egyebet, mint ismételni azt, a' mit már előbbi nyilatkozásomban is alázatosan jelentettem, hogy tudni illik: hogy számadásomat, melly többnyire Fülöpp József Postamester Úr' alszámadásán épül, 's melly még nincs kezemnél, ezen esztendő végével beadom, és akkor a' Füredi Színházat jövendő sorsának hagyván, a' kormányról, mellyet mű értőleg és tetszőleg vezetni nem olly könnyű feladás, — lemondok; és a' tövis koronával jutalmazó pályát, enyimnél jobb szerencse' kívánságával örömest által engedem akárkinek: egyedül azon önérzést és meggyőződést tartván magamnak, hogy minekutánna a' Füredi Színművészi Intézet egyedűl csak általam támadhatott, én sem időmet, sem fáradságomat, sem költségemet nem kémélvén, tettleg ismét egy hazafiúi kötelességemet tellyesítettem.

Ezen kivonatokból kitetszvén az adományoknak mineműsége, kitetszik az is, hogy N. Zala vármegye csak egy ötöd részben járult a' Füredi Színház építtéséhez, kivált ha Battyányi Herczegnek, a' Veszprémi Káptalannak, és az Eszterházy Grófoknak adományaikat N. Veszprém és Vas vármegyékre is kiterjesztytyük, hol ők felszóllítatván, az jelentetett részökről, hogy a' mit ők ezen intézetre szántak, egyben foglalva kezemhez tették le. Ennél fogva tagadhatatlan az, hogy N. Bács, Veszprém és Vas vármegyék, mint Hatóságok, a' Füredi Színházhoz, mint fizetők, tulajdonosi joggal bírnak. Ezen okokból én, mint ezen N. megyéknek is képviselőjök, és az adakozó minden egyes Hazafiaknak megbizotytyok, a' Füredi Színházat részszerint nemzetinek, részszerint N. Zala, Bács, Veszprém és Vas vármegyék' tulajdonának, és különösen N. Zala vármegye keblébe tett, és pártfogásába ajánlott Intézetnek tekintvén, köz Igazságnak éreztem és gondoltam, hogy kormányviselésemet nemzeti és művészeti szempontból irányozván, ezen N. Hatóságoknak érdekeiket, soha külön nem választva, mindenkor öszvefoglallyam, és öszveegygyeztessem. A' többi Hatóságoknak megelégedését kormányviselésem eddig megnyervén, mint azoknak is képviselőjök, (miről azonban, számadásomat beadván, hasonló képpen lemondok) kötelességemnek tartottam, a' T. N. vármegyét ezen itt előadott körülményekre alázatosan figyelmeztetni, hogy ezeknek tudása után, a' Füredi Színház' ügyében a' legjobb, legigazságosabb, és művészileg leginkább czélt érő módok szerint intézkedhessék: mert az Intézet' dicsősségének fő tulajdonossa minden időben mégis csak ugyan N. Zala vármegye maradand, egy részről már csak azon okból is, mivel az Intézetnek létre hozója ezen megyebéli.

Végre köz Igazság eránti tiszteletemből kötelességemnek érzem, egy környül állást, mellynek inkább nyilatkozásomban volt volna helye, de a' melly emlékezetemet sietségemben akkor elkerülte, a' T. N. vármegyének most alázatosan bejelenteni, tudni illik Komlóssy' társaságának majd nem legfőbb érdemét, mellyet ez magának a' Füredi Színház mellett szerzett, melly valóban megesmerésre méltó: Midőn 1834 diki Július végén a' Füredi Savanyú viznél, az akkori nagy hévségben majd nem minden épület a' tűzvésznek olly sebesen martalékjává lőn, hogy a' szobákból is sok vendégnek csak az ablakokon kellett 's lehetett menekedni, és a' Játékszint is a' tűz jobbról balról már körül fogta; egyedül Komlóssy' társaságának köszönhetni a' Színháznak megmentését: mert

ennek férfi tagjai minden ruhabéli házi bútoraikat vizbe mártván, azokkal a Színház fedelét betakarták, 's magok mind a' háztetőn felosztva 's elhelyezve, bátor 's gyors kezekkel olták 's nyomák-el a' levegőben oda repentt tűznek lebjeit és szikrájit, azon vízzel, mellyet a' színésznők hasonló bátorsággal és szorgalommal hordának nékik. Ezt (magam akkor ott nem lévén) sok jelen volttaktól hallottam; kiknek idejök lehetett a' nagy zűrzavarban történttekre figyelmezhetni; de különösen 's név szerint a' svécziai követségi Titoknok, és sok ideig követ helytartó, Philippsberg Eugén Úrtól, ki, bútorának egy részét beégett szobájában elvesztvén, 's megmaradott részével a' kúthoz vonulván, szemmellátott tanúja volt a' Színjátszók' tűzoltói fáradhatatlan szorgalmának. Ő Füredről egyenesen Sümeghre jövén, erősen bizonyította, hogy a' Színháznak az elégéstől megmentését egyedűl Komlóssy Ferencz' társaságának eléggé nem dicsérhető szorgalma eszközlötte. Bátor vagyok azért a' T. N. vármegyének Igazságszeretetébe bizván, Komlóssy Ferencz' társaságát, úgy is, mint mostani Tagjai által a' színművészetnek legmagasb fokán állót, úgy is, mint a' Füredi Színháznak megtartóját, a' T. N. vármegye' kegyességébe és pártfogásába tovább is alázatosan ajánlani.

Ki egyébaránt a' Tekintetes Nemes Vármegye' kegyességébe ajánlott, alázatos tisztelettel vagyok

A' Tekintetes Nemes Vármegyének

Sümeghen Május 2kán 1836

alázatos szolgája

Kisfaludy Sándor.

2.

Nyilatkozás

T. N. Zala Vármegyéhez
a' Füredi Szinházat illető számadásom mellé.

(Fogalmazvány.)

Midőn én T. N. Zala Vármegyének 1830diki Augustus 9kén tartott közgyűlésében, B. Füreden egy Nemzeti Szinművészi Intézet' felállitására vállalkozásomat alázatos folyamodásomban némelly javallatimmal egygyütt bejelentém, az akkor erről hozott végzésnek a' többi között ezek szavai: — — — —

Utóbb ugyan N. T. Zala Vármegyének 1836diki Februárius 29kén tartott közgyűlésének Jegyzőkönyvéből, Kuthy Pál Főszolgabiró Úr, a' T. N. Vármegyének olly végzését közlé velem, mellynek szavai a' többi között következők: »*Kuthy Pál Főszolgabiró Úr ezen végzés kiadásával oda útasitatik, hogy Kisfaludy Sándor Táblabiró Urat az azon Szinjátéki teremnek épittéséről és az arra öszveadott pénzekről kivántató számadásának beadására, a' mikor a' kellő Intézetek megtétetni fognak, felszólitsa, s' a' tellyesitéséről jelentését a' Nemes Vármegyének bemutassa...*«

Legutóbb pedig ismét T. N. Zala vármegyének 1836diki május 2—14kén tartott kis gyűlése, a' második végzésre benyújtott alázatos nyilatkozásom után, ugyan azon végzést következőleg magyarázta: *Úgy más részről az Intézet' felállitására fordított pénzekről is nem azon szoros, és okvelekkel gyámolított, 's bírálat alá tartozható számadást, hanem csak egy olly általános előterjesztést értettek volt, a' mellyből a' költség' mennyisége ki tetszvén, az előterjesztés a' megyének közköltségén kinyomattatván, a' többi ez Intézet' felállitásában résztvevő Hazai Törvényhatóságokkal szinte közöltethessék, éppen nem az ő személye eránt való bizodalmatlanságnak jeléül, vagy szerzett és példás érdemének hálátlan sértésére, csorbitására czéloztattak. Mire nézve ezen végzés K. S. Tai Bíró Úrnak kiadni rendeltetik.*

Mindenek előtt arra bátorkodom a' T. N. Vármegyét figyelmeztetni, milly ellenkező légyen a' lélek, a' vélemény, és követe-

lés a' második végzésben azzal, a' mit az első és harmadik végzés foglalnak magokban. 'S én itt alázatos tisztelettel ugyan, de egész őszinteséggel azt nyilatkoztatom, hogy én a' közkívánságnak, és többnyire más megyebéli hazafiak' bennem helyzett köz bizodalmának megfelelni hajolván, Füreden egy Nemzeti Színművészeti Intézetnek szabad ajánlás és adakozás által létre hozására csak ezen első végzés után, csak ennek lelke szerint, 's csak ebből származó követelhetés mellett határoztam el magamat. Kötelességemet is tehát csak a' mód, mellyel szabad, 's egyedül magamtól függő ajánlásomat tettem, és a' mód, melly szerint a' T. N. Vármegye bölcs ítélettel, az illy vállalatok természetéhez képest azt akkor elfogadni méltóztatott — kötelességemet, mondom, csak az szabhatta ki. És ha tőlem akkor más követeltetett volna, mint a' mivel a' szabadon vállalkozó becsületének érzetében, szavánál fogva tartozik; minden abban maradott vala. Én a' Füredi Színházat N. Zala Vármegyének, mint hatóságnak pártfogásába ajánlottam, hogy felvigyázói, és intézői hatalmat gyakorollyon abban: mert e' nélkül ki lett volna birtokossa, Úra vagy Intézője ezen színháznak? — Azon százak-e valamennyen, kik többet, vagy kevesebbet adtak létre hozatására? — Vagy a' sok mellett senki sem? — 'S ha az lenne Úra, ki legtöbbet adott támadhatására; hát az az adakozók' mértéke szerint mint hatóság N. Bács Vármegye volna; mint egyegyes személy pedig magam volnék: mert leszámlálván fáradságomat, gondomat, aggodalmomat, én költöttem arra legtöbb pénzt, mint előterjesztésemből meg fog ítéltethetni. De ha azt N. Zala Vármegyének által adtam is, tőle mint hatóságtól semmi pénzt nem vettem. Ha pedig vettem pénzt, azt kölcsön, magam nevére, visszafizetés kötelességével vettem, miről más számvetéssel nem tartozom, mint rendes kamatfizetéssel, és, mikor kívántatik, vissza fizetéssel. N. Zala Vármegye mint hatóság között és én közöttem, mint vállalkozó között, csak az első végzésben említett szerződés áll: az hogy a' Füredi Színházat pártfogásába vette mint hatóság, 's hogy én Őtet, mint vállalkozó, 's megkértt Igazgató, 's nevében Intéző, évenként tudósítsam. Észrevételeimben mogmondom az okokat; az általam akkor theoriában ajánlott évenkénti tudósításokat praxisban ekkorig miért nem tehettem meg: Ha egyegyes adakozó kérdi tőlem; mire fordítottam pénzét'; meg felel az ott fennálló, szép, csinos és díszlő színház. Ha többet kíván, mutasson valamelly szerződést, melly szerint én másra köteleztem volna magamat, mint a' bennem hely-

zett bizodalomnál és becsületemnél fogva, Füreden egy czélirányos színházat épiteni, azt kormányozni, és arról N. Zala Vármegyét, mint hatóságot, mellyben lakom, tudósítani. Minden a' mi ember és ember között történik az életben, bizonyos viszonyokon alapúl. A' tetteket biráló szent Igazságnak mérlege az illy viszonyokon súlyegyenben függvén, ki van jelelve [az ész, ezen menynyei szikra, láttya 's a' szív érzi] a' viszonyokat egymástól választó 's mégis érintésbe hozó vonal. De az emberi indulatok, forrásaiknak miniműségéhez képest, néha szeszélyből az illy határ vonalakat hol fellyebb emelik, hol alább [húzzák vonnyák] szállitytyák. Esmervén az embertermészetet általlyában, esmervén az egy bizonyos czélra külön úton, 's móddal induló embertársaságokat, hol a' czél egy, de a' gondolat és érzelem annyiféle, a' hány az egyegyes ember; esmervén az emberi indulatoknak változatosságát; előre elgondoltam azt, hogy a' viszonyok, melyeket a' Füredi Színházra nézve a' Társaság' adakozása és az én vállalatom alapúlt, utóbb a' különböző gerjedelmek, érzelmek, 's értelmek által zavartathatnának, és a' határvonalak mellékes okokból megtámadtathatnának; — azért T. N. Vármegye, miután a' Füredi Színházra a' megyebéli hazafiaknál sokkal több külső adakozott, egyedűl azért, mivel, mint megyebéli, eleinte is csak N. Zala Vármegyének a' Nemzet előtt azon dícsőséget kívántam megszerezni, mellyre Hazánk fővárossa még most sem juthatott a' miveltség ezen ágában, 's azért hogy minden efféle vállalatoknál nagyobb érdeművé tegyem azt, melly T. N. Zala Vármegyében egy megyebéli hazafi által történt; előre feltettem és elkészültem arra, hogy *kötelességemen fellyül,* mennyire a környülállások engedik, szoros és oklevelekkel támogatott, *nem tudósítást, mire ajánlkoztam,* hanem számot adhassak. 'S ezzel többet teszek, mint mit ígértem, 's mire magamat köteleztem. Hogy ezt eddig nem tehettem, oka az: mivel az én számadásomnak Fülöpp József úrén kell alapúlni; Ő pedig az ő számadását nékem csak folyó évi Januárius közepén küldötte be, midőn az akkori közgyűlés már eloszlott; Hogy erre nékem is idő kellett, gondolom azon Urak sem fogják kétségbe venni, kik indítványaik által ezt sürgetni jónak tartották. A' gondolat és tétemény, a' kezdet és végrehajtás, a' theoria és praxis között az idő, a' körülmények, maga a' dolog 's tárgy természete, olly hézagokat okozhattak, hogy azokat a' legjobb akarat és szándék sem képes néha kipótolhatni. Minden munkát sokkal könnyebb bírálni, mint végrehajtani. 'S ezen eszméletnek a' mindennapi

tapasztalás által már megdönthetlen igazsága még akkor is mentségemre szolgálna, ha a' mit tettem, fizetésért és nem az egész munka terhét viselve, legtöbb áldozattal tettem volna.

Most már tehát, midőn a' Füredi Színháznak építéséről, miben létéről számadásomat, minden eredeti oklevelekkel, még minden ezen színházat illető, vagy arra hivatkozó okmányokkal együtt ·/. ide mellékelve a' T. N. Vármegyének alázattal be adom, könyörgök a' T. N. Vármegyének, méltóztassék azt megbírálni, és bölcs ítélete és igazság szeretete szerint eránta olly végzést hozni, millyet érdemlend. Mert kötelességem lészen a' T. N. Vármegyének végzését N. Bács, Veszprém, Vass, és Tolna Vármegyéknek is megküldeni. Sőt még azért is könyörgök a' T. N. Vármegyének, méltóztassék számadásom Bírája közé Bogyay Lajos, és Dőry Imre Táblabíró Urakat is kinevezni, hogy Aristidesként (ha szabad kicsinyt nagyhoz hasonlítani) magam adgyam kezökbe a' papirost, mellyre ítéletöket írhassák.

A' kinyomtatást részemről javalni most már nem merem, mert vagy mindennek ki kellene nyomtattatni, a' mi történt; vagy csak az adakozó hazafiaknak neveiknek. Az elsőre nézve jobbnak tartanám, ha az a' mi történt, a' megye kebelében maradna. Mert a' nyomtatás által a tövis koszorú, mellyel engem némelly megyebéli hazámfiai jutalmaztak, a' Füredi Színházon függhetne ezen felírással:

„Útas! figyelmezz! (ki a' mindennapi járt útat elhagyván, vak búzgóságból jobbra, szebbre, dicsőbbre törekszik, annak itt függ a jutalom, mely fejére szálland) Légy hazafi szóval, beszéddel. Ki cselekszik, munkál, annak itt függ a' jutalom, melly fejére szálland.“

A' másodikra nézve csorba lenne a' munka: mivel azon hazafiaknak névlajstromát nem bírom, kik N. Bács Vármegyében a' Füredi Színházra adakoztak; holott a' kinyomtatásban illő és igazságos volna valamennyinek megneveztetni. 'S N. Vas Vármegyére nézve még kényesebb a' körülmény: mert ezen hatóságnak folyamodásomra, később küldött 1000 v. ft. adománnya, nem szabad ajánlásokból gyűlt pénz; hanem az akkor szedett királyi honorárriumnak minden fjára két garasonként kivetett és a' színművészetnek azon Megye kebelében fölsegéllésére és alapítására fizettettni rendellt pénzből származott adomány, melly időközben több kérdéseken ment által. 'S ha én, mint ezen megyebéli, kötelességemnek érzem is ezen T. hatóságnál nyíltt szívvel mindent megmon-

dani, úgy más részről helyes tapintatnak érzem egy hatóságnak, azt nyomtatás által közzé nem tenni, a' mi idegen tollal kérkedésre emlékeztethetne. Alázatos véleményem szerint eleget tesz a' N. Vármegye a' hála és köszönet érzésnek, ha számadásomra hozatandó végzésben N. Bács, Veszprém és Vas Vármegyéknek, mint hatóságoknak, a' Veszprémi Káptalannak, mint testületnek, és minden adakozó magyar hazafiaknak, és idegen vendégeknek is általlyában, közgyülésből köszönetet szavazand. A' mit N. Tolna vármegye küldött, azt nem mint hatóság küldé; hanem némelly azon megyebéli barátimnak és rokonimnak felszóllitására egy közgyülési ebédnél iratott alá.

Ha ezen halom irásokra vetem szemeimet, és eszembe jut, hogy még legalább három ennyi szét küldött irkálás származott tőlem; ha eszembe jut, hogy egykor Füredre tett utamban a' szokatlanúl változott idő okoztta meghűléstől következett több hetekig tartó nátha-hurut és hideglelés éltemet is veszélybe hozta; ha eszembe jut, hogy midőn ezen általam és Fülöpp József Úr' által épűltt színháznak első megnyitásakor, prológusomban a' boldogtalan Magyar Thalia sajnosan panaszlá ön hazájában számkivettetését, a' hazafiúi érzelmek sűrű könnygyöngyökként csillogtak a' méllyen érdekelt nézők' 's hallgatók' szemeikben; — 's minden felfogott tekintetben és szótöredékben Zala vármegyének ezen új, általam szedett hazafiúi borostyánnak dicső híre, neve dicsőült — és minden adakozó örülni látszott, hogy csekély egygyes adománnya által illy édes hazafiúi élményt szerezhetett magának — Ezen Intézetnek mondhatom létre Varázsolójában, bennem megújul a' keserű érzet, hogy miután annyi akár magam hasznára, akár köz haszonra fordítható időmet, gondomat elvesztegettem, mégis lehettek, kik kételkedni tudtak, ha adománnyok, melly egy ennyi irományt lemásolónak szolgálhatott volna csak illő jutalmául — benne lehet-e a Füredi Színházban, — némellyeknek elégülésöket még sem leheték szerencsés meg nyerhetni.

'S ha lelkemet azon önérzet nem emelné, hogy Hazámnak, Nemzetemnek, Nemzetiségünknek szivem egész és értékem csekély tehetsége szerint, hol 's mikor 's mivel lehetett szolgálni, szent kötelességem volt; azt kellene mondanom: *bánom, hogy cseleked-tem!* — 'S ha én azt sejtettem volna, hogy lehetnek, kik az általok ültetett néhány szál fa' meghittségében az általam állított, rend' 's tagba szedett gyümölcsöző erdőt béres munkára alacsonyíttani képesek; honfiúi buzgóságomat bizonyosan inkább más, illy véle-

ményektől független tárgyra fordítottam volna. Ennél fogva azon előbbi alázatosan bejelentett feltételemtől is, hogy a' Füredi Színháznak történetét nyomtatás' által közlés végett megírjam, most már minden esetre lemondok, a' következő okokból:

a) Minden történetnek valóságon kell épűlni, hogy érdekes lehessen. A' Füredi Színház történetében szívet, észt, pénzt áldozólag, időt, gondot, egészséget vesztegetőleg én viseltem a' fő szerepet. Ezt senki nem tagadhattya. Ennek vége némelly hazámfiainak ítélete szerint nem felelt meg a' kezdetnek. Kezdetben a' vállalkozó talán érdemén fellyül magasztaltatott; végén talán érdemén alul szállíttatott, legalább önérzetének bizonyos sérelmével. A' történetben kifejlődő valóság vagy az egyik, vagy a' másik félnek nem szolgálhatna dícsőségére. Miként lehetne azt tőlem most már hát kívánni, hogy én nyomtatás által hírdessem azt, a' mi okot adhatott a' velem elégületlenségre? — Vagy magam mentésével miként vitassam azt, hogy a' reám lőtt nyílt nem érdemlettem meg; mert ha az utóbb méllyebb vizsgálattal, élesebb tekintettel történt bírálat által kivonatott is keblemből, a' sebnek égése ol(*t*)hatatlan. 'S így ezen munka vád lehetne vagy magam, vagy mások ellen. Én vádolni senkit sem akarok, de magamat sem.

b) Minden tétemény, minden munka csak érdek, inger, ösztön, szíves vonzalom által sikerűlhet a' lehetségig jól. Miként tudgyak én most már foglalatoskodni olly munkával, mellynek inkább még emlékét is kitörleni szeretném agyamból?

Mi a' T. N. Vármegyének fellyebb érdeklett harmadik végzésében azon kegyes határozatát illeti, hogy a' T. Karok és Rendek engem a' B. Füredi Színművészeti Intézet' *fő kormányzásában jövendőre is tellyesen és tökélletesen megtartani óhajtanának;* méltóztassék a' T. N. Vármegye kegyesen megengedni, hogy miután általános számadásom' beadása Fülöpp József Úr alszámadásának késése miatt csak most történhetett, 's miután a' Füredi Színház' ügyében a' szükséges Intézeteket mindgyárt az új év kezdete után már meg kell tennem, és meg is tettem, hogy az Intézet meg ne akadgyon, 's így ez ezen egész évre a' szükséges gonddal, kormánnyal és rendelésekkel már el van látva — alázatos válaszomat is csak ezen esztendő bezártával adhassam be, midőn tudniillik az általános számadás' állapottyából következő, most már évenként szükségessé vállt tudósítást 1837-re badandom, melly szerint ennek ezután is folytattatni kell.

Végre, midőn alázatosan jelentem a' T. N. Vármegyének azt is, hogy a' Füredi Színház' ügyében még ezen évre is megtevém az Intézeteket, először Fülöpp József, Veszprémi Postamester Urat, ki nélkül a' Füredi Színház fel nem állhatott volna, mint Füredi házbirtokost, ki a' T. N. Vármegyének itt hat és fél évig, minden jutalom nélkül, olly jeles szolgálatot tett, — 's utóbb magamat a' T. N. Vármegye' kegyességébe ajánlván, alázatos tisztelettel vagyok

a' T. N. Vármegyének

alázatos szolgája.

3.

Észrevételek.

(Fogalmazvány.)

Ezek arra szolgálandók, hogy a' B. Füredi magyar Játékszín' támadásának, épülésének körülményei, jó 's bal történetei előadatván, számadásom' pontyainak a' beszedett 's kiadott pénzekre nézve bővebb értelmet és nagyobb világosságot szerezzenek, mint a' közönséges, rövid, száraz számvetések többnyire adni szoktak, mi által a' pénz kiadás ne csak tettleg, hanem okadólag is nyilvánittassék. Ezek által minden ne talán támadható kérdéseknek, és kétségeknek is elejét kívánom venni. Szolgálandok egyszer 's mind arra is, hogy, ha bár én, ki ezen ügyben legtöbbet fáradtam, aggódtam, és költöttem, és minden hazafi társomnak elégülését meg nem nyerhettem is, részemről hála érzetemet és köszönetemet közzé tegyem azon tiszteltt hazafiak iránt, kik gyakor fennakadásimban, kérelmemre majd hazafiúi buzgalomból, majd hivatalból segéd kezet nyújtának.

1. 1830-diki Júliusban a' pénz ajánlásoknak, és vállalatomnak feltétele az volt, hogy következő 1831-iki 1-sö Júliusban az általam épitendő szinház megnyittassék. Az adakozóknak kívánsága képtelen, vállalatom vakmerő 's szinte lehetetlen volt; mert minden fellobbanó buzgóság mellett az akkor öszve gyűlhetett pénz csak 1325 v. fra ment. 'S ezen csekélységgel miként kezdhettem volna egy olly játékszínnek épitésébe, melly legalább 400 nézőt megbírjon, 's mellette szemeket sértő épület ne legyen a' gyakran nagy plakátokból Füredre jövő vendégek előtt. Minden bizodalmamat és reményemet tehát magamba helyzém. Biztam benne, hogy némelly hatóságokhoz [mellyekben sok jó barátim vannak] intézendő hazafiúi szózatom, nem lessz üres hang a' pusztában; hanem egyegyes hazafiúi keblekben visszhangra találand. Ennél fogva magam nevére, értékim' koczkáztatásával pénzeket vettem fel. Azokat, mellyek kiadásaim között a' 10. 11. 12. 13-dik pontban emlittetnek és a' mellyeknek kamattyaikat a' Kaszszából fizetni, úgy vélem, Igazam volt. Ezen pénzekhez (az Insurrectio-

nalis Kaszszából vett 2000 fton kivül) akkor rögtön csak nagyobb, 's már a' tőkéből mindgyártt levont kamatolás által juthattam. De én ezt számadásomba nem vezettem, ne hogy nékem azon kölcsönzés' módgya roszsz néven vétessék, melly csak a' nép kormányoknak és nagy pénzváltó házaknak szokása. És én ezt többi, ezen intézetre tett, veszteségi áldozatim közé számlálom. Mivel azonban ezen pénzek költsönzését [azonban] csak tulajdon kezemmel irtt és viszsza vett kötelező leveleimmel támogathatom, szükségtelennek tartom előterjesztésöket. De ha a' T. N. Vármegye ezeknek hitelességét kétségbe vonná, kész vagyok magamat alávetni annak, hogy a' még mind élő, és általam kielégitett kölcsönzők törvényesen megkérdeztessenek.

2. A' 6-dik szám alatti, bevételi oklevél csak magam irása ugyan, mivel azon hazafiúi adakozó nevét általam titokban kivánta tartatni; de minthogy ez bevétel, és nem kiadás, tudom, senki sem fogja azt kétségbe hozni.

3. A' T. N. Veszprém Vármegye adománnyáról szólló oklevél, mellyben hivatalosan nyilatkoztatik, hogy személyem' tekintete is eszközlötte a' Füredi Színművészi Intézethez hajlandóságbot, bizonyitványul szolgállyon olyan uraknak, kik bizodalmatlanságok jelenségeit adák, arra, hogy miután egy hatóság ezt nyilvánittya, távolabb vidéki, egygyes hazafiak még sokkal többen lehetnek, kik nem a' hely' kedvéért, hanem az általam kitűzött és személyemben előttök álló czél kedvéért adakoztak. Ez, ha dícséretemre nem is, még is megkíméltetésre méltatható körülmény.

4. Fülöpp József Postamester Úrnak supererogátumát 163 f. 22 xr. ww. én azon 1500 váltó ft. alaptőkét fellyül haladó pénzből szándékozom megfizetni: mert ő, ki nélkül a' Füredi Szinház szintúgy nem támadhatott volna, mint nálam nélkül, inkább jutalmat érdemelne, mint pénz veszteségi bűntetést. És sajnálnám, ha N. Zala Vármegyének, az egész Nemzet előtt dicsőséges híre, a' ne talán felszóllaló panaszok által, a' Haza' távolibb vidékiből Füredre jöhető vendégek' ítéletiben csorbulást szenvedne. Az illy bűntetést hazafiúi tettemért, valamint a' bizodalmatlanság által sértésnek gyötrelmét is csak magam akarom viselni.

5. A pénzkiadási 14. 15. 16. 17. 18. 19. 20-dik pontokra bizonyitványokat előmutatni nem tudok, a' következő okokból:

a) Mert a' kezemhez vett pénzek nem a' N. Megyék pénzei lévén, hanem egygyes hazafiaknak, egygyes hazafinak felszóllítására tett adakozások, nem gondolhattam, hogy valaki csak cse-

kély pénzt is adna annak, kiben nem bízik; mert ha valaki akkor azt jelentette volna, hogy minden, csak egy icze borravalótól is, különös nyugtatványt kívánand tőlem, tehát vagy senkinek pénzét el nem fogadtam, és a' vállalatról lemondottam, vagy a' bennem kételkedőnek pénzét bizonyosan viszsza adtam volna. 'S vajha azon hazafi társaim, kik bizodalmatlanságokat akkor jelentették mikor az általam épűltt színház Füreden egész csinosságában, díszlésében, és divattyában már hat év olta minden embernek bámulatára állott, a' mi, úgy vélem, leg győzőbb bizonyítvány lehet; ezt inkább akkor mutatták volna, mielőtt a' szinház alapjának megvetésére egy ásó szuratott a' földbe; mennyi gondtól, 'fáradságtól, költségtől, keserű érzettől mentettek volna meg engemet!

b) Ezen vételekre nézve nyugtatványokat szednem ha akartam volna is, szinte lehetetlen volt; mind azért; mivel ezen szereknek vételei, sebesen, hanyat-homlok, sőt néha, útban, és így futólag történtek; mind azért, mivel ezekre nézve írástudatlan fuvarosokkal, parasztokkal volt dolgom. A' deszkát áruló Héntzek bizonyosan nem várták volna addig, míg én vételemnek megmutatására törvényes bizonyságokat tudtam volna szerezni.

6. Számtalan Füredre tett útaimból tizennégyet fórsponton jártam, a' többit magam' lovain. Minden akármire vállalkozó, ha gondgyának, szorgalmának, fáradságának díjáról lemond is, a' mi itt egy hat esztendeig tartó munkában nem kevés tekintetet érdemel igazságosan ítélő hazafiak előtt, azt csakugyan mégsem kívánhatni tőle, hogy felvállaltt munkájának végrehajtásáért magát a' túlzásig meg rontsa. Én, hazafiúi buzgalmamtól elragadtatva itt többet tettem, annyit, a' mennyit csekély értékű hazafi még ritkán tett: mit dicsekvésűl előhozni bár tiltsa is a' szemérem, magam mentségére említeni kényszerítve vagyok az által, a' mi történt:

a) Én a' Füredi Színházra adakoztam úgy, mint más.

b) Én az építésnek gondgyával, végrehajtásával, előre meg sem álmodhatott sok költségeket magam szenvedtem: Mert hat év' lefolytta alatt, egyedűl vállalatom' végrehajtása' kedvéért számtalanszor, mint gondolható, nem csak Füredre, hanem más hová is járni, Füreden különösen, ezen megyénkben legdrágább helyen, magamra, két cselédemre, lovaimra (mert magam alkalmatosságával oda még többször jártam) sokszor napokig költeni, valóban nem csekélységembe kerülhetett. Ide pedig nem számlálom Füreden víz ivás kedvéért töltött időmet.

c) A' Füredi Színháznak felépűlhetésére pénz gyűjtés végett a' kolduló tarisznyát én akasztám nyakamba, és, mint a' bevételi adatokból kitetszik, olly sikerrel, millyent magam sem reménlettem. Mivel tehát az általam, 's pedig tellyes joggal mondhatom, többnyire az általam beszerzett pénz, a' kiadottat fellyül haladgya; lehetetlennek ítélem, hogy ezen forspont fizetésnek beszámlálása nékem még ellenségeim által is rossz néven vétethetnék. És ha azon axiomának, *qui vult finem, debet velle mediam* tellyes joggal hasznát akarnám venni; hát nem csak semmi nem maradott volna a' Kaszszában, hanem még adósságot is követelhetnék a' Publicumon: mert egy színháznak építtésére vállalkoztam ugyan; de arra nem, hogy én egyedes személyemben járullyak legtöbb költséggel a' Füredi Színházhoz egész Magyar országban, többel, mint Battyányi Herczeg, vagy akárki; miután én voltam az elsők között, ki sorsomhoz képest, csekély adományomat mindgyárt befizettem. Azonban mégis úgy történt, [mint ki fog világosodni.]

7. A' 25-dik pontban előforduló kőfaragói munka eránt még nem vagyok tisztában. Eddig tett munkája' díjja azonban 617 ft. váltókban, a' mit mint egygyik fő munkát ezen számadásból ki sem hagyhatok. Felelek egyébiránt arról, hogy a' tőle annak idejében veendő megesmerő nyugtatványt is pótlékul ezen számadásomhoz be fogom adni.

8. A' mi most már azon 1500 v. fkat illeti, mellyeket a' Füredi Színház' fenntartására alaptőkéül örök időkre meghagyni szükségesnek ítéltem, azon pénz természetben nincs ugyan meg nálam, de megvan értékében, melly 1836-dik évre már kamatolt is, mint bevételi számadásomba be vezetve látszik. És ezen pénzről, mellynek kamatolás végett akárkinek is által kell volt adatni, és ha másnak adtam volna is, nékem kellene arról felelnem, ide ·/. mellékelve benyújtom a' T. N. Vármegyének erről szólló kötelező Adós Levelemet; itt önként azon két kérdés támadhat: 1. Miért nincs meg ezen pénz nálam természetben? — 2. Miért adok én erről kötelező levelet és nem más? — Azt előre felelem, hogy ezen pénznek, miután mint alaptőke 1835-től fogva már kamatol, mint ennek egy évi kamattya bevételi számadásomba bevezetve is vagyon; természetben már nem is kell meglennie. 'S hogy ez még csak 1835-nek végétől fogva kamatol, annak oka az, hogy ezen csekély alaptőkének lehetségét csak N. Bács Vármegyének folyamodásomra küldött adománnya eszközölhette, a' mi még csak 1834-dikben jutott egészen kezemhez. E' nélkül semmi sem mara-

dott volna a' Kaszszában. — 'S ezen pénz 1835-ben még nem kamatolhatott azért, mivel akkor még sok, nagy és költséges munkák történvén a' színházon, nem lehettem benne bizonyos, mennyi pénz marad, ha marad is. — A 2-dik kérdésre: miért adok ezen pénzről én kötelező levelet és nem más? — feleletem: azért, mert ezen pénzt, sőt ennél többet is, én költöttem el a' Füredi Színház' ügyében. Vállalkozásom' alkalmával pedig azt ki nem kötöttem, hogy a' személyemre teendő költségeket a' színház' kaszszájából térítendem meg magamnak. — Ennek története igen egyszerű. Eleinte gondolatom és szándékom az volt, hogy csak egy olly Játékszínt építek, melly elég téres legyen a' Füredi Publicumnak befogadására, de csak négy erős falból 's jó fedélből állyon, és tágos színpaddal 's jó ülő padokkal ellátva legyen. Ezt egy vagy legfellyebb két év alatt könnyen elvégeztethetőnek vélem. 'S hogy magamat a' sok aprólékos gondtól megmentsem, személyemre is azon kaszszából költöttem, 's hogy kétféle protocollumot ne kellyen vezetnem, ezen költségeket feljegyezni elmúlattam, gondolván, hogy a' számvetés' végével kitűnő hiány lesz az a' pénz, mellyet ezen vállalatom' ügyében magamra költöttem, de a' mit magam részéről ezen intézetre áldozván, viszsza fizetendek. Egyedül forsponton tett utaimat jegyzém-fel a' színház' költségei közé. De az emberi lélek, a' mívelttségben haladni törekvés olly hajlandó, jobbat, hasznosbat, szebbet, díszesbet kívánni, munkálni, munkálni, szerezni; hogy első, alant álló szándékomat, mind Füred tekinteteért, mind magam kedvéért csak hamar fellyebb emelni vágytam. Ezen álláspontból indultam ki, kivált miután tisztelt Első Alispányunknak, Deák Antal Úrnak közbenjárása után, szép helyet nyertem, 's czélul legott egy olly épületet tőztem ki magamnak, melly a' többi díszes épületek mellett ne úgy állyon, mint egy csűr. Több oldalról történtt biztatások, erős tökélletem azután arra bátorítottak, hogy pénzt kölcsönözzek, akkor csakugyan még igen bizonytalan kimenetelre: mert midőn ugyan akkor 's ott egy gazdag, özvegy magyar Dáma, ki Olasz országban is betekintett, indulatosan németűl beszéllve, kegyesen tárgyalá, milly szép volna itt egy körös körül szép oszlopokon álló folyosóval díszített Theatrom, hol a' vendégek, az árnyéknak Füreden olly nagy szűkében, a' szabad levegőben társalkodhatnának, — 's midőn én minden szépnek, kellemesnek ideállítására ajánlván szolgálatomat, készségemet, ugyan azon Dáma mégis csak annyival adakozott az építendő színházra, a' mennyivel egy díszesebb faragott

faoszlopot is alig lehetne egy csűrbe állítani; akkor reményem szárnya tollait hullatá ugyan; de biztam néhány hazafiban és magamban! 'S miután egy csűr forma Játékszín helyett egy bár nem pompás, de mégis igen csinos, díszes színházat állítottam, 's mivel ez mostani állapottyába csak hat és fél év alatt juthatott; természetes, hogy ennek ügyében, ennyi idő alatt tenni kelletett költségem is sokra növekedhetett. Számtalan oda tett útam, ott töltött napjaim, a' levelezések, lovag, gyalog posták, ajándékok, borravalók az említett kölcsönöknek nagyobb, de be nem számláltt kamattyaik, 's egyéb közbe jött, előre meg sem gondolhatott esetek okozák ezt. Miről azonban számot csak akkor tartoznám adni, ha ezt magamnak megtéríttetni kívánnám. Ezt illy hosszasan előadnom szükségtelen lett volna, ha az erántam támadott bizadalmatlanság és kétség felvilágosító válaszra nem kényszerít vala. Ezen pénzre nézve csak azért könyörgök a' T. N. Vármegyének, hogy miután ezen pénz nálam olly bátorságban vagyon, mint akár melliyik földbirtokos társomnál, ennek akár mikor történendő, vagy szükségesnek ítéltetendő felmondására már a' pénz' természetének tekintetéből is, mindenkor fél esztendőt engedni méltóztassék. Itt alázatosan javalni bátorkodom a' T. N. Vármegyének azt is, hogy ezen pénz a' Füredi Színháznak örök időkre olly tőkéje legyen, mellyhez nyúlni az engem követendő Főintézőnek se legyen soha szabad: mert ha a' színháznak évenkénti apró kárpótlásaira bizonyos költsége nem leend, néhány esztendő múlva elkerülhetetlen lessz folyton folyó romlása. Idegenektől koldulni pedig még tovább is, szégyen volna.

9. Ezen Füredi Színház, noha minden embernek véleménnye szerint ollyan, hogy akármelly kevesebb népességű provinciális városban is díszszel állhatna, még is talán két ezer ftal is kevesebb költségbe kerül vala, ha e' következő körülmények nehezítőleg nem járultak volna az építéshez, úgy mint:

a) A' Színháznak helye a' lehető legszebb, legczélszerűbb ugyan; de azon körülmény, hogy az épület' hátullya domb oldalba esett, miért a' színpad' pódiumának és szinte az egész épület alapjának másfél annyi mélységre kellett ásatni, és azon körülmény, hogy a' föld itt mind kőszikla volt, a' sokkal több napszám és szerszám romlás miatt, a' költséget igen szaporította; valamint az is, hogy az alap' helyéből kihányt kő csak apró [és használhatlan lévén] azt onnan mind fizetett fuvarok által kellett szerte szét hordatni, a' helyett, hogy ott használhattam volna.

b) Téglát helyben, vagy közel, sőt még Veszprémben sem kaphatván, azt nagy távolságról, Bándról kelle oda hordatni, és így a' drága téglát drága fuvarok által; míg Eszterházy gróf kérésemre, önhaszna által is kisztetvén, téglavetőt Arácsra nem állított. A' tégla, mellyet utóbb onnan vettem, még nincs megfizetve; 's bizom is benne, hogy a' lelkes Gróf, egyébiránt nagy Jóakaróm, ezt még ajándékúl is fogja hagyni. Bezerédy Mihály Praefectus Úrnak szíves, munkás szorgalmát itt lehetetlen köszönettel nem emlitenem.

c) A' színház fedél fájinak, noha ajándékul estek, a' távolság, költséges felmunkálás, és fuvarok miatt, kelleténél többe kerülését már Bevételi számadásomban emlitettem.

d) Miután a' színháznak homloka és pitvara már egészen megkészült, úgy mint az oszlop sor azt kívánta, 1834-ben a' Füredi Publicum egy örök idő olta hiányzó és rég áhított ütő órának oda szerzését határozá el, és erre pénzt gyűjtvén, a' maga épületébe, a' színházba kiváná állittatni. E' végre a' színház pitvarának és homlokának egész fedelét le kelle bontatnom, és más formába öntve, újra csináltatnom; Ez a színháznak új díszt szerzett; de költséget is Kaszszájának.

e) Mint hogy miolta a' világ áll, mindig voltak 's lesznek, kik nem csak tulajdon magokéhoz nyúltak, egy olly helyen, melly félesztendeig évenkint pusztán áll, 's hátúllyában sűrű, előtte folyvást járt országút, el lehet gondolni, felvigyázás nélkül milly prédára lehetett az ott halomra hányt állás deszka, tégla, mész, és minden egyéb épület szer minden időben, de különösen a' Cholera' idejében, miután Füredet minden háznak bérlői, és cselédei is ott hagyák. Azon télen a' gödrében földdel betakartt oltott mész is mind elhordatott. Sőt a' pénzes fuvarokkal öszve hordott murva is, sajtáronként eltűnt, a' haszonbérlők által szobák' sikálására fordittatván. De még tovább is ment a' sikálás mestersége: egygyik télen, zártt ajtóknál is, hihetőleg a' vas rostély nélkül szükölködő ablakokon törvén be magokat az orzók, a' díszítmények' köteleit is majd mind el vitték. Minden imígy elveszettnek helyre pótlása új költségeket okozott is minthogy tapasztalás szerint az illy károk leginkább akkor történtek, midőn a' Füredi vizet az országba szét hordó fuvarosok a' színház előtt menő országúton öszve csoportozva éjjeleztek, többnyire azoknak is lehet tulajdonitani. Ezek mind olly visszás esetek ugyan, mellyeket sajnálni lehet, de a' mellyek azon velem elégületlen úrakat is szintén úgy

érhetik vala, ha a 'Füredi Publicumnak bizodalma helyettem ő rájok esett volna.

10. Miután minden egyegyes Zala vármegyei adakozónak a' Füredi Színházra áldozott adománnyát felszámláltam, mint az aláírások' lajstroma bizonyíttya, az sül ki, hogy N. Zala Vármegye az egésznek csak mintegy ötödrészét adta, és nem többet. De ha hozzá számlálom azt, a' mit én a' Színház ügyében magamra költöttem, a' mit míg pénz volt, gondolom, igazságosan magamnak megtéríthettem volna, 's mégis alaptőkének benn hagyom, 's minthogy ezt úgy adom, mint Zala megyebéli; tehát N. Zala Vármegyének adakozása, ezzel egygyütt egy harmadát téendi, és így mégis valamennyié közül a' legnagyobb sommát. Ezen körülmény, és az, hogy én mint vállalkozó és végrehajtó ezen Intézetet, melylyet velem egygyütt egy Társaság' tulajdonává is tehettem volna, N. Zala Vármegyének adám által, csakugyan legnagyobb just is enged Zala Vármegyének a' legfőbb hatalom gyakorlásra ezen Intézet ügyében. 'S valameddig N. Zala Vármegye a' Füredi díszes Publicumnak, a' Színművészetnek, és azon Intézet létre hozását eszközlött hatóságoknak érdekeiket, bölcsesége szerint, illő figyelemre méltatva és öszve egygyeztetve fogja ezen hatalmát gyakorolni; bizonyos vagyok benne, hogy a' Nemzetnek köz hálaját megnyervén, magának örök nemzeti dicsőséget szerzend, 's miután a' Pesten most épülő színháznak Ő Felsége is 500 ezüst fkat ajándékozott; látszik, hogy az efféle Intézeteket maga a' kormány is pártfogására méltattya.

11. Midőn én az 1830-diki Augustus 9-kén tartott közgyülésben B. Füreden egy nemzeti színművészeti Intézet felállítására vállalkozásomat a' T. N. Vármegyének alázatos folyamodásommal és javallatimmal bejelentém, akkor arra hozott kegyes végzésében tudósításom ajánlására, a' T. N. Vármegye tőlem tudósítást kívánt, 's nem kötelezett számadásra: »*Mivel mind ezen épületnek elkészítése, mind a' Játszó Társaság az Igazgatót szükségképpen megkívánná, a' T. Karok és Rendek e' gyülésben jelen vóltt Kisfaludy Sándor Úrat megkérvén, ez azt el is fogadta, olly ajánlással, hogy ezen Játék Színnek folyamattyáról, állapottyáról 's előmeneteléről minden esztendei őszszel a' N. Vármegyének tudósítá-*

N. B. Az 1830., és a színháznak megnyitása előtt 1831diki bevétel 3860 f w. w. ½ x v. Én addig kiadtam 6418 f 7 xr. Ebből kitetszik az, hogy ha én pénzt nem kölcsönöztem volna, a' színházat annyira nem készíthettem volna el, hogy az 1831diki Július' elején megnyíttathassék.

sát megtenni fogja, 's e' végre ezen Végzés néki ki is fog adatni,« bölcsességgel fontolván-meg azt, hogy ez nem a' Vármegye' pénze, hanem általam szedett, és hazafiúi buzgóságomra, emberségemre bizott pénz; 's mint emberséges ember éreztem én azt: *promissum cadit in debitum!* De az évenként ajánlott Tudósítással Theóriában akkor többet igértem, mintsem praxisban megtarthattam: mert miről adhattam volna én első esztendőkben számot, mikor a' bejött pénz olly csekély volt a' Célhoz képest? mikor az épület nyakra főre folyton folyt? mikor az építtés a' nevemre, általam, áldozatokkal kölcsönzött pénzzel tétetett? — Kinek lehetett volna illy körülményekben Igaza, azon pénzekről, mellyek tulajdonim voltak, addig míg viszsza nem fizethettem, tőlem számot kérni? — 'S tanácsos lett volna-e, számot adván, azt mondanom: hogy én közel ötödfél ezer frtot vettem kölcsön, és ezzel ezt, amazt tettem? erre azon természetes választ nyerhettem volna: tartsd magadnak az illy számadást, mert a' Vármegyének az ő tudta, híre nélkül általad kölcsönzött pénzekre semmi gondgya; magad gondgya legyen a' viszsza fizetés, magad' kára a' veszteség. — 'S egy illyen Végzés, vagy illy közre jutott hír, nem szeghette volna-e nyakát a' Füredi Színháznak? 's nem lett volna-e még több káromra, hogy egy illy bizonytalan kimenetelű vállalatra vakmerő voltam, pénzeket kölcsönözni? — Ha a' számadást meghagyott, szoros kötelességemnek és hasznosnak tartottam volna, a' mit elmellőzni szándékom soha nem volt, [csakhogy egészen], bizonyosan el sem is mulasztottam volna. 'S vallyon azon darabos, apró számadás, mellyben panaszkodnom kellett volna, hogy nincs elegendő pénzem, lett volna-e jobb, szebb és vállalatomnak megfelelő? — vagy az, hogy én négy hónap alatt minden igazságos érzetű adakozónak csudájára, bámúlttára, olly célirányos, nagy és díszes színházat építettem és 1831-diki Július elején még meg is nyitottam, a' mit a' hírre odatódultt vidékbeli temérdek ember csak akkor hitt, midőn látta, és újra bámult, ha meggondolta, miből, miután sok volt ott (keveset kivévén) ki 2 ftól 25-ig adakozott, és még több, ki semmit sem adott. Valóban azon Urak is, kik számadásomat sürgetvén, talán azt gondolták, hogy pénzök zsebemben maradott, meggyőződhettek volna arról, hogy az általok adott néhány ft is, néhány napszámnak kifizetése által, benne lehet az épületben. És én örömest viszsza fizetem tizszerezve adakozásokat. Csak ők az én költségemet vállallyák által. Ha hazafiúi, 's pedig jól sikerűltt buzgóság valaha nem várt móddal jutal-

maztatott, hát rajtam megtörtént. 'S leginkább azt sajnálom és szégyenlem, hogy ez Zala Vármegyében történt, kinek megesmerését legigazságosabb jussal remélhetém. Miután azonban e' T. N. Vármegye azon akkori, engem keserítő Végzése beadott világositó, alázatos nyilatkozásomra, utóbb mind csekély szolgálatomat megesmerőleg, mind sérűltt hazafiságomat enyhitőleg méltóztatott magyarázni, annyira mennyire megnyugodtam. Azok, kik ezen nem érdemlett sértetésemnek okai voltak, vessenek lelkiesméretökkel számot. 'S ha talán ezen történetnek oka az lett volna, hogy én azon némelly urak által pártoltt Fekete Gábor színész társaságának a' Füredi Színházba fogadását elleneztem, mihez a' T. N. Vármegye által rám ruházott főigazgatói vállalatomnál fogva jussom volt; tettemet a' nyomban következő idő tellyes meggyőződhetésig igazlotta. Mert azon társaság Egerszeg után egy két igen csekély helyen adván silány mutatványait, mindenütt fenn sűltt annyira, hogy sehol Publicumot nem kapván, eloszlott, és a' Magyar színművészi világból, a' színművészet' szerencséjére egészen eltűnt. És nékem örülnöm kell, hogy N. Zala Vármegye' művészi mívelttségének és értelmeinek dicsőségét ellenkezésem által fenn tartani segithettem.

12. Végre kötelességemnek tartom némelly hazafi társaimnak a' Füredi Színház létrehozása körül tett szives munkásságokat itt nyilván dicsőittenem és részemről megköszönnöm: Deák Antal Úr, akkori Első Alispány Úr volt az, ki szives részvéte és közben járása által a' színháznak olly szép és czélirányos helyét Pozsonyban a' Sz: Mártoni Főapát Úrnál ki eszközlötte, miután ez eránt előbb sok akadály gördittetett előmbe.

Szalabéri Horváth János C. K. Kamarás, és utóbbi Első Alispány Úr egymás után két esztendőben a' Kaszszának szaporodását szives fáradsága által nem csak buzgón segitette, hanem tulajdon többszöri adománnyaival is nevelte 's fellyül rá a' színterembe egy becses függő lámpát ajándékozott.

Kerkapolyi István, akkori Főbíró Úr a' maga részéről ügyes és jeles hivatalos szolgálattya által munkálta a' Színháznak javát, a' benne játszandó társaságoknak szerencséjét, és Füred egész vidékének hasznát. Minden akármire vállalkozónak, ki akármelly mívelődésnek kifejlésére új ösvényt tör, akadályokkal kell küszködni, hol a' régi csapásnak előítéletei ellenkeznek. A' Füredi drága szállásoktól, és élettől a' színész társaságokat menteni kivánván, számokra a' színházban lakhelyet és konyhát akartam épi-

teni. Az uradalom ezt ellenezte: és az épitést megakasztotta. Kerkapolyi Úr volt az, ki ezt hivatalból szerencsésen ki eszközölte. — 'S midőn Esterházy Károly gróf felszóllitásomra Arácson örömest állitott volna téglavetőt; de a' közbirtokosság szokása szerint néki akadályokat vetett; ismét Kerkapolyi Úr volt az, ki ezt szerencsésen kieszközlötte. Ez előtt az egész vidék nagy fogyatkozást szenvedett a' téglában, mert Tihany magát sem győzte. Most a' szinház' támadásának köszöni a' vidék a' tégla bőséget, és a' Tihanyi Uradalom maga is annak köszönheti, hogy tavaly állitott pompás épületéhez Arácson elegendő téglát szerezhetett.

Dicsérettel kell emlitenem azt is, hogy Kerkapolyi Úr felszóllitására, a' Füredi nemesség is több ingyen fuvarosokkal segitette a' szinházat.

N. Veszprém Vármegyében Rohonczy József K. Tanácsos; és Első Alispány Úr, Vasban Niczky János, akkori Alispány és Ebergényi Benedek Táblabiró Urak, Bácsban Odry József Alispány és Markos Pál Táblabiró Urak mozditák elő a' Füredi Szinházra tett adakozásokat.

Végre hálátlanságnak tartanám Fülöpp József veszprémi Posta mester Úrnak hetedfél évi, fáradhatlan, buzgó szolgálattyát magasztalva nem emliteném. Ő volt a' szinháznak helybeli épitője, mellynek megnyitásakor, midőn ezen alkalomra irtt prológusomban a' boldogtalan Magyar Thalia sajnosan panaszlá ön hazájában ekkorig számüzettetését, a' hazafiúi érzelmek sűrű köny gyöngyökként csillogtak a' méllyen megindúltt nézők' 's hallgatók' szemeikben. Minden tekintetben, minden szó töredékben Zala Vármegyének hire neve dicsőűltt. Minden adakozó örülni látszott, hogy csekély adománya által illy édes hazafiúi éleményt szerezhessen szivének. Nála nélkül ez fel nem állhatott volna. Én ő néki ötszáz v. ft. honoráriumot szántam azon esetre, ha a' Kaszszában fölösleg maradna. Most meg kell neki tettének emlékével elégedni, és meg köszönnie, hogy legalább nem veszt. Egyébiránt, mint Füredi Házbirtokost Őtet a' T. N. Vármegyének kegyességébe alázatosan ajánlani, kötelességemnek tartom.

4.

Vélemény egy Zalában létesítendő állandó színtársulat felől.

Abdai Sándor és Munkácsi Pál színész Igazgatóknak a' végett beadott folyamodásokra és kérelmökre, miszerint más a' *Nemzetiségben előhaladó Megyék példájára* N. Zala Vármegye is a maga kebelében egy magyar színész társaságot állandóúl alapíttani, tartani és havonként fizetni kegyeskedgyék, a' T. Kk. és RR., mint minden hazafiúi és nemzeti érdeknek élénk pártolói, és gyors munkálói az alúlírtt tagokból álló választmányt bízták meg a' méltánylattal fogadott intézetnek létre hozását eszközölhető vélemények adásával és tervnek kidolgozásával.

Úgy látszik, hogy a' folyamodók a' magyar nemzetiségnek minden más lényegesebb 's nagyobbszerű tulajdonát, és kötelességeit fel sem véve, a' nemzetiséget csak abban helyezik, hogy a' helyhatóságok a' keblökbe szorúltt vándor színész társaságokat ápollyák, és fizessék, figyelembe sem véve a' külön helyhatóságoknak geographiai és statisztikai különböző állásaikat és helyeztetésöket, és ezen okból állítanak Zala megyének más, nevezetesen egy Győr megyét követésre méltó példáúl elébe: mert különben tudniok kellene, hogy Zala megye a' hazafiság' és nemzetiség' érzetében és terjesztésében soha nem csak hátra nem maradott, hanem koronként mellette 's érette az idő 's körülmények okoztta vészekkel küzdve, rendűlhetlen lelkületében néha maga, néha több társival kezet fogva állott 's áll most is a' Haza, és Nemzet előtt úgy, mint követésre méltó hazafiú és nemzeti Példa. De hogy a' folyamodók' eszméje és értelme szerint vett nemzetiség' érdekében sem maradott Zala megye hátra, sőt hogy ott, hol csak néhány hétig mulató míveltt Publicumot tudott, ott sem késett a' Színművészetnek házat és padot emelni segíteni, 's pedig már akkor, midőn az egész magyar hazában még csak Miskolcz épített házat a' magyar színészetnek, és a' magyar színész társaságok ország szerte csak pajtákban, színekben, félszerekben, vagy szoros korcsmai szobákban nyomorgatták el színi mutatványaikat, még akkor, midőn a' magyar királyi Városoknak régen épűltt színházaikban, a' Magyarnak kizárásával, a' Német nyelv begyeskedett, német színészek

uralkodtak, sőt az ország' szívében büszkén álló nagy színház is, hol csak németül játszatott, pompás homlokán a' magyart önhazájában gúnyolva *National Theater* nevet viselt; — még akkor, midőn a' mostani színészvilágnak fénylő csillagai csak kezdők voltak; Annak nyilvános és fenn álló Példája a' B. Füredi, a' Pesti akkori *német National Theaternak* vissza torlásául csak magyar színészeknek nyitott színház, melly bár nem egyedül Zala megyének erejével, hanem több lelkes megyéknek, és egyegyes lelkes hazafiaknak áldozatai által épültt; még is szellemi és anyagi oldalról tekintve, leginkább Zala megye néhány fija', nem szalmatűzként fellobbanó, 's hamar kialvó hazafiságának, csüggedhetlen fáradozásának és tettre felkűzdő cselekvései után, legalább a' meglehetősségig, czélra jutásának köszöni létét 's már tíz év ólta a' maga idő szakában folytonos díszlését.

Miután tehát Zala megye, nem hátra maradólag, hanem más megyék előtt, legalább helyzetét tekintve, legelőbb haladólag, sőt példáúl feltűzőleg ezt tette; mit előhozni egy intő vándor színész társaságnak szükségesnek véltem; most a' nevezett folyamodók által az is kívántatik, hogy Zala megyében állandó, kész pénzzel fizetett színi intézet alapíttassék, és pedig annyi évenkénti fizetéssel, mellyet 60.000 pengő forint tőke' évenkénti kamattyának kell tekintenünk.

[Felolvastatik a' folyamodás, és a' Vármegye határzata.]

T. Vál.! Véleményem szerint mind a' folyamodási tárgyra, mind Zala vármegyére nézve önként következendő kérdések támadnak; mikre, minthogy mind életkérdések, magunknak meg kell felelnünk, mielőtt a' feladott ügyben vélemény adáshoz, vagy éppen végrehajtási terv készítéshez fognánk. A' kérdések ezek:

1. Azon kérdésen, miszerint a' valóságos színművészet, a' szív és elmeképzésnek a' nemzetiség terjesztésének, a' nemzeti nyelv mívelődésének (hogy több, szép, hasznos oldalát elő ne számlállyam) leghatóbb eszköze 's múlatva tanító módgya lehet; — azon kérdésen, mondom, már országos közvélemény, és országos törvény által túl esvén, itt csak azon különös és a' folyamodó társaságot illető kérdést támasztom: színművészeknek lehet-e tartanunk a' folyamodó színészeket? — vagy csak egy öszve alakúlt olly' társaságnak, mellynek igazgatóji bírnak ugyan némi színművészeti esméretekkel; de mellékes, és mindig változó tagjai, csak kenyér kereset és munka kerülés végett ölték magokra a' már szerte bitorlott színész nevezetet. Mert egy olly tárgy, melly

nagy pénz erő kifejtést kíván, olly belső értékkel és becscsel bírjon, hogy ezt megérdemellye, és minden számos egyggyesek fizető kedvét megnyerni bírja. Miután ezen fizetés, kötelességgé nem tétethetvén, mindenkinek kedvező, vagy nem kedvező ítéletétől, és egészen szabad önkénnyétől függhet egyedül.

2. Feltévén azt, a' mi bizonyos 's mit senki sem tagadhat, ki csak fél Dramaturgiai esmérettel bír is, hogy a' folyamodó társaság a' színművészetnek legszerényebb követeléseit sem elégítheti ki, megérdemli-e azt, hogy Zala megyének már évek olta indítványozott, de csak indítványnál maradott lényegesebb szellemi és anyagi mívelődésünkre czélszerűbb intézkedései, milyenek a' népnevelés, a' már birtokában lévő jeles könyvtárnak köz haszonvételre felállítása, a' gazdasági Egyesület köz jólétünk előmozdítására munkálkodó Intézetének elő segéllése, félre vettetvén és örökké hátra hagyatván; a' Karok és Rendek soha nem felesleges pénz erejöket inkább erre fordítsák? — Jótétnek kereszteltethetnénk ugyan az illy cselekvést, mert élelmet keresőknek élelmet nyújtanánk; sőt jobbat nem esmerőknek itt-ott mulatságot is; de művészeti élményt magunknak csak ugyan keveset szereznénk.

3. A' magyar színművészeten régóta fekszik azon átok, miszerint többnyire minden színész Pár, mihelyt magában mindennapinál jobb 's néhányszor tapsot nyertt tehetséget érez, a' helyett hogy több magához hasonló, vagy tehetősebb színészekkel egy társaságba olvadva, a' színművészet' javára munkálkodnék, inkább munkakerülő, ujoncz tagokat gyűjt maga mellé és színész igazgató név alatt kalandozván be az országot, szerte kontárkodik a' színművészet rovására. Az a' kérdés: ezen átkot a' magyar színművészetben tovább is megmarasztani, sőt megörökíteni, hivatása lehet-e egy törvényhatóságnak? — Mert a' színmű értő sokat 's nagyot követel, és ha fizeti, jogosítva is van arra. A' kontárok pedig, a' jobbaknak törekvését is hiusítván, nem csak ki nem elégítnek, hanem sajnálat helyett is bosszúságot gerjesztenek.

4. B. Füreden szép, számos, sokat látott, hallott, vegyes, mívelt Publicum gyülekezik öszve; de — és erre jól figyelmezzünk — az évnek legforróbb szakában, midőn a' legremekebb színmű élménynek kedvét 's ingerét, a' legforróbb hazafiságnak áldozatokra kész szenvedelmét is képes csökkenteni a' színház' falai közé rekedtt hévségnek alkalmatlan tűrése, és a' színi előadások idejében, a' kellemes est' hűvében inkább a' szabad levegőben lenni, mozogni vágyás, és a' víz ivás és hideg ferdő után

természettől kívántt, 's orvosilag rendeltt sétálás — annyira, hogy meleg napokban eddig a' legjelesebb színész társaságok' Játékai sem nyerhettek teli házat. Tíz évi tapasztalásból már minden Füredi vendég tudgya, hogy a' legjobb színművek is csak néhány erőszakos hazafi' hol édesgető, hol gúnnyal ingerlő, 's néha erőltető kérelmének köszönhettek fél nézö Publicumot. Ha jelesebb színész társaságoknak sorsa Füreden ez lehetett; az a' kérdés: milly szerencsét reméllhet ott a' folyamodóknak sokkal allyabb társasága? — hol a' Publicum követelése igen nagy; silánysággal kielégíthető karzat pedig, vasárnapon kívül, nincsen: mert ez többnyire cselédségből áll. A' Tavaszi színész társaság volt tíz év olta a' leggyengébbik 's Füreden, noha Anbergy és nője, Erdős és nője a' Magyar Szini Világnak Jelesbikei közé tartoznak, 's Füreden mintegy otthonosak, és mindenkor kedveltettek, Pesten is szerentséjöket tevék 's kik mellett fellyül reá még néhány tűrhető színész; ha nem remekelhetett is, még is művészi fogalmat és szorgalmat mutatott, mi szerény nézők előtt könnyen kedvet talál; a' Füredi Publicumnak túlfeszített követelései miatt még is csak azért tudának megélni, mert némelly hazafiak 12 játékra (a' számos és tehetős Publicumtól) mondom, nagy nehezen 80 előfizetőt tudtak mondhatom csavarni. Miként járna ott egy ennél sokkal gyengébb, pártolásra számot nem tartható, de kevesebbet is érdemlő társaság? — A' részvétlenségnek örök panaszsza fogna morogni az üres falak között a' társaság' részéről; a' részvehetetlenségnek öröme jelentkeznék azok' részéről, kik máskor is kénytelen kelletlen látogattyák a' színházokat; — a' részvehetlenségnek bosszúja fogna a' műértőkben gerjedni, kik szívesen pártollyák a' színművészeket; de nem a' kontárokat, és többre becsűlik a' jó takácsot, fazokast, a' jó kaszást, kapást, mint a' rossz színészt. — Egyéb iránt a' N. Vármegyétől és a' Füredi Publicumtól eddig birtt tellyes hatalmamnál fogva a' Füredi Színház iránt már ez évben is rendelkeztem; sokkal előbb, mint sem a' T. Vármegye határozatát vettem; Miről azon órában lemondok, mellyben tíz évi tapasztalásim után, meggyőződésem és csekély dramaturgiai esméreteim szerint nem rendelkezhetem; mert a' N. Vármegye' illy folyamodók iránt gyakorolni szeretett kegyességének mi egy törvényhatóság' részéről mindig emberbaráti szeretet vonásának tekintethetik, a' színművészet iránt meggyőződésem után elfogadtam szigorú elveket feláldozni képes nem vagyok. Egyébiránt is, miután a' magyar szini világnak mind két nembeli Jelessei

a' Pesti színház tagjaivá lenni törekesznek, a' magyar színmű(vé)szeten függő átok mellett, Füredre innen tova aligha kerülend a' Publicumot kielégíthető társaság, és a' dicsőséggel megnyitott ottani színház aligha előbb utóbb a' bezáratásnak szégyenletes sorsára nem jutand. Azonban inkább történnyék ez, mint sem hogy a' lakott, de nem gyümölcsöző épületből keserű arczok, és részvétlenséget káromló szitkok, bosszonttsák a' Publicumot, és a' színművészet, ha mindgyárt bitorolva is, koldúlásra legyen kénytelen allyasodni. Illy eset a' Füredi Színházat kriptai örökös némaságra, 's csendre fogná kárhoztatni.

Eddig a' folyamodó színész társaságot illető kérdések és észrevételek; következnek a' folyamodóknak javallatai; hogy — miként, — micsoda Karok és Rendekbeli színész magistratus munkálkodásai mellett, — és micsoda dicsőségnek zászlója alatt alapítson, tartson és fizessen Zala megye a' maga kebelében egy színész társaságot, és pedig azt a' társaságot, melly, azt állíttya, és bizonyíttya, *hogy ő Zalában egy évig maga erejével is létezett.* Itt a' józan Logika támasztya az első kérdést, és a' folyamodók arra magok megfelelnek, úgy mint.

Te színész társaság azt kívánod Zala megyétől, hogy ő téged tartson és fizessen. Te már előre azt feleled erre: hogy egy évig már magad erejével is léteztél itten. Erre természetesen csak az lehet Zala megyének rövid válasza: örülök rajta, hogy itt magad erejével is létezhetsz; kívánok jó szerencsét, hogy létezhess tovább is; én semmi akadályt elődbe nem vetek. Sőt az 1000 v. ft. színészetre gyűjtött tőkének évenkénti kamattyát csekély jutalmúl neked adtam 's fogom adni mind addig, míg itt léssz tovább is, míg becsületesen viseled magadat, és kedvet találsz. Csak magad lehetsz és légy is szerencsédnek kovácscsa. De mi okból szedessem én a' te pénzedet mások által, ha volnának is, kik ezen nem dicső, hanem bajos foglalatosságot számadás terhe alatt magokra vállalnák, azért hogy ismét neked fizessem. Szedd azt magad, mi téged illet, 's ne mennyen annyi kézen keresztűl.

Miután azonban N. Zala Megye a' folyamodók kérelmét méltánylattal fogadván, minket bizott meg ezen tárgy iránti vélemény adással, a' javaslat-vizsgáláshoz kell látnunk:

1. *Egy részvényes Egyesület biztosíthatna egy színész társaságot Zalában is, úgy mint Győrött.* Könnyen kimondva itt példa állíttatik fel előttünk. De a' hasonlatosság igen sántikál. Győr közel 20.000 népességű királyi városban az ottani színész társa-

ságot biztosító részvényesek majdnem mind helyben laknak, vagy kik ott nem laknak, sok ideig ott mulatnak, és így a színi mutatványokban majdnem folyvást részesülhetnek. A' pénzt, mellyből a' társaság havonként fizettetik, egy részben vissza is nyerhetik. Kaszszájoknál egy biztost tartanak. De Zalának más a' Geographiája, más a' Statisztikája. Itt központi hely Zala Egerszeg, egy szegény mezőváros, hol színház nincsen. Hol egy tánczmulatság a' színjátszókat szokott színpadgyokról ki igazittya, Zalának központba sereglése rendesen csak az évnegyedi közgyűlések' alkalmával történik, mi akkor is csak egy pár napig tart. Mert a' fontosabb tárgyak felvétele után, az ottani silány létezhetés miatt, kiki haza siet. Akkor is a' távolabbi Karok 's Rendek és szorgalmasabb tisztviselők, dolgaik után látással elfoglalva lévén, alig nyerhetnek időt a' színház látogatására, 's ennél fogva a' feltehető legnagyobb Publicum sem igen nagyszámú. A' törvényszékek időszakában ez még kisebb számra kevesül. Zala megyében Egerszegen kívül csak három mezőváros létez, hol színi mutatványok adathatnak; ezek *Kanizsa, Keszthely, Sümegh.* Mit tehet Kanizsa, nem tudom; de hogy Keszthely csak egy két hétig, Sümegh egy hétig is alig tarthat el egy színész társaságot, csak annyira is, hogy mindennapi kenyerükön kívül még útra valójok is maradgyon, az bizonyos: mert a' Játékok egy olly szobában eshetnek meg, mellynek fele színpad; másik fele 50 nézőt bir meg, ha egygyik a' másik hátán ne üllyön. Mit reméllhet itt a' színész társaság? — mit a' részvényesek? — Illy képtelenségeknek fejtegetésére szót alig találhat az ember. Más helyeket Zalában nem esmerek, hol a' társaságnál nagyobb néző sereg gyűlhetne öszve, melly fizetne. De tegyük fel, hogy mind ezen helyeken színház és nagyobb népesség létezne; és mennyünk által a' részvényesekre.

2. A' folyamodók egy olly részvényes, az az színészeket fizető társaságot terveznek, melly havonkint nékik 300 pengő forintokat fizessen kész pénzben, mi évenként tesz 3600 p. fkat — melly summa 60.000 p. ftnak évenkénti kamattya. Szép pénz! Kivált a' mostani közönséges pénzhiányban! — Egy kis uradadalomnak tiszta jövedelme most alig mehet többre. — Ezen summának kiteremtésére 100 p. ftjával 36 részvényes kivántatik. Én egygyet sem esmerek Zalában, ki ennyit fizetne, ha fizethetne is: mert a' nagy Uradalmak' birtokosai közül egy sem lakik itt. — 50 p. ftjával 72 részvényes kivántatnék. Vannak többen, kik ezt megfizethetnék; de nem merek feltenni ötöt, kik ezt meg fizetnék

silány és évenként csak néhányszor használható mulatság és dicsőség fejébe. — Most szállyunk alább: 10 p. ftjával 360 részvényes kellene. Én nem merek feltenni 50 olly Rendet, ki ezt inkább egy szolgálónak évi bérére nem fizetné. — Most szállyunk legalább: 5 p. ftjával 720 fizetőre volna szükség. Merjünk-e feltenni száz fizetőt, ki 5 p. ftot inkább egy magyar hírlapért nem fizetne a' falukban lakó Rendek közül? — és ez még csak 500 p. ftra menne, mi a' kivánt summának még csak heted része sem volna. Mert Urak! mindenkor eszünkben tartsuk azt, hogy ezen pénzért még semmit sem látunk faluinkban, a' hol szerte lakunk; hogy szini mutatványt lássunk, akkor Egerszegre vagy Kanizsára, vagy Keszthelyre vagy Sümeghre kellene utáznunk és ott a' bemenetért még egy huszast kell fizetnünk, hogy színészeket, de nem színművészeket lássunk, és vagy fázzunk, vagy izzadgyunk. — De tegyük megint fel, hogy a' 3600 p. ftot Zala megyének (adná Isten!) szint olly pénz dúzs, mint folyamodásokat méltányló Rendei könnyen lefizetnék; az a' kérdés:

3. Minő rendszabás, minő kezelés által hajtathatnék ez végre? A folyamodók terve az: hogy N. Zala Megye akármiképpen — p. o. javallat szerint egy részvényes fizető társaság által teremtsen ki annyi pénzt, hogy a' folyamodó színész társaság havonként 300 — évenként 3600 p. p. forinttal biztositassék; melly summának egy részét tehetné a' játékokból bejöhető pénz. Erre nézve állandó küldöttségnek kellene kineveztetni, melly a' színészeket igazgatná, a' játékokat elrendelné; a' mutatványok' helyeit kijelelné, és a' pénzt a' részvényesektől is, a' Játékokból bevehetendőt is beszedvén, arról számot adni venni köteles lenne. Más szavakkal mondva ez annyit tesz: Ti színészek Zala megyében Urak lesztek: mert néktek Zala megye adózótokká válván, kóbor életötök nyugalmassá változand és fejedelmi sorsra emelkedtek: mert 100 négyszeg mértföld néktek adózand. A' titeket kormányzó Választmány' tagjai pedig béres szolgáitokká lesznek, kik nektek keresnek, pénzt szednek, és titeket pontosan havonként fizetnek. — Igen nagy szerénység még tőletek, hogy egygyik helyről a' másikra járván, még ingyen előfogatokat is nem kértek, mi a' Választmány tagjainak bizonyosan megtagadtatnék, és ez tellyes igazság szerint. — Itt még az is megjegyzendő: hogy Zala megye geográphiájához képest, az illy intézkedést kezelő fő Választmány mellé annyi al Választmány kellene, a' mennyi azon hely a' megyében, hol szini mutatványok adathatnának. Minden Választmány mellé

egy Jegyző, egy Perceptor és Ellenőr volna szükséges; és így legalább 40 személy volna ezen dicső hivatallal elfoglalva a' Megyében; kiknek szolgálni, utazni magok költségén, fizetni, számot adni volna tiszteletbeli kötelességök, azért, hogy a' folyamodók nem színművész, hanem színész társasága gond nélkül és kényelemmel élhessen. — Akár anyagi, akár szellemi, akár erkölcsi oldalról tekintsük a' dolgot, akár geographiai, akár statisztikai, akár törvényhatósági nézetből ítéllyük meg az ügyet, én egy illy tervet kivihetlennek, végrehajthatlannak tartok, mert más álmadozni, ábrándozni, példák után másokat majmolni akarni különböző helyzetekben és körülményekben is; és homlok egyenest más, gyakorlatilag valamit valósíthatni. Képtelenséget valósítani lehetetlen. Azt kérdem még: ezen színész magistratuális hivatalokat kik vállalnák fel? — A' magány Rendek közűl, kikre végzés által ezt tolni nem lehet, aligha valaki. — Hát a' szolgabírák nyakába vettessenek? Akkor ezek csak mondgyák fel azon kötelességöket, mellyeket nyolcz század ólta nékik állományunk' törvényei, rendeletei és szokásai szabtak, és szintén minden országgyűlés, minden megyegyűlés szaporított: mert esmerni kell a' színész világot, annak kedélyeit, szeszélyeit, rendetlenségeit, törvénykivüliségeit, szilaj csapodárkodásait, veszekedéseit, hogy fogalma lehessen valakinek azon gondokról, mellyekkel ezek Ügyviselőjiket elfoglalnák. A' mezei rendőrség, az időkornak legüdvösebb törvénnye, mi anyagi életkérdés, a' mezei bíráknak káros hiánnya miatt nem vétethetik gyakorlatba, mert a' szolgabírák a' megyei egyéb munkákkal, dolgokkal egészen elfoglaltatvák; azt kérdem: a' lehetségnek határain innen, vagy túl esik-e a' színészek' ügyével foglalkozhatás? — mit csak ezen Uraknak lehetne bizonyosan nem telyesíthetendő parancsképpen meghagyni. A' színész egyesületek a' nyári időt mondgyák megbuktató időszaknak; vallyon a' színészekre megyei felügyelés, mint ez tervezve van, nem buktatná-e meg a' megyei ügyeknek most is elég akaratos, akadékos folyamattyát?

4. A' folyamodó színész társaság azon dicsőséggel kívánnya Zala megyének, a' tervezett mód szerinti pártfogását megköszönni, hogy *Zala megyei színész társaságnak nevét és czímjét öltené magára,* melly mintegy azt hirdetné a' nemzetnek: hogy Zala megye is neki indul a' nemzetiségnek pállyáján, az ő eszméjök, 's véleményök szerinti haladásnak. Zala megye sok, bár nem Papi, hanem emberi eminentiát, sok, bár nem udvari, hanem polgári

Excellentiát bír kebelében, kik által lelkesíttetvén, hazafiúi szelleménél fogva, a' nemzet előtt nevezetes jelességre, a' kormány előtt jellemének ingathatlan, tántoríthatlan, rettenthetlen szilárdsága', és törvényessége' tekintetéből jelentőségre vihatta-fel magát; hogy dicsősége tellyes legyen, csak az volna még hátra, hogy ezen társaságnak az ő nevét viselni megengedvén, ez által a' szépművészeti, és dramaturgiai esmeretlenség és értelmetlenségnek béllyegét engedgye magára üttetni: mert valamint a' követ utasítás mellett képvisel egy törvényhatóságot az országgyűlésen, úgy egy erőltetve pártolt és Megye nevet viselő színész társaság azon Megye' szépművészeti és dramaturgiai jó vagy rossz ízlésének, tudománnyának vagy tudatlanságának, ebbéli mívelttsége' vagy míveletlenségének képviselője a' Nemzet előtt.

Városok' nevét, hol játszanak, addig, míg ott játszanak, színész társaságok viselhetik ugyan; de megyéje' nevét még egy Törvényhatóság sem engedte színész társaságok által bitoroltatni: mert egy, kivált vándorló színész társaság ma, ha művészileg nem is, de emberileg tűrhető viseletű tagokból állhat, holnap pedig olly egyedekből, kik a' viseltt névnek gyalázattyára lehetnének. Valamint a' társat társáról, úgy a' pártfogót pártfogolttyáról szokás ítélni.

Mind ezen előhordott okoknál fogva én a' folyamodók kérelmének tellyesíthetését, javallott tervöknek kivihetőségét a' legbizonyosabb lehetetlenségek' sorsához számlálom. Értem a' fizetést. Aláírás még nem bizonyos fizetés. Ezt számtalan, részvéti felhevűlésben történt aláírások igazollyák nálunk is, más helyeken is. Az alá írtt pénz, nem mindenkor megvehető, sőt nem is követelhetendő pénz.

Végre minthogy már másodszor van itt azon eset, hogy a' Zalában megfordúlt vándor színész társaság a' Balaton Füredi színházat kéri, és a' T. N. Vármegye a' méltánylattal fogadott kérelmet hozzám utasítván, én, mintegy tűz és víz közé szorítva, azon nehéz, kellemetlen, keblemet sértő helyzetbe állíttatom, hogy vagy a' N. Vármegyének, vagy a' Füredi Publicumnak kedvét, kívánságát kell megszegnem, holott mindeniknek tetszését megnyerni volna törekvésem fő czéllya; elkerülhetlenűl szükségesnek ítélem, hogy a' Füredi Színháznak léte, természete, tulajdonsága, érdekei 's viszonyai kifejtessenek, és ügye, minden öszveütközéseknek elhárítása végett, az igazságnak, törvényességnek, illendőségnek, rendeltetési czélszerűségnek, művészeti fogalomnak, tulaj-

donosi jognak, következetességnek elveire alapítva meghatároztassék. Ezen itt elsősorban eszmék okszerű megfontolásának köszönhetem most is, hogy én az Egerszegen játszó színész társaság' iránti szívességnek ömlengésében, a' Füredi Publicumnak meghatalmazott képviselője, és N. Zala Megyének is eddig az Intézet' érdekeit és fennállását rendező szinte meghatalmazott kormányzója el nem mellőztettem: Itt következő kérdések forognak fenn:

1. *Ki a' Füredi színháznak tulajdonosa?* — A' Természet' és ország' törvényei szerint azok, kiknek költségével ez felépült. Ezen költséghez járultak az országnak minden részéből Füredre több évek folytában gyűltt vendégek, mint Egyedek. Utóbbi folyamodásai után hozzá járultak N. Bács, Veszprém, Vas, Zala megyék, mint hatóságok. És így a' Füredi Színháznak kétségen kívüli Tulajdonosa lőn és marad a' Füredi Publicumnak mindenkori örökösse a' Füredi Publicum.

2. Miután én a' Füredi Színháznak gondolója, építője, azon oknál fogva, miszerint anyagilag, és szellemileg, testileg és erkölcsileg ezen Intézetért legtöbbet áldoztam — főbb részvényesi 's némileg szerzői jogomnál fogva — a' Füredi Színházat N. Zala megyének ajánlottam, és adtam által, mint azon Hatóságnak, mellynek kebelében Füred létez, mellyhez én is születésem, birtokom és életem által tartozom, azon Hatóságnak, melly, ha pénz értékkel nem is, de hatóságilag, az az morális ereje, tehetsége, részvéte, munkálkodása, tekintete és jelentősége által, magamat is, ki ezen érdemben legtöbbet tettem, ki nélkül semmi nem történhetett volna, Zalához számlálva, a' többi résztvevő Hatóságok felett legtöbb érdemmel járult ezen épületnek és színművészi Intézetnek létrehozhatásához; Ezt én annál bátrabban mertem cselekedni, mivel a' feltétel, mi nélkül semmi sem történt, és senki egy fillért adni nem akart volna, az volt: hogy a' színháznak mind felépítését én, mind az egész Intézetnek kormánnyát és vállalyam magamra, kiben a' Publicumnak bizodalma egybe pontosúlt. Én pedig az Intézetet az által véltem legbiztosabb Jövendőre alapíthatni, ha azt Zala megye', lelkességében és törvényszerűségében soha nem változandó Hatóságának adom által; — minthogy azonban én ezen általadási lépésre a' Füredi Publicum által felhatalmazva nem voltam: — az a' kérdés: *ha N. Zala Megye közönsége a' Füredi Színház iránt Tulajdonosi, vagy hatóságilag pártfogóji és oltalmazói joggal rendelkezhetik, és határozhat-e?* — Midőn 1835-ben N. Zala Megye engem nem kérdezve Fekete Gábornak

Egerszegen kedvet találtt Társaságát általam Füredre alkalmaztatni rendelte, és én a' fellyebb említett eszméknél fogva, Ügyviselésemről és Főkormányomról inkább lemondtam, mint sem a' Füredi Publicumot, 's annak ízlését, 's követeléseit a' Z. Egerszegi Publicum' önkénnyének alárendellyem, mellynek egyegyes tagjait véve sokkal számosabban vannak, kik a' Füredi Színház' létrehozásához egy fillérrel sem járultak, és még is szavaznak, kik a' Füredi Színháznak viszonyait, és Publicumnak természetét nem esmerik, és még is szavaznak; akkor Füreden e' miatt nagy zaj támadott, és a' Füredi Publicum késznek nyilatkozott a' színházat mint tulajdonát inkább bezárni, és más köz czélra fordítani, mint sem abba más társaságot ereszszen, mint mellyet képviselője (én) oda rendelni jónak tartott, kinek elveit és véleményét e' tárgyra nézve mindenkor helyeslette. És általlyában azon véleménnyét nyilatkoztatta: hogy képviselője azt Zala megyének semmi esetre sem tulajdonosi joggal által nem adhatta, hanem csak törvényhatósági pártfogásába, oltalmába, védelmébe és hazafiúi részvétébe ajánlhatta. Mi iránt részvényes testületileg jelentést tett volna, ha N. Zala Vármegye akkori határozatát meg nem másíttya és lemondó képviselőjét előbbi tellyes hatáskörébe vissza nem helyezi vala.

A' Balaton' melléke általlyában, Füred különösen Zala megyének azon vidéke, melly mint egyegyik legszebb tájképe a' Hazának, a' Nemzet előtt szint olly érdekes anyagi oldalról, mint Zala megye lelkülete szellemi tekintetből. Szépsége a' külföldi Vendégek által már Európai hírre emelkedett. Azért Füred' érdekeit kiemelve folyvást figyelemmel nem tartani Zala részéről, kár, — azokat mellékes pártérdekeknek feláldozni vétek volna. Tudományt, művészetet, ízlést szavazat többségére bízni, czéltévesztett. Én, részemről a' Füredi Színháznak naponként alkalmatlanabbá és terhesebbé váló ügyviseléséről örömest lemondok; de Fürednek, Publicumának, és Vidéke' lakosainak mindenkor érdemszerinti ügyvédője maradok.

Minthogy tehát előre látható, miképen ezután is meg újúlhatnának a' vándor színészek' által teendő folyamodások, és pártos, művészetileg hivatlanok, és nem fizetés' okából jogtalanok' többsége által olly határozat szavaztathatnék, mi a' színművészet, és a' Füredi Publicum' érdekeivel ellenkezőleg munkálkodnék, szükséges, hogy ezen kérdések egyszer mindenkorra eldöntessenek, és másolhatlan határozat által elintéztessenek. Mert nem

könnyelmű, vakmerő elbizottság volt azon, a' *Honművész* úttyán közlött Jelentés, miszerint a' Jelentő a' Füredi Színházat már Abdai társaságának adta kezébe; holott még a' folyamodás előtt én ez iránt már a' Pécsi társaságot biztosítottam. Illy hivatlan Jelentések a' Füredi Publicumot elkedvetlenítik, és a' jobb társaságoknak Füredre czélzott szándékát máshová térítik; egyszersmind Zala megyének színművészeti értelmességét is gyanúba hozzák.

Ezeket a' T. Választmánynak előadni szükségesnek tartottam. Én a' véleményadásban a' többségnek hódolok. De fenntartom magamnak, a' N. Vármegye határozata után azt cselekedni, a' mit keblem' érzése, Eszem' nézete szerint jónak, illőnek, jogszerűnek, igazságosnak ítélendek.

A ZALAEGERSZEGI KASZINÓ ÜGYÉBEN.

Caszszinó Felállíttása.

Pesten egy Nemzeti Caszszinó' felállítása, — [Gróf] Széchényi István Grófnak örök hálát érdemlő míve — olly szerencsés Intézet, melly társalkodási és közlési, gazdasági és kereskedési, tudományi és művészi, általlyában nemzeti 's mívelődési tekintetekből olly jóltévőleg, sőt mondhatni: elragadólag hatott az egész Hazára és Nemzetre, hogy ez, mint egy közhasznot, életkellemet árasztó, fényes példa mindenütt követőkre talált, valahol a hazafiaknak szívök és lelkök a' mindennapi élet avas senyvedelmén fellyül emelkedvén, a' Jobb, Szebb 's Nagyobb után indulni képesek. Alig van már Hazánkban megye, város, vagy népesebb helység, hol illy Caszszinó, illy társasági egygyesület nem állíttatott volna. Egyedül Zala vármegye maradott itt hátra, melly egyéberánt hazafiúi önérzéssel mondhattya: hogy mindenekben, a' mi a' Hazának és Nemzetnek Javára, és dicsőségére *(van)*, eddig vagy előljárt, vagy az elsőkkel versenyzett. Holott, ha megyénket, akár topographiai, [akár geographiai], akár statistikai szempontból tekintjük, egy vármegyének sem vala olly nagy szüksége, mint ennek, egy olly Caszszinóra, melly által Zala Egerszegben, úgy mint gyűlésponti helyben, a' Megyebéli Karok és Rendek által századok ólta érzett, tapasztaltt, és a' Közjónak mindig kárára váló számtalan hiány és fogyatkozás annyira, mennyire kipótoltatnék, melly által a' helybeli számtalan alkalmatlanság, kellemetlenség, jóllétet és egésséget rontó szolgálattól visszatartóztató [hivatalokat] 's a' tisztviselést általlyában nyomasztó ok és körülállás majdnem egészen elhárittatnék. A' nézetek következendők:

1. Z. Egerszegnek fekvése lapányos, ugyan azért nedves, és így az esztendőnek háromnegyedében többnyire sáros és egésségtelen. A' jobb épületek a' Tisztviselők által elfoglalva lévén, a' Karoknak és Rendeknek, kik közül a' helybéli egy egyetlenegy, ronda fogadóban csak kevés szállhat, többnyire olly szűk, alacsony, alkalmatlan, és az egésségnek ártalmas hajlékokban kell magokat megvonniok, mellyekben [a' Gyűléseknek] többnyire egy hétig vagy tovább is tartatni szokott gyűléseknek idejét kiállani, vagy lehetetlen, vagy igen nagy egésség koczkáztatás, és jóllét-

áldozat. A' Caszszinó, mint egy jobb épületben gyülekező Egyesület ez oldalról nagy hiányt és fogyatkozást pótolna annyiból, hogy a' Karok és Rendek ott nappalaikat, sőt az éjnek egy részét is, kellemes, barátságos, atyafias, mulatságos társaságban, barátságos beszélgetésekkel, tanácskozásokkal, közlésekkel, játékkal, ujság vagy folyóírás olvasással tölthetnék, változó és különböző kénnyök kedvök szerint.

2. Egy Urat esmerő helyekben, az Uradalmak a' közönségre nézve káros, csak egyedül magoknak használó monopóliumot gyakorolván, Z. Egerszegen is csak egygyetlen egy megszállható Fogadó vagyon, melly szűk és ronda, egy még szükebb 's rondább kávéházzal, melly a' gyűlésből széllyedező Rendeknek egygyetlenegy nyomorúltt egygyesület pontyok, melly csak kevés vendéget bír meg, 's a' hol mulatni, mindenkinek hasonló jussa vagyon, — ha csak az otthon megszokott jobblét ingerénél fogva a' jobb szállásokban lakó Főbb tisztviselőknek nyakokon nem akarnak szüntelen fanyalogni. De ki fogja azt tagadhatni, hogy ez alkalmatlan, sőt terhes és káros mind a' Tisztviselőknek, mind a' Rendeknek. — A' Tisztviselőknek azért, mert a' gyűlés' ideje alatt őket elfoglalni szokott hivatalos dolgokban, gondokban, irásokban, kötelességekben a' vendégek által háborgattatván, a' nappal múlasztottat éjjelezéssel kell pótolniok, egésségök' romlásával, hogy rendben maradgyanak; vagy kénytelenek hátra maradni, a' mi a' becsületet méllyebben érzőnek nehezen esik. A' Rendeknek azért: mert a' Megyének hoszszúra nyúló fekvése, a' Tisztviselőknek tétova tenni szokott köteles járások miatt, a' Rendek bajaiknak, ügyeiknek, panaszaiknak Bíró elejbe terjesztésöket a' Gyűlésre tartván, hol a' Tisztviselőknek megjelenése bizonyos, ezekkel ott is, vendégek által elfoglalva lévén, vagy alig szóllhatnak, vagy mind a' két rész csak elfogúlttsággal teheti a' maga részéről teendőket. A' Caszszinó ezen alkalmatlan, kellemetlen és káros helyzetből mind a' Rendeket, mind a' Tisztviselőket egészen kivonnya: mert a' Rendek a' Caszszinóban mulatozván nem fognak a' Tisztviselők' nyakán ülni, kik magok lévén rendesebben láthatnak foglalotosságaikhoz, az előttök forgó ügyek eránt nagyobb figyelemmel értekezhetnek, és közgyűlés alatti kötelességeiket nagyobb pontossággal tellyesíthetik; — végre a' napi rendből ki . . . . . enni akarván, ők is a' Caszszinóba mehetnek társalkodni, és múlatni; hol azt személyenkint kiki a' maga kedve, tehetsége és erszénnye szerint, biztos helyben és társaságban teheti.

3. Ugyan azon okból, minthogy Egerszegen csak azon egy szűk és ronda fogadó vagyon, ki nem tudgya azt, hogy abban a' vendéglátás, az étel, ital, és szolgálat kimondhatatlanúl rossz, hiános, mocskos, annyira, hogy sokan a' jobb és tisztább élethez szokott Rendek közűl onnan undorodást és betegséget vittek gyakran haza. De a' mi még nehezebb és rosszabb, az, hogy ezen egy fogadó a' Rendeket, mihelyt nagyobb számmal gyűlnek öszve, egy tized részben sem képes és elégséges még a' legsilányabb eledelekkel is ellátni; úgy hogy a' ki a' főbb Tisztviselők' asztalához meghíva nincsen, gyakran a' piaczon ülő kofákhoz kénytelen folyamodni, hogy éhét elvehesse. Ez, és általlyában Egerszegnek, olly sok vendéget látni, nyomorúságos tehetetlensége, volt elejétől fogva oka annak, a' mit szinte pironkodva és szégyenkedve kell megvallanunk, hogy a' Rendek, állati ingereiktől ösztönöztetve, kivált az Alispányok választásánál, kénytelenek voltak a' választandóknak nem csak személyes tulajdonságaikat, tudománnyokat, ügyességöket, hanem birtokbeli tehetségöket is, és ezen oldalt néha, a' Közjónak tetemes kárára, még nagyobb tekintetbe venni, — szemmel tartván mindig azt, ha van-e annyi értéke, hogy a' Karokat és Rendeket, kik egyéberánt a' fogadóban el nem élhetnének, a' Gyűlés alatt megvendégelhesse. Ezen szerencsétlen helyzet volt oka annak, hogy Zala vármegyében a' sorstól szűkebb mértékben áldott, kevesebb birtokú Al Ispányok, ha emberséges és becsületes emberek voltak, megromlottak; ha pedig azok nem voltak, a' nemest és nemtelent szemtelenűl zsarolták, és azon ürügy alatt, hogy a' Rendeket vendégelniök kellett, magoknak szereztek, 's a' hivatalra a' zsaroltt köznép' átkát vonván, azt meggyalázták. — Ezen bajtól, és lehet mondani, gyalázattól, egy Caszszinó' felállíttása egészen megmenti a' Rendeket, ha ezt úgy intézik és alapíttyák, a' mi elkerülhetlenűl szükséges is, hogy a' Caszszinó épületben a' Részvényesek egy szakácsot tartván, magok főzessenek magoknak, és magok borát igyák. Ezt érinteni ezen felszólíttásban szükségesnek tartottam ugyan; de ennek elintézését, elrendelését egy a' részvényesek öszvesége által szavazat többségével kinevezendő Választmánynak kell majd megállapíttani. Így el fogjuk érni azon szent és igazságos czélt, hogy minekutánna a' Rendek Egerszegen a' Caszszinóban, a' magok költségén is el fognak élhetni, nem lesz többé annyira szükségök a' Tisztviselőknek csak a' vak sors által áldottabb tehetőseket, hanem a' hivatalhoz szükséges tulajdonokkal, tudományokkal, erkölcsökkel és tehetségekkel bíró

embereket keresni, legyenek azok akár nagyobb, akár kissebb birtokúak, csak hogy emberséges, lelkes Férjfiak, és jó, és erős hazafiak legyenek.

4. Zala Vármegyének Rendei száz négyszeg mértföldön elszórva lakván, Egerszegen pedig a' szükséges közlésekre, értekezésekre, és elő tanácskozásokra helyök, sem alkalmok nem lévén, ha a' főbb Tisztviselőknek néhány közelebb barátit kiveszszük, a' Gyűlés termében minden előleges készület és tudósíttás nélkül szoktak eddig öszve seregleni; és ez oka annak, hogy, mint sokszor tapasztaltuk, az előfordúló nevezetesebb, fontosabb tárgy egy egész napi ülést is elfoglalt; míg előértekezések és tanácskozások hiánya miatt az ügy, végre, hosszas, zajos, és néha szinte kicsapongó szóváltások és vitatkozások után köz végzéssé és határozattá érhetett. A' Vármegyék' gyűlései, mellyeknek végzéseitől országos intézetek néha úgy függnek, mint egyegyes polgári ügyek elrendeltetései, kissebb körben ugyan, de mégis szinte országgyűlési, 's hogy Európai kifejezéssel éllyek, parliamenti természettel bírnak, úgy hogy a' Hazának törvényes alkotvánnya, a' Nemzeti és polgári Jogoknak fenntartása, az országnak javai és kárai ezekből úgy folynak, mint egy forrásból ömlő 's kormány hajókat hordó nagy folyam.

Egy Caszszinónak felállása gyűléseinknek egészen más, nemesebb, díszesebb, elmésebb, serényebb folyamatot adna: mert a' gyűlésben előfordulandó tárgyak ott a' Rendek nagy része által előre meg hányatván, a' végzések és határozatok nemcsak helyesebbek, czélerányosabbak, tökélletesebbek fognának lenni, hanem kevesebb szóváltásba is kerűlvén, a' gyűlések a' mostaniakhoz képest talán egy negyed részszel kevesebb időt foglalnának.

A' Caszszinó felállítása által a' Rendek általlyában jobb létet nyervén, több napokig vehetnének, 's bizonyosan vennének is részt a' köz tanácskozásokban, és határozásokban; és így azon örökös panaszok az egyegyes Rendeknek, hogy ügyök már csak akkor vétetvén-fel, midőn néhány ember csak maga maradott és végzett — a végzések néha nagy elégedetlenségre adnak okot — egészen megszűnnének — holott a' gyűléshelyről csak hamar széllyel oszló Rendek magok okai ezen panasznak, minekutánna a' sok tárgy közül némellyeknek csakugyan utolsóknak kell maradni; és a' közügynek igazság szerint mindenkor meg kell előzni az egyegyes emberek' ügyét.

Az Egerszegi Kaszszinó Alap Rajza.

Az Egerszegen felállíttandó Kaszszinónak főczéllya az ott öszvegyülő, és napokig tartózkodó Rendeknek erkölcsi és testi Jólléte lévén, a' mennyire azt ott eszközöltetni a' hely, és környülállások engedik; szükséges, hogy az egy törvényes alkotvány' természetével bírjon, melly a' Részvényesek' megegygyező öszvesége által kezdődik. Ennek a' Részvényesek' többsége által hozott, és megállapított Rendszabásai törvény' erejével bírjanak, mellyeket megsérteni senkinek szabad nem lészen, míg azok a' többség által vagy meg nem változtattatnak, vagy el nem törletnek. Javallatim a' Kaszszinó' alkotvány' megalapíttására következendők:

1. Valamint minden nemzeti nagy alkotványnak, úgy minden több tagból álló Egyesületnek is, egy végrehajtó hatalommal felruházott képviselő Tisztségre van szüksége, melly annak ügyét a' Részvényesek által tett végzések és határzatok szerint, a' Részvényesek' nevében kormányozza. Én egy kilencz személyből álló választmányt javallok, egy rendes Elölülővel, és egy helyettes Elölülővel. Ezeket a' Részvényesek' öszvesége, közgyűlésben, szavazat többségével választyák. Ezen választmányra legyen bízva a' Kaszszinó alapíttásának, elrendelésének, a' szükséges bútorokkal, az Intézethez megkívántató emberekkel, cselédekkel, eszközökkel etc. ellátásának kötelessége.

2. A választmánynak egygyik tagja, vagy más akárki, az Intézetnek helybéli Gondviselője és Felügyelője legyen, ki a' választmány' nevében, mint meghatalmazott, tesz és rendel a' választmány' távollétében, gazdálkodik, pénzt assignál, 's különösen a' választmány által elfogadott bort beszerzi. Ez nem kevés gonddal járó hivatal lévén, ha a' Kaszszinó egyszer jó lábon állana, bizonyos fizetési jutalmat érdemelne. Kezdetre Koppányi Ferencz Táblabíró Urat bátorkodom ajánlani, a' ki a' Rendek eránt érzett szivességből ezt most ingyen felvállalni igérkezett, kinek szíves embersége, és hivatalbéli pontossága egyéberánt esmeretes és nagyrabecsülést érdemlő.

3. Szükséges egy Pénztárnok, egy Ellenőrrel. Ezek a' Pénzt beveszik, az Assignatiók szerint kiadgyák, és a' pénztárnok, egygyik közgyűléstől a' másikig számot ád.

4. Szükséges egy Szakács. Ennek Conventiójába olly fizetés legyen, mellyből becsületesen élhessen; és a' megkivántató cselédeket is elfarthassa: mert egy étellel udvarló, és egy segéd főző: és egy szolgáló nélkül semmi esetre el nem lehet. Sőt, ha a' bort is keze alá veszi, akkor egy kádár legényre is nagy szüksége leend. Csak hogy ezen esetre szoros számot tartoznék a' borról adni. Egyéb asztali szolgálatokat, ebéd és vacsora felett, a' Részvényesek cselédei, a' Katonák, hajdúk vihetnének végre. A' Szakácsra nézve itt a' követekezendőket merem javallani:

a) A' Szakács tartozzék minden részvényesnek portzio számra ételt adni, hogy kiki a' maga' kénnyére, erszénnyéhez képest ehessék. Minthogy azonban portzio számra enni a' részvényesnek hasznosabb, a' szakácsnak portzio számra adni, károsabb; tehát a' Választmány a' szakácscsal egygyetértve az ételek árát úgy fogja szabni, hogy sem a' főző, sem az evő ne károsodgyanak. Minthogy a' szakács az ételadásban úgy tekintetik, mint egy vendéglő, ki a' maga költségére főz; tehát a Választmány az eleség, Ivás és zsiradék folyó árrához képest, időnként mérsékletes étel Tariffát fog kiszabni; mellyhez mind a' Vendégek, mind a' vendéglő magukat alkalmazni tartoznak.

b) A' Szakács több ételt hatnál nem tartozik készitteni, úgy mint: Levest, marhahúst mártással, zöldséget, tésztát, Becsinálttat és Sülttet salátával. Ennél többet a' részvényeseknek portzionként kivánni nem szabad. Mindazonáltal akár egygyes részvényes, akár egy részvényesekből öszvealló társaság, a' szakácscsal kölcsönös egygyességre tetszésök szerint léphetnek: A' különös étkeknek a' szakács maga szabhattya árokat.

c) A' Szakács csak az általa kezére vett konyha eszközökről tartozik felelni, mellyeket a' Kaszszinó szerzend be. Ide nem értetvén a' Cserép edények, mellyeket a' szakács tartozik magának megszerezni. A' többi házi és asztali szer, úgymint: Tálak, tányérok, kések, villák, asztali ruhák, gyertyatartók, mellyeket a' Választmány a' Kaszszinó költségén fog beszerezni, egy különösen fogadandó házmesternek felvigyázása és számadása alatt fog állani, kinek kötelessége lészen a' tisztogatás és mosatás a' Kaszszinó számára. Véleményem szerint azonban sokkal hasznosabb volna a' Kaszszinóba, több fizetéssel egy olly Vendéglőt szerezni, ki az asztalokon, székeken kivül minden egyéb, asztalhoz, evéshez, iváshoz tartozó szerekkel és ruhákkal a' Kaszszinót maga látná el.

d) Kávét mind reggel, mind ebédután a' Szakács adni tartozzék ugyan; de annak maga szabhattya árrát, és azért maga is adgyon kávés edényeket.

e) A' Szakácsnak conventiós fája lessz ugyan; de a' főzéshez maga fogja venni a' fát. A' Választmány gondgya légyen a' fának könnyebb, és bizonyos beszerzése. Ha a' Kaszszinó egyszer folyamatban lessz; találkozni fognak Uraságok, kik a' Kaszszinót örömest el fogják fával tartani: mert ez egygyik ága lehet jövedelmöknek.

f) Hogy a' Kaszszinó vadakban szükséget ne szenvedjen, a' Választmány a' Szakácscsal egy Tariffát fog kidolgozni és köz hírré tenni, melly szerint a' vadnak minden neme, nagy és kis gyűlések, úgy törvényszékek alkalmával bevétetni és kifizettetni fog.

5. Szükséges egy Házmester, ki a' Kaszszinó épületére, szobákra, házi bútorokra fel vigyázzon. A' kéményeket, szobákat etc. tisztogattassa.

6. Szükséges a' Kaszszinónak egy jól elrendeltt jégverem, mellyben nyáron a' vad és egyéb hús épen tartathassék.

7. Hogy a' Részvényesek mindenkor jó, tiszta, egészséges, és akárki által is meghamisíthatlan bort ihassanak, célerányosnak tartom, hogy a' Kaszszinó számára vett bor iczés és meszelyes palaczkokban, a' Kaszszinó pecséttye alatt, minden időben elegendő számmal, készen állyon a' Pinczében; és kiszabott árrán boutellákban adassék-fel az asztalra; fertály iczét pedig senki ne kívánhasson. A' vett bort talán legtanácsosabb volna, ott, a' hol vétetik, mindgyárt palaczkokra fejteni, és úgy Egerszegre általszállítani. E' végre szükséges volna ahhoz alkalmatos ládákat a' palaczkoknak jól elcsinálhatására készen tartani. Minthogy azonban minden sokszor lefejtett bornak is van valamelly sepreje; tehát ezen bor allyát apró hordókban lehetne Egerszegre szállíttatni, és ott haszonra fordíttatni. Ott vagy eczet lehet belőle, vagy ismét megüllepedvén, lefejtethetik és olcsóbb árron vagy eladathatik, vagy a' Kaszszinóban el is kelhet. A' bornak illyen manipulátiója mellett a' helybéli Uradalomnak sohasem lessz igasságos panaszsza kormáltatatásbeli (?) királyi jussainak megsértése eránt: mert a' Részvényesek a' magok pénzén vett borokat iszszák. Ezen kényes okból helyesebbnek ítélném azt, hogy a' bor ne a' szakács, hanem vagy a' Házmester', vagy egy Conventiós Kádár, vagy egy más jólelkű embernek kezei alatt legyen.

8. A' borvásárlás a' Választmánynak gondgya, és egy általa megbizott, értelmes, hiteles személynek dolga és foglalatossága legyen, különösen a' palaczkokba fejtésre, és által szállításra nézve.

9. Minthogy nagyobb értékű szakács, ki a' Kaszszinót a' szükséges asztali szerekkel elláthatná, nehezen, vagy bizonyosan nem fogna találkozni, tehát a' Kaszszinó lessz kénytelen az itt következő házi bútorokat és szereket megszerezni, úgy mint: 1. Asztalokat, enni és játszani valókat. 2. Lóczákat és székeket. Mindezeket most első bebútorozásra csak lágy fából. 3. Gyertyatartókat, hamverőket. 4. Késeket és villákat. 5. Abroszokat, asztalkeszkenőket. 6. Palaczkokat, poharakat, tálakat, tányérokat. — Mindezen bútoroknak, szereknek nem az esztendőnként, mindennapi szükségekre szolgáló részvényekből kell megszereztetni (mert ezekkel bár a' szakács, cselédek' etc. convencióját, gyertyákat, újságokat etc. győzzük), hanem különösen az e' végre adandó pénzekből kell kikerülni; 's a' mennyire ez elegendő nem volna, a' részvényesekre kell a' költségnek egyarányosan kivettetni.

10. Mivel a' házi, asztali szerekhez tartoznának főképpen az ezüst evő kalanak, fel tenni lehetvén azt, hogy minden részvényes otthon is ezüst kalánnal eszik, ezen költséges szükségnek kipótlására más módot nem látok, mint vagy azt, hogy efféle kalanak is egy hasonló arányban öszve tett summa pénzből szereztessenek be, szabadságában hagyatván minden részvényesnek, hogy valamikor ezen társaságból kilépend, egy ezüst kalanat elvihessen, vagy azt, ha tetszik, a' Kaszszinónak ajándékozhassa; — vagy azt a' költségbe nem kerülő módot látom, hogy mindaddig, míg a' Kaszszinó jobb lábra nem állíttathatik, minden részvényes enni, vagy magával hordgyon, vagy cselédgye által vitessen ezüst kalanakat.

11. Az esztendőnkint fizetendő 10 pengő forint részvények következendő költségekre fordíttatnak:

a) A' Szakács' és minden egyéb kaszszinói szolgáló személyeknek fizetésére.

b) A' szükséges fának beszerzésére.

c) A' magyar, német Újságoknak, és némelly magyar folyó irásoknak (a' tehetséghez képest) beszerzésére. Ajánltatnak részemről: A' *Jelenkor, Allgemeine Zeitung, Oesterreichischer Beobachter, Erdélyi Hiradó* (hogy öszve köttetésben legyünk ezen Magyar testvéreinkkel is), *Tudományos Gyűjtemény, Fillér tár* 's a' t.

d) Gyertyára, téntára, papirosra.

12. Minthogy 10 pengő forint részvény fizetéssel a' jövedelem nem nagy lehet, tehát a' Kaszszinó sem pipával, sem dohánnyal ennyi részvényért nem szolgálhat; hanem a' részvényesek magok lássák el azokkal magokat; annyival is inkább, mivel ez sok költségbe kerülne és a' nem dohányosokra nézve igazságtalanság volna.

13. Úgy szintén a' játszók is tartozzanak mind a' kártyát, mind a' gyertyákat megfizetni: mert a' játszók ezt egyedül magokra fordítván, sőt a' Kaszszinót is leghuzamosabban használván, igazságtalanság volna a' nemjátszókat is ezen költségekkel terhelni. Néhány Schach játék mindazonáltal a' Kaszszinó költségein szereztessék be.

14. Esztendőnként fizetendő 10 pengő forint mellett a' Rendeknek minden tagja részesse lehet a' Kaszszinónak. Csak azok vétetnek ki, a' kik köz tudományra erkölcstelen, botránkoztató, durva természet, viselet és élet által magokat megbecstelenítették; vagy akiket alacsonylelkűség, haszonleső ingerek, illendőséget sértő tettek, garázda, mocskos nyelv 's beszédek jelesekké tévén, míveltebb Társaságba nem illők; úgy ollyanok, kik valamelly közönségesen tiszteltt érdemes Hazánkfiját megsértettek volna; ne hogy ezek miatt a' megsértett érdemesek maradhatnának el a' Kaszszinótól.

15. A' Magyar Természetnek egygyik tulajdona lévén a' vendéget szívesen látás, a' gyűléseinket látogató vendégek azon rövid idő alatt a' Részvényesek jussaival fogadtassanak. E' végre, hogy mind az evésre, mind az ott múlatásra a' jelenlévőnél bővebb hely szereztessék, tanácslani bátorkodom, egy deszka palotának a' Kaszszinó költségére felállíttását, melly évenként legalább hét hónapig jó szolgálatot teend. Teteje, hogy ne hullasson, minden esetre zsendellyel fedessék.

16. Minden nagygyűlés alkalmával a' Kaszszinó is nagy gyűlést tart. 'S minden új rendelések akkor tétetnek; a' hijányosoknak találtt ó rendelések akkor változtatnak. A' panaszok akkor vétetnek-fel, 's intéztetnek-el. A' Pénztárnok számot akkor ád, és a' pénztár mivolttát elő terjeszti. Minden szótöbbség, szavazat által megy végre. Minden jegyző könyvbe vezettetik. Minden végzés a' Választmány' tagjai által aláiratik.

Ezek voltak nézeteim, s' okaim, mellyeknél fogva a' közjót tehetségem szerint eszközölni kívánván, egy Kaszszinónak Egerszegen tagadhatatlanúl szükséges felállíttását folyvást javallottam.

Ezen idea azonban legelőször is Mélt. Szegedy Ferencz Fő Ispány Úrnak elméjében támadott, 's ezen Ideának létre hozását a Rendek' Javára, ő minden időbe nem csak tanácsolta, hanem, hogy ő azt minden hatalmában levő módokkal elősegéllené is kész, nemes szívességgel, és erős feltéttel megajánlotta. Ehhez képest, mint Zártartó mértékletes haszonbér mellett által adta G. Festetics Lászlónak épületét, és maga részéről nem csak esztendei részvényt, hanem a' Kaszszinónak első elrendelésére, és szükséges butorokkal ellátására száz pengő forintot is írt alá, ezen fellyül közbenjárását ajánlván arra is, hogy ezen Intézetnek javára Zalának minden legfőbb birtokossát fel fogja szóllíttani.

A' múltt esztendőben ezen régi javallatom nagy részvéttel fogadtatván Z. Egerszegen, az ide mellékeltt eredeti Aláírások mássa szerint 72 részvényes találkozott, esztendőnként fizetendő 10 pengő forinttal. Azon Urak, kik egy részvénynél többet írtak alá személlyökre, azok azt a' Kaszszinó bútorozására szánták. — Ebből kitetszik, hogy 71 részvényes (mert Horváth Farkas úrat köz bánatunkra a' halál közülünk elragadta) 710 pengő forintokat írt alá; a' bútorokra pedig öszvesen 230 pengő forint ajánltatott.

Gróf Festeticsnek házát már jövő Sz. György naptól kezdve a' Kaszszinó Részvényesek birtokokba vehetik: mert Fábián István Úr, ezen háznak még azontúl két esztendeig törvényes haszonbérlő birtokossa, a' Rendek eránt való szívességből azt alhaszonbérbe általengedte: szükségesnek tartom itt még azt is megjelentenem, hogy Mélt. Szegedy Ferencz Főispány Úr ezen Intézetnek és a' Részvényeseknek minden móddal kedveskedni kívánván, még azt is kész megengedni, hogy az emlitett háznak belső részében, az Intézetnek alkalmatosabb volttára, szükségeihez képest czélarányos változások is tétethessenek; egyedül azon két igazságos feltétel alatt: hogy akármi névvel neveztethető változások a' Gróf' épületeire felvigyázó földmérőnek hozzájárulásával 's helbenhagyásával, értetődik azonban, a' Kaszszinó költségével tétessenek; — és hogy akármikor a' Gróf részéről a' ház ismét tulajdon birtokába vétetnék, ha kivántatni fog, a' változások ugyan a' Kaszszinó költségeire ismét előbbi állapottyokba helyeztessenek vissza.

Ez az, a' mit a' T. Karokkal és Rendekkel ezen kerülő levél által barátságosan közleni jónak, sőt szükségesnek gondoltam. Kötelességemnek is tartottam ezt: minekutánna a' T. Karoknak legnagyobb része engem méltóztatott azon bizodalommal megbecsülni, hogy ezen Intézetnek ügyét fel szóllíttásaim által meg-

indíttsam, és mennél előbb annyira létre hozzam, mennyire az egész megyének, de különösen Egerszegnek csak nehezen és egyszerre alig láboltatandó akadályos környülállásai azt engedni fogják. A' Kaszszinó tehát annyiból, hogy van helye, 's talán a' legjobb, mellyet Egerszegen találhattam, és mind kezdetére, mind folytatására (bár még nem elegendő) költséggel is már biztosítva van — általam létre hozatott ugyan; de még csak olly létre, a' millyen volt léte azon jól gondoltt, képzeltt, 's ez után agyagból formába öntött ember alaknak, minek előtte életet nyert, mellybe Prometheus azután lelket és életet lehelle. Prometheus azonban bűnhödött az ő merész tettéért. 'S ne hogy engem is jó szándékomért utóbb talán az elégtelenségnek, leszóllásnak, sőt még szidalmazásnak bűntetése érhessen, tehát én ezen Kaszszinó' meggyúrásánál tovább menni nem kívánok. Abba lelket lehellni, 's azt életre hozni, egy a' részvényesek közgyűlésében szavazattal választandó, kilencz személlyből állandó Deputátiónak dolga és kötelessége légyen. Ezt egy Előlülő (jó lessz egy helyettes Előlülőt is mindgyárt kinevezni) kormányozza. A' tollat egy Jegyző vezesse, 's a' t. De ez az Intézet alapíttásához és elrendeléséhez tartozik, a' mit azon Deputátiónak kellene kidolgozni, és a' Részvényesek többsége fogna ezután mindent megállapíttani és elhatározni.

Hogy azonban az idővel gazdálkodhassunk, és a' kívántt és már ezóta sürgetett Intézetet mennél előbb folyamatba hozhassuk; jó és szükséges volna, hogy a' Részvényesek közül többen is a' magok véleménnyöket, Ideájokat papirosra tennék, és azokat javallat képpen a' Deputátióval közölnék, melly a' javallatokat meghányván, és azokból egy egészet alkotván, a' Kaszszinót törvények, rendszabások által megállapíttaná.

'S hogy mint részvényes, én is hátra ne maradgyak, és a' T. Karoknak minden baráti szolgálatra készségemet megbizonyíttsam, ide mellékelem és közleni bátorkodom a' felállítandó Kaszszinó alkotvánnyának vázolattyát, miképpen én azt csekély véleményem szerint alapíttatni, és elrendeltetni javallanám; a' mi, ha haszna nem léend is, alkotvány szer gyanánt, előkészületül fog a' Deputátiónak szolgálni.

A' Kaszinó' Rendszabásai.

1. A' Kaszszinónak minden részese három évről három évre kötelezi le magát, és az esztendőnként fizetendő 10 pengő forintot minden új esztendőre be tartozik fizetni. A' ki minden Martius' végéig a' maga részvényét be nem fizeti, vagy más helyette le nem teszi, vagy személyesen akadályoztatván, kötelező levelet nem küld; az a' Kaszszinó' részese lenni megszűnik.

2. A' Kaszszinó általlyában és minden egyegyes ügyeiben a' Választmánynak igazgatása és kormánnya alatt lévén, egyegyes részvényes semmi hatalomszóval, vagy parancsoló jussal nem bír, minthogy a' fennálló rendnek, melly szó többség által határoztatott meg, már ő is akarója volt. Ellenben

3. az igazgató Választmány sem tehet a' Kaszszinó dolgainak vezetésében semmit önkénnye szerint, hanem csak azt, a' mit a' Részvényesek' közgyűlése vagy köz megegyegyezés, vagy szavazat' többsége által végezett.

4. A' Kaszszinó és szakácscsa nem tekintethetvén Korcsmának és Korcsmárosnak, a' ne talán elő fordúlható hibákat és fogyatkozásokat egyegyes részvényesnek, vagy öszveálló többnek garázda, mocskolódó, sértő szavakkal érdekleni, feddeni nem szabad: minthogy egyegyes emberek' önkénnyének magát senki alávetni nem akarván, a' Kaszszinó csak hamar megszűnhetne. Hanem minden hiány, vagy fogyatkozás az Igazgató Választmánynak jelentetik be, kinek kötelessége lészen azt képességgel és mértéklettel elintézni.

5. A' Kaszszinó mívelttebb társasági Gyűlekezet' helye lévén, mind a' helynek szűke, mind a' rondaságnak elmellőzése' okáért, kutyák oda be nem eresztetnek.

6. Az ország' törvénnyei minden egyegyes Polgárt, de több személyekből álló Egyesületeket még inkább kötelezvén, semmi törvénytelenséget a' Kaszszinóban elkövetni nem szabad: azért itt semmi szerencse játéknak soha helye nem lehet. A' társaságos játékok ellenben a' részesek által kénnyök kedvök szerint gyakoroltathatók.

7. A' kártyapénz minden új kártyától 48 x pengőben. A' Kártyákat a' Kaszszinó veszi, és a' Házmester' kezére adgya, ki arról

számot ád. Az ebből eredő ártatlan nyereség a' Kaszszinó javára fordíttatik. A' Házmesternek felvigyázásáért, minden játék kártyától valami kis jövedelmet lehet szabni a' felelet' terhének viselése miatt: p. o. 4 vagy 6 pengő krajczárt.

8. Minden, esztendő közben meghaló Részvényesnek befizetett pénze a' Kaszszinó pénztárában marad köz haszonra.

9. Könyvet, ujságot, irományt, házi szert a' Kaszszinóból, akármi szín alatt, kivinni, sem a' házmesternek kiadni nem szabad.

10. Minthogy a' Kaszszinó jövedelme 10 pengő forint részvények által csak csekély költségekre terjeszkedhetik, kivált az első esztendőkben, és igy ezüst kalanakat nem szerezhet; szükséges, hogy ezüst kalanat, kiki vagy maga hozzon, vagy csélédgyével hozasson. Hacsak a' részvényesek arra nem ajánlyák magukat, hogy a' hányan lesznek a' Részesek, annyi ezüst kalán szereztessék be, és minden részes egy-egy kalán árrát külön fizesse-meg; mellyet, ha Részes többé nem kíván lenni, magával elviheti. Az ezüstnek gondviselője a szakács, vagy a' házmester fogna lenni.

11. Dohányt 's pipákat 10 f. részvény mellett bőségben mindig készen tartani, a' nagy költség miatt, igen sokba fog kerülni. Azért a' Házmester szabadíttassék arra, hogy bizonyos móddal tiszta pipákkal és jó dohánnyal szolgállyon csekély nyereséges díj mellett azoknak, kik pipát, dohányt magokkal nem szeretnek hordozni.

12. A' Kaszszinóba senki az egygyes Részesek közül különös ebédet, vagy más múlatságot nem adhat. Ezt csak a' Részvényesek öszvesége teheti különös költségekkel.

13. Hogy a' Kaszszinóból minden módgya a' pénzzsarlásnak kitiltassék, senkinek a' Részesek közül subscriptio által kéregetni akárkinek számára is nem szabad; hanem a' ki valamelly jóságos cselekedetnek szerzője és terjesztője kíván lenni, az tegye fel írásba; ezen Irás fel fog függesztetni, 's a' kinek tetszeni fog, alá írása által részt vehet az igy köz hírré tett szándékban.

14. A' ki akár szántszándékkal, akár történetből valamely kárt tesz, az tartozik azt mindgyárt megtéríttetni; és a' házmester az eltörtt, vagy rontott akármi helyett mást fog beszerezni. A' Házmester minden nagy gyülésen be fogja adni a' házi bútorok, eszközök', szerek' számát, és a' viseltek eránt észrevételeit.

15. A' Kaszszinó épületben senkinek lakni, hálni nem szabad a' többinek alkalmatlanságára.

16. A' Szakácsnak senkit Részvényesen kívül megvendégelni nem szabad, akkor is, midőn Publicumok nincsenek, nehogy a' helybéli Uradalmi Jussokkal öszveütközés támadhasson.

17. Ebédről elmaradásokat vagy megjelenésöket a' Részesek mindig tartoznak a' szakácsnak reggeli nyolcz óráig megjelenteni.

18. Minden, akármi okból támadható egyenetlenségnek, pörnek ítélő bírája a Választmány lessz. Ennek határzatát minden Részes tartozik megállani. A' ki ennek nem hódol, az megszűnik a' Kaszszinónak Részese lenni.

19. Az ebédet, vacsorát kiki tartozik mindgyárt megfizetni, ne hogy a' halasztott számvetés miatt elvételek támadván, pörre, egyenetlenségekre adattassanak okok; és ez által a' szakácsok elidegenedgyenek, a' jobb élet lévén ezen Intézet felállíttásának egyik fő oka.

VEGYES ÍRÁSOK.

Javallat T. N. Zala Vármegyének Könyvtárja eránt.

1. Ha a T(ekintetes) N(emes) Vármegyének nagyobbik [Szállása] Palotája mellett lévő Registratura Szobául az eddig benne helyheztetett Almáriomokat más alkalmatos helyre elvinni lehetséges volna, az Könyvtárnak ott jó hele lenne, tsak azt előbb vas ajtók, és ablak Táblák által az tüztül menttnek tenni kellene. Ha pedig ez telyesíthető nem volna, a Vármegye házának fölső Pitvarjábul, a hol a Registraturában van a bejárás, egy darabot fallal befoglalni, a Registratura Előházával öszve kaptsolni, az Udvar felül egy ablakot még ki vágatni, és a könyves almáriomokat ezen ujj szobába kellene helyheztetni, és az mondott vas ajtókkal, bolthajtással, és ablak Táblákkal a könyvtárt a tüztül mentté tenni (Bólthajtásokkal).

2. Minthogy mindenek előtt az Könyvtárnak egy állandó Gondviselőrül gondoskodni szükséges, ámbár annak számára az ajándékozó által valamellyes állandós fundus állíttatott föl, az mindazonáltal azon végre, hogy a Gondviselő egyedül abbul éljen, elégtelen lévén, mivel ezen Könyvtárnak helyheztetése ugyis majd elkerülhetetlenné tenné, hogy a Levéltárral és a Registratura szobájával közösülésben /:Communicátióban:/ légyen, ezen okbul az ajándékozó már azon csekély fundátiójának alkalmával legalkalmasabbnak, vagy majd elkerülhetetlennek lenni gondolta, hogy mindenkor a Nemes Vármegyének Levél-Tárnokja légyen a könyvek(nek) is Gondviselője, mivel ez nem sok foglalatosságokat kivánván, ugyan azon egy személy annak is meg felelhet; de nem is képzelhető annak lehetsége, hogy minekutánna a Levél Tárnoknak a könyves szobán be, és általjárni szükséges, hogy a Levél Tár kultsa is más kezén legyen, s a könyves szobáé, és Registráturájé is más kezén. Ehez járul azon tekintet is, hogy a Levéltárnoknak ugy is mindenkor Zala-Egerszegen lakni szükséges, mely[ben] helybenlakás szinte a könyvek Gondviselőjétül is megkivántatónak láttzik.

A Gondviselőnek csekély fizetése is már szükségessé teszi, hogy oly személy választasson, a ki helyben lakván, a Gondviselést vagy önként, fizetés nélkül, vagy csak azon csekély funda-

tionalis Jövedelemmel a köz haszon kedvéért föl vállolja; — vagy a ki más hivatalban lévén, mindazonáltal Egerszegen tartja állandós Lakását: mert az helyben való lakást el mellékezhetetlennek tartom a könyvek Gondviseléséhez.

3-or. Megkívántatónak gondolnám, hogy a Könyvtár Gondviselője az keze alá adandó Könyvekért jót áljon, és magát a gondviselés érdemében szorossan a N(emes)vármegye Rendeléséhez, és Utasításához tartsa, s arra hitét is letegye.

4-er. A könyvek(nek) közönséges használása Érdemében ezeket vélném megállapítandók(nak):

A) A ki valamely könyvet a könyvtárbul ki venni kíván, az az általa kiveendő könyvért tartozzon keze Irásával Caveálni, hogy azon könyv, ha az ki szabott időre általa vissza nem állíttatik vagy általa haszonvehetetlenné tétetik, azon egész munka árát meg szerzésének, — sőtt ha az határnap multával egy holnap után se a könyvet, se annak árát és költségeit a Gondviselő kezére le nem tenné, a perbéli költségekkel is /:ide értvén az Fölpörös Ügyész fáradságának díjját:/ rövid Per folytával egy Terminus alatt kezdendő és végzendő per által megitéltetvén, Javaibul válosztás szerint birói Executió által, ellenti állásnak helyt nem adván, meg fizetni tartozzék. E végre

B) a könyvkérő a Vármegyében lakós, — esmérős birtokos, és Értékvesztés gyanusága alatt nem lévő Nemes Személy legyen; egyébbaránt a Gondviselő az ollyas esméretben, vagy gyanus személynek a könyvtárbul semmit ki ne adhasson.

C) Ha számossabb kötetekbül állana valamely ki adatni kivántt munka, annak tsak egy, vagy két kötetjét adhassa ki egyszerre a Gondviselő. A könyv vissza állíttásának határideje pedig legföllebb 2 holnap legyen.

D) Mihelyt ezen határnap elmulik, és arra az ki vett könyvek vissza nem állíttattak, tartozzon a Gondviselő a kivevőt Levél által föl szóllíttani a ki vett könyvek visszaállíttására; s egyszerismind Első All Ispán Urnak azt meg jelenteni; a ki, ha a fölszóllíttás után egy holnap mulva a könyvek be nem állíttatnak, a Tiszti Ügyésznek a könyv ki vevőjének perbenidéztetését meg hagyni fogja.

E) Ha pedig a könyv kivevő a könyvet ugyan egészlen haszonvehetetlenné nem tenné, de annak bekötését el rontaná, azt az előbbeni formára ujjra a maga költségén bé köttetni tartozzon, a D) alatti óvással.

5-szer. A Könyvtár mindenkor az Első All-Ispán, és a Fő Jegyző Urnak Fő szemügyökre lészen bizva. A Gondviselő azok(nak) tartozzék minden félesztendőben a könyvek állapotjárul, szaparodásárul, romlottságokrul, a szükséges költségekrül, azoknak miképpen s-hová történtt fordíttásokrul számot, és Jelentést bé adni, és akár mikor kivánni fogják, az kiadásnak Jegyző könyvét eleibek andni, s-a könyvtárt fölnyittani. — Minthogy pedig az Ajándékozók Intézete, és állapítmánnya szerint Skublics Familiának is ezen könyvtárhoz, és Fundátióhoz bizonyos Esetben Némü némü fönt tartott Reményjussa volna, azon Tisztelt Familia Levenek, és Jussainak fenttartójának is tartozzon a Gondviselő az föllebb említett Számadásokat, Irományokat, Jelentéseket, és akár mely azon könyvtárt illető Jegyzeteket, ha kivánni fogja, közölni, és előlmutatni.

6-szor. Mihelest a könyvek Gondviselője a Nemes Vármegyének köz Gyülekezete által, melyben az Első All Ispán Ur /:ha a Levéltárnok állandós könyvőrzőnek nem rendeltetik:/ hármot Candidálni fog, a szavak többsége által kineveztetni fog, az tartozzon a N. Vármegyének költségén, melynek mellyik Pénztárbul leendő vételét hasonlóképpen a N. Vármegye fogja meg rendelni, Szent Balásra az ajándékozó Urhoz a szükséges Ládákkal el menni, és Skublics Károl Urtul az neki által adandó könyveket Visszonlevél eránt által venni, azokat az Almáriommal edgyütt czélarányossan a szekérre föl rakatni, és az meg rendelendő helen föl-állíttatni.

7-szer. A könyvek Skublics Károl Ur által leendő által adása napjától fog kezdődni az általa kötelezett pénztül járandó kamatoknak fizetése is, mellyek esztendőnként Fő Adó-Szedő Urnak kezére adattatni, és az abbul teendő költségek Első All-Ispán Urnak assignatiójára fognak kiadatni, mind a könyvek be kötésére, mind azok ujjabb meg vételére, mind a Gondviselő Honorariumának kiszolgáltatására.

8-szor. A Gondviselőnek kötelességében fog állani a könyveket gyakran szellőztetni, poroltatni, s-a molltul és penésztül őrizni, azokat visgálni, s a romlott könyvkötéseket meg ujjíttatni.

9-szer. Minden esztendőben a T. N. Vármegye egynehány személlyeket arra kirendeljen, hogy azok az könyveket, és hozzá tartozandókat esztendőnként egyszer meg visgálják, ha az Lajstrom szerint nem találtatik e azokban valamely héjányosság, mely visgálatrul a Kirendeltség Jelentését a N. Vármegyének bé adván, ha azokban valóságos héjányosság találtatott volna, azt a Gondviselő meg téríttetni tartozzon.

10-szer. A Gondviselő mind az könyvek, mind egyéb hozzájok tartozandóknak egy rendes Lajstromát készíttsen, mely az 9-ik ponti kirendeltség által meg visgáltatván és igazíttatván, a N. Vármegye költségére ki nyomtattasson több példányokban és az azt magoknak megszerezni kivánóknak a ki szabott áron el adathasson.

11-szer. A Könyvek Gondviselője tartozzon minden vármegyebéli köz- és kisebb Gyülések, — úgy a törvényes perfoltai, és Törvényszéki Idők alatt; úgy a Nemességnek más nagyobb öszve gyülekezete alkalmával, ugymint az Tiszt-Ujittó Székeknek, és az Egerszegi Vásároknak napjain, vagy nagyobb kirendelttségeknek Egerszegen történő Gyülekezetjeken Egerszegen lenni, és az Innepnapokat kivévén mindennap délelőtti 10 órától 12-ig a Könyvtár Szobájában jelen lenni, s az kivánt könyveket az Oktatás Értelme szerint kiadni. Egyéb időkben pedig minden héten egy bizonyos napon, hétfőn az irtt délelőtti 2 órákban a könyvtár szobájában a fönt irtt végre jelen lenni.

Mivel pedig a N. Vármegye az 1831-ik esztendőbéli Augustus 8-án tartatott Köz Gyülekezete alkalmával a Jegyző könyvnek 1974-ik száma alatt azt méltóztatott kegyesen megrendelni, hogy ezen ki Rendelttség ,minekutánna Skublics Károl Ur ajánlása által a N. Vármegye könyvtárjának kezdete és Talpköve meg téve volna, Mlgos Gróf Festetits László Ő Nagysága által hasonló végre ajánltatott pengőpénzbéli 2000 frtokra is figyelemmel lenne és annak czélarányos használásárul is Javallatot tenne, az volna alázatos véleményem, hogy a Mlgos Gróf Zártartójának Mlgos Szegedy Ferencz Ur Ő Nagyságának hozzájárulásával azon 2000 frtnak fele be fizettetni kivántatván, az tüstént Uj szükséges és hasznos könyvek megszerzésére fordíttatna; másik fele pedig tovább is a Mlgos Grófnál kamaton meghagyatván, azokbul esztendőnként az hiressebb és nevezetesebb Ujjabb Időnkbéli munkák szereztetnének meg; mely munkáknak meg választása, és ki neveztetése esztendőnkint az e végre ki nevezendő kirendeltség által állopíttatna meg. — Mindenek előtt pedig Skublics Ur által ajándékozott Gyűjteményben lévő azon munkák, mellyek az által vételkor csonkán találtattak, tökélletessen kipótoltatnának. Azok után pedig talán Hazánkat illető 1. Törvényes, 2. Diplomaticus, 3^{0}. Statisticus, 4-er historicus, 5-er Geographicus, 6-or Természet történeti, és Gazdaságbéli, 7-er Philologicus vagy Szép Tudományokbéli foglalatu könyvek szereztetnének meg, a még hibázó Görög, Deák, és Magyar Classicus munkákkal.

Declarátió.

A' N. Zala Vármegyei Főispányság' Helytartójának, Ő Exczellencziájának a' F. Magyar Királyi Kanczelláriához tett személyes jelentése szerint mi Alúlírottak voltunk a' T. Karoknak és Rendeknek azon Tagjai, kik a' múltt, 's már régen óhajtott Tisztválasztásban esett változást előmozdították és eszközölték. — Ezt mi, nem csak hogy örömmel megesmernénk, hanem hogy Ő Exczellencziája, noha kártékony szándékból, felsőbb helyeken is hirdeti, nagyon meg is köszönnénk, ha úgy volna: mert egy illy nagy Megye' sérelmeinek, panaszszainak a' Szabad Magyar Nemzethez, és Constitutiójához illő, sőt nyolcz századokig fenn álló törvénnyei által szabott és szokásban levő módok szerint, véget vetni, és így, ha a' résznek szerencséjét az Egészre alkalmaztathattyuk, ez által koronás királyunknak, a' Nemességnek és adózó Népnek javát előmozdíttani, nem csak nem vétek, hanem hazafiúi érdem, sőt kötelesség.

De ezen érdemet mi alúlírottak, ha bár megosztottuk is a' T. Karoknak és Rendeknek nagyobb részével, csupán magunknak nem tulajdoníthattyuk: — minthogy egy illy nagy Vármegyének Tisztválasztása, melyben legalább két ezer egyenlő jussal bíró Nemes adta szabad vótumait, hat hét embernek mive már Természet szerint sem lehetett. Máskülömben is mostani Első Al Ispányunknak köz örömmel és csak az ő nevét riadó kiáltozással lett választása után Ő Exczellencziája maga is fenn szóval megesmerte, hogy a' szembetűnő Többséget mostani Első Alispányunknak részére láttya hajolni; — Csak azt tetszett akkor Ő Exczellencziájának, helytelennek találni, hogy az új Első Alispány Úr hivatallyát előbb elfogadta volt, mint sem Ő Exczellencziája tellyes szabadságunkban lévő választását helyben hagyta volna. De Ő Exczellencziájának a' Megye kebelében birtoka nem lévén, tulajdon Vótumát adni jussa nem is volt, 's ha lett volna is, egy Vótumával ezeret soha el nem ronthatott volna; a' candidált Urak közül pedig akármellyiknek lett választását is Ő Exczellencziája törvény szerint tartozott volna elfogadni.

A' mostani Tapolczai Járásbeli Főbírónknak választásában, ha az egész Vármegyére nézve kis ideig megoszlottak is a' Vótumok, csakugyan az egész Tapolczai Járás egy szívvel lélekkel megegyegyezett Kuthy Pál urban, ki már az előtt is köz megelégedéssel viselte ezen hivatalt ugyan ezen járásban, melly már természetes fekvése szerint hoszszan nyúlván, több esztendők ólta igen neheztelte Főbiráját más járásban meszsze keresni, ha bár előbbi főbírájára panaszsza nem volt is. Azért az Alúlírottak Ő Exczellencziájának utóbbi Jelentésén, melly által új Al Ispányunknak Választását csak hat hét embernek tulajdonittya, és ez által a' történetnek törvényességét mintegy kétségbe hozza, nem győznek eleget csudálkozni.

A' mi illeti a' kegyelmes dorgálást, mellyel Ő Exczellencziájának jelentésére Ő Cs: kir: Felsége minket fenyitteni méltóztatik, és a' mellyet mi Jobbágyi alázatossággal fejhajtva elfogadunk, megvallyuk, hogy az minket ugyan szomorítt, annyival is inkább, minthogy mi Ő Exczellencziája által vádoltattak dorgáltatunk, minekelőtte meghallgattattunk, 's pedig éppen olly cselekedetért, melly által Felséges Királyunknak javát utóbbi 's többről több károsíttásoktól akartuk megmenteni; — de egyszer 's mind azon édes hazafiúi remény biztat bennünket, hogy Ő Cs: Kir: Felsége utóbb, midőn Atyai 's véle született Igazság-szerete Megyénknek nehéz sérelmeit, részre nem hajló Királyi Biztossa által megvizsgáltattya, azon buzgóságunkat, mellyel kötelességünket Magyar Nemes Rendekhez illő móddal tellyesítettük, kegyelmesen meg fogja bocsáttani.

A' mi illeti Fő Ispányi Helytartónknak legfelsőbb Helyre tett jelentését, mellynek szavaiból Ő Exczellencziájának keserű érzése szembetűnőképpen annyira tör ki, hogy Ő Exczellencziája a' felett, a' mi közöttünk szerencsésen történt, és a' mi felett Zala Vármegyének nagyobb része méltán örvend, most egészen bánatba merúlttnek látszatik lenni; — ámbár Ő Exczellencziája mindgyárt a' Tisztválasztás után több megyebéli Rendek előtt élő szavával önként tett kinyil'atkoztatása által tellyes megelégedését adta tudnunk, — 's fellyül reá éppen azért, mivelhogy a' Tisztválasztás, a' mint mondania tetszett, csendesebben ment légyen végbe, mint sem Maga is reménylhette; — a' mi azt illeti, igen sajnállyuk, hogy Ő Exczellencziája öröm érzésünket most meg nem osztya vélünk, hanem az Igazságnak győzödelmét, hazafiúi örömünknek gyönyörűségeit illy kártékony igyekezetekkel keseritti.

A' Király, a' Haza, a' Constitutió, a' Törvény, a' közjó, a' szent Igazság, a' Becsület, a' szegénységnek Java — ezek a' nagy és felséges tárgyak, a' mellyek szíveinket töltik, és tetteinket vezérlik. Ezeknek ügyében semmi kárt, semmi csorbát, semmi fogyatkozást akármi némű szín alatt ejteni nem engedni Megyénknek kebelében, nem csak törvényes jussunk, hanem hazafiúi és hív jobbágyi kötelességünk is. 'S ha ezen jusnak gyakorlásában, és kötelességünk tellyesítésében néha ne talán szokatlanabb és buzgóbb módokhoz nyúltunk, az volt az oka, hogy eddig akadályokkal kellett küszködnünk.

Reménylük egyéberánt Igazságunknak érzésében, mind az Isteni Gondviseléstől, mind Ő Cs: Kir: Felségének Igazságszeretetétől, hogy hazafiúi, 's hív jobbágyi igazságos keresetünk minden illy méltatlan Vádlások mellett is utóbb bizonyosan győzedelmeskedik.

A' mi illeti különösen az alúlírtt Inkey Ferencznek az asztalon való fel 's alá járását, arra az alúlírtt alázatosan azt declarállya, hogy az, Ő Exczellenciájának szóbéli engedelmével és javallásával történvén, csudállya arról való vádoltatását.

Jelentés tolvajokról.

Tekintetes Úrszék!

Friedl József, és Csiszár István, Sümeghi lakosok, folyó esztendei November' elején Sümeghi Baglas hegyben négy esztendő előtt ültetett nevendék szőllőmben, tolvaj indulattól késztetvén, elég vakmerők voltak, mint tettek után a' Hegynek Öreg Esküttye, Tóth György ezt megvizsgálta, 49 egész szőllőtőkémet, és 310 szál veszszőmet minden kiméllés nélkül lemetélni. Szőllő szomszédom, Czincz József, a' kártévőket észre vévén, és dorgálván, Friedl József azt hazudta néki, hogy Ispányom engedte volna meg, és a' rablást tovább folytatta, míg mind a' ketten jól megrakodtak.

Azon kivűl, hogy ezen vakmerő cselekedet által a' legszentebb törvény, melly nélkül semmi polgári Társaság meg nem állhat, a' tulajdonnak jussa megsértetett, új szőllőmben, hol a' hiányokat folyvást pótolni szükséges, kétszeres kárt tettek, mind az által, hogy a' legjobb fajtú és legszebb veszszőket metélték-le, mind az által is, hogy a' szükséges bojtásoknak 's döntéseknek lehetségét így meg akadályoztatván, majd nem két esztendei haszontól fosztottak meg.

Könyörgök a' Tekintetes Úrszéknek, méltóztassék ezen birtoki jussomat sértő tolvajságot illő bűntetéssel megfenyítteni, és káromnak illendő megtérittését megrendelni.

A' Tekintetes Úrszéknek

Sümeghen December 20-kán 1832.

alázatos szolgája

Kisfaludy Sándor.

Felzet: Bémutattatott 20ik X br. 832.

A' Tekintetes Úrszékhez — alázatos folyamodása

Kisfaludy Sándornak.

Katonaság és polgárság.

Tekintetes Nemes Vármegye!

Folyó hónapi 10-dikén Sümeghen a' hely- és vidékbeli Urak és Asszonyságok a' Grófi vendégfogadóban, a' vidéknek ezen központi helyén, régi szokás szerint magokat tánczvigalommal mulatván, esteli tizedfél órakor, véletlen, és mindeneknek bámultára, *Dienstl* Savoy Dragonyos Ezredbeli, egyébiránt Csab Rendeken álló Főhadnagy, tizenkét közemberrel és egy Káplárral, 's így tizennegyed magával, karddal felfegyverkezve, zajjal a' tánczterembe lépett, és egy nagy tekintetű Asszonyságtól következő gúnyszavakat intézvén: »*Weil die Sümegher den Katona Ball so lieben, so bin ich mit meinen Schülern erschienen.*« Maga is egygyet-kettőt tánczolt, és két közlegénnyével is tánczoltatott, miután a' mellékszobán keresztül menvén, már előbb az ott álló Uraktól 'egy kisasszonynak ott létéről tudakolódott, ki iránt, több nap ólta', mint azt ön szavaival nyilván fenyegetve jelenté, bosszút forralt. Minden körülmények és ezen Főhadnagy Urnak nyilván ejtett szavai azt bizonyíttyák, hogy ezen a' hadi törvények által keményen tiltott lépés csend zavaró szándékból és bosszúból történt azért, mivel a' Sümeghi Asszonyságok egy, a' Rendeki fogadóban 7-dik Januáriusban [Michalyovicsné Asszonyság és a' katonaság által] tartott Táncz mulatságban részt nem akartak venni 's nem is vettek, részszerint mivel ez csak mind magoknak, mind másoknak alkalmatlanságával történhetett volna meg, részszerint azon Rendeki Asszonysággal, ki ennek főrendezője volt, máskor sem szokott társalkodni.

Miután mint az ide mellékeltt ·/. czédula mutattya, a' tánczvigalom, mellyet fenn nevezett Főhadnagy Úr fegyveres néppel háborított, nem a' köznép részére, hanem nyilván jelentve, a' Főrendű Nemességnek és hadi Tiszti karnak számára tartatott, mellybe a' közkatona nem való; nyilvánságos a' berohanó fegyveres katonáknak béke- csend és rendzavaró, már több napokkal előbb, intések, kétes szavak által jelentett szándéka. Hogy ez nem

az oda parancsolt, vakon engedelmeskedő közkatonáknak tulajdonítható, hanem egyedül a' Vezértisztnek vétkes tette, az is nyilvánságos, és csak az ott mulató Urak jól öszvefogó, okos, mértékletes, magokat elijesztetni ugyan nem engedő, de mellette a' mulatságot rendben folytató viselete okozta, hogy a' veszélyes öszve ütközések elmellőztettek, és ezen katonai kiszökés a' harangoknak félreveretése, és a' népnek felzendülése nélkül, vérrel fertőztetett nyomok nélkül tűnt el.

Ez azonban ezen katonaságnak tovább is békével maradásáról a' N. Vármegyét annyival inkább sem biztosíthattya már, mivel ugyan folyó hónap első napján, ugyan a' Sümeghi Sörházban is, csak mint egy két száz lakosnak kapákkal fejszékkel öszve sereglete nyomhatta és ijeszthette el ugyan ezen katonaságnak garázda viseletét, mellyet annyival inkább lehet sajnálni, minthogy ez habár halál nélkül, de vér nélkül csakugyan még sem történhetett meg. Hasonló fenyítést érdemlő kiszökés történt Keszthelyen is, midőn az ott kormányzó kapitány, a' katonaság számára adott szénával meg nem elégedvén, az élelem szerzésre a' N. Vármegye által elfogadott 's megbizottat önkényes hatalommal vasra verette 's az illető törvényhatóságnak megvetésével magát tette önmagának és egy más polgárnak erőszakos bírájává.

A' Katonaságot a' Fejedelem az országnak belső külső védelmére tartya. A' Nemzetek azt a' belső bátorságnak, békének, rendnek fenntarttatásáért fizetik; ezen okokból azon Tisztek, kik az alattok való, tőlök függő, vak engedelmességgel tartozó népet és fegyvert köz csend és rend háborítására, békés polgárok' sértésére, garázda önkénnyök' tellyesítésére forditani vakmerők, mint legszenttebb kötelességöknek megszegői, mint a' fejedelmi végrehajtó hatalomnak önkényes bitorlói, a' hadi törvények által kemény bűntetések alá vannak vetve. Béke- csend- rend háborítást akármi okból tűrni, elnézni se nem lehet, se nem szabad. Mert béke, csend, rend mind a' Fejedelmeknek, mind az alattvalóknak, az Országoknak, Nemzeteknek, egyegyes Polgároknak, emberi, házi viszonyoknak legfőbb érdekeik, legfőbb javaik, legfőbb kincseik. Az illy békét háborító szikrák utóbb kiterjedő zendüléseknek lángjait élesztheték a' Polgárok között.

Azért Alulirttak tellyes bizodalommal és egész alázattal könyörgünk a' T. N. Vármegyének, méltóztassék, Törvényhatósági tiszténél és hatalmánál fogva, a' történetet illő tekintetbe vévén, a' kiszabott úton, 's móddal, a' N. M. Helytartó Tanács által, az

Országban állapított Fő hadi kormánytól, ezen népével és fegyverével vissza éltt Tisztnek megfenyíttetését követelni és ez által mind a' katonaságra nézve példát felállíttatni, mind a' sértett békének és rendnek elégtételt szerezni.

Ellenkező esetben kényteleníttetni fognánk ezen ügyben egyenesen Ő Felségéhez folyamodni. A T. N. Vármegyének

alázatos szolgái.

LEVELEK.

OSZK

1.

(Teréz hugához.)

Weszprim, Ápr. 22-kén 1818.

Édes kedves Trézsim!

A' Bódi tehát csak ugyan házasodik. Márkus Referendáriusnak öregbik Leányát, Therézt (17 esztendős) veszi feleségül. Április 29-kén lessz itt a' Copulátio. Nevetsz, tudom? Én is nevetek. Ki gondolta volna? — De úgy vagyon. Adgya Isten, hogy szerencsések legyenek! — Ez az egész házasság úgy tetszik nékem a' házasságok között, mint egy a' földön sok változásokat okozó Üstökös csillag. A' Bódi mintha egészen kilépett volna természetéből. Budáról ide hivjuk Generális Petrichet és Hanzi öcsénket is, ha eljöhetnek.

Májusnak közepe után megfogjuk egygyütt látogatni mind az Öreg urat, mind Titeket. Az illendőség úgy hozván azt magával: Eljön a' Rózi is. Elmenetelünk napját még bizonyosabban megírjuk, vagy én, vagy Bódi. Tudván azonban az Öreg Urunknak Téti környülállásait, kérlek, édes Trézsim, úgy intézd dolgaidat, hogy Téthen is légy, mint gazdaaszszony. Onnan hozzátek megyünk Győrré. Az Öreg Úr tehát már ne búsullyon unokákon.

Gábort csókolom. Sümegi házatokat fóltoztatom. — A' Püspök nagy ebédet ad a' Copulátio után. — Ezerszer ölellek csókollak.

KSándor.

de Weszprém.

à Madame

Madame Therèse de Farkas

née Dame de Kisfaludy

à Raab.

2. *a)*

(Pápay Sámuel Kisfaludy Sándorhoz.)

Páp. Aug. 30. 821.

Szivesen tiszteltt Barátom!

Egyike vagyok a' legboldogabb halandóknak, hogy Kazinczinak Tőled békét 's barátságot kérő levelét ide zárva olly bizalommal küldhetem Hozzád, hogy az minden bizonnyal nyertes lészen, 's tellyesedni fog az az édes reménység, mellyet megengesztelődésed felől, egy nem régi levelem által Kazincziban támasztottam.

A' mi köz kedvességü elhúnyt barátunknak Takácsnak halála ada alkalmat Kazinczinak, hogy hozzám irjon; 's Takácsot csak a' nyelv dolgában esméré, a' lelkiekben éppen nem, 's azért gyarapoda szive tisztasága felől a' Füredi Vida nevü Recensio miatt. Választ adék levelére, mellyben Takácsot ugy festém le, mint egyiket a' legnemesbb lelkü embereknek 's legtisztább fejü tudósoknak. A' Te megengesztelődésedre is figyelmessé tevém, 's a' többi közt ezeket irám neki:

„Kisf. Sándor nem rég vala nálam. Vele Rólad is emlékezénk. Sándor megengeszteltt szivvel van Érántad. Megérdemli hogy irj neki. Lám Magad irád mostani leveledben is, hogy soha senkit meg nem bántottál, hogy az engesztelő lépést te nem tetted volna. Sándor valóban nem veheté megbántódás nélkül, én is ugy hiszem, hogy az egész Nemzet előtt köz kedvességet nyertt Himfijét olly poëta, Dayka által vettetéd a' purgatorium tüzébe, kiről a' nemzet semmit sem tudott, 's kit még alig esmért más, mint Te. Illő kezet fognotok köz kincsünk a' Nemzeti Nyelv ügyében, 's türnötök egymást, ha mindenben meg nem egyezhettek is. Ez az egyesség ugy is soha nem lészen tökéletes 's a' t."

Kazinczinak ujabb levelét a' tegnapi postával vevém ezen Neked szóllóval együtt. Az enyimben ezt irá:

„Tellyesitem a' mit kivánsz, 's Himfyhez megirom levelemet, minekutánna jobb szerencsével biztatsz, mint a' melly engem R. által ért, tulajdon mozdulásombul. Régolta óhajtottam, hogy ez a kedvetlenség vegyen szebb szint magára. Nem való az, hogy a' megbékélt barát nem barát, 's Himfy nem azok mellé való, kiknek szeretetét nem keresem, 's a' t."

Vedd hát általam Kedves Barátom! ezt szeretettel esdeklő Hazafinak barátságát olly szivvel, mellyel a' nemzeti ügynek szeretetre méltó védői eránt viseltetni szoktál, 's ne késsél ezt önmagának tudtára, 's nekem is hirül adni, hogy még lángolóbb legyen énbennem is az a' barátsági szent szeretet érzelme, mellyel meg nem szünök lenni

tiszta szivü hiv barátod

Pápay Sám.

2. *b)*

(Pápay Sámuelhez.)

Sümegh, 5. October 1821.

Kedves Barátom!

Hozzád küldöm Kazinczynak levelére írtt válaszomat, mind azért, hogy azt te is olvassad, mind azért, hogy, megfelejtkezvén honnan 's miként veszi leveleit, azt te utasíttsad hozzá a' legbizonyosabb posta úton. Megkéstem a' felelettel, mert sok bajakkal kell küszködnöm, mellyek az illyen foglalatosságokkal éppen nem öszvehangzók. Megírom néki őszintén, miként érzek 's gondolkodom; de szívemből meg is bocsátok néki. Szívemből kívánnám azt is, hogy íróinknak sok ellenséges felekezetekbe oszlása már szűnne meg! — Én részemről már annyira elundorodtam az írástól, hogy nehezen fogom azt többé megízlelni. — Isten veled! Ölellek

barátod

Kisfaludy Sándor.

Köszöntsd Barczáékat.

---

3. *a)*

(Gróf Mailáth János — Kisfaludy Sándorhoz.)

Wien am 13/10 XXIII.

Es kränkt mich immer dass unsre heimische Literatur selbst unsern nächsten Nachbarn eine Terra incognita ist, ich habe daher mich entschlossen eines der vorzüglichsten Erzeugnisse des magyarischen Parnasses zu übersezen, dass hier von Himfi's Liebesliedern die Rede sey brauche ich wol kaum zu sagen. Meine Übersezung liegt hier bei, 50. aus der klagenden, 50 Dal aus der glücklichen Liebe sind es die ich verdeutscht. Ich bitte Sie der Übersezung ein aufmerksames Auge zu schenken, und mir gütigst anzuzeigen wo ich ihre Empfindungsweise verletzt; wo ich Himfi missverstanden habe; ich werde die Übersezung sehr gern nach ihren Andeutungen ändern, um so viel es an mir ist den Fremden Himfi's Herrlichkeit anschaulich zu machen. Dass ein Stern sey werden sie auf jeden Fall erkennen, wenn sich auch die Übersezung einer leichten Nebelwolke vergleichbar vorlegt damit sein ungetrübtes Leuchten hindernd.

Bei der Beurtheilung der Übersezung bitte ich Sie folgendes im Aug zu behalten: 1-tens: Es ist unmöglich in der Übersezung die männlichen u. weiblichen Reime so ordentlich aufeinander folgen zu lassen wie im Orginal. 2tens: Der Genius der deutschen Sprache, dem magyarischen durchaus entgegen gesezt, hat manchmal Umschreibungen, und eine andere Stellung der ausgesprochnen Ideen u. Empfindungen nothwendig gemacht. 3t: Manches ist in magyarischer Sprache poetisch, in der Deutschen nicht u. umgekehrt, es musste also manches anders gesagt werden als es im Original steht. Dis sind die Hauptansichten die mich bei der Übersezung geleitet, alla Winke die Sie mir zu Änderungen geben, werde ich auf das gewissenhafteste benützen, wenn die deutsche Sprache nicht widerstrebt.

Diese Liebeslieder werden als ein selbstständiges Werk erscheinen; der Verleger wünscht dass im Vorwort etwas über den Dichter gesagt werde, seine Stellung in der magyarischen Literatur, den Werth seiner Dichtungen, seine Persönlichkeit u. s. w. Was Himfi als Dichter anbelangt, kan ich ihnen nicht schicken, was ich sagen will, denn ihr Lob können Sie doch nicht selbst revidieren. Aber ich bitte Sie die leergelassnen Räume in dem wenigen was ich von ihren Leben sagen will gefälligst aus zu füllen u. mir es zurück zu senden. Dass die hierbeiliegende Übersezung bei ihnen zu bleiben hat, u. als ihr Eigentum anzusehen ist versteht sich von selbst.

Ich bitte Sie mich baldigst mit einer Antwort zu beehren und Selbe zu adressieren:

„Wien in der Himmelpfortgasse zum kleinen eisen Nro 968 im ersten Stock beim Hofagenten Miksche."

Da ich die Verehrung, die ich für Sie empfinde, durch meine Übersezung deutlich genug ausgesprochen, ist es wol ganz unnöthig dass ich am Schluss meines Briefes wiederhohle, wie aufrichtig ich ihnen ergeben sey.

Johann Graf Mailáth.

---

3. *b)*

(Gr. Majláth Jánoshoz.)

(Fogalmazvány.)

An Graf Johann Majláth.

Den. 28. Nov. 1823.

Eine Übersetzung aus dem Ungarischen, besonders Übersetzung Ungarischer Gedichte wird ewig eine undankbare, schlecht belohnte Mühe bleiben, sowohl für den Übersetzer, wie auch für den Übersetzten; denn gewöhnlich werden Beyde die Zielscheibe des Spottes, vor dem gelehrten deutschen Publicume, das alles

gern nach seiner kältern, abendländischen Natur beurtheilend und bekrittelnd, alles verwirft, was glühender und stürmischer ist als was ihre geregelte [aber kränkliche, krampfhafte] abgemessene Aesthetik ertragen mag. Von Ihnen, Herr Graf, ist es zwar schöner, lobenswerther Patriotismus, durch die Bekanntmachung des ungrischen Parnasses unsrer Nation wenigstens den negativen Ruhm, dass wir nicht mehr ganz unwissend, und unbekannt im Gebiete der schönen Künste und Wissenschaften sind, verschaffen zu wollen; aber [geben sie Acht]: Ihr patriotischer Wunsch und Fleiss würde in seinen schönen Hoffnungen betrogen werden: man würde Sie und mich so arg bekritteln, dass es Ihnen leid sein dürfte, mich übersetzt, — mich aber ärgern würde, je etwas gedichtet zu haben. [Und mich würde es jetzt noch freuen wenn.] Daher wäre auch meine Meinung, dass Sie Ihren Vorsatz aufgeben, und mir die noch grössere Publizität, in welche ich durch Ihre Übersetzung gerathen muss, ersparen mögen. Da ich diess aber nicht vermuthen (?) kann, theils weil Sie Ihre gewiss nicht geringe Mühe nicht fruchtlos angewendet haben wollen, theils weil Sie selbst ein Dichter sind, so erlauben Sie mir, dass ich Ihnen meine Bemerkungen über Ihre Arbeit mit der grössten Aufrichtigkeit mitteilen darf. Ja ich fühle mich Ihnen grossen Dank schuldig, dass Sie es selbst sogar wünschen: ein Beweis dessen, dass Sie eine edlere Menschen-Natur, nicht aber kleinliche Absichten zum Dichter machten. Bevor ich meine Bemerkungen beginne, muss ich Ihnen auch eine Meinung mittheilen, die ich von allen Übersetzern mehr gewürdigt zu sehen wünschte; diese ist: dass es, meines . . chtens, besser, und zweckmässiger wäre, Poesien von entschiedenem Werth, um den Genius des Dichters, der Nation, und der Sprache gewisser, treuer darzustellen, lieber in einer poetischen Prosa, als in Versen zu übersetzen; da durch die Beschränktheit, Gebundenheit, den Zwang natürlicher Weise viel verloren gehen muss, abgerechnet die Unverträglichkeit, die Ungewohnheit, die aus der Verschiedenheit der Natur und Sprache vorgehen muss. Indessen will ich diess nur als eine Meinung gesagt haben; denn ich weiss, dass diess nur eine Arbeit für Gelehrte ex professo wäre, nicht aber für Dichter und Dilettanten, wie Sie und ich, die sich nichts vorschreiben lassen wollen. Hier also meine Bemerkungen überhaupt:

1⁰ Nach Überlesung Ihrer Übersetzungen finde ich, dass Ihnen die Lieder der klagenden Liebe überhaupt besser gelungen sind, als die der glücklichen.

2⁰ Himfy ist kein sanft, still, wehmüthig liebender und klagender Petrarca, sondern ein leidenschaftlicher, glühender, stürmischer, manchmal fast wild tobender Liebhaber. Hie und da haben Sie ihn durch ein ach und weh empfindelnd gemacht. Diess werde ich andeuten. Niemand wolle besser seyn, als er ist.

3⁰ Hie und da zwang Sie der Vers und Rithmus nicht treu zu übersetzen, diess geht an, aber auch nicht nach dem Genius des Himfy zu singen. Wo mir diess auffiel, änderte ich's. Denn ich mag es doch am besten wissen, was sich mit Himfy's Geist und Herz mehr oder weniger vertragen kann.

4⁰ Hie und da finde ich eine Sprache, die für die lyrische Poesie nicht passet, wenn auch Balladen und Romanzen sie vertragen. Obschon die Popularität auch ein Zug Himfy's ist, so kann z. B. Ist 'ne etz. doch nicht füglich stehen bleiben.

5⁰ Da der 1-te Dal, besonders im 1-sten Theile, so zu sagen die Exposition des ganzen in sich enthält, so wünschte ich, dass er nicht ausgelassen werde. Dieser Dal ist schon in's Deutsche, vielleicht von Ihnen selbst übersetzt. Ich erinnere mich eine gut gelungene Übersetzung hievon in der Wiener Zeitschrift, ich glaube im Jahrgange 1818 einst gelesen zu haben. Ich wünschte, dass diese aufgenommen würde. So wie auch die Übersetzung des 41. Dals, des 2-ten Theiles. Tőle jönnek, Hozzá mennek stb. der im nähmlichen Jahrgange zu finden ist und vorzüglich gar gelungen ist.

Ich halte mir bevor, einige Anmerkungen später Ihnen mitzutheilen, die Sie in Ihrer Vorrede zu Ihrer Übersetzung (wenn Sie doch ja gedruckt werden sollte) ja nicht weglassen dürfen, damit der deutsche Leser den wahren Standpunkt finde Sie und mich zu fassen und zu beurtheilen.

Und nun Herr Graf! erlauben Sie mir, dass ich Ihre Übersetzung des 1-sten Theils, von Dal zu Dal anfa . . rend, Ihnen meine Meinung aufrichtig sage, die Veränderungen, die ich hie und da angebracht, angebe. Mein Wunsch ist nicht, dass Sie diese so lassen, wie sie sind; denn ich muss Ihnen gestehen, dass diess die ersten deutschen Verse sind, die ich in meinem Leben, und auch diess nach Ihnen versucht habe; auch fühle ich mich der deutschen Sprache nicht so mächtig, dass ich mich damit mehr unternehmen dürfte, als nur schlechtweg zu reden, wo es nöthig ist; aber sie sollen Ihnen diese um mehr in Himfys Geist und Gefühl Ihre Poesie erklingen zu lassen. Sie mögen daran feilen,

wie Sie wollen, nur müsse der eigene Geist nicht verloren gehen, der die Neugier der Deutschen Leser eigentlich befriedigen soll; da sie in ihrer Sprache wohl schöneres und besseres hören können.

Schlüsslich muss ich Ihnen sagen, dass die Orthographie in der Abschrift entleglich fehlerhaft ist. Ich mache Sie hierauf nur darum aufmerksam, damit die deutsche Lesewelt, die uns Ungarn so wenig hold ist, um so weniger vorzuwerfen habe.

Und nun zur Sache:

7. Dal.

Armes, blutend wundes Herz!
Nie etc.

im 11-ten Verse würde das Bild anschaulicher schliessen.

16. Dal.

Seinem Herzen Dir ergeben
Und doch mordest Du sein Leben.

Die zwey letzten Verse wären mir so lieber.

17. Dal.

Die Ihr Zauberhort beseelt etc.
Dort! dort strahlt ihr schöner Blick [etc.
Hah! ich kann nicht weiter singen,
Denn die Brust droht zu zersprin- [gen.

Der 6-te Vers wäre so mehr nach dem Original und die vier letzten Verse:

Dort! dort strahlt ihr schöner Blick,
Vielleicht einem andern Glück! —
Hah! ich kann nicht weiter singen,
Denn die Brust droht zu zersprin- [gen.

18. Dal.

Glut entfalten . . .

Gluth entfalten, finde ich etwas
Wär's nicht besser: [gezwungen.
Wo wird sie nicht Gluth entzün- [den etc.
Was wird sich nicht zu Eis rin- [den etc.

30. Dal.

Elmarad, helyette 13. Dal.

Gefällt mir durchaus nicht, statt dessen nehmen Sie lieber den 13. Dal auf, nach Ihrer Übersetzung, die Sie mir einst mittheilten.

33. Dal.

Kimarad — helyette 28. Dal.

Gefällt mir durchaus nicht, wegen dem immer wiederkehrenden Sie, was besonders in der lyrischen Poesie nicht statt findet. Statt dessen rathe ich lieber den 28. Dal.

34. Dal.

Sie begehr' ich von den Mächten.
Die hier in der Natur schalten;
Sie vom Schöpfer der Gerechten,
Dessen Will des Schicksals walten.

Die vier ersten Verse würde ich also meinen:

35. Dal.

Elmarad vagy változik.

2. Sich der Rose unterthänig:

Solche Sonne — leer und trübe
Blieb ohne Sie die Natur.

36. Dal. NB.

6. Der alles mit Nebel deckt
7. Der da alles heisst verschwin-
[den
8. Was zur Last und Freude
[weckt.

1. Wohin immer ich ihn wende
3. Wohin ich die Blicke lenke
11. Ja! etz.

42. Dal.

Könnt' ich meines Geistes Gluthen
Aüssern nach der Dichtkunst Nor-
[men
Giessen meines Herzens Fluthen
In der Rede schönen Formen,
Wie von Liebe angefacht
Jene mir das Hirn versengen
Diese durch des Gefühls Macht
Mir den Busen fast zersprengen
Süsser Triebe mitgefühl
Süsser Leiden Qualgewühl.

43. Dal.

9. Fluch der Zeit, die meinem
[Leben
10. Seinen Anfang hat gegeben!
11. Parze! nimm die Lebens-
[scheere
12. Dass ich in's Nichts wieder-
[kehre.

46. Dal.

11. Bringt die Treue solch gewinn
12. Ist glücklich der leichte Sinn.

Dies der eigenliche Sinn des Verses: jobb repdesni a' szívnek.

54. Dal.

3. Dass meine Quaal dann nur [endet etc.
5. Wohl! Du göttlich schöne [Schenke etc.
7. Mir, der ich statt dein ge- [denke etc.

Das Wort Bild finde ich nicht passend, wo von einem nur zu sehr mächtigen Leben die Rede ist.

56. Dal.

9. Diese — voll der Zauberein
12. Womit sie mir Wunder schafft.

Maid — finde ich nicht passend für das hoch lyrische.

61. Dal.

5 Ihr Herz, gross und gut, und mild.

75. Dal.

4. Sie mit deinem Rauschen fühlst
9. Buch! bist das Bild meines Seyns.

Mit kläglichem Rauschen sollt es heissen: weil aber klagend später ohnehin wiederkehrt, so glaube ich, *das Rauschen* des Buchs Attribut dort nöttiger zu seyn.

Statt *Bildniss* ist Bild als mehr umfassend, besser.

76. Dal.

Schwalben ziehen, Blätter fallen
Es ist so kühl und schaurig.
Keine frohen Lieder schallen
Feld und Wald ist so traurig
Dünne Kräuter schwanken, wehen
Auf der Heide gelb und fahl
Und dort krächzen Raaber, Krähen
Auf dem Bäume dürr und kahl.
Von den Erde schwand das Grün
Die Natur sinkt sterbend hin:
So stirbt in der wunden Brust
Mir dahin die Lebenslust.

So der erste vers Ballad-artig ist; da man von Vögeln füglicher sagen kann *Schaaren*, als *Horden*; — da bey Natur Schilderungen Natürlichkeit und Einfachheit erforderlich ist, so glaube ich, dass dieser Dal nach meiner Angabe mehr dem Original gleiche. Ob die Sprache darin richtig ist, mögen Sie's beurtheilen?

79. Dal.

Augen ihr, voll Wunder Gnaden
Wo sein Nest sich Amor baut,
Dort spinnt sich der Zauberfaden
Der mich bindet wenn ihr schaut
10. Und der Natur höchste Pracht.

Majestät und *Amor's Nest* klingen etwas sonderbar. *Malaszt* ist Gnade. Ich glaube, dass der Anfang so mehr in Himfy's Sinn wäre. Der 10-te vers dünkt mir so besser, wiel so die Rede gleicher fliesst, und eigentlich von der Augensprache gesprochen wird.

80. Dal.

11. Worinn wider den Verstand
Mein Herz seine Wonne fand.

Diess eigentlich Himfy's Gedanke, diess der Stachel des Liebesepigramms.

81. Dal.

1. Ich sah'ihr Aug Mitleids Thränen
2. Für die Freundinn einst ver-
[giessen.

So finde ich's natürlicher und passender

95. Dal.

2. Opfre meines Lebens Licht
5. Die auch mein Herz voll Lie-
[besgluth
6. Huldigt deinem Angesicht
7. Wie auch nur Dir rollet mein
[Bluth
9. Dich nur sing ich, Dich nur
[preise
10. Segne ich in jeder Weise
11. Dennoch fühlst Du Mitleid nicht
12. Wendest weg Dein Angesicht.

Um das immerwiederkehrende Nicht zu vermeiden, was ich für nicht erlaubt halte, glaube ich, dass man diesen Dal beilänfig also ändern müsse:

96. Dal.

9. Scheint meine Quaal nachzulassen.

Statt Jammer finde ich Quaal darum besser, weil die ewige Liebesklage kältern Naturen ohnehin zu wieder ist' und Jammer die Klage mehr fardirt (?)

109. Dal.

5. Aus den Flammen Augen brachen.

Sie müssen es besser wissen ob Lauschen mit einem Accusativ gut sey, da man gewöhnlich Dative im Deutschen dazu braucht, wenn man nicht belauschen sagt. Statt *prächt'gen* Augen besser, weil das weicher klingt und Flamme und Feuer das schönste Attribut der Augen sind.

111. Dal.

1. Erinnerung! stirb in mir!
2. Mir zum Unglück bist Du treu;
3. Schwaches Herz ich fluche Dir,
4 Denn nimmermehr wirst Du
[frey.

121. Dal.

2. Hah! An Marter unerträglich!

Um das hieher nicht passende 'ne zu vermeiden glaube ich.

152. Dal.

5. Alle Völker freuen sich.

Statt Nationen, wird: Alle Völker sicher besser seyn.

155. Dal.

9. Sich den Armen in der Noth
10. Blitz! Erbarmen! Schlag ihn tod
11. Brenn' zu Asche sein Gebein
12. Schlag und ende seine Pein.

Die vier letzten Verse würden so mehr in Himfy's Manier seyn:

167. Dal.

9. Sie zerwühlet mir das Herz
10. Unaussprechlich ist der [Schmerz
11. Tief ins Leben drang ihr Stich
12. Wehe Sie ermordet mich.

Die letzten vier Verse gefielen mir so besser.

168. Dal.

5. Ich bin nur ein Schattenbild
6. Auf der Erde, auf der ka ten
7. Hat sich auch den geiste . . . lt
8. Kann's nicht fassen, kanns nich [halten.

Die vier mittlern Verse wärden in Himfys Sinn so besser.

173. Dal.

1. Aus den Leiden trägt in Lauf
2. Mich hinaus mein schnelles [Ross;
3. Dacht'ich Thor und schwang [mich auf
4. Ihn (?) was wirrer Sinn be- [schloss etc.
8. Bluten ihm vom scharfen Sporn.

Die vier ersten Verse wünschte ich beiläufig so verändert zu sehen.

und den achten Vers:

182. Dal.

1. Seh' des Somlyó Kappe flim- [mern
2. In der Sonne letztem Gluth,
3. Seh, dort rechts im Rohre [schimmern
4. Marczal, deine träge Fluth,

5. Das Schloss Sümegh, wolken
[kränzt
6. Steil, ernst und hehr steht
es da;
7. Aus dem fernen Bakony glänzt
8. Deine Stirn' dort, Tátika
9. Dort seh' ich der Zaubrin
[Wohnort
10. Meiner Leiden . . . immerfort
11. Dort schwandet er im blauen
[Duft
12. Wie ringt meine Brust nach
[Luft.

Hah! und vort der Zaubrin Wohnort.

184. Dal.

10. Als ich Ihr mein Elend nannte.

188. Dal.

1. Was hast zu thun loses Zephyr
2. Mit des Mädchens Busenhülle?
3. Was fächelst Du dort, sage mir
4. In der schönen üpp'gen Fülle?
5. [Sicher wird es Amor seyn
Der sich dort in Schlummer wiegt]
5. Amor ist es sicherlich
6. Der, dass er bey der Mutter liegt
7. Träumend, zögert mit seinem
[Stich
8. Und sich dort in Schlummer
[wiegt.

Amor wird es seyn sicherlich
Der dass er im Mutterschoss liegt

192. Dal.

Wie soll ich die Zeichen denken,
Wie erfahren, was es ist,
Was sie süsser Heimlichkeiten
Voll in ihrer Brust verschliest.

Die ersten vier Verse wären so poëtischer.

4. *a)*

(Gr. Majláth Jánoshoz)

(Fogalmazvány.)

Herr Graf!

Sie haben mich, durch Ihren an sich lobenswerthen, von der ganzen Nation, meistens aber von mir Dank verdienenden Eifer, die ungarische Poesie durch Ihre Übersetzungen in Deutschland bekannt zu machen, — in eine bange Verlegenheit gesetzt.

In eine, wenn auch nur halb eigenen Sache einen beurtheilenden Richtersamt zu übernehmen, ist es nicht nur schwer, sondern verwegen, ja unerlaubt, weil das Urtheil meistens einseitig ausfällt. Daher habe ich Ihre Übersetzungen aus den beyden Theilen Himfys dem Urtheile mehrerer verständigen, gebildeten Männer, ja sogar geistreicher Damen unterbreitet; diess that auch mein Bruder Karl in Pest, bevor er Ihre Übersetzungen mir überschickte (denn durch ihn sind diese mir zugekommen, diess auch die Ursache, dass meine Antwort sich verspätet), aber alle Urtheile fielen einstimmig dahin aus, dass Ihre Übersetzungen [weder Ihnen, noch mir zum Ruhme gedeiten könnten; dass] weder dem Ungarischen, noch dem Deutschen Parnasse genüge geleistet würde; dass daher der Druck des deutschen Himfy entweder ganz aufgegeben, oder noch verschoben werden müsse.

Und nun, Herr Graf, erlauben Sie mir, dass ich Ihnen auch meine eigene Meinung mittheilen darf, und zwar mit der grössten Freymüthigkeit, und Aufrichtigkeit: Eine Übersetzung — ? *[befejezetlen]*.

Erlauben Sie mit meinen Bemerkungen noch mehr in's detail gehen zu dürfen:

1⁰ Himfy ist kein sanft, still liebender, klagender Petrarca, sondern ein leidenschaftlicher, stürmischer manchmal fast wild tobender Liebhaber. Sie aber machen ihn durch ihr Ach und Weh manchmahl zu einem Siegwartisch empfindelnden Liebhaber und zwar meistens nur dem Vers zu gefallen. Männer und Weiber müssten einen so anhaltend ächzenden und wehklagenden Lieb-

haber auslachen und verspotten. Der oft vorkommende Ausruf *hajh!* im ungarischen ist kein weinend ach! — sondern vielmehr ein leidenschaftliches Hah! — daher wär' es denn öfters noch durch Hah! — und durch *ach!* nur selten sondern ohne alle Ausrufung zu übersetzen.

2⁰ Hie und da zwang Sie der Vers und rythmus nicht treu zu übersetzen; diess ging noch an; aber Sie singen auch nicht im Genius des Himfy. Diess ist schon eine verfehlte Übersetzung. Daher wäre es, meines Erachtens, besser und zweckmässiger, Poesien von entschiedenem Werth, um den Genius des Dichters, der Nation und der Sprache richtiger und treuer darzustellen, lieber in einer poetischen Prosa als in Versen zu übersetzen, da durch die Beschränkheit, den Zwang natürlicher Weise vieles verloren gehen muss, was nicht verloren gehen darf; hiebey noch die Unverträglichkeit, und Ungewohnheit abgerechnet, die ohnehin schon aus der Verschiedenheit der Sprache hervorgehen muss.

3⁰ Hie und da führen Sie eine Sprache, welche Balladen und Romanzen verträgen mögen, niedrigere Dichtungsarten es erlauben, aber für die lyrische Poesie, wenn sie auch populär seyn soll, doch nicht passen. Um so mehr, als die Himfyschen Dals, als Sonette, oder als Liebesepigrammen betrachtet werden müssen. Zum Beyspiel: *Sie von Schöpfer ich begehre* etc. *Blätter von den Bäumen fallen* etc. *Seine Wasser nicht mehr schallen* etc. *Ist'ne.* (121. Dal) könnte man nur in den Mund eines ungebildeten Menschen, zum Beyspiel in einem Theaterstück legen.

Um Ihnen zu beweisen, wie sehr aufrichtig ich gegen Sie bin, theile ich Ihnen eine Übersetzung des 42-ten und 76-ten Dals mit, die jemand von denen, so Ihre Übersetzung beurtheilten, mir zuschickte, dessen Nahmen mir aber nicht eröffnet wurde, weil gesagt wird, dass diese Verse die einzigen sind, die er in seinem Leben deutsch geschrieben hatte. Ich muss gestehen, Herr Graf, dass diese zwey Dal hier und so mehr im Geiste des Himfy übersetzt sind, als die ihrigen, obwohl man's merkt, dass dieser doch nur Ihrem Fingerzeug folgte. Hier sind sie: 42. Dal. — 76. Dal.

Wäre Ihre Übersetzung so ausgefallen, wie die des 1-ten Dals 1-ten Theils, gedruckt in der Wiener Zeitschrift (ich weiss nicht mehr in welchem Jahrgange und welchem Heft); — oder wie die des 41-ten Dal 2-ten Theils gedruckt in der Wiener Zeitschrift, im Jahrgange 1818, im November Heft, die, wie ich's mir sagen liess, auch Ihre Arbeit seyn soll, die ich auch mittheile :/:,

so müsste ich Ihnen, mir und beyden Nationen Glück wünschen, weil dadurch beyde aufrichtig gewinnen würden.

Aber so, Herr Graf, muss ich Sie bitten, meinem Rathe zu folgen den Druck Ihrer Übersetzung entweder ganz aufzugeben, oder sie wenigstens jetzt noch zu verschieben, und lieber ehe noch einige Dals in irgend einer Zeitschrift drucken zu lassen, damit Sie das Urtheil des deutschen Publikums darüber vernehmen. Da meine Poesie, ihres geringen Verdienstes ungeachtet, doch das Glück hat sehr viele Freunde zu haben, so könnten diese ein Zittergeschrey erheben, und Sie angreifen, was mich nicht wenig schmerzen würde, da ich Ihnen meinerseits dafür Dank schuldig seyn muss, dass sie mich mit Ihrer Übersetzung beehren.

[Ich habe die Ehre etc.]

Diese drey Dals, so ich Ihnen hier in der Übersetzung mittheile, müssen Ihnen, als einem Dichter, der, beyden Sprachen gleich mächtig, um so mehr richtiger und sicherer urtheilen kann, als ein sicherer Beweis dienen, dass Ihre Übersetzungen nicht nur vieler Verbesserungen, und Berichtigungen fähig sind, sondern dass sie solche auch nothwendiger Weise erheischen, damit Himfy auch deutsch in seinem eigenthümlichen Geiste erscheine, um so mehr, als die deutschen Leser, im Besitze vieles Schöneren und Besseren, nur durch die ungrische Originalität, und Eigenthümlichkeit Himfys, befriedigt werden dürften.

Ich habe die Ehre etc.

I. Theil. 42. Dal.

Könnt' ich meines Geistes Guthen
Äussern nach stb. mint fent, és
Müsste jedes Herz empfinden —
Müsst' gefallen an mir finden.

I. Theil. 76. Dal.

Mint fent, de 2. sor:

Es weht und saust so schaurig
8. sor. Auf dem Baume dürr und kahl.

4. *b)*

(Gr. Majláth János Kisfaludy Sándorhoz.)

Wien am 27/12. XXIII.

Ihr Rückschreiben vom 14/12. ist mir, — dem einige Tage abwesenden — erst itzt zugekommen, ich beeile mich ihnen sowol für die Aufmerksamkeit, die Sie meiner Arbeit geschenkt, als für die Art mit der Sie sich erklären meinen aufrichtigen lebhaften Dank aus zu sprechen.

Des Dichters Wille ist dem Übersezer Gesez; Himfy's Liebeslieder werden also nicht gedruckt Verbergen kan ich es aber nicht dass es mir leid thut dass dem deutschen Publikum die Ansprüche die Sie auf unsterblichen Ruhm haben unzugänglich bleiben sollen. Keine Nazion auf der Welt hat die Fähigkeit, fremde Eigentümlichkeit auf zu fassen und zu würdigen, in so hohem Grad als die Deutsche. Wie sehr brittischer Ernst und italische Lebendigkeit von den Deutschen aufgefasst sei ist weltbekant, aber auch die Spanier, an Glut und Eigentümlichkeit alles was Ungern je erzeugte, weit überbietend, werden in Deutschland bewundert, allgemein bewundert, und die bizarre Phantasie persischer und arabischer Dichter begriffen und gewürdigt. Erlauben Sie mir einen Beweis der mir eben zu Gebot steht, welche Empfänglichkeit für ihre Gedichte im deutschen Publikum hersche: beiliegende englische Übersezung des 7t Dals 1t Theil ist von einer deutschen Leserin, die hiezu durch meine Übersezung aufgeregt worden. Wenn also die der unbekante Umarbeiter des 42t und 76 Dals I Theil sich der Übersezung Himfy's unterziehen will, überlasse ich ihm mein Manuscript sehr gern zur Grundlage seiner Arbeit, da ich glaube dass ihm sein Unternehmen hiedurch wesentlich erleichtert würde. Da ich sehnlich wünsche, dass Ihre Gedichte in einer des Originals würdigen Gestalt vor das Auge der deutschen Lesewelt treten, der ungenante Übersezer aber wie Sie selbst schreiben, und wie es die etwas argen Verstosse gegen die deutsche Metrik in den erwähnten Übertragungen ebenfals beurkunden, in der deutschen Verskunst nicht geübt ist, will ich mich sehr gern zur Durchsicht seiner Arbeit in metrischer Beziehung verbinden, so wie überhaupt ihm freundlich die Hand bieten, wenn er meine Kentniss der deutschen Sprache auf irgend eine Weise benüzen kan. Die offene Sprache die Sie mich führen sehen, wird — ich hoff'es zuversichtlich — mir weder von ihnen, noch von sonst jemand als Anmassung gedeutet werden; Sie entspringt einzig aus dem Wunsch dass ein Werk, auf das wir mit Recht stolz sind, in einem Gewand zu unserm Nachbaren übergehe in welchen es eben solche Begeiste-

rung zu erregen vermöge, als es in unserm Vaterland erregte und immerdar erregen wird.

Wer die Leistungen und Forderungen der Deutschen im Fach der Übersezung kennt, wird eine Verdeutschung in poetischer Prosa nimmermehr wagen.

Die Übersezungen aus der Wiener Zeitschrift, Dal 41. 2. Theil, die sie mir als Muster aufstellen, sind von mir. Um einem allenfaltigen Missverständniss vorzubeugen sehe ich mich überhaupt genöthigt ihnen den Briefwechsel ins Gedächtniss zurück zu rufen, den sie vor ein par Jahren mit mir geführt, und auf den Sie vergessen zu haben scheinen. Es sind einige Jahre dass ich die Verdeutschung der vorzüglichsten magyarischen Gedichte aus dem 18t und dem jezt laufenden Jahrhundert begonnen, und zu einem Werk geordnet hatte. Aus Himfy's Liebesliedern übersezte ich 24 Dal, je 12 aus jedem Band. Ich sendete sie ihnen zu wie jezt die hundert, sie wünschten einige kleine Änderungen die ich sogleich traf, und gaben nur dann ihre Zustimmung zum Druk in so schmeichelhaften Ausdrücken, dass ich — obgleich fühlend, dass Sie mich weit überschätzten — Ihre Zuschriften als eben so viele werthe. Beweise, ihrer freundlichen Zuneigung, und Rechtfertigung meiner Bemühung gegen tadelrüchtige Rezensenten sorgsam bewahre. Ich glaube ihnen dis [!] schreiben zu müssen, weil der Druck magyarischer Gedichte bereits begonnen hat, und das Werk zur Ostermesse bei Cotta erscheinen wird.

Es wird ihnen vielleicht nicht uninteressant sein zu wissen was mir an Übersezungen des himfy *(sic)* bekant ist. Ein Italiäner übersezte mehrere nach einer handschriftlichen lateinischen Übersezung. Die Franzosen haben einige Dal in poetischer Prosa, englisch kenne ich nur den beigeschlossenen Dal. Szalizki und Gruber gaben einige Dal in 4 füssigen Trochäen ohne Reim, in der Wiener Zschrift sind drei oder 4 von Jung in der Form des Originals. In gleicher Form zwei in der Wiener Literaturzeitung; ich entsinne mich des Jgangs nicht, von Jung oder Friedrich Schlegel. Alle andern die zerstreut erschienen, sind von mir, ich wenigst*(ens)* kenne sonst keine Übersezung. Ihr aufrichtiger Freund

Johann Graf Mailáth.

N. S. Wenn der unbekante Übersezer mein[en Antrag] Anerbieten nicht annimt bitte ich Sie mein Mscript zurück zu senden.

5. *a)*

(Kisfaludy Károlyhoz.)

Sümegh 28 Juny 1825.

Kedves Öcsém!

Vettem leveledet. Sajnálom hogy Aurórádra nézve kívánságodat nem tellyesíthetem. Semmim sincsen, és nem is lessz többé soha, ha csak természetem megint meg nem változik.

[Atyánknak igazságtalan Testamentoma, és Miskának impostúrája egészen kiforgatott exáltáltt Természetemből, és most gyülölésnél és boszszúságnál, boszszúállásnál egyebet nem is tudok érezni és gondolni. Miska egy infámis és Criminális Impostor: mert ha evidenter meg nem tudgyuk is bizonyíttani, bizonyos:

1⁰ Hogy az Atyánkot árulkodások által vette arra, hogy illyen testamentomot tegyen. Némelly árulkodó leveleit, kivált rám, Bódira, Trézsire nézve megtaláltak.

2⁰ Bizonyos, hogy atyánknak minden kész pénzét, és jobb obligátiójit ő vagy eleválta, 's magának cédáltatta, vagy ellopta. Már több obligátióknak jöttünk nyomába.

3⁰ Bizonyos, hogy az Öreg Úr kevés idővel halála előtt észre jött, és egy Codicillus által, alkalmasint azt rendelte, a' mit azon papiros foglalt magában, mellyben a' testamentomát takarva találtuk; de Miska ezt elsikkasztotta.

4⁰ Bizonyos az, és erre Én, Te, és Gábor megesküdhetünk, hogy mi azon Testamentomot találtuk-meg, mellyre ez volt írva: *Ezen Testamentomomat Mihály Fiam legalább két Testvérének jelenlétében bontsa-fel, de kezéből senkinek ne adgya.* — És a' mellyet első Kis János, 's utolsó Bejczi István írtak alá, ezen utolsónak neve fordíttva általvitetvén, — és ezen Testamentomnak Te általad kezdett, és Miska által végzett Cópiája is szóról azt foglalván magában. Most, mint magatok is láthattátok, azon Cópiában, mellyet Jancsi történetből elvitt, 's megint visszaküldött, ezek a Subscriptiók Kovács Márton, Gyapay Pál, Grmanecz Károly, Bejczi István, Ács József. Ezt Miska akkor hamisította meg, mikor itt vele transigáltunk; mikor egygyik éjjel két óráig fenn volt, és írt, maga írása lévén az előbbi Cópia is. — Grma-

necz, Bejczi, Ács József attestátumokat adtak arról, hogy ők 1825-ben új esztendő után írták ez utolsót alá, és Kis János is arról, hogy ő ezt nem írta alá. — Szabó Péter Fiskális is bizonyíttya, hogy az Öreg Úrnak maga szájából hallotta, hogy utólyján csak Codicillust tett. Én és Bódi a' múltt hetekben Győrött lévén, megnéztük az originális Testamentomot, és gondold-el: abban is ezen aláírattakat találtuk: *Kovács, Gyapay, Grmanecz, Bejczi, Ács.* Azt gondolhatná az ember, hogy az ördögök űzik velünk pokoljátékjokat. Azonban én megmerek eskünni arra:

1⁰ Ez a Testamentom is [ugyan] per extensum, az Öreg Úrnak az írása ugyan, és szóról szóra megegyezik azzal, mellyet mi találtunk; de a' papiros kissebb árkus, és fejérebb, mint ama' volt.

2⁰ Ez nem olly helyen végződik, mint a' másik. A' másikban fordítással, 's csupán a' másik lapra Bejczinek neve általvíve; — Ebben fordíttás nélkül a' másik levélre van Bejczinek és Ácsnak neve általvíve.

3⁰ Ennek borítékjára ez van írva az Öreg Úrnak keze által: *Ezen borítékba van írva Testamentomom; Mihály fiam ezt egy vagy két Testvérnek jelenlétében bontsa fel, őtet illeti az originális; de kezéből senkinek ki ne adgya.*

Az Öreg Úr szokott diffidentiából azon Testamentumot kétszer is leírta maga, mint néha némelly missilis levelét is kétszer háromszor is leírt, és Miskának adta Subscriptió nélkül, mint Cópiát, 's Miska megtudván, hogy mi nyomába akadtunk egy újjabb Testamentomnak, tehát ezen Testamentomot vagy hamis Irás követés által maga alá írta, vagy más által alá íratta, vagy az utolsó Subscriptusokat megvesztegetvén, ő általok íratta alá. Ő országos egy Impostor. Hogy ez hamis Testamentom, csak ezen két ok is megbizonyíttya:

1⁰ Ha ezt íratta volna az Öreg utóllyán alá megint, Miskának az előbbit, mellyet mi felbontottunk, nem kellett volna elsikkasztani, mivelhogy egy volt foglalattya. Sőt így még nagyobb ereje lehetett volna. Hogy pedig ez nem az előbbi testamentom, és a' Cópia sem az, arra mind a' hárman megeskűdhetünk.

2⁰ Mért kellett volna az Öreg Úrnak egy Testamentomot kétszer sollenizáltatni?

3⁰ Az Öreg Úr eszén volt még halála előtt, tudta azt, hogy Jancsinak már gyermeke van; hát mért hagyta volna meg ezen utolsóban is, hogy mind a' hét gyermeke magtalan? — Miskát barátságosan megintettük ugyan; de megátalkodik Imposturája

mellett. Azért tehát most aratás után a' Transactió szerint megosztozunk ugyan, — előbb nem lehet, minthogy a' Bas portziónak természete, és haszna által kell az Adjustátióknak megtétetni, — de azután follyon az infámis Impostor ellen a' mocskos pör. Inquiráltatni akarván ellene, eleinte Bírót sem találtunk az Impostorok között, míg azután Bezerédy v. Ispány egygyet meg nem szóllított, 's ez Bönfi. — Kérlek, mennél előbb küldgy megint egy Compulsóriumot az én nevemre, mert a' másiknak kelete már elmúlt. A' taxa megfog téríttetni a' maszszából.] — Az osztálynak végre hajtására, melly mintegy Augusztus végén, vagy September' elején fog megtörténhetni, jólkor előre meg hivlak benneteket.

Julius' elején Füredre megyek és ott leszek vagy két hétig; azután alkalmasint Pestre az operátió végett. Gugám most is egy állapotban vagyon.

Ezerszer csókollak mind téged, mind Jancsit egész házával. Isten veletek!

K. Sándor.

Téthi és Győri útunkban mind én, mind Bódi megbetegedtünk. A' propos! — Az Öreg Úrnak egy 1000 ftos passiva obligátiója van a' sz: Mártoni Conventnél, egy esztendei hátra levő Interessel, — szép kis vigasztalás!

Kovács Márton Téthen az ólta meghalt.

---

5. *b)*

(Gr. Majláth János Kisfaludy Sándorhoz.)

Pesth am 30ten Xber 826.

Die Herausgeber des Handbuchs der ungrischen Poesie, haben mich ersucht, einige Dal aus Himfy's Liebeslieden zu übersezen. Ich habe den Grundsatz keine Übersetzung der Werke eines lebenden Schriftstellers drucken zu lassen, ohne ihn früher gefragt zu haben. Ich nehme mir also die Freiheit Ihnen beiligende Uebersetzung zuzusenden; ich bitte Sie mir Ihr Urtheil gefälligst mitzutheilen, ich werde, wenn es nöthig seyn sollte, die Uebersetzung umarbeiten, oder nach Ihren Andeutungen ändern. Sie können überzeugt seyn, dass ich dies mit Vergnügen thun werde, wenn ich die Hoffnung haben kann Himfy's glühende Liebenswürdigkeit, so getreu wiedergeben zu können, als es die deutsche Sprache gestattet.

Die Gicht, welche als Podagra meinen Fuss und mit einigen Knoten meine Hand heim gesucht hat, zwingt mich bei diesem Brief eine fremde Hand zu gebrauchen, Sie werden mich bedauern und entschuldigen.

Mögen Sie noch so lang leben, und so viel Glück erleben, als Sie bereits gute und schöne Verse gemacht haben; einen umfassenderen Glückwunsch haben Sie zum neuen Jahr gewiss nicht erhalten.

Ihr aufrichtiger Freund

Johann Graf Mailáth.

I. Theil.

75. Dal. Der du aus des Gletschers Seiten
Bach zuerst in's Leben quillst,
Wo die Fichten Nacht verbreiten,
Sie mit Klag' und Trauer füllst,
Schlängelnd dich durch Felsen tragend,
Oft von Stein und Dorn verlezt,
Bis du ringend, bis du klagend,
In dem Meer vergehst zulezt —
Bist das Abbild meines Seyns,
Das an Stunden reich wie keins,
Pfeilgetroffen, ungeheilt,
Schluchzend seine — — — eilt.

76. Dal. Schwalben wandern, Blätter fallen,
Sausend weht der Wind und schaurig;
Keine frohen Lieder schallen,
Feld und Wald ist gar so traurig.
Dürre Kräuter schwankend wehen,
Auf der Heide gelb, und fahl,
Raben krächzen nur und Krähen,
Auf der Eiche dürr und kahl,
Von der Erde schwand das Grün,
Die Natur sinkt sterbend hin;
So stirbt in der wunden Brust,
Mir dahin die Lebenslust!

II. Theil.

35. Dal Schnelle Mäher auf den Wiesen
Mähten jezt zum leztenmal,
Und die Schatten, lang wie Riesen.
Dehnten sich ins stille Thal;

Und nun gingen, und nun standen,
Wir im hohen Wiesengras,
Bis wir uns am Bache fanden,
Schauend in das helle Nass.
Über uns sahn wir den Himmel,
Sahn ihn in der Flut Gewimmel,
Fühlten ihn in uns, und voll
Heil'ger Glück der Busen schwoll.

121. Dal. Was die Zukunft noch verwahrt,
Wünscht des Jünglings reger Sinn,
Durch das Glück der Gegenwart
Braust er wie im Sturme hin.
Freude aus vergangner Zeit,
Nährt des Alten Herz und Sinn,
Was die Gegenwart ihm beut,
Dünkt ihm immermehr Gewinn.
Traum und Trug ist beider Weise,
Glück geniesset nur der Weise,
Der sich der Vergangenheit,
Zukunft, Gegenwart, erfreut.

142. Dal. Ausgetreten sind die Flüsse
Und zum Meere wird das Land,
Himmel! Du hast diese Grüsse
Uns in deinem Zorn gesandt! —
Wo einst weideten die Herden
Spielt der Fisch jezt ohne Sorgen,
Krebse dort gefangen werden
Wo sich Füchse sonst verborgen,
Meine Felder decken Wogen,
Meine Hoffnung ist betrogen,
Immerhin! Der Liebe Licht
Löschten jene Fluten nicht.

171. Dal. In Arabien ödem Sand,
Aber du, dein Herz mit mir
In Hyrkanien — — — — scher Land,
Liebe nur und ich mit dir,
In der Mohren glühn'der Wüste,
Aber du, dein Herz mit mir,
An des Eismeers strengen Küste,
Liebe nur, und ich mit dir;
In des Paradieses Wonnen,
In der Hölle Flammenbronnen,
Freu' ich überselig mich,
Hab' ich Vielgeliebte dich.

197. Dal. Häufling, Zeisig, Nachtigallen
Längst is schon der Schnee zerflossen
Kreisend Schmetterlinge wallen
Seht! Die Knospen sind erschlossen;
Meines Gartens Frühlingszier,
Kommt! verweilet auch nicht länger!
Kommt ihr treuen Lieben! ihr,
Lebens und der Liebe Sänger,
Kommt ihr Lieben Mit Gewehren
Werd ich ab die Falken wehren,
Dass ihr kleinen Klangesblüthen
Ruhig mögt im Nestchen brüten

6.

(Farkas Gáborhoz.)

Sümegh Sept. 29-kén 1831.

Kedves Gáborom!

Vettem leveledet. Örülök rajta, hogy a' Cholera már elhagyott benneteket. Adgya Isten, hogy ismét vissza ne jöjjön, mint sok más helyeken! — Mi még most várjuk. Már közelget hozzánk: Gyulakesziben a' napokban történt három hirtelen halál. Itt szinte bizonyos vagyok benne, hogy minden embert kifognak orvossaink gyógyíttani, a' kit mindgyárt vastagon meg nem ragad, tudniillik görcsökkel. Házomnál egygyik Szolgálóm, majoromban egygyik béresem már egészen a' Cholerához hasonló hasrágásban feküdtek; de csak hamar kigyógyíttattak. Azonban szegény Rózi még mái napig is igen beteg a' görcsökben; naponként nehezebben vagyon: sem eszik, sem alszik. Már alig van reménységem életéhez: és én akkor szerencsétlen ember leszek.

Nálunk most már minden elzáró Intézetek meg fognak szűnni: részszerint azért, mivel deszka épületeink minden órán lakhatatlanok lesznek a' hideg miatt; részszerint mivel a' szüretek ideje megérkezvén, úgy is lehetetlen volna a' külső birtokosokat tulajdonnyaiknak használásától elzárni, a' nélkül, hogy zendülések, és véres verekedések ne támadnának. Csak a' posta és országútakon lesznek Passusokat vizsgáló Biztosok: mert Pápán

most dühösödik a' Cholera legjobban. Veszprimben csillapodik ugyan; de még most sem szűnt meg; valamint Fejérvárott sem, hol most is halnak az emberek. Meghaltak G. Smidegg Tamás is Ladányban, és Bajzáth is.

A' Királyi Comissárius elfogadása újra keményen megparancsoltatott Zala Vármegyében; és a' tegnapi Gyűlésben újra megtagadtatott elfogadása; noha azon jelentés is érkezett, hogy egy egész Dragonyos Regement jön a' hegyébe. Nekünk már csak akkor van Constitutiónk, mikor Bécsben akarják. Mind ennek az az oka, hogy a' Vármegyéknek nagyobb része minden törvénytelen parancsolatnak mindgyárt fejet hajtván, a' jobb érzésű, lelkesebb Jurisdictiók elnyomattatnak. Meg érdemlenék azon, Constitutiónkat fenn nem tartó Vármegyék, hogy az Orosz önkénynek vaspálczája és korbácscsa alá essenek. A' Magyar valóban igen elfajúlt! — Meglehet, hogy az 1822-diki történetek nálunk ismét megújúlnak.

Mihelyt módgyát ejthetem, mindgyárt megküldöm fél esztendei Interessedet, olly formán, hogy magam részére a' 40 f — Mayerné részére a' 40 f és a' Jancsi részére is a' 40 f — és így mindenestűl 120 f Ww fél esztendei árendát abból levonván, Testvéreimet én elégíttem-ki. Csak az a' baj, hogy Pápa és Veszprim miatt Győrrel a' közösűlés most egészen el van vágva. Majd keresek benne valamelly módot. Vagy ha tudsz valamelly alkalmatosságot, add tudtomra. Miskával magad vethetsz számot.

Itt semmi újság, egyéb hogy Nedeczky Lajos meghozta feleségét, a' Kis Emmát, és Gyuri is öszve kél Horváth Dudival, mihelyt a' katonaságtól megmenekedhetik. — Domján József, néhai V. Ispány meghalt guta ütésben 16-od napra. — Hertelendy Gyuri új esztendőre megszűnik Sümeghi Fiscalis lenni.

Isten veled! ölellek csókollak, és Rózival egygyütt a' legjobb egésséget kívánnyuk.

KS.

7.

(Farkas Gáborhoz.)

Sümegh November 13-kán 1831.

Kedves Gáborom!

Megbocsáss, hogy leveledre olly sokára felelek. Ezt részszerint annak tulajdonítsd, hogy miólta élek, talán soha sem voltam úgy elfoglalva búval, bajjal, vesződséggel, folyvást tartó munkával és boszszúsággal, mint most feles idő olta. Búval azért: mert Rózit Füredről haza jöttömmel betegen találván, minden kitelhető orvoslások mellett is napról napra rosszabbúl lesz, úgy hogy egész kín nékem, életem' legjobb Barátnéját így szenvedni látnom. A' görcsök gyakran órákig elrángattyák, ekkor fázik, ezt azután hosszas remegés és halálos izzadás követi. Sem enni, sem alunni nem tud. Maga azt gondollya, hogy meg kell elméjének tébolyodni. Csak éjtszakának idején szenved kevesebbet, midőn fekszik; de alunni még sem tud; hanem csak bágyadttságában szunnyadoz. Igy lehetetlen, hogy sokáig tarthasson. A' Cholerát okozó Miasma a' levegőben láttatik okának lenni, hogy gyenge testét a görcsök így előfogták. Nappal nem fekszik, mert szorongatásai miatt nem nyúghatik, sőt jár is egygyik szobából a' másikba, és néha a' Kamerába is; de természete ollyan, hogy csak akkor fekszik le egészen, mikor halálnak vál. — Bajjal, vesződséggel azért: mert gazdaságomnak még sohasem kellett annyi akadályokkal küszködni, mint most cselédgyeimnek több ízben is viszsza-viszsza térő betegsége miatt. Volt az idő, hogy fejér cselédgyeim is mind betegek lévén, napszámba is alig találhattam főzőt és mosogatót a' házamhoz. Cséplőim' betegsége miatt fennakadtam a' vetésben, maggabonám nem lévén, annyira, hogy még most sem vethettem el egészen; holott régen nem termett annyi gabonám, szénám, borom, mint az idén; csak hogy a' sok esső majd nem mindent hibássá tett. — Munkával azért: mert mind a' Tudós Társaság, mind a' Vármegye némelly rám bizott munkáját most sürgeti, midőn illy környűllállásaimban tiz annyi időmbe kerül minden, és mégis roszszabbul megy. — Boszszúsággal azért:

mert Vass Vármegyének oktalan elzárása miatt semmit ezen Vidék el nem adhatván a' felső Vidéknek, árendáimat sem kaphatván meg mái napig is, úgy kifogytam a' pénzből, hogy ezen csekélység is, a' mit most neked küldök, nagy nehezen kerűlt ki tőlem, noha sorsomhoz képest borom, gabonám elég volna eladni való, csak vevő volna. Ezen alkalmatossággal 210 f ww félesztendei Interesedet így fizetem-meg:

1⁰ Küldök ide zárva quiétántiát 160 fról ww, melly szerint Te nékem, Mayernénak és Jancsinak, Károly' Maszszájának is, a' fél esztendei árendát p 40 f fejenként megfizeted. Ezeket én ki fogom elégítteni.

2⁰ Küldök kész pénzben gazdád által 40 f ww.

3⁰ Ispányomnak a' boraiddal való bánásáért adok 10 f ww.

Ez öszveséggel 210 fkat tévén, kérlek, küldmeg nékem quiétantiádat első alkalmatossággal, úgy stylizálva, hogy én neked fél esztendei Interesedet 210 f ww megfizettem.

Megküldöm ezen alkalmatossággal két zsákodat is, melly még a' nyáron nálam maradott. Kérd elő gazdádtól.

Itt most előbbi borod 4 hordóval vagyon pinczémben. Ketteje, mellyet magad szüreteltél, jó. Ebből egygyik hordó most elmegy. De a' másik két hordó borod, mellyet már egygyezésed' fejébe vettél, mint Ispányom mondgya, nem sokat ér. Én ugyan soha sem kóstoltam. Holott minden tavalyi bornak jónak kellene lenni. Az én Sümeghi tavalyi boraimér már 11 fkat igértek; de nem adom 12-őn alul.

A' mint látom, Gábor, te vénségedre már majd nem tarthatsz többé jó borra számot, ha jó bor esztendőben is rossz bort adnak; millyen lessz az idei termés? — Azt pedig ne gondold, hogy az én pinczémben romolhatott-el, hol olly jó gondgyát viselték, és jó töltelékkel táplálták. Farkas Lacziné beszélltte, hogy a' te szőllőd többnyire már ki van vágva.

Ha neked az edericsi árenda bor nem fog tetszeni, és az esztendőnként járó 20 akó bor eránt Farkas Ignátztzal akár kész pénzben, akár másképpen megegygyezhetnél, részszerint hozzád való szíves barátságból, hogy míg élsz, jó, tiszta és egésséges asztali borod, ürmösöd, és néha Auspruchod is legyen; — más részről, hogy én is másnak boráról ne számollyak, minekutánna az nem egyenesen az én kezem alatt vagyon, és hogy adósságom-

ból lassanként szabadúllyak, neked azt a' barátságos projectumot tenném:

1⁰ Én neked esztendőnként adnék 20 akó Sümeghi ó bort, öt hat esztendősset, a' millyent én iszom, asztalodra. Ezt Te mindenkor magad vitetnéd Győrré, akkor, mikor kellene.

2⁰ Én adnék néked esztendőnként egy akó jó Badacsonyi Ürmöst, hordóstul. Mikor egyszer általszállítható volna.

3⁰ Adnék neked esztendőnként 6 boutellia ó Auspruchot.

Ellenben ennek fejében Te nékem adnál Quiétantiát arról, hogy én neked adósságomból házod' árrába 1000 fkat pengőben lefizettem, és csak a' többinek Interessét fizetném készpénzben. Ha Calculast csinálsz, hát azt fogod találni', hogy ezen ajánlott bor által én neked több Interest fizetnék az 1000 fért 6 pcentumnál; de a' mi nekem mégis könnyebben esnék. Ha egyszer meghalunk mind a' ketten, k . . . annya a' Világnak.

Azonban, ha néked az árendás Edericsi bor is tetszésedre lészen, csak úgy tekintsd projectumomat, mintha nem is történt volna. Csak azért hoztam már most elő, mivel az idei rossz bor a tavalyiaknak becsét igen felemelte, és azon esetre ó boraimat nem adnám el.

Vajda csakugyan megvette a' voltt Kocsi házat 4000 fkon ww. A tavaszszal megvehette volna 2500 fkon. Akkor fösvénykedett. Most így is nagy nehezen jutott hozzá.

Itt még most sincsen valóságos Cholera; de temérdek a' hideglelős; és sokan halnak.

Isten veled! csókollak a' szegény Rózival egygyütt.

KSándor.

Zsoldos Gábor Plébános meghalt. — Balassa jön ide helyette. Hertelendy György is meghalt. Nagynét, Árossyt csókolom.

8.

(Kisfaludy Jánoshoz.)

(Fogalmazvány.)

Hier die Geschichte des wandalischen Mordes, der in Füred geschah. Seitdem ist die Nachricht eingetroffen, dass man den Stuhlrichter Rosos, der dort sein Amt verwalten wollte, mit Ohrfeigen bediente, statt ihm Gehorsam zu leisten.

Lieber Bruder! noch einige Schritte vorwärts und es ist kein Rücktritt mehr, sondern die Blutigste aller Revolutionen steht in Feuer und Flammen da. Und leider sind alle gegenwärtige und kommenden Umstände dazu geeignet das Volk immer noch mehr aufzureitzen, also zu bes . . . . . en.

1⁰ Es ist nur mehr evident, dass diese häufig angelegten Feuer brünste doch keine blossen Zufälle sind, sondern das Werk einer geheimen Menschen Gesellschaft, die durch Verzweiflung, Unglücksfälle, Mangel, Noth und Verzweiflung das Volk aufreitzen so zu sagen zum Rauben und Morden nöthigen will; denn der nichts mehr zu verlieren hat und nicht Hungers sterben will, der muss sich nun mehr am Rauben und Plaudern verlegen um sein Leben zu fristen. Als ein nachdenkender Ungar und Edelmann, habe ich mir eine Revolution gegen Thron und Adel in Ungarn von jeher nur auf diese Art möglich gehalten. Gleich anfangs, als die Nachricht von Feuerbrünsten und Drohungen durch Zetteln aus beynahe vier Comitaten zugleich eintraf, behauptete ich, dass nicht in der allgemeinen Menschen Natur liege, dass zur nähmlichen Zeit, in so vielen Gegenden, auf einmahl so viel ruchlose Menschen sich befinden könnten, oder dass auf verschiedenen Orten zu gleicher Zeit schlechte Menschen zu so schrecklichen Thaten Lust bekommen könnten, sondern dass hier revolutionaire Tendenz wahrzunehmen sey. Man lachte mich, meine Erfahrungen, und meine Menschenkenntniss aus, und glaubte durch laue Determinationen, die gewöhnlich spät oder garnicht in Erfüllung gehen dem Unglück Einhalt zu thun. Seitdem aber aller Gehorsam verschwindet, alle Ordnung sich auflöset und der Bauer weder dem Comitat, noch den Grundherren

Dienste leisten will (natürlich, weil er sein Eigenthum selbst nicht genug hüten kann), seit dem gesteht man's doch, dass ich weiter über die Nase sah. Nicht einmahl Briefe will mehr der Bauer aus einem Orte in den Andern tragen, aus Furcht, dass indessen sein Haus entweder abbrennt, oder dass er unterwegs durch andere misshandelt wird, und so wird der ohnehin schwerfällige Schlendria des Comitats Dienstes noch mehr in Stockung gerathen. Die Relationen von Füred tragen Leute an dem sechsten Tage Juden nach Egerszeg, die für Ihre Häuser und Person (?) dort Sicherheits . . . . anstalten, auswirken wollen. Aber wie? — In kurzer Zeit werden wir selbst nicht mehr lieber seyn. Denn wisse: Letenye ist abermals angezündet und verbrennt, selbst das Comitats Haus. In Egerszeg ist in dem städt . . . . . haber ein brennender Zunder gefunden worden.

2⁰ Dies ausserordentliche Geldmangel, die äusserste Noth, die in Hinsicht auf alles, was Geld kostet, jetzt besonders in Ungarn herscht. Der einmahl ebgebrannte Bauer ist nicht im Stande sich mehr auszuhelfen. Es liegt in der rohen Menschen Natur, zu nehmen, was man nicht hat, und dort, wo es zu haben ist, sey es durch Raub oder Mord. Und es liegt in der Natur jedes lebenden Wesens, sich nicht hinzulassen, an Hungers zu sterben, sondern das Leben so oder so zu . . . sten. Noth und Verzweiflung muss alle Gottesfurcht, alle Religion, alle edleren Triebe ersticken. Schon der äusserst hohe Preis des Salzes ist von jeher Ursache der murrenden und immer in Flüche ausbrechenden Unzufriedenheit gewesen. In Ungarn kann der Mensch und das Vieh viel weniger ohne Salz leben, als in andern Ländern. Daran is sowohl die Localität, wie auch verjährte Gewohnheit schuld. Und die Viehzucht, des ungarischen Bauers grösster Erwerbszweig nimmt seit der Salztheurung merklich ab. Und es ist noch eine grosse Frage, ob bey geringerer Salzpreise nicht eben so viel, oder vielleicht noch mehr Salz Einkünfte zu erwerben wären. Das wenigere, was der eine kaufen würde, sollte, glaube ich, durch das Mehrere, was der Wohlhabende zu kaufen nicht ermangeln würde, gewiss ersetzt werden. Unstreitig wäre die Herabsetzung des Salzpreises eine Behä . . gung des nothleidenden Bauers und wenn die Einrichtung möglich wäre, so wünschte ich, dass der Contribuent das Salz wenigstens um den halben Preis erhalte.

— — — — — — — — — — — —

... und betrauert die Zerreissung des adelichen Körpers und die Erschütterung des alten Constitutionsgebäudes. Aber der kleine Adel, der irrig in der Meinung ist, und diese, ich weiss nicht wodurch überhand nehmende Meinung, sich nicht ausreden lässt, dass der ganze kleine Adel, das heisst, der keine Unterthanen besitzt, in die Cathegorie der Conscription und Contribution Zahlung gehört, — ist unruhig, — fängt schon an, seine Abneigung gegen den grossen und mittleren Adel laut werden lassen, und scheint es mit dem Volke halten zu wollen. Diese Tendenz ist für die Aufrechterhaltung der Ruhe sehr gefährlich, und nach meiner Erfahrung und Einsicht in gegenwärtigen Umständen sehr drohend: denn der kleine Adel, die bisherige Freyheit seiner Person und seines Besitzes gewohnt und daran mehr als an sein Leben hängend, zugleich kühn, verwegen und oft frech, wird sein grösstes Gut nie verschmerzen können, und kann durch seine Verwandtschaft, Verschwägerung und allerley Art Vermischung mit den Bauern das Volk, mit dem es gleiche Noth, und Unglück leidet, leicht aufwiegeln; und wenn dies geschieht, was sehr möglich, da sie schon in Rád und Füred gemeinschaftlich mit dem Bauer wüthern, so glaube man ja nicht, dass sie geneigt seyn werden, sich in den Zustand des Bauern herab zu lassen, sondern es ist natürlich, dass sie lieber den Bauer in ihren Stand, das heisst, den Stand des Freyseyns und Nichtzahlens erheben wollen werden, und wieder natürlich, dass die Bauern sich gerne . . den bessern Zustand hinneigen werden. Denn man fordert von dem kleinen Adel ja eben so wenig, wie von den Bauern die Einsicht, warum man Contribution zahlen müsse? — warum man eine Armee halten müsse? Und wenn dieses . . . . . Ereigniss eintreten könnte, gute Nacht den Dynasten, und dem mittleren Adel, — und ich fürchte es auszusprechen, auch dem Throne! — denn gewiss würde, nach dem Beyspiel mancher Länder, auch das ungrische Militair sich zugesellen; — man höre nur die Grundsätze, welche die Deserteurs und ein Räuber in den Wäldern, unter dem Volk anstreuen, und gewiss würden irgend ausländische Demagogen, die das Königthum hassen, ihre heillose Umtriebe mit vereinigen.

Es ist ein Unglück, dass, wie sonst, auch jetzt, in dieser brütenden, immer nach Veränderung lechzenden, und besseres hoffenden Zeit der Thron, obschon Ehrlichkeit, Gerechtigkeit und gutes Herz dort waltet, meistens von Menschen umgeben ist, die,

wenn sich auch Kopf und Geist besitzen, ihr Wissen und Erfahrungen nur aus der Hauptstadt, aus den Relationen der Behörden, und Ihrer eigenen Person hergeholt haben, ohne die Natur, den Charakter, und das innere Leben der Nation, des Volkes zu kennen. Kein Wunder, wenn sie nicht einmahl ihre Sprache verstehen, um sich zu überzeugen. Ein Minister mag wohl die Geschichte, und die Gesetze der Ungarn kennen, aber die Nation, das Volk, welches wieder eigne Seiten hat, kennt er gewiss nicht in seinem gegenwärtigen, das ist jenem Zustande, worin er . . . . . und handeln sollte. Und ein Volk in neu erfundene Gesetze zu fassen zu wollen, kommt mir eben so vor, wie den Menschen für ein neues Kleid recht zu machen, da es umgekehrt geschehen muss. Ich behauptete, dass der Palatin den Volkscharakter durch sein Thun und Lassen besser aufgefasst hat, als alle Magnaten, die ihn umgeben, sehr wenige ausgenommen, die nicht reden, nicht handeln um nicht zu missfallen.

Die herrschenden, nach einander sich verlautenden Meinungen im Volke waren folgende:

1⁰ Dass der Kaiser die Mordbrenner hieher geschickt hätte, um Ungarn zu verderben, weil der Landtag sich nicht zu seiner Wille fügen will. Darum soll er in diesem Comitate den Anfang gemacht haben, weil es die Statution und die Contribution in Conv. Münze verweigerte. So kann die Übertretung des Gesetzes ihre übeln Folgen haben. Gott gebe, dass Zichys Ministerstelle nicht in Feuer Flammen untergehe, wie es den Anschein hat. Diese Meinung hat aber nach dem vom E.H. Palatin ver . . en und hier gleich publicierten Standrecht gleich aufgehört.

2⁰ Dass die Brand Assecurations Gesellschaft zünden lasse, um die Menschen zu zwingen, sich assecuriren zu lassen. Und es hat wirklich viele Stände gegeben, die in der Congregation von 7. Aug. in Sümegh diese Meinung öffentlich geäussert und verstärkt haben.

3⁰ Dass die kleinen Edelleute, die nach dem Landtage zur Contribution gezwungen werden sollten, aus Rache die Magnatengüter und Bischöfl. —gen . . . brennen. Als Beweise werden sogar Egerszeg, des Bischofs von Steinamanger; Letenye der Gräfin Szapáry, und Körmend des Fürsten Battyányi Güter angeführt.

4⁰ Dass die Russen und die Carbonari hier Revolution anzünden wollen. Ich habe auch schon die Türken und Griechen nennen gehört.

5⁰ Dass viele Menschen da wären, besonders vertriebene Herrschaftsbeamten, die gerne Herren spielen möchten, aber nichts haben; jetzt wollten Aufruhr erregen um zu etwas zu kommen.

6⁰ Es ist auch ein Gerede, dass drey Herren artige Menschen, in den Wäldern bey Hirten sich gezeigt, viel Geld gezeigt und auch ausgetheilt hätten, und sie das Mordbrenner Standwerk zu ergreifen mahnten, indem man dadurch zu Geld kommen könnte. Dass sie sich mit den Grundherren darüber vergleichen. So hätten sie sich wegen Letenye mit der Gräfin Szapáry verglichen. Jetzt unterhandeln sie mit Adam Inkey wegen Récse; sie hätten sich aber noch nicht vergleichen können, da er viel begehre.

So etwas ausgestreut und geglaubt (und wie leichtgläubig ist der dumme Pöbel nicht?) muss das Volk gerade gegen den Adel aufbringen.

Unstreitig sieht es sehr gefährlich aus. Aus allen Gegenden treffen gleiche Nachrichten ein, dass das Volk in höchstem Grade aufgereizt und zu losbrechen bereit sey. Alle Reminiszenzen des ertragenen Unrechtes, des gelittenen Schmerzes erwachen bey einzelnen und Gemeinden: das Jammervolle der Soldaten Bequartierungen, die erlittenen Prügeln und Misshandlungen von ihnen; die erpressten und vom eigenen Munde entwendeten Nahrungen, die ungestraften Nothzüchtigungen der Weiber und Töchter; die zur (?) Unterhebungen erpressten Vorspänner und Zahlungen mit Prügeln; die Erpressungen und Misshandlungen einiger Comitats und Herrschaftsbeamten. Von allen diesen hört man jetzt mehr als je sprechen. — Alle diese übeln Nachrichten, drohende Redens kommen hier vor, wie ein fernes Gewitter, mit seinem Blitz und Donner; es braucht nur einen Wind, der es herführe.

Wenn Allem dem, von eben mit Berücksichtigung des Elends, Schonung und Milde einerseits, andrerseits mit Kraft, Energie, Strenge und wahrer Kenntniss der zu behandelnden Menschen, und Umstände nicht bald und zweckmässig entgegen gearbeitet wird, so könnte es bald zu spät werden; denn es ist zu erwarten, dass die Ausgelassenen der Hölle eilen werden ihr teuflisches Handwerk je eher je lieber zum Ausbruch zu bringen; und es ist natürlich, dass die Schuldigen alles versuchen werden, je mehr Gesellen der Schuld zu verschaffen, damit sich ihre Schuld, wie ein Tropfen Wasser im Meere, in der allgemeinen Schuld sich vermenge und verliere, wohl wissend, dass einer nie straflos Böses

thun kann, Tausende aber die ganze Hölle unbestraft ausschöpfen können.

Aber wie dem Übel abzuhelfen? — Lieber Bruder! man muss eben kein Minister seyn, um, wenn man gefragt wird, einen Rath — gut oder schlecht — gleichviel, geben zu müssen; es ist genug, ein guter Staatsbürger, ein besorgter Landstand, ein treuer Sohn des Vaterlandes, ein treuer Unterthan des Königs, aber auch ein fester Anhänger an der Constitution, mit einem Worte also; ein ächter Ungarischer Patriot zu seyn, um, wenn man auch nicht gefragt wird, da man für Vaterland, Constitution und deren Haupt, den König besorgt seyn muss, das seinige aus innigster Überzeugung beyzutragen. In der Zeit der Noth ist es nicht nur erlaubt, sondern sogar Pflicht eines jeden Staatsbürgers die Gefühle seines Herzens, die Kraft seines Geistes, die Sammlung seiner Kenntnisse und Erfahrungen zur Erhaltung der bestehenden Ordnung anzuwenden. Die zweckmässigsten Mitteln hiezu wären meiner Meinung nach folgende:

1. In jedes der aufgeregten Comitate, Zala, Eisenburg, Weszprim ausser der hier beqartirten Cavallerie, ein Bataillon Infanterie, und zwar weder Ungarn, noch Italiener, sondern Deutsche einrucken zu lassen. Da wir hier schon zwey Compagnien Jäger haben, da könnten die übrigen von diesen nachfolgen. Die übliche Herbst-Concentrirung in diesen Comitaten nicht statt haben. Dem Militair soll es scharf verboten seyn, den Landmann zu plagen, auf der Gasse zu Jubel zu machen etz. Überhaupt soll es zur strengsten Mannzucht angehalten seyn.

2. Es soll in jedes dieser Comitate ein Königs Comissaire geschickt werden, der die Ordnung theils mittels der Comitats Behörde, theils durch das ihm untergeordnete Militair aufrecht erhalte, und gerade mit dem E.H. Palatin in Einverständniss gesetzt werde. Durch Ihn tritt wenigstens Einheit in das Geschäft der Zügelung des aufgereitzten Volkes. Diese Person soll aber gleiche Liebe zum König, Vaterland und Constitution fühlen; sonst würde man gesetzwidrige Neuerung, Veränderung wittern, und die Sache noch ärger machen. Auch soll diese Person Geist, Energie, guten Willen, ächten Patriotismus, Gerechtigkeit Liebe, Sprachkenntniss und Popularität besitzen, um sie, wo es nöthig, zum allgemeinen Besten zu gebrauchen. Zwey permanente Deputationen, unter dem Vorsitz dieses Comissairs würden vielleicht localen Vortheil verschaffen.

3. Seine Majestät soll durch den versammelten Landtag inständigst gebethen werden den unerschwinglichen Salzpreis herabzusetzen, und mit der versprochenen Contribution von 4 Millionen sich zu begnügen, damit das bedrängte Volk in seiner letzten Noth nicht verzweifle.

4. Zur Deckung der Staatsbedürfnisse und Erleichterung des Contribuenten soll der Adel eine Million in Conv. Münze als Donum gratiosum erlegen. Weil aber der Adel durch die Geldnoth eben so sehr niedergedruckt ist, so soll die Zahlung in Terminen entrichtet werden.

5. Da wegen dem fast ganz beschränktem Handel und Trödl der Adel, wie auch der Contribuent endlich der Geldnoth ganz erliegen muss, möge S. Majestät die schon so oft verheissene Freyheit des Handels erlauben, und Ungarn endlich auch in die Reihe der begünstigten Erbländer erheben.

6. Für die Abgebrannten soll ein Geldcollecte in ganz Ungarn veranstaltet und die mächtigeren Grundherren ermahnet werden, den abgebrannten Unterthanen wenigstens mit Bauholz beyzustehen. Ich glaube keine Gründe anführen zu müssen, da das gesagte sehr einleuchtend ist: denn der in den Fingern entstandene Brand muss im ganzen Körper brennen und tödten. Und die Magnaten werden gerne eine Spazierfahrt in dem Prater in Sturm unterlassen, um keine Lungenentzündung zu holen, damit öftters wieder dahin fahren dürfen.

7. Da das Militair Quartiergeben von jeher des Bauers härteste und schmerzlichste Plage war, ist, und seyn wird, und zur Erhaltung der bestehenden Ordnung auch in politischer Hinsicht rathsam wäre, das Militair von dem Landmann so zu trennen, dass weder in Hinsicht auf die möglichen Excesse, noch auf jene der innigern Näherung eine Berührung Statt finde — hiedurch auch der Militair dienst, die Mannzucht, die Verpflegung mit einem Worte alles unermesslich viel gewinnen würde, so sollen in ganz Ungarn, in jedem Comitate für die betreffende Competenz Kassernen gebaut werden nach der Local Beschaffenheit eines jeden Comitates, für Divisionen oder Escadronen. Diese Einrichtung wäre für den ungarischen Contribuenten eine unaussprechliche Erleichterung; er würde wie neu aufleben und sich sogar fühlend, viel freudiger seiner Wirthschaft und seinem Erwerb nachgehen. Auf die Frage, wie diess bewerckstelliget werden könne, ist die Antwort sehr leicht: man verkaufe die jetzt existierenden Comitats-

Quartierhäuser, zu dem, aus dem angezeigten Verkauf einkommenden Gelde, zahle der Adel, aber nicht durch Collect, oder Aufruf, sondern durch ein landübl. Gesetz nöthig bestimmten Beytrag, zum Beyspiel den fehlenden Betrag, und der Contribuent leiste unengeltlich die Fuhren und Handarbeiten dazu, was er vom Herzen gerne thun wird. Nur muss es heilig beachtet werden, dass der Contribuent ausser den Durchmärschen, mit keinem Militairquartieren mehr belastet werde. Als das ..... Verpflegs Magazin hier in Sümegh hinlänglich genug für einen Zug Soldaten und Pferde licitando so wohlfeil verkauft wurde, rieth ich den hiesigen Bürgern, es zu kaufen; aber mit Misstrauen antworteten sie mir: »ja dass wir dann dort und dort wieder auch im Orte selbst, also doppelt Militair halten, wir lassen es wohl bleiben.«

8. Man kann annehmen, dass in den Dörfen ein Fünfthel der Bauern, in den Marktflecken aber gewiss fünf sechsttheile der Handwerker und Bauern mit Gewehr versehen sind. Nach eingetretener Ruhe sollen diese Gewehre, aber durch zweckmässige Anstalten alle eingezogen werden. Dem Volke, das ohnehin mit Hacken, Sensen, Gabeln etz. versehen ist, ziemt es nicht, auch mit Feuergewehren bewaffnet zu seyn. Wenn jetzt ein Volks Aufstand entstünde, so würde man erstaunen wie alles bewaffnet sey. Es wurde schon oft determinirt, diese Waffen zu confisziren, aber Determiniren heisst bey uns nur anzeigen, was zu thun wäre, — es wird selten, oder spät einmal zur That.

9. Der unentgeltliche Vorspann für das Militair und den Comitats dienst bringt den Bauer um seine Zeit, um sein Vieh, und drückt ihn so sehr, dass die Pferden in manchen Gegenden nach und nach verschwinden. Hier muss eine bessere Ordnung eingeführt werden, um den Contribuenten zu erleichtern.

10. Da ich den kleinen Adel, als einen bald zum Adel, bald zum Volke neigenden, ziemlich ..... Körper in Ungarn betrachte, so ist es nöthig die in ihm eingerissene Demoralisirung durch zweckmässige Mittel zu hemmen, und die ihm als Adel gebührende Freyheit zwar nicht nehmen, weil diess auch nicht geschehen kann, sondern deren Ausübung dahin zu leiten, dass die Beschlüsse der Senior Pars bestehen. Daher soll wieder die vorige Restaurationsart eingeführt werden, wo zwey Excesse geschehen können (denn wo geschieht irgend ein Freyheits Act auch in England oder Frankreich ohne Excesse?), aber doch die Senior Pars wählt. In der jetzigen Art zu restauriren, würden die ..... der unwis-

senden Menge durch reiche, meistens Ehrgeizige erkauft, die Demoralisation dadurch befördert, adelichen Communitäten, wenn sie auch Unrecht haben, gegen einzelne Excellente Recht gegeben, weil sie in der künftigen Restauration mehr bringen, so wie einer etwas ausführen will, geschieht ein Einzug cum gentibus, und will die Senior Pars siegen, so muss sie einen andern Theil des kleinen Adels durch Geld gewinnen, oder das Feld räumen. Es *(ist?)* erstaunlich, wie in jedem Stande jetzt die allgemeine Meinung herrsche, dass in der jetztigen Welt gar kein wahres Verdienst mehr gelte, dass nur Geld das einzige Verdienst, und um Geld alles in der Welt zu haben sey. Es war zwar von jeher so, aber in diesen geldlosen Zeiten befördert diese Meinung die Demoralisation mit Riesenschritten. Sowohl der Adel, wie auch auch die Gebildetern des Volkes können es nicht verschweigen und beklagen es laut, dass jetzt nur Juden und Raitzen, aber keine Ungarn, königliche Dotation erhalten.

11. Die Unsicherkeit des Eigenthums wegen die Räuber, die man für unausrottbar hält, ist auch eine nicht geringe Ursache der allgemeinen Unzufriedenheit. Es ist auch wahrhaft traurig, dass man fast behaupten könne, wenigstens in unseren Gegenden, seyen alle Hirten entweder ganze oder halbe Räuber u. alle überhaupt sammt viele(n) Dorfbewohnern Hehler, und die plündernden Banden nur die bewaffnete und ausübende Macht. Man sollte wirklich im Ernste trachten, das Land von diesem Übel zu befreyen — Von dem Grundsatzt und dem Axiom der Gesetzgebung ausgehend, dass man nicht den Menschen dem Gesetze, sondern das Gesetz dem Menschen, nach seiner physischen und moralischen Natur, und der Localität des Landes, nach den verjährten Gewohnheiten des Volkes anpassen müsse, wage ich es nach anhaltendem Nachdenken und phi . . . . logischen Erforschung der rohen Hirten Natur zu behaupten dass ich fast sichere Mitteln angeben könnte das Land von diesem Übel, nach und nach zwar, aber doch bald zu befreyen. Mein Vorschlag wäre:

a) Unstreitig sind unsere Hirten, von Kindheit auf in den Wäldern, ganz der wilden Natur überlassen, ohne Religionsunterricht, ohne dem mindesten Begriff, Empfindung vom moralischen Gefühl aufwachsend, durch den Wechsel der Luft und Ortes, selbst durch die aus Unterhaltung unter sich ausgetheilten und sich schon voraus zu körperlichen Strafen vorbereitenden Prügeln abgehärtet, die roheste und an das wilde Thier nächst grenzende Menschen

Classe. Im immerwährenden Nichtsthun und Müssiggehen hinter seiner Herde, hat er Zeit immer zu brüten; und was brütet eine solche Menschennatur anderes, als rauhes, hartes und böses? — Diese sind in den vorigen, langjährigen Kriegen, durch mordgewohnte, blutdürstige Deserteurs zu Plünderungen und Mordthaten noch mehr bearbeitet, angereizt, versucht, ja oft auch gezwungen worden. So ein Mensch kann nie mehr aus seiner Natur treten, er ist evident incorrigibel. Daher soll ein schärferes Criminal Gesetz jeden solchen, der den Tod verdiente, hinrichten lassen, ohne dass eine Via Gratiae für ihn mehr existiere, weil die Begnadigung eines Raubmordes dem Unschuldigen schadet, die Schuldigen nicht abschreckt, sondern noch anreizt. Der Process soll schneller gehen, als sonst, damit der versuchten That das abschreckende Beyspiel der Strafe bald nachfolge.

b) Weil aber unser gutherziger König den Weg der Gnade zu sich gewiss doch nie versperren wird, so sollte das Equivalent der Todesstrafe wenigstens viel mehr Jahre seyn, als jetzt, wenigstens 10 Jahre, auch noch mehr.

c) Da die täglichen Erfahrungen bis zur Evidenz beweisen, dass unsere auf einige Jahre zur Kerker- und Stock Strafe verurtheilten Raubsträflinge ihre Strafe gar nicht aufnehmen, sondern dass sie bey guter Kost, bey fauler, vielmehr die Gesundheit erhaltender Arbeit, von den Kameraden noch mehr unterrichtet, mit neuen Kniffen, Pfiffen und Forteln, mit gestärktem Körper zu dem vorigen Handwerk auch zweymahl, dreymahl zurückkehren, und fast keiner noch gebessert wurde, so sollen sie während ihrer Strafzeit immer im dunkeln Kerker, wenn es möglich, allein, bey magerer Kost schmachten. Für solche, die Freyheit der Luft und Lebens gewohnte Menschen ist diese Einsperrung eine viel empfindlichere Strafe, als kurze Zeit und mehr Stockschläge, die der abgehärtete Körper leicht ertragt. Mehr Jahre machen eine grössere Epoche im Menschenleben; und der nach 10 solchen Jahren in die Freyheit zurück kömmt, ist um vieles älter, und wird sich mehr hüten, seine Freyheit zu verlieren.

d) Das Gesetz des Brandrechtes soll für solche Raubmörder für immer gelten; weil die Erfahrung beweiset, dass diess sie noch am meisten bisher in Schranken hielt. Es schreckt nichts mehr ab, als schnelles Beyspiel.

e) Da die zu grosse Zahl der Gefangenen der Cassa Domestica zu sehr zur Last fällt, und der Ungar von Natur zu sehr an

seiner Heimath hängt, so sollen alle Ungarischen Sträflinge, die über drey Jahre verurtheilt sind, und die Hehler und Räuber schon ohne Gnade zu Galeeren in Fiume verurtheilt werden. Die Abwesenheit aus der Heimath, das Ausgerissen Seyn aus seiner gewohnten Umgebung wird ihm am schmerzlichsten fallen, und gewiss bessern. Die Galeeren-arbeit kann zum allgemeinen Besten verwendet werden, und wird sie mehr abschrecken, als 1000 Stockschläge. Dieses Galeeren Straf Institut soll auf Kosten des Landes eingerichtet werden. Es ist auf alle Fälle zweckmässiger als unsre überhäuften, schlecht bewachten Comitats Kerker.

f) Da die Erfahrung zeigt, dass sowohl Comitats, wie auch Herrschaftsbeamte auf den Gütern, die Jus Gladii besitzen, die Gefangenen zu Privatdiensten verwendet, gut gehalten und mit einer leichten Kette belegt, alle Freyheit und Lust des Lebens geniessen, so dass diese, statt sich zu bessern, bey schweren Zeiten vielmehr angereizt fühlen in das bessere Gefangenleben zurückzukehren, so fände ich es nöthig, dass diess unter Strafe untersagt sey. Der Verbrecher soll seine Strafe so enthalten, wie es das Gesetz vorschreibt. Diess ist Zweck und Bedürfniss des Staatslebens. — Ich behaupte es, dass wir nur auf diese Art von dieser Pest des Staates, der Sicherheit des Lebens und Eigenthums befreyt werden können.

Ich wollte Dir einen Brief schreiben, und es ist eine Abhandlung daraus geworden, kein Wunder, da es so gefährlich ist, selbst aus dem Hause zu gehen, wenn man nicht todgeschlagen werden will. — Benutze und wende an, was Du von meinen Vorschlägen für gut, und zweckmässig hältst. Theile auch andern Gesetzgeber Collegen mit, was nothwendig ist. Da Du selbst behauptest, und ich schon längst überzeugt bin, dass das Höchste, Beste und Meiste der Gesetzgebung, des Wohlwollens, der Einsicht der Indiviualibus (?) des E. H. Palatins concentrirt sey, so fahre fort Ihm mit vollem Vertrauen alles zu eröffnen, alles mitzutheilen. Nur von Ihm, von seiner Geisteskraft, von seinem bekannten guten und starken Willen, von seinem Scharfsinn, von seiner Energie, von seiner so oft bewiesenen Liebe zu unserm Vaterland können wir Heilung der Gefahr drohenden Zeit erwarten. Es ist auf alle Fälle nöthig schnelle Massregeln zu ergreifen, denn jeder ..... eines Volks Auf .... des, möge dieser auch nur eine falsche Meinung zum Grund haben, ist für den Staat immer gefährlich. Und da den

Bauern schon alles eins ist, einen lumpigen Juden oder eine mit einem Comitats Hussaren ver . . . te Excellenz zu misshandeln, zu prügeln, wo er sonst de actu Majoris pot . . . a ziemlich informiert ist, so ist die Gefahr, bey meiner Einsicht! kein eitler Wahn. — Lebe wohl! Ich bin fest entschlossen, nicht als Baüer, sondern als loyaler Edelmann, nicht als . . . . . sondern als treuer Unterthan eines Constitutionellen Königs mit den Waffen in der Faust lieber zu fallen, als mich einem Volksdespotismus zu unterwerfen.

Die Misshandlung des G. Nádasdy bestätigt sich mit kleinen Veränderungen ganz. Ich bedaure ihm sehr vom Herzen. Sein grösstes Unglück war, dass (er) nicht ungarisch spricht. Die Bauern glaubten es nicht, dass er Graf Nádasdy seyn kann. So bestraft sich Verachtung der Nationalität oft selbst. Schade, dass das Loos gerade den Unschuldigen traf.

---

9. *a)*

(Fáy András — Kisfaludy Sándorhoz.)

Drága kedves Uram Bátyám!

Azon meggyőződésből, hogy bizodalmamat, mind irántam való szivességből, mind a' hazai Literatura iránt való buzgóságbul meg nem fogja vetni, bátorkodtam kedves Uram Bátyámat is legjobb munkámra a' maga vidékében gyülendő Előfizetések' elfogadására és felküldésére felszólitani; 's e' végre szét osztás végett Jelentéseimet ide mellékelni.

Hasznos házi jegyzeteimnek is Második Kiadása még e' tavaszon sajtó alá kerül, azon számos jegyzetekkel bővítve, mellyek a' haza' minden részeiről hozzám beküldettek. Ára a' munkának 1 f 12 kr pengőben. A' kinek tetszik most egy uttal erre is előfizethet; mert ennek külön jelentése nem leend.

A' Tudós társaság Consideál, Lexiconoz; de én most igen sok bajom miatt kevés részt veszek benne.

Szegény Károly dolgát reménylem nem sokára teljesen elintézhetem; mihelyt a' Győr és Vas Vgyei tudósitás megérkezik. Kis Ur lefizette a' hátra volt ezer ftot. Hátra levő képeit még tavaszszal licitáltatom, 's azonnal beadom végső számadásomat. A' temetési 600

ftok azonnal kifognak fizettetni Tettes János Kapitány Urnak, mihelyt Orphanalis Székünk lesz, mellyre a' tárgy utasitva van.

A'... atyafiságos becses barátságába zárt, igaz tisztelettel maradtam Pesten (Kalap utza 25) 832.

Drága kedves Uram Bátyámnak

alázatos szolgája

Fáy András s. k.

Mit tud édes Uram Bátyám arról, ki fizettetett-e Károlynak az egész Téthi jószág ára I. Szabó Péter VIspány Urtól? Mert itt azt beszéllik némellyek, hogy 10 ezer ftos activa obligatiot láttak Károlynál midőn az ujságért folyamodott. Kérem tudósitson.

---

9. *b)*

(Fáy Andráshoz.)

Sümegh, Április 19-kén 1832.

Tekintetes Táblabiró Úr,
Különösen tiszteltt kedves Uram Öcsém!

Bold. Károly öcsémnek én osztálybéli Adjustatiók fejébe 1000 ww. forintokkal voltam adós; ezen tartozásomról szólló kötelező levelem Bencze János, volt inassának kezében vagyon. Ezen adósságomat én csak azért nem fizettem-le még Öcsém' életében, mivel nékem is vannak rajta követeléseim, mellyek szintén annyira mennek, ha nem többre. Végső számvetésünket azon időpontra kivántam halasztani, midőn Öcsém a' Jelenkornak kiadása által kedvezőbb sorsba helyeztetett volna. A' halál mind ezen feltételeken keresztül vágván, úgy vélem, hogy én is annyira vagyok köteles másnak adósságomat megfizetni, a' mennyire más az övét nekem. Ennél fogva most már én is elő állok követeléseimmel, mellyek imezek:

1° Azon 400 ft ww, mellyeket a' Marczibányi hagyományból mint nékem itéltt praemiumot vettem és az egész Magyar tudományos Világ tudtával Károly öcsémnek, az Aurórának kiadhatása 's folytathatása végett, kölcsön általadattam. Az általadó, úgy

vélem, Horváth István Úr volt. Ezt osztálybeli számvetéseink közé nem vehettük-föl, mert nem oda való volt. Erről kötelező levelem nincsen ugyan; de megbizonyíttyák Károly öcsémnek minden baráti, és az egész tudományos világ. Hogy pedig Öcsém ezt le nem fizethette, abból is kitetszhetik, hogy én is adóssa lévén néki, nem is kivánhattam tőle az említett 400 ftnak visszafizetését.

2⁰ Károly öcsémnek, nálam létében, által adtam néki egy akkori új, fedeles, igen erős, úgy nevezett Stajer kocsit 150 f ww, azaz fele árrán. Erről bizonyságot tehet Bencze János, ki akkor Öcsémnek inassa lévén, vele volt, 's az említett kocsin utazott visszza Pestre.

3⁰ Károly öcsém tartozott Sághy Ferencz úrnak, az Universitas' Typographiája' Curatorának 300 ftal váltókban. Ezen pénzt én Sághy úrnak lefizettem, által vévén Öcsémnek erről szólló eredeti adós leveleit. Ezen Summa a' fizetetlen kamatokkal egygyütt tesz 534 f ww.

Ide mellékelve megküldöm vidimált párban ezen kérdésbeli két obligátiót. Ezekben azért van Károly öcsémnek Zala vármegyei, az az Anyai részjószága inhipothecálva, mivel Atyánk akkor még élvén (meg halt 1825-ben 25-dik Martiusban) másról még egygyik testvér sem disponálhatott, mint csupán az anyai javakról.

Ennélfogva kérem kedves Uram Öcsémet, méltóztassék engem is, valamint egy részről debitor vagyok, más részről a' Creditorok' számába felvenni. Mind én, mind (gondolom) János öcsém is, meg fogunk elégedni, ha követelésünknek substratuma a' Farkas Gáborné' boldogult testvérünk' javaiból Károlyt illető ötöd részre fogna, törvényes becsű szerint, utasíttatni, annyival is inkább, minthogy akármellyik más Creditor annak úgy sem fogná soha hasznát venni tudni.

A praenumerátió igen roszszúl megy itten. Még csak egy praenumeránsom akadott. Azonben ez nálunk mindenkor így szokott történni; részszerint azért, mivel már sok praenumerátió roszszúl ütött-ki; részszerint, mivel minden ember inkább a' kész, és bekötött munkáért adgya-ki pénzét annál fogva, hogy mindgyárt hasznát, és kedvét arathattya költségének. Azonban jövő hónapban tartandó nagy gyűlésében reménylek praenumeránsokat öszveszedhetni. Egyébaránt a' kész könyvre minden bizonnyal több vevő fog akadni, mint a' hirdetményre előfizető. Azért, mihelyt a'

Bélteky-ház készen lessz, méltóztassék eleinte mindgyárt (ám de bekötve, mert ezen vidékben könyvkötő sincsen) vagy 30 nyomtatványt kezemhez szállíttatni, 's utóbb, ha kell, többet. Én részemről igen szives készséggel, és örömmel fogok az eladáshoz látni. Uram Öcsémnek neve olyan ajánlás és inger lessz, mellynél szebbet, nagyobbat a' Magyar Nemzet nem igen esmerhet.

Magamat tapasztalt nagy Úri szivességébe és barátságába ajánlván, különös igaz tisztelettel vagyok

Ttes Táblabíró Úrnak, kedves Uram Öcsémnek

alázatos szolgája

Kisfaludy Sándor.

---

10. *a)*

(Döbrentei Gábor — Kisfaludy Sándorhoz.)

Tekintetes Táblabiró Ur,

„Himfy szerelmei" nem csak a' magyar világot lángoltaták ki hamvadtából nemzeti nyelve becsülésére, hanem a' külföldön is tisztelettel emlitették e' hazai lyrát. A' „Regék" olly fájdalmat égettek az enyészete felé andalgott magyar kebelbe, melly büszkén riasztá fel azt 's nem türhetné már ezután a' hajdani nagyhirü Nemzet elsemmisedését. — Illy költőnek, a' magyar tudós társaság rendes tagjai közé neveztetésekor az Igazgatóság, egyik fényét tisztelé meg a' magyar észlángnak.

Azon, Posonban Nov. 17^{d} 1830^{d} volt kineveztetés következtében küldöm én meg ezennel az arról szólló oklevelet hivatalosan, azért bocsátván azt ki a' legelső nagy gyülés napjai közül 1831 februarius 21^{di} kéről minden ollyan rendes tagnak, kit az Igazgatóság neveze ki, mivel az oklevél stylusa szerint Posonból ugy sem kelhető 's a' Titoknok választása, kinek ez tiszte 1831^{ik} februarius 20^{d} volt.

Igen örömest teljesitvén a' kötelességemet, kivánom, hogy a köz óhajtásra álló magyar tudós társaságnak még sokáig lehessen diszére a' Tekintetes Táblabiró Ur, kinek vagyok barátságos tisztelettel

alázatos szolgája:

Döbrentei Gábor
Titoknok.

Budán, Majus 26^{d} 1832.

---

10. *b)*

(Döbrentei Gáborhoz?)

Sümegh, Május 31-kén 1832.

Kedves Barátom Uram!

Ide mellékelt jelentésemből meg fogja Barátom Uram azon szerencsétlen csapást érteni, mellyel az Isten engem megvert. A Haza leghívebb leányát, a Magyar Literatura legforróbb kedvellőjét és a bús (?) Írók legigazibb tisztelőjüket vesztik a szívére és lelkére nézve, talán Egygyetlenegy Magyar Asszonyban!

Alkalmatosságom esvén, Rosty Vincze Fiscalis Úr által, megküldöm azon régen kezemnél heverő Értekezésemet a Magyar Színművészségről. Alig várom, hogy G. Szécsenyi munkáját olvashassam ugyan ezen tárgyról, Sághy Ferenc Urat kérem meg, hogy azon könyvet számomra megvévén, azt Barátom Uramnak adgya által tellyes bizodalommal reméllvén, hogy Barátom Uram azt ugyan Rosty Vincze Úr által kezemhez fogja juttatni. Somsich Pongrácz és Sághy Ferencz uraknak szólló leveleim kézhez adására szívesen kérem Barátom Uramat.

Feleségem haláláról szóló jelentésemből adjon Barátom Uram eggyet-eggyet: Helmeczynek, Schedelnek, Fáy Andrásnak, Ifjú Bezerédy László öcsémnek, Szalay Imrének, Bene Consiliáriusnak, B. Podmaniczky Lajosnak, B. Gerliczynénak, Nedveczky Ferenczcznek Pesten, Farkas Antalné Asszonyságnak (Helmeczy által), Sz: Györgyi Horváth Jánosné Asszonyságnak, Vizkeleti Mihálynak, Rosty Albertnek. A többinek, kiket illetett, már postán megküldöttem. Ki lesz tehát elölülőnk?

Mikor lesz a Társaságnak Nagy Gyűlése?

Ölelem Barátom Uramat, és ezer jókat kívánva tisztelettel vagyok kedves Barátom Uramnak igazbaráttya

szolgája

Kisfaludy Sándor.

11.

(Fáy Andráshoz.)

Sümegh, Május 25-kén 1833.

Tekintetes Táblabíró Úr,
Különösen tisztelt, kedves Uram Öcsém!

Még a' múltt Apr: hónap 9-kén írtam kedves Uram Öcsémnek. Azon levelemben megküldém 1.) Néhai Kisfaludy Therézia testvérünk' javainak mivolttát és minéműségét, kivonatát a' végre, de most is csak Cópiában kezemhez jött funduális könyvből, melly javakban Károly' Maszszája is osztozik. — 2.) Egy osztály projectumot, mellyszerint, ha az a' Tekintetes Vagyongondviselő Urtól elfogadtatik, az osztály N. Győr Vármegye' Kiküldöttségének törvényes felügyelése alatt mindgyárt végre hajtathatik. — 3.) A' Familia' nevében arra kértem Tek: Gondviselő Urat: méltóztatnék néhai Kisfaludy Károlynak mind hátramaradott Vagyonáról, mind adósságairól a' Familiát tudósíttani, hogy ez, mint igazságos, tudgya, miért tartozik törvényes, oldalas örökösödési jussáról lemondani, és azt idegeneknek által adni; a' miről én, mint idősb Testvér, és jussokat fenntartó számot adni tartozom. — De mind eddig még nem vehettem Kedves Uram Öcsémnek becses Uri válaszát.

Ezen ügyben én igen kellemetlen helyheztetésben találom magamat, minekutánna egy részről K. Károly' maszszája, és N. Pest Vármegyének megkeresésére N. Győr és Vass Vármegyék is sürgetik az osztályt, mellyet én, János, és Anna testvérünk már örömest végrehajtatni is kívánnánk; más részről pedig Mihály testvérünk, N. Győr Vármegye' főjegyzője, egy feleségére és kilencz gyermekére nézve szerencsétlen, és különben intractabilis ember, ki mindenben minden emberrel ellenkezni szokott, a' végrehajtást minden törvényes és törvénytelen útakon és módok által akadályoztatni igyekszik. Neheztelem mindazt, hogy Uram Öcsémnek, ki ezt csak szivességből méltóztatott felvállalni, ezen Ügy által olly sok alkalmatlanság és időtöltés okoztatik, ki drága idejét egyéberánt a' Haza' és Nemzet' javára fordíthatná; — mind

azt, hogy én is ez által néha a' bosszúságig elfoglaltatván, sok időmet vesztem. — Ennél fogva, hogy mind Uram Öcsém, mind én ezen alkalmatlanságtól mennél előbb megmenekedhessünk, arra határoztam magamat, hogy én akár magam, akár János és Anna testvéremmel öszve állva, ha nékik tetszeni fog, Károly részét kész pénzen a' következő feltételek alatt megveszem; ha feltételem elfogadtatható. Ha el nem fogadtatható, éppen nem bánom: mert nyereségről úgy is szó sem lehet, hanem csak könnyebb osztályról a' többi testvérekre nézve.

A feltételek ezek volnának:

1.) Én Károlynak egész osztály részéért, melly néhai Kisfaludy Teréziának első osztály részéből reája háramlik, az az annak ötöd részéért, mellynek mivoltta Uram Öcsém előtt most már hitelesen tudva vagyon, fizetek kész pénzt 3000 ftokat váltókban.

2.) Ezen pénzt csak három esztendő múlva tartozom letenni, addig pedig attól, törvényes 6 pcentum kamattyát fizetem. Azonban *szabad légyen nékem a' pénzt, ha lehet, előbb is lefizetni.*

Hogy ezen ajánlás ezen csekélységért nem kevés, kitetszik a' következekezendőkből:

1.) Néhai K. Károly az ő első osztályrészét Idegennek, melly ott Tétben lévén, egy helyben, és több regale beneficiummal bírván, többet ért, csak 13000 fkon adta el váltókban. Ehhez képest Therézia osztályrésze, noha alábbvaló, mégis 15000 fba jönne, minekutánna egy ötöd részért 3000 f fizetnének.

2.) Most ezen egész osztályrészről 400 f ww. árenda fizettetik, mellyből egy ötöd részre csak 80 f ww. esik, és mellette az épületre tett költségek levonattnak. Szembetűnő, hogy a' 3000 fnak 180 f kamattya két annyinál több haszon.

3.) Azon környülállás, hogy a' Gencsi portzióhoz egy öreg ág még egy ötödrészbeli just tart, a' mit Idegennek eladás' alkalmával ki kellene nyilatkoztatnom, és az, hogy a' maszsza ezen kis birtokot csak zálogban adhatja, az idegen vevőnek kedvét nem ingerelheti, hanem csökkenti.

A' rajtam jött vendégek miatt elfelejtém a' megvétel' feltételének még ezen pontjait:

3.) Ezen Therézia osztály részéhez csatoltatik Károlynak azon első osztálybéli igen csekély Felpéczi erdő és malomvámbéli oszrésze is, mellyről nékem Uram Öcsém egy írást méltóztatott mu-

tatni, mellyet Mihály testvérünk adott Károlynak; de a' mellynek igaz értelmét ketten sem tudtuk kifejteni. Azon írásban csak gondviselés alá által adásról van szó, mint emlékezem. Azonban úgy hallom, hogy Mihály testvérünk azon kis erdő portziót, benne a nevendék fát is előbb levágatván, más Felpéczi portziókkal együtt már eladta. Ezt csak más, közötte és közöttünk, fenn forgó kérdéseknek talán könnyebb elintézhetése végett kívánom.

4.) Minthogy K. Károly nékem tagadhatatlanul 1135 f 24 xral tartozik (a' múlt Martiusi számvetés szerint), kívánom, hogy ezen summa minden esetre, az általam fizetendő 3000 f ww. summához tétetvén, a' vétel summa 4135 f 24 x ww. mennyen az oklevélbe.

5.) Azon esetre, ha 3000 f ww. lessz az általam lefizetendő summa, akkor a' sokszor elmitett öreg Ágnak Gencsi követelése fenn marad. — Ha pedig a' Maszsza megelégszik 2500 fkal ww. a' 3000 f helyett: akkor ezen követelésnek evietióját magamra vállalom.

Megvallom Uram Öcsémnek az okokat, mellyek engem ezen kénytelen, kellietlen vételre és ajánlásra ösztönöznek:

1.) A' könnyebb és valamivel hasznosabb osztály négy testvér között.

2.) Hogy mindenekben ellenkező Mihály testvérünkkel könnyebben bánhatnánk; ki azt nyilatkoztatta már ki, hogy mindenütt ki kívánnya venni a' maga részét.

3.) Azon kívánság, hogy a' dolognak mennél hamarább, és mennél elhatározottabb módokkal örökre véget vessünk Károly' Maszszájára nézve.

Mind erre, mind az előbbiekre elvárván Kedves Uram Öcsémnek becses Uri válaszát, szives tisztelettel vagyok Kedves Uram Öcsémnek

alázatos szolgája

Kisfaludy Sándor.

12.

(Mayerné Kisfaludy Annához.)

Pest, Novemb. 3-kán 1833.

Édes Naniczám!

A' múltt Csütörtökön szerencsésen és jólkor ide érkeztem, mert a' lovak már egész útamban készen vártak. Azonban egy olly bajom akadott, melly szintén olly boszszúságos, mint szokatlan: az út igen jó lévén, és sebesen menvén, eggyik első kerekem kétszer meggyúladott az útban, úgy, hogy csak vízzel lehetett a' kicsapni akaró lángot elóltani. Oka a' vastengely, és a' Süneghi kovácsnak a' keréken tett rossz munkája. Most itt új kerekeket kell csináltatnom, hogy haza mehessek. Baj, és költség!

A' szállás, mellyet számomra csináltak, igen alkalmatlan és drága volt; azért Minden Szentek' napján más szállásra hordozóskodtam. Itt is minden nap 4 forintot kell fizetnem. — Itt létemólta csak most, estve későn Iophatok vacsora helyett egy kis időt az írásra, mert eddig mindennap, délelőtt sessiók, délután Deputátiók tartattak, úgy hogy G. Széchenyinek ebédre hívását sem fogadhattam-el. Jancsit is csak egy pillanatra láthattam még. Mondgya, hogy a' Zsigmond Successorok megint tettek-le valamelly pénzt. Részedet örömest kezedhez viszem. Nem tudom, mennyi; sok nem lessz. Jancsi holnap reggel jön hozzám a' Sessió előtt. Jancsi igen sovány; beteges is, mint mondgya.

Elgondolhatod, mint be vagyok fogva, ha mondom, hogy még senkit meg sem látogathattam Petrichen kivűl, kihez ebédre mentem, múltt szombaton. Ő beszéllette, hogy Márkus óbester olly régi és veszedelmes beteg Veszprémben, hogy kevés reménység van életéhez.

Mint vagy édes Naniczám Milivel eggyütt? — Én elhatároztam magamban, hogy most utólszor vagyok itt, mint tagja a' M. T. Társaságnak. Restellem a' terhes elfoglaltatást; sokallom a' költséget: mert honoráriumomból alig viszek valamit haza. De leginkább neheztelem a' Társaságban Széchenyinek vezérlése alatt kiütött, most nagy, és rút vonásokkal mutatkozó Factiót. Erővel részökre

akarnak engem is vonni; én ezt lemondásom által akarom elmellőzni. Azonban itt még nem akarom magamat kinyilatkoztatni: mert tartok az erőltetéstől.

Heves vármegyében rettenetes zenebona volt a' Restaurációnál. Otthonn bővebben el fogom beszélleni. Addig csak azt írom meg, hogy az ütközetben hat ember vesztette nyomban életét és mintegy harminczan sebesedtek meg. Ezek közül is már néhányan meghaltak. A' zendűlésnek vezérei Gróf Keglevich Miklós, és Báró Orczy voltak. Azonban fő oka maga a' Főispány, az Egri Érsek volt; ki a' közkívánságnak magát ellene szegte. Báró Eötvös vagyon mint Királyi Biztos oda küldve.

Térjünk Sümeghre vissza. — Az Intabulátió miatt azért kívánok Praecautióval élni, mivel boldogúlt Mayer' testamentoma, ha a' szülőket talán nem is, de a' minden tekintetet félreértő Korkoványiékat a' mocskos haszonlesés arra ingerelhetné, hogy mind nékem, mind általam Milinek is kárt tegyenek. Ne tekintsd bizodalmatlanságomnak Mili eránt: mert ha nem bízhatnám benne, hát nem is tudnám szeretni. De a' jövendőnek kellemetlenségeit, csapásait előre elhárittani, az okosság tanácsollya. Otthonn bővebben.

Ha Fáy megegyezik velem, a' mi még nem bizonyos, hát meglehet, hogy innen Győrnek kell útamat vennem; ne hogy majd a' legrosszabb időben legyek kénytelen ott hosszas időt tölteni. Most (a' megegyezhetés' esetében) egy pár nap alatt által eshetek mindenen.

Kérlek, édes Naniczám, hivasd magadhoz Istókot, és ezen ide zárt czédulámat add kezéhez.

Három nap ólta folyvást nagy főfájásaim vannak; gondolom, a' sok ülés miatt. Pedig már két napja, hogy vacsorát sem eszem, mivel csak három, négy órakor délután juthatok mindenkor az ebédhez, a' mihez Sümeghi gyomrom nincs szokva.

Ezerszer csókollak, édes Naniczám, Milivel egyegyütt. Lábait folyvást kenni, el ne múlassa, ha jót akar. Isten veletek! — Csókolom Vajdáékat is.

KS.

13.

(Mayerné Kisfaludy Annához.)

Pest, Novemb. 11-kén 1833.

Édes kedves Naniczám!

A' mit otthonn mintegy előre érzettem, és a' mi házomtól eljövetelemet szinte nehézzé tevé, megtörtént rajtam: az a' gyomromból feljövő, 's olly sokáig tartott égetés, egy régen megterheltt gyomornak voltak bizonyos jelenségei. Itt a' mindennapi, két ízbéli hosszas ülések, a' kiéhezés után való mohó evések, és többnyire nagy asztaloknál, tegnap előtt igen erős hideglelést okoztak bennem, mellyet azonban, talán szerencsémre, igen nagy, sűrű és hoszszasan tartó hasmenés követett. Tegnap a' nagy, és az egész nagy közönség előtt tartott ülésben sem jelenhettem meg. Azonban, noha tegnap előtt még azt gondoltam, hogy közelebb vagyok ahhoz, hogy Pesten fogom alunni örök álmomat, és nem Sümeghen; ma már annyira jobban érzem magamat, hogy ha hideglelésem többé vissza nem jövend, minden bajtól mentt leszek. Sőt, minthogy ezen bajomat sok napi álomtalanság és feszűlttség előzte, örülnöm kell, hogy a' két vagy több esztendő ólta bennem rejtező bajnak nem gutaütés, hanem feloldó elgyengülés vetett talán véget: mert az erőt a' jó vér, jó sejtalkotás hamar viszsza-szerzi. Újra meggyőződtem arról, hogy nagy köhögésemet nem a' vér okozta: mert mostani bajom után ez egészen megszűnt. — Ma sem voltam Sessióban; azért írhatok Néked.

Ma Jancsi meglátogatott, és vörös, sanda fiját is elhozta magával. A' gyermek másként erős, tűzes és már magyarul is kezd beszélleni. Kocsin jövén, kivitettem magamat a' szabad levegőbe, a' mi igen jól esett szabadságot szerető lelkemnek, testemnek. Jancsi itt nagy Úr; arany paszományos kocsissa még nagyobbat mutat; de azért még sem kívánnám sem helyheztetését, sem feleségét. Ő egyébaránt becsületes ember. Mindenben megegyggyez velem abban, a' mit már néked is, mind Károly' Maszszájára, mind a' Gencsi portzióra nézve projectáltam; és meghatalmazó levelet is ád nékem ezeknek, ha lehet, tellyesítésére.

Szigliget Regém tegnap felolvastatván a' nyilvános Sessióban, igen nagy tapsot nyert, mint minden embertől hallom. Csak

azt sajnálom, hogy tegnap Budára a' Theátromba nem mehettem, hol Károlynak két rövidebb darabját, és Dobozymat nagy tableaukban adták, egyedül kedvemért; és a' hol az egész Társaság, több páholyokat bérelvén ki, egész testben megjelent.

Alig várom, hogy innen kimenekedhessek, és alkalmasint örökre. Keserves, költséges élet van itt, kivált fogadókban. Napjában ötven férjfi és aszszony koldús is megkeresi az embert: az aszszonyok addig kunyorálnak, míg az ember valamit nem vet nekik; a' férjfiak olly merész tekintettel és szóval, hogy talán készek volnának megtámadni az embert, ha valamit nem adna nékik. A' falusi életnek unalma még tűrhetőbb az illyen életnél, hol az ember, vagy akarja, vagy nem, csak másoknak bolondgya.

Ez már harmadik levelem hozzád. Nem tudom, vetted-e őket, vagy nem? — Ha bajam elmehetésemet megengedné is, ezt a' hetet még itt kell töltenem. Ha innen egyenesen haza megyek, hát alkalmasint ez lessz utólsó levelem, mellyet másként is még csak jövő Szombaton fogsz vehetni; de ha a' környűlállás úgy hozandgya magával, hogy Győrré kell innen mennem, hát meg fogom írni, hogy azon kevés ember, kiket életem mégis valamennyire érdekel, ne aggódgyék rajtam.

A' tenni valókból még semmit úgy szóllván nem végezhettem, részszerint elfoglaltatásom, részszerint bajam miatt, melly éppen az essővel állott-be: mert itt 36 óráig, az az más fél nap úgy esett az esső, mintha öntötték volna. Azonban most ismét jó és tiszta idő van.

Hát Te, édes Naniczám, és kedves Milim, mint vagytok? — Fáj-e Milinek a' lába és keni-e? — Ha nappal elfoglalva tudok is lenni, estve azon időben, mellyet nálatok szoktam tölteni, leginkább, és — legörömestebb nálatok vagyok gondolataimmal. Azt kérdezem, jutok-e én is eszetekbe?

Tegnap a' két város látván, hogy a' Sessióból elmaradtam, és megértvén, hogy bajam esett, nagy alkalmatlanságomra egygyik kéz a' másiknak adta ajtómat által, részszerint barátim, esmerősseim, részszerint inasok, sőt még szoba leányok is. És, mint sokan mondák, tegnap az ebédek felett, az Aszszonyok, Leányok egésségemért ittak, kik regémet hallák.

Ezen levelemet csak holnap zárom-be, és holnap adom a' postára. Most estve, hét órakor, alterátiót még nem érzek. Hogy még bajam van, egy nagy és bizonyos jelenség mutattya. Meglátom, mint leszek holnap! — Jó éjtszakát!

Novemb. 12-kén. Tegnap estve nyolcz óra tájban csak ugyan borzadozni és fázni kezdettem; de csak kevés ideig. Minthogy azonban az egész éjtszakát álom nélkül, nyughatatlanságban, és fél Fantáziában töltöttem, bajamnak még nincsen vége. Szomjúságom majd kiállhatatlan. De a' dohányzástól még nem undorodom; ez jó jel. Orvost addig nem hivatok, míg a' halál torkomnál nem áll. Sümeghen gyűjtött poczokom egészen elenyészett. — Minthogy még holnap is lessz idő, levelemet postára adni; a' jövendő éjtszakát, bajamban negyediket is bevárom.

Novemb. 13-kán. Jó reggelt édes Naniczám! Tegnap sem jött-el hideglelésem. Az éjjel egy keveset alunni is tudtam. Enni is kezdek immár. És így bajamnak alkalmasint vége. A' Doktorok, kik közűl néhányan tagjai a' T. Társaságnak, meglátogatván, azt mondák, hogy csudállyák, hogy forró hideg nem következett bajamból. Jó, hogy temetési spectaculumot nem szereztem a' Pestieknek. — Isten veled, édes Naniczám! — Csókollak ezerszer tégedet, és Milit, kikben életemnek minden érdeke most egy pontban foglalva.

KS.

14.

(Mayerné Kisfaludy Annához.)

Pest, November 19-kén 1833.

Édes kedves Naniczám!

Múltt szombaton szakadtt vége üléseinknek, és én nekem boszszúságomra még most is itt kell lennem, holott már torkig jól laktam a' Pesti élettel: mert folyvást Károly' Maszszájával kell vesződnöm. Végtére ma estve csakugyan megegygyeztem Fáy Andrással. Holnap válttyuk-ki ez eránt az okleveleket. Ennél fogva most már, hogy legalább egy hétig tartó új útat házamtól meg kiméllyek, innen, Tata felé, egyenesen Győrré megyek. Tatában Gencs eránt végezek, ha lehet, Barcza Ádámmal. Győrött a' Vármegye' Kiküldöttsége által kimetszetem Károlynak ötödrészét. — Győrött meddig kell késnem, meddig nem, most előre nem láthatom. Onnan, ha igen fáradtt nem leszek, Veszprimnek veszem Sümegbe útamat, már tudod, miért? — Mert ide jövet Veszprim-

ben csak lovakat váltottam, és jöttem. A' kívánság már annyira űz, hajt haza, hogy itt helyemet sem lelem. Más részről a' Szükség is, sietteti innen távozásomat: mert rossz vásárom lévén, már már kifogynék majd a' költségből is. Rettenetes drága idegennek itten élni; noha élelemre, többnyire naponkint hol ide, hol oda hivatalos lévén, alig költöttem valamit. Elgondolhatod lefoglaltatásomat, ha mondom, hogy még csak holnap, legutólsó itt töltendő napomba, látogathatom meg Jancsit. Holnap után útnak indulok.

Ezen, hozzád most már negyedik levelemet, jövő szombaton veszed. Akkor estve én már Győrött leszek, ha valamelly baj nem ér.

Egésségem helyre állott ugyan; de nem tellyességgel: mert igen nyughatatlan éjtszakáim vannak. A' sok lakozást az által hozom mérsékletbe, hogy vacsorát soha sem eszem itten. Egyéberánt itt nem nagy bátorságban van az ember: a' múltt éjjel egy kalmárbolt a' legnépesebb utszában raboltatott-ki.

G. Széchenyi István ma indúlt innen Angliába. Jövő esztendőben innen a' Dunán már a' tengerre 's onnan egész Világba fog terjedni a' kereskedés. A' Duna mellett fekvő jószágok' becse két annyival fog nevelkedni. A' gyapjú árra igen felment; de csak az egy nyiretűé. A' két nyiretűt nem veszik. Ollyan gyapjú, millyen az enyém, 140 ftig kelt ezüstben. Olcsón adtam el gyapjúmat.

Mint vagy, édes Naniczám? — Derekad, reménylem, már nem fáj. — Mint van az én kis Milim? — reménylem, annak is meggyógyult már a lába. — Szinte nehezen esik, hogy innen egyenesen haza nem mehetek; de ezen foglalatosságom igen bőrünkben fekszik. Ebbéli bánatomat csak azon gondolat vigasztallya, hogy azután folyvást otthon maradhatok.

Édes Naniczám! ezen levelemnek vétele után kérlek, hivasd-be Ispányomat és add neki az ide mellékelt, néki szólló czédulát. Nem tudom, nincs-e bajok?

Lehner mái napig sem keresett-meg engemet. Nehezen akar egygyezni. Nincs esze. Csak azt sajnálom, hogy a' Sümeghi rossz földekkel még sokáig kell vesződnöd.

Huszár Elek kapitány néhány hónap előtt meghalt. Csak tegnap hallottam a' Cassinóban. Olly jó gazda volt, hogy tizenegy ezer ezüst forint kész pénzt hagyott maga után. De alig ha a' Fiscus rá nem tette kezét.

Élly boldogul édes Naniczám! Ezerszer ölellek csókollak kedves kis Milimmel egygyütt. Isten veletek!

KS.

Múltt éjjel Mili felől azt álmodtam, hogy lába egészen kisebesült, annyira, hogy járni sem tudott. Vigyázzon, hogy álmom be ne tellyesedgyék. — Vajdáékat csókolom.

Horváth Muki most sem érkezett meg. Halimba (?) eránt nem végezhettem. Felesége tegnap előtt jött meg, és mindgyár megbetegedett. Itt rút, hideg, essős idők járnak.

15.

(Mayerné Kisfaludy Annához.)

Édes Naniczám! Most jut eszembe, mikor már kocsira akarok ülni, a' mit tegnap mondottál: tudniillik, hogy Gógánfára mégy, és a' birkásodnak felmondassz. Ha nékem akarod gógánfai birtokodat árendába adni, hát igen kívánnám, hogy ez eránt előbb végeznénk, és csak azután mondanál fel. Mert azon esetre a' felmondással egygyütt a' birkákat mindgyárt el hajtatnám előle, nehogy, mint többnyire történik, boszszúságból az őrzés által, a' birkákban kárt tehessen. Az én birkásom ezt maga adta értésemre. — Őszi gyapjúdat, a' legigazságosabb móddal, álló Contractusod szerint, a' mint gyapjúdat adnod kellene, kész vagyok megtéríttetni; csak a' gyapjú mennyiségében, a' birka számhoz és mivolttához képest kellene megegygyeznünk. — Szóval többet. — Azért írok, mivel talán még alszol. *KS.*

Pour Madame de Mayr.

16.

(Oszterhueber Györgyhöz.)

Sümegh, April 10-kén 835.

Tekintetes Táblabíró Úr, különösen tiszteltt kedves Uram Öcsém!

Hogy Bogyay Ignátz' természetének szegleteiben megakadok, azt gondoltam. Ha annyi költség nem állana előttem, hát bizonyosan jó szót sem adnék neki, minthogy a' néki járandó pénz már készen áll; mivel azonban Egygyességem a' Herczeggel, Badacsonyi szőllőm eránt sem bizonyos még, gyapjúmat sem adhattam még el, 's fellyül reá Szabó Péter is folyvást pénzért zaklat; tehát kénytelen vagyok, módot keresni, hogy a' pénzből egészen ki ne fo-

gyaszszam magamat. Ennél fogva bátorkodom Uram Öcsémnek újra azon kérésemmel alkalmatlankodni: méltóztassék Bogyay Ignátztól megtudni, mennél előbb: ha hát a' tudva levő Rendeki szőllőnek, néki örökbe általadatásáért? — Ha megteszi, tehát tehát könyörgök Uram Öcsémnek azon szives atyafiságáért: méltóztassék ezt röviden mindgyárt papirosra tenni, és Bogyaival alá irattatni. — Az alatt a' Herczeggel is tisztába jövök. Én Badacsonyi szőllőmnek árrát 7500 váltó fra hagytam. Szegedy azt 6500 fra szállitotta. Én azt feleltem, hogy 7000 fért oda adom, ha a' pénzt mindgyárt leteszik. Két, három nap alatt elválik. — Azt látom, hogy a' szőllőt (azon bizonyos pörnek megszüntetése végett) igen kivánnyák magokévá tenni. Ha pénzemet mindgyárt letennék (a' mit nem merek reményleni), akkor nem szorúlnék Bogyay' discretiojára; 's kész volnék a' szőllőt inkább akárkivel földért elcserélni. — Gyömörey obligátióját ő már tartozik kész pénzben elfogadni: mert erről Reversálisom vagyon tőle.

Mihelyt makacs nátha-hurutomtól, melly még most is tart, rekedttségemmel egygyütt, megválhatok, mindgyárt magam fogom Uram Öcsémet kérni, hogy a' rétet kimessük. Mi közöttünk az egygyesség semmi kétségnek alá vetve már nem lehet.

Ferkó öcsénk eránt akkor mindgyárt irtam, 's levelemet postára is adtam a' Püspöknek, ki azonban most már Veszprémben van. Nem tudom, elsül-e kivánságunk: mert Kopácsy csudálatos néha. — Különös tisztelettel vagyok Drága kedves Uram Öcsémnek

alázatos szolgája *KSándor.*

[Kivül.] Tekintetes, Nemzetes, Vitézlő *Oszterhueber György* Úrnak, több N. Vármegyék' Táblabirájának atyafiságos tisztelettel *Csabrendeken.*

17.

(Oszterhueber Györgyhöz,)

Sümegh October 5-kén 1835.

Kedves Uram Öcsém!

Polgárics István, Gyömörei Jobbágyom, Tekenyei szőllejéből jövén, a' Nyirlaki erdőn keresztül menttében, néhány darab fát, mint mongya, az ördögnek kisértéséből kocsijára vetett, és észrevétetvén, lova, szekere behajtatott. Hogy vétett, az igaz, és hogy

behajtatott, az is a' maga rendgye szerint történt; azért tehát nem is mentem. Minthogy azonban az ördög, ki őtet kisértette, nem más, mint a' szegénység, és mivel ez egyéb eránt legjámborabb, legigazabb emberem, kit Szombathelyre, Egerszegre léczért, síndelyért magát szoktam küldeni, és a' kire és szekerére a' mostani elzárás miatt nagy szükségem vagyon, kérem kedves Uram Öcsémet, méltóztassék most egyszer pénzbeli megbűntettetésével megelégedni, és őtet kocsijával, lovával egygyütt haza ereszteni. Méltóztassék ezen bocsánatot Miska öcsémnél, és a többieknél is kieszközölni. A' bűntetés pénzt, ha maga meg nem (bírja, magam fogom helyette lefizetni, csak méltóztassék azt egy kis czédulára felírni. — Legyünk könyörületesek a' szegények eránt! — Megújítván kérelmemet, tapasztaltt becses atyafiságos jóvolttiba ajánlott, tisztelettel vagyok

Kedves Uram Öcsémnek

alázatos szolgája

Kisfaludy Sándor.

Tekintetes, Nemzetes, Vitézlő *Oszterhueber György* Úrnak, több T. N. Vármegyék Táblabirájának tisztelettel — *Nyírlakon.*

18.

(Zala vármegye alispánjához.)

Tekintetes Első Alispány Úr,
Különösen tiszteltt nagy Uram!

Tekintetes Nemes Zala vármegyének múltt Február 29-kén folytatva tartott nagy Gyűléséből költt, a' B. Füredi Színházat illető végzésére alázatos Véleményemet ide mellékelve megküldvén, nem titkolhatom-el, hogy ezen végzés, ha bár feltételes is, engem sérelmesen lepett-meg: mert hogy N. Zala vármegye, egy kóbor színész társaság' kedvéért, engem, ugyan ez ügyben megbizottat meg sem hallgatva, igy elmellőzzön, 's illy néven fogadgya azt, a' mit dicsősségére tettem, fáradtam, költöttem, a' miért az egész Nemzettől méltányló megesmerést nyertem, azt, megvallom, Zala vármegyében megtörténhetőnek nem gondoltam. — Nyilatkozásomba előterjesztem azt, a' mit megmondani kötelességemnek tartottam. Kijelentem azt is, a' mit mind a' két történ-

hető esetben én, részemről cselekedni szándékozom. Egyedül az van hátra, hogy a' T. N. vármegye jelen nyilatkozásomra egy meghatározó végzést hozni méltóztassék. Minthogy azonban a' dolog késedelmet nem szenvedhet, nagy Gyűlés pedig most egy ideig nem tartatik, alázatos véleményem az volna, hogy Tekintetes Uraságod, a' mi most könnyen meglehet, egy kis Gyűlésben, a' következő nagy Gyűlésben jóváhagyható végzést hozatna, melly által meghatároztatnék: ha ezen esztendőre már eleve tett lépésem elfogadtatik-e, vagy nem? hogy a dolog az eddig szokott rendben megakadás nélkül folyhasson; ellenkező esetben pedig Komlóssy Ferenczet még jólkor tudósíthassam, és meginthessem a' Füredi Színházban találkozó tulajdoninak eltakarására.

E' folyó évnek végével számadásomat, mellyhez még némelly hátra lévőknek kapcsoltatni szükséges, elkészítvén és beadván, egyéberánt is lemondandó valék ezen rám bízott kormányról, és a' Füredi Színházról egy meszszebb terjedő javallatot benyújtandó, melly több művészi, nagyszerű mulatságot szerezvén, Füredre több embert, több pénzt vonna. De legyen ez most már másoknak, velem meg nem elégedett, nagyobb műértőknek gondgya.

Egyéberánt magamat Tekintetes Uraságodnak nagy Uri Jóvolttiba ajánlván, megkülönböztetett tisztelettel vagyok fennt tisztelt Tekintetes Uraságodnak

Sümeghen Mártius 10-kén 1836.

alázatos szolgája

Kisfaludy Sándor.

19.

(Zala vármegye alispánjához.)

Tekintetes Első Alispány Úr,
Különösen tiszteltt nagy Uram!

Vettem Tekintetes Uraságodnak nagy becsű hivatalos levelét, mellyben a' B. Füredi Játékszín eránt Fekete Gábor' folyamodása' következtében a' T. N. vármegyéhez intézett alázatos nyilatkozásomra Tek: Uraságod addig is, míg ez a' legközelebbi nagy Gyűlésben felvétethetik, engem arról méltóztatik biztosítani, hogy az említett Színház ügyében tett lépésemet, előadott okaimnál fogva

helyben hagyggya, annyival is inkább, minthogy a' T. N. vármegyének fennnevezett Fekete Gábor' folyamodására hozott végzése másként is az én bírálatomtól függesztetett-fel azon szavaknál fogva: »ha Fekete Gábor' társaságát 's tagjait a' Füredi Közönség' várakozásának megfelelhetőknek lenni tapasztalandgya«. Igen, Tekintetes Első Alispány Úr! ha egyedűl ezt foglalná magában a' kérdésbeli végzés, akkor én is nyugott elmével vettem volna ezt fel, azt hitethetvén-el magammal, hogy a' végzés csak a' folyamodásra hozatott, de a' bírálat mégis tellyességgel reám bízatott. De minekutánna ugyan azon végzésben ezt is olvasom: »inkább a' folyamodó, és a' N. vármegye' kegyességére érdemesebb társaságot a' Füredi Játékszínre is alkalmaztassa«, — mit gondolhattam egyebet, mint azt, hogy a' T. N. vármegye már ítéletet hozott a' két társaság felett, és felőlem az tétethetnék fel, hogy én a' végzésnek ellenszegülök, ha a' már érdemesebbnek ítéltt Társaságot Füredre nem alkalmaztatom. — Tek: Uraságodnak hivatalos magyarázattya szerint most már ismét maga rendében, 's mondhatom, a' lehetőségig legjobb, legbecsesebb, sőt legfényesebb rendében a' dolog: mert most már hivatalos kútfőből állíthatom, hogy Füreden soha olly erős, 's művészileg olly jeles társaság még nem játszott, mint most Komlóssyé léend.

Ugyan is Komlóssynak, több hetek előtt hozzá intézett levelemre, a' napokban vettem válaszszát, melyben nékem ezt írja: »Társaságom most olly lábon áll, hogy bár hol meg jelenhetek. Tavaszra még jobb tagokkal fog ez szaporodni. Füredre ezen Tagok jönnek: Tóth, Szerdahelyi, Bartha, László, Udvarhelyi vagy Szökeő, Szákfy, Komáromy, Comicus. Dériné vagy Kubayné, Mogyorossy Nina, Parázsóné, Udvarhelyiné, Magda Lujza, 's még több fiatal személyek: szinte Éder Aloyzia. Bizonyossá tehetem a' T. Urat, hogy illy díszes társasággal a' Füredi míveltt Publicum előtt megjelenhetek. A' Társaság T. Úr javallata szerint vezértagok által kormányoztatik, kiknek kötelességök a' szoros rend és pontosság. Vezértagok ezek: Szerdahelyi, Tóth, Bartha, Komlóssy. Még azt is bátor vagyok ígérni, hogy vagy két, három operát is adnak; pedig nem roszszúl.«

Ezen levélnek olvasása után természetesen azon kívánság forrott fel bennem: vajha a' T. Karok és Rendek fejenként megjelennének Füreden, hogy látnák, tapasztalnák a' nagy külömbséget a' Művészek és Kezdők között! — hogy látnák, miként törekedtem csekély tehetségem szerint, színművészi tekintetből, min-

dig fenntartani N. Zala vármegye' dicsőségét, mellyet (magunk között szóllván) nagyobb részben idegen költséggel alapítottam. Futólag tekintve ezen Intézet nem látszik ugyan olly igen fontosnak; de nemzetileg tekintve ezen ügy kimondhatatlan nagy befolyású a' nemzetiség' a' nemzeti nyelv' és hazafiság terjesztésére; 's olly eszköz, melly három század ólta veszni indúlt nemzetiségünknek fenntartását nem csekély hatással biztosíttya. 'S csak ezen ok bírhatott engem ezen eleinte igen bizonytalan sikerű vállalatra. 'S ugyan azért is voltam eltökéllve, tett lépésem' helybe nem hagyása' esetében ezen Intézet kormánnyáról inkább tüstént lemondani, mint sem hogy N. Zala vármegyének, művészeti pártfogása által eddig szerzett hazafiúi dicsősségét leszállani, — színművészi Intézetünknek díszlését emelkedés helyett, csökkenni, — 's nem is képzelhető fáradozásaimnak gyümölcsözését veszni lássam.

A' magyar Nemzet, mellynek történetei jobb és bal oldalról olly csudálandók, kivált midőn eltapodva, önnön fijai által elárúlva, 's már már veszendő lévén, méltán kétes lehetett, ha magyarnak tartsa-e magát, vagy egy lelketlen ember-zavaréknak, — a' magyar Nemzet, mondom, egy nagy rovást tart kezében: ott fel vannak róva minden hatóságinak, 's minden egyegyes tagjainak tetteik; ott Zalának sok oldalú hazafiúi érdeme is fel van róva, melly mind annyi sugára dicsősségének; a' Füredi Színház is minden bizonynyal egyegyik azon sugárok közül: mert ez már állott akkor, midőn a' Főváros arról a' maga kebelében még álmodozni sem mert. Ezen Intézetünket a' távolabb hazafiak, különösen a' Fő- és nagy városok olly magasztalásokra méltatták, millyeket a' fejledező nemzetiségnek első zsengéji, mint a' tavasznak első virági mindig nyerni szoktak. Hogy mi, magamat is hozzá számlálva, ezt olly könnyen vettük, csak az okozhatta, mivel nálunk még eddig semmi hazafiúi tett sem tartatott nehéznek. Mind ezeknél fogva Füredi színművészi Intézetünk minden időben érdemes léend olly figyelmünkre, melly ne csak megyénknek, hanem egész hazánknak, nemzetünknek érdekeire terjesztessék.

Miként járt volna a' N. vármegye, miként jártam volna én, Fekete Gáborral Füreden, csak ezen egy körülményből is megítélhet Tekintetes Uraságod: ő nékem azt merte mondani, hogy Bartha, László, 's többen is készek az ő társaságához állani; holott Komlóssy' leveléből kitetszik, hogy ők ehhez már lekötelezvék. Holott bizonyos vagyok benne, hogy minden jelesebb színművész,

ennyire haladtt korába a' művészetnek, mocsoknak tartaná illy társaság' szennyébe keveredni. — — —

Úgy hallom, hogy a' N. vármegye egy olly végzést is hozott (melyet én ugyan mái napig sem vettem), mellynél fogva nékem meghagyatik, hogy a' Füredi Színházról számot adgyak. Erre a' nélkül, hogy ezt még tudtam volna, már megfeleltem nyilatkozásomban, midőn azt mondottam: hogy befejezvén minden aprólékos fogyatkozást, a' mennyire lehet, és Fülöpp József, veszprémi Postamester Úrnak, mint helybeli építtő segédemnek alszámadását is sürgetvén, ezen esztendő végével számot adandok sáfárságomról, és akkor a' kormányról lemondok. Ezt fogom is tellyesitteni. Előbb az Intézet' kára nélkül nem tehetem. — Nem kívánom ezen bizodalmatlanságnak okát fejtegetni; hanem azt mégis mondhatom, hogy N. Zala vármegyének ezen hazafiúi dicsőssége' megszerzésére, ha temérdek gondomat, fáradságomat, és időveszteségemet leszámlálom is, senki ezen megyében annyit nem költött, mint én. Illy dárda-szúrásokat ritkán kerültek még el a' hazafiak, kiket, száraz kötelességöknél többet tenni, ragadott a' haza- és nemzet-szeretet. 'S noha minden bizodalmatlanság' eltávoztatására, előleges számadásnak már nem csekély adat volna az öt év ólta már fennálló, csinos, sőt pompásnak is mondható, díszlő Füredi Színház, a' számadást, mellyet magam ajánlottam, elmellőzni mégis soha sem volt szándékom; 's ha ez egyedűl magamtól függött volna, már meg is történik vala. De az írásbeli számadásnak úgy kell végre vitetni, hogy azt egy úttal N. Bács, Veszprém, és Vas vármegyéknek is megküldhessem, 's mellyben minden ezen vármegyéknek a' színházat illető végzései is előadatnak. Sajnálom, hogy ezen bizodalmatlanság éppen azon hazámfiainak elméjökben támadhatott, kiknek figyelmét el nem kerülhette a' sok akadály, és csüggesztő nehézség, mellyekkel küszködnöm kellett, 's a' mellyeket erős feltételem mégis meggyőzött. — Ön érzésem, és ezen Intézetre fordított mindennémű önáldozatimnak tudása, meggyőznek engem arról, hogy ezen gyanút terjeszthető, 's így becsületemet is érdeklő intéssel megkíméltetni megérdemlettem volna; annyival is inkább, minthogy minden ember, ki igazságos akar lenni, meglehet győződve arról, hogy a' Füredi Színház csak a' bennem helyezett, minden más vidékbeliek által is bennem pontosított, köz bizodalom, és így egyedűl általam kaphatott létre.

Ennél fogva szándékom az: hogy számadásomat ezen esztendő végével beadván, akármi történnyék ennek felvétele után,

azt némán elfogadom; a' Füredi Színháznak történetét azonban, mint egyéberánt is nem csak N. Zala vármegyét, hanem több hatóságokat, sőt az egész nemzetet is illetőt, nyomtatásban közrebocsátom, minden erre szolgáló oklevelekkel egygyütt. Ezt most már csak azért is meg kell tennem, hogy az ezen végzés következésében rám eshető gyanút elháríthassam. — Hazafiúi tettek köszönetet nem érdemelnek, mert minden embernek kötelességében áll, a' Hazának tehetsége szerint szolgálni; de csakugyan bűntetést még kevésbé érdemelhetnek, kivált azon hazafiaktól, kiknek a' tétemény nem válhat szégyenökre. Miólta élek, az volt szívemnek uralkodó érzelme, hogy Hazámnak, nemzetemnek szolgállyak; ön személyemnek ügyét és szerencséjét ennek mindig alárendeltem. 'S minden hazafiúi törekvéseim közül a' Füredi Színháznak építtése, alapíttása volt az, melly legtöbb gondomba, időmbe, fáradságomba, költségembe, és ön értékem' koczkáztatásába kerűlt, minthogy előre nem tudhattam, a' fellobbantt hazafiságnak mi leend vége; N. Zala vármegyének különösen ezen nemzeti Intézet által kívántam itt töltött életemnek nyomát hagyni. 'S hogy ezért a' megelégedésnek jutalma helyett, a' bizodalmatlanságnak, és gyanúnak tövis koronája nyomattassék fejemre, azt másutt mindenütt inkább megtörténhetőnek gondoltam volna, mint itt. Voltak hidegebb vérű hazafiak, kik engem ezen vállalattól tartóztattak, azt jövendölvén, hogy tettemet még meg fogom bánhatni. Én nem hittem. Azok mélyebben láttak a' jövendőbe, mint én.

Ki egyéberánt Tekintetes Uraságodnak nagy Uri Jóvolttiba ajánlott, megkülönböztetett tisztelettel vagyok

Tekintetes első Alispány Urnak

Sümeghen Mártius 31-kén 1836.

alázatos szolgája

Kisfaludy Sándor.

20.

(Fáy Andráshoz.)

Tekintetes Táblabíró Úr,
Különösen tiszteltt kedves Uram Öcsém!

A' magyar Hazát nyomorgató mostoha idő engem mintegy külön választott, hogy gazdaságomat lesújtsa, éppen azon esztendőben, melly, miolta gazdálkodom, legtöbb szerencsét érdemelt

volna, ha mégis a' gazdának serény iparkodása, és fáradhatatlan szorgalma szerencsét érdemelhet. — A' 12-dik Májusi fagy, 's a' már három hónap olta maig folyvást tartó, és égető szárazság mindenemet úgy elemésztette, hogy sem borom, sem gabonám, sem szénám. Komor, szomorú kilátás a' jövő télre! — Gyapjúm' árra, ezen évi egygyetlen jövedelmem, bár vetni való gabona szerzésre, és sok cseléd-tartásnak átkával terhelt gazdaságom tengetésére volna elég! — Ezen se nem érdemlett, se nem reméllett szomorú helyzetemben, minekutánna jövő November' végén néhai Károly Öcsém' maszszájának is 3000 váltó fkat kellene lefizetnem, kénytelen vagyok kedves Uram Öcsémnek könyörögni, méltóztassék ezen fizetésemnek határidejét valamivel tovább nyújtani, legalább addig, míg vagy ó boraimat pénzzé tehetem, vagy jövendő gyapjúmat eladhatom. Tellyes bizodalommal reméllem, hogy kérelmem nem fog Uram Öcsém előtt figyelemre méltatás nélkül elhangzani, a' mit tehetségem szerint tettleg is meg kívánok hálálni.

Ki egyébaránt engedékeny, becses Uri válaszát elvárván, magamat eddig is tapasztalni engedett nagy Uri Jó volttába ajánlom, 's szives tisztelettel vagyok. Fenntisztelt kedves Uram Öcsémnek

Sümeghen Augustus 8-kán 1836.

alázatos szolgája

Kisfaludy Sándor.

Kivül: Sümeghről. Tekintetes, Nemzetes, Vitézlő Fáji *Fáy András* Úrnak, több I. N. Vármegyék' Táblabirájának, a' Magyar Tudós *Társaság' tiszteleti Tagjának* tisztelettel.

A Kalap utzában tulajdon házában *Pesten.*

21.

(Fáy Andráshoz.)

Különösen tiszteltt, drága kedves Uram Öcsém!

Vettem kedves Uram Öcsémnek becses Uri levelét, mellyben az Interes' befizetését sürgetni méltóztatik. Eddig ezen kötelességemet mindig a' Pesti Leopold Vásárkor, 's többnyire a' határidő előtt tellyesítettem; de a' múlt novemberben (még ellenségemnek sem kívánhatom, ki mezei gazda, azon nyomorúságot, szorúlttságot, melly engem akkor ért) akkor, miután már három egymást követő

esztendőben a' marhadög majdnem minden marhámból kipusztított, noha első két marhavész okoztta káraimat nagy magam megerőltetésével helyre pótoltam — akkor, itt az egész vidék elzárva lévén, minthogy jobbágyaim marháji szintúgy elvesztek, minden kisajtolható tehetségemet arra kelle fordítanom, hogy pénzes fuvarok, bérek segítségével takarúlhassak, szánthassak, vethessek.

November végével be állván a' hó, azután a' sok esső, utóbb a' három ízbéli nagy hózivatarok, 's így az útak járhatlanokká válván, millyenek még most is, semmi alkalmatosságot sem kaphattam a' pénznek Pestre szállíthatására. Mihelyt vagy a' vidékben alkalmatosságot, vagy ollyan kereskedőt találhatok, kinek Pesten vagy pénze, vagy hitele van, mindgyárt eleget teendek.

Itt annyi a' hó, 's olly kemény a' hideg, millyen egy század olta nem volt. Minden közösködés, kereskedés elvágva. Az emberek csak hóhányással és hordással foglalatoskodnak. — Sok útas megfagyott. A' madarak ülő helyökben megmerevedtek. Csak a' kányák boldogok: mert az éhes, bádgyadt madarakat könnyen fogdozván, nem győzik gyilkolni. Nevettem a' napokban két parasztot, kik azt kívánták, hogy a' sok Istenadta hó, mind sóvá válna, hogy a' zsidók ne nyerekedhessenek annyit rajta.

Most Zalát Barséhoz hasonló eset érte! — Csányi László, egy néhai híres Huszártiszt ellen, ki a' harczokból sebekkel terhelve tért vissza, ki nem szoros kötelességből lőn katonává, hanem lelkének energiájából védé a' királyi trónust és ontá vérét érette — miután múltt Septemberi gyűlésünkben a' Restauráció után, nem a' Királyi Felség ellen (mert ő iránta jobbágyi hódolatát előre bocsátotta), hanem a' kormány' emberei ellen, keményebb kifejezésekkel nyilatkozott volna; a' kir. Fiscus most inquirálta őt ad notam infidelitatis citálandó. Sok más megyebéli jelenvén meg akkor rút Restaurátiónkon, négy Baranya vármegyei, néhány Somogyi, néhány Vass megyei, és több Zalai vannak kinevezve Compulsorium mellett a' bizonyság tételre és esküvésre. A' Baranyaiak, mint (közhír szerint) kémek, igen terhelik őtet. Félünk, hogy törvényszegés mellett befogattatik, noha minden hadi tiszti karakterről régen lemondott. Mink repraetendáltunk mellette. Vajha Pest vármegye is pártolná ügyét: mert ma nekünk, holnap nektek. — Mi lessz így belőlünk? a' Constitutióból? — Ha csak a' Szóllás' szabadsága mindgyárt a' jövő diéta' kezdetén világos, el nem csavarható törvény által meg nem határoztatik; hol a' vonal, mellyen túl lépni, a' szóllónak vétek, innen a' kormánynak bűn-

tetni törvényszegés légyen? — Egyedül a' Nádor segíthetne rajtunk, ha akarna. — Szíves barátságába ajánlott öleli, csókolla kedves Uram Öcsémet

Sümeghen, febr. 6-kán 1838.

alázatos szolgája

K. Sándor.

22.

(Fáy Andráshoz.)

Különösen tiszteltt kedves Uram Öcsém!

Eleget sajnálom és bosszankodom, hogy az általam már két ízben Pestre útnak indított Intereseket még mái napig sem vehette Uram Öcsém. Még Józsefnapi vásárkor Pestre indúlt egy idevaló Izraelita, a' 180 v fkat Uram Öcsémnek kézhez adandó; de az akkori nagy árvíz miatt Téténynél tovább nem mehetvén, sem az én dolgomat, sem a' magáét nem végezhetve, haza jött és pénzemet visszaadta. Medard' Vásárkor ugyan ez már ismét kezéhez vette pénzemet, de megbetegűlvén (legalább ezen okát adta) itthonn maradott, és pénzemet ismét visszaadta. Most Füredről szándékozom azt valamelly Pesti által elküldeni. Reméllem, hogy szándékom tellyesülend. Ne méltóztassék tehát ezen hátramaradásomat másnak, mint a' bal és visszás eseteknek tulajdonittni. — A tőkének fél esztendő múlva lefizetésével csak úgy biztathatom kedves Uram Öcsémet, ha Somlai boraimat eladhatom. Azon ekkor által vett apró Portziókat Vass és Győr Vármegyékben eladtam ugyan, 's pedig némelly veszteséggel; de azoknak árrát még 1840-ben vehetem-fel. Könyörgök azért, kedves Uram Öcsémnek, méltóztassék rajtam, ezen néhány esztendőben marhadög, árvíz, gabona és bor terméketlenség által temérdek kárt szenvedett mezei gazdán várakozás által segíteni. Somlón 300 akó 1835-diki ó borom vár vevőre, de mintha már senki sem akarna bort inni az országban.

Tellyes bizodalommal lévén kedves Uram Öcsémnek jószívűsége iránt, bátor vagyok hinni, hogy mennyire lehet, segíteni fog rajtam, a' mit részemről én is iparkodni fogok megszolgálni. — Bár Bodajk helyett Füred lett volna szerencsés Uram Öcsémet láthatni!

Egyébiránt tapasztaltt becses Uri szíves barátságába ajánlott különös tisztelettel vagyok

Kedves Uram Öcsémnek

Sümeghen Július 3-kán 1838.

alázatos szolgája

Kisfaludy Sándor.

23.

(Fáy Andráshoz.)

Sümegh November 1-jén 838.

Tekintetes Táblabíró Úr,

Különösen tiszteltt kedves Uram Öcsém!

Tavalyi egy évi tartozásomat a' téli nagy hóban járhatatlan útak, 's utóbb az árvízek miatt csak Füredről, *Bártfay* barátunk által küldhetvén meg, kitől erről nyugtatványt is birok, örülök, hogy most alkalmatosságom akadott, az ezen évi 180 v ft kamatokat, még a' határidő előtt is, kedves Uram Öcsémnek lefizethetni. Sághy Ferencz Úr a' pénznek általadója.

Egyébiránt szivemből jobb időket kívánván, mint millyen minket négy év ólta folyvást tartó marhadög, rossz bor és gabona termés által nyomorgat, tapasztaltt becses Uri Jóvolttába ajánlott, különös tisztelettel vagyok

Kedves Uram Öcsémnek

alázatos szolgája

Kisfaludy Sándor.

Kivül: Tekintetes *Fáy András* Táblabíró Úrnak *tisztelettel, 180 váltó forintokkal.*

24.

(Fáy Andráshoz.)

Tekintetes Táblabíró Úr,

Különösen tiszteltt kedves Uram Öcsém!

Noha a' múltt 1838 évre járó 180 v ft kamatokat, még a' múltt évi November hónap' elején, Scheiber Jakab kereskedő által Sághy Ferencz Úr kezeihez Budára megküldöttem, s ugyan tőle a' pénz-

nek vételéről nyugtatványt is kaptam, és kértem, hogy a' pénzt minél előbb kedves Uram Öcsémnek, mint már máskor is, általadván, az erről szólló nyugtatványt kezemhez juttassa; még sem vagyok még mái napig is bizonyos abban, ha a' pénz csakugyan Uram Öcsém' kezeinél vagyon-e már, vagy nincs? Mivel már kétszeri fel szóllitásomra nem csak Uram Öcsém' nyugtatványát, de még Sághynak válaszát sem vehettem. — Most miután az utolsó Jelenkorban azt olvastam, hogy az Universitás' Typographiájának gondviselőjévé Helytartó Tanácsbeli Titoknok *Tresinszky* neveztetett ki, nem tudom, azt gondollyame, hogy Sághy Ferencz meghalt? vagy, hogy Ötet már régen az általadás-vétel' gondgyai és dolgai foglallyák el; hogy eddigi rendtartó szokása ellen olly sokáig késik kivánságomat tellyesíteni. Bátor vagyok ezért kedves Uram Öcsémnek azon könyörgésemmel alkalmatlankodni: méltóztassék nékem egy két szóval megírni, ha ezen kérdésbeli 180 fkat Sághytól vette-e Uram Öcsém? és nyugtatványt azokról Sághynak adott-e? — Tavaly a' járatlan útak, a' nagy árvíz, és alkalom' hiánya miatt történtt elkésésemet azzal akarván helyre hozni, hogy az 1838-diki kamatokat még a' határnap előtt megküldöttem, sajnálnám, ha kötelességem' pontos tellyesítése mellett eddigi pontos Megbizottam, mégis új neheztelésre adott volna okot.

Az 1837-diki megkésett 180 v ft kamatokat Füreden *Bártfay* barátunk által küldém meg kedves Uram Öcsémnek, miről Bártfaytól van is nyugtatványom. Semmi kétségem benne, hogy a' pénz kezéhez ment kedves Uram Öcsémnek, noha Uram Öcsém' nyugtatványát még nem cserélhettem-fel Bártfayéval. Kérni fogom Ötet, hogy, ha maga nem jövend is, valaki által küldgye Füredre Uram Öcsém nyugtatvánnyát, az övével kicserélés végett.

Ezen vidéket, a' mezei gazdaságot folyton érő sok csapás, már majd egészen kétségbe ejti: 1838-ban már ötödször marha dög, semmi bor, semmi gabona termés, még annyi sem, a' mennyi szorosan szükséges; 's most már birka dög is, általlyában tüdő vészben, annyira, hogy még a' bárány' tüdeje is már annya' hasában megromlott, — valóban vagy Jób keserveinek folytatására, vagy a' sok káromkodás miatt Danté poklának töltésére fog minket juttatni.

Szivemből kivánván, hogy, míg én is, nagy keservekkel keverem pipám' füstyét, vagy Danté pokol-Casinójába készülök, Uram Öcsém folyvást Anacreon' örömei, 's kéjjei köztt tölthesse becses,

és a' Magyar Nemzetiséget dicsőítő életét — magamat becses Uri szívességébe, barátságába ajánlom, és különös tisztelettel vagyok

Kedves Uram Öcsémnek

Sümeghen Febr. 22-kén 1839.

alázatos szolgája

Kisfaludy Sándor.

25.

(Oszterhueber Györgyhöz.)

Különösen tiszteltt kedves Uram Öcsém!

Minthogy holnapra tavalyi és harmadévi boraimnak megvásárlására vevők jelenték magokat, a' kénytelenség Gógánfa helyett engem Somlóra hajt: mert itt helyettem senki sem végezhet; Gógánfán pedig, hiszem, Uram Öcsém olly szíves léend, hogy ezen ide mellékelt, 's talán Uram Öcsémével is megegyegyező véleményem szerint képemet viselni, nem fog vonakodni. Ki egyébiránt tisztelettel vagyok

Sümegh April 10-kén 1839.

alázatos szolgája

Kisfaludy Sándor.

Vélemény a' Gógánfai Közbirtokosi ügyben.

1. Miután a' Gógánfai Jobbágyok magok kérték a' Commassátiót és elkülönöztetést, azt a' földes uraknak megakadályoztatni se nem lehet, se nem szabad többé. Egyébiránt is a' birtokbeli bizonytalanságnál károsabb semmi sem lehet a' mezei gazdának. Azért a törvényszerű Commassátiót kivánom, és akarom, és pedig a' legigazságosabb és egyszerűbb mód szerint, az az, liniális Competéntia szerint. Továbbá, minthogy valamennyen bírunk Gyömörőben is, hol a' helybeli kissebb, de számosabb birtokosok' hatalmaskodása már el nem szenvedhető, a' Commassátiót Gyömörőre is kiterjesztetni kivánom, annyira, hogy itt megtétetvén az előleges lépések, úgy mint a' közjövedelemnek sequestrumba vétele, mink legyünk az Actorok.

2. Minthogy a' Commassátiónak végrehajtására kellő költségek a' földes Urakat illetik, tehát tanácsosnak tartom, a' néhány évi, 's most is még az erdő Inspector, és helybeli Director Urnak kezénél lévő kész pénzeket tovább is egygyűtt tartani, és évenként többre gyűjteni. Ezen pénznek kezeltetése azonban, közhaszon' fejébe imigy történnyék.

a) A' pénz minden tavasszal, az az Sz. György napkor, a' most egygyütt lévőt különösen értvén, adattassék ki 6 pcentum kamatokra, hogy ez ne heverjen haszon nélkül, hanem gyümölcsözzön.

b) A' pénz osztassék ki a' hitelt érdemlő birtokosok között kamatokra, hasonló részekben (mert előre ne arányoskodgyunk) és olly szorosan kötelező levelek mellett, hogy minden adós közbirtokos a' kezénél levő pénzt, midőn ennek felvételére szükség leend, két hónapi, vagy még rövidebb felmondás után, kamattyaival egygyütt tartozzék lefizetni. Magunk között legkönnyebben fogunk egymással bírni.

c) Az évenkénti kamatok minden Sz. Györgynap tájban történendő számadás-vevés alkalmával fizettetnek be, és az egy évi jövedelemmel egygyütt ismét vagy kamatokra adatnak, vagy oda fordittatnak, hová szükséges leend.

d) A' ki mivel most a' Kasszába fa árrával tartozik, az a' néki tőkeképpen adandó pénzbe számláltassék, hogy az is mindgyárt kamatollyon.

e) Oszterhueber György Úrnak, mint a Győri és Konyár Portziók árendátorának, a' Competentia szerint illető pénz-rész, az utólsó felosztástól fogva adattassék ki. Ez igazságos. A' hiányt utóbb a' tulajdonos birtokosok pótollyák vissza. Oszterhueber György Úr azonban ennekutánna úgy szerződgyék árendáji iránt, hogy köz jövedelmekből őtet illető, de a' közbirtokosság' rendelete szerint benn és fenntartott kész pénz részt az árendából levonhassa, hogy a' számadás' könnyebb és öszves voltáért, az egész közbirtokosságnak köz jövedelme egyenlő móddal kezeltethessék.

Ez az én véleményem, és Scottiné Asszonyságé is, kinek részéről szóval meg vagyok hatalmazva.

Sümeghen, April 10-kén 1839.

Kisfaludy Sándor.

Tekintetes, Nemzetes, Vitézlő *Oszterhueber György* Úrnak, T. N. Zala Vármegye' Táblabírájának tisztelettel — Csab-Rendeken.

26.

(Fáy Andráshoz.)

Tekintetes Táblabíró Úr,
Különösen tiszteltt kedves Uram Öcsém!

Mihelyt Uram Öcsém nékem azon 3000 v fkat, mellyekkel b. Károly öcsém' maszszájába egygyesség szerint tartozom, jövő évi Januáriusra felmondotta, megtevém én is rendelésemet, egy igen pontosan fizető adósomnál, ugyan ezen summának nékem befizetésére, 's ugyan ezen kitűzött időre, mi nékem meg is igértetett. Azonban tegnapi postával vett levelében azt írja nékem, hogy csak Január' végével fizethet, és akkor is csak 1500 v fkat,

azt adván okúl, hogy gyapjúját még vesztegetve sem tudá mind eddig eladni.

Így lévén a' dolog, könyörögnöm kell kedves Uram Öcsémnek, méltóztassék b. Károly öcsém' hitelezőjit arra bírni: elégednének meg azzal, ha ezen pénzt, és most csak annyit, 's akkor, mikor 's mennyit vehetek, fizethessem-le. Mert miután vidékünkön, a' szűk gabona termés mellett, sem gyapjúnak, sem bornak árra nincsen, kimondhatatlanúl érezhető a' pénz szükség. Ezen 1500 v fkat lefizetendem, mihellyt kezemhez vehetem, a' letételig járandó kamatokkal és az egész 1839-dik évi kamatokkal egygyütt. A' másik 1500 v ft lefizetésére határidőt nem tűzhetek ugyan; de bizonyossá teszem Uram Öcsémet, hogy mihelyt megkaphatom, azt is legottan lefizetem. Sőt az általam ezen fizetésre szántt pénznek letételét sem várom be, ha más oldalról is vártt pénzemhez előbb juthatni szerencsés lehetek. Ugyan is a' vidékünkön most történő Conmassátiók alkalmával, én is egy rész jószágomat elcserélvén, néhány ezer ft nékem fellyül fog fizettetni, mihelyt a' már csak tagonkénti kimetszéstől függő Conmassátio végrehajtatik: Az itt most másik aggodalmam: hol 's miként tehetek szert egy biztos alkalomra, melly által a' pénzt Pestre szállíthatnám? 's pedig még a' József napi Pesti vásár előtt? — Vagy akkor is, a' kereskedésnek ezen oldalról megakadásában menend-e innen valaki Pestre a' médárdi vásár előtt? — Egyedül Füreden nem hibázik soha Pestre a' biztos alkalmatosság.

Elvárom kedves Uram Öcsémnek becses Uri válaszát. 'S könyörgök, méltóztassék házának *Számát* megírni, hogy, ha csak ugyan minél előbb pesti alkalmatosságra szert tehetek, a' pénzt egyenesen Uri házához utasíthassam.

Egyébiránt szívemből boldog új esztendőt kívánván, egygyik fő óhajtásom az, hogy kedves Uram Öcsémnek szíves barátságával bírni tovább is szerencsés lehessek, mellybe midőn magamat ajánlom, különös tisztelettel vagyok fenntisztelt kedves Uram Öcsémnek

Sümeghen Deczember 28-kán 1839.

alázatos szolgája

Kisfaludy Sándor.

A levél negyedik (tisztán maradt) oldalán Fáy András kezeírásával a következő sorok vannak: Ezen levél következésében, az egész 3000 fra nézve, határnapúl 1840iki pesti medárdusi Vásárt tűztem ki.

27.

(Spitzerhez.)

(Fogalmazvány.)

Ich habe Ihren Brief vom 28-ten July erhalten. Es befremdet mich, dass Sie mich beschuldigen, Ihre beyden Briefe nicht beantwortet zu haben, obschon mein Antwortschreiben, aus Ursache, welche ich Ihnen mittheilte, zwar etwas verzögert, um die Mitte July von hier mit der Post abging; wie dieses auf Abwege, oder gar in Verlust gerathen konnte, kann ich mir nicht erklären, da diess noch nie geschah. An dieser Unordnung mag das Absatz Postamt in Körmend schuld seyn, wo manchmal auch Zeitungen stecken bleiben.

Da Sie auf meinen Antrag, meine Somlauer Weine p. 3 F. C.M. zu übernehmen, einen solchen niedern, unbilligen Preis legen, wie hier nicht einmal die geringsten Plattensee-Weine verkauft werden (jetzt steht des Preis dieser vorjährigen Weine p. 8—9—10 f. ww), so konnte ich nichts anders denken, als dass sie auf keine Weisse Weine statt (?) Geld haben und nehmen wollen, sonst hätten Sie sich statt so sehr unbillig zu seyn, doch diterater (?) gezeigt, wofür ich Sie bisher zu halten Grund hatte. Ich zögerte also um so mehr, als sich mir ein Weinkäufer von Pressburg anmelden liess, und am Ende May nach Somló zu kommen versprach, wo ich ihn auch erwartete. Er kam nicht, weil er erkrankte, liess mir aber melden am Ende Juny oder anfangs July zu erscheinen. Um diese Zeit meldete sich auch ein zweyter und dritter. Ich brachte in Somló eine ganze Woche zu. Da trat aber der langwierige, manchmal Wolkenbruch artige Regen ein, wo sich wohl niemand zu reisen entschliessen konnte. Da kam wieder niemand. Da trat auch die Zeit der Blüthe und der Entwicklung der Trauben, spät genug ein. Der stürmischen, kalten Witterung und dem Umstand, dass jeder kluge Weinhändler erst abwarten wolle, wie viel Wein und von welcher Qualität zu hoffen sey, eignete ich das Ausbleiben der Angemeldeten zu. Diess habe ich Ihnen vor beyläufig drey Wochen treulich berichtet, und Sie ersucht in Ihrer Geduld nicht zu ermüden, weil Sie es mit einem ehrlichen Schuldner zu thun haben; der eher das Rad des waltenden Schicksals nicht auf seine Geleise zu haben im Stande ist.

Nun hat sich's schon entschieden, dass nur sehr wenig und in Qualität nur schlechter Wein zu hoffen sey. Auch wird der Wein jetzt mehr gesucht und es steigt täglich in Preisen. Die Reihe wird und muss doch auch auf mich kommen, um so mehr, als meine vorjährigen Weine, einige Fässer ausgenommen, so nach dem zweytägigen Regen in der Weinlese gesammelt wurden, in jeder Hinsicht an guter Qualität nicht ermangeln.

Übrigens, wenn Sie der Geduld müde, mich gerichtlich belangen wollen, so stehe ich Ihnen frey; wodurch Sie sich aber mehr als durch Ihre [bisherige Geduld] Discretion schaden werden: weil die Interessen auf dem Wege des Rechtes eine starke Reduction erleiden würden. Mag ihr Advocat, der Arbeit und Verdienst suchen wird, sagen was immer. Ich bin auf dem Punkte, nicht nur durch Weinverkauf, sondern andrer Seits zu Geld zu gelangen, nur zugreifen kann ich noch nicht.

28.

(Kopácsy hercegprimáshoz.)

(Fogalmazvány.)

Kegyelmes Herczeg!

Miután igazságszerető, érdemeket megesmérő 's becsülő Királyunk Herczegségedben a' Magyar Egyháznak legfőbb méltóságára Azt választá, kit országszerte esmertt 's tiszteltt érdemeinél fogva arra a' nép' szava már rég kijelelt; ki örvendhet a' Haza' ezen kívánsága' tellyesedésén, a' Király' szerencsés választásán igazabb 's buzgóbb érzelmekkel, mint mi, kik Herczegségedet mint Főpásztorunkat bírtuk, köz szeretettel és tisztelettel öleltük és naponként tanúji valánk, mint folytatta Herczegséged közöttünk élete' pállyáját emberi, egyházi, polgári erények' kíséretében, nagyszívűségének 's nagylelkűségének tündöklő példájával, és számtalan egymást követő jótéteményeinek malasztival. — Nem akarjuk mi ezeknek előszámlálásival Herczegségednek szerénységét sérteni. Arról mindazonáltal méltóztassék Herczegséged meggyőződni, hogy jótéteményének közöttünk unokáról unokára általhatandó emlékei minden időben élni fognak.

A' Veszprémi Megye' Püspökei, a' Sümeghi váromlékoknak hajdani Urai közül, kik Sümegh' lakosait harczokban Püspöki

zászlójok alatt tett hős, és békében várőrségi szolgálattyokért, már századok olta most is fennálló szabadságaikkal jutalmazák, többen emeltettek már a' hajdankorban is az Esztergomi Érsekségre. — Büszke örömmel látták Eleink Azoknak felemeltetésöket: mert azon időkorhoz képest az egyházi érdemeket akkor hős tettek is emelvén, mint véd és segédkarok Eleink is cselekvő részt vevének az érdemszerzésben.

Büszke örömmel láttyuk mi is Herczegségednek felemeltetését: mert habár Herczegséged' földi dicsőűlésének érdemeit egyedül önmagából meritette is, csak a' változott idő, és alkalom' hiánnya okozta, hogy Eleink' példáját fegyverrel szolgálatink által nem követhetném, Herczegségedet csak szeretni, tisztelni és dicsőíteni tudtuk, 's fogjuk, mint lelkes Főpásztorunkat, Atyánkat, és Jótévőnket.

De ha meggondollyuk, hogy, bár dicsőség ragadgya is ki közűlünk, örökre elveszitjük Herczegségedet, lehetetlen örömérzetünkbe keserű bánatnak is nem vegyűlni. Egyedűl azon szívemelő gondolat vigasztal bennünket, hogy a' mi nagy veszteségünk a' Nemzetnek, mellynek mi is része vagyunk, még nagyobb nyeresége Herczegségedben. — Az Isteni Gondviselés, ki Herczegségedet azon tetőre vezette, honnan fellyebb Magyar már nem mehet, áldgya-meg Herczegségedet hoszszú élettel Nemzetünk', országunk' javára!

Kegyelmes Herczeg! midőn itt most örömünknek, bánatunknak, hálaérzetünknek öszveforró zavarjában Herczegségedtől mély alázattal búcsúnkat vesszük; méltóztassék azon fiúi, szívbeli bizodalomnál fogva, mellyet Herczegséged, mint eddigi Főpásztorunk, Atyánk, Jótévőnk iránt táplálunk, Herczegséged nagyszívűsége maga bátorított, következő alázatos, hihető utólsó kérelmünknek előterjesztését megengedni:

Miután városunk Plébánosát, Svastits Károly Urat, jeles tulajdoninak megesmerése 's méltatása után a' Szomszéd Gróf Úr Apátsággal tisztelvén meg, tőlünk elemelte; Mi, egész Sümegh Mező Városnak minden rend- kor- és nembéli Közönsége, mi, a' római Katholika Anyaszentegyháznak hív, szent vallásunknak buzgó nyája öszvehangzólag azon kegyelméért könyörgünk Herczegségednek: méltóztassék választási 's kinevezési általunk megesmertt 's tiszteltt Főpásztori jussát, szívünk' kivánságával öszveegygyeztetvén, jövendő lelki pásztorunknak, Plébánosunknak, azon egyházi Férjfiút kinevezni, ki mint példás életű, buzgó lelki tanító, szent

tisztét, még a' legrettentőbb körülményekben is, hiven 's fáradatlanúl ellátó Pap, miolta esmerjük, szeretetünket és bizodalmunkat tellyes mértékben bírja; kitől az Atyák, Anyák, mint gyermekeiknek buzgó tanítójától, a' szegények, mint csekély vagyonát is velek megosztó Vigasztalójoktól csak szívfájdalommal tudnának megválni, méltóztassék mostani Káplányunkat *Schauer Ferencz* Urat kegyesen kinevezni. Lehetetlennek vélvén, hogy ezen szeretett káplányunknak jeles érdemeit Herczegséged is meg ne esmerte volna, köz kívánságunknak 's könyörgésünknek tellyesítését annál bátrabbak vagyunk remélleni, minthogy magas bölcseségében legigazabban megítélheti, tündöklő erényeinek tiszta lángjában legmélylyebben érezheti Herczegséged, milly jótékony befolyást gyakorolhatnak említett Káplányunknak jeles erkölcsei azon nyájra, melly ezeket becsülni és méltatni tudgya.

Méltóztassék Herczegségedben nagy veszteségünket ezen könyörgésünknek meghallgatásával némileg megvigasztalni!

Kik magunkat Herczegségednek kegyelmébe alázattal ajánlván, kebleinkből soha ki nem halandó hálaérzettel 's mély tisztelettel maradunk Herczegségednek

alázatos, tisztelő szolgáji.

29.

(Oszterhueber Györgyhöz.)

Sümegh, febr. 6-kán 1840.

Különösen tiszteltt kedves Uram Öcsém!

Tavaszi rozs és buza cserénk nem sikerűlhet: mert cselédeim, kiknek Conventiójába ezen buzát venni szándékoztam, annak elfogadását kereken megtagadták, és arra kértek, hogy, vagy adgyak nekik minden egy mérő buzáért öt fertály rozsot, vagy 5 ft kész pénzt, vagy vegyek nekik a' Püspök granáriumából buzát, melly ennél sokkal szebb és tisztább, és árra mégis szinte csak 5 ft. — Nem csudállya-e Uram Öcsém a' cselédnek a' Cultúrában előhaladását? — törvénytudó róka-okosságát, melly a' *Contractus Contrahentibus legem ponit* törvényt olly igen hasznára tudgya hajtani; de az ugyan ezen törvény szerint nekünk köteles szolgálattyát olly ravaszúl tudgya mindenben csorbittani?

Mit, midőn sajnálkodva, hogy Cserével nem szolgálhatok, kedves Uram Öcsémnek tudtára adnék, szíves atyafiságába ajánlott különös tisztelettel vagyok kedves Uram Öcsémnek

alázatos szolgája

Kisfaludy Sándor.

Tekintetes, Nemzetes, Vitézlő *Oszterhueber György* Úrnak, Több T. N. Vármegyék' Tábla Birájának tisztelettel — *Csab-Rendeken.*

30.

(Bezerédj Györgyhöz?)

Kedves Öcsém!

Mi a' Rendeki erdő-adással és vétellel furcsa helyzetben vagyunk: én erdőt adtam-el; és nincs pénzem. Te erdőt vettél; és nincs erdőd. Ezen furcsa helyzetbe minket időelőtti egygyességünk 's engem különösen azon szíves, de nem eszes érzetem vont, miszerint, miután Mihályovics erdő részemet ugyan azon árron már előbb örömest megvette, és árrának hozzávetőleg felét mindgyárt le is fizette volna, én atyafiságos szeretetből azt mégis inkább egy atyámfiának birtokába kívántam ejteni. Akkor pénzre nem volt szükségem; annyival inkább sem kívántam ennek árrához nyúlni, minthogy ezt egy bizonyos adósságomnak lerovására kívántam forditani, melly iránt Pesten 1830 ólta már pör foly. Ugyan is 1830-ban Károly Öcsém meghalván, és mintegy 12.000 v. ft. adósságot hagyván maga után, minthogy előtte négy héttel szinte meghaltt testvérem', Therézia', (Farkas Gáborné') ősi osztály részének egy ötöd részében, tudniillik Gencsen és Szemerén nevezett Öcsém halálos ágyában mégis örökült, ezen kis örökségét Pest vármegye hitelezőinek számára nyomban követelte, 's e' miatt engem Pest, Győr és Vas Vármegyék Exmissiókkal, Admonitiókkal faggattak. Hogy ezen alkalmatosságoktól megmenekedhessek, Pestre mentem, és Károly' Masszájának Curátorával megegygyezvén, Károly' ezen két helyen lévő csekély örökségét megvettem; mit azután mind Pest Vármegye, mind a' hitelezők is helyben hagytak. A Concursuális Pör azólta mindig folyt. Ezen pénznek, mi tesz 3500 v. fkat, akkor mikor kellend, lefizetésére határoztam fordi-

tani Rendeki erdőm' árrának egy részét. Eddig erre nem volt szükségem, mivel csak kamattyait kelle fizetnem. Most azonban Károly Öcsémnek Concursuális pöre végére járván, a' fellyebb nevezett Summa és az én tartozásom, Bereczky Antal, Pestmegyei Alügyész és Pörgondnok által jövő évi Martius hónap' elejére nékem felmondatott. Akkor ezen pénzt okvetetlen le kell fizetnem, hacsak Executió' alkalmatlanságának és gyalázatosságának ki nem akarom magamat tenni. Ennél fogva oda kellvén nyúlnom, a' hol van, 's ahhoz, amit eleve erre szántam, kénytelen vagyok Téged, kedves Öcsém, tellyes bizodalommal megkérni, hogy a' fellyebb említett 3500 v. fkat, mi 28 hold erdőnek árrát teszi, a' Rendeki erdő' fejébe nékem Martius' elején vagy letenni ne terheltessék; vagy, hogy én irántad érzett szíves atyafiságomért ne bűntettessem, az erdővételtől, mellyet úgy is még csak a' Commassatio végrehajtásával egyedül a' forma 's helyszerinti általadás tesz érvényessé, inkább mondgy-le, ha ne talán a' fizetés, mitől el nem állhatok, terhedre volna. A' fizetés, véleményem szerint, sem érdekedben, sem értékedben semmi, nem csak nehézséget, hanem még változást sem okozhat egyebet, mint személycserét, ki a' pénzt kezénél tartya. Mert ha te G. Festeticsnél lévő tőkédből annyit felmondassz, az erdőnek kezedhez vételéig, tetszésed szerint vagy én fizetendem ezen Summának kamattyait, vagy pedig az általam nem fizetendő kamatok a' még hátra lévő Summából lehajtandók lesznek. — A' Rendeki erdőnek általadása után, ennek hátra maradó árrából azután ismét Forintos Károly Urat kell kifizetnem, a' tőle Rendeki erdő 's legelőm' pótlása végett megvett Dobósi portzióért.

Én Tenéked, kedves Öcsém, a' tellyesítendőknek tellyesítése után, egész Rendeki erdőrészemet általadni szándékozom; miből azonban tíz holdat nem kész pénzzel, hanem vagy Gyömörei, vagy (mit még jobban kívánok) Rendeki föld vagy rét-csere által, három holdot pedig a' Sümeghi szőllő-föld' cseréjével fogsz megfizetni. Ezen fellyül négy Rendeki Zselléremnek legelő-járandóságát is Rendeki erdő-részemből kívánnám, ha lehet, kielégíteni; mi teend négy vagy öt holdot. Azonban a' Sümeghi földtől kész vagyok el is állani, minthogy dézmás voltta mellett igen köves és hálátlan föld is ez, millyenekben Sümeghen szükséget nem szenvedünk.

Most már tehát, kedves Öcsém, — nem azt kérdem, ha tudsz-e — mert tudom, hogy tudsz fizetni, ha akarsz; hanem azt kérdem: ha akarsz-e annak idejében fizetni? — és szíves atyafiságomat némileg viszontagolni? — hogy ellenkező esetben én is a' körül-

ményekhez képest intézhessem ügyemet. Annyit mondhatok, hogy a' Rendeki Commassátiónak jövő évben egyéberánt is meg kell történni, mi a' fizetést úgy is magával hozná. Mert ha egygyesség' úttyán semmire sem megyünk, hát én leszek az, ki bírói ítélet által sürgetendem az ügyet eldönteni. Azonban éppen ezen levélírásközben tudósított Oszterhueber György arról, hogy (Te kívüled) a' Rendeki birtokosok már mind egygyeznek; sőt a' Jobbágyok is hajlandók (miután Deák Ferencznél tanács végett megfordúltak) a' nékik ajánlottat elfogadni, és minden órán alá fog irattatni az Egygyesség. Ennél fogva, ha csak sorsjátéknak, vagy ítélet' bizonytalanságának nem akarod kitenni érdekedet, csakugyan tanácsosabb leend, néked is egygyezned. A' már elfogadott szándék az, hogy a' nemesi Osztálnak 200 hold a' Károlyberekből fog, *mint privátum* kimetszetni erdő részbe; 300 hold pedig másutt. És így az én erdőrészem sem eshetik egy tagban. Legjobb volna nékem és néked egygyütt egygyeznünk Mihálovicscsal, kinek kinek a' maga érdeke szerint. Így talán sikerűlhetne néked is, hogy minden erdőbeli járandóságod egy tagban adathatnék ki Mihálovics által. Ha tovább is vonogatod magadat, követeléseiddel a' közérdekhez simúlni, hát magadnak is, nekem is kárt okozandassz külön válásod által. Azért a' legközelebb tartandó gyűlésből el ne maradgy.

Felelly, kérlek, kedves Öcsém, minél hamarább, hogy szándékodat értvén, magamat tudhassam mihez tartani. Mert a' hivatalos felmondó levélre nékem is minél előbb válaszolnom, kötelességemben áll, ne hogy a' Pesti törvényszék engem törvényesen megintessen, az én költségemre.

Ki egyéberánt szíves atyafiságos érzettel vagyok

Sümeghen December 1-jén 1841.

igaz atyafi szolgád

Kisfaludy Sándor.

31.

(Fáy Andráshoz.)

Különösen tiszteltt kedves Uram Öcsém!

Keserű fájdalommal vevém kedves Uram Öcsémnek neheztelő levelét. Sérti keblemet, hogy egy általam szívből olly igen szeretett és tiszteltt Férjfiúnak neheztelését nem magam vétke, hanem más-

nak — de annak sem szántszándékos, hanem veszett idő és körülmények okoztta 's kénytette mulasztása vonnya reám. De legerősebb szándékom, legfeszülttebb törekvésem sem volt képes eddig egy, nem csupán magamtól függő dolgot végre hajthatni. Egy lánczszemnek megakadása az egész lánczot meg akasztya. Folyó Június' utolsó napja a' fizetésnek. Már 5-dik határnapja; és most sem leheték még bizonyos a' pénzhez juthatás iránt. Mert itt a' gabonán kívül, mi kevés volt, semmit sem lehet pénzzé tenni. Hogy Uram Öcsém azt ne gyanithassa, hogy eddig puszta szóval mentegettem magamat, ide mellékelem, meg küldöm adósom azon kötelező levelének másolatát, mellynek tőkéjéből 3000 v. ft még tavaly fel volt mondva. Ezen oklevél járulékaival egygyütt Június' utólyján is még 1493 f $22^1/_2$ xr. értékű pengőben. 'S igy tehetség hiány éppen nem volna, ha más idő járna.

Reszkető kézzel válaszolok Uram Öcsémnek (fájdalom!) neheztelő levelére, mi testi szenvedéseimet túlfeszíti azon mértékben, mellyet a' törékeny ember erő megbírni képes: már 6-dik hete, hogy házi kertemben, egy a' fűben feküdt, fel felé állott, de nem láthatott, vasgereblye okoztta elesésemnek következtében jobb térdem ugyan e' vasban elzúzott, két foga egészen belé menvén, bal vállam 's karom a' közellevő tejes pincze kémény szegletébe zuhanván vállam' forgója szinte megzúzott, karom kimenült és feltő karcsontom ketté ugyan nem törött, de végig meghasadott. A' két egész hétig tartott sok seb okoztta lázban élet halál között fetrengtem, mint önerőmből megmozdulni sem tudó, öszvetördeltt embertest. Egészen elfeketült, dagadtt karom közel volt üszöggé váláshoz. — Most annyira vagyok, hogy bunkó' segitségével már baktatok; de karom még messze van a' gyógyulástól; sőt talán örökre megromlott. Mert még annyi ereje sem tért vissza, mivel.... pipát tölteni, vagy kenyeremet megmetélni birnám. Sőt bal vállam' fájdalma a' jobbra is általhatván, az is annyira meg van bénulva, hogy irni sem tudok folytatva; 's ezt is most már csak annyira győzöm, hogy Uram Öcsémet bizonyossá tegyem, miképpen — mihelyt nékem fizetnek, vagy akármi másból pénzt vehetek — azon pillanatban én is fizetek, 's ha lehet, mindenkinek eleget teszek; — 's ha Rosty öcsémnek még adós maradnék, tehát neki addig-meddig biztositó obligatiómat küldeném pénz helyett, mihelyt lehet kész pénzzel vissza váltandót. — 'S midőn végre a' pör elintézése iránti tudósitást alázatos köszönettel vettnek jelentem, azért könyörgök kedves Uram Öcsémnek: ne táplállyon se

neheztelést, se gyanút irántam, ki ezt meg nem érdemlem. Ezen obligátiómat veszteséggel is ki cserélném, ha volna egy szegény vidékben kivel.

Ki egyébaránt igen nagyra becsűltt Uri szívességébe ajánlott, mindenkor igaz szíves tisztelettel voltam 's leszek, mihelyt nekem fizetnek, én is nyomban fizető

Kedves Uram Öcsémnek

Sümeghen Június 21-kén 1842.

alázatos szolgája

Kisfaludy Sándor.

Ezen obligátiót magam kimentése végett, még múltt május közepén volt szándékom el küldeni; de akkor nem volt, ki vidimállya, 's az után közbe jött szerentsétlenségem.

32.

(Mayerné Kisfaludy Annához.)

Sümegh Augusztus 7-kén 1842.

Kedves Húgom!

Ezen pillanatban, ma vasárnap délután, midőn majorom felé a' hegyre jöttem, futott Hetyei utánnam, és adta kezemhez leveledet. Azt mondgya, hogy csak most érkeztek meg: mert egygyik lova ezen útban megromlott, és el kellett adnia. Mondá azt is, hogy Kanizsának jöttek vissza; és erre négy mérfölddel közelebb esik Toplicza. — Minthogy innen Varasd felé holnap megy a' posta, és a' fuvaros azt mondá, hogy csak holnaphoz egy hétre mennek éretted, 's ennél fogva azt hihetem, hogy levelem Topliczán még kezedhez jöhet, tehát írok.

Házodat mindennap megnézem; eddig még semmi baj. Virágos kenderedet kinyőtték. Lett 102 kéve. Rozsodat holnap küldöm a' malomba; de bezzeg! nincs még megrostálva. Holnap korán reggel rostáltatom meg cselédeim' segítségével. Ferkó sarjút kaszálgat. Nanid elég gondosan látjuk magát viselni. A' majorkert-kulcsot kezéhez adtam; hogy ott gyomlálgathasson, és buborkát szedhessen. A' kiskertben a' gyümölcs még meg van. A' kajsziból tegnap szakasztottam le néhány puhát; a' többi még éretlen. Talán még a' fán találod haza jöttöddel. Tegnap temettetett itt el

Magyarnak Luizi leánya. A' másik is halálos beteg volt; de most már javúlni kezd. — Scottiné holnap megy Füredre. Néhány nap múlva Oszterhueber Gyuriék is oda mennek.

Horváth Muki Egerszegen lesz a' Gyűlésen, és talán azután megy Topliczára. Ha oda megy, szólly vele. Én minden esetre írok megint néki, annyival is inkább, minthogy most én is egészen kifogytam pénzemből. Csak használlyon. Azt írandom néki: hogy te engem arra kértél, intetném meg törvényesen; de én most is még egyszer barátságosan szóllítom fel a' fizetésre.

Sajnálkozva értem leveledből, hogy Theréz beteg. Csak meg ne ártson néki, véres alkatú lévén, a' kénköves ferdő, mint nékem egykor Budán. Talán meghűtötte magát ezen változó időben, mivel köpönyeget nem vitt? — Könnyelmű, tanácstalan nem!

Nékem újra meggyűlt a' bajam: Bábi Sz. Mihály napra felmondotta szolgálattyát, azért, hogy minden ember megszóllya, — hogy most is csak szobaleány, és nem szakácsné. Már látom, hogy akarva, nem akarva vagy meg kell házasodnom, vagy egy gazda asszonyt fogadnom, ki vagy feleség helyett fele segítségem, vagy vagyonomnak rablója legyen. Így, mint most vagyok, a' bosszúság emészt meg. Legnehezebb új belső cseléddel vesződnöm. Én ölellek, csókollak benneteket; és kívánom, hogy a' messze ferdő jobban használlyon, mint a' közel Ugodi; mi nem használhatott, minthogy — nem feredtetek. Isten veletek!

Ky Sándor.

[Utóbb, más tintával:]. Egygyik bajamat más követi nyomban: becsületes, jó gazda'ném és majorném haldoklik. Rám nézve nagy veszteség lessz: mert halála férjének életét is megzavarja.

A' Madame Madame *Anne de Mayr* née de Kisfaludy à *Varasdine* Toplicza.

---

33. *a)*

(Kopácsy hercegprimáshoz.)

(Fogalmazvány.)

Prímás Herczegnek Sept. 1842.

Folyó évi Július hónapban két hetet B. Füreden töltvén, egy szerencsétlen esés' következtében (múltt Május 17-kén) ugyan azon egy perczben elzúzott jobb térdemnek, (melly' forgójába egy

nem látott fel álló vasgerebje' két foga széllyel nyilalt) és ugyan akkor az ott lévő éles falszeglethez ütődött és szintén el zúzott bal vállamnak 's meghasadott karcsontomnak ferdő általi orvoslása végett, melly szerencsétlenségem miatt két hétig kimondhatatlan kínok mellett élet-halál közti bizonytalanságban sínlődtem, és annyira mennyire helyreállásomat csak egésséges, soha semmi nyavalyák által meg nem romlott, tiszta véremnek köszönhetem — Füreden, mondom, Kovács Imre T. bíró Úr, mint Herczegségednek meghatalmazottya engem felszóllított, szereznék egy vevőt Herczegségednek azon [Oszterhueber Mihály] Nedeczky féle Sümeghi házára, mellyben [Gr. Zichy P.] most az Uradalmi Fiscális lakik, de G. Zichy Püspök által venni nem akart. Én Herczegségednek mindenben tőlem kitelhetőleg szolgálni, és Nagy Uri kívánatit tellyesíteni szíves kötelességemnek tartván, többfelé nyomozásaim után csak ugyan akadtam is egy vevőre; és bátor vagyok, a' mellékes és talán vontatóbb útat kerülve, tudósításommal annyival is inkább egyenesen Herczegségedhez járúlni, mivel a' múltt tavaszban, szélütésben meghaltt Farkas Lászlónénak háza is, az illető örökösök által, sőt még egy harmadik is, a' már 80 évet túl éltt, 's most igen beteges, özvegy Erdő Ispánnénak háza ugyan Herczegséged' háza mellett; de sőt még egy negyedik is, öreg özvegy Kozáry Lászlóné, Vajda Úr mellett, szinte az örökösök által minden órában eladandók leendvén, az idő múlasztás Herczegségednek eladásra szántt házára nézve talán más körülményeket idézhetne elő, miket nem tétovázó tökéllettel megelőzni, nem csak idő, de talán financiális nyereség is volna.

Ezen házvevő Kriegler József. Maga ugyan nem nemes, és felesége, Nemes Kis Sophia, Szegedy Ferencz, sógoromnak 35 év olta, először komornyikja, azután kasznárja, 's most több évek olta Eötvösi számtartója, ki, feleségének kis nemes részjószágát már régen eladván, hosszas szolgálati után, agg korában, gyermeke nem lévén, most nőjével egygyütt nyugalomba kívánná magát helyezni. Én előadám néki, miszerint a' háznak eladására felhatalmazva nem lévén, senkivel alkuba nem bocsátkozhatok, hanem a' vevőnek szándékáról csak jelentést tehetek, és csak a' háznak árráról tehetem bizonyossá, mi 8000 v. ft. volna, azon árr, mellyen Herczegséged a' házat maga is vette; ő a' ház fedelét valamennyire pusztúltt karban találván, minek helyre pótlása rögtön néhány 100 ftnyi költséget igényelne, a' házért először 6500, de rá beszéllésémre utóbb egész 7000 v. fkat ajánlott, azon feltéttel,

hogy, ha Herczegséged ezen Summáért a' kérdésbeli házat néki eladni méltóztatik, ezen Summának felét, a' házeladó levélnek kezéhez vételével nyomban lefizeti, másik felét pedig nyomban akkor, midőn a' háznak (értvén mostani, sümeghi belvárosi haszonvételeivel egygyütt) tulajdonosi birtokába léphet, mi talán Nagyságodnak G. Zichyvel kötött, de általa nem esmertt, szerződésétől függne. — Én részemről a' vevőt, és az általa ajánlott pénzt ezen pénztelen időben megvetendőnek nem találván, annyival is inkább, minthogy a' ház el nem adhatásának esetében Herczegséged a' kamatokban talán többet veszthetne, mint most a' tőkében; bátor vagyok Herczegségedet erről alázatosan tudósítani azon könyörgésemmel, méltóztassék Herczegséged ebbéli magas határzatát én velem, ki ebbe csak felszóllíttatásom után, és Herczegségednek minden időben szolgálni kész kívánságából ereszkedtem, kegyesen tudatni. Említett vevő, azon esetre, ha Herczegséged az ő ajánlását elfogadni méltóztatik, azt kívánnya tudni, hol és kinek kezébe tegye le a' 3500 v. fkat? — Ha pedig Herczegségednek vagy már jobb vevője akadott, vagy még arra vár; tehát néhai Farkas Lászlóné házának megszerzésére czéloz, mi iránt az örökösödési kérdés egy Compromissum által minden órán el fog döntetni, és a' ház minden esetre, vagy alku szerint, vagy árrverés úttyán el fog adatni. És ezen körülmény oka bátorságomnak, miszerint, mint szolgálattyára mindenkor serény, igaz tisztelője, Herczegségednek írásommal alkalmatlan lenni merészelek, biztosan reméllvén, hogy Herczegségednek tapasztalni engedett kegyeire szíves jó szándékom által is magamat érdemessé teszem.

Az 1841-diki akár két akár négy akó, igen jó, édes, tiszta és különösen erős asszú szőllő somlai csak Herczegségednek parancsolattyára vár. Az idei, mennyiségre sokat ígértt bortermésnek reménnyét a' nagy hévségben és szárazságban a' szőllőnek már tőkéjén rendre száradása, és a' szemnek nem dagadhatása, igen csökkenti. Minőségre nézve azonban ismét jeles bort reméllhetni, mivel a' szőllőnek érése igen nagy előmenetelt tett és vidékünkön a' szőllő már közönséges asztali csemegévé vált.

A' Zágrábi illyr, vagy jobban mondva, orosz mozgalomnak Zdenetay Fő Ispán és ..... kormányzó Generálison, mint szinte Főnökein kívül, titkosan ugyan, de még is a' napvilágot el nem kerülhetve, Stialik Zágrábi Püspök is előmozdítója volt, mint az egy a' Horvát-Magyar Mágnások és Főnemesek által alá írtt, fél hivatalos Jelentésben Zala Megyének tudtára adatott, mire ez

múltt gyűlési határozatát az Alispány által a' Jelentőkkel közleni el nem mulasztotta. Ezen fellyül Zala az ő muraközi járását a' Zágrábi Megyétől el szakasztatni, és a' magyar nemzetiség' tekintetéből más szomszéd magyar Püspök megyéhez csatoltatni kérte, minek eszközlése jövő országgyűlési követeinek erősen meg fog hagyatni. Mi, kik Herczegségednek tiszta, igaz magyar vérét 's lelkét közelebbről esmerni szerencsések vagyunk, bizton reménylyük, hogy Herczegséged ez iránt megkeresendő véleménye is a' magyar nemzetiség' tekintetéből Zala megyének kívánságát nemcsak pártólni, hanem előmozdítani is fogja, annál inkább is, minthogy ez élet kérdés lészen mind a' Magyar nemzetiségre, mind a' katholika vallásra nézve, — és pedig hasonló mértékben, miután már bizonyos, hogy mind a' Panszlavizmus, mind az illyrizmus egyedűl orosz ármánykodásnak következményi.

Egyébaránt, hogy mint magányomba vonúltt hazafi, és a' megyei Hatóságnak csekély tagja, illy elmélkedésekbe bocsátkozni bátorkodom, azt Herczegséged Ön nagy lelkületének méltóztassék tulajdonítani, mellytől Herczegségednek közelebb esmerője minden nagyot várni, magokat mintegy jogosítva érzik — kik közűl én, különösen Herczegségednek igaz mély tisztelettel, magas kegyeit megérdemleni törekedve meg nem szűnök lenni Herczegségednek

alázatos szolgája.

---

33. *b)*

(Kopácsy József — Kisfaludy Sándorhoz.)

Különösen tisztelt Tekéntetes Tábla-Biró Úr!

Nagy köszönettel veszem rólam szives emlékezését Tekéntetes Uraságodnak. A' Sümeghi Fiskálisi ház eránt Méltóságos Püspök részéről is tétetett jelentés; mig tehát az egygyezkedés Ő Méltóságával egy vagy más részre el nem döl, addig más alkuba nem ereszkedhetek; fenn tartom azomban, 's kikérem Tekéntetes Uraságodnak további barátságát, és közbejárását azon esetre, ha a' házat a' Méltós: Püspöknek át venni nem tetszenék.

Olly hirek szárnyalnak, hogy Milos Fejedelem és családja ellen Serviában ujj mozgalmak mutatkoznak. Nem csuda, ha a' történetek másutt is élénk figyelmet gerjesztenek honfiainkban.

A' közelebb mult esztendőben készített aszuszölő somlai borbol két akót, ... vagy butelliákba tisztán lehuzva szivesen elfogadok; s hogy a' kocsis fele terhel ne jönne, lehetne szinte 1840-ki legjobb féle fejtett

somlai bort egyszers'mind küldeni 10—12 akót. Hordót 's bornak az árrát kamatba számlálnánk, vagy mint a' mult tavaszkor történt, kész pénzel kifizetném.

Többnyire Szivességébe, 's böcsös barátságába ajánlott, különös tisztelettel maradok

Tekéntetes Tábla-Biró Úrnak

Esztergomban 16dik 7berben 1842.

kész szolgája

Kopácsy József s. k.
Esztergomi Érsek.

---

34. *a)*

(Fodor Lajoshoz.)

(Fogalmazvány.)

Mérnök Úr engem sértegetésnek vádgyával támadván meg, szükség, hogy ez iránt nyilatkozzam. Én, valaminthogy sértést senkitől el nem szenvedek, úgy én is sérteni senkit sem szoktam. Noha méltán gyanusíthatnám hogy Mérnök Úr és Fánni hugom (és sógorasszonyom között, mit figyelembe vétetni kívánok) házasság akar keletkezni, ámbár én ezt sem vallás-, sem más helyzetbeli különbségek miatt helyeselni, egy roszszúl sikerűlhető jövendőtől tartva, soha nem tudtam, mégis ezen földi életet elhatározó viszonyokba avatkozni nem kívántam, és soha nem fogtam volna, ha, mint eddig, mint a' Vajda házhoz legközelebb vérrokon, tovább is mellőztettem volna — [mind a' mellett] sőt még azután sem kívántam avatkozni, miután valóban sok nem épűletest, és ha úgy van nemcsak elutasításra, hanem még sokkal többre méltót hallottam Mérnök Úr felől, hallottam pedig többektül, mi Mérnök Úr felől a' Z. Egerszeghi kávéházban nyilván beszéltetett, állíttatott, hitelesnek mondatott, a' miért egyfelől Mérnök Urnak jelleme, másfelől Vajda Urnak, mint atyának (állítólag) gyávasága, ki a' dolgot, a' nélkül, hogy Mérnök Úr, mint jövevény felől bővebb esméreteket szerzett volna magának, annyira jutni engedte, mindenki által igen élesen megrovatott; és megrovatott Fánny hugomnak sokkal czifrábban ejtett együgyűsége is, melly szerint Ő Mérnök Urat mindig csak ünnepies jellem- szellem- és ember-szerepben, ünnepies öltözetben maga körül forgolódni látván, Mérnök Urat annak tartotta, a' minek mutatkozott, a' pipességet nevelés-

nek ítélte, és Mérnök Urat fenhangzó czimű levélborítékok után Isten tudgya mi jeles öszve köttetésű személynek tekintette. Mind ezt én nem úgy mondom, mint az Úr felől tudottat: mert hogy én Mérnök Urat csak néhányszori szóváltásból és látásból esmerem, azt maga jól tudgya; 's hogy én feleségem halála ólta Vajda' házában, bizonyos okokból, nem is voltam, Mérnök Úr, ki mindenkor ott lakott, azt is jól tudgya; 's nem úgy mondom, mint általam Z. Egerszegen hallottat: mert ott már másfél év ólta nem voltam; hanem mondom úgy, mint részint azoktól hallottat, kik Egerszegen a' kávéházban jelen voltak, részint kik ezt az ott jelen volttaktól hallották. Ezek pedig Martonfalvay, Korcsmáros, Móricz öcsém. 'S ugyan ezektől hallottam azon Z. Egerszegen közönséges hírt, miszerint Mérnök Úr Bessenyei Barabásnak feleségével házasságtörési viszonyokban élvén, és most elválási kérdés forogván fenn, az Asszony maga vallya, hogy egygyik gyermeke Mérnök Urtól való. [Mind a' mellett, mondám, én soha semmibe még csak szóval sem avatkoztam.] A' dolog Egerszegen annyira ment, hogy voltak, kik csudálák, hogy ezt Vajdáékkal senki még nem közlötte; sőt hogy némellyek fel is szóllíttattak e végett, és engem leginkább csudáltak azért, hogy mint nemcsak vérrokon, hanem sógor is, mind ezt el nézem, el hallgatom. Ezzel azonban annyival inkább is késtem, minthogy mind az, a' mit ide írtam, már régen a' Sümeghi köznép' nyelvén is forog. Igen jól kellett Mérnök Urnak ellenőrködni, hogy mind ez a' Vajda háznak fülébe mind eddig nem hathatott; holott ezt minden házi cseléd beszélli. De vannak helyzetek, mellyekben az illyes vagy boszszúból, vagy magány érdekből, vagy más okokból is el hallgattatik.

Miután azonban Vajda Úr tegnap előtt (elég későn, ha már közleni akarta) tudtomra adá, hogy Mérnök Úr Fánny hugomat feleségűl, már jó ideje, megkérte, már ekkor megbocsásson Mérnök Urnak becsülete, ha Nemzetségemnek becsülete és vére engem jobban érdekel, mint semhogy azt, a' mit hallottam, és fellyebb megírtam, vele közleni 's őt arra figyelmeztetni, szoros atyafiságí kötelességemnek ne tarthattam volna. Ez az, a' mit Vajda Urnak mondottam, úgy, a'mint hallottam, ki ez által méltán igen meglepetve lévén, általam barátságosan oda utasíttatott, hogy bizonyosság végett szerezzen magának bővebb tudomást azoknál, kikről mondatik, hogy Egerszegen, ezen beszédek' székhelyén jelen valának; — szerezzen magának tudományt arról is, ha Mérnök Úr nemessége Zalában publikálva és legitimálva van-e: mert valóban

nemesnek, vagy csak levelezésinkben nemesnek nevezettnek, vagy éppen nem nemesnek lenni, Magyar Országban még nem mind egy. Egyébiránt az ő gondgya legyen, mint atyáé, mit tegyen. És, ha tetszik, ha nem tetszik, ez első és utolsó válaszom Mérnök Urnak megtámadó levelére. Vagy igaz a' hír, mi Mérnök Úr iránt a' megyében jár, vagy nem; ha igaz, hát inkább szégyenébe vonúllyon vissza, mint sem fenyegetőzni merjen; ha nem igaz, hát magát megtisztítani kötelessége ott, hol mint becsületes ember fogadtatott a' házba; és akkor se merjen fenyegetőzni az ellen, ki vérrokoni kötelességből a' hallottakat közlötte, 's kinek természetesen nagyobb érdekében fekszik egy egész rokon ház, mint egy alig ismertt jövevény. Egyébiránt tudgya meg Mérnök Úr, hogy ezen a' Vajda házra nézve szerencsétlen ügyben Mérnök Urnak nem csak velem lehet dolga, hanem minden atyámfiával, ki nevemet viseli, [sőt még azokkal is, kik részszerint atyafiságból, részszerint barátságból iránt unk érdekkel viseltetnek;] miből az a' tanúság, hogy szerénység illy esetben tanácsosabb, mint a' felfuvalkodott hánykolódás: mert kinek személlye olly szent a' nap alatt, hogy a' felőle hallottat el beszélleni Sacrilegiumnak tartathassék? kivált ott, hol kell, 's akkor, mikor az óvásnak még ideje van? A' többi a' sorsra legyen bízva. Az Atyának kötelessége elfogúlttság nélkül megfontolni, és sem vakhajlandóságot, sem kűlszínt nem tekintve, gyermekeinek jövendőjét olly szilárd alapra építeni, hogy kártyaházként könnyen öszve ne omollyon. A' vérrokonságnak kötelessége, ha megszóllítatik, lelkiesmérete szerint tanácsot adni, és az éltes atyát emlékeztetni: gondollya meg, mi történhetik gyermekeivel halála után, midőn azok, elszigetelve a' rokonságtól, idegen és bizonytalan kézben maradnak. Ha Mérnök Úr az effélét sértésnek meri mondani, hát a' sértéseknek tengeréből, fogadom, soha ki nem gázoland.

Egyéb iránt ha Mérnök Urnak levele kihívás, hát én azt kész vagyok elfogadni, mihellyt eltörtt vállam 's térdemnek téli fájdalmai elmúlnak. Addig pedig Móricz öcsém, ki mester a' vívásban, minden órában kész helyettem Mérnök Urnak leczkét adni.

34. *b)*

(Vajda Ignác Kisfaludy Sándorhoz.)

Édes Sándor!

Fodor Lajos Urnak hozzád irott tisztelet telyes levelére adott hoszu Válaszodat olvasván, minthogy az leginkáb érdek . ., nékem is alkalmat ád hoszszú írásra. Nagyon érzéken szível veszem, abban gyáva, és el al . . tott atyának neveztetésemet. Én Fodor Urnak házamnál gyakoriab erényes társalgási után lelki, elmebéli tehetségét megésmérvén, szinte Fánimnak erényes és szemérmetes Maga viseletéről meg győződve lévén, illendő üdőben hármoknak együtt mulatása, csak olyjan embernek nyujthatott alkalmat botránra, ki tulajdon erénytelenségérűl ön magát vádulja. — Csodálom, kinek látásátul előb borzadtál, 's testvéred lakásátul magadat el vonni miatta kész voltál, most az a sziv kolompod. Fodort mint szabad embert ollyas tettiért, (mi minden ifju embernél mindennapias) bátor úgy volna is inquis . . . ioval fenegetni nagy gyengeségnek — — — om. Sok öregnek kellene elő*(b)* ön maga tetteit inquirálni, ugy magát bírálgatni. Inquiráld azok tetteit is, kikre mind bizonságokra provokálsz, és kikel irományodat közöltetetnek jelented. Mely szerint házamnak és ártatlan leányomnak meg gyaláztatására törekedő szándékot nyilványét.

Köszönyöm házam eránti gondoskodásudat. Mig élek magam leszek kormányozója; de egy erényes, tudományos vőre szűgségem vagyon, hogy halálom után gyermekeim kaján rokonyaiknak minden avatkozásoktul meg menekedve illendő sorsot élvezhessenek. — Nem szükséges gyermekeimnek Kisfaludy rokonságtul el szigeteltetésit fel hozni. Sajnos hogy abban már elég szomorú tapasztalások vagyon. Igen jól tudják, hogy Kisfaludy családban a rokon vér már régen aludt tejjé vált. Ha vissza nem emlékezem is azon régi el mult évekre, melyekben attyáink közt a kártékony és atyafiságtalan egymás ellen törekedő szándék mindutalan *(sic)* bajjokat szerzett, elég és leg ujjab példa öt évekig három rokon háznak egy helységben egymástuli 's minden oknélküli el szigetelése — tudod azt jól édes Sándor, hogy Ninám férjhez mente után férjével együtt előtted minden ok nélkül ki álhatatlan volt, de egész rokonság Kisfaludi, vagy más néven való, előtted mind meg vettetett. Ugy vélem, Fani leányom sokkal szerencsésebb leend Fodorral, mint szerencsétlen sors által halni kínszerittetett Amaliám, ki véled talán hét évekig minden örömtűl meg fosztva, mintegy rabságban töltötte szomoru életét, és csak az egy vigasztal el hunta után, hogy a halál attul meg mentette. Még egyszer mondom ily környül állások közt nékem vőre lévén szükségem annak Fodor Lajost választottam. Álhatatossan maradok

Édes Sándor

Sümeg December 24^{én} 842.

Igaz szívű rokonyod

Vajda Ignácz.

35.

(Fáy Andráshoz.)

Különösen tiszteltt kedves Uram Öcsém!

Vettem becses Uri levelét. Sajnálom, hogy most is még csak azt kell válaszolnom: minden szorongatásom után sem pénzemhez nem jutottam még, sem közel 800 akó Somlai boromból még semmit el nem adhattam. Átok fekszik most a' gazdaságon; különösen a' bortermelőkön. Rosty urat, ki csak maga van már hátra, kérem, legyen olly szíves atyafisággal, barátsággal irántam, miszerint addig, míg pénzhez juthatok, elégedgyék meg a' kamatokkal. Bizonyos lehet benne, hogy eddig még legbecsesb 1841-diki Somlai bortermésemből, mihelyt még valamennyire megérik, egy akót néki, úgy egy akót Uram Öcsémnek is, fogok Pestre küldeni.

Kedves Uram Öcsémnek a' *Követi pályáról* irt Vezérczikke a' Pesti Hirlapban, olly remek kis munka, olly *Szózat* a' maga idejében, olly *Intés* a' Nemzethez, mellyért minden igaz hazafi a' legszívesb hálának és a' legtisztább hazafiúi dicsőségnek koszorújával disziti Uram Öcsémnek homlokát, olly sok Jónak, Szépnek, üdvösnek kifogyhatatlan kincstárát. A' Magyarok' Istene szállhatta meg Uram Öcsémnek lelkét, midőn ezt mondá: mert érdekesbet, jobbat, hasznosbat, czélszerűbbet, bölcsebbet, boldogítóbbat mondani a' Magyarnak — most, az Országgyűlés előtt, — lehetetlen volt. És *una voce dicentes* mindnyájan (kivévén talán a' tisztátalanokat, kik meg vannak véve) azt állíttyuk, hogyha volt a' Zsidóknak aranyszájú Sz. Jánossok; hát van a' Magyaroknak aranyszájú Andrássok Fáyban. Ne gondollya pedig Uram Öcsém, hogy ezt hizelgésből Károly Massae Curatorának mondom; hanem mondom meggyőződésből Fáy Andrásnak, Pest megye nagyérdemű követének, és ezer legfontosabb nemzeti hivatás' nagy Tanítómesterének.

Gr. Széchenyinek Kossuthtal olly túlságos összeütközése csak sajnálható! — A' Magyarnak szerencsétlen természete: egyenetlenség, viszálkodás! — Ennek vége a' sajtónak megszorítása lehetend. — Vigyázzon Uram Öcsém (adgya Isten, csalódgyam!) a' jövő Országgyűlésen nem csak előre nem haladunk; hanem visszalépünk: mert a' Mágnások általányos oppositióban lesznek a' Megyékkel. — Ha meggondollyuk, minő irányt vett az adó által

nyomatott nép a' gyujtogatások', és Cholera' idejében, hát inkább feltehető, hogy Dózsa' időkorát nem a' Pesti Hirlap idézheti elő; hanem az, ha az adózón, kivált ezen pénz szükségben, könnyebíteni nem akarunk.

A' házi adó, ha csuda nem történik, nálunk is meg fog bukni. Ellenzik a' Mágnások és Papok. Agitálnak ellene, a' voksoló tömegnek kedvét kereső hivatal után esenkedők. Az illy agitációk által felingerlett köz nemesség alig ha ellenkezni nem fog Deák öcsémnek követté megválasztásában. Noha tavaly elzúzott térdemnek és egygyik karomnak első téli fájdalmai miatt, mihez most még csúz is ütközött, már Karácsontól fogva folyvást szobámban raboskodom, mégis illy hírek hatnak hozzám. Ez nagy befolyású szerencsétlenség fogna lenni.

A' jégverés ellen biztosító Magyar Intézetnek azon szabállya, miszerint a' becsűnek három nap alatt meg kell történni, a' practicus mezei gazdák által nem helyeseltetik: mert illy rövid idő alatt a' kár még meg nem esmerhető; 's úgy vélik, hogy általlyában a' 10 nap mellett kellene maradni.

Egyébiránt magamat tapasztaltt Uri szívességébe, barátságába ajánlván, különös tisztelettel vagyok

Kedves Uram Öcsémnek

Sümeghen, Mart. 9-kén 1843.

alázatos szolgája

Kisfaludy Sándor.

36.

(Oszterhueber Györgyhöz.)

Különösen tiszteltt kedves Uram Öcsém!

Bold: Szegedy Rózsa feleségemnek hagyománnya, mellynek tellyesítésére én magamat és javaimat köteleztem, testamentomalakban a' Veszprémi Káptalannál van letéve, és halálom után a' nevezett Káptalan lessz a' végrehajtó, 's most is ő a' felügyelő. Ezen hagyomány más változtatást nem szenvedhet, mint az 1000 p.p. frtnak nyomban való lefizetését, mihelyt más kézre menne által. E' szerint midőn Uram Öcsém a' jovialis *Solvendi Glóriát* a' Scyllánál elkerülné, a' Charybdisnél kétszeres *Solvendi Glóriába* esnék. — A' pénz és 500 frtos obligátió pedig már Forintos

Károlyé, mi becsületem' meg-sértése nélkül másképpen nem történhetett. Igen sajnálom, de mondhatom, fájlalom, hogy, midőn olly örömest szolgálnék, és tennék Uram Öcsém kedvére mindent, mi csak tőlem kitelhetnék, a' Sors ezen örömöt tőlem megtagadta, és Uram Öcsém Solvendi glóriájának részemről a' fatális *denegandi pudort* kell 's lehet csak ellentétűl állítanom. Ne nekem, hanem az átkozott időnek tulajdonítsa Uram Öcsém ezen nyomorúságot! — Ölelem Uram Öcsémet, és különös tisztelettel vagyok

Kedves Uram Öcsémnek

Sümeghen, Sept. 19-kén 1843.

alázatos szolgája

Kisfaludy Sándor.

Tekintetes, Nemzetes, Vitézlő *Oszterhueber György* Urnak, több T. N. Vármegyék' Táblabírájának — *Csab-Rendeken.*

LEVELEK KISFALUDY SÁNDORHOZ.

1.

(Weinstein Teréz?)

P . . . . . g, den 14-ten Oct. 1791.

Lieber Herzens P . . . i.

Gestern verlebte ich wieder einen der glücklichsten Tage, so — mir deine Güte, deine herzliche Zuneigung bereitete — ja Du allein warst der Schöpfer meines Frohseins, meiner Freude! Mit Entzücken erhielt ich 3. deiner liebevollen Briefe! Diese glückliche Zahl immer von Vergnügen und Seeligkeit begleitet, erweckte nur beides in meinem Busen! Lieber P—i! Du machst Dich immer verdienter um den Namen des *Einzigen!* bist ihm ganz würdig — er kleidet dich so wohl, da du selben mit allem Rechte besitzst. Wie vergnügungsvoll war vor mich die Nachricht, dass du gesund und wohl seyest, konnte ich doch mal sagen zufrieden und vollkommen glücklich! Aber noch ist deine gute und edelmüthige Seele — in Trauer und Schwermuth eingehüllt — konnte ich diesen Kummer und Gram von deinem Herzen wegwälzen — ruhiger würde ich sein — mich nie mit dem nagenden Vorwurf quälen, dass ich die Ursache deines Trübsinnes seye. Denn dieser ist bitterer als der Tod; aber meine Schwachheit vermag nicht mehr, als mit dir zu leiden — lege auf mich diese Bürde — o! wie gerne will ich sie allein tragen — denn du verdienst das höchste Erdenglück! und ich werde in diesem Bewusstsein, in diesem Gedanken Trost und Freude finden.

Nun noch das wichtigste, liebes Kind! beherzige es mit froher Theilname — und wisse — Ich bin gesund! Dem Himmel danke ich, dass ich dir diese Dich erfreuende Worte sagen kann — bisher schwieg ich, um nur dich nicht zu beunruhigen — doch nun redet mein Herz offen — dankt dir mit Wonne den Antheil — so Du an jedem mich betreffenden Geschick nimmst. Konnte ich Dir nur auch sagen, was meine Seele vor Dich fühlt, aber giebt es wohl Ausdrücke vor jene Macht und Grösse der Empfindungen — vor jene Liebe — so mein Herz vor dich nährt? — Wahrhaft keine — denn nur wenig Erwählte sind vor ähnliche Gefühle empfänglich — nur Du und ich geniessen das Glück ächter Liebe im ganzen Umfange!

Hier — — — gelte das beste Qu . . scherl (?) zum Siegel der Wahrheit! Wir wollen es gerne zulassen, dass es Liebende giebt, nicht wahr lieber P . . . i? Aber so einzig als J—f und T—e einander angehören, so mit aller ausharrenden Standhaftigkeit — giebt es keine Geschöpfe mehr hienieden — nur wir beide

sind die einzig erkohrene Lieblinge des Glücks! Ewig wollen wir uns um dasselbe verdient machen — ich verspreche von meiner Seite — dass so lange ein Tropfen Blut in meinen Adern wallt — auch kein Gedanke von Untreue mich je beseelen soll — und wird! auch den dornigten Pfad will ich mit Dir ruhig wandeln — vor den Armen Sterblichen blühen ist immer . . . . *(olvhtl.)* auch das Missgeschick wollen wir vereint mit Gelassenheit und Geduld tragen, bis uns die Vorsicht ein besseres Loos bestimmt! und uns auf ewig unzertrennlich vereinigt!

Deine . . . schönen Briefe No. 6. 8. u. 9. kamen mit einemmale in meine Wagerl (?) — ersterer erreichte nicht das Ziel, so Du dir versprachst, denn er kam erst nach dem saumseligen Lauf der Posten in vierzehn Tagen hieher — ich glaube also, es wird am besten sein, du adressierest selbe wie vorher. Wie aber wenn Du den unglücklichen Gedanken nährest, dass mir deine Briefe zu *viel* werden — und dir diese Möglichkeit vorbildest — P—i! werde ich denn noch mehrere erhalten? . . . Gott! wie konntest Du dir diese Vorstellung denken? Noch kennest du dein T . . . . . chen nicht! minder noch die Freude, so Du über mich verbreitest — denn ein Engel Gottes bist Du mir, — als selben schätze und liebe ich Dich! und eben so theuer ist mir jeder Beweis der Liebe und Treue — so aus deinem Herzen kömmt! O wisse es, dass ich meine ganze Glückseligkeit in *Dich* setze, ... dass ich Dich eben so einzig innig liebe, als Du es wünschest. Heute verfliessen vier Wochen, dass ich Dich am letztenmal sah — nur diese Trennung hätten wir nicht erleben sollen — um vergnügt und glücklich zu sein! — Welche Last — und wie schmerzhaft ist itzt vor uns das Alleinleben, da wir schon so aneinander gewohnt! gleichsam ein Leben, eine Seele ausmachten! O sage mir Du Trauter meines Herzens! wann wird uns denn das Geschick wieder zusammen führen? Du erwähnst keine Silbe von diesem glücklichen Wunsch... willst es also allein andern überlassen in die Arme deines Rederchens (?) zu eilen . . schicke . . .

№ 5. Der letzte Brief meiner Einziggeliebten. . . te starb sie. Gott be . . . sie . . . glücklich segen!!

2.

(Báró Splényi Mihály.)

Hochedelgebohrener
Sonders Geehrtester Herr Lieutenant und Garde!

Dieselben sind von Sr Mayestätt als Garde bereits unterm 9tn dieses allergnädigst resolviert worden, und haben nach Bericht des Regiments Commando auch schon am 10ten dieses die . . . .

Regt mittels der Post angetretten. Da aber dieselben seither bei dem Garde Corps noch nicht eingetrofen sind, so bin ich bewogen anmit denselben die Beschleunigung der hierortigen Eintrefung in Erinerung zu bringen. Mit aller Hochschätzung geharrend

Euer Hoch Edlgebohren

Ergebenster Diener

Michael B. Splény

Wien den 30. Jänner 793. Ord. fmeister.

An H. Lieut: u. Garde v. Kisfaludy in Tét!

3.

(Verseghy Ferenc.)

Kisfaludy Sándornak Verseghy Ferencz
Tiszteletet, Barátságot, Boldogságot!

Ha nem vagyok is méltó ama' különös magasztalásokra, mellyekkel engemet Kisfaludy Sándorunknak illetni tetszik, háladatos örömmel fogadom én azokat még is, mint annak bizonyos jeleit, hogy vannak Hazánkban érdemes Férfijak, kik ügyekezeteimet bőcsülni, 's újjabb repülésekre hevíteni tudgyák. A' szülés' fájdalminak legkellemetesebb jutalma az asszonyoknál az, ha gyermekeiket a' világ szépeknek vallya. Nem vagyunk-e mink könyvszülők ebben az asszonyokhoz hasonlók?

Himfit én még fogságomban olvastam. Oh melly vigasztaló jelenés volt ő nekem! Elrekesztve lévén a' világtul 's literaturánknak állapottyárul semmi bizonyost nem tudhatván, e' könyvecske szoros ugyan, de törvényes útonn át tudott hozzám hatni 's azt súgta meg bádgyadozó szívemnek, hogy vannak bölcs férjfiak, kik nemes ügyekezetű munkáikkal literaturánkot még —' vészek' közepénn is bajnokúl oszlopollyák, mellyet ászonyú csapások alatt sinleni gondoltam. Ő adott nekem új kedvet arra, hogy *Aglájámot* és *Rikótimot,* mellyek már részben feküdtek, újjra kisimitsam. Ennek testvérét, a' *Regéket,* várva várom. A' mi nyomtatásbéli hibáinak jobbitását illeti, ez iránt *Sághy Ferencz* Urral így végeztünk. — *Kulcsár István* Urra lévén már e' jobbítás bízva, az *első* correcturát Sághy Ur övele végezteti, a' *másodikot* pedig hozzám küldi. Ezt én két okbul kívántam. Az első az, mivel több szem többet látván, a' nyomtatás így hibátlanabb lehet. A' másik pedig az, mivel két correctura felette sok üdőt venne el tőlem, ki szerencsétlenségem utánn szegény 82 esztendős anyámot tőkepénzeitül, sőt még házi eszközeitül is csalárd emberek által megfosztva találván,

kénytelen vagyok a' könyvárosoknak' bérért olly munkákot készíteni, a' minőköt ők akarnak, hogy szülőmöt szolgálójával eggyütt eltarthassam. E két okhoz oda járul még az is, hogy az utolsó correcturát választván, bizonyosabb lehetek abban, hogy a' kézírásnak ortografiája a' nyomtatásban tökéletesen megtartatik. Cselekedettel óhajtom így megmutatni, a' mit Aglájámhoz ragasztott Declaratiómban azokrul mondok, a' kik tőlem a' magyar írásnak módgyában külömböznek.

Ortografiámnak untig elegendő okait adtam én grammaticámban és Tiszta Magyarságomban, és a' mi különösen ama' plurális accusativusokat illeti, mint *gyönyörködököt, dobogókot, törökököt* 's a' t, Aglájámban a' *becsúszott hibákrul* a' 245. és köv. old. Hogy mindenik nyelvnek eufoniáját magából a' nyelvnek járásából kell meghatároznunk, megmutattam *Tiszta Magyarságomnak* 17. §-ban a' 19. old. Hogy tovább a' Magyar eufonia a' vocálisokat, classificállya, és valamint a' formátiókban, úgy a' declinatiókban és conjugátiókban is azt kívánnya, hogy a' suffixumok az ő vocálisaikat a' törzsök szavaknak utolsó vocálissaihoz alkalmaztassák, előterjesztettem *Tiszta Magyarságomnak* 28. §. a' 33. old. Nyelvünknek e' tulajdonsága olly szembetűnő és olly tagadhatatlan, hogy még külömbféle declinátióink és conjugátióink is reá vannak épitve, nevezze ezt, a' ki akarja monotoniának, elég az ahhoz, hogy nyelvünknek fő tulajdonsága. Eufoniánknak reguláinn dolgozván, el nem mulattam én, tanácsért a' külömbféle dialectusokhoz folyamodni; de 22 esztendőbéli fáradságim utánn csak azt találtam, hogy minden dialectusban vannak szépségek és vannak hibák is; és hogy eggy dialectusunk sincs, mellynek szokásaibul az egész nyelvnek bizonyos és állandó regulákat lehetne szabni. A' ki ezt végbe akarja vinni, annak a' nyelv járását az analogiának fáklájával kell mindenik dialectusbul mintegy kikémlelni. Találtam azonban nyelvünkben szavakot, mellyek mind a' három, vagy legalább két dialectusban a' regularis *o* helyett *a* vocálist, a' reguláris *ö* helyett pedig *e* vocálist kívánnak, és ezeket grammaticámban a' 23. oldaltul fogva a' 29-dikig fel is jegyeztem; oda függesztvén a' 24. oldal. *Anmerkung* a' regulát is, melly szerint azokat meghatároztam, 's melly Aglájámban is olvastatik a' 245. old; de a' mi ellenben csak eggy dialectusban, vagy eggykét Vármegyében szokás, és a' mi több, állandó regula nélkül szokás, arra a' többi dialectusokat grammaticámban kénytelenítenem nem lehetett, annyival is inkább, mivel az egész nyelvnek fő reguláit megsérti. A' melly regula azt kívánnya, hogy a' tompa szavak utánn a' formátiókban, declinátiókban és conjugátiókban tompa formativák: és inflexiók, az élesek utánn élesek, a' középszerűek utánn pedig középszerűek tetessenek, *mihelyt a' formativák és inflexiók három águak;* ugyan az a' regula kívánnya azt is, hogy a' plurális accusativusokban a' tompa nominativus utánn *ot* silabát, az éles utánn *et* silabát, a' középszerű utánn pedig *öt* silabát tegyünk, amint *Aglájámban* a' 247. old. megmutattam. Ellenben tehát, a'

melly jussal így irhat e' regula ellen valaki: *gyönyörködőkel*, törökök*et*, tökök*et*, dobogók*at*, szinte azon jussal irhatná a' másik: gyönyörködők*hoz*, törökök*ről*, tökök*bul*, dobogók*enn;* a' harmadik: gyönyörk*edik*, vagy épen gyönyer*kedik*, tör*ekeket*, vagy épen *terekeket*, tök*eket*, vagy épen *tekeket;* a' negyedik pedig a' Baranya Vármegyei vén asszonnyal: *adi, hordozi, tsufíti, tudi*, a' mi a' *Hazai Tudósításoknak* 19. darabjában a' correspondenstül felette hibásan neveztetik *eredetiségnek*. Mi lenne a' mi nyelvünkből, ha az efféle fajulásokat mind ollyan eredetiségnek néznénk, mellyekre egész nyelvünknek reguláit és szépségeit építeni kellyen?

Szabad legyen nekem e' monotoniához hasonlító eufoniárul általlyábanvaló vélekedésemet ide tenni. Úgy nézem én ezt, mint a' *napkeleti eredetiségnek* bizonyos jelét. A' hajdani napkeleti népeknél, mivel *természetesebb* emberekbül állottak, mint a' napnyugotiak, vagy az éjszakiak, a' szépségek is *eggyügyüebbek* voltak. Az Indiai nyelvekrül és nevezetesen a' Chinairul azt mondgya *Herder*, hogy eufoniájok majdnem gyermekes, kicsinységekbül áll. A' napkeleti szelid ember szépségnek tarthatta valaha, ha a' *gyöngyök* egymás utánn, a' *rubinok* megmeg egymás utánn, és a' *zafirok* hasonlóképen egymás utánn fűzettek; még a' napnyugoti, vagy éjszaki vad bajnok ellenben mind a' hármat bizonyos rendszer szerint öszvevegyíthette, és a' *tarkában* gyönyörködhetett. Ez történhetett nyelveikben is. Amaz a' tompa törzsökszóhoz tempa formativákot és inflexiókot, a' középszerűekhez középszerűeket, az élesekhez éleseket ragasztani szépségnek tartotta; még a' napnyugoti és kivált az éjszakbul napnyugotra szakadt ember a' vocálisokat minden rend nélkül öszvevegyítette.

Ezen eufoniának okát abban is találom, hogy a' napkeleti ember climája miatt tunyább lévén, mint a' napnyugoti és éjszaki, könnyebbnek találta azt, hogy a' melly szózatbéli organumokkal a' törzsökszót kimondotta, azokkal mondgya ki a' hozzá ragasztandó formativákat és inflectiókat is; mintsem hogy minden silabánál másmás organumokat vegyen elő, vagy hogy határozottabban szóllyak, a' vocálisoknak organumait minden silabánál másféleképen modificállya, mint a' napnyugotiak.

De még a' *természetes musikában* is merném én keresni ezen eufoniának okát. Mert az eggyügyű és szelíd napkeleti embernek a' füle szebbnek tartotta, a' bassusbéli vocálisokhoz ismét bassusbélieket, a' tenorbéliekhez ismét tenorbélieket, és így tovább, ragasztani, mint e' hangoknak eggyik nemébül a' másikba szilaj szökéseket tenni. Az bizonyos, hogy midőn nyelvünk, amint *Tiszta Magyarság* 28. §. 2. és 4. szám alatt a' 34. old. megmutattam, a' discantusbéli sívó vocálisokat é, i í minden egyébnemű vocálisokhoz oda ragasztya, és viszontag; nagyon elárullya azt, hogy eufoniáját eredetiképen a' *természetes musikának* köszönheti. A' musikában, tudni illik a' discantusbéli szaladásokhoz a' bassusnak majdnem mindenik tónussa illik, mivel a' bassusnak akármellyik tónussa magában foglallya a' *tertiát, sextát, octávát* és sokszor még a'

decimát is; még a' discantusbéli hang ellenben rövid oscillátiókbul állván, minden *accord* nélkül szükölködik. Sulzer Allgemeine Theorie der Schönen Künste, articulo *Klang, Discant.*

De hadd felellyek már meg a' ritmusok iránt tett kérdésekre! Az első ez: A' jó metrumban, vagy a' jó ritmusban van-e nagyobb musika? Erre a' felelet a' *Magyar Versnek különféle nemeirül* való értekezésemben olvastatik, mellyet Aglájám' elejébe függesztettem. A' ritmus, valamint a' musikának, úgy a' versnek is fundamentuma lévén, csak akkor érdemli meg a' musika' vagy a' vers' nevét, mikor eggyenlő mozdúlásai, mellyekbül áll, az elsőben tactusra, a' másikban silabamértékre szoríttatnak, melly a' poézisbéli tactus. Valamint pedig a' hexametrumban, elegiacumban és sapphicumban, úgy bizonyára a' többi métrumos versekben is, nem csak a' lépéseknek (lábaknak) eggyenlő száma és mozgása találtatik fel, a' mi a' ritmus' mivoltához tartozik, hanem azonkívül a' lépéseknek eggyenlő és ollyan mértéke is, melly valamint a' musikában, úgy itt is azt kívánnya, hogy minden lépésnek *első* silabája *erős, másodika* pedig *gyengébb* legyen. A' hexametrum, pentametrum, és sapphicum csak azért tetszenek jobban hangzani, mint a' többi metrumos versek, mivel szokottabbak és így járásaik ösmeretesebbek. A' cadentiás versek ellenben hasonlók a' víznek eggyenlő csöpögéséhez, melly tactus nélkül és így musika nélkül is szükölködik.

A' mi a' második kérdést illeti, örömest megvallom, hogy mind a' métrista, mind a' ritmista hasonlóképen formáltt és kultiváltt lélekkel bírván, a' ritmista sokkal több hasznot hajt, több örömet okoz hazafitársainak, mint a' métrista; nem csak azért, mivel Nemzetünk a' ritmust jobban ízleli; hanem azért is, mivel ritmusban könnyebben és így többet írhat az ember, mint métrumban. Ifiabb koromban kikeltem én a' ritmus ellen ama' munkában: *Mi a' Poézis? és ki az igaz Peéta?* de jóllehet már most átlátom, hogy többet mondottam ellene, mintsem kellett volna, nem bánom meg még is cselekedetemet azért, mivel a' métrumos versek, mellyekre talán némellyek ez által felbuzdúltak, vagy felbuzdúlni fognak, a' nyelvnek szépítésére és meghatározására sokat szolgálnak.

A' rövid gondolatoknak kifejezésére nagyon alkalmatosnak és szépnek találom a' *lixicumot,* a' mesékre, tanító darabocskákra a' hexametrumot, a' hosszabb költeményekre pedig a' ritmust. Kezdettem én hexametrunban eggy nagy poémát, és elég messze vittem; de tapasztalván, hogy valamint csinálni, úgy érteni is nehéz, inkább csak a' ritmushoz folyamodtam, melly azt fogja megeszközleni, hogy a' poémának, ha elkészűlhet, tizszerte terjedttebb haszna lessz. Azonban, mivel a' ritmus még a' közbeszédet is megszenvedi, a' métrumos poétának pedig, ha csak középszerű munkás akar is lenni, a' szókban felette sokáig kell válogatni; kívánnám, hogy a' póéta minekelőtte ritmusokat csinál, métrumos versekkel küzködgyön eggy darabig. Így ő a' magyar synonimumok között a' legszebbekkel megösmerkedvén, útat nyit magának a' poézisbéli

érzékeny nyelvre is, melly nélkül Ritmistáink nagy részént szükölködnek.

Feleletem' hosszaságának oka csak az, hogy Kisfaludynktul ollyan embernek kívánok ösmertetni, a' ki még akkor is, mikor különösségeket vadászni látszik, okokra épit. Meglehet, hogy ezek nem mindenkor olly sükeresek mások előtt, a' minőknek nekem lenni tetszenek; de addig legalább kénytelen vagyok nekik hódolni, még belöllük fontosabbak ki nem forgatnak. Az ő Uri Szivességébe, és barátságába ajánlván magamat, Neki viszontag állandó egészséget és minden jókat kívánok. Irtam Budánn Mindszent' havának 11-dik napjánn, 1806.

4.

(Gr. Beckers József.)

Hochgeborener Herr!

Das sehr verbindliche Schreiben, womit mich Herr Wohlgeborene unter dem 2-ten d. M. beehrten, ist mir richtig zugekommen, und ich habe den Einschluss des Erzherzogs Palatinus KK Hoheit unterthänigst übergeben.

Das Verdienst Eurer Wohlgeboren ist mir längst bekannt; dasselbe bedarf keines Schmuckes und keiner Empfehlung, daher bin ich überzeugt, dass Seine KK Hoheit dero Anerbietung nicht nur höchst ihres Wohlgefallens würdigen, sondern auch Euren Wohlgeboren, bey Zeit und Umständen, denjenigen Platz bey der Insurrection zuweisen werden, welches zum Vortheil des Dienstes dero Talenten angemessen ist.

Ich würde mich sehr glücklich schätzen, die gute Meinung rechtfertigen zu können, welche Euer Wohlgeborne für mich eingenommen. Das Vertrauen, womit ich in Ungarn beglückt bin, welches sich auch die edelste Art aus Anhänglichkeit der Nation zu SKK Hoheit bis zur meiner Naturalisierung ausdehnte, wird mich in jedem Unternehmen im Dienst des Vaterlandes zur genauesten Erfüllung meiner Pflicht an der Seite des gerechtesten Fürsten anregen.

Das Zeitpunkt ist eingetreten, in welchem der hohe Beruf eines jeden adelichen Ungars ins Werk gesetzt werden soll. Die Ausübung dieses verjährten Vorrechts bedarf keiner Annäherung, allein Flugschriften, welche aus dem hohen Werth dieses Vorrechts Beziehung nehmen, ohne dadurch eine feindselige Absicht zu bezielen, würde gewiss jedem Patrioten willkommen seyn. Sollten Euer Wohlgeborne zu einer ähnlichen Arbeit geneigt seyn, so würde ich dieselbe mit vielem Vergnügen des Erzherzogs Palatinus

KK Hoheit vorlegen, und um die Kundmachung derselben in der ungarischen Sprache unterthänigst bitten.

Ich verharre mit der vollkommensten Hochachtung
Eurer Wohlgebornen

Ofen den 11-t Xbr. 1808.

ergebenster Diener

Beckers s. k.
Oberst Grladjutant.

5.

(Gr. Beckers József.)

Wohlgeborener Herr!

Eine Gefälligkeit mit welcher Euer Wohlgeboren dem Wunsch der E.H. Palatinus K.K. Hoheit begegneten, und die Geschicklichkeit und Gelehrsamkeit welche in dem eingesandten Aufruf an dem 11-ten d. M. dargethan sind wurden von Sr. K.K. Hoheit dankbar erkännt und sehr belobt.

Ich erwarte in Ofen mit Sehnsucht diesen Aufruf in der ungarischen Sprache, um dieselben unverzüglich zum Druck zu befördern, und es wäre sehr erwünscht, wenn Euer Wohlgeboren auch die Mühe der Übersetzung in die deutsche Sprache übernehmen wollten um bald möglichst auch diejenigen Personen, welche nicht ungarisch können, mit den hochherzigen Gedanken bekannt zu machen, die Eure Wohlgeborne für den König und für das Vaterland beseelen. Schreiben mir dieselben gefällig, ob ich dem Werk dero Namen vordrucken lassen könne.

Se. K.K. Hoheit möchten, dass folgende wörtlich angegebene Stellen aus dem deutschen Auszug auch in der ungarischen Urschrift, unbeschadet das Ganzen ausbleiben sollten, wornach ich also dero Schriften einzurichten bitte, ohne dass diesselben dieser wegen wieder abgeschrieben wurden dürfen.

§. 1. *und der französische Ehrgeiz und Waffenglück alles umzustossen und zu verschlingen drohet.*
§. 2. *da die um Ehre und Sold kämpfende Armee, die Vertheidigung des Vaterlandes natürlicherweise kälter betrachtet.*
§. 3. *Von seinen knechtischgesinnten Unterthanen.*
§. 13. *tragen des schwachen.*
§. 18. *Es wäre auch zu wünschen, dass die heroischen Tugenden und Thaten der Helden Ungarns aus den ungarischen Thaten vorgestellt würden, um dem erschlagten Nationalgeist zu den grossen Thaten unserer Voráltern zu weisen.*
§. 20. *am Rhein angreifen sollen.*

Statt der letztern Anmerkung könnte gesetzt werden *in seinem Lande bekämpfen.*

Se. K.K. Hoheit geruhten Eure Wohlgeborne auf dem Fall des Ausbruches der Insurrection zum General Quartiermeister Staab ins Hauptquartier zu bestimmen. Es ist nicht nothwendig zu wissen, welche Charge und bei welchem Regiment Euer Wohlgeborne dienten, dann wann und ob dieselben mit irgendeinem Militair Caractere ausgetretten sind, oder geradezu quittirt haben.

Ich werde ehesten Tagen nach Ofen zurückreisen und ich sehe mit Verlangen der gefälligen Einsendung des Aufrufs in beiden Sprachen entgegen. Die Uebersetzung kann der Urschrift folgen.

Ich verharre mit der vollkommensten Hochachtung

Eurer Wohlgebornen

Ergebenster Diener

Beckers s. k.
Obr. Grladjut.

Wien den 22-ten Februar 1809.

6.

(Gr. Beckers József.)

Wohlgeborner Herr!

Mit Vergnügen habe EUER WOHLGEBOHREN Schreiben vom 17-ten dieses Monats empfangen, und darinnen die angenehme Nachricht gelesen, dass dieselben zum MAJOR bey INSURRECTION gewählt worden sind.

Was den Wunsch des Herren Grafen LADISLAUS von FESTETITS' sich in der ihm von dem COMITAT ertheilten Staabsofficiers-Charge zu erhalten, betrifft, glaube ich für gewiss dass ihm die CHARGE eines Staabsofficiers nicht entgehen wird, nur lässt sich nicht im voraus bestimmen, in welchem Caracter, welches dann erst geschehen kann, wenn Seine Kaiserl. Hoheit E.H. Palatin denen Comitaten aufgetragen haben werden, was für CHARGEN sie wählen sollen. Ich verbleibe mit vollkommener Hochachtung

EUER WOHLGEBOHREN

Ergebenster Diener

Beckers s. k.
Obr. Grladj.

Ofen, am 25. April, 1809.

Verte.

Ich vermuthe, dass EUER WOHLGEBOREN Einberufung geschehen wird, sobald die INSURRECTIONS-Armee sich in Bewegung setzen wird, halten dieselben also Ihre Reitpferde in Bereitschaft. Dieselben haben ein Fuhrwerk nothwendig, da ich in Antrag brachte, dass Sie in einer EQUIPAGE Sr. K.H. mit dem Herrn Rittmeister von CSOHANY fahren.

Ich mache Euer Wohlgeboren nochmals meinen Glückwunsch zu der besten Aufnahme dero Aufrufs, sowohl bey Sr. K.H. als bey dem in- und ausländischen Publicum.

7.

(Gr. Beckers József.)

Comorn, den 25-ten Octobr: 1809.

Der Aufsatz, den Sie mir mitteilten, folgt hier zurück. Derselbe entspricht, auf eine sehr rümliche Art, dem Endzweck. Ich habe einige Worte unterstrichen, weil dieselben missdeutet werden könnten, und ich glaube, Sie sollten dafür andere wählen.

Seine Kaiserl. Hoheit sind mit dieser Arbeit sehr zufrieden, und allerdings wird Ihnen die Leitung des Druckes nach Ihrem Vorschlag überlassen. Besorgen Sie daher gefällig die Voranstalten, damit diese schöne, und bündige Beurlaubung, zu rechter Zeit fertig werde.

Zu gleicher Zeit, wird Ihnen auch, die hier beiliegende Zeichnungs-Instruction wovon in dem heutigen Tagsbefehl Erwähnung geschieht, auf das Schleunigste, in 400 Exemplaren zum Druck zubefördern, aufgetragen, nur ist zubemerken, dass in der Verpflegsliste, dennoch bey den Naturalien an Heu die Rubriquen:

pr. pl. Heu á 10 tt:
» » » á 8 »
Dienst » á 10 »
pr. pl. » á 8 »

einzuschalten kommen, weil bey denen Regimentern, nämlich den Staabspartheien das Pr. Pl. Heu nur á 8 tt: und so auch denen Packpferden das Dienstheu á 8 tt: gebühret, mithin diese Rubriquen zur Gebürsstellung nothwendig sind.

Der Herr Lorenz, oder Baltzer, werden Ihnen das Formulare hierzu aus denen Rechnungsdokumenten abschreiben.

Beckers.

8.

(Virág Benedek.)

Barátom Sándor!

Ez a' kis ajándék ohajtom hogy nagy örömedre legyen. Számtalanszor jutsz eszembe, mindannyiszor kivánlok ölelni. De meszsze vagyunk egymástól test szerént az a' mennyei szikra pedig a' melly romlandó részünket elevenéti, ha körülünk leveg is, láthatatlan. Nagy hála neki, mert ekképpen sem tehetetlen. Barátkoztassa 's szoktassa öszve a' kik osztán tudgyanak egy másnak örülni; a' Közjónak élni. Légy boldog. Barátod

Virág Benedek.

Budán, szomszédságában azon — most rongált — háznak, a' mellyben egynehányszor láttál. Aug. 21. d. 1812.

9.

(Virág Benedek.)

Kedves Sándorom!

Igen későn felelek, mert a' te leveled is igen későn ért hozzám, a' mi több ollyan hidegben, a' millyen Szibériában sem volt soha, ... most volt volna. Egész Februariusig alig irtam valamit. Csak olvasgattam, elmélkedtem, s vártam a' jobb világot. Februariusban kezdtem versificalni elég szorgalmatosan, a' mint Thaliából láthatod. A' Pízókhoz szóló levelét Horatius bácsinak Jósef napján, vagy inkább estején, — tiz óra is elmult — végeztem el, 's lefeküdtem. Most már neki estem a' Századoknak, a' mellyeket sokkal bővebben irok, mint előbb. Ezt eddig.

Még esztendő előtt irt hozzám Zalárdi Fabó László Stipsics Regementbeli Fő Hadnagy, és búzdított, hogy küldenék neki Hadi Énekeket, u. i. úgy a' mi Magyar Katonáink nem német vagy franczia énekeket gajdolnának, midőn dőzsölnek a' pintes korsók mellett, vagy midőn utaznak, hadba mennek, ütközni ki küldik 's a' t, hanem anyanyelveken mulatnák, biztatnák 's a' t. magokat. E' gondolat igen tetszett nekem. Kérlek, ébreszd fel lelkedet és készitts, vagy készittess is Hadi Éneket is. A' nemzetre nézve is nagyon hasznosak lehetnek. Nem irhatok többet; mert siet a' Postám. Légy boldog.

Barátod

Virág Benedek.

Budán 1813. Jun. 10-dikén.

10.

(Virág Benedek.)

Barátom Sándor!

Hunyadidból az első darab tegnap előtt ért hozzám. Égek látni egész drámádat. Melly igen szembetűnő a' Király és Ulrik, az az a' gyermek ártatlan mind eddig, Király és a' vén ravasz róka, 's gaz ember. Én gyakran ohajtom, hogy Magyaraink, kivált a' Nemesek jobban tudnák a' történeteket. Tapasztalásból szólok. Egyre találtam, (hányan vannak!) kiről gondoltam, ez tud valamit, 's azt sem tudta, mikor élt a' nagy Hunyadi. A' történetekről beszélvén mindent öszve zagyvált.

Nem jó volna-e minden Vármegyeháznál egy kis bibliothécát állítani, azt mindenféle hasznos könyvekkel szaporítgatni, annak gondviselését egy bizonyos emberre bízni; oda nem pipázni, hanem olvasni be járni? Én e' tárgyról már sokszor elmélkedtem. Beszélgess a' jobb lelkekkel felőle, és minden .... epitus nélkül kezdgyetek a' dologhoz. Barátom! Te magad is már tapasztaltad kétség kívül, hogy nagy az ignorantia. Sok a bocskoros nemes ember, sok a' paszitás is, 's a' t. Hát sok-e az igaz hazafi? Ez soha sem volt sok. De kiveszem azokat, kik ezt a' szép országot szerezték.

A' mit nekem irandasz, azt csak hozzám utasítsd. Vale.

Barátod

Virág Benedek.

Budán, a' Rácz Városban. 1814. Maj. 14.

Euridicéből rendeltem számodra. Talán inyedre lesznek némelly sorai; mert a' Köz jót illetik, és ezek lesznek inyedre bizonyosan mondhatom, mondom is, cum Vale. — Euridicében nehány interpunctiók hibásak, kivált a' vége felé p. o. pag. 34. Várasi homloknak' száltam bérére Barátom. Nb. a' »bérére« után punctum kell 's így olvasni osztán: Barátom kérésére hogy én 's a' t. — Hallom elvégezted dicsőséges munkádat. Illyen kell most a' Magyarnak. Nyughatatlanúl várom. A' mit eddig hozzám küldöttél, felséges az. Isten Veled édes kedves barátom. Ébreszd a' nemesebb lelkűeket tehetséged szerént. Int az idő!

11.

(Deák Antal.)

Tekintetes Tábla Bíró Úr,
Kedves Uram Bátyám!

Én ma Sümeghre mentem azon reménységben lévén, hogy kedves Uram Bátyámat személyesen meg tisztelhetem, 's egyúttal verseimet is által adhatom, azonban ezen szerencsémtől meg fosztódván, levelem által tellyesíttem azon kérésemet, mellyre a' bizodalom ösztönöz. Mind a' két regét, az elsőt ugyan mint egészlen újjat, a' másodikát pedig mint Uram Bátyám ideája szerint meg igazétottat ezennel alázatossan közlöm, méltóztasson minden tekintetbéli észre vételeit erántok meg tenni, correctiokkal tele vagynak, és így félek, hogy a' rossz íráson el menni nem fog tudni kedves Uram Bátyám, sok helett két rendbeli gondolataimat fejeztem ki, hogy mellyik lenne alkalmatossabb, és így a' menynyire azokat el olvasni lehet, mert meg vallom, még egyszer le írni restellettem, méltóztasson meg rostálni, s' az észre vételeket tudtomra adni, én vagy magam, ha úgy parancsolni fogja kedves Uram Bátyám, Sümeghre el megyek, vagy a' mit különös szerencsémnek tartanék, Ön maga hozzám leendő meg alázását nagy örömmel el várom, és ha ezen szivességgel szerencséltetni fogok, hogy hiában való utazása ne legyen kedves Uram Bátyámnak, bátorkodom jelenteni, hogy én holnaptól fogva Szent Márton napig otthon leszek, ki vévén 8dik 30dik 31dik 1sö 5ik és 6ik napjait, mellyek már általam máshová el igértettek. Többnyire nagy Uri szíveségében 's graciajába ajánlott állandó tisztelettel maradok
. . . . tisztelt Kedves UBátyám

Nyirhalom, 8h. 21én 1822.

alázatos szolgája

Deák Antal s. k.

12.

(Gr. Dessewffy József.)

Tekintetes Ur,

Még 8dik Novemberben hozzám írt becses levelére, hogy eddig nem válaszolhattam, azt nem szívemnek, nem hálátlanságomnak, hanem mostani helyheztetésemnek méltóztassék tulajdonítani. Nem kell, sem írni, sem felelni, mikor derültség nélkül szűkölködik az

ember. Az én lelkemet pedig gyakran fedik itten homályok, nem azért, mintha nagyon szeretném magamat, hanem mivel hazámat magamnál jobban szeretem.

Gyula szerelme elárúlja szerzőjét, kit nem csak a' most élő két haza, hanem a' jövőkor is szeretve becsűlni fog. Tud ő repülni, a' nélkül, hogy szárnyai kificzamodjanak. A' maga szárnyain száll, akár mint sas, akár mint galamb repüljön. Nem suról és tapogat allegrókat a' harmonikán, vagy adagiót a' hárfán.

Helyesen érzi a' Tettes Ur, hogy a' szép Nem legelső nevelője az éktelenebbnek — de ezt nem akarják felfogni Törvényhozó társaim. Ők magyar akadémiát akarnak állítani, mintha bizony az írókat, nem pedig az olvasókat kellene szaporítani. Ez az akadémia sok pénzt fog megemészteni — mellyet jobb lenne talán még most a' magyarabb köznevelésre fordítani. Én az ország' német és tót részeit eggyütt véve, nyolcz Magyar plánta oskolát állítanék, mellyben született Magyar ifiak köteleztetnének Tótul és Németül tanulni — hogy az első oskolában a' tót és német fiúkat a' magyar nyelvre tanithatnák, és így osztán a' második esztendőben már magyar nyelven ugyan azon fiúkat, mind a' Deák nyelvre, mind az egyéb tanulandó tárgyakra oktathatnák, és így mindég tovább felfelé. Mert az akadémia palota, nem pedig ház — nem kell pedig palotákkal a' kimívelődést kezdeni, vagy folytatni — a' Paloták a' kimívelődést befejezik. De mi Magyarok ritkán alkalmaztatjuk az eszközöket a' czélhoz — jobb szeretünk szökni mint haladni, és ezért fáradunk el, még minekelőtte a' pálya czéljához érhettünk. Ez vala mindég és majd mindenekben nyavalyánk, vagy pedig csak látszatni akarunk előmenni, vagy a' mellékes czélyok elhajlitanak bennünket a' fő czélytól. Ezek mind a' lélek', és a' hazafiúság betegségei. De mi csuda? hiszem könnyebben talál az ember száz, testi jó egészségű embert, mint eggy ép lelkű egészségüet.

Nagyon lekötelezett engem a' Tettes Ur mesteri verseinek általküldésével. Lehetetlen nem tetszeni a' Tettes Ur' verseinek. Még az irigyek se merik mondani, hogy nem tetszenek nekiek. Megszerettették a' Tettes Urat az egész hazával, mind boldogtalan, mind boldog szerelmei. Én nem tudok hízelkedni — csak azt mondom a' mit az egész magyar világ velem egyetemben érez. Bátran nyughatik a' Tettes Ur borostyánain, mert a' kinek versei annyi szíveket megillettek, azt koszorúi levelein való nyugodalmas fektében, még a' kígyók sem merik bántani.

Maradok a' legérzettebb tisztelettel magamat a' Tettes Ur szíves barátságába ajálván

a' Tekintetes Ur

Pósony, 25. Febr. 1826.

alázatos szolgája

Gr. Dessewffy József.

13.

(Döbrentei Gábor.)

Budán, Június 30-dikán 1828.

Tekintetes Tábla Bíró Ur,

John Bowring angol tudós, kiről a' multt hónapi Tudományos Gyűjteményben jelentettem, hogy tőlem magyar köznépi dalokat kíván, ujonnan hozzám érkezett levelében arra kér, hogy némelly elsőbb Magyar költőknek kézirásaikat küldjem meg neki, mivel azokból gyűjteményt kezdett 's azt Magyarokkal is nevelni ohajtja.

Kijegyzette a' mult Május 28-dikán Londonban költ 's kezemhez e' folyó Június 13-dikán jutott levelében, az említett czélra a' Tekintetes Tábla Bíró Ur nevét is különösen. Méltóztassék ennél fogva kérem, ezen ide mellékelt levélpapirosra valamelly gondolatot vagy verset felirni 's azt minél elébb nekem elküldeni, hogy holmi egyebekkel a' mik Literaturánknak vele való bővebb megismertetéséhez tartoznak, tüstént Londonnak utasíthassam.

A' Magyar Tudós Társaság planumát Nádorunk Al Csúton által adta Gr. Reviczkynek, azon kinyilatkoztatással, hogy alig volna egy két megjegyzése reá, annyira meg van a' kidolgozással elégedve.

Be szeretnék magam is Füreden lenni a' Tekintetes Tábla Bíró Urnak kedves társaságában, de ha megyek is, csak később mehetnék.

Magamat becses barátságába ajánlván, vagyok igaz szíves tisztelettel

Kedves Uram Bátyámnak, hogy levélkémet a' szívnek ezen biztosabb megszóllitásával végezzem

alázatos szolgája, barátja:

Döbrentei Gábor m. k.

14.

(László Elek.)

Tekintetes Ur!

Méltóztatik tudni a Tekintetes ur, hogy a nagy Hunyadi János, 1442-ben Erdélyben régen Gyula, most Károly Fejérvár és Nagy Enyed között Metzetbéget erőssen megverte, s némely irók szerént a zsákmánynak egy részéből Fejérváron, Nagy Bányán, Sz. Imrén és Tövissen templomokat épittetett — az meg is eshetik, hogy a Fejérvári Capisztrán Jánosról neveztetett szerzetesek Temploma

azon idő tájba épült, a székes Egyháznak pedig építtése sokkal előbb való üdőre mutat, — azomba a hagyomány szerént a nagy Hős tsak három templomokat épitett Szent Imrén, Tövissen és M. Órbón, mellyek közül a Tövissinek ajtaja felett ma is igen tisztán áll ezen gothus fölírás: Fieri fecit Joannes a Hunyad Gubernator Hungariae, ezen templomba, mellyet egészszen el töröltetésekig a Paulinus Atyák birtak, ma a catholicus, a Szent Imrei hasonlóképpen fenn álló templomba pedig a Református keresztény Atyafiak tartyák az Isteni tiszteletet. — Másképpen vagyon állapottya az Órbói templomnak, melynek tsak nehány falai láttzanak mostan, oka az, hogy Erdélyben a Nemzeti Fejedelmek alatt történt háborúk által a falu egészszen el pusztulván, és magát a hegyek közi a templomtól, mintegy fertály mértföldnyire fennebb vonván, ez pusztán hagyatott, s úgy állott mind addig, míg itten némely Vármegyék és székely székekben a kirakott út tsináltatása fel ébredvén, Nemes Alsó Fejérvármegyében is az illyen töltött utak /: mellyek ma az egész Vármegyén keresztül már szinte készen vagynak :/ tsinálása munkába vétetődött. Minthogy pedig a N. Enyedről Károlyvár felé vezető út éppen ezen templom mellett vagyon, ennek köveiből kezdette a Vármegye rakatni az ott közel lévő útat mind addig, míg a Felséges Királlyi Gubernium megtiltotta, ezen győzedelem s a nagy Hunyadi ditsősége trophaeumainak további rontását, még pedig, a mint gyanittatik, az Ő Felsége parantsolattyából, aki 1817-ben itt járván, kedvtelenül vette, hogy egy nagy győzedelem emlék oszlopából a maradék útakat rak és így ezen templomnak némely falai ma is fenn állván, a szomorú düledék nagy benyomást tsinál azon utazónak, aki Hunyadi századgyára viszsza tud emlékezni!!

Nem régen három igen lelkes Magyar embereknek, akik közül az egygyik ez előtt mintegy 12 Esztendőkkel Sümegen járt, és a Tkes Urnak vendég szeretetét tapasztalni szerentséje volt, társaságában Károlyvárról N. Enyedre utazván, az Ország úttól nem meszsze levő Szent Imrei és Tövissi templomok meglátásai alkalmatosságot adtak nekünk a Hunyadiról való beszélgetésre, amely mintegy 3 óráig addig tartott, miglen az Órbói templom falaihoz nem érkeztünk, minél tovább mentünk, annál inkább fel voltunk melegedve, mindegygyikünk, akinek mi eszébe jött, fel hozott egy egy szép hellyet azon nemzeti Drámából, melyet a Tkes Ur halhatatlan Músája a 14-ik századból eléhozott, s a mostani ízléssel öszve párosittatván, azt képzelteti velünk, hogy a Hazavédő Hunyadi édes, de a Haza külső és belső ellenségeire nézve mennydörgő szavait hallyuk. — El érvén a templomba le szállottunk szekerünkről, s ámbár kemény hideg vala, még is fedetlen fővel, némán állottunk, ezer sóhajtások között a templom mellett, néhány minutáig, s így áldoztunk a ditsőült hamvainak! — Azután pedig elővén palatzkunkat, a Tekintetes Urnak, aki mennyei Poesissa által bennünk a Nemzeti érzést nagyobbitotta, egészségéért egy egy pohár bort ittunk, azt kívánván, hogy az Isten még sokáig éltesse.

Együgyű ugyan ezen tisztelet és áldozat, de méltóztassék jó neven venni tőllünk, mert ez valójába igazi Magyar jó szívre mutat. Ezt én a Társaság kérésére írám meg a Tkes Urnak s hogy esméretlen mertem tenni, arról igen alázatosan engedelmet instálok.

Egyébaránt nekünk nagy ditsőség, hogy azon Székes Egyházba ditsírhettyük a Magyarok Istenét, melyben a Nagy Hunyadi meg szentelt porai nyugosznak. Sohasem mehet bé az ember a templomba anélkül, hogy egy különös érzés által ne járja a lelkét. Ha a Tekintetes Ur Erdélyben, vagy legalább Károly Fejérvárt nem járt volna, azon esetre bé töltöm ezen papirossat némely meg jegyzésekkel. Az ide való Székes Egyház a régiségnek egy pompás maradvánnya, négyszegre faragott kövekből vagyon mezőbe kirakva kereszt formára, az a vélekedés rólla, hogy még a rómaiaktól maradott volna, annyi igaz, hogy a templomon kívül belül több bálvány képek vagynak, azonban úgy láttzik, hogy a két oldalán lévő ragasztékok, mellyek a templomot keresztessé teszik, sokkal újabbak, mint maga a templom. A templomba sok jeles emberek feküsznek, kiknek vagy kőre mettzet epitaphiumok, vagy kis Mausoleumok vagyon, legszebbek János Zsigmond és az Izabellájé, mellyeken az akkóri üdőhöz képest igen mesterségesen háborúk vagynak óldalain ki mettzve, maguk pedig a tetején emberi nagyságba hanyat dülve feküsznek. — Hunyadi tulajdonképpen hol feküggyék, ámbár Bajtai Püspök az egész kriptában meg kerestette, nem tudatik, hanem vagyon a templomnak baloldalán három Mausolium, ezekről azt tartyák, hogy a középső a Hunyadi Jánosé, a két szélső közül az eggyik a H. Lászlóé, a másik a Hunyadi János attyafiáé, Joannes Milesé; a két elsőn, sőt a harmadikon is hadakozások vagynak metzve, Czimerekkel, de semmi fölírás nints rajtok, hanem azon, melly a Hunyadi Lászlóénak praetendáltatik, deák betűkkel ezen írás vagyon *Ladislaus Hunyadi* azomba, minthogy ez éppen a lábára vagyon írva, alkalmasint sokkal később véste ki valaki, megjegyezni való, hogy itt nem Hunyadi Czimer vagyon ki metzve. A Harmadikon ezen fölírás van gothus betűkkel *Miles Joannes Vocatus Frater Gubernatoris sit junctus Coelocis Choris A.D. MCCCCXXXIIII. de Hunyad* és más felől *Hic est tumulatus Joannes Miles junior de Hunyad vocatus frater eius.* Mind a Három Mausoliumon a Hősök emberi nagyságban pántzélosan vagynak hanyat fekve ki metzve, nem a legdurvább múnka. — Vége a pappirosnak, de az én nagy tiszteletemnek, mellyel a Tekintetes Ur iránt viseltetem nem lészen vége, aki engedelmet instálván bátorságomról, ha esmeretlen is magamat úri grátiájába ajánlom és alázatos tisztelettel vagyok

a Tekintetes Urnak

Károlyvár Dec. 24-ke 1829.

alázatos szolgája

László Elek

Püsp. urad. Fiscalis.

15.

(Deák Antal.)

Pozsonyban 8. 14-én 1830.

Különössen tisztelt Drága Kedves Uram Bátyám!

Hozzám bocsátott becses Uri levelét, mint szíves érzéseinek valóságos tolmácsát vévén, valamint nem késtem annak első foglalatját tellyesítésbe venni, úgy annak miben létéről is ezennel Kedves Uram Bátyámat tudósíttani sietek: ugyanis mint Szentmártonyi Fő Apát mint Tihanyi Apát Urakat a Füreden építtendő Theatrum fundussának ki mutatására, 's meg' e mellett, a mennyire bőkezűségek engedné, valamelyes épületbéli szereknek ajánlására is személyesen fel szollítottam és meg kértem: ebbéli fáradozásomnak im ez lőn sikere: A Theátrum épületjére szükséges fundust a Szent Atyák megajánlották, úgy, hogy a hol az Uram Bátyámnak be látása szerint választatni fog, szabadon elfoglaltathasson, 's ezen czélra alkalmaztathasson, azon esetre azonban, ha ezen fundus a mostani kovács műhelynek helyén fogna talán ki jeleltetni; azt kívánják, hogy ezen kovács kunyhót a köz használás végett más helyen állíttassa fel Uram Bátyám, 's azon világos ki kötést teszik ezen szabad választás mellé, hogy sem a mostani Angoly kertből sem a szekerezésekre szükséges útból legkevesebb is el ne foglaltasson: 's mivel ebbéli ajánlások a Tihanyi Administrator Urnak is tüstént általok meg irattatni fog; ezért' akár mikor Uram Bátyámnak Comoditassa engedi, annak egyet érzésével a helyet ki nézni; 's tüstént ezen czélra elfoglalni és használni lehet.

Az épületre szükséges szereknek ajánlására nézve annyira mentem, hogy Téglát és meszet ugyan nem adnak, mivel állíttások szerint a meszet magok is készpénzen veszik, Téglára pedig magoknak is el kerűlhetetlen szükségek lévén abban ez uttal fogyatkozást nem szenvedhetnek: Fát azonban az egész Theatromi épületre, a mennyi csak kívántatik Somogyba a Kapolyi erdőn ingyen adnak, ha tehát ezen fát Uram Bátyám el fogadhatja, tessék szinte magát a Tihanyi Administratorral, vagy Priorral egyet értésbe tenni; én úgy vélekedtem, hogy Füred körül az épület fának nagy szűke lévén, talán nem czél nélkül való dolgot cselekszem, ha illyen fának adására a tiszteltt Apát Urakat, minekutánna mást nem nyerhettem tőlök, meg kérem, a télen a fát meg lehetne vágatni, 's talán fagygyal annak helybe hordattatása kevessebbe kerülne, mint sem, ha máshol kész pénzen kellene azt szerezni; tudja e tehát használni, vagy sem Kedves Uram Bátyám ezen ajánlást? magára bizom, én, a mennyire tehetségemben állott, a próbát meg

tettem, 's örülnék rajta, ha e részben is Uram Bátyámnak óhajtását, 's a Nemzetiség előmozdíttására törekedő Szives indulatját sikereltethettem.

Consiliariusi czímmel lett meg becsültetésem a melly hertelen született, olly hertelen ismét el is halt, 's mint a füst, 's általam is csak csupa gőznek tartatott füst a semmiségbe enyészett: úgy hallom azonban, valamellyes neheztelést hozott reám nézve ezen fejedelmi kegyelemnek el nem fogadása, de én tökélletesen meg vagyok győződve a felől, hogy Királyom jutalmainak osztogatásában terhet senkire nyomni nem kíván és azért ezen neheztelést is nem hiszem: vagy ha azt hinnem kell is, minekutánna én se kértem, se vártam soha semmit is, legkevesebb kellemetlen következéseitől sem írtózom: velem egy forma sorsú szíves Barátim és Atyámfijai köréből csupa hiú titulusokkal való kikajattatásomra soha sem vágytam, 's így inkább kívánom azoknak ez által történhető idegenkedéseket el mellőzni, mint azok felett valamenynyire fellyebb emeltetve lenni, és még is azoknál semmivel is jobban nem fényleni látni magamat: hivatalom viselésének ideje már már közelget, mellyen ki futván pállyámat vissza térek ismét csendes falusi magányomba, a Mezzei gazdaság váltatja fel ott velem a Haza dolgainak terheit: millyen hangzása lehet pedig a Consiliariusi Czímnek az eke szarva mellett? önmaga meg ítélheti szeretett Bátyám! 's valamint erős el szántt tökélletem reá bira még pedig legjobb itteni Barátaimnak ellenére is reá birt ezen titulusról le mondani: úgy hiszem, azon tökéllet továbbá is azt utobb fel vennem erösen akadályozni fog, de túl is vagyok már én ezen! csak azon egy gondolat foglalatoskodtatta még néhány napig leg inkább elmémet, hogy a mint értésemre esett az érette járandó taxat is, melly másoknak állítása szerint váltópénzben közel 1500 frtkat tenne, meg fizetnem kellett volna; akkor tehát, a mikor én minden kérelem nélkül jutalmaztattni rendeltettem; még jutalmam meg vásárlására ennyi summa pénzt is fizetnem kellett volna: valjon a józan logicának principiumival miképpen lehet ez öszve férhető? de még az is ellenkezik minden rendes okoskodással, mellyet egy Zala vármegyei egyébbaránt tekintetbéli Ur, ki pedig még eddig mindenkor jó Barátomnak lenni vallotta magát, a mint hallanom kellett, felőlem széltében tesz, azt állítván tudniillik, hogy én bizonyossan magam kértem ezen titulust, mert külömben azt senkinek sem adják, és így énnekem sem adták volna, 's bár le mondottam is róla, még is lehetetlennek állítja azt, hogy én ne könyörögtem volna meg kaphatásáért: ugyan ha én koldultam azt, micsoda arczával tudhatnám most meg vetni: Illyen a jó Barátnak, de talán csak a .... lett jó Barátnak érzése?

A Nemzet egy le hajtott fővel, négy kéz láb magát meg vonó ember képében eddig annyira erős fa mankón támogatva áll, hogy az a szú féreg által egészen el nem emésztetvén meg nem porhanyult 's a rajta nyugvót még egy darab időig meg birni képes: nem dicsekedhetem ugyan, hogy ezen támaszok a Haza oszlopai-

nak műhelyéből kerülnének ki, — a moralis erő, és caracter, melly a Nemesi rend idegeiben fészkeli magát, tartja azokat épségben, ezeknek szorgalmok, még pedig majd nem tiznapig tartott zivataros hánykodások után is álhatatossan meg maradott szorgalmok adta csak a napokban is a Nemzetiségnek egy valódi szép példáját abban, hogy az Alsó Táblától a Felső Táblához eddig Deák nyelven tetettni szokott izenetek ennekutánna az édes Hazai nyelven fognak irattatni: — tovább ez megint egy . . . . . a Magyarok nyelvében! de fájdalom! hogy csak egy illy szük előre való csúszást is ezen indulatokkal küszködve kell a Nemzetnek önnön Hazájában ki vívni: Conferentiak, izenetek, javallatok, 's tudja Isten micsoda módok nem használtattak ezen intézetnek ellenére, de győzött az a rész, melly Hazája nyelvét szeretvén azt erősen védeni tudta; 's egyedül csak az állapittatott meg: hogy ha ezen Izenetektől Representatiokat, mellyek Ő Felségéhez tovább is Deákul irattatnak, kellene készitteni, vagy talán törvényeket is alkotni: a mindenkor Magyarul irattandó izenetek mellé ezeknek . . . . . mai Deákul csatoltassanak: a Jó Rendek azonban a mi Táblánkhoz küldendő izeneteiket tovább is az elhalt Romai nyelven fogják gyakorolni.

Szép 's általunk dicsőitve magasztalt példáját adta Nemzeti nyelvünk előmozditásának jövendő, de már megkoronázott Királyunk 5-ik Ferdinánd is: Ki az országossan öszvegyűlt Rendekhez adott ki nyilatkoztatásában tudtunkra adta, hogy a Nemzet által nekie ajánlott 50.000 darab aranyoknak egy részét a' Magyar Academianak, melly a nyelv előmozditására arányoztatott, eddig fen álló tőke pénzének gyarapittására ajándékozza; egy részét pedig az idei rosz gabona termés miatt szükölködő emberiségnek fel segéllésére adja által! Nem érdemel e ezért áldást, mint anyanyelvünket kedvellő Hazánkfijaitól, mint a terhes szükségben sinlődő embertársainktól? Nem a mi munkánk azonban ez, hanem egyedül az ő jószivűségének önkényes ki fakadása: — de a mi munkánk az még is, hogy a mit a Nemzet 300 esztendők olta minden iparkodó fáradozásai mellett soha még távolról is el érni képes nem lehetett, mi azt tellyesedéshez közellíteni eszközlöttük: az pedig Dalmatia hátra levő részeinek, úgy Gallicianak és Lodomerianak a Magyar Koronához leendő viszsza csatoltatása; nem kezeskedem én ugyan ezeknek olly módon, mint a Nemzet kivánja, egész mértékben való viszsza adattatásáért, de csak ugyan oda segétettük a dolgot, hogy Ő Felsége már e végre Palatinus Ő Császári Királyi Fő Herczegségének Elől Ülése alatt a Comissiot ki nevezte, a mi eddig soha sem történt.

Mindezek tehát világos jelei annak, hogy az a meg görbedett ember nem csak el nem botlik, és dűl általunk, de még a rab láncz is, melly mellette feküdni gyanittatik, attól távolabb lévén a mi kezeink által most ez úttal reá lakatoltatni nem fog. Ha azonban a mostani Europa felett borongó zivatarok között Hazánk felett is talán komorabb felhők emelkednek, azt inkább Constitutionk-

nak nyolcz századokat már ki élt, és igy meg aggott élete által némely részben el mohosúlt helyheztetése okozza: az egész világ Aristocratiajának ellenségei fel keltek, szabadságot óhajt minden szív, melly magában természeti jussainál fogva elegendő erőt érez jármából ki törhetni: nem fogja e Hazánkban is az Aristocratia alatt nyögő emberiség a maga jussait kívánni? nem fog e nálunk is szabadságért esdekelni az a több milliom ember, melly a Constitutio hasznát csak hiréről ismeri, de nem érzi; és igy szabadságért esdekelve nem fog e az dűhös indulataival az egyenes korlátokon túl kapatva kivált a mostani kenyér szűkében féktelenségbe merűlni? az illyes esetekben csak ugyan alkotmányunk mohos részeit okossan tisztogatni, alig ha el nem jött az idő: mert félő, hogy a mikor mi azt igazitatlan haggyuk, olly erő fogja erővel az igazittási just magának tulajdoníttani, melly Aristocratiánknak, 's ezzel egész Constitutionknak is örökös veszedelmükkel nyakára léphet: azonban nem akarom én ezzel Kedves Uram Bátyámat untattni, leg jobb mester az idő, meg fog az bennünket taníttani arra, mihez kelljen önnön fen tartásunk kedvéért leg inkább, és leg elsőben is nyulnunk; meg gondolatlan és szeme szöktébe bizonyosan nem fogunk azon változtatásokba kapni, melly Hazánk, Nemzetünk 's Alkotmányunk gyökeres jussait sértené, 's boldogságunkat veszedelmeztetné. — Többnyire ezen szívem belső ki ömléseit egyedül csak Uram Bátyámnak, mint igazán érző Hazafi Társomnak kebelébe öntöm, tartsa azokat csak tulajdon maga elméjébe titkon, 's ne is fedezze vagy közölje senkivel, né hogy a könnyen akadható agyarkodó szív balra magyarázván szavaimat onnan is maszlagot szedjen ellenem, a hová', ha rózsákat nem is, de friss gyenge bimbókkal fakadó gallyakat tűztem. Ki mindenkor, úgy most is igaz szives szeretetébe zártt állandóúl vagyok igaz atyafi szolgája Barátja

Deák Antal.

16.

(Guzmics Izidor.)

Tekintetes Ur,
Kedves Barátom Uram!

Igen becses és barátságos levelét nagy örömmel olvastam, annál nagyobbal pedig, hogy az régi ohajtásom tellyesedése hirét hozá meg. Igen is, tisztelt Barátom, régi ohajtásom, hogy a Füredi Ferdő, hazánkban talán a legjelesebb és legnépesb, Magyar Játékszinnel díszeskedjék. Ezt, mint értem, Barátom Uram eszközlé most; 's elmondhatom, mind magának, mind a T. N. Vármegyének nagy dicsőségére. A dolgot azonnal közlém Fő Apátommal;

Ő ugyan még a Vármegye felszóllitását nem vette, de már előbb hallott a dologról valamit. Azt vettem észre beszédéből, hogy az egész dolgot a Tihanyi Apátságra bízza mint közvetetlen Uradalmi joggal bíróra; a hely kijegyzése hiszem nehézségeket nem szenved; mi pedig a téglát illeti, az öreg Ur nem csak mint Apát, hanem mint Zalának is gyermeke, nem fog vonakodni. Igy tehát az én küldöttségem elmarad, különben is bátor a barátságos összejövetelt nagy szerencsémnek tartanám, az eféle dolgokban én nagy idióta vagyok, 's megtörténhetnék, hogy szívem eszemet fogná szégyenbe dönteni. Egy ódát! Miért nem? De, megengedjen kedves Barátom Uram, ha felszóllitására nagyot nevettem, 's azt gondolám magamban, hogy még engem szóllítgat Zalának, 's a Hazának szépkoszorús lantosa, addig maga készíthet Ódát, jobbat, kedvesbet, maradandóbbat, mint az én *borzom* fogna lenni. De tréfa a tréfa, csak ugyan az épitő maga nem dícsérheti épitését, ha tehát jő e tárgyról jó gondolat agyamba, ki fogom azt röppenteni, 's el Balaton partjára. — Endre, ki mind eddig csizmátlan jár, mellette hízik, szépül, tiszteli. Árpádja már Beimel Nyomtató kezében vagyon, nem sokára jő eránta a Jelentés. Én pedig tapasztalt barátságába ajánlt maradok igaz magyar tisztelője

Guzmics Iszidór.

Pannonhm. Auguszt 25 d. 1830.

17.

(Döbrentei Gábor.)

Tekintetes Táblabíró Ur,

Egyenes szívű 's lelkes levelei valóban (kedvet) ébresztettek volt arra, hogy a' körlevél mellé, külön a' magam barátságosát is tegyem, de a' Névkönyv bépecsételését addresszét általadtam leírómnak, 's minden taghoz csak pusztán ment.

Külön annál fogva később szándékoztam írni, a' titoknoki 's biztosi dolgok gyérűlésével, a' mit most igen örömest teszek, mert úgy tisztelem és szeretem most is Kegyedet, mint rég óta. Érzek a' tisztelet mellett barátságot, és nagy megnyugtatásomra van, ha azt viszonozva ezután is tapasztalhatom.

Kegyednek Április 23' írt félig hivatalos kinyilatkoztatásaira ezek válaszaim:

Nem vétetik az, hogy minden tag jelentse min dolgozik olly szigorúan szorosan, mint ha robotolva kivántatnék a' gyim gyom munka is, csak az egészre nézve vala szükséges e' határozata az Igazgatóságnak. Felvilágositás áll erről a' Társaság történeteinek eléadásában. Midőn van eddig is ollyan tag, ki vagy ülésbe csak akkor jő, midőn a' veletartók votumát kivánják, vagy munkát még

ki sem adott, s nem is dolgozik, csak szükség szabály, mellynél fogva megszólítani lehessen.

A' Titoknok kiírta az Igazat a' Társaság történeteihez készült bévezetésében, mert gyűlöl minden hízelkedő görbedezést, fel is merte olvasni a' közülésben, mivel egy egész Társaságnak részre hajlatlanúl kell historice szólani, de Excellentziás Urak támadák meg a' közülés után, sőt az Elölülő is jónak találhatá megszólításinál fogva az engem figyelmeztetést, — de a' Censor más alakot törle néhol az eléadásra. Azonban van holmi belécsúsztatva, a' mi nemesb szabadságú lélekkel költ mintsem a' Másodelölülői 's a' Titoknokot igen szűkkebellel megtámadni kezdő Horvát Istvánnak ajánló levelei.

A' Tekintetes Ur eléhozhatja, ha ez után is jónak látná, hogy Horvát tiszteletbeli taggá tétessék; én secundálni nem visszatorlásból nem fogom, hanem csak azért, mivel annyira megveti a' Társaságot, hogy el sem fogadná. Az Elölülő urnak semmi esetre nem adta által megvételre Révai régi másolatait. 'S készül most is néhányunk ellen.

Mi lesz a' Tudománytárból meglássuk a' Nagy gyűlésen magát kinyilatkoztató többségből. Egész Társaság neve alatt, kivált úgy, a' mint mi kezdettük, hogy az ülések a' recensiókban csak azt nézzék, van-e benne sértő, nincs-e, a' dolog velejéhez a' stylushoz, az új szavakhoz pedig ne szólhassanak, vélekedésem szerint sem tanácsos Kritikatárt kiadni, hanem a' Titoknok tartozik a' végzetteket teljesedésbe hozni 's ezt meggyőződésem ellen is tettem eddig.

M — — — — — küldését megízentem Sághynak. Ha eddig sem küldött volna, méltóztassék tudtomra adni, veszek addig én egy példányt Kegyed számára és a' Nagy gyűléskor megkaphatom árát.

A' Nagy gyűlésre megjelenés napja ez idén lesz November 1-sője. Augusztusban és Septemberben szünnapjaink vagynak, October 1-sején kezdjük heti üléseinket.

Zób János Aljegyző Ur 6 pengő forintja majd az Igazgatóság ülésében lesz bejelentendő. Kőszeg városa 5 f. küldött. Ha az Ország gyűlése Pestre nem jő, megint Pozsonba kell majd felmennem. A' többi ülések Pesten lesznek.

Igen szívesen igazítom át 1834-re a' Névkönyvben a' hibát, csak tudjam melly Vármegyékben Táblabíró Kegyed.

Ha az én kívánságom teljesedik, úgy 1832n Döbrönte rege kapja Irója előbbi érdemeit egybevéve a' 200 #. A' többi Iróknak lesz máskor még esztendejek.

Azon vagyok, hogy Budán a' magyar játékszint megtarthassuk.

Magamat ajánlván, vagyok hív tisztelettel

a' Tekintetes Urnak

alázatos szolgája, barátja

Döbrentei Gábor.

Budán Augustus 2' 1833.

18.

(Toldy Ferenc.)

Tekintetes Táblabíró Ur!

Károly' dolgában írt, gazdag tartalmú és szíves levelét Tek. Urnak vettem. Méltóztassék érte legőszintébb 's legmelegebb köszönetemet elfogadni. Az emlékbeszéd, melly a' Tudós Társaság évkönyveiben áll, egyedül az *írót* érdekli; 's a' mi benne élte' körülményeit illeti is, olly röviden és általányosan van elmondva, hogy a' Tek. Ur által küldött adatokkal öszve nem ütközik. Mindazáltal ezen igen becses közlést bizonyosan fogom használni Károlyról később írandó nagyobb munkámban.

Egyébiránt meg kell vallanom, hogy Tek. Ur' levele első olvasásra kedvetlenül lepett-meg, minthogy olly dolgokat hoz kétségbe, mellyeket részint magától a' boldogulttól hallottam, részint annak egy németül írt levelében találtatnak, melly nálam megvan 's egy azon önbiographiai levelei közül, miket előttem többször emlegetett, sőt egyszer meg is mutatott /8ad rétben voltak írva/ azt mondván, hogy egykor, ha talán szükség leszen róla valamit irni, ezekben éltének egy emlékezetre méltó szakaszát fogom feljegyezve találni. Azonban újra meg újra olvasván Tekintetes Ur levelét, 's azokkal miket Életében mondék, összevetvén: valamennyire megnyugadtam azt vevén észre, hogy sok dolgot, melly első szemre nem látszik összeférhetőnek, még is össze lehet egyeztetni; egyebek iránt pedig őmaga is tévedésben lehetett szintúgy, mint születése 's anyja halála' ideje iránt volt, nem csak ő, hanem tisztelt familiája is. Mert az óta kiadatván magamnak in sua forma a' téti matricula' kivonatát, jelenthetem, hogy ő sem Martius' 19. 1790, sem 1786. nem született: hanem 1788 febr. 6., melly nap hamvazó szerda volt; édes anyja pedig a' szülés követ-'keztében »más nap azaz 7. febr. 1788.« halálozott-meg. Egy pontra nézve megengedem, hogy én tévedtem-meg, t. i. hogy katonává »atyja tudta nélkül« lett volna; lehet t. i. hogy emlékezetem csalt, mert e' tárgyról van tiz éve, hogy vele szóltam; én egyébiránt olly bizonyosan látattam magamnak ezt tudni, hogy másnak nem is hittem volna senkinek, csak Tek. Urnak, ki e' dolgot körülményesen tudja. Az mindazáltal bizonyos, hogy Károly több ízben mondá, mikép atyja leginkább azt óhajtá, hogy ő otthon a' mezei gazdaságnak éljen.

Ismételvén szíves köszönetemet 's kérvén Tekintetes Urat, hogy ha még volnának holmi eddig nem említett dolgok, mellyek Károly' életét illetik, jövendő használhatás végett vélem nagy-

gyűléskor barátságosan közölni méltóztatnék; megkülönböztetett tisztelettel vagyok

a' Tekintetes Táblabíró Urnak

alázatos szolgája

Dr. Schedel Ferencz.

Pesten, Augustus 15. 1833.

19.

(Döbrentei Gábor.)

Tekintetes Táblabíró Ur,
szívesen tisztelt Barátom,

felette sajnálva olvastam leveléből gyengélkedését. Az nem volna igaz barátság tőlem, ha még ezt tudva is, jövetelére kérném. Azért csak arról akarván előre is ezennel tudósítani, hogy a' rám bizottakban el fogok járni.

Azt mindazon által írhatom, hogy *ha* veszélyre nem teszi ki magát a' Tekintetes Ur, óhajtanám, hogy legalább a' köz ülés előtt való nap és az után lenne szerencsénk. A' köz ülés lesz November 9d.

Óhajtom azt is, hogy 1833 az Uj Regéké legyen a' 200 #.

Szíves régi tiszteletemmel vagyok maradok

Tekintetes Táblabíró Urnak

hív tisztelő barátja

Döbrentei Gábor.

Buda, October 29d 1834.

20.

(Döbrentei Gábor.)

Tekintetes Táblabíró Ur,

Sághy Ferencz Ur nyugtatványát arról, hogy a' 300 pengő forintot tőlem általvette, ide mellékelve küldöm.

Egyszersmind jelentem hivatalosan, hogy a' társaság pénztárnokának megment már azon Utasítás az igazgatói ülés jegyzőkönyvéből, mellynél fogva a' Tekintetes Urnak az 1833-ra szóllott 200 darab aranynak felét, ugymint 100 darab aranyat kifizessen. Méltóztassék tehát annyiról nyugtatványt küldeni 's megbízandóját írásban felhatalmazni.

Ha egyenesen ollyan embere nem volna a' Tekintetes Urnak, ki a' 100 aranyat legrövidebb úton Sümegre vinné: szolgálatomat eszközlésre nézve, készséggel ajánlom, csak biztos alkalom legyen kitűzve, melly haladék nélkül szolgáltassa kézhez a' pénzt.

»Frangepán Erzsébet« regét a' 3d köz ülésben felolvasandók elhatározására választott küldöttség az elébbeniekhez hasonló lelkesnek vallotta, de a' többség e' küldöttségben némelly kemény kifejezések miatt nem kívánta felolvastatni. Átaladom e' napokban Sztrokayné Asszonyságnak, ki férjével eggyütt tiszteletét izeni.

A' törvény osztályába helybeli 2d rendes tagságra Sztrokay Antal 23 szavazattal ajánltatott 25 között az Igazgatóságnak kinevezésre. Igy Pozsonban Januariusban alkalmasint kineveztetik.

Magam ajánlásával, örökös tisztelettel a'

Tekintetes Táblabíró Urnak

alázatos szolgája

Döbrentei Gábor.

Buda, November 19d 1834.

21.

(Toldy Ferenc.)

Magyar Tudós Társaság.

Pesten, august. 27. 1837.

Tekintetes Táblabíró Úr,

Augustus' 21dikén költ hivatalos levelét vettem, 's a' következőket van szerencsém felelni.

A' társaság' határozatainak szóban levő 4ik pontja, mint annak contextusa is mutatja, nem csak a' rendes, hanem a' tiszteleti és levelező tagokat is illeti. Egyébiránt az, a' tiszteleti tagoktól semmiféle munkálkodást nem kíván, mellytől különben is fel vannak az alaprajz által mentve: hanem ohajtja tudni a' társaság, mit tesznek, a' mennyiben kedv és környülállások megengedik, a' nyelv' és literatura' érdekében, hogy esztendei számadásában, mellyet a' Törvényhatóságok elébe terjeszt, tiszteleti tagjai' munkálkodásáról is tehessen említést, 's a' haza lássa, miképen azok között is folyvást búzgó és munkás társakat számlál.

Örömmel fogom ennek következésében a' Tekintetes úr' válaszában foglalt érdekes adatokat a' társaság elébe terjeszteni, melly mindenha szívesen látta a' Tekintetes Ur' nevét tagjai' sorában kitündökleni.

Mik után magamat nagybecsű hajlandóságába ajánlván, megkülönböztetett tisztelettel vagyok

a' Tekintetes Táblabíró Ur'

alázatos szolgája

Dr. Schedel Ferencz.

22.

(Toldy Ferenc.)

Tekintetes Táblabíró Ur!

Csak e napokban jövén haza Helmeczy kétszeri és hosszasb távollét után, közlöttem vele a Tekintetes Ur levele tartalmát; minek következésében a dolgot már most ekképen világosíthatom fel: Nagy gyűlés alatt, és így sokféle elfoglaltatás között történvén a fizetés, hihetőleg ülés alatt is adatván a nyugtatvány, feledékenységbe ment a summácska bejegyzése; de e hibának jóvá tevésére legott, mikor a Tekintetes Ur levelét Helmeczyvel közlöttem, betette a pénzt a cassába kamatostul: minél fogva az ajándék az 1840-ről szóló számadásokban már meg fog jelenni. Mind a Tekintetes Ur, mind a szíves ajándékozó meg fognak bocsátani a hibáért. H. véghetetlenül restelli a történtet, mert azt nem történtté tenni még sem lehet.

A kért életrajzi adatoknak a Tekintetes Ur szíves igéretéhez képest, legkésőbb martiusi vásárig beküldéséért egész bizodalommal könyörgök.

S még valamit. Én a magyarországi könyvnyomtatás története megírásával foglalkozván, annak jelen állapotját is minél teljesebben óhajtanám adhatni; s ezért az egerszegi vmegyei nyomtató műhely ismerete is fontos reám nézve. Bátor vagyok tehát a Tek. Urnak egész bizodalommal az iránt könyörögni, méltóztatnék az ide mellékelt kérdésekre az említett műhely gondviselőjétől a feleleteket kieszközölni; valamint az iránt is felvilágosítást adni: ki által álléttatott e műhely, miféle nyomtatásokra főképen; sőt, ha lehetne, kiváltságlevél mását, vagy ha illyen nem volna, az illető megyei határozat másolatát vagyok bátor kérni. Bizonyossá tészem Tek. Urat, hogy ezekkel — — — — — — — — —, s mint a T. Ur jónak látandja, fogok élni. A leendő iratási költségeket a legnagyobb hálával megtérítendem.

Bocsánatot kérvén az alkalmatlankodásért, s magamat a Tekintetes Ur tapasztalt nagybecsű jó indulataiba ajánlván, megkülönböztetett tisztelettel vagyok s maradok

Tekintetes Táblabíró Urnak

alázatos szolgája

Schedel Ferencz.

Pest, nov. 15. 1840.

23.

(Gr. Fáy István.)

Mélyen tisztelt Tekintetes Jó Tábla Biró Ur!
Hazámnak meg becsülhetettlen drága Kintse!

Háromszor éreztem életembe legnagyobb örömet; legelőször akkor, — midőn első Szerelmem egy angyali szépségű paraszt leány kebelében viszhangra talált; ez történt éltem' azon pontján, — midőn még az ember lelke előtt, az egész világ egy édes homályban dereng. — Másodszor volt leg nagyobb örömem akkor, — midőn a' Máltai Vitéz Rend hősi és Misticus fehér keresztje melyemet leg először diszesité.

Harmadszor pedig akkor, — midőn e' napokban a' Tettes Urnak becses Uri levelét a' Gyula könyvével együtt meg kapni Szerentsém volt. — Oh Istenem, hol vegyek Szavakat Szivem érzéseit lerajzolni, nagy könnyük tsoroktak szemeimből, midőn a' levelet elolvastam; — 's meg vallom fájdalmamban é, — vagy örömemben é, — de egészen elfogóttam; végre azt egész ájtatosbuzgósággal szivemhez szoritván, a' leg lángolóbb Enthusiasmussal, ezerszer meg ezerszer öszve Csókoltam. — Büszkébnek érzem magamat ez által a' levél által mind a' Világ akár milly megtiszteltése által; és Szent tisztelettel tevém el a' levelet familiám' levél tárába, hogy leg-alább tudhassa valaha a' maradék, hogy a' Nagy Kisfaludi Sándor kegyes szivességére nem vóltam érdemetlen.

Gyula Szerelmét olvastam, óh egek mit mongyak, mit szólyak? Wie treu, wie war, wie gross, wie einfach, wie romantisch, und wie Nationell! — Valóban pálya futásomat tsak egy méltatlan Vegetatiónak tartanám, ha tisztelettel meg nem tsokolnám azon Ősz főt, mellyből ez Isteni Szikrák . . . agnak, 's ezért legközelebbi Bécsi utamban Sümegre szarándokoskodni elnem mulasztom, hogy a' Magyar Irodalom nem tsak kezdőjét, de most is leg drágább gyémántját, dobogó Szivemhez szorithassam.

Igazsága van kegyednek, hogy a' Mágnási Rend, még ezelőtt, tsak tiz esztendővel is, úgy undorodot minden Nemzetitül, mind a' rabszolga kinzójától; de ennek részerént a' kormány, — részerént már most maga a' Literatura oka; olvassuk csak a' mostani új Magyar könyveket, ezeket még a' született 's jó Magyar sem érti, — a' kritikus tudná mitsoda agyafurt koponyákbul került sok új szó, p. o. Szív hellyett, Szü, — a' sok mit sem, — kit sem, — és egyébb illyenféle bolondságok annyira elkedvetlenitik az igaz magyart, — értem alatta a' nem új korú szellemes magyart, a' hogy valójában undorodik tsak reá nézni is a' magyar könyvre, és Helmetzi' Magyarságát a' Jelenkorba, elejente meg vallom nem is értettem, az új Magyar romanticus irókat pedig még most sem

értem, de olvassuk tsak Csobánczot, Tátikát, vagy Döbrentét, — bezeg meg érti azt minden ember, — már pedig mit ér egy litérátori munka, ha nem könnyen érthető, lehet a' Stylus akár milyen Virágos, mit ér, ha nintsen könnyen érthetőség, olvassa az ember tsak Kisfaludi Sándort, vagy Verseghi Ferencz verseit, lelkesedik akkor az emberbe minden porczika, de egyébb új Magyar Munkáknál, szinte undorodik az ember 's tsuppán azért, mert allig lehet érteni, pedig tsak a' könnyen érthetés, a' természetnek romantikus leírása, 's az igaz eredeti Nemzetiség azon varázserő, melly a' Tettes Ur Munkáihoz minden Szívet olly annyira vonz; — O kedves drága hazámfija! Szerentséltesse meg még egy szép románnal kedves hazánkat, hogy lássák mostani új Literator Uraimék, hogy kellessen, könnyen érthetőleg és igazán nemzetileg, 's a' mellett még is olly felségesen virágzóan írni. — Irnak az igaz most is sok szépet, de nints benne az az igaz régi Nemzetiség, mellyet tsak érezni, de kifejezni nem tudunk, — azért az égre kérem a' Tettes Urat, méltóztasson leg alább még egy regével a' közönséget, mint Gyula Szerelme, Csobáncz, 's a' t. *(megajándékozni?)*. Gyula Szerelmében olvasván az régi háborut, — az esti szürkület 's a' természet némely jelentjei leírását, megvallom egészen elaléltam. Ez ám a' Poesis! — Dass ist schon eine Fantasie, — hogy igazán elnem únná az ember olvasni, ha tizenkét lap tsak a' természet leírásával tele volna, olly gyönyörű olly bájoló; — Tekéntetes Ur, drága szeretet bátyám és hazámfija, hasson szívére fijatal magyar keblemnek Szózattya, 's boldogíttsa meg Magyar Világunkat még egy szép regével, de melly egy egész történetet foglallyon magába; Istenem mi gyöngy és gyémántya volna ez a' Magyar Literaturának; ha nagy Kisfaludi Sándor élete estvéjén még egyszer Sas szárnyait szét eresztené és a' Magyar Olympus tetejére felrepülvén, még egyszer Uj Literatorinknak ösvényt mutatna, hogy mellékutakra eltévedvén labirintusba ne mennyenek, ez pedig szükség vólna leg inkább nemzeti román íróinknak. Azért regét, még egy Szép Regét, az egekért, Domine Spectabilis, hagy emellye fel még egyszer karját a' hanyatló óriás, mondom Óriás, mert Istenemmel bizonyítom! soha sem lesz több *Kisfaludy Sándor*. Ne gondollya Kegyed, hogy enthusiasmus írja e' soraimat, ó nem. Ugyan azt érzem én hideg vérrel, a' mit lelkesedésemben; Himfi Szerelmei most is egyik leg kedvesebb könyvem, de mivel az mind egyre a' szeretetről szóll, nem olly érdekes, mind a' regék, de az utolsó, kivált Csobáncz, Tátika, Döbrente, és Gyula Szerelme, ezek annyira tetszenek nékem, hogy talán halálom óráján is felvidulnék, ha azokat olvasnám. Boldogítson meg tehát a' Tettes Ur minket még egy Szép Magyar regével, mellyben ne tsak mindég a' szerelem játzodjon fő szerepet, hanem az egész egy kis romantikai történet legyen, 's méltoztasson e' munkát mintegy bucsú formában Magyar-hon Dámáinak ajánlani, meg láttya a' Tettes Ur, mennyire fog tornyosodni érdemeinek halma. Milly dicső triumphussal végzi be literaturai pályáját, milly kedves szi-

nekkel fog költői tehetségének ragyogó szivárványa a' Magyar Ég karimáján díszleni. Pedig ez nagyon apropos azon szíves meg tiszteltetéshez, mellyet néhai iskola társom Br. Eötvös József, Pesten a' Tekéntetes Ur érdemeinek magasztos emlékére alakított.

A' Honderűt ajánlom a' Tettes Urnak pártfogásába, méltóztasson azt minden Uri házaknál ajánlani, valamint én itten a' Karpatus hideg Girinczei alatt mindenfele ajálgatom.

Szépek vóltak Kisfaludi Károly Munkái is, az igaz, de tsak hijába nem Kisfaludi Sándor, ha p. o. a' Tettes Ur Versekben Tihamért írta vólna le, akkor láttuk vólna mindgyárt a' Nagy Külömbséget; Tihamérba tsak azt az egyet nem szeretem, hogy a' tárgy a' hazán kívül van, pedig az eredeti magyar Regében, vagy románban én tsuppán hazám határai között szeretek maradni, 's a' Tekéntetes Ur jól teszi, hogy a' Bakony, Balaton, és ezen vidékektül nem akar eltávozni; mert Mistikusabb regényesség fogja is el a' keblet, ezen szóknál bánki puszta, Szent Mártoni fő Apáturság, néhai templáriusi kolostor most rablók tanyája, — mind akár mi külföldi Szarka fészkeknek említése. Írjon azért a' Tekéntetes Ur nékünk még egyszer egy Regét, de valami interesáns hazai történetet, az öregség úgy gondolom itt semmi gát, mert a' Tekéntetes Urnak levele is mutattya, hogy a' tűz a' Tekéntetes Urban kinem alutt, tsak nyukszik, mint az ős Etnában, de mindenkor kész óriásilag kitörni. — Nem tudom, olvassa é a' Tettes Ur a' Hirnököt 's Századunkat, nékem a' Században több esztendőktől ólta kijöttek egynéhány értekezéseim, ha a' Tettes Ur azokat olvasta, méltóztasson nékem irántok vélekedését megírni, hogy tudgyam a' jót meg tartani, 's a' rosszat kerülni, ha vannak a' Tettes Urnak még egynéhány példányai Hymfi Szerelmeinek azon kiadásaibul, a' hol a' képek is meg vannak, 's mellyek az új kiadásokban hijánzanak, méltóztasson nekem ollyat küldeni, úgy szinte egy példányt a' Szent Mihályi remetéből; Én is bátor leszek a' Tettes Urnak valamivel kedveskedni, 's mit nem sokkára elis küldök, méltóztasson azt tőllem örök emlékezetre kegyesen elfogadni, mint lángoló szeretetemnek, hívségemnek, 's a' Tettes Ur iránt való példanélküli tiszteletem alázatos tributumát. Élt valaha Macedoniai Nagy Sándor, de éllyen a' Magyar romantika Nagy Sándora Nestori évekig, ezt éjjel nappal szíve leg mélyebb rejtekéből kiáltya és ohattya ezen milliom forró csókjai mellett

A' Tekéntetes Urnak

a' sirig Szerető baráttya

Fájba 29. Ápr. 843.

Gróf Fay István

Máltai Vitéz.

Ha meg tetszik minket boldogitani, valami új regével, talán a' Bakonyi erdő valami rabló története párosulva némely szerelmi kalandokkal igen érdekes volna. In des Waldes Nacht und Graus findt der Räuber sich zuhaus.

24.

(Sényi Gábor.)

Tekintetes Tábla Bíró Ur!

Ha Ő Herczegségét, valaki iránt méljen érzett tisztelete ollyatén résztvevő fel lépésétül tartóztatja, mellyel a' tisztelt személy compromittaltatik, azért őtet hazafiságtalanságrul, elnémetesülésrül vádalni nem lehet. Nem hiszem, hogy a' kérdéses munka, ámbár mint egy olly jeles szerzőnek elmeszüleménye nagyon érdekes leendhet, nemzetünk jövendőjének mérő serpenyőjében olly sokat nyomjon, azt sem tartom, hogy jövendőnk lélek harangja már meg kondult volna, sött átalakulásunk jelen üdvös korszakában, hitem naprul napra jobban szilárdul, hogy nem sokára nemzetünk is a' míveltebb nemzetek sorába ki vívja magának az illő polczot. Kívántam továbbá még azt is meg jegyezni, hogy 14-ik Lajos Franczia Királynak levelével fel hozott példát, a' fenforgó kérdésre nehéz alkalmaztatni. Ezeket viszonozván röviden a' Tekintetes Urnak folyó hó 3-kán kelt becses levelére, mellyet ingerültebb tartalma miatt Ő Herczegségével nem közlöttem, meg különböztetett tisztelettel maradok

Tekintetes Tábla Bíró Urnak

Bécsben Április 9-kén 1844.

alázatos szolgája

Sényi Gábor

Director.

25.

(Fekete Gábor.)

Pozsony Május 3-án 844.

Tekéntetes Táblabíró Ur
Kegyes Pártfogó Uram!

Közelg az idö mely szerzödésem értelménél fogva ismét B. Füredre hiv, miért is kötelességemnél fogva bátor vagyok Kegyes jóltevö Uramat tudósitni megnyugtatásul, hogy jelenleg még mindég Posonyban álom a sarat, s azolta hogy szerentsém volt igen tisztelt betses személyéhez a Tekéntetes Urnak sok Methamorphosison mentem keresztül, de azért én álok s erösebben mint valaha, társaságom igen jó — merem állitani, és jelenleg nem fogom kette

szakasztni, hanem eggyesült erövel Füredre — csakhogy már egyszer Füred is meg tenné a Magáét, annak utánna ismét vissza Posonyba az ország gyülés rövid végezeteig. — Most itt a N. M. Förendek pártfogása alatt áll társaságom, ők fizetik havonként, tsak hogy hamarább kezdték volna e nagy lelkü pártfogást, én Füredre személyesen ez éven igen Korán fogok le menni rendbe hozandó a Szinházat és egyebb szükségeseket, ki is tapasztalt kegyes pártfogásába ajánlván tisztelő nömmel kezeit csókolva maradtam

a Tettes Táblabíró Urnak

alázatos szolgája

Sastyinyi Fekete Gábor s. k.

Országgyülési szinigazgató

A. N. M. Szini Választmány Meghatalmazotja.

26.

(Fekete Gábor.)

Tekintetes Táblabíró Ur
érdememfölötti Pártfogóm!

Folyó év Május hó 11-én Hubenai Ferentz Urhoz intézett betses rendelkező levelét Tettes Urnak tegnap M. 19-én vevém Hubenai Urtól, ki Nyilvános akarattya végett Tettes Urnak szerződni hozzám jött Fejérvárra, s hármunkat illető nyilt levelet közlé — én már akkor saját költségemen felhozattam Kaposvárról Erdős urat, miután Méltóztatott Sümegi kiküldöttem Gyöngyösi által üzenni, hogy tsak azon esetben nyerhetem meg B. Füredet, ha Erdőssel szerződök, én egész készséggel azt tevém, s miként Erdőssel, úgy Hubenaival szerződtem holnaponként 450 és egész jutalom Játékra. Az elsővel 7 az Utóbival 1 holnapra ezen kétpár jóltudom hogy igen szükségesek és bírják a Tisztelt Füredi Közönség bizodalmát, de tudván azt hogy nálok nélkül nem mehetek oda használják az alkalmat annyival is inkább minthogy azt is tudják, hogy bármi áldozattal kész vagyok itteni 6 évi szerződésem mellett a Tettes Ur Kegyes bizodalmára és a Füredre megjelenni szokott fényes Közönség figyelmére érdemessé lenni — s jelenleg a kétpár 1000 forintot kért volna még is meg adnám hogy magamat a jövőre érdemesíthessem — de reménylem miután én mindent kész vagyok áldozni, s fáradhatatlanságom egyedül e sikló pályán betsület keresés és nem pénz vágy, mert e részről elhunyt jó szüléim gondoskodtak — kegyes lesz a Tettes Ur miután rendelése ellenére bár kit kíván Füredre társaságomból ki nem rekesztek a jövő időkre ha meg birtam azt érdemelni egyedül

reám bizni, kik nélkül nem mehetek Füredre, s nem reájok, mert az illyenekből oly Arrogantiak következhetnek, méllyenek mellett józan gondolkozásu Igazgató nem vállalkozhatik, mert ha 6 hétre 6 középszerü színésznek a két jutalom játékot 100 forintyával számítva 875 forint és Utazási költség kel, miből fizetődnek a netalán található jobb, vagy eppen a gyengébb tagok is, ha már felét gyanitólag a Füredi jövedelemnek 4 elhuzza — hát a Pesti Vendégek kiket minden esetre méltánylani akarok, egyéb eránt a jelen semmitől sem borzaszt el, mert elvagyok reá készülve, Társaságom olly nagy számu, hogy kéntetek azt két felé osztani mert nints Varos a Két hazában melly kitartsa annyival inkább én ki évekolta készpénzel fizetem társaságom, s jelenleg 1700 váltó és 4 jutalom játék havidijja társaságomnak ide nem számítva az egymást felváltó folytonosan tartott és szerződött Pesti elsőrendü színészeket — e végre ekképpen intézkedtem mit a Tettes Ur elejébe terjeszteni kötelességemnek tartám — Erdös Urat társaságom egyrészével miként e jelen Cedulák mutatják Tatába küldém — onnét Komaromban hol szinte 4 holnapokra pártoltatom csak a szerződés hiányzik mellyet a következendő V. Közgyülése alkalmával köttendek, Komaromból 24-ik Juniusra Pápára honnét az eröt Füredre össze hozom, hogy mint a Tettes Ur Pártfogását mint a tisztelt Közönség Meg elégedését meg nyerhessem — s magamat a jövő időkre érdemessé érlelhessem, — mi kiszabott parantsit illeti Tettes Pártfogó Uramnak azokat hiven tellyesitendem s Kegyes engedelmével a nem leg jobb Karban lévő diszitményeket rendbehozom és a Szinházat mennyire az idő rövidsége meg engedi kifestetem, ki is midön rebegve óhajtot Pártfogását alázatosan ki kérném kézcsokjaim mellett maradok

a Tekéntetes Urnak

alázatos szolgája

Sastyinyi Fekete Gábor s. k.

Győr és Fejérvári Szinész Igazgató.

27.

(Gr. Fáy István.)

Mélyen tisztelt Tekéntetes Ur!

Azon, Szivemben soha ki nem aludható Szikra, mely az Tekéntetes Ur iránt örökké lobogni fog; minthogy én kegyednek mondhatom a' fanatismusig tisztelője vagyok, — kezembe ragadhattya a' tollat, hogy legalább e holt sorokkal megkérdezzem, drága Személyének hogyan létét? — Méltóztasson kegyesen meg irni jobbra fordult é már egészsége, mellynek állapotja iránt felette

nyukhatatlan vagyok. Mert hiszen mellyik magyar az, vagy is inkább mitsoda Szív az, melly azonnal meg ne indullyon, ha Kisfaludy Sándornak Szent nevét emlegetni hallya. Igen is Szent nevét, mert sok Víz fog a' Dunán lefolyni — és a' Magyar iffiju mindég elragadttatással fogja kegyed Munkáit olvasni. — Örömmel, de egyszersmint fájdalommal is mentem el Sümegről, — mert fájdalmas azt mindég nem látni, a' kit az ember leg jobban tisztel, bár tsak én olly szerentsés lehetnék, kegyedet egyszer hajlékomban tisztelni. De bizok az égben, hogy a' Tettes Ur egéssége jobbra fordulván, talán még e szerentsével szabad leend dicsekednem. — Igen igen alásan tisztelem Posta Mester Urat, kinek szives Magyar barátságát soha elnem felejtem.

Kérek tehát olykor olykor egy kis tudósítást egéssége mint léte felől s tisztelettel maradok

A' Tekéntetes Urnak

tántorithatatlan hív baráttya

Gróf Fay István

máltai vitéz.

Költ Fájba dto 10-ik October 844.

U. i. Bár tsak a' Tettes Ur olly kegyes volna, és minket meg szerentsélłettne még egy Szép regével, a' hol a' természet szép leírása, rabló tanyák, bakonyi scénák 's több e' félék elő fordulnának. Nicht war ich bin ein redlicher Plag Geist! De hát ki az, aki ezt nem kívánná, a' kibe Romantika, Szív és Nemzetiség van.

FÜGGELÉK.

I. Kisebb iratok, jegyzetek.

1.

(Inasa.)

Anno 1802 die 1ª Januarii kezdődik esztendeje Paaky Martzi libériás Főlajtáromnak, kinek igaz, hív, és jámbor szolgálattyáért mindennapi kenyerén és kosztyán kivül fizetése lészen tizenöt forint kész pénz, egy köpönyeg (mely minthogy nem . . . esztendőre) egy kalap, egy dolmány, egy Lajbli, két pár . . . egy pár új, egy pár fejelés csizma; — úton pedig minden fél nap egy itze bornak kelendő árra, és négy krajtzár ételre. — Melly fizetésért ő tartozik józan és híven szolgálni, a néki parantsolandó dolgokat véghez vinni, és elmenő szándékát egy fertály esztendővel előbb bejelenteni. Kám Anno die ut supra. Kisfaludy Sándor. — Adtam nékie foglalót 36 krt. — 22. Martz. adtam Convenz. 4 fort. 23 Junii adtam nékie 4 fort. 15 Octob. adtam nékie 4 for. 30 Xbr. adtam nékie végképpen 3 for. Nadrágjaiért 1 f 45 x. Csizmájáért 2 f.

2.

(Könyvbéli virágok.)

ISŐ KÖTET.

3—17. l. Il Pastor di Gvarini.
18—21. „ Theodor. Von A. Lafontaine.
22—29. „ Die geprüfte Liebe. Von Kotzebue.
30—34. „ Rudolph von Werdenberg. Von A. Lafontaine.
35—63. „ Wilhelm Meisters Lehrjahre. Von Goethe.
64—67. „ Geist und Charakter des 18ten Jahr'hunderts. Von D. Jenisch.
68—77. „ Les Mères Rivales ou La Caloumnie. Par Mme de Genlis.
78—79. „ Die Prüfung Abrahams. Von Wieland.
80—82. „ Erinnerung an eine Freundin. Von Wieland.
83—87. „ Cyrus. Von Wieland.
88. „ Chloe. Von Wieland.
89. „ Aspasia. Von Wieland.
90—96. „ Moralische Briefe. Von Wieland.
79—99. „ Anti-Ovid. Von Wieland.

100—106. l. Briefe von Verstorbenen an hinterlassene Freunde. Von Wieland.
107—110. „ Clelia und Sinibald oder die Bevölkerung von Lampeduse. Von Wieland.
111—116. „ Gandalin oder Liebe um Liebe. Von Wieland.
117—118. „ Die List der Natur, oder List über List. Von A. Lafontaine.
119—128. „ Platonische Betrachtungen über den Menschen. Von Wieland.
121—122. „ Die unschuldige Verführerin. Von A. Lafontaine.
123—124. „ Die Treue. Von A. Lafontaine.
125—128. „ Die Schwäger. Von A. Lafontaine.
129—130. „ Die Leiden der Lindensteinischen Familie. Von A. Kotzebue.
131—147. „ Troilus und Kressida. Von Shakespeare.
148. „ Männerschwur und Weibertreue. Von Veit Weber.
149—151. „ Des heilege Kleeblatt. Von Veit Weber.
151—152. „ Der Müller des Schwarzthals. Von Veit Weber.
153—165. „ Tugendspiegel. Von Veit Weber.
166—169. „ Karl Engelmanns Tagebuch. Von A. Lafontaine.
170—174. „ Henriette Bellmann. Von A. Lafontaine.
175—177. „ Sämmtliche Werke von Gerstenberg.
178. „ Die Entdeckung der Insel Madera (*sic!*) Von A. Lafontaine.

Lajstrom.

II. KÖTET.

3— 10. l. Clärchens Geständnisse. Von Gustav Schilling.
11— 20. „ Le Bonheur. Poëme de M. Helvetius.
21. „ Contes sages et tous. Par Madame ***
22— 27. „ Des Alexander Pope Esq. Werke.
28— 33. „ Les chevaliers de Cygne ou La Cour de Charlemagne. Par Mad. de Genlis.
34— 36. „ Jani Pannonii Poemata.
37— 43. „ Gianetta Bonelli oder die Sibariten. Von J. M. Konrad.
44— 58. „ Urania. Von C. A. Tiedge.
59— 87. „ Pensées sur les Femmes et le Mariage par un vieux Militaire.
88— 89. „ Die Kreuzfahrer. Schauspiel. Von Kotzebue.
90— 99. „ J. G. von Salis: Gedichte. — (Schon ist die Nacht des Lebens viel geschwunden. — Der Abendstern. — Das Grab. — Bild des Lebens.)
100—120. „ Die Künstler. Von Iffland.
103. „ Frauenstand. Von Iffland.
104—107. „ Die kluge Frau im Walde. Von Kotzebue.
108—109. „ Josephe, nach Marivaux. Von Friedrich Schulz.
110—112. „ Liebe und Eifersucht. Von A. Lafontaine.
113. „ Die Harfe. Von A. Lafontaine.
114. „ Liebe und Achtung. Von A. Lafontaine.
115—120. „ Liebe und Redlichkeit auf der Probe. Von A. Lafontaine.

121—133. l. Natur und Buhlerey. Von A. Lafontaine.
134—146. „ Liebe und Tugend. Von A. Lafontaine.
147—150. „ Das Nadelöhr. Von A. Lafontaine.
151—155. „ Die Strafe im Alter oder die Folgen des Leichtsinns. Von A. Lafontaine.
156—158. „ Die väterliche Gewalt. Von A. Lafontaine.
159—160. „ Regulus. Von Collin.
161—162. „ Macbeth. Von Shakespear, bearbeitet von Schiller.
163—166. „ Bliomberis. Von Alxinger.
167—169. „ Vorrede zu Baumbergs Gedichten. Vom Verfasser des Dia-Na-Sore.
170—171. „ Sammlung Deutscher Schauspiele.
Lajstrom.

IIIDIK KÖTET.

[Ceruzával beleírva: „Geschichte der adelichen ung. Insurrection vom anno 809 bis zur Auflösung.]

3— 9. l. Poesies de Voltaire.
10—15. „ Gedichte. Von Friedrich Bouterweck.
16—17. „ Posidipp's Philosophie des Lebens.
17—18. „ Metrodor's Philosophie des Lebens.
19—20. „ Die gute Frau. Von Schilling.
21 22. „ Alwine. Von Schilling.
23—26. „ Eschenburgs Beyspielensammlung.
27—35. „ Oeuvres de M. Gresset.
36—39. „ Wallenstein. Von Schiller,
40—42. „ Das Haus Bärburg.
43. „ Shakespeare, Der Sommernachtstraum.
44—45. „ Die beyden Veroneser.
45—51. „ Gleiches mit Gleichem.
51—54. „ Der Kaufmann von Venedig.
54. „ Das Wintermärchen.
54—55. „ Was ihr wollt.
55—59. „ Macbeth.
59—63. „ König Johann.
63—66. „ König Richard II.
66—69. „ König Heinrich IV.
69—72. „ König Heinrich IV.
72—73. „ König Richard III.
73. „ König Heinrich VIII.
73—74. „ Koriolanus.
75—76. „ Cymbeline.
76—87. „ König Lear.
87—88. „ Romeo und Julie.
88—91. „ Hamlet.
91—97. „ Othello.

97— 98. l. Antonius und Kleopatra.
98—108. „ Timon von Athen.
109—110. „ Lettres d'une Chanoinesse de Lisbonne a Melcour par Dorat.
111—117. „ Julius. Von Schilling.
118—124. „ Leontine. Von A. Kotzebue.
125—126. „ Fichte.
127—133. „ Die Brűder des Bundes für Freyheit und Recht Sagen der Vorzeit. Von Veit Weber.
134—138. „ Revolution in Spanien. Von Pradt.
139—147. „ Geschichte der Ungern. Von Fessler.
148—151. „ Über die Ehe. Hippel.
152—155. „ Dichterschicksal. Jeitteles. *(Ez a sor későbbi irás.)*

KÜLÖNÁLLÓ KÖTET.

Das Weib, wie es ist. Von Schilling.
Die schöne Sibille. Von Schilling.
Dreyhundert Sätze aus der Weiblichen Naturlehre. Von Reinhard.
Leben eines armen Dorfpredigers. Von August La Fontaine.
Bild des Lebens. Von Salis.
Hymne. Von Klausen.
Trost. Aus dem Genius der Zeit.
Trost.
Traümereyen eines ambulirenden Cosmopoliten.
Shakspears Tragedien.
Aristides und Themistocles. Von Fessler.
Marc-Aurel. Von Fessler.
Bayard. Von Kotzebue.
Adelheim. Von Craner.
Theodor. Von Lafontaine.

3.

(Times.)

A' 14 száz ezer fegyveressel bíró szövetségesek, nem azon szent igyekezettől ingereltetnek, melly Európa' szerencséjét és boldogságát eszközölhetné, (ez csak lárvája szándékjoknak) hanem azon dölfös magokba való megbízástól gerjesztetnek, mellyel erejek, és seregeik' sokasága kecsegteti. — Ők mindent a' mi Constitutió, gyűlölnek, ha bár annak szentségét, helyességét, jóságát, ezer esztendők bizonyíttanák is. — A' szövetségesek a' régi homályba, a' régi járomba akarják a' nemzeteket vissza iktatni. Intézeteiknek egész tendentiája a' határ-

talan Uralkodás; ennek elérésére a' legnagyobb Szentségek' tapodása is csekély előttök. Hogy nem csak az új, hanem az ó Constitutiókat is fel akarják forgatni, eléggé bizonyítják a' magyar környülállások. — Ausztria, mely eddig való fennállását, virágzását, szerencséjét Magyar Ország 800 esztendőknél idősebb Constitutiójának köszönheti, — melly a' dicső Magyar Nemzet egész Európa és Ázsia előtt esméretes vitézsége, 's erkölcse nélkül, már csak a' valaha voltt nemzetek között találná Históriákban nevét, — ez az Ausztria, vagy is ezen Ausztriának Császárja, kinek határtalannak kellene magyarja eránt bizodalmának és háladásának lenni, nem szégyenli az egész világ előtt megmutatni, hogy leakarja alacsonyíttani azon Nemzetet, melly nélkül trónusában talán egy Katzsziczer ülne, valamellyik provinciális kávéházából Franczia Országnak. — De ezen nemzetben még hogy meg nem romlott bajnok elejektől beléjek öntött vérek, eléggé bizonyíttyák, a' midőn országok' egygyes osztállyai fenyíttéseit és parancsolattyait bátor megvetéssel viszonozzák. — Ezek között első helyen áll Zala, melly meg nem rettenvén irígy szomszédságától Ausztriának, magát a' közellévő veszedelemben ollyan példássan viseli, hogy a' századnak történeteiben arany betűkkel fog a' késő ivadékok előtt is ragyogni.

[KS. kezeírása.]

4.

(Orvoslás' módgya.)

Ezen Orvos Szerből egy evő kalánban, czukorra (nádmézre) tiz cseppet kell csepegtetni. és azt az írtt herbathéval feltöltve bevenni. Utánna a' herbathéból egy csészével, szintén megczukrozva, inni, minden fertály órában, míg a, hányás, hasmenés, és rágás megszünik.

Mindgyárt le kell feküdni, és jó melegen betakarózni.

Ha a' rágás ki nem akar állani; vízzel leforrázott széna polyvával kell a' gyomrot borogatni, olly melegen, mint a' test elállhattya. A' széna polyvát öregéből kitisztítva, és melenczében leforrázva, lapos zacskókban legjobb a' gyomorra alkalmaztatni.

A' lábakhoz melegített téglákat kell tenni, mint a' láb a' meleget kiállhattya: mert a' görcsök leginkább a' lábikrákban szoktak támadni.

Ha a' görcsök beállanak, azon részt kámforos, melegített borpálinkával, és flanellel kell folyvást dörgölni.

A' Cholerában a' mindég terjedő hidegűlés és görcsök okozzák a' halált. Mihelyt a' melegíttő Herbathé, a' széna polyvával való burogatás, és flanellal és kámforos pálinkával való dörgölések által a' test felmelegíttethetik, és izzadásba hozathatik, vége a' veszedelemnek.

A' melegséget melegíttő takaródzások által fenn kell tartani.

Az illy felmelegűlisben a' beteg nagy szomjúságot szenved; de csak herbathét, és meleg levest kell a' beteggel itatni. A' hideg italtól őrizkedni kell: mert ez ujra görcsöt, merevedést, és bizonyos halált okozhat.

Orvos Szer a' Cholera ellen.

Rp. Aetöer: Sulfurici
dr: semis.
Rae Castorei.
Laud: liquid: Syndenh:
āā ser: unum
Olei Cinamomi *qtt tres*
m: d. ad ⏃: Signet.

Bey Anfall der Schmerzen alle 1/4 Stund 10 Tropfen zu nehment mit dem Thee: —

Rp. Ab: Menth: pip:
⁓ Melistae *āā m?* ℈
Fl: Chamom: Rom:
dr: duos.
Sem; Anisi Stellati
rud: cant: *dr:* unam
c. m. d. a. *S. Thee.*

Dr. Stramborszky m. p.

(1831. szept. 25.)

II. Levelek és iratok Kisfaludy Sándorról és a Kisfaludy-családról.

1.

(Kisfaludy Mihály levele sógorához, Vajda Ferenchez.)

Kivaltképpen valo Nagy Jo Uram
Sogor Uram!

Rulam valo meg emlikézisit s tudosittasat sogor Uramnak alázatos köszönettel veszem; valoban, a mastanai circumstantiajmhoz kipest nagyon terhessen es károssan essnék föll ménetelem, ezert-is inkab Procuratoriat küldöttem, a kivel tettzise szerint disponalni méltosztassék. Reménlem nem lészen olly igen sürgös a dolog, hogy akkoris, a midőn az Ur Isten, annak ideiben, haza menetelemet engedi, Leveleknek olvasására rá nem érnénk, de máskipis, mindezek, nálam nélkülis vigben mehetnek. Mindazonáltal, ha valamely incidens miat, haza ménetelem ippen szükséges lenne, eszt is, tsak tuttomra légyen, meg tselekedni el nem mulatom. Dégi Posta által vett Uri Levelire Sogor Uramnak, azzonnal feleletet adni el nem mulattam volna, de akkor ippen az Itélő Mester Urral Tisza körül utazván, a Posta othon nem talált; mire pediglen meg érkesztünk, Gelcz Itélő Mester Ur már Executiora valahová ki ment volt s — mindeddigy ott kísék, ez volt oka, hogy kötelességemben el nem járhattam. A mint értettem, talán még pro 2ª Junij sem fogh Pestre vissza terni, és így nem tudom mi tévő legyek. Töbnyire Néném Aszszont alázatossan tisztelvén, szerencsés szülísén — s — Jó egíssígin nagyon örvendek, továb is azon állapotban tartsa meg az Ur Isten, kisdedet pedig nevelle nagy szerencsere. Ezek után magamat attyafiságos Jó akaratiba s Gratiájába ajánlom s maradok

Kiváltkíppen valo Nagy Jó Ur

Sógor Uramnak

alázatos szolgája

Kisfaludy Mihály mp.

Pest Die 28ª Maij 1766.

2.

(Özv. Sándorffiné folyamodványa Zala vármegyéhez.)

Tekéntetes Nemes Vármegye!

Egyik Unokám Kisfaludy Sándor, nemes Magyar Gárdában lépni kivánkozván, e véghett a' Fölséges Cancelláriánál is Bétsbenn meg fordult. De mivel Nemes Győr Vármegye részérűl későn jelentette magát, már akkorra ezen Vármegyéből hárman be öltözvén a Gárda közé, ugyan a Fölséges Cancellárianak némely Tagjai közül nevezett Unokám olly módban hagyatott, hogy én instálnék mellette ezen Tekéntetes Nemes Szala Vármegyénél, mivel még ezen nagy Vármegye részérűl vétetödhetnék be, a ki arra alkalmasnak magát jelentené.

Könyörgök tehát a' Tekéntetes Nemes Vármegye előtt, méltó tekéntetbenn vévén boldogult Atyámnak Tarányi Ferentznek ezen nemes Vármegyében tett számos Esztendökig való sok rendbéli érdemeit; ugy szintén meg holtt Férjemnek is, a' ki mint Királyi Fiscalis, és Tábla Bírája ezen Tekéntetes Nemes Vármegyének mindenkor Tisztelője volt és minden szolgálatra készségét bizonyította, méltóztatnék mondott Unokámat hathatossan a Nemes Magyar Gárdához recommendálni.

Unokámnak Nemzetsége esméretes több vármegyékben is Attyárul, Öreg Annya pedig ugy is Nemes Szala Vármegyei Nitzki Familiábul származott, a' kinek Nemes Apátiban Portiója is vagyon, és igy nem idegen. Azért is tellyes Bizodalommal vagyok, hogy ebbéli Könyörgésemet a' Tekéntetes Nemes Vármegye meg fogja halgatni, és ötet a' Felséges Cancelláriánál mentül előbb fogja ajánlani.

Sümeghen Juliusnak 10-ik napján

alázatos szolgálója

özvegy Sándorffiné született *Tarányi Therézia.*

Kívül: Az Tekéntetes Nemes Szala Vármegyéhez nyujtandó alázatos Instantiája belül irottnak Unokájának a' Magyar Nemes Gárdához adandó Recommendátiója véghett.

3.

(Zala vm. közgyűlési határozata 1790. július 12.)

Denique Alexander Kisfaludy, Georgius Marton, et Ludovicus Dervarits Inclyti Regiminis Karoliani Corporalis Excelsae Cancellariae Regiae Hungarico Transilvanico Aulicae ad Nobilem Turmam Praetorianam recomendabuntur, Una Excelsum Consilium Regium interpellabitur, dignetur pro parte Comitatus hujus efficaciter agere, quatenus ex tot nunc, et in praeterita Generali Congregatione commendatis nobilibus Juvenibus aliqui suscipiantur, Cum eidem publice constet, ex minoribus longe Comitatibus complures effective denominatos haberi.

4.

(Herceg Esterházy Antal átirata Zala vármegyéhez, 1792.)

Excellentissimi, Illustrissimi, Reverendissimi, Spectabiles ac Magnifici, Perillustres item ac Generosi Domini, mihi colendissimi, Observandissimi!

Erga pretiosam Commendationem Inclytae huius Universitatis nobilem Iuvenem Dominum Alexandrum Kissfaludy in Regimine Equestri hungarico Serenissimi Archiducis, et Regni Palatini Cadetium ad nobilem Turmam Praetoream hungaricam adspirantem per me altissimo Loco praeferenter propositum, et velut requisitis pro Splendore nobilis huius Turmae Qualitatibus praeditum ex condigna refflexione illa, quod ex parte Inclyti hujus Comitatus nullum in hac Turma Praetorea existat Individuum, susceptum, fineque eo praememoratum Regimen ad Individui hujus quantocijus horsum disponendam Expeditionem jam inviatum esse, Inclytae huic Universitati pro officii mei ratione illico significandum esse duxi, multumque gratulor, quod occasionem habnerim, Commendationi Inclytae huius Universitatis pro Statu satisfaciendi. Qui in reliquo distincto cum cultu et peculiari aestimio persevero.

Inclytae huius Universitatis Viennae 19-a decembris 1792. — Servus Obligatissimus paratissimus

Antonius Princeps Esterhazy.

5.

(Báró Splényi Mihály — Kisfaludy Mihályhoz.)

Tellyes Bizodalommal való Nagy Jó Uram.

Folyó Hólnapnak 5dik napján hozám utasítót szíves Levelét kezemhez vettem. Királyi kadetok az Huszár Regementeknél nem találkoznak, hanem csak Regement kadetok, mellyeknek száma az én Regementemnél oly anyira nagy, hogy az Ur recomendált masodik Fia, ha leg jobb Viseletü vólna is, csak igen késün fogná Fütisztséghez juthatni, mert régebben szolgált érdemes kadetokat, 's jo Viseletű Altisztyeimet nem fognám általa praetereálni: A mellet a gyenge 16 Esztendűs Időt is nem de nem Tekéntetben kellene venni? Hogy azonban az Ur kedvének eleget tehessek, méltóztasson ötet ide küldeni mennél eléb, hogy ante 8vam Martii [: akkor várom ide az Obesteremet :] Bécset kétszer meg járhassa: Ha arra való, — Étéletem kinyilatkoztatásával azonnal vissza küldem, hogy Pénzel providealt 8va Martii ismét itt legyen. Sandornak el tökéllet kedve vagyon az Hadi Életre: Viselete, a mind

Regementemnél mutatta, job nem lehet, azért felette kár, hogy mostani Háboru Időben itt tölti Napjait: Én tehetetlen vagyok, hogy Regementemben visza vegyem: Az Ur azonban nem boldogíthatná ezen Fiát jobban, mintha szorgalmatos Igyekezete által őtet valamely Huszár Proprietariusnak recommendálná, hogy, nem Promotioval, hanem csak mind Unter Lieutenantot Regementyiben vinne — mellyek utan Uri Favoriban ajánlot tellyes Tisztelettel maradok

Bizodalommal való Nagy Jo Uramnak

alázatos szolgája

B. Spleny Mihály
Generalis.

Bécsben d. 11ma Februar 793.

de Vienne. A Monsieur Monsieur Michael de Kisfaludy à Tét pr. Raab.

6.

(Zala vármegye közgyűlési irataiból.)

1793. február 18. közgyűlés. 131. sz. 102. lap.

Százharminczegyedszer: Magyar Királi Test Örző Sereg Kapitánnya Eszterházy Antal Ő Herczegsége tudóséttya a Nemes Vármegyét, hogy azon méltó tekéntetből, mivel ezen Vármegye az itt Test Örző Sereg köszt egy Tagját sem számlálla, Nemes Kisfaludi Sándor Ur e Nemes Megye ajánlása azon Seregbe bé vétetett légyen különösen örülvén, hogy alkalmatossága esett a Nemes Vármegye kivánságát tellyesétteni.

Ő Herczegségének ezen kegyességét megh fogja Levele által köszönnyi a Nemes Vármegye.

1793. febr. 18. kgy. ad 131. sz.

Herczeg Eszterházy Antal Urnak Kisfaludy Sándornak Gárdába be vételéért köszönő Levél. Nagy Méltóságú Szentséges Romai Birodalombéli Herczeg, Kegyelmes Urunk! Herczegségednek Vármegyénk Kérésséhez járult kegyességét, és általunk a Magyar Királyi Test Örző Sereg közé ajánlt Nemes Kisfaludi Sándorhoz bizonyított kegyelmességét alázatossan köszönvén, tovább is kérjük, hogy ezután bé mutatandó törvényes kérelmeinket hathatós pártfogása által gyámolíttani méltoztasson. Kik azonban kegyelmességében ajánlván, tellyes Tisztelettel maradunk etc. Herczegségednek engedelmes alázatos szolgái. Zala vármegyei Karok és Rendek.

1800. június 17. kgy. 75. sz.

Inclyta Universitas! Domini mihi Singulariter Collendissimi observandissimi.

Dominum Alexandrum Kisfaludi, habita tam pervetustae Nobilis suae et benemeritae stirpis, quam et propriarum qualitatum Reflexione dum in Numerum Assessorum Inclytae Sedis Judiciariae praesentibus referrem, atque una Nobilem Juvenem Carolum Végh per Inclytam Universitatem mihi commendatum pro Munere neoresoluti Cancellistae denominarem, una perseverantibus Favoribus commendatus distincto Cum cultu sum Inclytae Universitatis obsequentissimus, obligatissimus servus Joannes Somogyi. Viennae die 27-a May 1800.

1800. június 17. kgy. 75. sz. 313. lap.

Septuagesimo-quinto: Sua Illustritas Dominus Joannes Somogyi de Medgyes Consiliarius Auliens ad Excelsam Cancellariam Regiam Hungarico Aulicam Referendarius et Comitatus hujus officii Supremi Comitis Administrator, Dominum Alexandrum Kiss-faludi in Tabulae Judiciariae Assessorem, Carolum vero Végh in Cancellistam vigore litterarum de dato 27-ae May 1800. emandatorum, denominat.

1809. április 17. kgy. 1. sz. 331. lap. (Megválasztattak.) A lovasságnak 4. Svadronyához . . . *Mayornak* Kisfaludy Sándor.

1825. dec. 19. kgy. 3253. sz. 129. lap. — Hertelendy György és Kisfaludy Sándor Urak képeinek lerajzoltatásáról. — Ezen alkalmatossággal a' Tekéntetes Karok, és Rendek . . . Valamint Tekéntetes Kisfaludi Kisfaludy Sándor Megyebéli Tábla Bíró Urnak is, a' ki mint Honni Koszorus Poeta több legjelessebb Magyar munkái által nem csak a' Hazai nyelvet elöl mozdította, hanem tündöklő lélekkel bölcs, és fényes gondolatokkal tellyes könyveiben Polgár Társait valamiut a' Királyhoz való Hívségre, úgy a' Haza szeretetére is buzdítani tudta, és ez által a' jót, és szépet édes Hazánknak jeles Hasznával terjesztette fáradhatatlan munkássága által a' Haza oltárára tett áldozatait tisztelvén, egyes akarattal elvégezték, hogy mind a' kettőnek képei, ha ámbár ők ezen megkülönböztetést a' Gyülekezetben minden móddal elhárítani igyekeztek is, finom rajzolatban lefestetvén, a' Nemes Vármegyének Palotájában felfüggesztessenek, valamint egy Példázatban a' Nemzeti Tudomány Intézet számára megküldessenek, és ezen Rajzolatnak megszerzését Méltóságos Zalabéri Horváth János királyi kamarás, és Tábla Bíró Ur magáravállolván, annak idejében a' felkelő nemes seregnek Cassájábul a' szükséges kölcségek kifizettetni rendeltettek.

7.

(Péteri Takáts József — Szegedy Rózához.)

Szegedi Kis Aszszonynak Takáts József
Boldogságot!

[Te! kinek elméjét ő — — —
— — — vissza tértem tsendes lakásomba]*)

Ime ez a' feleletem a' drága Kis Aszszonynak szíves kérdésére. Magyarul írtam, mert könnyebbségemre is, gyönyörűségemre is esik; nem pedig mintha ugyan erre akarnám erőltetni a' barátságos levelezést. Akár mellyik nyelven legyen szerentsém Nagyságod keze' írásához, mindenkor nagy meg tiszteltetísemnek fogom tartani.

Kisfaludi Baratomnak a' napokban vettem levelét Renningenből, a' Vürtembergi Hetzegségnek eggyik falujából, közel Stuttgardhoz. Többi között így ír: „Bétsben van e immár Szegedy Rózi esmét? Köszöntetem őtet, 's kérdeztetem tőle, hogy mi tévő lenne, ha egy valaki úgy epedne érette, mint Himfy az ő kedveséért? Szeretném meg tudni feleletjét."

Szegényke Barátom' állapotja alkalmasint le van rajzolva a' többi szép versei között a' következendőben:

„Márs a' kinek — — stb. 's meg meg tovább indulok."

Én az ifju Grófommal ezen hónapnak 20dika felé Keszthelynek veszem utamat; ott 8 napot mulatván, hozzá fogunk szokott utazásunkhoz, talán Erdély Országba. Sokért nem adnám az efféle tapasztalásimat. Hát édes Kis Aszszony, meddig mulat Felső Örsön? Ha tudnám, hova intézzem levelemet, utazásunk közben is bátorkodnám vele alkalmatlankodni. Fő Tisztelendő Prépost Urat alázatosan tisztelem. Nagyságod' kezeit tsókolván továbbra is ki kérem megbecsülhetetlen szívességét.

Bétsben, Augustus 1ő napján 1797.

*) A verset kiadta Takáts Sándor, Péteri Takáts József életrajza.

8.

(Péteri Takáts József — Szegedy Rózához.)

Drága Kis-Aszszony!

Eljártam a' reám bízott dologban. Szent Mihály' Napján megérkeztem. Téten, Sándornak ügyét olly buzgósággal fogtam-fel édes Attya előtt, a' mint barátságunk megkivánta és a' mint tsak kitelhetett tsekély erőmtől. Milyen foganattal? Elejentén sok ellenvetésekkel kellett küszködnöm, a' mint könnyen fel lehet érni; de végre, meglágyult az atyai szív. Mind tsak az maradt-fel nehézségnek, hogy mivel eddig sem járt Sándorunk az Attya' akarattyán: jövendőben-is alkalmatlankodni-fog sokféle erőszakos kéréseivel Testvérinek kárával. Ezt több okokkal igyekeztem meg-tzáfolni. Utóbb a' legditséretesebb kifejezésekkel magasztalta az Atya kedves első Fijának gyermekségét, iskolai esztendejit, katonáskodásának folyamattyát; ugy hogy számtalan öröm könyvek tsordultak-ki az örvendező Öregnek szemeiből: és minekutánna azon reménnyel biztattam őtet, hogy azon virágzásból a' legszebb gyümöltsöket lehet belőle várni, mihelyest a' természetével ellenkező katona-állapotból kiszabadúl Barátom, a' házasság ellen sem pattogott olly hevességgel. Igérte, hogy nem haragszik; de nem akar semmiképpen az öszvekelésbe keveredni. Később itt is alább hagyott, és röviden ez lett követségemnek resultatuma. Nem bánnya, ha Sándor haza jön Tétre, ha meg akar házasodni; de az anyai jusból reája eső résznél számot többre nem tarthat. A' Kis Aszszonyról igen hizelkedő vélekedéssel van; de azt még sem veheti szivére, hogy egy Férjfiú (az ő Fia) egy Aszszony' kegyelmére szorullyon tellyességgel, és szinte az ő jószágán lakjon. Ez adott osztán nékem alkalmatosságot, hogy a' Gyömörei jószágot elő hozzam. „Bár tsak, ugymond, előbb fedezte volna fel előttem a' Fiam szándékát! Igy nem adtam volna ki ujra Gyömörét árendába egész 6 esztendőre; de így Tötösy uram nehezen fog a' Contractustól el állani. Ha meg tenné szeretném. Vajha Szala Vármegyében telepedhetnének-meg. A' Sümeghi házat örömest helyre igazíttatom számokra. Még azt is megpróbálom, hogy az új Arendátor vegye által a' Bodorfai kissebb jószágot, és engedgye viszsza Gyömörőt, a' hol betsületes lakás lehetne. De alig ha reá áll, etc." — Azon említtésemre, hogy jó lenne a' Prépost Urral közölni a' dolgot, az osztálynak elővétele végett: „Az, ugy mond, mind addig lehetetlen, míg a' Fiam meg nem nyeri elbocsáttatását, míg haza nem jön. Ez amaz eszes Kis-Aszszony' akarattya-is, a' mint leveléből értettem. Ha véletlenül öszvejönnék a' Prépost Urral, ugy már szóba hoznám a' dolgot, mivel már azonkívől-is Árosi Úr' által meszszíről tett jelentést: de levél által mind illetlenség, mind oktalanság volna. Várjukmeg Fiam haza jövetelét, etc." — Ezen előadásomból alkalmasint kiveheti édes Kis-Aszszony, mitsoda szándékkal vagynak Téten. A' neheztelésnek nem leszsz helye, tsak semmit nem kell elejentén erőszakosan

kérni; se az esküvést siettetni: mig az osztály, a' lakásnak választása 's helyre igazíttatása jó szerivel (lassanként) hamar véghez nem mehet. Az Öreg Ur külömben igen rationabilis. Előttem egészben fel nyitotta szívét, és meg köszönte szives részvételemet Fija ügyében. Én egy szóval sem említettem, hogy a' Kis Aszszonynyal levelezésben vagyok, hanem tsak azt mondottam, hogy Sándor kért-meg Passauból írtt levelében ezen barátságos közbenjárásra. Ezt szükséges leszsz Barátomnak tudtára adni. Mindnyájan örömmel várják, de különösen ama' jó lélek, a' Trézsi Huga, a' ki ezerszer köszönti kedves Testvérjét. A' Mihály Öttse talán kevés napok mulva le teszi a' papi köntöst. — Én nem sokára Weszprémen Pesten által Bétsbe sietek. Mihelyest letelepedem, tudósíttásomat megküldeni el nem múlatom. Addig tsendes vidám lelket, és a' legmosolygóbb jövendőt! Igaz tisztelettel vagyok

Drága Kis Aszszonynak

alázatos szolgája 's baráttya

Pápán, Octóber 1sö napján, 1799.

Takáts József.

9.

(Gr. Festetics György — Szegedy Rózához.)

Tekéntetes Aszszony,

Különös szeretettel való drága nagy Jó Hugom Aszszony!

Jóllehet kérésemmel a' Tekéntetes Hugom Aszszony' Bizodalmával, 's Nagy Szivüségével viszsza élni látzatnék, mivel mindazonáltal én itt' azon környülállásokba vagyok helyeztetve, hogy gyakorta a Musika Oskolámban több Nagy Vendégek fordulnak meg, a' kiket némelly Magyar Énekekkel és Musikával örömest mulattatni kivánnék, azonban szégyenemre meg kellettik vallani, hogy éppen ez az egy tárgy, melly a Musika Oskolámban leg-inkább hibázik. Bátorkodom Tekéntetes Hugom Aszszonyhoz az eránt folyamodni, hogy mivel Hazánk' és Nemzetünk' diszére törekedő Nagy Talentomu Férje Tekéntetes Hugom Aszszonynak némelly Hazai Darabokat, 's azok között az Insurrectióra egy Nemzeti Marsot készített, mellyhez talán valamelly Ének is tartoznék, azt, és ha még valamellyes Magyar Musikára készült Énekei és egyébb darabjai volnának, Tekéntetes Hugom Aszszony azokat is Musika Oskolámnak nagyobb diszére méltóztasson meg engedni, hogy le irattathassam. Melly végre Stärk Péter Musika Oskola Professorát bátorkodom Tekéntetes Hugom Asszonyhoz ezen kérésemmel el küldeni.

Ki egyébbaránt Grátiájába ajánlott, Tisztelettel maradok Tekéntetes Hugom Aszszonynak

Keszthelyen October 19lkén 1809

alázatos atyafi szolgája

Groff Festetits György s. k.

JEGYZETEK.

Kisfaludy Sándor családfája.

I. A Szarvaskendi Sibrik-család.

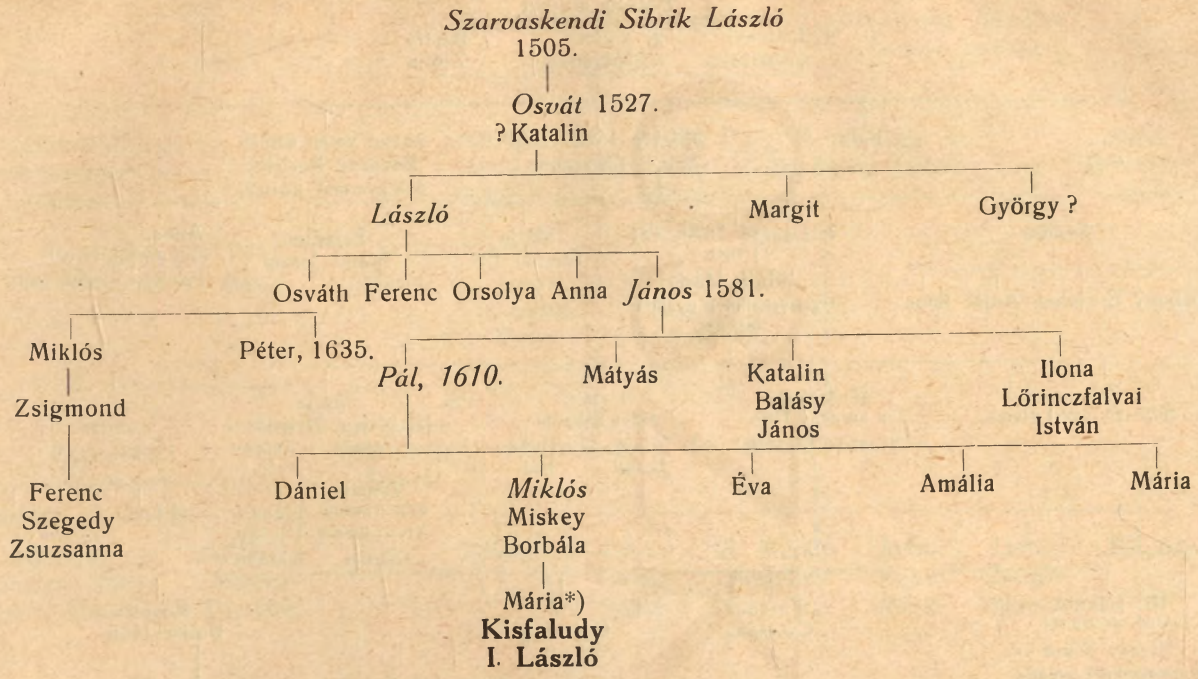

*) Egyik perirat szerint (Győr vm. levélt.) „— — — Mariam Sibrik Kisfaludyanam *et patris et matris unicam heredem* aliisque in omnibus succedere debuisse . . .“

Kisfaludy Sándor családfája a XVI. század óta.

II. A Kisfaludy-család I. tábla.

(Győr vm. levélt. eredeti okiratból összeállítva.)

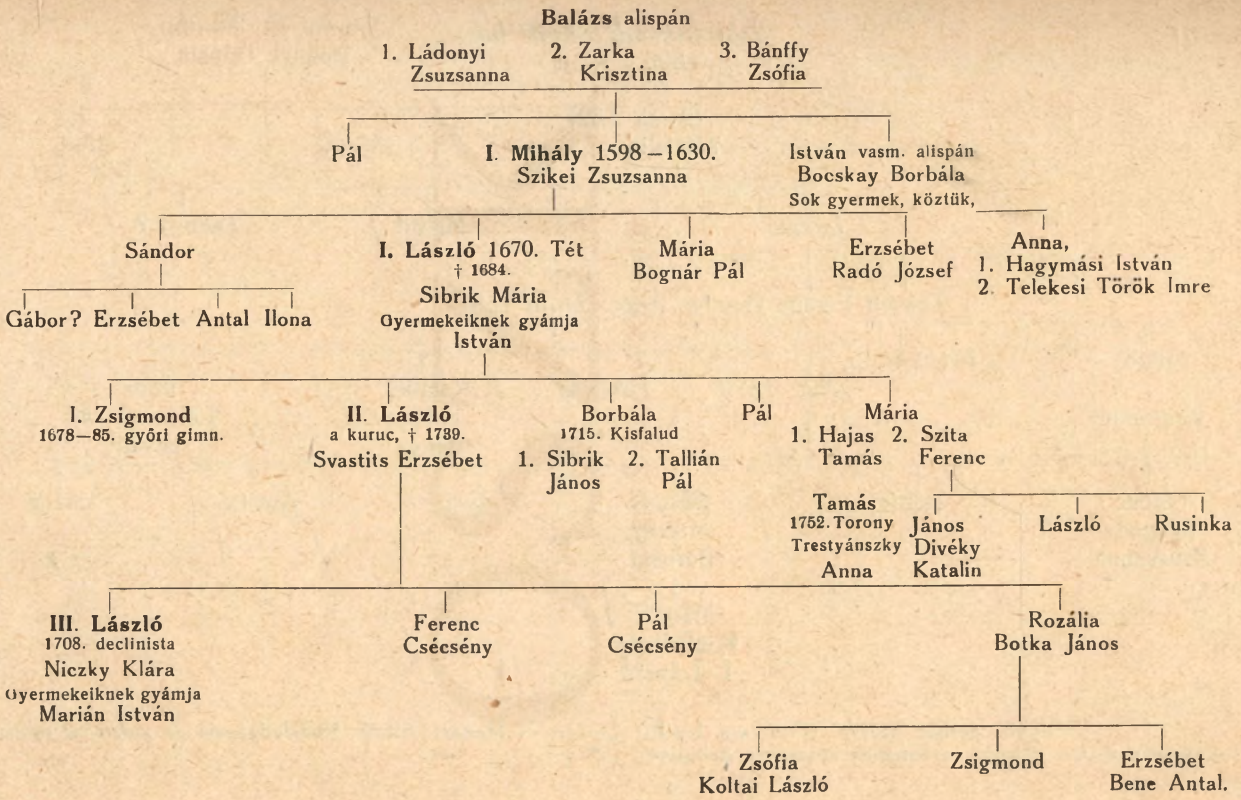

Kisfaludy Sándor családfája.

III. A Kisfaludy-család II. tábla.

(Kisfaludy Sándor jegyzeteiből.)

Kisfaludy Sándor családfája.

IV. A Szegedy-család.

(Nagy Iván szerint.)

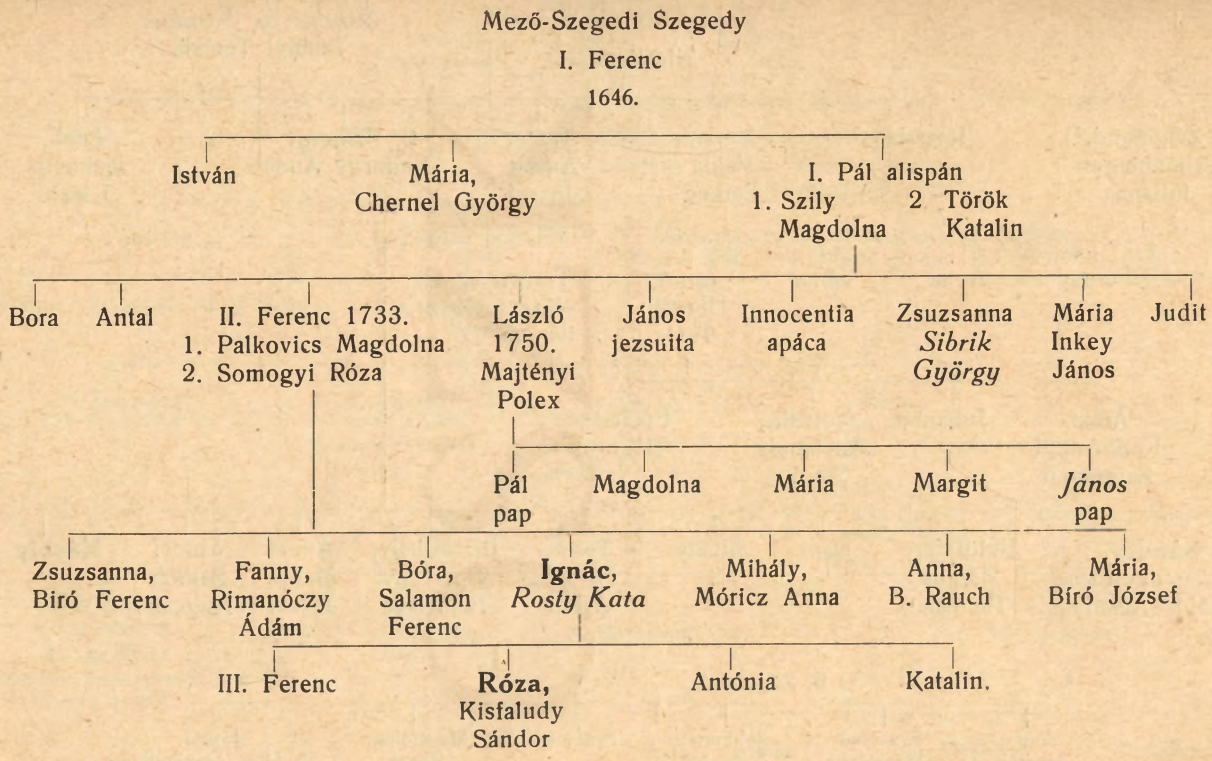

Kisfaludy Sándor eddig ismeretes levelei.

1. Ahol a dátum után csak lapszám van, ez Kisfaludy S. Minden Munkáinak (Angyal Dávid kiad.) VIII. kötetére vonatkozik. — 2. Rövidítések: AÉ. = Akadémiai Értesítő; PhK. = Egyetemes Philologiai Közlöny; IK. = Irodalomtört. Közlemények; DSz. = Debreczeni Szemle; VU. = Vasárnapi Ujság; Pt. = Pásztortűz; KLev. = Kazinczy levelezése, (Váczy kiad.); J. = jelen kötetben.

Akadémiához. **1831.** III. 22. AÉ. 1911. 449. — V. 14. u. o. — XI. 20. 493.

Adler Józsefhez. **1835.** VI. 14. PhK. 1907. 446.

Amade Ferenc grófhoz. **1812.** VIII. 25. 277.

Ballus Pálhoz. **1831.?** 499.

Baloghhoz. **1796.** XII. 5. 95.

Batsányi Jánoshoz. **1796.** XII. 18. 102. — **1800.** VII. 24. 136. — **1808.** VIII. 6. 150.

Batthyány Fülöp herceghez. **1844.** II. 25. 611.

Beckers József grófhoz. **1809.** II. 11. IK. 1910. 224. — II. 26. u. o. 225. — **1811.** III. 24. J. 200. — VII. 6. J. 257.

Bezerédj Györgyhöz. **1832.** X. 12. IK. 1905. 471. — XI. 22. u. o. 473. — XII. 7. u. o. 474. — XII. 12. u. o. 478. — **1833.** I. 21. u. o. — II. 4. u. o. 480. — ?**1841.** XII. 1. J. 523.

Csapó Dánielhez? **1825.** VII. 23. 425.

Dessewffy József grófhoz. **1817.** 324. — **1826.** III. 7. 429.

Döbrentei Gáborhoz. **1832.** V. 31. PhK. 1907. 447. és J. 493. — **1833.** IV. 20. 511. — **1835.** VIII. 5. 547. — IX. 22. 522. — **1844.** I. 23. 608. — II. 13. 610.

Dukai Takáts Juditthoz. **1815.** IX. 279.

Farkas Gáborhoz. **1831.** IX. 29. J. 473. — XI. 13. u. o. 475.

*Farkas Gáborné*hoz l. Kisfaludy Terézt.

Fáy Andráshoz. **1832.** IV. 19. J. 490. — **1833.** V. 25. u. o. 494. — **1834.** IK. 1909. 243. — **1836.** VIII. 8. J. 510. — **1838.** II. 6. u. o. 511. — VII. 3. u. o. 513. — XI. 1. u. o. 514. — **1839.** II. 22. u. o. — XII. 28. u. o. 517. — **1842.** VI. 21. u. o. 525. — **1843.** III. 9. u. o. 536. — XII. 12. 605. — **1844.** VI. 20. IK. 1896. 344.

Fáy István grófhoz. **1843.** IV. 10. 601.

Festetics László grófhoz. **1837.** IV. 10. 556.

Fodor Lajoshoz. **1842.** XII. J. 532.

Fülöp Józsefhez. **1830.** VIII. 13. 457.

Gaál Györgyhöz. **1820.** XI. 6. 384. — **1821.** I. 27. 394. — II. 23. 401. — III. 19. 404.

Guzmics Izidorhoz. **1830.** VIII. 15. 459.

Heckenast Gusztávhoz. **1835.** XI. 12. PhK. 1907. 447. — **1837.** VI. 20. 562. — VIII. 24. IK. 1930. 460. — IX. 25. u. o. 220. — XI. 2. u. o. 221. — **1842.**? u. o. 461.

Helmeczi Mihályhoz. **1813.** VIII. 8. 279.

Horváth Endréhez l. Pázmándit.

Horváth Istvánhoz. **1820.** III. 15. 369. — VI. 14. 533. és Vass B., Horváth István életrajza. 1895. 468. l. — **1835.** II. 24. 543.

Ismeretlenekhez. **1806.** VI. 16. Csurgói reálgimn. ért. 1929. 13. l. — **1843.** XII. 10. 605. — **1844.** I. 23. AÉ. 1910. 142.

József nádorhoz. **1816.** IV. 25. IK. 1896. 206.

Juranics Lászlóhoz. **1837.** VII. 1. AÉ. 1911. 454.

Kazinczy Ferenchez. **1808.** VII. 27. 148. és KLev. VI. 13. — IX. 14. 153. és u. o. VI. 83. — **1821.** IX. 5. 411. és u. o. XVII. 548. — **1830.** XII. 16. 477. és u. o. XXI. 427.

Károlyi Antal grófhoz. **1791.** II. 15. VU. 1902. 52. sz.

Kisfaludy Annához. ——— VU. 1905. 22. sz. — **1833.** XI. 3. J. 497. — XI. 11. u. o. 499. — XI. 14. DSz. 1912. 34. sz. — XI. 19. J. 501. — ? u. o. 503. — **1842.** VIII. 7. u. o. 527.

Kisfaludy Boldizsárhoz. **1793.** IV. 28. 92.

Kisfaludy Jánoshoz. **1825.** VII. 30. 426. — VIII. 8. 427. — **1827.** III. 29. 438. — **1830.** II. 3. 442. — II. 15. 445. — II. 19. 446. — III. 2. 449. — V. 3. 453. — V. 30. 454. — IX. 1. 462. — XI. 5. 465. — XI. 23. 469. — XII. 1. 471. — **1831.** I. 10. 479. — IV. 22. 490. — XII. 8. 496. — ? J. 478. — **1832.** III. 30. 501. — VIII. 14. 502. — **1833.** II. 7. 504. — III. 4. 507. — III. 7. 510. — XII. 30. 536. — **1834.** I. 11. 540. — III. 21. 542. — **1835.** III. 19. 544. — XI. 10. 552. — **1836.** XI. 29. 553. — **1838.** XII. elején*) 566. — **1839.** I. 14. 572. — IV. 13. 573. — XI. 18. 576. — XI. 30. 579. — XII. 5. 581.

Kisfaludy Károlyhoz. **1825.** VI. 28. 424. (töredék) és J. 468. (teljes).

Kisfaludy Mihályhoz. **1787.** 91. — **1809.** X. 29. 246. — **1810.** IV. 6. 276. — **1816.** IX. 11. 309. — IX. 16. 316. — **1818.?** 355. — **1819.** XI. 16. 362.

Ifj. Kisfaludy Mihályhoz. **1825.** III. 25. 423.

Kisfaludy Mihályhéhoz. **1785.** VII. 23. 665.

Kisfaludy Sándorhoz. Tomor Miklós álnéven önmagához írt levél. **1842.?** AÉ. 1912. 100.

Kisfaludy Sándorhéhoz. **1809.** III. 19. 159. — III. 23. 160. — IV. 27. 162. — V. 4. 163. — V. 12. 165. — V. 17. 166. — V. 21. 169. — V. 26. 171. — V. 26. 174. — V. 28. 174. — V. 31. 175. — VI. 9. 178. — VI. 9. 181. — VI. 21. 182. — VI. 26. 184. — VI. 27. 187. — VII. 1. 189. — VII. 1. 191. — VII. 4. 193. — VII. 6. 196. — VII. 8. 199. — VII. 12. 201. — VII. 13. 208. — VII. 14. 208. — VII. 14. 208. — VII. 18. PhK. 1908. 156. és IK. 1924. 39. — VIII. 2. 209. — VIII. 5. 210. — VIII. 26. 212. — III. 30. 213. — IX. 1. 216. — IX. 2. 218. — IX. 7. 220. — IX. 15. 223. — IX. 19. 226. — IX. 21. 229. — X. 4. 229. — X. 8. 231. — X. 11. 234. — X. 12. 236. — X. 16. 238. — X. 18. 239. — X. 28. 241. — X. 29. 244. — X. 30. 247. — X. 31. 249. — XI. 20. 251. — XI. 24. 253. — XII. 7. 254. — **1810.** II. 28. 255. —

*) V. ö. IK. 1896. 208. l.

III. 8. 257. — III. 14. 260. — III. 20. 262. — III. 24. 267. — III. 31. 270. — IV. 4. 272.

Kisfaludy Terézhez. **1818.** IV. 22. J. 451.

Kopácsy Józsefhez. **1839.** I. (?) J. 520. — **1842.** IX. u. o. 528.

Kossuth Lajoshoz. **1844.** V. 20. 638.

Kunoss Endréhez. **1838.** VI. 27. 571.

Majláth János grófhoz. **1820.** VIII. 28. 370. — X. 3. 381. — 1823. XI. 28. J. 454. — XII. 14. u. o. 463.

Mayer (Mayr) Józsefnéhoz l. Kisfaludy Annát.

Nagy Józsefhez. **1806.** IX. 7. 144.

Nyáry Pálhoz. **1840.** ? 591.

Oszterhueber Györgyhöz. **1835.** IV. 10. J. 503. — X. 5. u. o. 504. — **1839.** IV. 10. u. o. 516. — **1840.** II. 6. u. o. 522. — **1843.** IX. 19. u. o. 537.

Pápay Miklóshoz. **1827.** VI. 12. IK. 1927. 272. l.

Pápay Sámuelhez. **1821.** X. 5. IK. 1900. 202. és J. 453.

Pázmándi Horváth Endréhez. **1833.** I. 8. AÉ. 1911. 452.

Péteri Takáts Józsefhez. **1797.** VII. 7. 117. — **1798.** XII. 20. 132. — **1800.** VI. 28. 133. — **1803.** V. 10. (töredék) IK. 1928. 266. — X. 4. (töredék) u. o. 268. — **1805.** VIII. 4. 142.

Regulihoz. **1827.** XII. 10. 439.

Ruszek Józsefhez. **1816.** IV. 17. 280. — VI. 3. 292. — **1817.** I. 25. 341.

Sághy Ferenchez. **1809.** II. 26. IK. 1927. 92. — X. 26. u. o. — X. 27. u. o. 93. — X. 29. u. o. — **1837.** III. 2. 554.

Sári inspektorhoz. **1801.** IX. 12. 661.

Skublics Imréhez l. Naplóját. MM. VI.

Sümegi Kaszinóhoz. **1842.** II. 10. 599.

Szegedi Jánoshoz. **1800.** VIII. 26. — **1802.** VI. 11. — VII. 21. (Vas vármegye levéltára, Szegedy-cs. 52. cs.) *)

Szegedy Rózához l. Kisfaludy Sándornét.

Takáts Józsefhez l. Péteri Takáts Józsefet.

Teleky József grófhoz. **1832.** nyarán AÉ. 1911. 451. — **1835.** VII. 29. 546.

Teleky László grófhoz. **1820.** 364.

Ujfalvi Sándorhoz. **1831.** IX. 25. Pt. 1926. 596. — **1832.** VIII. 1. u. o.

Ujfalvi Sándornéhoz. **1831.** XII. 25. Pt. 1926. 598.

Ügyvédjéhez. **1807.** XI. 2. — XI. 22.*)

Veszprémi püspök praefectusához. **1840.** VII. 17. 584.

Virág Benedekhez. **1812.** XI. 21. AÉ. 1911. 622. — **1813.** VIII. 8. u. o. 623. — X. 17. u. o. 624.

Vizkelety Zsigmondhoz. **1797.** V. 5. 106. — V. 23. 109. — VI. 29. 112. — VIII. 12. 124. — XI. 30. 128.

Zala vármegye alispánjaihoz. **1831.** VIII. 19. 491. — **1836.** III. 10. 7. 505. — III. 31. u. o. 506.

*) L. az Előszót.

[Freyműthige] Geschichte der Insurrection des Adels von Ungarn im Jahre 1809 und 1810.

Erste Periode 67—140. l. — Zweyte Periode 142—199. l. — Dritte Periode 203—256. l. — Anhang 260—326. l.

A SZÖVEGET Kisfaludy Sándornak az Országos Levéltárban őrzött eredeti kézirata szerint betűhiven közöljük, mert a Bécsbe terjesztett tisztázattal szemben *ez* költőnk fogalmazása. A Levéltárba a nádor irattárával került. — A [szögletes] zárójelbe tett részeket a nádor a fogalmazványból kihúzta. Törölte elsősorban a személyét dicsérő sorokat (pl. — a mi lapszámozásunk szerint — 81. l.) vagy csak jelzőket is (89. l.) Kisfaludynak szubjektivebb megjegyzéseit (86. l.) és az »on dit«-kat, a nem szigorúan történelmi részeket (pl. 99. l.). Az ezek helyébe a nádor által (nem mindig) pótolt részeket a lap alján adjuk. (Pl. 116—117. l.) — A lapszélekre nyomtatott tájékoztató dátumok az eredeti kéziratban is így vannak, a kövérebb betűkkel szedett számok az eredeti lapszámozást mutatják; ez utóbbi a történet minden részénél (periódusánál) elülről kezdődik. — Az *Anhangban* (a 260. l.-tól kezdve) a keresztneveket természetesen nem a nádor, hanem az iratokból Bekkers gróf pótolta. (L. Beckers febr. 2-án kelt levelének alább közölt részletét.)

FORRÁSAIT Kisfaludy csak részben közli. (74. l.) Részletesen fölhasználta gr. Beckers Józsefnek, a főhadsegédnek (közvetetlen előljárójának) kéziratban maradt, most a Magyar Nemzeti Múzeum Orsz. Széchenyi Könyvtárában őrzött munkáját: *Beytrag zur Geschichte der Insurrection 1809. und 1810.*, amelyet Beckers az övével párhuzamosan irogatott össze a fölkelt hadsereg irattárából (ezredek és zászlóaljak jelentéseiből, hivatalos parancsokból, rendeletekből) és elkészültük rendjében, részenkint bocsátott Kisfaludy rendelkezésére, a szükséghez képest az eredeti jelentésekkel, rendeletekkel stb., illetőleg másolataival együtt. Beckers a maga adalékait nem a nyilvánosságnak szánta; a maga kedvtelésére és emlékezéséül irogatta össze, nem kellett — mint Kisfaludynak — felsőbb körökre tekintettel lennie; viszont épen ezért ismételten figyelmeztette költőnket, hogy a személyi vonatkozásokat, mások érzékenységét a legtávolabbról is érintő mozzanatokat hagyja el, vagy — ha okvetetlenül rá kell térnie — csak nevek említése nélkül mondja el. — Hogy Beckers mennyiben volt forrása Kisfaludynak, annak részletezésére itt nem térhetünk ki, mert ez maga külön tanulmány föladata marad. — Fölhasználhatta végül Kisfaludy azt a hivatalos eseménynaplót, *Napkönyvet* is, amelynek rendszeres vezetése szolgálati kötelezettségeinek egyik legfontosabbika volt. Ez eddig nem került elő.

A MUNKA IDEJÉT, amelyben Kisfaludy a fölkelés történetét írta, részben a kisérő levelekből, részben Beckers leveleiből ismerjük.

Tudjuk (MM VIII. 273.), hogy 1810. április 2-án, még mikor Kisfaludy nála volt, kapta a nádor a császár kéziratát *(Handbillet)*, amelylyel az insurrectio történetének megiratását kívánta. József nádor a munkát költőnkre bízta, aki Sümegre térve, gazdasága rendbehozatala miatt 1810. június második feléig csak az anyagot gyűjtötte, ekkor fogott a feldolgozáshoz. Szeptember 27-én küldi meg az első részt Beckersnek s október 22-én terjeszti föl a nádor a királyhoz. Érdekes, hogy Beckers a költőnek csak másnap, 23-án köszöni meg a rész beküldését: »Ich habe die eingesandte 1-le Periode der Geschichte mit innigem Vergnügen gelesen. Dieselbe ist der Wahrheit getreu, und mit einer anziehenden Herzlichkeit geschrieben. Das Ganze macht Ihnen viel Ehre.« — A második részt 1811. március 24-én, a harmadikat július 16-án küldi el. A függelékről biztosat nem tudunk. Az egyes ezredek történetéről Beckers leveleiből állapíthatjuk meg, hogy azok az első »periodus« befejezte után, 1811. február 2-án kerültek a főhadsegédhez; az egyesek hőstetteinek leírását később kibővíthette és kitűntetéseikkel kiegészíthette. — József nádor Beckers útján ismételten közölte Kisfaludyval, hogy ne fáradjon a tisztába írás, másolás munkájával, végeztesse ezt mással, ő szívesen fedezi hivatalos pénzen a másolás költségét: költőnk mindvégig a maga kezeirásával terjesztette föl munkáját. Föltehető, hogy az anyaggyűjtés, tervezés, kidolgozás és leírás több mint egy esztendei minden idejét igénybevették; de ez mutatja kedvét és becsvágyát is, amellyel e munkáján dolgozott.

MAGYARÚL ÉS NÉMETÚL tervezte a munkát (MM. VIII. 274. l.). Valószínű, hogy jegyzeteit magyarúl készítgette, de a fogalmazás német, és pedig *csak* német volt. Beckers egy »compendiumot« kért a császár számára, annak készült az így is nagyon terjedelmes munka, és pedig abban a tudatban, hogy idővel kedve szerint, valóban »freymüthig«, magyarúl és részletesen újból meg fogja írni az egészet. Ez a magyar nyelvű történet azonban sohasem készült el. Még a harmadik rész beküldésekor is azt írja Beckersnek (jelen kötet, 257. l.) »So hätte ich nun meine deutsche Geschichte geendet... Nun will ich nach Musse zuerst Marginalien zu meiner Geschichte freymüthig schreiben; dann aber mich an die grosse Ungarische Insurrections Geschichte für die National Bibliothek machen.« Azonban röviddel a munka befejezése után, amelyért legfelsőbb helyről dicséretet, talán kitűntetést is várt, kedvét szegte a király elhatározása, hogy a munkát titkos levéltárába helyeztette, sőt lehetőségét is elvette a tilalom, hogy a történetet még most senkivel sem szabad közölnie. (Ez volt egyébként tervezett munkájának végzete élete fogytáig, sőt azontúl is. Élete végén, 1844. májusában az ugyanerről a tárgyról Kossuth Lajoshoz írt *Nyílt levelének* közlését a cenzúra akadályozta meg; Angyal Dávid még 1893-ban sem adta ki tapintatosságból a fölkelés történetét.) — A M. Tud. Akadémia megalakulása után, mikor a Tudós Társaság először kezdi tagjainak életrajzáról és munkáikról az adatok összegyűjtését, 1833. április 20-án, Döbrenteinek írt levelében (MM. VIII. 511.) van ismét először nyoma, hogy költőnk az insurrectio történetével foglalkozik: »Irom az 1809-diki Magyar Nemes Fölkelő Seregnek, és az ak-

kori Magyar országba jutott, háborúnak oklevelekkel bizonyított történetét, mellyben magam is egy személyt játszottam. Ez olly munka, *melly csak idővel bocsáttathatik közre.*« — Valójában ekkor sem írta (legalább semmi nyoma sem maradt s későbbi levelei is az ellenkezőjét igazolják) — de már megint kedve lett írni. Hogy szándéka komoly volt, azt (Angyaltól 1834-re tett, de mert *boldogult* Ferenc királyról beszél, legkorábban 1835 végén kelt) végrendeletének fogalmazványa is tanusítja: »Az 1809-iki magyar »Insurrectionak Története«. Ezen munka eredeti oklevelekkel támogatva a Nádor herczeg kivánságára boldogult Ferencz király számára németül irattatott; de a benne levő szabadelműség miatt egy kegyes fejedelmi szóra sem méltat(tat)ott. Ezt, ha életem ura engedni fogja, magyarul még bővebben kivánom megírni.« Ettől fogva, talán mivel I. Ferenc királyunk már nincs az élők sorában, megújra fölmerül benne a munka megírásának gondolata. De talán azért is, mert egyéb témáiból végképen kifogyott s az öregedő költő kéziratban maradt régi munkáinak értékesítésére kezdett szorúlni. 1838 végén emlékirattal fordul az öreg nádorhoz — a memorandumot János öccse, aki immár több mint két évtizede szolgál a nádor mellett — juttatja el szerette egykori gazdájához. Ebben arra kéri a nádort, hogy fiát István kir. herceget küldje az országba utazni, hogy mindenütt megösmerjék, azután neveztesse ki »helytartójának« (locumtenens) s végül emlékezetébe hozza az insurrectiot. »Da ich durch die höchste Gnade mich an der Seite Eurer k. k. Hoheit, an der Quelle der Geschehenen befand, und von jeher von vielen Theilnehmenden aufgefordert wurde, die Geschichte dieser Insurrection zu liefern, so wünschte ich sie ungarisch zu schreiben und drukken lassen.« (MM. VIII. 567. l.) A nádor, akitől talán a kinyomatás költségeit is remélte, a memorandumra nem felelt, legfölebb, ha János útján tudomásul vette. Költőnket azonban a gondolat többé nem hagyta nyugodni. Kiadójával 1835-ben kötött szerződésének 5. pontja szerint minden ezután irandó munkájának is Heckenastot illeti a tulajdonjoga, »wenn er das nämliche Honorarium dafür bezahlen wird, was ein anderer dargebothen hat«. (MM. VIII. 697. l.) Erre a pontra alapítja munkája kiadása érdekében egy jámbor turpisságát. *Tomor Miklós* álnévvel önmagához levelet ír (sajátkezű fogalmazványa a M. T. Akadémia kézirattárában van, v. ö. Akad. Ért. 1912. 101. l.). Ez a bizonyos Tomor Miklós egy könyvárús nevében kérdést intéz hozzá, igaz-e, hogy több munkája, nevezetesen a Hattyudal, a Bánk, Az elmés özvegy, egy jó kötet vegyes költemény és »az utólsó nemesi fegyverre kelésnek documentáltt Históriája« kéziratban készen van, illetőleg a költő azoknak »megírásával foglalkozik«. Kérdi, hajlandó-e ezekről szerződést kötni (»egy év leforgásáig általadgya az 1809-diki Insurrectiónak történeteit«); ez esetben Tomor »a' fellyebb példának említett 4000 p ft summát... meg merné ajánlani«. (U. o. 106. l.) — Ez az egész fictio csak arra volt jó, hogy az állítólagos Tomor Miklós levelére támaszkodva s annak másolatát mellékelve (»Ich habe ihn selbst ganz abgeschrieben... das Original muss ich auf alle Fälle behalten«) most már régebbi szerződésük alapján Heckenastnak írhas-

son. (Levelét kiadtam IK. 1930. 461. l.) Tomor mellékelt levele alapján fölhívja, nyilatkozzék, hogy kiadja-e többi kéziratával együtt, mert csak együtt eladók, az insurrectió történetét, mert ugyanezért az árért őt (Heckenastot) illeti a kiadás joga. De hozzáteszi, hogy épen itt járt nála Csányi is, a zalai ellenzék egyik vezére, s az illyr mozgalmak és azokkal kapcsolatos orosz veszedelem miatt egy új nemesi fölkelés lehetőségéről beszélt: Csányi szerint erre való tekintettel költőnk történeti munkáját az országgyűlés fogja megvásárolni. Lehet — úgymond —, hogy már Tomor mögött is a fölkelésben még részt vett főrendek állanak, de inkább egy könyvkiadó. (Ez jobb csalétek Heckenastnak.) »Bis zum 9-ten August muss ich einer oder anderseits gesichert seyn — fejezi be levelét. — Beym Landtage wird es gar keinen Anstand finden: weil Fürst Batthyányi und Graf Franz Zichy, welche bey der Insurrection die Commandeur-Kreuze des Leopolds-Ordens erhielten, *die Summe selbst gerne hergeben würden.*« — Legalább így álmodta ezt szegény Kisfaludy Sándor, hogy azután még egy keserves csalódásra ébredjen. Heckenast nem állt kötélnek — a negyvenes évek elején, Vörösmarty és Jósika virágéveiben, Kisfaludy Sándor már nem volt számára üzlet — s élete utolsó esztendejében a költő csakugyan Batthyányi Fülöp herceghez fordult, nem is levéllel, hanem egy hosszú emlékirattal. (MM. VIII. 611. l.) A memorandumnak közvetetlen előzménye Kossuthnak egyik vezércikkében (Pesti Hirlap, 1843. aug. 3.) odavetett mondata, hogy »... a győri szégyennapot nem egyedűl a' kovátlan puskák, nem egyedűl a készületlenség 's a' fegyvergyakorlat elhanyaglása, hanem az erőtlen asszonyt is hős óriássá magasztalható lelkesedés' hiánya okozá.« Ez Kisfaludynak sok volt. Felelt rá, — de válaszát a cenzúra, mint már fönt említettem is, törölte. Evvel még egyszer aktuális lett nagy munkájának kiadatása. Most végképpen eltökélte, hogy »az 1809-ki insurrectiónak történeteit, tetteit, diplomaticai okleveleekkel ... stb. tanusítva *megírom*.« Ezt 1844. február 25-én írja s ez a legvilágosabb bizonyítéka, hogy magyarúl eddig sem és sohasem írta meg a fölkelés történetét, mindig csak *akarta*. A hercegnek különböző ajánlatokat tesz: vegye meg a munkát részenként esedékes 1000—1000, összesen 4000 forintért, olyként, hogy (Ferenc már nem él) azt csak a nádor halála után nyomassa ki. Ez a pénz is csak azért kell neki, mert munkája írása közben gazdaságát el kellene hanyagolnia. Vagy: vegye meg a herceg a költő somlai szőllejét 10.000 frtért, ebből kétszer 2000 frtot fizessen le, a többiről adjon kötelezvényt. Engedje meg, hogy mégis két évig, mig munkáját írja, ott lakhassék, addig a kötelezvény után ne fizessen kamatot: s az árban a szőllőn és abban levő kastélyon kivül a munka ára is bennefoglaltatnék ... (MM. VIII. 622. és 626. l.) Kisfaludy mindent megpróbált, hogy munkája megjelenését biztosítsa — minden hiába volt. A herceg, úgy látszik, maga is loyális okokból, visszautasította az ajánlatot. Kisfaludy erre ingerült levélben a harceget hazafiatlansággal, elnémetesedéssel vádolta (a levél nincs meg), de vádjait Sényi Gábor bonorum director tapintatosan elhárítja. (L. jelen kötetünkben 571. l. és ennek jegyzeteit.)

A KÉZIRATNAK a költő halála után hosszú ideig híre veszett; helyesebben: valószínűleg József kir. herceg alcsuthi levéltárában őrizték s onnan került, az insurrectiora vonatkozó több láda irattal, az Orsz. Levéltárba. Jókai Mór Kisfaludy művét még József kir. herceg, a nádor fia révén ismerte: Császár Elemér föltevése szerint csak így magyarázható (*Jókai és Győr.* Győri Szemle 1930. 1. l.), hogy az insurrectióról való fölfogása, részleteiben is, egyezik Kisfaludyéval. Az ezred- és zászlóalj-jelentéseket R. Kiss István szerint először Bodnár István használta föl. (*A győri csata.* Hadtört. Közlem. X. évf.) Kisfaludy munkájának adatait Beckersével együtt, tudományosan először R. Kiss István értékesítette, akinek — mikor az utolsó nemesi fölkelés centenáriumán annak történetét megírta (*Az utolsó nemesi fölkelés.* Több vármegye megbízásából. Budapest, 1909. két kötet) »több idei kutatás után« az Országos Levéltár bocsátotta rendelkezésére »Kisfaludy Sándor elveszettnek hitt munkáját«.

BECKERS LEVELEIBŐL — 28 van a KTL-ban, mi csak az első négyet adtuk ki — néhány a fölkelés történetével kapcsolatos részletet közlünk itt.

1810. június 17. Seine Majestät wissen, dass *Sie* die Geschichte der Insurrection verfassen, und allerhöchstdieselben haben dieselbe bereits verlangt. — Geben Sie mir öfters Nachricht von den Fortschritten dieser Arbeit, deren Beschleunigung, wegen der Dringlichkeit der Einsendung derselben an Se. Majestät, ich Ihnen bestens empfehle.

1810. augusztus 61. Ich werde Ihnen die einzelnen Geschichten der Regimenter zuschicken, sobald ich dieselben zu meinen Beyträgen entbehren kann. — Ich ersuchte Sie, nicht jede meiner Notizen zu benutzen, da es sich von selbst versteht, dass man die Wahrheit sagen kann, ohne dieserwegen irgend Jemand zu compromittiren, oder zu schaden; besonders, wenn man nicht angeklagt wird, und es ist noch keine der vielen Brochuren erschienen, welche die Insurrection an irgend etwas beschuldigt hätte.

1810. december 2. Bei dem Begräbniss des FM. Allwintzi habe ich Ihren Bruder bei dem Palatinal-Regiment gesehen. Er ist gesund und man ist mit ihm sehr zufrieden.

1811. február 2. Dero Herr Bruder in Veszprém hat mir Ihr Schreiben unterm 14. Januar d. I. samt der Geschichte der einzelnen Regimenter der Insurrection selbst übergeben. — Se. Kais. Hoheit haben die Geschichte der einzelnen Regimenter mit Wohlgefallen aufgenommen, und ich bin eben beschäftigt die Taufnamen, die ich alle gefunden, einzuschalten, und die Thaten, welche zu den Medaillonsgesuchen beschrieben sind, dieser Geschichte beizufügen.

1811. július 25. Die dritte und letzte Periode der Geschichte wird ehesten Tagen an Se. Majestät abgesandt werden. Das Lob

S. K. Hoheit ist darin ausgeblieben. Der Aufenthalt des 4-teen Armeecorps zu jener Zeit wurde beygefügt, und die Abschiedsbefehle sind in die cronologische Ordnung versetzt wurden. Die Geschichte der Insurrections Truppen in Galizien ist ausgeblieben, weil viele Stellen davon früher verkommen, auch wurden die Belohnungen nicht beygesetzt, da der Vorschlag hierzu noch nicht erledigt ist.

1811. november 7. Der Buchhändler Hartleben in Pest verkündigt in der Brochure, unter dem Titel: *Kriegsgemälde,* wovon 7 Hefte in Umlauf sind, die tapferen Thaten der Insurgenten. Überdies hat er in 2 Abbildungen die That des Franz Kolozsváry bey Néma, und die Vertheidigung des Ghylányi durch Taba György und Sólyom János dargestellt. Eben jetzt wurden mir diese Blätter zugeschickt, und ich stelle dem Hartleben schriftlich aus, dass er den Kolozsváry bey dem Szalader, anstatt bey dem Simegher Cavall. Regt. angegeben habe. — Ferner mache ich ihm bekannt, dass bey 10 oder 12 Insurgenten zur Rettung des Ghylányi beygetragen haben, und wenn ich nicht irre, so sind in diesem Kampf 2 Brüder todt geblieben; es wäre daher schicklich, ihre Namen in der Beschreibung auszugeben... Vermög früherer allerhöchsten Resolution sollte ich am 5 t. d. M. aufhören General Adjutant zu seyn, und zu irgend einem Regiment als Supernumerair Oberst übersetzet werden; allein es ist mir gesagt worden, dass Se. Majestät gestern zu befehlen geruhten, dass ich auch ferner bey S. K. K. Hoheit als General Adjutant zu verbleiben habe.

Költői művek. (327—365. l.)

PANASZ. 329. l. — Ezt és a következő kilenc költeményt *Dr. Fára József* Zala vármegye főlevéltárosa találta meg (v. ö. *Győri Szemle,* 1930. 311—320. l.) a Skublics-család zalaszentmihályi könyvtárában, amelynek mintegy 1600 kötete költőnk ifjukori barátjáé, Skublics Imréé volt[1]) Kilenc közülük Skublics másolata, a tizedik *(A'Tavasz)* Kisfaludy kezeírása. A *Panasz,* jelzése: *K—y.,* Erdélyben kelt, 1792-ben: kelte ugyan nincs megjelölve, de ismerjük Skublicsnak Pécsett, 1792-ben kelt válaszát. *(Győri Szemle.* 1930. 313. l.) A nem bizonyosan költőnktől származó *Névnapi köszöntőn* (1875. v. ö. *K. S. minden munkái* VIII. 665. l.) és két drámafordításán, illetőleg az egyiknek verses ajánlásán kivül az itt közölt versek Kisfaludy első ránk maradt költői kisérletei, zsengéi. (Két elveszett verséről tudunk még; az egyik, amelyet akkor írt, mikor Szegedy Rózát először látta; a másik a *Boldog szerelem* c. sikamlósabb verse. (L. a Bevezetést.)

K(ISFALUD)Y S(ÁNDOR) I(MRÉHE)Z. 330. l. — Szerzőjét a cím mondja meg. *Skorpio hava 4-kén 1792-ben.* Szent Imre napja november 5.; Skorpió-hava október. — Az erdélyi versek sorrendje

[1]) Skublics Imre (1771—1830.) 1796-tól Zala vm. alügyésze, 1800—1810 főjegyzője volt. Maga is írt verseket. (L. Fára cikkét Zalamegyei Ujság, 1930 december 25.)

nem kronológikus. Költőnk májustól januárig volt itt: a következő négy költemény, tavaszi hangulatából következtetve, megelőzi ezt. Mi a másolatok rendjében adtuk.

A' ZEPHIREKHEZ. 332. l. — Petken, Erdélyben kelt. (Ma Petek, Udvarhely m.) Úgy látszik, útközben írta, Udvarhely megyébe, Etéd felé utaztában. (L. előbbi jegyezetünket.) Ez és a következő két vers alá *Kisfaludy*, a *Phillishez* és további három vers alá *K—y* van írva.

A' FÜLEMILÉHEZ. 333. l. Segesvárott kelt, talán útközben, mint az előbbi. Segesvárt azonban előbb lehetett, mint Petken; útja talán Segesvár—Bene—Petek—Székelyudvarhely—Etéd volt. A 2. strófa végén íráshiba lehet az énekelek; helyesen: *azt éneklek*.

A' TAVASZ. 337. l. A költő kezeírása. Bécsi kevés műve közül való. *(Chlorishoz, Tasso-fordítás,* az elveszett *Boldog Szerelem.)* A költemény Faludi Ferenc leíró költeményeinek hatását tükrözi. A kéziratban — mintegy jeligékül — a következő idézetek előzik meg *A' Tavasz. Fejtegetés* címmel.

Ezer madaratskák fáknak tetejéről,
Szüntelen tsevegnek párjok hívségéről. *Orczy.*[1])

A' zöldellő Május virágos kertjeit
Ki-teríti bátran pázsintos rétjeit. *Barcsay.*[2])

Iam violam puerique legunt, hilaresque puellae
— — — — — — — — — —
Prataque pubescunt variorum flore colorum;
Indocilique loquax gutture vernat avis. *Ovidius.*[3])

Sweet lovers love the spring. *Schakespear. (!)*

Herden klingeln im Thale,
Lämmer blöcken am Bache;
Ringsum grünen die Hecken;
Ringsum blühen die Baüme;
Ringsum zwitschern die Vögel *Hölty.*[4])

Bienen sumsen um die Blüthe,
Und der Westwind schwärmt sich matt. *Idem.*[5])

Die Blüthen keimen
Auf Garten-bäumen,
Und Vogelschall
Tönt überall. *Idem.*[6])

Grüner wird die Au,
Und der Himmel blau,
Schwalben kehren wieder. *Idem.*[7])

[1]) Báró Orczy Lőrinc: *Árkádia' leiratása.* (Két nagyságos elmének költeményes szüleményei. 1789. 224. l.

[2]) Barcsay Ábrahám: *Lengyel, Török, Moska Háboru' kezdetén.* Ugyanott 70. lap.

[3]) P. Ovidius Naso: Tristium. lib. XII. 5—9. sor. — A hiányzó sor: Rustica quae nullo nata serente venit.

[4]) Hölty: *Maygesang.* Gedichte Wien, 1816. 145. l.

[5]) U. ez: *Maylied.* U. o. 158. l.

[6]) U. az: Maylied, u. o. 171. lap. (Az eredetiben: *Auf* Gartenbäumen helyett: *Den* Gartenbäumen.

[7]) U. o. 167. l.

Itzt wärmt der Lenz die flockenfreye Luft;
Der Himmel kann im Bach sich wiederspiegeln.
Kleist.[1])

Berg, Thal, und Aue besät der Blumen prächtige Menge.
Ucz.[2])

Schön ist die Erde, wann Sie blüht,
Und, ganz um unsere Lust bemüht,
Sich in des Frühlings Farben kleidet;
Und überall voll Pracht,
Selbst, wo die Heerdewiedet
In bunter Zierde düftend lacht. *Idem.*[3])

Der Nachtigall reizende Lieder
Ertönen — schon wieder.
Nun singet die steigende Lerche;
Nun klappern die reisenden Störche;
Die Tauben verdoppeln die Küsse,
Der Entrich sucht die Flüsse;
Der lustige Sperling sein Feld. *Hagedorn.*[4])

Az idézeteknek a lap alján közölt forrásait Dr. Fára József állapította meg.

SZEGÉNY SÁNDOR... 341. l. M. Tud. Akadémia, M. Irod. I. Levelezések 4. r. 127. — A címet mi adtuk. Nem bizonyosan — inkább tartalmából és verseléséből következtetve — Kisfaludyé. Ez esetben 1799 végéről való lehet.

KÉPEK TERVE ELSŐ MUNKÁIHOZ. 343. l. — A *Kesergő Szerelem* kézirata a M. Nemz. Múzeum Orsz. Széchenyi Könyvtára, Quart. Aung. 1613. Vegyes iratok c. gyűjteményben van. (A [glüchwürmchen] kiegészítés *c*-je szövegünkben sajtóhiba.) Első izben kiadtam a *Győri Szemlében,* 1930. 84. l.) A többi négy tervezet kézirata a Kisfaludy-Társaság levéltárában. — A tervek Sümegen 1805 végén vagy 1806 elején készültek. A képek megrajzolásához a művész számára papirosra vetett vázlatok, amelyekről a szövegben szó van, nincsenek meg. A képeket Kininger Vince György jeles bécsi művész Batsányinak jóbarátja, valószínűleg költőnknek is személyes ismerőse, rajzolta meg és Blaschke János pozsonyi születésű bécsi művész metszette. (L. jelen kötet 47. l. 5. és 8. jegyz.) Mind az öt kép megjelent a *Himfy.* ill. a *Regék* 1807-iki kiadásában. A *Kesergő Szerelem* képe meg van fordítva (balról az ifjú, jobbról a hegyek és a vizesés). A *Boldog Szerelem* illusztrációján is van változtatás: a nő az, aki kifelé néz s a

[1]) Ewald Christian von Kleist: *An Doris.* — Sämtliche Werke. Wien, Baumeister. 1789. 203. l.
[2]) I. P. Uz: *Der Frühling.* Sämtliche Poetische Werke. Anspach, 1754. I. k. 10. l.
[3]) *Gott im Frühlinge.* U. o. 331—332. l.
[4]) Hagedorn: *Der Mai.* Gedichte. Hildburghausen, 1844. 29. lap. A költő kihagyásokkal közli:

Der Nachtigall reizende Lieder
Ertönen und locken schon wieder
Die fröhlichsten Stunden in's Jahr.
Nun singet die steigende Lerche;
Nun klappern die reisenden Störche,
Nun schwatzet der gaukelnde Staar.
Wie munter sind Schäffer und Heerde!
Wie lieblich beblümt sich die Erde!
Wie lebhaft ist jetzo die Welt!
Die Tauben . . . stb.

férfi nézi gyöngéden nejét. Apró részleteket, pl. baromfit, stb. a művész nem tudott rárajzolni a kis képre, miként a Kesergő Szerelemnél sem. A képek (s az egész kiadás) Péteri Takáts József költségén készültek (l. bővebben a részleteket *Győri Szemle,* 1930. 84. és 180. l.) s a művészekkel valószínűleg Görög Demeter, a *Magyar Hirmondó* szerkesztője tárgyalt, Kisfaludynak egyik leghívebb barátja, aki épen akkoriban lett a trónörökös főnevelője. Neki küldhette el költőnk e terveket s neki szóló levél fogalmazványából valók lehetnek azok, a Regék illusztrációjának első próbáiról szóló, alábbi észrevételek, amelyeket a Kisfaludy Társaság Levéltára őriz. (Maguk a levelek nincsenek meg, Görögnek magyarúl nem tudó özvegye, mint említettük, minden magyar levelet elégetett):

»Wenige von den jetzt lebenden, besonders historischen Mahlern können mit so vielem Recht, und wahrem Selbstgefühl sagen: *Anch'io sono pittore,* als *Kininger;* sein aus so vielen schönen Beyspielen hervorleuchtendes Mahlergenie, welches auch die üppigsten Fantasien, die leidenschaftlichsten, aber auch schwersten Situationen, seltensten Scenen so lebendig darzustellen, ja zu verkörpern vermag, sein bewärther, schöner Ruhm, welcher durch gegenwärtige drey schöne Zeichnungen, wo möglich sicher noch wachsen soll besonders bey uns Ungarn, die wir die ausgezeichneten Künstlertalente gewiss nach Verdienst zu schätzen wissen, Kininger, sage ich bedarf meines Lobes nicht. Es giebt wenig, fast möchte ich sagen, gar kein Bild, in welchem die Eigenthümlichkeit des ungarischen Characters, und Costüms so..... und wahr getroffen wären, wie in diesen;..... gen ganz nach dem Sinn des Verfassers, und des Gedichtes so vollkommen als möglich ausfallen mögen, (denn je mehr, je näher sich das sonst freye Mahlertalent an den Dichter, an sein Bild und Angaben bindet, je grösser zeigt sich der Mahler) möchte Kininger folgende meine Bemerkungen beherzigen, und berichtigen; als.

»*N.ro 1. Csobáncz* 1. Der Ritter soll einen kleinen Schnautzbart haben; auch gäbe ein etwas weniger volles Gesicht, eine etwas gezogenere Nase dem Ritter vielleicht ein edleres Aussehen, und mehr Ausdruck. Wie auch ein etwas mehr heraus gewandter Blick der Augen, wie wenn er seinen Reitknecht um etwas fragen möchte, den Sinn der Scene, und Motto vollständiger machen würde. Pferd und Kleidung ist vortrefflich.

2. Der Bauer soll statt jung, wie er hier ist, vielmehr alt (sein) und habe einen zottigen Schnur- und etwas Kinnbart. Sein Oberkleid fällt hier ins Wallachische; um also dem ungarischen Bauerncostüm nicht zu widersprechen, muss sein Umhängkleid ein förmlicher Schafpelz seyn; die Schafhaare müssen von aussen zu sehen seyn, die darauf angebrachten Schnür Schlingen ganz wegbleiben, und das ganze Kleid vorn mehr zusammengehen. Kopf und Fuss ist richtig.

»*Das Motto* ist hier ortographisch richtig.

»Vielleicht sollte das ganze Bild auch mehr Dunkel haben, da die Scene eine Nachtscene ist? —

»*Nro 2. Tátika.* ..... entspricht all..... Sinn des Gedichtes, bis auf den Wolf, welcher ..... statt, gegen den Einsiedler mit ganzem Leibe gekehrt zu seyn, den Schwanz einziehend, mit zurückgedrehtem Kopfe borstend die Zähne gegen den Einsiedler fletschend hinaufwärts gegen die Kapelle, und hinter ihr perspectivisch sich thürmenden Gebürge in vollen Lauf begriffen seyn sollte. Der Todtenkopf ist, wo er sein soll.

»*Das Motto* ist hier nicht ganz richtig abgeschrieben: Der erste Vers ist gut, in des zweiten Verses 3-ten Worte kommt das Zeichen statt auf der Buchstabe *n* auf die Buchstabe *ü* zu stehen. Also: *Sürün* ist richtig, im vierten aber, im dritten Worte ist um ein l-Buchstabe zu viel, statt *hallálfejet,* soll nämlich *halálfejet* seyn.

»*Nro 3. Somló.* Hier schuf Kininger ein Wunder; wenn er sonst nie was gazeichnet hätte, so würde dieses Bild für seinen Ruhm bürgen; ein Klotz müsste beym Anblick dieser Scene gerührt werden; so wusste er den Sinn des Dichters aufzufassen, und durch seine Züge mehr zu beleben, zu beseelen, als tausend Worte es vermocht hätten. Nur habe ich dabey folgendes zu bemerken.

»1. Das zu volle Gesicht nimmt der jungen Frau viel von ihrer Schönheit und ihrem Schmerz. — Der Dichter spricht Wunder von der Schönheit dieses Weibes, der Mahler sollte sie auch als die Schönste der Schönen mahlen.

»2. Der junge Ritter ist eine schöne Apollische Figur, nur soll er..... einen eben keimenden kleinen Schnauzbart haben ..... er mehr.....

»3. Der Alte habe statt der Topanken die Csizmen, wie der junge Ritter; auch sind die halben Ärmeln seiner Kleidung dem ungarischen Costüme widersprechend.

»*Das Motto* ist richtig, bis auf das erste Wort des ersten Verses; statt der Buchstabe *j* muss nämlich *y* zu stehen kommen; statt *Megjek* also *Megyek.*

»Die Bilder werden überhaupt oben durch kein Wort, sondern durch I., II., III. bezeichnet, welches der Buchbinder hinlänglich zu rechtweisen wird.«

Itt említjük meg, hogy Tátika omladékának északi falába gr. Festetics György egy emlékkövet állíttatott. Kisfaludy Sándortól élete végén valaki, e kő feliratát kérdezte: »azon Versek, miket Tátika Regéből — feleli 1843. december 10-én Kisfaludy Sándor, MM. VIII. 605. l. — akkori Keszthelyi Apát, most Veszprémi Kanonok által reám alkalmazva, Festetics György gróf kőbe metszetett, és Tátika' északi falába állíttatott, nincsenek már emlékezetemben... Regéimből pedig jelenleg egy sincsen birtokomban... Egyedül arra emlékezem, hogy

azon emlékkőbe vésett Versek' kezdete ez: *Tádika, mint egy korona, feltéve a' tetőre* 's a' t., mi Tádika Regém' első strófáiban áll.

Viski Károly k. barátom birtokában van egy napló, Dömötör Pálé, aki 1825-ben a Dunántul járt és elbeszéli Miguel portugál hercegnek június végén Festeticsnél tett látogatását. Miguelt a gróf — írja — »a' kies vidékben meg hordozta, Tátika várába, mellyben Kisfaludy Sándornak, a'ki Regéjiben Tátikáról szépen regél, emlékezetére Ruszeknek ezen verseit vésette a' Gróf egy kő Táblára:

Bátor az Idő' vasfogát
Mutogatja Termetem
Halva is Kisfaludy Lantján
Az örök Éjt nevetem

Tátika mint egy Korona
Feltéve a' tetőre,
Most is büszkén néz a' róna
Földre és az Időre.

De valamelly Irigy a' követ már elsikasztotta; — mondám Tátika várába fel vezette a' Gróf Miguel Herczeget«... stb.

A' PÁROSODÓ IFJÚSÁG. 349. l. — A győri Szent Benedek-rendi főgimnázium tulajdona. Először közöltem az *Irodalomtörténeti Közlemények* 1924. 56—59., 117—123. lapjain. Itt (miként költőnk ifjúkori verseit is) újra fölvettem, hogy munkáinak kiadását teljessé tegyem. — A kipontozott részeken a kézirat elfoszlott. A szögletes zárójelbe tett részek a mi kiegészítéseink.

A' párosodó ifjúság a *Dárday-ház* c. »magyar nemesházi rajzolat«-nak első fogalmazványa, tervezete. (L. bővebben IK. 1924. 52—55. l.) A tervezet és a kész dráma viszonyát a következő párhuzam mutatja: (Az összevetésben az első *A' párosodó ifjúság*, második *A' Dárday-ház*).

I. felv. 1. jel. = 1. jel.; 2. 3. = 2.; 4. = 3.; 5. = 4.; 7. = 5.; 8. = 6.; 9. = 7.; 10. = 8.; 11. = 9.; 12. = 10. jel. Tehát a végleges kidolgozásnál a költő a 2. és 3. jelenetet összevonta, a 6. jelenetet kihagyta. — *II. felv.* 2. jel. = 1. 2. 3. jel.; 3. = 4.; 4. = 5.; 5. = 6.; 6. = 7.; 7. = 8.; 8.—9. = 9.; 10.—12. = 10.—12. jel. Itt tehát a tervezet 1. jelenetét hagyta el, a 2.-ból hármat csinált, a 8.—9. jelenetet összevonta. — *III. felv.* 1. = 1.; 2. = 2. 3.; 3. = 4.; 4. = 5.; 5. = 6.; 6. = 7.; 7. = 8; 8. = 9.; 9. = 10.; 10. = 11.; 11. = 12. A 2. jelenetet két jelenetté bővítette. — *IV. felv.* 1. = 2.; 2. 3. = 3.; 4—10. = 4—10. jel. Itt tehát új 1. jelenettel toldotta meg a tervezetet, viszont a 2. és 3. jelenetet összevonta. — *V. felv.* 1—5. jel. = 1—5. jel. 6—7. jel = 6—9. jel. Ebben az utolsó két jelenetet néggyé bővítette.

SOMLÓ. *Néma ábrázolat a' Rege szerint.* 363. l. — A győri Szent Benedek-rendi főgimnázium tulajdona. Először közöltem IK. 1924. 123. l. Regéiből költőnk — valószínűleg a harmincas évek elején — »versekkel tarkázott pantomineket« alakítgatott, amelyeket a balatonfüredi színházban; majd a pesti magyar színházban is előadtak. A *Szigliget* című Angyal Dávid adta ki (MM. III. 456—60. l.) s ő említi ugyanott, hogy Dengi Jánostól tudomása volt egy a *Tátikából* készült ilyen néma ábrázolatról is. A *Dobozy* földolgozásáról és előadásáról l. jelen kötetünk 500. lapján. A *Somló* tehát már a negyedik, s föl kell tennünk, hogy költőnk a *Csobáncot* is földolgozta.

Beszédek. (367—377. l.)

[SZÉKFOGLALÓ A MEGYEHÁZÁN.] 369. l. — A címet mi adtuk. Fogalmazvány a sümegi Darnay-Múzeumban. 995. lt. sz., a költő kezeírása. Költőnket régi jóakarójának, Medgyesi Somogyi János alkancellárnak, a megye adminisztrátorának kívánságára Zala vármegye már 1800. június 17-én táblabirájává választotta. (L. e kötet bevezetésében). Mint ilyen, haláláig több bizottságnak előadója vagy tagja volt (szinház, könyvtár, kolera stb. ügyekben), de más vármegyei tisztségéről nem tudunk. Ezt a beszédet, amely tartalma szerint alispáni székfoglalónak készült, *más* számára írhatta költőnk. (Dátuma nincs.) Gondolatai s a hirdetett elvek — *Haza, Alkotmány, Király, — Törvény, Hazafiság, Igazság, Adózó nép sorsa* — jellemzők Kisfaludyra.

BESZÉD A' LENGYELEK ERÁNT. 373. l. — Fogalmazvány a sümegi Darnay-Múzeumban. 2/1003. lt. sz. — A beszédet Kisfaludy Zala vármegye 1831. június 9-iki nagygyűlésén mondotta el. (L. levelét Ujfalvy Sándorhoz, *Pásztortűz*, 1926. 596. l. — »A' szegény Lengyelek oda vannak! — Ide mellékelve megküldöm azon beszédemet, mellyet Június 9-kén tartott Nagy gyűlésünkben a' Lengyelek eránt mondottam; mellynek következésében azután repraesentáltunk, hiába!«...) Ez a rövidebb változat az Erdélyi Múzeum Ujfalvy-levéltárában, Kolozsvárt van s így szól:

»Ha elménkben forgattyuk azt, a'mi most Hazánknak északi Szomszédgyaival, a' Lengyelekkel történik, — a' Lengyel Nemzettel, melly szinte, mint a Magyar, majd nem tizenegy Századig, nem csak élt, hanem nagy nemzeti fénnyel is ragyogott Európában; lehetetlen, hogy mi Magyarok ne búsúllyunk, ne borzadgyunk, és ne rettegjünk. — *Búsúlnunk* kell, midőn láttyuk, hogy a' Világnak egyik legnemesebb, legvitézebb, legrégibb Nemzete most közel vagyon azon időponthoz, mellyben az oriássá nőtt önkénynek kegyetlen csapásai által gyilkoltatván, a szabadon lélekző Nemzetek' sorából véres vonásokkal kitöröltessék; — *Borzadnunk* kell, midőn láttyuk, hogy a' Fejedelmek Önmagok által kikötött Szabadság, és Kormány-alkotvány a' zabolát nem esmerő Önkénynek ereje és hatalma által tapodtatván, a' nemzeti szerződéseknek szentsége így sértetik; — *Rettegnünk* kell, midőn láttyuk, hogy a' boldogtalan Lengyel Nemzet Égbe kiáltván, és minden szabadabb lelkű Nemzetek felé segédért haszontalanúl nyújtván kezeit, naponként közelebb jut végső órájához, mellyben vagy ékség, vagy elfankadás miatt, vagy örökre vesznie kell, vagy nyakát az örökös vas igába, és gyalázatos szolgaságba hajtani kénytelen lészen; — rettegnünk kell annyival inkább, mivel láttyuk, hogy azon északi Óriásnak vaspálcája már a' fél Világra kinyúlván, vészes karjaival már Hazánkat is körűl fogta Lengyel, Oláh, Moldva Országok, Szervia és Bosznia által.

»A' Lengyel Nemzetnek Szerencsétlensége méllyen érdekli

mind a' Francia, mind az Angol Nemzetet; de mind a' kettőnek részvéte eddig csak a' Lengyel Vitézségnek dicsérése, csudálása, és sorsának sajnálása mellett maradott.

»A Magyar Nemzetet, és annak Királlyát érdekelheti, mint Szomszédot, a' Lengyeleknek sorsa leginkább: mert noha most Királyunknak hatalmas védelme és oltalma alatt, atyai Szivének jósága, lelkének az Igazat és Szentet mélly érzése mellett Constitútiónk bátorságban áll még, — azon óriási Önkénynek, ki Hazánkat már körül karolta, ez könnyen tövis lehetne szemében, és kevély vággyya könnyen felingereltethetnék arra, hogy vaspálczáját ránk is kinyújtsa, és minket is eltapodgyon. Tudgyuk, mint függ a' békekötéseknek Szentsége elő nem látott csekély környülállásoktól. — A' veszedelemnek okait nem szükséges bővebben fejtegetnem: mert minden ember nyilván láttya azokat. A' Szomszédnak égő házát óltani kell, ha a' magunkét meg akarjuk menteni.

»Hazánknak már számos Nemes Megyéje folyamodtak Ő Felségéhez azon kérelemmel, hogy a' nemeslelkű, szerencsétlen Lengyel Nemzetet segítteni méltóztassék. Nemes Zala Vármegye még soha sem maradott el ott, hol a' Magyar Nemzetnek és Királynak becsülete, híre, neve, dicsőssége kérdésben forgott. Hazafisága minden időben elöljárt, valamikor a' Jót, Szépet, Nagyot, Dicsőt, Szükségest, Hasznost előmozdíthatta. — Én úgy vélem, hogy mind Hazánknak tartozó fiúi szeretetünket, mind Királyunknak tartozó Jobbágyi hivségünket: Mi is az által bizonyíttyuk-meg leginkább, ha Ő Felségét kérjük, hogy mind Hazánknak és Constitútiónknak, mind királyi trónusunknak megtartása végett, a' Szomszéd Lengyel Nemzetet, minden kitelhető, czéleránvos módokkal, mennél előbb segítteni méltóztassék: mert minden diplomatikai okoskodás nélkül, a' leggyarlóbb értelem is kézzel tapogathattya a' veszélyes jövendőt, melly a' magyar Nemzetet, és Koronáját találná, ha a' lelkes Lengyelek elnyomattatván, az Orosz és Porosz, két mind rokonságra, mind önkényes kormányra egyggyező, és kezetfogó kormány, nem csak Hazánkat, hanem az Ausztriai Birodalom' nagy részét is bekeríttené.

»Ezen nemes, boldogtalan Nemzetnek sorsa és helyheztetése borzasztó! — A' Cholera miatt most körül van kerítve, — oda szorítva feldúlt honnyában az éhségnek, inségnek, és bizonyos halálnak! — oda hagyva a' gyilkoló vadak' vérengző boszszújának! — el fognak a' nemeslelkűek veszni, a' nélkül, hogy a' Sorsokat szíveiken hordó Nemzetek még csak hírt is vehessenek felőlök. — Ember az emberhez. Nemzet a' Nemzethez fog élelemért, segedelemért kiáltani; de szavaik ember, és Nemzet társaikhoz nem fognak elhatni! — Csak végső esteknek robajja fogja az egész emberi Nemzetet megrázni, felborzasztani, és talán egész Európát zavarba ontani. — Kérjük Fejedelmünket, ki a' legjobb ember, a' legkegyesb Király, távoztassa-el ezen rettenetes Catastrofát. — Az emberiség, Hazánk' és Királyunk' bátorsága szóllítt erre minden szabadlelkű, bátorszívű, nemes Magyart.«

A balatonfüredi szinház körül (373–417. l.)

A színház keletkezését és történetét (1830—1868.) részletesen tárgyalja *Fára József* füzete: A balatonfüredi színház megalapítása és működésének első évtizedei. Zalaegerszeg, 1925. — Kisfaludy 1830. augusztus 9-én fordult beadványával a vármegyéhez (Zala vm. levéltára Kgy. 1830. VIII:., 2415. sz. — kiadta Angyal D., MM. VII. 465. l., v. ö. a jegyzetekkel is, u. o. 585. l. és Fülöp póstamesterhez nyomban a megyei közgyűlés után írt levelével, MM. VIII. 457. l.), beadványát sok beszélgetés, szóbeli tárgyalás előzhette meg, — a november 8-iki közgyűlés már tudomásul veszi, hogy a tihanyi apátság ingyen ad a színházhoz telket, csupán az úrijog elismerése fejében kér évi 4 ezüst forintot (az erről szóló egyesség 1831. július 16., Fára id. m. 13. l.) s 1831. július 2-án már meg is nyílt a színház. (Kisfaludy *Prológusa*, M. M. VII. 473. l.) Az építkezés azonban, két kőoszlop és az óra felállításával voltaképpen csak 1835. júliusában ért véget. Kisfaludy a szinháznak haláláig »főkormányzója« volt s miként Zala megye képviseletében résztvett 1828-ban a *Dunántúli Színjátszó Társaság* szervezésében és rendszabályainak megalkotásában, amikor is a társaság igazgatását Komlóssy Ferencre bízták, — úgy a füredi színház igazgatói állásával is ő rendelkezett és Komlóssyval újítgatta meg a szerződést. 1836-ban Fekete Gábor próbálkozott a vármegyénél a füredi színház elnyerésével, utóbb Abdai Sándor és Munkácsi Pál színészek egy *zalamegyei állandó szintársulatot* akartak úgy tervezni, hogy a megyétől kapjanak állandó fizetést. Kisfaludy mindkét vállalkozást megakadályozta, Fekete Gábor csak költőnk élete végén kapta meg a színházat súlyos feltételekkel. — 1836 elején a vármegye az építkezés elszámolását kívánta; Kisfaludy, megbántódva, a számadást 1837-ben be is terjesztette.

Megemlítjük még, hogy 1844-ben a fürdőközönség panasszal fordult a megyéhez, újból sürgették a számadások ügyét és új főkormányzót kértek, mert a 72 éves Kisfaludy már nem igen járt Füredre. A megye aug. 12-iki közgyűlésében megállapította, hogy költőnk »számadási kötelezettségének már eleget tett, újból számadásra vonni nem lehet«, Kisfaludyt pedig, tapintatosan, meghagyta tisztében, de aligazgatónak melléje rendelte a járás főszolgabíráját, Bogyay Lajost. (Fára id. m. 35. l.)

Kisfaludynak a Fekete Gábor-ügyben tett szép jelentése Fára id. m. függeléke (41—48. l.) V. ö. vele Fekete Gábornak kötetünkben kiadott leveleit (571. 572. l.)

A többi irat jelen kötetünkben. V. ö. még az idézetteken kivül az 505. 507. 558. és 561. l. közölt levelekkel és MM. VIII. 467. 483., 493. stb. l. is.

NYILATKOZÁS. I. 381. l. — Zala vármegye levéltára, Kgy. 1836. 870. sz.

NYILATKOZÁS II. 388. l. — Fogalmazvány a sümegi Darnay-Múzeumban. 1/1033. lt. sz.

ÉSZREVÉTELEK. 395. l. — Fogalmazvány a sümegi Darnay-Múzeumban. 1031. lt. sz. — 8. p. 398. l. »Az ő elhunytával egyik örököse, Kisfaludy Móric az 1500 v. frtot, amely akkor 2600 váltóforintot, illetve 1040 pengő forintot tett ki, különképen magánál tartotta és erről a vármegyének kötelezvénytt adott. — A vármegye beleegyezését adja a kölcsönhöz avval a feltétellel, hogy a kölcsön kamatait az örökös fizesse be minden évben a zalavármegyei nemesi alapitványi pénztárba, ahol azokat a színház javára kezelik.« (Fára id. m. 36. l.) — 12. p. 404. l. L. Deák Antal levelét jelen kötet 558. l.

VÉLEMÉNY EGY ZALÁBAN LÉTESITENDŐ ÁLLANDÓ SZINTÁRSULAT FELŐL. 406. l. — Fogalmazvány a sümegi Darnay-Múzeumban. 1032. lt. sz. A fogalmazvány 1841-ből való.

A zalaegerszegi Kaszinó ügyében. (419—434. l.)

CASZSZINÓ FELÁLLITÁSA. 421. l. — AZ EGERSZEGI KASZSZINÓ ALAP RAJZA. 425. l. — A KÁSZINÓ RENDSZABÁSAI. 432. l. — Mindahárom fogalmazvány a sümegi Darnay-Múzeumban. 988. 1—5. lt. sz. 1830—31. körül.

Vegyes Irások. (435—447. l.)

JAVALLAT T. N. ZALA VÁRMEGYÉNEK KÖNYVTÁRJA ERÁNT. 437. l. — A Skublics-család levéltárában, Zalaszentmihályon. — Skublics Imre könyvtáráról, vagy annak egy részéről lehet szó, amelyet halála (1830) után örököse, Skublics Károly ajánlott föl a vármegyének. A beadvány 1831-ből való, ez év aug. 8-án bizottságot küldött ki vármegye az ügyet 1832. május 7-én (1168. kgy. sz.) tárgyalta, Skublics Károly különvéleményével együtt, amely azonban nincs meg. A megye a könyvtár kezelésével Háry Farkas levéltárost, felügyeletével pedig Skublics Károly elnökletével költőnket, Koppány Ferenc főadószedőt, Plander Ferenc novai esperest, Csillagh Lajos főbírót és Tuboly Mihály vm. I. aljegyzőt bizta meg.

DECLARÁTIO. 441. l. — Sümegi Darnay-Múzeum, 994. lt. sz. — 1834. szept. 22-iki megyei tisztújításról van szó, amikor is névedi Botka József lett az alispán, u. akkor Kuthy Pál táblabíró, tapolcai főszolgabíró lett, Kerkapoly István helyére, akit második alispánná választottak. — Inkey Ferenc a szavazatszedő bizottság elnöke volt. A fogalmazvány tehát ez év utolsó negyedéből való lehet.

[JELENTÉS TOLVAJOKRÓL.] 444. l. — 1832. Sümegi Darnay-Múzeum 2386. lt. sz.

Tulajdonomban van a következő, idetartozó »*Bizonyság levél.* Hogy Friedl József és Csiszár István az általok orozva lemetéltt 49 egész szőllő tőkémért, és 310 szőllőveszszőmért, amazokat 6 xban, emezeket 3 xban ww véve, mindenestűl 20 f. 24 xrokat, ww nékem lefizettek, és ezzel minden további követelésemet rajtok megszüntet-

tem, — ezzel bizonyítottam, — ezzel bizonyítottam. — Sümegh, Decemb. 27kén 1832. *Kisfaludy Sándor.*«

[KATONASÁG ÉS POLGÁRSÁG.] 445. l. — Fogalmazvány a sümegi Darnay-Múzeumban, 1001. lt. sz. — 1838-ból. Zala vm. 1839. január 14-én 232. sz. a. tárgyalta a panaszt és a katonai parancsnokságtól vegyes bizottság kiküldését kérte. A parancsnokság megelőzendő e kérelmet, a főszolgabírót kérte tanuk kihallgatására. Ezek az esetet enyhében adták elő; a parancsnokság vallomásukat megküldte a vármegyének, mire az napirendre tért az eset fölött.

Levelek. (449—538.)

1. TERÉZ HUGÁHOZ. 451. l. — Darnay-Múzeum, 2850. lt. sz. — Kisfaludy Teréz (Anna Terézia) 1778. október 19-én Sümegen született. Ehhez a nénjéhez ragaszkodott legjobban a nála 10 évvel ifjabb Kisfaludy Károly.

2. a. PÁPAY SÁMUEL LEVELE. 452. l. — Kisfaludy Társaság Levéltára. — V. ö. még Kazinczy Levelezése, XVII. k. 451. l. Kazinczy levelét Pápayhoz.

2. b. PÁPAY SÁMUELHEZ. 453. l. — Darnay-Múzeum, 761. lt. sz. — A levél megjelent már Irodtört. Közl. 1900. 202. l., az előbbivel való összefüggése miatt adjuk újból, az eredeti kéziratból.

3. a. GRÓF MAILÁTH JÁNOS LEVELE. 453. l. — Kisfaludy Társaság levéltára. — Ehhez és az alábbiakhoz v. ö. még Kisfaludy leveleit Mailáth Himfy-fordításairól MM. VIII. 370. 381. (1820. aug. és okt.) és 435. l. (1827. jan.) A közbeeső időből valók az itt közölt levelek.

3. b. GR. MAJLÁTH JÁNOSHOZ. 454. l. — Fogalmazvány. Darnay-Múzeum, 992. lt. sz. — A 459. lapon a 76. dalban *Raaber* sajtóhiba *Raaben* h. és Von *den* Erde sh. *der* Erde h.

4. a. GR. MAJLÁTH JÁNOSHOZ. 463. l. — Fogalmazvány, az előbbinek későbbi változata, 1823. december elejéről. Darnay-Múzeum 991. lt. sz. — Ebben a fogalmazásban küldte el költőnk a levelet december 14-én. (L. Majláth válaszát.)

4. b. GR. MAILÁTH JÁNOS LEVELE. 466. l. — Darnay-Múzeum, 990. lt. sz. — A két levélben említett ismeretlen fordító nyilván maga Kisfaludy Sándor. A levél mellékletéül említett angol fordítás már nincs a levélhez csatolva.

5. a. KISFALUDY KÁROLYHOZ. 468. l. — M. Nemz. Múzeum Orsz. Széchenyi-könyvtára. Irodalmi Levelestár. — A levél bevezető és befejező sorait már Angyal Dávid kiadta MM. VIII. 424. l. A levél nagyobbik, [szögletes zárójelbe tett] része most jelenik meg először. Angyal tapintatosságból Kisfaludy Mihálynak akkor még élő és szereplő gyermekei iránt nem közölte ezt a részt. Ma, több mint száz évvel az események s közel negyven évvel Angyal kiadása után, annál inkább közölhetjük, mert a hirtelen haragból támadt gyanút a végre-

hajtott osztályos egyesség alaptalannak bizonyította. Költőnknek máig is egyetlen ismert levele Károly öccséhez.

5. b. GR. MAILÁTH JÁNOS LEVELE. 470. l. — Kisfaludy-Társaság Levéltára. — Ez a levél az előzménye a Kisfaludy MM. VIII. 435. l. közölt válaszának, amely hivatkozik is az itt közölt *hét* dalra. (»In den mir überschichten *sieben Dal's* etc.«)

6. FARKAS GÁBORHOZ. 473. l. — Darnay-Múzeum, 2851. lt. sz. — Farkas Gábor költőnk Trézsi hugának férje volt. — Kisfaludy a vármegyei kolera-bizottságnak utóbb előadója lett. Az orosz önkényuralomra való célzás összefügg a lengyelek sorsával. (L. jelen kötet 373. l.)

7. FARKAS GÁBORHOZ. 475. l. — Darnay-Múzeum, 2852. lt. sz. — A levélben említett Mayerné költőnk Anna huga (Nanica). Vajda a költő későbbi apósa. Árossy József az öreg Kisfaludy Mihály nővérének, Teréznek férje, Nagy Sándorné Árossy-lány, unokanővérük; l. a. 35. b. levél jegyzetét. — Szegedy Róza nem lábolt ki többé betegségéből, 1832. május 18-án meghalt.

8. KISFALUDY JÁNOSHOZ. 478. l. — Töredék. Darnay-Múzeum 1000. lt. sz. 2—13. l. — Kisfaludy János 1783. december 9-én Győrött született. — Katona lett és mint tábornok halt meg. — A levél keltét nem ismerjük. Az 1831-iki felvidéki parasztzendülésekkel (l. *B. Eötvös József, A nővérek*) egyidőben lehettek a Dunántúl is ilyen mozgalmak. Rosos Pált épen az 1831-iki megyei közgyűlési jegyzőkönyvek említik mint polgári biztost a füredi fürdőn. — A levélnek címzettje nincs. Minthogy azonban a »*Lieber Bruder*« megszólítás többször is ismétlődik benne, kétségtelen, hogy Kisfaludy Jánoshoz szól. Költőnk után s bizonyára kérésére, 1816-ban János öccse lett a nádor hadsegéde s általa Sándor gyakrabban fordult emlékiratokkal volt hadvezéréhez, a szerette József nádorhoz. (L. pl. MM. VII. 545. l. *Emlékirat a Nádorhoz* és vele összefüggőleg levelét Jánoshoz, u. ott VIII. 570. l.) A parasztságról és a szegény nemességről való fölfogását l. M. M. VII. 491. l., ahol rendi fölfogását leghatározottabban fejti ki. — A 481. l. második szava *sich* sajtóhiba sie helyett.

9. a. FÁY ANDRÁS LEVELE. 489. l. — Kisfaludy-Társaság Levéltára. — Kisfaludy Sándor Károly öccse hagyatékának gondozása, adósságainak ezekből való rendezése végett először Gr. Széchenyi Istvánhoz fordult (L. levelét János öccséhez még Károly haldoklása idejéből MM. VIII. 470. és Károly halála után, u. o. 475. l.) »annyival is inkább, mivel Károly legtöbb adósságát Ujságának folyamatba hozására tette volt«. De azért is, mert azt hitte, hogy Széchenyi legkönnyebben értékesítheti mágnásbarátai körében Károly hagyatékának javát, képgyűjteményét. Úgy vélte, hogy mindez Döbrentei útján történhetik legjobban. Bár adatunk nincs rá, nyilvánvaló, hogy Fáy András gondnoki megbizatásában Széchenyinek is része volt. — A levél elején említett *Előfizetés* a Bélteky-házra vonatkozik.

9. b. FÁY ANDRÁSHOZ. 490. l. — M. Nemz. Múzeum Orsz. Széchenyi-Könyvtára. Irodalmi Levelestár. — Az előbbi levél és e válasz között egy levélváltás hiányzik. — Meglepő a levél 1⁰ alatt foglalt adata,

hogy költőnk a Marczibányi-díjat csak kölcsönképen adta öccsének az Auróra kiadhatására.

10. a. DÖBRENTEI GÁBOR LEVELE. 492. l. — Kisfaludy-Társaság Levéltára. — V. ö. MM. VIII. 475. l.

10. b. DÖBRENTEI GÁBORHOZ. 493. l. — Staatsbibliothek, Wien. 1401. 82—18. sz. — Először közölte Viszota Gyula, EPHK. 1907. 446. l. — Szegedy Róza haláláról l. a 7. levél jegyzetét. Széchenyi id. munkája: *A' magyar játékszínről.* Pest, 1832. — Kisfaludy *Magyar Színművészségről* c. értekezését nem ismerjük.

11. FÁY ANDRÁSHOZ. 494. l. — M. Nemz. Múzeum Orsz. Széchenyi-Könyvtára. Irodalmi Levelestár.

12. MAYERNÉ KISFALUDY ANNÁHOZ. 497. l. — Darnay-Múzeum, 2683. lt. sz. Költőnk Anna huga, Mayer (Mayr) József őrnagy felesége, 1782. július 24-én született Téten. — Ez időben már Sümegen laktak, költőnk házával egy téren.

13. MAYERNÉ KISFALUDY ANNÁHOZ. 499. l. — U. ott, 1902. lt. sz.

14. MAYERNÉ KISFALUDY ANNÁHOZ. 501. l. — U. ott, 1808. lt. sz.

15. MAYERNÉ KISFALUDY ANNÁHOZ. 503. l. — U. ott, 1013. a) lt. sz. — A levél nincs keltezve. Lehet, hogy még pesti útja előtt írta, lehet, hogy egy későbbi utazása előtt.

16. OSZTERHUEBER GYÖRGYHÖZ. 503. l. — U. ott, 1805/1921. lt. sz. Bogyayval a füredi színház építése ügyében is sok baja volt költőnknek. Úgy látszik, nem rokonszenveztek egymással.

17. OSZTERHUEBER GYÖRGYHÖZ. 503. l. — U. ott, 1806/1921. lt. sz.

18. ZALA VÁRMEGYE ALISPÁNJÁHOZ. 505. l. — Zala vármegye levéltára. Kgy. 870/1836. sz. Az alispán Névedi Botka József. V. ö. *A Balatonfüredi Színház körül* és a *Declarátió* jegyzeteivel.

19. ZALA VÁRMEGYE ALISPÁNJÁHOZ. 506. l. — Zala vármegye levéltára. Kgy. iratok, 1836. Ad 870. — Fekete Gábor ügyéről l. *Fára József,* A balatonfüredi színház megalapítása c. id. füzetét.

20. FÁY ANDRÁSHOZ. 510. l. — M. Nemz. Múzeum Orsz. Széchenyi-Könyvtára. Irodalmi Levelestár.

21. FÁY ANDRÁSHOZ. 511. l. — U. ott.

22. FÁY ANDRÁSHOZ. 513. l. — U. ott.

23. FÁY ANDRÁSHOZ. 514. l. — U. ott.

24. FÁY ANDRÁSHOZ. 514. l. — U. ott. — Sághy Ferenc, költőnk jóbarátja és ügyeinek a fővárosban több mint három évtized óta intézője, 1804—1838. volt az Egyetemi Nyomda kurátora: nevéhez fűződik az Egyetemi Nyomda nagy fölvirágozása, épen a napoleoni és azt követő legnehezebb időkben. 1838 tavaszán betegsége miatt szabadságra ment, majd nyugdíjaztatását kérte. A nyomda irattárának adatai szerint »elhagyta a várost, a nélkül, hogy tartózkodási helyét bejelentette volna«. (*A Királyi Magyar Egyetemi Nyomda története* 1577—1927. Budapest, 1927., 132. l.) Utóda Tressinszky Ferenc lett. Sághy érdemeit szépen méltatja az id. munka.

25. OSZTERHUEBER GYÖRGYHÖZ. 516. l. — Darnay-Múzeum, 4810. lt. sz. — Scotti őrnagyról l. Darnay, Kaszinózó Táblabírák c. kötetét.

26. FÁY ANDRÁSHOZ. 517. l. — M. Nemz. Múzeum Széchenyi-Könyvtára. Irodalmi Levelestár.

27. SPITZERHEZ. 519. l. — Darnay-Múzeum, 1006. lt. sz. — Fogalmazvány. — Spitzer körmendi, vagy körmendvidéki borkereskedő lehetett. Költőnk ezidőben már uzsorásoknak is tartozott.

28. KOPÁCSY JÓZSEF HERCEGPRÍMÁSHOZ. 520. l. — Darnay-Múzeum. U. o. A fogalmazványon nincs dátum; Kopácsy veszprémi püspök 1838. december 15-én lett esztergomi érsek és hercegprímás, e fogalmazvány tehát 1839. elejéről való.

29. OSZTERHUEBER GYÖRGYHÖZ. 522. l. — U. ott 4807/1921. lt. sz.

30. BEZEREDJ GYÖRGYHÖZ? 523. l. — U. ott, 4808/1921. lt. sz. — A címzett nem biztos, de az aláírás szerint költőnknek atyafiságához tartozott.

31. FÁY ANDRÁSHOZ. 525. l. — M. Nemz. Múzeum Orsz. Széchenyi-Könyvtára. Irodalmi Levelestár.

32. MAYERNÉ KISFALUDY ANNÁHOZ. 527. l. — Darnay-Múzeum, 1809. lt. sz.

33. a. KOPÁCSY JÓZSEF HERCEGPRÍMÁSHOZ. 528. l. — U. o. 1004. lt. sz. fogalmazvány.

33. b. KOPÁCSY JÓZSEF — KISFALUDY SÁNDORHOZ. 531. l. — Kisfaludy-Társaság Levéltára.

34. a. FODOR LAJOSHOZ. 532. l. — Darnay-Múzeum, 1022. lt. lt. sz. Fogalmazvány. Kelte a köv. levél alapján 1842. december 21—24. lehet.

34. b. VAJDA IGNÁC — KISFALUDY SÁNDORHOZ. 535. l. — U. ott, 1023. lt. sz. A levél szakadozott, a hiányzó részeket kipontoztam. — Vajda Amália 1834. február 25. lett költőnk felesége és 1841. január 7. halt meg. — Vajda Ignác, ekkor már régóta sümegi lakos, atyja, egyben költőnknek első unokatestvére is. Rokonságukat a III. leszármazási tábla mutatja. — E sorokhoz: »ha vissza nem emlékezem is azon régi, elmult évekre, melyekben *atyáink közt a kártékony és atyafiságtalan egymás ellen törekedő szándék minduntalan bajokat szerzett, stb.*« — közlöm Győr vármegye levéltárából a Vajda—Kisfaludy háboruskodás következő két iratát:

1. Bizodalmas Nagy Jó Uram, Sógor Uram! — Emlegeti Sógor Uram az Edgyezést igen heles volna ha edgyezhetnénk, de mi haszna, ha ollyasokkal vagyon dolgunk a kikkel semmi rationabilitásra nem lehet lépni. Gyűlésen ide be volt Sigmond Bátyám Uram, eleget biztattam az Atyafiságra, de csak annyi volt, mint ha a falra borsót hánna az ember, már mast, hogy az evacatoriában az én nevemet Sógor Uram nevével együtt láttyák, nincs az a Kigyo Béka akit ellenem nem kiáltanak, én a vesződséget velek meg untam már, lássa Sógor Uram akár mit tsinál vélek, készebb lészek min-

den Haereditásomnak föl mondani, mint sem ollyan Ideota emberekkel bánni és magamat betegétteni. Töbnyire Néném Aszont tisztölöm s magamat atyafiságokban ajánlom maradok Bizodalmas nagy jó Uram Sógor Urnak

Győrött, die 29-a Jan. 1773.

kész köteles atyafi szolgája

Kisfaludy Mihály.

2. »Alulirt psentibus recognoscálom és adom tudtara mindazoknak a kiknek illik: Hogy valamiuta Vaida Ferencz Uram Házassága által Nemzetségünkben lépett, mindazulta soha a vérek között Békességh semmimódon nem lehet. Mert szüntelen áskálódván, minden Elméjét arra fordittya, miképpen a többi Atyafiaknak nagy kárával magát gyarapithassa és a többit megronthassa. Ha magunk között valamikor valami Egyességhre mehettünk volna is, ő bontotta föl, ó sok féle Mesterségeket ki gondolván, mind egyféle Magyarázattal, mind más szin alatt az Attyafiakat öszve háborította és azon volt mindenkor, hogy a csöndes Atyafiságos szeretetet minden úttal és móddal meg gátolhassa és vesztegethesse. Ő maid egy helyet, egy Darab Földet, maid más Helyet, más jószágot erőszakkal Tűlünk birtoka alá hajtván és meg tartosztatvan, a sok pört patvart indittya, a kölcségeket okozván, soha miánna az Attyafiságh meg nem nyughaték, és semminémű Dolgaiban elő nem mehet. Mert ha semmi egyéb Dolga nem volna is az Attyafiaknak, eő maga Vaida Uram is elig gond es veszősségh volna, csak bár ez ellen győzhessük magunkat oltalmazni. Noha már eleget kivántuk szeliditteni, engedvén néki magunk kárával is sokakat, de mind haszontalan. Addigh semmit szűnni nem akar, s mindaddigh kivánna viszálkodni, méglen mindenünkből ki nem forgatna. Sok volna el beszilleni Vaida Urnak Természetit, melyet maid nem minden ember esmér. Szivünk fáj, ha csak róla emlékeznünk köl is. Ha ő kösztünk nem volna, boldogoknak mondhatnánk magunkat. Eő egyedül a botránkoztató kűű kösztünk, Többiek valahányan vagynak, egymással valamint eddigh hogy meg egyesztünk, ugy ennek utánna is könnyen meg egyeznénk egymással. Vallom pedig aszt is: Hogy Kisfaludy Mihály Eöcsém Uram a Familia Levelet túlem nem erőszakkal, se pedigh más Farálokkal el nem vitte, hanem magam adtam által, és Győrré is magam küldöttem be Eöcsém Uramhoz. Hogy pediglen Vaida Ur akár Parantsolatokat, akár más Leveleket maga kezéhez végyen, aszt részemrül éppen nem engedhetem, es tudom, hogy többi véreim sem engedik, tudván már és sok féle Tapasztalásbul esméretes Levén, az eő Tökéletessége. Önnön magunk kivánjuk inkább ügyünket folytatni, mintsem Vaida Uramra bízni. Mert már szép szóó és szin alatt szedett ki Tülem Leveleket, azonban nem aszt cselekedte azokkal, a mit fogadott, hanem más Idegenyekkel öszve egyezvén hirünk nélkül, ott is nekünk nagy kárt okozott. Öszve hajhászott némely

Embereket és azokat Ellenünk Utban igazítván, igasságh, törvény és a kösztünk lött Osztálynak Természete ellen vélek csekélységhben meg alkudvan, annak utánna bennünket zaklatott és legh nagyobb részétűl Jószágunknak bennünket meg akart fosztani. Senki sem csudálkozhatik tehát, hogy az Atyafiságh Vaida Urnak hitelt nem adván, Véle meg nem egyezhetünk.

Csikvánd, die 29-a 8-bris 1776.

Kissfaludi Sigmond.«

35. FÁY ANDRÁSHOZ. 536. l. — M. Nemzeti Múzeum Orsz. Széchenyi-Könyvtára, Irodalmi Levelestár.

36. OSZTERHUEBER GYÖRGYHÖZ. 537. l. — Darnay-Múzeum, 4809/1921. lt. szám.

Levelek Kisfaludy Sándorhoz.

1. WEINSTEIN TERÉZ? 541. l. — Darnay-Múzeum, 4794/1921. lt. sz. — Darnay Kálmán szóbeli szíves közlése szerint Weinstein Terézznek, a pozsonyi »epedő, szőke« kis német ideálnak költőnkhöz irt levele. (MM. VI. 534. l.) É mellett szól, hogy 1. ezt a levelet csakugyan egy *Therese*, Pozsonyból írta, 2. hogy költőnk az 1791/92. telét (l. a Bevezetést) atyja házában, Téten töltötte, amikor csak titokban levelezhettek, 3. hogy a levél élére jegyzett (kiadásunkban a levél végén, apróbetűvel közölt) sorok hasonlítanak Kisfaludy Sándor írásához és 4. hogy a levél Kisfaludy hagyatékából került elő. Ellenemond viszont a megszólítás, *P—i*, (Pepi?), amely megújra csak így ismétlődik s az 541. l. alulról 3. sorban *J—f* und *T—e* (ahol azonban a *J—f I—h* is lehet.)

2. BÁRÓ SPLÉNYI MIHÁLY. 542. l. KTL. L. *Bevezetésünket.* (Húsz év stb.)

3. VERSEGHY FERENC. 543. l. KTL. — Kisfaludy valószínűleg most fordult először Verseghyhez. L. *Bevezetésünket.* — *A' tiszta magyarság*, avvagy a' tsinos magyar beszédre és helyes írásra vezető értekezések. Pest, 1805. (Erre felelnek Révaiék: Világosvári Miklósfi János: *Versegi Ferentznek tisztasággal kérkedő tisztátalan magyarsága.* Pest, 1805. — Fényfalvi Kardos Adorján, *Versegi Ferentznek megtsalatkozott illetlen motskolódásai* a' tiszta magyarságban. Pest, 1806. Boldogréti Vig László, *Versegi Ferentznek megfogyatkozott okoskodása a' tiszta magyarságban.* Pest, 1806.) — *A' magyar versnek külömbféle nemeiről* a *Magyar Aglája* (Pest, 1806.) bevezetésében. — *Mi a' Poézis és Ki az igaz Poéta?* Buda, 1793.

4—7. GR. BECKERS JÓZSEF. 547—550. l. KTL., ahol Kisfaludy Sándorhoz írott, összesen 28 levele van; az utolsó 1816. május 30-án kelt: megköszöni benne a *Hunyady Jánost* és Kisfaludy gratulációját házasságához. — Mi helyszűke miatt a szorosan idetartozókat vettük föl, a többieket máshol közöljük.) — Beckers József, aki 1759-ben született, már 1801-ben szárnysegédje s bizalmas embere a nádornak (l.

József nádor iratai, id. kiad. I. 369. l.) — mikor került a nádor mellé, nem tudtam megállapítani — s 1840 január 15-én, még a nádor szolgálatában, halt meg. Kisfaludy Beckers házassága óta nem levelezget a főhadsegéddel, de Füreden még találkozott vele.

Kisfaludy Sándornak Beckershez írott válaszai közül csak kettő van meg; az 1809. február 11-iki és a február 26-iki. Mindkettő az Orsz. Levéltárban. Magyar fordításban közölte őket Lampérth Géza. IK. 1910. 224. l.

8—10. VIRÁG BENEDEK. 551.—552. l. KTL. — Kisfaludy válaszai a 8. és 9. levélre AÉ. 1912. 622. és 623. l. — Virág »12 Magyar Nótát« küldött neki, erről »a' kis ajándékról« van szó a 8. levélben. — Virág Benedek tabáni lakóházát ma emléktábla jelöli. — 9. levél. A *Magyar Századok,* Virág történeti munkája, 1808-ban jelent meg (IX—XIII. század), folytatása — amelyről itt ír — csak halála után. *Thalia* c. verskötete (Kisfaludy válaszában van róla szó) 1813. (Eredeti versek és Horatius-fordítások). — *Eurydice.* (Eredeti és horatiusi epistolák) 1814.

11. DEÁK ANTAL. 553. l. KTL. — Deák Ferenc bátyja és szüleiknek, D. Ferencnek és nejének, Sibrik Erzsébetnek (az Osváth-ágról való Sibrik Antal győrm. alispán leányának) halála után Hertelendy György gyámsága mellett a család feje is, 1789—1842. — 1825. Zala vm. követe, 1827. első alispánja, majd újból 1830. és 1832—33. első követe volt. Kölcsey írja róla Országgyűlési Naplójában (1833. január 29.): »Arczában van valami *Himfyhez hasonló.* van valami, a mi költőt sejdíttet; s hallottam említtetni, *fiatalabb éveiben regéket írt.*« A regéket 1825-ben Ferenc öccse ki is akarta nyomatni s Vörösmartyt kérte meg nyomdai ajánlat beszerzésére: a dolog 1826. derekáig húzódott s a kötet nem jelent meg: talán gyengék voltak a regék s Vörösmarty őszinte véleményt mondott róluk. — V. ö. még Ferenczi Zoltán, *Deák élete.* 1904. I. 16—17. l. — Nyírhalom sajtóhiba Nyírlakon helyett. (Nyírlak Oszterhueber—Tarányi birtok; Deák egyik nővére Oszterhueber—Tarányi Józsefné.)

12. GR. DESSEWFFY JÓZSEF. 553. l. KTL. — Dessewffy Kazinczynak egyik leghívebb barátja, de Kisfaludy Sándornak is jó embere volt, tudvalevőleg a nyelvújítási harc befejezésében is kiegyenlítő szerepe volt. — A *Gyula' Szerelme* 1825-ben jelent meg. — Érdekes Dessewffy álláspontja (1826!) az Akadémiát illetőleg.

13. DÖBRENTEI GÁBOR. 555. l. — Darnay-Múzeum, 20. lelt. sz. — Iohn Bowring (1792—1872.) világjárta angol (V. ö. Vas Gereben *Nagy idők, nagy emberek* c. regényével is) mindenütt, amerre járt, a népköltészet iránt érdeklődött. 1830-ban jelent meg *Poetry of Magyars* c. antológiája, amely angol fordításban közöl magyar verseket és népdalokat. Nálunk épen Döbrenteit kérte meg a gyűjtésre. — Kisfaludy nagyon büszke volt Döbrentei e levelére.

14. LÁSZLÓ ELEK. 555. l. — Darnay-Múzeum, 1055. lelt. sz. — A Hunyady-dráma népszerűségének bizonyítéka. Még 1829-ben is könyv nélkül tudják részleteit!

15. DEÁK ANTAL. 558. l. — KTL. — Deák Antal is közben járt a pannonhalmi főapátnál s a tihanyi apátnál a füredi színház telke érdekében. (L. *a balatonfüredi színház körül* c. fejezetet, és alábbi Guzmics levelét.) — A csász. tanácsosi cím visszautasításáról l. Ferenczi Z. id. m. I. 19. l.

16. GUZMICS IZIDOR. 561. l. — KTL. — A későbbi bakonybéli apát (1786—1879) ez időben a dogmatika tanára Pannonhalmán, s épen Kazinczy és Pázmándi Horváth Endre kibékítésén fáradozik. Pázmánd Pannonhalma tövében van s így Horváth Endre a szomszédja. — Az *Árpád* 1831-ben valóban megjelent... Bár Guzmics szokott alkalmi ódákat írni (az új főapát beiktatására, az Akadémia megalakulására, stb.), a füredi szinház megnyitására tudvalevőleg Kisfaludy S. írt prológust. (MM. VII. 473. l.)

17. DÖBRENTEI GÁBOR. 562. l. — KTL. — Válasz Kisfaludy S. 1833. április 20. (e levél szerint 23.) kelt levelére, M. M. VIII. 511. l. Az Akadémia nagy-gyűlésén Kisfaludy Pesten volt. (L. jelen kötet 497. s köv. lk. leveleit Anna hugához.)

18. TOLDY FERENC. 564. l. — KTL. — Válasz Kisfaludy S. 1833. ápr. 28-án kelt levelére. MM. VIII. 518. l. V. ö. még Toldynak 1832. június 29-én kelt levelével (Győri Szemle, 1930. 266. l.), amelyben először kér Kisfaludy Károlyról Sándortól adatokat.

19—20. DÖBRENTEI GÁBOR. 565. l. — KTL. — Sztrokay Antal jogtudós, Kisfaludy Sándor barátja és ügyvédje volt. — Az Akadémia a 200 # jutalmat megosztotta Vörösmarty és Kisfaludy S. között. V. ö. AÉ. id. h.

21—22. TOLDY FERENC. 566. l. — KTL.

23. GR. FÁY ISTVÁN. 568. l. — KTL. — Válasz Kisfaludy Sándornak 1843. április 10-én kelt levelére. MM. VIII. 601.

24. SÉNYI GÁBOR. 571. l. — KTL. — 1844. február 25-én fordult a már 72 éves Kisfaludy Sándor ismert memorandumával Batthyány Fülöp herceghez a nemesi fölkelés történetének kiadása tárgyában. A herceg válaszát nem ismerjük, de ez a most közölt levél azt sejteti, hogy a herceg felsőbb körökre való tekintettel nem vállalta a kínált egyességet. Kisfaludy, neki méltónak látszó haragjában, úgy látszik igen kemény levélben támadt a harcegre.

25—26. FEKETE GÁBOR. 571. l. — KTL. — Kisfaludy évtizeden át tudni sem akart Fekete Gábornak a füredi színházban való szereplőéről. (V. ö. *A balatonfüredi színház körül* c. közlésünk jegyzeteivel, 613. l. és Fára József ott id. dolgozatával.)

27. GR. FÁY ISTVÁN. 573. l. — KTL. — Fáy gr. költőnknek utolsó látogatója volt s a költőt már betegen találta. 10-én kelt e levél és 18-án Kisfaludy Sándor meghalt.

Függelék. (575—590. l.)

I. Kisebb iratok, jegyzetek.

1. (INASA.) 57. l. — Darnay-Múzeum, 409. lelt. sz. Paáky Marci hosszu időn át volt szolgálatában.

2. (KÖNYVBÉLI VIRÁGOK.) 577. l. I—III. k. a Darnay-Múzeumban. A különálló kötet KTL. — A *virágok:* a költőnek tetsző részletek kijegyzése, idézetek, amelyeket helyszűke miatt nem közölhettünk, minthogy ezek maguk is kötetet töltenének be. (Évszám nincs.) Olvasmányairól így is számot adnak.

3. (TIMES.) 580. — Darnay-Múzeum, 404. lt. sz. — A költő kezeírása. Közelebbi milétét nem tudom. Aligha a Timesből vett részlet, vagy a Timesra tett megjegyzés), mert Kisfaludy nem tudott angolul. Talán inkább a Timesba (Döbrentei útján?) szánt közlemény, vagy annak vázlata.

4. (ORVOSLÁS MÓDGYA.) 581. l. — Erdélyi Múzeum, Ujfalvi-család levelestára. — Ujfalvi Sándornak küldött kolera-recept. V. ö. Pásztortűz 1926. 596. l.

II. Levelek és iratok Kisfaludy-családról.

1. KISFALUDY MIHÁLY LEVELE SÓGORÁHOZ, VAJDA FERENCHEZ. 583. l. — Győr vm. levéltára. Kisfaludy-pöriratok.

2. ÖZV. SÁNDORFFINÉ FOLYAMODVÁNYA ZALA VÁRMEGYÉHEZ. 584. l. — Zala vm. levéltára, Kgy. iratok 1790. ápr. 12. kgy. 63—11. sz.

3. ZALA VÁRMEGYE KÖZGYŰLÉSI HATÁROZATA. 584. l. — Zala vm. levéltára. 1790. júl. 12. Kgy. jkv. 359. l.

4. HERCEG ESTERHÁZY ANTAL ZALA VÁRMEGYÉHÉZ. 585. l. — Zala vm. levéltára, 1793. febr. 18. kgy. 131. sz.

5. BÁRÓ SPLÉNYI MIHÁLY — KISFALUDY MIHÁLYHOZ. 585. l. — Darnay-Múzeum, 1056. lelt. sz. A *második* fia csak Splényinek az: nem Boldizsárról, hanem Daniról van szó, aki csakugyan katona lett és 1795. Hagenaunál elesett.

6. ZALA VÁRMEGYE KÖZGYŰLÉSI IRATAIBÓL. 586. l. — Zala vm. levéltára, a szövegben id. helyeken. — 587. l. a szövegnek felülről 12. sorában Auli*ens* h. Aulicus olvasandó.

7—8. PÉTERI TAKÁTS JÓZSEF — SZEGEDY RÓZÁHOZ. 588. l. — KTL.

9. GR. FESTETICS GYÖRGY — SZEGEDY RÓZÁHOZ. — 590. l. — KTL.

Hibaigazítás. *A 29. lap 21. sora törlendő.*

A MNM MÚZEUM KÖNYVTÁRA

TARTALOMJEGYZÉK.

A zárójelbe tett számok az illető közleményhez tartozó jegyzetek lapszámai.

Lapszám

Előszó . . . . . V.

Húsz év története Kisfaludy Sándor életéből.

I. A költő ifjúsága 1
II. A Liza-ciklus 24
III. A nemesi fölkelés felé 45

Kisfaludy Sándor hátrahagyott munkái.

(Freymüthige) Geschichte der Insurrection des Adels von Ungarn im Jahre 1809 und 1810. . . . 65 (600)
Erste Periode. (Von der Zusammenberufung der Insurrection am 11. April 1809) bis inclusive der Schlacht bey Raab am 14. Juny 1809. 67 —
József nádor fölterjeszti a királyhoz az első részt 141 —
Zweite Periode. Von der Schlacht bey Raab am 14. Juny 1809. bis zum 22 July 1809, an welchem Tage die Insurrections Truppen, nach Verkündigung des Waffenstillstandes, sich in die Cantonirung begaben . . . . . 142 —
Kisfaludy megküldi a II. részt Beckers grófnak, a nádor szárnysegédének . . . . 200 —
A nádor fölterjeszti a királyhoz a második részt 202 —
Dritte Periode. Vom Tage des Einrückens der Insurrection in die Cantonirung am 22. July 1809, bis zum Rückmarsch derselben in die Comitate am 6. und 10. Decemb. 1809 zu ihrer Dissolvirung . . . . . 203 —
Kisfaludy megküldi a III. részt Beckers grófnak, a nádor szárnysegédének . . . . 257 —
József nádor fölterjeszti a királyhoz a harmadik részt . . . . . 259 —
Anhang der Geschichte der Insurrection. Geschichte einzelner Regimenter, Bataillone und Individuen der Insurrection des Adels von Ungarn 260 —
A nádor jegyzetei egy külön lapon . . . 326 —

	Lapszám	
Költői alkotások	327	(605)
Panasz	329	(605)
K(isfalud)y S(ándor) I(mré)hez	330	(605)
A' Zephirekhez	332	(606)
A' Fülemiléhez	333	(606)
A' Rósának sorsa	334	—
Phillishez	335	—
Az Éneklés	335	—
A' néma Szép	336	—
Pista	336	—
A' Tavasz	337	(606)
Szegény Sándor	341	(607)
Képek terve első munkáihoz. — 1. Kesergő Szerelem. — 2. A boldog szerelem. — 3. Csobáncz. — 4. Tátika. — 5. Somló	343	(607)
A' párosodó Ifjuság	349	(608)
Somló. Néma ábrázolat a' Rege szerint	363	(610)
Beszédek	367	—
Székfoglaló a megyeházán	369	(611)
Beszéd a' Lengyelek eránt	373	(611)
A balatonfüredi szinház körül	379	(613)
Nyilatkozás a vármegye végzésére	381	(613)
Nyilatkozás a' Füredi Szinházat illető számadásom mellé	389	(613)
Észrevételek	395	(614)
Vélemény egy Zalában létesítendő állandó szintársulat felől	406	(614)
A zalegerszegi kaszinó ügyében	419	(614)
Caszszinó felállítása	421	—
Az Egerszegi Kaszszinó Alap Rajza	425	—
A' Kaszinó' Rendszabásai	432	—
Vegyes irások	435	—
Javallat T. N. Zala Vármegyének könyvtárja eránt	437	(614)
Declarátió	441	(614)
Jelentés tolvajokról	444	(614)
Katonaság és polgárság	445	(615)
Vélemény a' Gógánfai Közbirtokosi ügyben	516	—
Levelek.		
Teréz hugához	451	(615)
Pápay Sámuelhez	453	(615)
Gr. Majláth Jánoshoz	454, 463,	(615)
Kisfaludy Károlyhoz	468	(615)
Farkas Gáborhoz	473, 475	(616)
Kisfaludy Jánoshoz	478	(616)

	Lapszám	
Fáy Andráshoz 490, 494, 510, 511, 513, 514, 517, 525,	536	(616)
Döbrentei Gáborhoz?	493	(617)
Mayerné Kisfaludy Annához 497, 499, 501, 503,	507	(617)
Oszterhueber Györgyhöz . 503, 504, 516, 522,	537	(617)
Zala vármegye alispánjához . . . 505,	506	(617)
Spitzerhez	519	(618)
Kopácsy Józsefhez 520,	528	(618)
Bezerédj Györgyhöz?	523	(618)
Fodor Lajoshoz	532	(618)
Levelek Kisfaludy Sándorhoz	539	—
Pápay Sámuel	452	(615)
Gr. Mailáth János 453, 466,	470	(615)
Fáy András	489	(616)
Döbrentei Gábor . . . 492, 555, 562	565	(617)
Kopácsy József	531	(618)
Vajda Ignác	535	(618)
Weinstein Teréz?	541	(620)
Splényi Mihály báró	542	(620)
Verseghy Ferenc	543	(620)
Beckers József gróf . . . . . 547—550		(620)
Virág Benedek . . . . . 551—552		(621)
Deák Antal 553,	558	(621)
Gr. Dessewffy József	553	(621)
László Elek	555	(621)
Guzmics Izidor	561	(622)
Toldy Ferenc 564, 566,	567	(622)
Fáy István gr. 568,	573	(622)
Sényi Gábor	571	(622)
Fekete Gábor 571,	572	(622)
Függelék.		
I. Kisebb iratok, jegyzetek. — 1. (Inasa). — 2. (Könyvbéli virágok.) — 3. (Times.) — 4. (Orvoslás módgya.)	577	(623)
II. Levelek és iratok Kisfaludy Sándorról és a Kisfaludy-családról	583	(623)
1. Kisfaludy M. levele Vajda Ferenchez . .	583	(623)
2. Özv. Sándorffiné folyamodványa Zala vármegyéhez	584	(623)
3. Zala vm. közgyűlési határozata 1790. július 12.	584	(623)
4. Herceg Esterházy Antal átirata Zala vármegyéhez. 1792	585	(623)
5. Báró Splényi Mihály Kisfaludy Mihályhoz . .	585	(623)
6. Zala vármegye közgyűlési határozatai . .	586	(623)
7.—8. Péteri Takáts József Szegedy Rózához 588,	589	(623)
9. Gr. Festetics György — Szegedy Rózához . .	590	(623)

	Lapszám	
Jegyzetek	591	—
Kisfaludy Sándor családfái I—IV. . . .	593	—
Kisfaludy Sándor eddig ismeretes leveleinek teljes kimutatása	597	—
Beckers leveleiből	604	—
Kisfaludy megjegyzései az illusztrációk terveire .	608	—
A lengyelek ügyében tartott beszéd rövidebb vázlata	611	—
Kisfaludy Bizonyságlevele	614	—
Kisfaludy M. levele Vajda Ferenchez . .	618	—
Kisfaludy Zsigmond Vajda Ferencről . .	619	—
Tartalomjegyzék	625	—

MMUZEUM KÖNYVTÁRA

106773

A
Kisfaludy irodalmi
kör könyvei

1

N.M.